

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΕΠΙ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΥΠΟ

ΑΝΔΡ. ΜΙΧ. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ

Τακτικού Καθηγητού τῆς Δημοσίας Οικονομίας καὶ τῆς Στατιστικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.
Διδάκτορος τοῦ Δικαίου. Διδάκτορος τῶν Πολιτικῶν καὶ Οικονομικῶν Ἐπιστημῶν
τῆς ἐν Παρισίους Νομικῆς Σχολῆς.

ΤΟΜΟΣ Β'

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΙ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ, ΖΑΚΥΝΘΟΥ, ΛΕΥΚΑΔΟΣ
ΚΑΙ ΚΥΘΗΡΩΝ: ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΙΔΙΑΙ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ:— Η ΣΤΑΦΙΣ, ΤΟ ΑΛΑΣ, Ο ΚΑΠΝΟΣ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΑΗ & ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΑΤΣΟΥ
Δωρεά στο Πανεπιστήμιο Κρήτης
Εἰς μνήμην Ἀννυς Δ. Τσάτσου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ",
Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ
1914

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΤΜΗΜΑ Α'

ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Εἰσαγωγή.

Ὁ θέλων νὰ πραγματευθῇ θέματα ὡς τὰ τῆς βενετικῆς φορολογίας ἐν τοῖς διαφόροις Ἰονίοις νήσοις, δηλαδὴ θέματα ἐκτεινόμενα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, καὶ μὴ θέλων νὰ πέσῃ εἰς ἀπεραντολογία ἀναγκάζεται νὰ συγκεντρώσῃ τὰς πληροφορίας του περὶ ἓνα ἢ πλειοτέρους χρονολογικοὺς σταθμοὺς.

Διὰ τὴν Κεφαλληνίαν εὐρόντες ἀφθονον ὕλικόν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξετάσωμεν διαδοχικῶς τὰ κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ τὸν ΙΗ' αἰῶνα· ἐπίσης ἀνάλογόν τι ἐπράξαμεν καὶ διὰ τὴν Ζάκυνθον. Προκειμένου περὶ Κερκύρας ὅμως, τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν Βενετῶν εἶναι ἀσαφῆ, ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, πλουσίας καὶ ἐμπεριστατωμένας πληροφορίας εὐρον μόνον διὰ τὴν τελευταίαν περίοδον, τὴν τῆς ἀναχωνεύσεως τῆς νομοθεσίας.

Ὅθεν ἀπεφάσισα νὰ περιορισθῶ εἰς τὴν περίοδον ταύτην, κατὰ πολὺ τὴν μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν, περὶ τὴν ὅποιαν ἠδυνάμην, ἀνευ ζημίας διὰ τὴν ὅλην ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν θεσμῶν, νὰ συγκεντρώσω πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἐγνώριζον.

Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο χρονικὸν διάστημα ἢ ταμιακῇ περιφέρειᾳ Κερκύρας ὑπῆρξαν ἀντικείμενον δύο μεταρρυθμίσεων, τῆς τοῦ 1769 καὶ τοῦ 1786.

289143

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Καὶ δυνάμει μὲν τῆς πρώτης οἱ ἐκ τοῦ ταμείου ἐξαρτώμενοι φόροι ἀνέρχονται εἰς 27, συνεπεία δὲ τῆς δευτέρας εἰς 21.¹

Ἡ ἐλάττωσις ὁμοῦ δὲν ἦτο συνέπεια περιορισμοῦ τῆς φορολογητέας ὕλης, ἀλλ' ἐνοποιήσεως φορολογιῶν τινων, ὡς τῆς τοῦ οἴνου καὶ τοῦ σίτου, οἵτινες πρότερον εἶχον ποικιλόμορφον εἴσπραξιν (βλ. λεπτομερείας κατωτέρω).

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι παρὰ τὴν πληθὺν τῶν φόρων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Κερκύρα φόρος οἰκοδομῶν. Ὡς ἔτι δὲ σπουδαιότερα ἀναφαίνεται ἢ κατ' ἀρχὴν ἀπαλλαγὴ τῶν Κερκυραίων ἀπὸ τοῦ φόρου τῆς δεκάτης, ὅστις κατὰ τὰς ἰδέας τῶν Βενετῶν ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄμεσος φόρος.² Ἡ ἀσυδοσία αὕτη, περιορισθεῖσα οὐσιωδῶς κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα,³ ἀπορρέει ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Βενετία κατέλαβε διὰ τῆς σπάθης μὲν τὰς ἄλλας νήσους, διὰ συνθήκης δὲ πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν Κέρκυραν.

Ἐν δὲ τῇ συνθήκῃ τοῦ 1386 οἱ Κερκυραῖοι ἐφρόντισαν νὰ τοῖς ἐξασφαλισθῇ ἀσυδοσία στηριζόμενοι πρὸ παντὸς εἰς τὰ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων παραχωρηθέντα καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννας καὶ Καρόλου ἐπικυρωθέντα προνόμια.⁴ Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ χορηγηθεῖσα ἀσυδοσία δὲν ὑπῆρξέ ποτε πλήρης καὶ ὅτι μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰσῆχθησαν πλείστοι φόροι, ὅπως δὴ ποτε ὁμοῦ, ἀρχομένου τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, ἡ Κέρκυρα ἐβαρύνετο ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον ἢ αἱ

¹ Συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐλαιοδεκάτης καὶ τοῦ μεγάλου τελωνείου.

² Ὁ φόρος τῶν οἰκοδομῶν περιλαμβάνεται ἄλλως ἐνιαχοῦ εἰς τὴν δεκάτην (βλ. κατωτ. τὸ περὶ ταμείου Κεφαλληνίας τμήμα).

³ Πιθανῶς δὲ προσωρινῶς καὶ κατὰ τὸν 16^{ον} (βλ. κατωτ. ἐν τοῖς περὶ φορολογίας τοῦ ἐλαίου).

⁴ «Cum prefata universitas habuerat et habeat ex privilegio antiquo concesso per imperatores grecos, Reginam Iohannam et Regem Karolum confirmato κτλ.» (βλ. Μουστοξύδην, παράρτημα ΒΒ.).

ἄλλαι νῆσοι, μέχρι δὲ τοῦ τέλους¹ ἐκράτησε προνομιοῦχον θέσιν.²

Ἄλλη γενικὴ παρατήρησις εἶναι ὅτι οὐδεμία προσπάθεια ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐπιστήμων, ὅπως καταταχθῶσιν ἐπιστημονικῶς ἢ τοῦλάχιστον μεθοδικῶς αἱ διάφοροι πρόσοδοι τοῦ Ταμείου Κερκύρας. Καὶ ἡ μὲν δεκάτη τοῦ ἐλαίου καὶ τὸ Μέγα Τελωνεῖον ἐκανονίζετο δι' εἰδικῶν Κεφαλαίων, λόγῳ τῆς μεγάλης τῶν σημασίας,³ ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἄλλοι φόροι φέρονται ἐν τοῖς καταλόγοις φύρδην μίγδην, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν οὔτε τῆς φύσεως οὔτε τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν.

Ὁ θέλων νὰ πεισθῇ περὶ τούτου δὲν ἔχει ἢ νὰ διεξέλθῃ τοὺς δύο καταλόγους, οὓς παραθέτομεν ἐνταῦθα ἐν πιστῇ ἀντιγραφῇ ἐκ τοῦ κειμένου.⁴

¹ Παρὰ τὴν κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα δηλαδὴ εἰσαγωγὴν τῆς δεκάτης τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, τὴν αὔξησιν τοῦ δασμολογίου κτλ.

² Ταύτην καθίστα ἔτι ἐξαιρετικώτερον τὸ γεγονός, ὅτι, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον τῶν εἰσπραττομένων ἐν Κεφαλληνίᾳ, Λευκάδι καὶ Ζακύνθῳ ἐδαπανᾶτο ἐκτὸς τῶν νήσων τούτων, αἱ εἰσπράξεις Κερκύρας καὶ τὰ πλεονάσματα ἀπαξιάσεως τῆς Ἑπτανήσου δὲν ἐπῆρκουν, εἰ μὴ μερικῶς, εἰς τὰ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων δαπανώμενα ὑπὲρ τῶν Βενετῶν. Βλ. ἀνωτ. Συμπέρασμα γενικοῦ μέρους Γ' α'.

³ Βλ. κατωτέρω σελ. 7 σημ. 1. Προσθετέον ὅτι, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ πρόσοδοι ἐξεμισθοῦντο συλλήθδην ἀπὸ τοῦ διατάγματος τῆς Γερουσίας τῆς 18 Δεκεμβρίου 1788, τὸ Μέγα Τελωνεῖον καὶ ἡ Δεκάτη τοῦ ἐλαίου δὲν προσετέθησαν εἰς αὐτάς, εἰμὴ τρία ἔτη βραδύτερον.

⁴ Ἐκ τῶν δύο καταλόγων ὁ πρῶτος περιλαμβάνων τὴν ἐλαιοδεκάτην καὶ τὸ μέγα Δασμολόγιον εὑρίσκεται ἐν τέλει τῆς ἐκθέσεως τοῦ Magistrato τῆς 3 Αὐγ. 1769, (Filza 1136), ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὸ τέλος τῆς Polizza d' incanto per la deliberazione unita degl' infrascritti dazi τῆς ἐκτυπωθείσης τῇ 1788, ἀφ' οὗ δηλαδὴ ἀπεφασίσθη ἡ συλλήθδην ἐκμισθωσις τῶν φόρων.

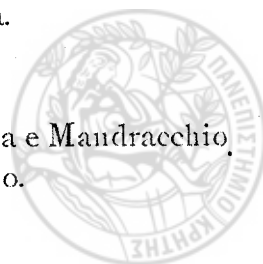
Ἵπενθυμίζω ὅτι ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ ξενισθῇ βλέπων τὰς αὐτὰς λέξεις μὲ διάφορον ὀρθογραφίαν ἐν τοῖς δύο καταλόγοις. Τὰ τοιαῦτα ἦσαν συνηθέστατα εἰς βενετικὰ ἔγγραφα. Ἐπίσης ληπτέον ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῷ β' καταλόγῳ δὲν φέρονται ἡ ἐλαιοδεκάτη καὶ τὸ μέγα τελωνεῖον, διότι αἱ πρόσοδοι αὗται δὲν ἐξεμισθώθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν, εἰμὴ τῇ 1791 (βλ. καὶ προηγουμένην σημείωσιν).

I

Κατάλογος φόρων τοῦ 1769.

- 1) Dogana grande di Corfu et Paxo
- 2) Vini Forestieri
- 3) Decima ogli dell'Isola di Corfu et Paxo
- 4) Panetaria di Citta di Corfu assegnata al Fontico.
- 5) Dazio dell'acquavita.
- 6) Panetaria Grande della detta Cita.
- 7) Panetaria forno di fortezza Vecchia e Mandracchio.
- 8) Panetaria e forno di fortezza nuova.
- 9) Scuelle de Molini.
- 10) Dazio di Gabella di Parga.
- 11) Dazio Nuovo delle Gabelle di Parga.
- 12) Dazio Dogana Piccola.
- 13) Dazio Spina del Vino dell'Isola.
- 14) Dazio Spina del Vino Fortezza Vecchia e Mandracchio.
- 15) Dazio Conzaria, Tentoria et Mangano.
- 16) Dazio della Dogana di Butrinto.
- 17) Dazio Traghetto di Bastia.
- 18) Dazio appalto carta di giuco.
- 19) Dazio preda Oros e Agirù.
- 20) Dazio Grana dell'Isola.
- 21) Dazio Peschiera di Butrinto.
- 22) Dazio Peschiera di Gerovolia.
- 23) Dazio Peschiera osiano acque di Bastia.
- 24) Dazio Vallonia dell'Isola.
- 25) Dazio Bon Tornese.
- 26) Dazio Vino e Spina della Citta et Borghi.
- 27) Decima del Vino dell'Isola.

Ἀνεβλήθη
ἢ ἐξέτασις των
μέχρι τοῦ 1773.

II

Κατάλογος φόρων τοῦ 1788.

Φόροι ἐνοικιαστέοι συλλήβδην μέχρι τῆς 11 Σεπτεμβρίου 1798.

Ἡμερομηνία θεσπίσεως Κεφαλαίων	1) Acque overo Peschiere di Bastia. 2) Bon Tornese.
Διάταγμα τῆς 17 Ἀυγούστου 1769	3) Carte di Giuco della cita ed Isola. 4) Conzaria, Tintoria, e Maugana. 5) Dogana Piccola. 6) Dogana di Butintro.
Διατάγματα 17 Μαΐου καὶ 9 Σεπτεμβρίου 1786	7) Dogana da Mar delli Grani. 8) Gabella di Parga. 9) Grana dell'Isola. 10) Peschiere di Butintro.
Διάταγμα τῆς 17 Ἀυγούστου 1769	11) Peschiere di Gerovoglia. 12) Preda di Oros ed Agirù. 13) Rive di Parga. 14) Scodelli de' Molini 15) Traghetto di Bastia. 16) Vallonia dell'Isola.
Διάταγμα τῆς 4 Ὀκτωβρίου 1786	17) Acqueviti. 18) Vini Terrieri. 19) Vini Forestieri.

Τρίτος κατάλογος φόρων εἶναι ὁ ὑπὲρ τοῦ Καστροφύλακα διδόμενος, περιέχων καὶ τὰς προσόδους τῶν φόρων κατὰ τὴν περίοδον 1570-1583. Τὸν πίνακα τοῦτον, περιλαμβάνοντα 23 φόρους,¹ παραθέτομεν ἐν ἐπιμέτρῳ, ἔστιν ὅτε δὲ θὰ παραπέμ-

¹ Τοὺς ἐξῆς: 1) Valonia, 2) Biava, 3) Spina della terra, 4) Vino, 5) Preda del meso, 7) Bolla delle taverne, 8) Scuelle de Molini, 9) Conzaria, 10) Preda d'Alefchimo, 11) Gabelle

φωμεν εἰς αὐτόν. Τέταρτος δὲ ὁ τοῦ Rossi, ὅστις ὁμῶς ἐλαχίστας παρουσιάζει διαφορὰς πρὸς τὸν τοῦ 1769. Ἐπανερχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν πίνακα τοῦ 1788 δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ τόνισωμεν καὶ αὐθις τὸ τελείως ἀμέθοδον αὐτοῦ.

Οὔτε ἡ φύσις τῶν προσόδων οὔτε αἱ γεωγραφικαὶ συνθήκαι λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν. Φέρονται φύρδην μίγδην φόροι ποικίλης φύσεως, δασμοί, τέλη καὶ νομήματα, ἀναμιξ δὲ μνημονεύονται αἱ πρόσοδοι τῆς νήσου Κερκύρας μετὰ τῶν ἐκ τῆς ταμιακῆς περιοχῆς ἐξαρτωμένων βενετικῶν κτήσεων τῆς ἀπέναντι Ἡπείρου καὶ τῆς νήσου Παξῶν.

Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη ν' ἀκολουθήσωμεν ἄλλην σειράν. Καὶ διὰ μὲν τὰ Κεφάλαια τῆς Πάργας, Βουθρωτοῦ, τῶν λοιπῶν

della Parga, 12) Dogana Grande, 13) Traghetto, 14) Peschere, 15) Orzo, 16) Spina dell' Isola, 17) Tornese, 18) Oglio, 19) Doana piccola, 20) Tentoria, 21) Acque della Bastia, 22) Gabella della Parga, 23) Isola di Antipaxo.

Ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν ἐξ 29 φόρων πίνακα τοῦ 1769 λείπουν οἱ ἐξῆς 12 φόροι: 4 πανεταρίαί, οἰνόπνευμα, ξένοι οἶνοι, μονοπώλιον παιγνιοχάρτων, Dogana di Butrinto καὶ puona dogana di Parga, ὁ φόρος grana dell' isola καὶ αἱ δεκάται τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου· ἀπαντῶσι δὲ ἐν ἰχθυοτροφεῖον ἀντὶ δύο καὶ δύο spine ἀντὶ τριῶν.

Τὰνάπαλιν μόνον παρὰ τῇ Καστροφύλακᾳ ἀπαντῶσι τρεῖς πρόδοι ἀντὶ μιᾶς, διακρίνεται ὁ φόρος conzaria τοῦ tentoria, μνημονεύεται δὲ καὶ φόρος καλούμενος Bolla delle taverne καὶ φόροι ἐπὶ τοῦ ἐλαίου, τοῦ οἴνου καὶ τῆς κριθῆς.

Αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι μεγάλαι, εἶναι μάλιστα μικρότεραι παρ' ὅτι φαίνεται. Πράγματι ἡ κατανομή τῆς αὐτῆς προσόδου εἰς δύο ἢ τρεῖς διακεκριμένας ἔχει μικροτάτην πρακτικὴν σημασίαν. Ἐξ ἄλλου ἴσως ὁ φόρος ἐπὶ τῶν οἰνοπωλείων (taverne) ν' ἀνεπλήρου τὸν ἀνύπαρκτον ἐπὶ τοῦ οἰνοπνεύματος, ἐν ᾧ εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ εἰδικῶς ἔκτοτε φορολογηθέντες ξένοι οἶνοι (vini forestieri) ἐφορολογοῦντο ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς βενετικῆς κυριαρχίας διὰ τοῦ γενικ. δασμολογίου.

Ἀληθῶς αἱ δεκάται τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου εἰσῆχθησαν μόνον τῇ 1718· ἀλλὰ πάλιν ὁ Καστροφύλακας μνημονεῖ τοὺς φόρους oglio καὶ vino· μένει δὲ πρόβλημα ἄλυτον (δι' ἡμᾶς τοῦλάχιστον), ἐν τίνι μέτρῳ οὗτοι ἀντικαθίστων τοὺς μεταγενεστέρους φόρους. Ἴσως οἱ δευτέροι ἦσαν ἀπλῶς βαρύτεροι. Θὰ ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ἐπρόκειτο μόνον περὶ φόρων καταναλώσεως, καθ' ὅτι τοιοῦτοι φόροι ἀπαντῶσι καὶ ἀλλαχοῦ (λ. χ. ἐν Δευκάδι), ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη προσκρούει εἰς τὸ γεγονός, ὅτι καὶ κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα αἱ ἐλαίαι φαίνονται ἀμέ-

ἡπειρωτικῶν κτήσεων καὶ Παξῶν, ἢ λύσις ἦτο εὐκολος συνισταμένη εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν σχετικῶν εἰς εἰδικὸν καὶ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ παρόντος τμήματος.

Διὰ τὴν Κέρκυραν ὁμῶς δὲν ἠθελήσαμεν ν' ἀνατρέψωμεν τελείως τὴν βενετικὴν ταξινόμησιν.

Ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐλαιοδεκάτης, τελωνείων καὶ λοιπῶν φόρων δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητος. Ἡ σπουδαιότης τῶν δύο πρώτων προσόδων, αἵτινες ἀπετέλουν τὰ τρία τέταρτα τῶν ὅλων ἐσόδων τῆς ταμιακῆς περιοχῆς (ἐκθεσις τοῦ Magistrato 28 Σεπτεμβρίου 1786· Filza 1209), ἐξηγεῖ τὴν θέσπισιν εἰδικῶν Κεφαλαίων,¹ καὶ ἀναγκάζει καὶ ἡμᾶς ν' ἀφιερῶσωμεν εἰς αὐτὰς τὰ δύο πρώτα κεφάλαια τοῦ παρόντος τμήματος.

σως φορολογοῦμεναι. Τὴν εἰκασίαν δὲ περὶ ὑπάρξεως ἐγγείου τινὸς φορολογίας, ἐνισχύουν οἱ φόροι τῶν σιτηρῶν (biave) καὶ τῆς κριθῆς (orzo), οἱ ἔκτοτε μὴ ἀπαντῶντες. Ἴσως, καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη συμβιβάζεται τὰ πάντα, τοιαύτη τις ἐγγεῖος φορολογία εἰσῆχθη κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα καὶ ἔπειτα κατηργήθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιῶν Κερκυραϊκῶν προνομίων (βλ. πλεῖονα κατωτέρω). Προσθετέον καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ φόροι τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀντικατεστάθησαν διὰ τοῦ φόρου grana dell' isola. Τὸ μὲν διότι οὗτος, παρὰ τ' ὄνομά του, ἦτο πρὸ παντὸς φόρος ἐπὶ τῶν ποιμνίων, ἀπαντῶν ὡς τοιοῦτος ἀπὸ τοῦ 1633 (βλ. λεπτομερείας ἐν κεφαλ. Γ', τὸ δὲ διότι ἀπέδιδεν ὀλίγα, ἐν ᾧ ὁ φόρος τοῦ σίτου ἀπέδιδεν ἐπὶ Καστροφύλακᾳ ἱκανά· ὡς πρὸς τὸν φόρον τῆς κριθῆς οὗτος ἀπέφερε κατὰ τὰ ἔτη 1570-1572 πλεῖονα ἢ οἱ πλείστοι τῶν δευτερευόντων φόρων, ἀπὸ τοῦ 1572 ὁμῶς δὲν ἀναφέρονται πλέον αἱ ἀποδόσεις του, ἐκ τούτου θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ ὅτι ἔκτοτε κατηργήθη. (Πρβλ. ἐπίμετρον).

Μένουν αἱ 4 πανεταρίαί, ἀλλ' αὐταὶ δὲν ἦσαν καθαρῶς φόροι, καθ' ὅτι ἦσαν συνδυασμένοι πρὸς τὸν θεσμὸν τῆς σιταποθήκης, πιθανῶς δ' ἐπὶ Καστροφύλακᾳ τὰ σιτηρὰ νὰ ἐφορολογοῦντο, ὅπως καὶ μετὰ τὸ 1786, δι' εἰσαγωγικοῦ δασμοῦ.

Περαιόντες τὰ περὶ τοῦ φορολογικοῦ πίνακος τοῦ Καστροφύλακα σημειοῦμεν ὅτι ἡ χαρακτηρίζουσα αὐτὸν ἀμεθοδία εἶναι ἐφάμιλλος τῆς προσαφθείσης εἰς τοὺς μεταγενεστέρους βενετικούς πίνακας.

¹ Τοσαύτη δ' ἐδόθη εἰς ταῦτα προσοχή, ὥστε, ἐν ᾧ τὰ κανονίζοντα τοὺς πολυπληθεῖς ἄλλους φόρους ἀνευ κόπου εἶδον τὸ φῶς, διὰ τὰ δύο Κεφάλαια τῆς Ἐλαιοδεκάτης καὶ τοῦ Μεγάλου Τελωνείου, αἵτινα, ἐκτὸς τῆς ταμειυτικῆς ἴτων σπουδαιότητος, ἔθιγον καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Κυριάρχου, ἢ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ἐπιτροπῇ ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ τὰ φῶτα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐμπορίου (Cinque

Ἄλλ' εἶναι λογικὸν νὰ προσκολλήσωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ ἐλαίου τοὺς ἄλλους ἐγγεῖους φόρους, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ συνεξετάσωμεν μετὰ τοῦ Μεγάλου Τελωνείου καὶ ἄλλα Κεφάλαια κανονίζοντα διαφόρους τελωνιακοὺς δασμούς.

Τέλος μελετῶντες τοὺς ἐναπομείναντας ἐκ τῶν ποικίλων φόρων θὰ προσπαθήσωμεν καὶ δι' αὐτοὺς ν' ἀκολουθήσωμεν ἐπιστημονικωτέραν κατάταξιν.

Οὕτω διαιρεῖται τὸ περὶ ταμιακῆς περιοχῆς Κερκύρας βιβλίον εἰς 4 κεφάλαια, ἅτινά εἰσι τὰ ἑξῆς:

- 1) Ἑγγειος φορολογία.
- 2) Τελωνιακοὶ δασμοί.
- 3) Ποικίλοι φόροι καὶ μονοπώλια.
- 4) Τὰ διοικητικὰ ἐξαρτήματα Κερκύρας: Παξοί, Πάργα, Βουθρωτὸς κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΓΓΕΙΟΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας ἐν Κερκύρα κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

Συχνάκις παρατηρήθη ὅτι οὐδὲν ἀντανακλᾶ πιστότερον τὴν γεωργικὴν κατάστασιν χώρας τινὸς ἢ ἡ Ἑγγειος ταύτης φορολογία. Τὰνάπαλιν ὁ γνωρίζων τὴν γεωργικὴν κατάστασιν διαβλέπει ἀρκετὰ ἀσφαλῶς τὴν βάσιν, ἐὰν ὄχι τὴν μορφήν, τοῦ ἐγγεῖου φόρου.

Savii alla Mercanzia) καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τὰ σχετικὰ διατάγματα ἐξεδόθησαν μόνον τῷ 1773 (βλ. ἐκθεσιν Magistrato 3 Αὐγ. 1769· Filza 1136). Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ὁ γενικὸς προνομητὴς τῆς θαλάσσης Δονᾶς ἔγραψεν οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν τεσσάρων ἐκθέσεων ὑφ' ἡμερομ. 29 Φεβρουαρίου 1767, 31 Μαρτίου καὶ 4 Ἰουνίου 1768, 22 Μαρτίου 1769.

Τὴν γεωργικὴν κατάστασιν τῆς Κερκύρας περὶ τὸ 1760 συνοψίζει ἄριστα ὁ Γριμάνης.

Ἀφ' οὗ διὰ μακρῶν διέλαβε περὶ τοῦ κυριωτάτου τῆς νήσου προϊόντος, τοῦ ἐλαίου, προσθέτει:

«Τὰ σιτηρὰ μόλις ἐξαρκοῦσιν εἰς τὴν διατροφήν τῆς νήσου ἐπὶ τρεῖς μῆνας, αἱ δὲ ἄμπελοι παράγουσιν 80,000 βαρέλας οἴνου, οὗτινος μέρος χρησιμεύει εἰς τὴν ἐγχώριον κατανάλωσιν, τὸ δ' ἕτερον εἶναι ποιότητος τόσον ταπεινῆς, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ μετατραπῇ εἰς οἰνόπνευμα (σελ. 76)».

«..... Ἐκτὸς τοῦ ἐλαίου, τοῦ οἴνου καὶ τῶν σιτηρῶν, περὶ ὧν ὠμίλησα, τὰ ἄλλα προϊόντα τῆς νήσου εἶναι σπάνια κατὰ ποσὴν καὶ κατὰ ποιὸν μέτρια. Περιορίζονται εἰς 200 χιλιάδιτρα βαλανιδίων, ὀλίγα λαχανικά, ὀλίγον κηρὸν καὶ λίνον, ὀλίγα χιλιάδιτρα ἀλατισμένων ἐλαιῶν καὶ ἄλλα εἶδη μικρότερον λόγου ἄξια» (σελ. 78).

Τὰς πληροφορίας τοῦ Γριμάνη ἐπιβεβαιοῦσι καὶ ζωηρότερον διατυποῦσιν αἱ στατιστικαὶ τοῦ Davy.¹ Οὗτος εἶχεν ἀληθῶς ὑπ' ὄψει τὰ τοῦ ἔτους 1835, ἀλλὰ κατὰ τὴν μεσολαβήσαν ἐξηκονταετιάν ἢ αὐξουσα παραλυσία τῆς βενετικῆς διοικήσεως, εἶτα δ' αἱ μεγάλαι ἀνωμαλῖαι τῆς περιόδου 1797-1815 δὲν εἶχον ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν κερκυραϊκὴν γεωργίαν νὰ κάμῃ πολὺ μεγάλας προόδους. Πάντως δέ, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν γαλλικῶν προσπαθειῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν δημητριακῶν (1808-1813), ἡ μεταξὺ τῶν διαφορῶν καλλιεργειῶν ἀναλογία δὲν εἶχεν οὐσιωδῶς μεταβληθῇ.

Τούτου τεθέντος, κατὰ τὰς στατιστικὰς τοῦ Davy, ἐπιθεωρηθείσας καὶ ὑπὸ τοῦ Πάρτς (σελ. 275), τῷ 1835 ἡ ὑπαιθρος χώρα κατενέμετο ὡς ἑξῆς:

¹ Βλ. John Davy, *Notes and Observations on the Ionian Islands and Malta*, 2 τόμοι, Λονδίνον 1842. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἀτυχῆς ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, περιέχει πλείονας τῶν ἄλλων ἐπὶ Προστασίας γραφέντων ἔργων οἰκονομικᾶς πληροφορίας.

Καλλιεργημένοι γαίαι	χιλ. □	426.88
Ἀκαλλιεργητοί	» »	125.03
Ἐκ τούτων κατάλληλοι πρὸς ποιμνιοβοσκίην	» »	68.69

Τὸ δὲ σύνολον τῶν καλλιεργημένων γαιῶν ὑπεδιαιρεῖτο ὡς ἑξῆς :

1) Γαῖαι παράγουσαι ἔλαιον	χιλ. □	306.34
2) » » οἶνον	» »	56.25
3) » » ἀραβόσιτον καὶ κριθήν » »	» »	47.84
4) » » σῖτον	» »	24.73
5) » » βρώμην	» »	16.04
6) » » ὄσπρια καὶ λαχανικά » »	» »	7.56 ¹
7) » » λίνον	» »	3.34
8) » » βάμβακα	» »	0.38

¹ Τῷ 1766 ἡ ἕκτασις τῶν λαχανοκήπων θὰ ἦτο μικροτέρα, καθ' ὅτι ἡ λαχανοκομία ἀνεπτύχθη οὐσιωδῶς ἐπὶ Προστασίας, χάρις ἰδίως τῶν εἰς Κέρκυραν μεταναστευσάντων Μαλτέζων. Οὗτοι συνέτειναν καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς νῦν ἀνθούσης καλλιεργείας τῶν γεωμήλων. Αὕτη εἶχεν εἰσαχθῆ ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς. Ὁ Davy μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ ἀρμοστής Howard Douglas θέλων νὰ τὴν διαδώσῃ διένειμε δωρεὰν σπόρον εἰς τοὺς χωρικοὺς, οἵτινες μετὰ δυσκολίας ἔστεργον νὰ τὸν χρησιμοποιοῦσιν. Ἡ δὲ γράφουσα κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἐποχὴν (1835) φλύαρος καὶ μωρὰ συγγραφεὺς τῶν *Sketches of Corfu* ἰσχυρίζεται (ἐν σελ. 18) ὅτι πολλαὶ γαῖαι Κερκυραῖαι δέσπονται δὲν ἤθελον νὰ φάγωσι γεώμηλα, ἀτινα ἐθεώρουν ὡς ἀπαίσιον νεωτερισμόν. Τὸ ἔργον τοῦτο, οὐ συγγραφεὺς φέρεται εἰς τινὰς βιβλιογραφίας ἢ Frances Mac Lellan, ἐφρόντισεν ἐγκαίρως ν' ἀνασκευάσῃ ὁ Ἰερώνυμος Μ. Παδοβάνης (βλ. *Critical Observations by a Corfiot gentleman on the «Sketches of Corfu» by an anonymous English Lady*).

Εἰς τὴν pro patria ταύτην ἀπολογίαν τοῦ Παδοβάνη δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ περὶ τῆς δηλητηριώδους ἐπιδράσεως τῶν γεωμήλων πρόληψις ἦτο κατ' ἀρχὰς τόσοσιν διαδεδομένη, ὥστε πρὸς καταπολέμησιν ταύτης ὁ προστάτης τοῦ Παρμεντιέ, Λουδοβίκος Ι΄, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ περιφέρεται μὲ ἀνθη γεωμήλου εἰς τὴν κομμιόδοχην (τὸ γεγονός μνημονεύει ὁ Cunisset-Carnot εἰς ἐγχειρίδιον ἀγρονομίας προωρισμένον διὰ τὰ γαλλικὰ σχολεῖα· βλ. *Le livre de l'Agriculture*, 8^η ἔκδοσις (ἄ. ἡ.) σελ. 11-12· κατὰ τὸν συγγραφέα ἐπιστεύετο ἐν Γαλλίᾳ ὅτι τὰ γεώμηλα ἐπέφερον λέπραν).

Πρὸ δὲ τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' καὶ πρὸ τοῦ «Examens chimiques

Ὁ διεξελθὼν τὰς ἀνω πληροφορίας καὶ στατιστικὰς μαντεύει ὅτι ἡ ἔγγειος φορολογία ἐπὶ Βενετοκρατίας θὰ ἐστρέφετο κατὰ πρῶτον λόγον κατὰ τοῦ ἐλαίου, κατὰ δεῦτερον κατὰ τοῦ οἴνου, κατὰ τρίτον δ' ἐντελῶς λόγον κατὰ τῶν δημητριακῶν, διότι ὁ νομοθέτης πρὸς τοὺς ἄλλοις θ' ἀνελογίζετο ὅτι ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατηναλίσκοντο ὑπὸ τῶν μὴ ἐχόντων ἄλλους πόρους παραγωγῶν.

Ἄλλη μορφή τῆς ἐγγείου φορολογίας εἶναι καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τῶν ζώων, διότι διὰ τοῦ τρόπου τούτου φορολογοῦνται αἱ βοσκήσιμοι γαῖαι.¹

Κατὰ τὴν ἐπίσημον βενετικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1766-1770² τὰ ἐν Κερκύρᾳ ζῶα συνεποσοῦντο εἰς :

Ἵποζύγια	Ἄροτρα κτήνη	Βόσκοντα	Ἄμνους	Αἰγας	Ἴππους ἱππασίας
2397	2535	1666	16,594	14,304	2197

Ὁ πίναξ οὗτος ἐμφαίνει κατάστασιν ἥμισυ κατάλληλον πρὸς βαρεῖαν φορολογίαν, διότι εἰς χώραν, ἔνθα τοσοῦτον ἐκαρμινοδάτει ἢ σιτοπαραγωγῇ καὶ ἔνθα τὰ κρέατα εἰσενο-

des pommes de terre» (1773) τοῦ Παρμεντιέ, (διότι ὁ Παρμεντιέ δὲν διεδραμάτισεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ πρωτεῦον πρόσωπον, ὅπερ κοινῶς πιστεύεται· βλ. ἐν τῇ *Histoire des Légumes*, Παρίσιοι 1912, τοῦ Γεωργίου Gibault τὸ κεφάλαιον, ὅπερ φέρει τίτλον: *La légende de Parmentier*), ἐπάλαισεν ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν γεωμήλων ὁ Turgot (βλ. René Lafarge, *l'Agriculture en Limousin et l'intendance de Turgot*, Παρίσιοι 1913).

Προσθετέον ὅτι αἱ κατὰ τῶν γεωμήλων προλήψεις δὲν ἦσαν ἀδύσσιμοι ἢ πατάτα, ὅπως ὄλα τὰ στρυκνοειδῆ (solanés), περιέχει δηλητήριον, εἰς ἐποχὰς δὲ, καθ' ἃς παρημελοῦντο ἢ τε καλλιεργεῖται καὶ ἡ διατήρησις αὐτῆς, ἐγένετο ὄντως ἀφορμὴ βλάβης εἰς τὸν ὄργανισμόν.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Κέρκυραν παρατηροῦμεν ὅτι σήμερον ἡ καλλιεργεῖται τῶν γεωμήλων τόσοσιν ἐπεξετάθη, ὥστε ἡ Κέρκυρα ἐξάγει, ἰδίᾳ εἰς Γερμανίαν διὰ Τεργέστης, 12,000 διπλᾶ καντάρια (quintaux doubles)· πρὸς ἐν τῇ *Deutsche Levant Zeitung* λίαν μεμελετημένον ἄρθρον περὶ τῆς Ἐξαγωγῆς Κερκύρας (ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῇ *Liberté Θεσσαλονίκης*, φύλλον 13 Ἀπριλίου, 1913).

¹ Βλ. ἀνωτ. σελ. 193.

² *Compendio generale* σελ. 187· βλ. ἀνωτ. ἐν σελ. 194-196 παραβολὴν πρὸς τὰ ἔτη 1835 καὶ 1899.

μίζοντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ,¹ δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ φορολογῆ τις οὔτε ἀροτριῶντα οὔτε κερασφόρα. Εἰς νῆσον δέ, στερουμένην παντελῶς ὀδῶν, δὲν ἦτο λογικὸν νὰ περιορίζῃ διὰ τελῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποζυγίων.² Ὡς πρὸς τὰ αἰγοπρόβατα, ταῦτα ἦσαν συγκεντρωμένα εἰς τὰ βόρεια διαμερίσματα καὶ δὲν ἦσαν βεβαίως οὐδ' αὐτὰ ἀφθονος πηγὴ πλούτου, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γριμάνη (σελ. 83) ἀπέδιδον μόνον ὀλίγον ἔριον καὶ τυρὸν εἰς ποσότητα τελείως ἀνεπαρκῆ διὰ τὴν κατανάλωσιν.

Ἐν τούτοις ἡ Βενετία δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ περιφρονησῇ τὴν ἐκ τῶν ζώων πρόσοδον. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ μὲν φορολογία τῶν μεγάλων ζώων ὑπῆρξεν ἐξαιρετικὴ, ἡ δὲ τῶν μικρῶν εἰσεπράττετο μετὰ τοῦ φόρου τῶν δημητριακῶν, τὸ περὶ ἐγγείου φορολογίας κεφάλαιον δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία μόνον μέρη:

- I) Φορολογίαν τοῦ Ἐλαίου
- II) » » Οἴνου
- III) » τῶν Δημητριακῶν καὶ τῶν ζώων.

I

Φορολογία τοῦ ἐλαίου.

Α'. Αἱ ἐλαῖαι Κερκύρας.

Κέρκυρα καὶ ἐλαία φαίνονται δύο ἰδέαι ἀναπόσπαστοι ἀπὸ πολλῶν σημείων θεωρουμένη ἡ νῆσος παρουσιάζει τὴν μορφήν δάσους ἐλαίων, τόσῃν δὲ σημασίαν ἔχει ὁ καρπὸς τοῦ ἀειθαλοῦς δένδρου διὰ τοὺς γαιοκτήμονας καὶ τοὺς γεωργικοὺς πληθυσμούς, ὥστε εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ κερκυραϊκοῦ λαοῦ ἡ λέξις «ἐσοδεία»: ἡ σοδεῖά, τὸ πρῶτιστον μέλημα καὶ τὸ προσφιλές ἀντικείμενον συνομιλίας τῶν συμπολιτῶν τοῦ γράφοντος,

¹ Καὶ ἐσπάνιζον μάλιστα βλ. τὰ ἀδιάκοπα παράπονα τοῦ Ἀρλιώτη.

² Τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἰσπῆλατα ἦσαν τὰ, πολυάριθμα καὶ ἀδιαρρήκτως συνδεόμενα πρὸς τὴν κυριωτέραν πηγὴν πλούτου τοῦ τύπου, ἐλαιοτριβεῖα (βλ. καὶ κατωτέρω, III).

κατήντησε νὰ σημαίνῃ ἀποκλειστικῶς τὴν ἐσοδεῖαν τῶν ἐλαίων.

Οἱ δὲ Κερκυραῖοι δικαιοῦνται οὐχὶ μόνον σχετικῆν, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτον σημασίαν ν' ἀποδίδωσιν εἰς τὸ κύριον αὐτῶν προϊόν.

Ἐκ στατιστικῶν, ἃς ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ὁ κ. Σπύρος Κερκύρας,¹ καταφαίνεται ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐλαίου, ὁ νομὸς Κερκύρας κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν νομῶν τοῦ κράτους.

Ὅντως κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς Γεωργικῆς Ἑταιρείας ἡ μέση παραγωγὴ τοῦ νομοῦ Κερκύρας (ὑπολογιζομένης μιᾶς ἐσοδεῖας κατὰ διαιτίαν) εἶναι 14 ἑκατομμύρια ὀκάδων ἐπὶ συνόλου παραγωγῆς 60 περίπου ἑκατομμυρίων.

Ἐν δὲ τῇ ἐξαγωγῇ τὰ πρωτεῖα τῆς Κερκύρας καθιστᾷ ἔτι ἀπτότερα ὁ ἐξῆς πίναξ:

Ἔτη	Κέρκυρα	Λευκὰς	Παξοὶ	Σύνολον ἐξαγωγῆς τοῦ ὅλου κράτους
1909 (ἄκαρπον)	672,459	67,206	5,225	1,733,439
1908 (εὐκαρπον)	7,554,484	1,333,380	809,193	11,928,569
1907 (μέτριον)	2,819,593	342,636	291,294	5,925,356

Ὅθεν τῷ 1908 ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ νομοῦ Κερκύρας ἰσοῦτο πρὸς τὰ $\frac{9}{11}$ καὶ μόνῃς τῆς νήσου Κερκύρας σχεδὸν πρὸς τὰ $\frac{7}{11}$ τῆς ὅλης ἐλληνικῆς ἐξαγωγῆς.

Ὁ ἐπιμελῶς δὲ μελετήσας τὴν ἐξαγωγὴν Κερκύρας συντάκτης τοῦ Deutsche Levant Zeitung² δίδει περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐλαιοπαραγωγῆς Κερκύρας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰς ἐξῆς πληροφορίας.

«Ἡ νῆσος ἀριθμεῖ σήμερον 8 ἑκατ. ἐλαιοδένδρων,³ ὧν ἡ παραγωγὴ τὰ καλὰ ἔτη δύναται ν' ἀνέλθῃ εἰς 200,000 διπλᾶ

¹ Βλ. Ἑπτανησιακὸν Ἡμερολόγιον, ἔτος Α' (1913), σελ. 222-225. Ὁ τίτλος τοῦ ἀρθροῦ εἶναι: Ἡ ἐλαιοπαραγωγὴ τῆς Κερκύρας.

² Βλ. ἄνωτ. σελ. 11.

³ Ὁ καθηγητὴς κ. Σπυρίδων Παπαγεώργιος ὑπολογίζει ταῦτα μόνον εἰς 3,800,000 (βλ. Αἱ ἐλαῖαι Κερκύρας ἐν μηνιαίῳ παραρτήματι τῆς ἐφημερίδος «Ἀθῆναι», τόμ. Β', ἀρ. 10, Ὀκτώβριος 1909, σελ. 2151-2154).

καντάρια (quintaux doubles) ἐλαίου· με μέσῃν τιμὴν 80 μάρκων (100 δρ.) κατὰ διπλοῦν καντάριον, αὕτη ἀντιπροσωπεύει ἀξίαν 16 ἑκατ. μάρκων (20 ἑκατ. δραχμῶν). Ἀπὸ τοῦ 1905 ὁ τόπος εἶχε κατὰ μέσον ὄρον μίαν καλὴν ἐσοδείαν ἀνὰ δύο ἔτη καὶ τοῦτο ἐβελτίωσε μεγάλως τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς νήσου.

»Τὰ γενόμενα ἐπ' ἐσχάτων πειράματα ἐπεβεβαίωσαν τελείως τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν ἐιδικῶν, ὅτι αἱ ἐλαίαι Κερκύρας δύνανται νὰ παραγάγωσιν ἔλαια ἐφάμιλλα πρὸς τὰ καλλίτερα τῆς Ἰταλίας ἢ τῆς «Ριβιέρας». Ὡς ἐκ τούτου σπουδαία μετατόπισις παρατηρεῖται ἐν τῇ κερκυραϊκῇ ἐξαγωγῇ· ἐν ᾧ ἄλλοτε τὸ ἔλαιον ἐστέλλετο εἴτε εἰς Ἀγγλίαν, πρὸς βιομηχανικὰς χρήσεις, εἴτε εἰς Ῥωσίαν, ἔνθα, λόγῳ τοῦ διαυγοῦς χρώματός του καὶ τῆς ἐλλείψεως ὀσμῆς, ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὰ κινδύλια τῶν ἐκκλησιῶν, νῦν στέλλεται εἰς μεγάλας ποσότητας καὶ εἰς τὴν «Ριβιέραν» χῆσιμοποιοῦμενοι πρὸς βρωσίν. Αἰτία τῆς μεταβολῆς ταύτης εἶναι πρῶτον ἡ βελτίωσις τῆς κατεργασίας τοῦ ἐλαίου καὶ δεύτερον αἱ ἀνεπαρκεῖς ἰταλικαὶ ἐσοδεῖαι, αἵτινες ἠνάγκασαν τοὺς μεγάλους οἴκους τῆς «Ριβιέρας» νὰ στραφῶσιν ἀλλαχοῦ. Δὲν ὑπάρχει δὲ κίνδυνος ν' ἀπολεσθῇ ἡ νέα αὕτη ἀγορά, διότι τὰ κερκυραϊκὰ ἔλαια χάρις εἰς τὸ διαυγὲς αὐτῶν χρῶμα καὶ τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀγνὴν αὐτῶν γεῦσιν ἀπέκτησαν νῦν δικαίωμα πολιτογραφήσεως ἐν τῇ «Ριβιέρα».

»Σήμερον τὰ ἔλαια Κερκύρας ἐξάγονται εἰς Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ῥωσίαν, Ἀγγλίαν καὶ Αὔστριαν,¹ μέλλον δὲ λαμπρὸν ἀνοίγεται πρὸς αὐτῶν».

Αἱ ὡς ἄνω παρατηρήσεις τοῦ Γερμανικοῦ περιοδικοῦ εἰσὶν λίαν εὐχάριστοι ἰδίᾳ τοῖς ἐνθυμουμένοις τὰς προφητείας τοῦ Πάρτς (σελ. 269-270), κατὰ τὸν ὅποιον τὸ ἔλαιον μὴ δυνάμενον νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τὰ τελειότερα μέσα φωτισμοῦ (ἤλεκ-

¹ Ἡ Γερμανία τροφοδοτεῖται μέσον Τεργέστης. Τὰ εἰς Ἰταλίαν ἐξαγόμενα ἀποστέλλονται κυρίως εἰς Γένοβαν, Σάν-Ρέμο καὶ Ὀνέγια· τὰ εἰς Γαλλίαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς Νιτζαν καὶ Μασσαλίαν.

τρικὸν φῶς, ἀεριόφως, πετρέλαιον), πάσχον δὲ συνάμα ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ ἄλλων φυτικῶν ἐλαίων (βάμβακος, σησάμου κ. τ. λ.) ἦτο καταδικασμένον εἰς ὑποτίμησιν, εἰδικῶς δ' ἡ ἐλαιοπαραγωγή Κερκύρας δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ φθάνῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον, ὅπου ἴστατο ἐπὶ Προστασίας¹.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τελευταία ἐξέλιξις τῆς ἐλαιοπαραγωγῆς, ἡ πρωτεύουσα ὁμῶς αὐτῆς σημασία ἐν τῇ κερκυραϊκῇ οἰκονομίᾳ εἶναι ἀπὸ τόσων χρόνων τοιαύτη, ὥστε, ὡς ἐλέγομεν ἐν ἀρχῇ, ἡ λέξις «ἐλαία» ἀπὸ τε πλουτολογικῆς καὶ γραφικῆς ἀπόψεως φαίνεται ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένη μετὰ τὴν λέξιν «Κέρκυρα».

Ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν εἶχον πάντοτε οὕτω. Παρατηρήθη καὶ ὑπ' ἄλλων ὅτι ἐν τῷ ἐκτενεῖ γράμματι, διὰ τοῦ ὁποῦ οὗ δόγης Anthonius Venerio καθώρισε τῷ 1386 τοὺς ὄρους τῆς βενετικῆς κατοχῆς καὶ τῆς μελλούσης διοικήσεως,² γίνεται μὲν μνεῖα τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ οἴνου,³ οὐχὶ ὁμῶς καὶ τῆς ἐλαίας, ὡς ἀντικειμένου φορολογίας ἢ ἰδιοκτησίας.

Καὶ αἱ μὲν ἐλαίαι δὲν ἔλειπον παντελῶς, ἀφ' οὗ βλέπομεν ὀλίγῳ βραδύτερον (τῇ 27 Νοεμβρίου 1414) τοὺς Κερκυραίους αἰτοῦντας παρὰ τῆς Βενετίας τὸν κανονισμὸν φόρου, ὅστις ἐδίδε

¹ Τὰ πράγματα ἐμελλον νὰ διαψεύσουν ἀμέσως τὸν Πάρτς, καθόσον ἡ ἐξαγωγή τοῦ ἔτους 1887 (94,543) ὑπερέβη πάσας τὰς ἐπὶ Προστασίας ἐξαγωγὰς πλὴν τῶν τῶν ἐτῶν 1830, 1834 καὶ 1858· αὐτὰς δὲ τὰς θρυλικὰς ἐσοδεῖας τοῦ 1834 καὶ 1858 ὀλίγου δεῖν νὰ ὑπερακοντίσῃ ἢ τοῦ 1891.

² Ἄλλως τε, καὶ γενικῶς ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐλαιοπαραγωγή Κερκύρας εὐρίσκετο εἰς καλλίτεραν θέσιν πρὸ τῆς ἐνώσεως ἢ μετ' αὐτήν. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιόδους ἡ παραγωγή ὑπῆρξε πολὺ ἄνισος. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀντιλαμβάνεται ὁ ῥίπτων ἐν βλέμμα εἰς τοὺς διδομένους ἐν τῷ ἐπιμέτρῳ Β' πίνακας, οὗς κατήρτισε μετὰ θαυμαστῆς ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας ὁ κ. Ἀνδρέας Μ. Ἰδρωμένος, ὅστις καὶ ἔλαβε τὴν καλωσύνην νὰ πλουτίσῃ τὸ ἀνά χειρας ἔργον διὰ τοῦ ἀνεκδότου καρποῦ πολυετοῦς ἐργασίας, ἐφ' ᾗ τῷ ἐκφράζομεν καὶ ἐγγράφως τὴν θερμότην ἡμῶν εὐγνωμοσύνην.

³ Βλ. Μουστοξύδην παραρτ. ΕΕ.

³ Βλ. σελ. LXVI καὶ LXVII παραρτημάτων Μουστοξύδου.

χώραν εἰς πιέσεις, πλὴν ὁ φόρος οὗτος, ἥκιστα ἄλλως σαφής,¹ δὲν εἶχε προφανῶς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀδιακόπως μνημονευομένης φορολογίας τοῦ οἴνου.

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο προϊόντων δυσαναλογία παρετάθη καθ' ὄλον τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Εἰσέτι δὲ τῷ 1510 ὁ Προνοητὴς Κονταρίνης ὑπελόγιζεν ὅτι ἡ νῆσος παρήγεν 24,000 βαρέλας οἴνου ἀπέναντι 4,000 βαρελῶν ἐλαίου (Κατὰ Μαρίνον Sanudo, *Diarii*, X, σελ. 68).

Τὰ πράγματα ἤρχισαν νὰ μεταβάλλωνται μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1565 ἐξεδίδετο διαταγὴ (βλ. κείμενον παρὰ Σάθα V, σελ. 324-5), δι' ἧς ἡ βενετικὴ κυβέρνησις, ἀναγνωρίζουσα ὅτι μέγα ἔχει συμφέρον νὰ προμηθεύηται ἔλαιον ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς κτήσεων καὶ μὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς παραγωγῆς, διατάσσει τὴν ἐμφύτευσιν δι' ἐλαιῶν τῶν χέρσων κερκυραϊκῶν γαιῶν καὶ τὴν ἐγκέντρισιν τῶν ἀγριελαιῶν. Ὡς ποινὴ κατὰ τῶν μὴ ὑπακούοντων ἐπισεί-

¹ Ὅντως δὲν ἐπετύχομεν παρὰ τὴν φιλόφρονα συνδρομὴν διαπρεπεστάτων λατινιστῶν συναδέλφων (τοῦ ἀειμνήστου Βάση καὶ τοῦ κ. Σπ. Σακελλαροπούλου) νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῶν παραπόνων τῶν Κερκυραίων εἰς ποίαν τινὰ φορολογίαν ὑπέκειντο οὗτοι. Ἐκτὸς ἄλλων δυσκολιῶν δὲν καταφαίνεται οὐδ' αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ φόρου. Ἐν ἀρχῇ γίνεται ῥητῶς λόγος περὶ φόρου εἰς χρῆμα· ἔπειτα ὁμως προστίθεται, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀφορίας ἀναγκάζονται οἱ Κερκυραῖοι ν' ἀγοράζωσιν ἔλαιον, ὅπως πληρώσωσι τὰς ὑποχρεώσεις των, πρᾶγμα νοητὸν μόνον ἐπὶ φόρου εἰς εἶδος.

Ὅπωςδὴποτε παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ κείμενον τῶν κερκυραϊκῶν αἰτημάτων, οἷον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Σάθα (τόμ. Γ', σελ. 414), ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ εὐρεθῇ ἄλλος ἐρμηνευτὴς εὐτυχέστερος ἢ κριτικώτερος.

«Similiter dantur denarii pro oleo videlicet pro libra Cotphoy soldi XV et oportet nos dari velimus aut non. Et quando olivarii non fructificant, pauperes homines non possunt complere de dando illud quod eis imponitur et emunt in platea pro soldi XXV ad costum pauperum hominum quod est maximum damnum eorum. Unde supplicamus provideri, quod quando non nascitur oleum, non teneamur dare aliquid, salvo quod, habendo de oleo, teneamur solum dare baiulo pro pretio terminato per dominium vestrum accipiendo illud ad casalia».

ται ἡ δήμευσις, ὡς δ' ἀνταμοιβὴ τῶν πειθηνίων λαμπηρίζει ἡ ἐπὶ δεκαετίαν ἀπαλλαγὴ τῆς δεκάτης.

Ἡ διαταγὴ αὕτη εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα ἱστορικῶς καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν εἰλικρινείαν, μεθ' ἧς ἡ Βενετία ἀποκαλύπτει τοὺς ἐγώσιτικὸς αὐτῆς σκοπούς, οὓς καθιστᾷ ἔτι σαφεστέρους ἢ ἐν τέλει τοῦ ἐγγράφου ἀπαγόρευσις ἐξαγωγῆς εἰς πάντα ἐκτὸς τῆς Βενετίας λιμένα. Οὐχ ἦττον τὸ μέτρον ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ χρησιμώτατον εἰς τοὺς ἐντοπίους, ἐὰν ἐξετελείτο. Τὰς δυσκολίας τῆς ἐκτελέσεως¹ ἐφαίνετο προβλέπουσα ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία, ὅτε συνεδύαζεν ἐν τῷ διατάγματι τῆς τὰς ἀπειλὰς πρὸς τὰ βραβεῖα. Ὅτι ὁμως δὲν κατώρθωσε νὰ τὰς ὑπερπηδήσῃ καταδεικνύει, ἐκτὸς τῆς μικρᾶς ἀποδόσεως τοῦ φόρου κατὰ τὰ ἔτη 1570-1583,² ἕτερον μέτρον γενναιότερον ληφθὲν ἐξήκοντα σχεδὸν ἔτη βραδύτερον, δι' οὗ ἐδίδετο εἰς πάντα ἐμφυτευτὴν ἐλαιοδένδρου ἄδρᾶ ἀμοιβή³.

¹ Αἱ δυσκολίαι ἐπήγαζον ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐλαία χρειάζεται 16-18 ἔτη, ὅπως καρποφορήσῃ τελείως. Δὲν ἐξικνεῖται δ' εἰς τὴν πλήρη αὐτῆς ἀκμὴν πρὸ τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ὅθεν καὶ ὁ Σόλων καὶ ὁ Πεισίστρατος προσέκρουσαν εἰς δυσκολίας, ὅτε ἠθέλησαν νὰ διαδώσωσι τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς. Εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὅτι ἡ διάδοσις αὕτη δὲν ἤθελεν ἐπιτευχθῆ, ἂν ὁ Πεισίστρατος δὲν προέβαινε εἰς εἰδικὰ ἐπὶ τοῦτω δάνεια πρὸς τοὺς χωρικοὺς (βλ. Ἀριστοτέλη Ἀθην. Πολιτεία XVI, 2).

Τοὺς δρεγομένους περισσοτέρων περὶ τῆς ἀρχαιότητος πληροφοριῶν συμβουλευόμεν νὰ προστρέξωσιν εἰς τὸ πληρέστατον ἄρθρον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Daremberg καὶ Saglio (ἐν λέξει Olea).

² Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ φόρος ἐκυμαίνετο ἀπὸ 25-67 1/2 δουκάτα. Κατ' ἀρχὰς ἦτο 25, εἶτα ἀνῆλθεν εἰς 67 1/2, ἔπεσε πάλιν εἰς 30 1/2 καὶ ἐπανῆλθεν εἰς 65 (βλ. τὰς ἐν ἐπιμέτρῳ στατιστικὰς τοῦ Καστροφύλακα).

³ Εἰς τί ἀνήρχετο ἀκριβῶς ἡ ἀμοιβὴ αὕτη δὲν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὸν, διότι οὔτε ὁ σοφὸς ἡμῶν διδάσκαλος Ἰωάννης Ῥωμανὸς οὔτε ὁ Πάρτς κατώρθωσαν ν' ἀνεύρωσι τὸ κείμενον τοῦ σχετικοῦ διατάγματος τῆς Συγκλήτου, ὅπερ κατὰ τὸν Γριμάνην ἐξεδόθη τῷ 1623.

Ἐκ τούτου ἐπήγασαν καὶ αἱ περὶ τοῦ ποσοῦ τῆς ἀμοιβῆς ἀντιφάσεις. Ὁ ἱατρὸς Κάρολος Botta (*Storia Naturale dell' isola di Corfu*, Μιλᾶνον ἐν ἔτει VII). Ὁ συγγραφεὺς ἦτο εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν τοῦτο ἐξηγεῖ τὸν τρόπον τῆς ἡμερομηνίας), ὁ ἱατρὸς Davy καὶ ἄλλοι ὀρίζουσι τὴν ἀμοιβὴν εἰς 42 τσεκίγια κατὰ 100 ἐλαίας.

Τὸ μέτρον ἀπεδείχθη δραστηκώτατον ἐντὸς ὀλίγου ἢ νῆσος ἐκαλύφθη ὑπὸ ἐλαιῶν καί, κτηθείσης τῆς ταχύτητος, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπεκτείνεται ἡ ἐλαιοφυτεία.¹

Ὁ Γριμάνης, ὅστις γράφει ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του γενομένων πληρεστάτων ἀπογραφῶν τοῦ τε πληθυσμοῦ καὶ τῶν ἀντικειμένων, λέγει,² ὅτι τῷ 1766 ἀνευρίσκοντο 1,873,730 ἐλαιόδενδρα.³ Ἐκ τούτων τὸ $\frac{1}{4}$ προὔπηρχε τοῦ διατάγματος τοῦ 1623, τὸ $\frac{1}{2}$ ὑπῆρξεν ἄμεσος τούτου συνέπεια καὶ τὸ τελευταῖον $\frac{1}{4}$ ἀπηρτίζετο ἐκ μεταγενεστέρων φυτειῶν.⁴

Περὶ δὲ τῆς παραγωγῆς τοῦ ελαίου περὶ τὰ τέλη τῆς Βενετοκρατίας ἔχομεν ἱκανὰς πληροφορίες. Ὁ Γριμάνης (σελ. 78), ὁ Σαὶν-Σωδέρ (σελ. 150) καὶ ὁ Βελλαῖρ (σελ. 110) ὀρίζουσιν ὁμοφώνως τὴν μέσσην ἐνιαυσίαν παραγωγὴν εἰς 250,000 ξέστας, εἰς ἃς προσθεταί καὶ αἱ 30,000 ξέσται, ἃς κατὰ τὸν Γριμάνην παρήγαγον οἱ Παξοί. Ἐκ τῆς κερκυραϊκῆς παραγωγῆς τὸ $\frac{1}{4}$ κατηναλίσκετο ἐπιτοπίως πρὸς βρῶσιν καὶ φωτισμόν. Μέση δὲ τιμὴ τῆς ξέστης ἦτο 11 φράγκα (Σαὶν-Σωδέρ, αὐτόθι).

Τοῦναντίον ὁ D. T. Ansted, *The Ionian Islands in 1863* (Λονδὶνον 1863) ἀναβιδάζει ταύτην εἰς 1 τσεκίνιον κατὰ δένδρον. Ὁ Πάρτς (σελ. 264 σημ. 1) συντάσσεται τῇ πρώτῃ γνώμῃ καὶ ἐγώ, τ' ὁμολογῶ, κρίνω ταύτην πιθανωτέραν.

¹ Ὁ Σκροφάνης (τόμ. Γ', σελ. 2-3) παρατηρεῖ ὅτι δυστυχῶς δὲν εἶχε ληφθῆ ἡ δέουσα πρόνοια, ὅπως αἱ ἀνάγκη ἔχουσαι ἀέρος ἐλαῖαι φυτευθῶσιν εἰς ὠρισμένην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ὅθεν καὶ ἡ κερκυραϊκὴ παραγωγή ἦτο ἐν ἀναλογία πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλαιῶνων μικροτάτη.

² Αἱ πέντε ἀπογραφαὶ (anagraphi) τῶν ἐτῶν 1766-1770, 1771-1775, 1780-1784 καὶ 1785-9, περιλαμβάνουσι πέντε τόμους ἐκάστη (βλ. ἄνωτ. σελ. 55 σημ. 2).

³ 1,905,917 κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀπογραφὴν (βλ. *Compendio Generale* σελ. 182).

⁴ Ἡ εἰς τὴν ἐλαιοφυτεῖαν δοθεῖσα ὄθησις δὲν ἀνεκόπη ἔκτοτε, παρεκτὸς ἴσως κατὰ τὰ ἔτη 1882-1890, ὅποτε ἐνεκα τῆς ἐν Γαλλίᾳ ζητήσεως ἀνέθαλεν ἡ ἀμπελοφυτεία, χάριν τῆς ὁποίας ἐθουσιάσθησαν καὶ τινες ἐλαιῶνες.

Ἰδωμεν νῦν πῶς οἱ Βενετοὶ ἐφορολόγουν προϊόν, εἰς τὴν ἀνάπτυσιν τοῦ ὁποίου τοσοῦτον συνετέλεσαν.

Β'. Ἡ ἐπὶ Βενετοκρατίας φορολογία τοῦ ελαίου.

Ὁ νομοθέτης τοῦ 1773 καθιεροῖ προϋπάρχουσαν διπλὴν φορολογίαν ἐπὶ τοῦ ελαίου, τὸν φόρον ἐξαγωγῆς, ὅστις περιλαμβάνεται εἰς τὰ περὶ τοῦ Μεγάλου Δασμολογίου Κεφάλαια, καὶ τὴν δεκάτην τοῦ ελαίου, περὶ ἧς μεριμνῶσιν εἰδικὰ capitoli.

Καὶ πότε μὲν ἀκριβῶς εἰσήχθη ὁ φόρος τῆς ἐξαγωγῆς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστὸν μετ' ἀσφαλείας,¹ ὅτι τῷ 1711 καὶ 1713 ἐπέλλοντο πρέσβεις εἰς Βενετίαν οἱ Κερκυραῖοι κόμητες Γεώργιος Θεοτόκης² καὶ Ἀντώνιος Μαρίας Καποδίστριας ἐντεταλμένοι νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἐλάττωσιν τοῦ δασμοῦ τοῦ ελαίου, ὀρισθέντος ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς εἰς 4⁰/₁₀, ἐν ᾧ ἄλλοτε περιωρίζετο εἰς 2⁰/₁₀. Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου³ γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Κερκυραίων πάντες οἱ φόροι τῆς ἐξαγωγῆς ἀνήρχοντο εἰς 2⁰/₁₀, καὶ ἐπειδὴ ἡ καθιερωθεῖσα τῷ 1704 φορολογία, ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς ἐν γένει, συμπίπτει νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ, ἢ διὰ τὸ εἶναι εἰδικῶς τῷ 1773 διατηρηθεῖσα, δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἀρχικῶς τὸ εἶναι περιλαμβάνετο εἰς τοὺς ἀπὸ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς καθιερωθέντας φόρους τῆς ἐξαγωγῆς.⁴

Περὶ τῆς δεκάτης τοῦ ελαίου ὁ γερουσιαστῆς Ἰάκωβος

¹ Βλ. Μάρκον Θεοτόκη, *Περὶ Θεοτοκῶν* σελ. 42.

² Εἶναι ὁ τοσοῦτον διακριθεὶς ὀλίγον βραδύτερον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας.

³ Βλ. τὰ περὶ τελωνείων.

⁴ Ὁ Θεοτόκης καὶ ὁ Καποδίστριας εἶχον ἐντολὴν νὰ ἐπιδιώξωσι καὶ τὴν κατάργησιν νόμου, ἐπιβάλλοντος τὴν ἐκ τοῦ Μωρέως προμήθειαν αἴτου. Οἱ Κερκυραῖοι εἶχον συμφέρον νὰ στρέφονται πρὸς τὴν πλησιεστέραν Ἠπειρον, τοῦναντίον ἢ Βενετία ἣθελε νὰ προστατεύσῃ τὴν παραγωγὴν κτήσεώς της, δὲν ἐνέδωκε δέ, καὶ τοῦτο μετὰ κόπου, ἢ τῷ 1713 (βλ. καὶ ἄνωτέρω σελ. 80 σημ. 2).

Diedo,¹ ὁ προνοητῆς Γριμάνης² καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Daru³ λέγουσιν ὅτι αὕτη ἐπεβλήθη κατόπιν τῆς τρομερᾶς καταστροφῆς τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1718. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς γνωρίζουσι πάντες οἱ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κερκύρας ἐγκύφαντες, κερραυνὸς ἔπεσεν ἐπὶ τῆς πυριτιδαποθήκης τοῦ παλαιοῦ φρουρίου. Αἱ ἐπελθοῦσαι ζημίαι ὑπῆρξαν τόσοι μεγάλοι,⁴ ὥστε ἐδέησε ν' ἀνοικοδομηθῇ μέγα μέρος τῶν ὠχυρωμάτων, μετατραπείσης καὶ τῆς ὀχυρώσεως κατὰ νέον σχέδιον τοῦ στρατάρχου Σουλ-λεμβούργου, τοῦ ὑπερασπίσαντος τὴν Κέρκυραν κατὰ τὴν δευτέραν τουρκικὴν πολιορκίαν.⁵

Ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἢ δεκάτη ἐπεβλήθη γενικῶς ἐπὶ ὅλων τῶν προϊόντων τῆς γῆς. Ἄλλὰ κατόπιν πρεσβείας τῶν κομήτων Γεωργίου Θεοτόκη (τὸ τρίτον ἤδη ἀποστελλομένου διὰ φορολογικὰ ζητήματα) καὶ Πέτρου Βούλγαρη, ἡ Γαλλογάττη Πολιτεία ἔστειρε ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον.⁶ Οἱ

¹ Βλ. Storia della repubblica di Venezia della sua fondazione sino l'anno 1738 (4 τόμοι, Βενετία, 1750) τόμ. Α', σελ. 171.

² Αὐτόθι σελ. 78.

³ Histoire de la Republique de Venise, Βιβλ. XXXIV, παρ. 18.

⁴ Τὰ θύματα ἀνήλθον εἰς 493, ἐν οἷς ὁ προβλεπτής Ἀνδρέας Πιζάνης, οὗ ὁ τάφος σώζεται ἐν τῇ λατινικῇ μητροπόλει Κερκύρας βλ. Alcuni documenti intorno l'accidentale catastrofe avvenuto nell'isola di Corfu nell'anno 1718 ὑπὸ S. G. V. di Biasi (Κέρκυρα, 1878).

⁵ Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ἐσχάτως: 1ον Ἡ μετάφρασις, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ ἀνεκδότου χειρογράφου, τοῦ ἔργου τοῦ Δημητρίου Στρατηγοῦ: βλ. Ἡ ἐν ἔτει 1716 πολιορκία τῆς Κερκύρας ὑπὸ Ν. Βάρθη Βράϊλα ἀνθυπιδάρχου (Κέρκυρα 1908). 2ον Ἀνέκδοτος ἐκθεσις ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ περισωθεῖσα χειρόγραφος ἐν γερμανικῇ μεταφράσει: βλ. Ein Originalbericht über die Verteidigung von Corfu ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Constantin Hierl (παράρτημα τῆς Militär-Wochenblatt, Βερολῖνον 1910).

⁶ Ἡ παραχώρησις δὲν ἐζημίω ταμειωτικῶς τὴν Κυρίαρχον, ἀφ' οὗ οἱ δύο σπουδαιότεροι κλάδοι τῆς ἐγγείου παραγωγῆς ἐξηκολούθουν φορολογούμενοι, εἶχεν ὅμως σπουδαιότητα διὰ τοὺς Κερκυραίους, οὓς ἀπήλλασσε τῶν πιεστικωτάτων διατυπώσεων τῆς δεκάτης ἐπὶ τῶν σπειρομένων γαιῶν (πβλ. ἀνωτ. σελ. 174 κέ.).

Κερκυραῖοι πρέσβεις θὰ ἐτόνισαν ἀναμφισβητήτως τὴν ἀρχαιότητα τῶν προνομίων τῶν, προνομίων ὅλως ἐξαιρετικῶν, διότι, ὅπως ἔγραφον οἱ Βενετοὶ ἐπίτροποι τῷ 1704, «μόνοι ἐξ ὅλων τῶν ὑπηκόων οἱ Κερκυραῖοι δὲν καταβάλλουσι τὴν Δεκάτην, ἧς εἶναι τὸ φυσικώτερον δικαίωμα τῶν Κυριάρχων».¹

Λόγου τυχόντος καὶ αὐθις περὶ τῶν φορολογικῶν προνομίων Κερκύρας, δὲν φρονῶ ἄσκοπον νὰ ἐπανέλθω ἐπὶ ζητήματος, ὅπερ ἔθιξα ἤδη. Ἐλεγον δηλαδή ὅτι ὑπῆρχον ἐνδείξεις ὅτι, κατὰ τὸν 16ον τοῦλάχιστον αἰῶνα, ἡ Βενετία εἶχεν ὑποβάλλῃ τοὺς Κερκυραίους εἰς τὴν Δεκάτην. Αἱ ἐνδείξεις αὗται ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ διάταγμα τοῦ 1565, δι' οὗ ἡ Βενετία ὑπισχνεῖτο τὴν ἀπὸ τῆς δεκάτης ἀπαλλαγὴν εἰς τοὺς ἐμφυτευτὰς νέων ἐλαιῶν (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 17), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα διδόμενος πίναξ τῶν προσόδων, ὅστις μνημονεύει ἐκτὸς φόρου ἐπὶ τῶν σιτηρῶν καὶ φόρους εἰδικούς ἐπὶ τοῦ ἐλαίου καὶ οἴνου, ἐνῶ αἱ μὲν ἐξαγωγαὶ τοῦ πρώτου ἐφορολογοῦντο διὰ τῆς Dogana grande καὶ ἡ λιανικὴ κατανάλωσις τοῦ δευτέρου διὰ τῆς σπίνας (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 7, σημειώσεις).

Αἱ εἰκασίαι αὗται ἐνισχύθησαν ὑπ' ἐγγράφου περιλαμβανόμενου ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Bilancii generali,² δηλονότι τοῦ ἀπολογισμοῦ τῶν ἐσόδων τοῦ ταμείου Κερκύρας κατὰ τὰ ἔτη 1582 καὶ 1583, ἔχοντος ὡς ἐξῆς:³

¹ Βλ. ἐκθεσιν 4 Αὐγ. 1704 παρὰ Σπ. Λάμπρω. Ἐκθέσεις Βενετῶν Προνοητῶν σελ. 457. Τὰ συχνὰ παράπονα τῶν προνοητῶν κατὰ τῶν κερκυραϊκῶν προνομίων (βλ. καὶ ἐκθεσιν Δολφίν, παρὰ Λάμπρω, σελ. 247) καθιστῶσι πιθανὴν τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἡ συμφορὰ τοῦ 1718 ὑπῆρξε πρόφασις μᾶλλον ἢ αἰτία τῆς καταργήσεως αὐτῶν.

² Ὁ τόμος οὗτος ἐξεδόθη, ὅτε τὸ εἰδικὸν μέρος τῆς παρούσης μελέτης ἦτο ὄχι μόνον περατωμένον, ἀλλὰ καὶ ἀντιγεγραμμένον (πβλ. καὶ ἀνω σελ. 62).

³ Βλ. Bilancii Generali, τόμ. Α', σελ. 320.

	Ἔτος 1582	Ἔτος 1583	
1) Entrata e uscita	4,550	5,000	δουκάτα
2) Datio del Vino	700	750	»
3) Oglio	350	500	»
4) Transito	400	400	»
5) Vino a spina	200	184	»
6) Decima delle biave	400	2,000	»
7) Datio pesce	500	100	»
8) Datio carni	250	347	»
9) Terzo delle pene	140	177	»
10) » » condanne	174	177	»

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου προκύπτει σαφῶς, ὅτι ὑπῆρχε δεκάτη ἐπὶ τῶν σιτηρῶν, ἀφ' οὗ αὕτη μονομονεύεται ῥητῶς.¹ Ἀλλὰ καὶ τὸ «datio del vino» καὶ τὸ «oglio» πιθανώτατα εἶναι ἡ δεκάτη τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αὐτολεξεὶ μνημονεύονται ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ οἱ αὐτοὶ φόροι ἐν τοῖς ἀπολογισμοῖς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ὅπου ἀναμφισβητήτως ὑπῆρχε δεκάτη ἐπὶ τῶν δύο τούτων προϊόντων.

Καὶ νῦν ἀπομένει πρὸς λύσιν τὸ διπλοῦν πρόβλημα: πότε καὶ διατὶ εἰσῆχθη τὸ πρῶτον ἢ δεκάτη ἐν Κερκύρα, πότε καὶ διατὶ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἐπανῆλθον ἐν ἰσχύϊ τὰ παλαιὰ προνόμια;

Ὅπωςδὴποτε τῷ 1773 τὰ πράγματα εἶχον ὡς ἑξῆς:²

Ὁ φόρος ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς εἶχε κατ' ἀρχὰς ὀρισθῆναι κατ' ἀξίαν καὶ δὴ

3 $\frac{1}{2}$ %	διὰ τοὺς Κερκυραίους,
4 $\frac{1}{2}$ %	» » » Βενετοὺς ὑπηκόους,
6 %	» » » ξένους.

¹ «Decima delle biave» ἀπέδιδε μάλιστα πολλὰ (τετρακόσια δουκάτα τῷ 1582 καὶ διαχίλια τῷ 1583). Ὁ φόρος τοῦ οἴνου ἀπέδιδε πλείονα ἢ ὁ τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦτο ἦτο ἐπόμενον, ἀφ' οὗ ἡ Κέρκυρα ἦτο τότε μᾶλλον οἰνοπαραγωγὸς ἢ ἐλαιοπαραγωγός. Συγχύζει ὅμως τὸν ἀναγνώστην τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ ἀπολογισμοῦ δὲν συμπίπτουσι μ' ἐκείνους τῶν πινάκων τοῦ Καστροφύλακα, ὅτινες ἐν τούτοις εἶναι ἡμιεπίσημοι, συνετάχθησαν δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος.

² Πάσας τὰς ἐπομένας πληροφορίας ἐρανίζομαι ἐκ τῆς προμνη-

Ὁ καθορισμὸς τῆς τρεχούσης τιμῆς, προκειμένου ἰδίως περὶ φόρου ἐνοικιαζομένου, ἦτο φυσικὸν νὰ δώσῃ χώραν εἰς ἀμφισβητήσεις. Ὅθεν τῷ 1773 ἀπεφασίσθη νὰ μονιμοποιηθῇ φορολογικῶς ἡ τιμὴ τοῦ ἐλαίου, ἥτις καὶ ὀρίσθη εἰς 29 λίρας κατὰ ξέσταν. Ἐπὶ δὲ τῇ βάσει ταύτῃ ὑπολογισθέντος τοῦ φόρου, οὗτος ἰσοῦτο πρὸς

25	σολδία	διὰ τοὺς Κερκυραίους,
32	»	» » Βενετοὺς ὑπηκόους,
42	»	» » ξένους. ¹

Ἡ διάκρισις τῶν ἐξαγωγῶν κατ' ἐθνικότητα ἦτο κατ' ἀρ-

σθεύσεως ἐκθέσεως τοῦ Magistrato τῆς 28 Σεπτ. 1786 (Filza 1209).

¹ Ὁ φόρος εἶχεν ὀρισθῆναι διὰ τοῦ νόμου τοῦ 1773 (ἄρθρ. XXXIII) εἰς

22	σολδία	διὰ τοὺς Κερκυραίους,
30	»	» » Βενετοὺς,
40	»	» » ξένους.

Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο προῖον πλάνης· διότι αὐτοὶ οἱ Βενετοὶ δὲν κατῴρθον ν' ἀνευρεθῶσιν ἐν μέσῳ τῶν περιπλοκῶν, ἃς ἐγένων φόροι πληρωτόμενοι ἐν μέρει εἰς ὑπερτιμημένον χρυσὸν καὶ ἐν μέρει εἰς τρέχον νόμισμα, ἐν μέρει εἰς μονέτα corrente καὶ ἐν μέρει εἰς moneta lunga (βλ. ἄνωτ. σελ. 45). Τὴν σύγχυσιν ἐκορύφωσαν οἱ πρόσθετοι φόροι (aggionti). Διὰ ν' ἀνευρεθῆναι εἰς τί ἀκριβῶς ἰσοῦντο τὰ 3 $\frac{1}{2}$, 4 $\frac{1}{2}$ καὶ 6 % τῆς εἰς 29 λίρας διατιμηθείσης ξέστας ἀπητήθη μακρὰ ἐργασία τοῦ Βενετοῦ ἀρχιλογιστοῦ Ἰερωνύμου Ἐρίτζου, οὗ ἡ λεπτομερὴς ἐκθεσις σφίζεται εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Βενετίας (Filza 1209).

Κατὰ ταύτην, ὀριστομένης τῆς τιμῆς τῆς ξέστας εἰς 29 λίρας, ἔδει νὰ ὑπολογισθῆναι ὁ φόρος ὡς ἑξῆς:

1^{ον} Διὰ τοὺς Κερκυραίους δηλαδὴ πρὸς 3 $\frac{1}{2}$ %, ὁ φόρος φαίνεται ἰσοῦμενος εἰς σολδία 23. Πράγματι λίραι 29 = σολδία 580. Ἐὰν πολλαπλασιάσωμεν τὰ 580 ταῦτα σολδία πρὸς 3 $\frac{1}{2}$ % ἔχομεν σολδία 2,030. Εἰς ταῦτα προσθετέα τὰ aggionti, τέλος πρόσθετον 3 σολδίων κατὰ λίραν, ἦτοι 15 %, ἔχομεν ἄλλα σολδία 304.6. Δηλαδὴ σύνολον σολδίων 2,334, ἅτινα διαιρούμενα διὰ τοῦ 100 δίδουσιν ὄντως σολδία 23.

Ἐδει ὅμως νὰ εἶχε ληφθῆναι ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ φόρος πρότερον μὲν κατεβάλλετο κατὰ $\frac{2}{3}$ εἰς χρυσὸν καὶ $\frac{1}{3}$ εἰς τρέχον νόμισμα πρὸς 4 bezzi τὴν γαζέτταν, ἐν ᾧ νῦν τὸ τσεκίνιον ὑπελογίζετο πρὸς λίρας 36, οὐχὶ δὲ 29.10. Τἀνάπαλιν τὰ χάλκινα νομίσματα εἶχον μετατραπῆν ἀπὸ moneta corrente εἰς moneta lunga.

Ὅθεν τὰ $\frac{2}{3}$ εἰς χρυσὸν = οὐχὶ πλέον πρὸς 15.17 ἀλλὰ πρὸς 19 λίρ
τὸ $\frac{1}{3}$ » χάλκων = » » » 7.9 » » 5.10 »

Ὅθεν τὸ σύνολον τοῦ φόρου 24.10 λίρ.

χὰς γενική, ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ καταργῆται, διότι ἐγέννα ἀπείρους διαμφισθητήσεις καὶ καταχρήσεις (contese e fraude). Ἡ ἔκθεσις τοῦ 1786 ἀναγνωρίζει ὅτι καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἦτο ἄσκοπος, ἄτε εὐκόλως καταστρατηγουμένη, τῶν ξένων ἐργαζομένων πάντοτε ὑπ' ὄνομα Κερκυραίων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, γνωρίζομεν ἄλλως, ὅτι δὲν εἶχε πρακτικὴν σημασίαν, διότι, καθ' ἃ βεβαιοὶ ὁ Σαιν-Σωθέρ, ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ κερκυραϊκοῦ ελαίου εὕρισκετο εἰς χεῖρας Ἰουδαίων Βενετῶν ὑπηκόων.¹

2^{ον} Διὰ τοὺς Βενετοὺς ὁ φόρος = $4\frac{1}{2}\%$

Λίραι 29 = σολδία 580

$4\frac{1}{2}\%$

2610

Πρόσθετον 15% 391.6

Σύνολον 3001.6

ἦτοι, διαιρούμενον διὰ τοῦ 100, 30 σολδία κατὰ ζάραν.

Ἦτοι τὸ $\frac{2}{3}$ = 20 σολδία, ἄτινα, ὑπολογιζομένου τοῦ τσεκινίου εἰς 36, μετατρέπονται εἰς . . . . . σολδία 24

Καὶ τὸ $\frac{1}{3}$ = 10 σολδία in moneta corrente, ἄτινα μετατρέπομενα εἰς moneta lunga δίδουν μόνον . . . » 7.6

Σύνολον φόρου διὰ τοὺς ὑπηκόους σολδία 31.11

3^{ον} Ἐένοι: Ὁ φόρος πρὸς 6%

Λίραι 29 = σολδία 580

6

3480

Πρόσθετον 15% 522

4002

ἄτινα διαιρούμενα διὰ τοῦ 100 δίδουν 40 σολδία.

Τὰ 40 ταῦτα σολδία θὰ πληρωθοῦν

α') κατὰ $\frac{2}{3}$ ἦτοι 26.8 εἰς χρυσόν τὰ 26.8 σολδία, ὑπολογιζομένου τοῦ τσεκινίου πρὸς 36, δίδουν . . . . . σολδία 32.6

β') κατὰ $\frac{1}{3}$ ἦτοι 13.4 εἰς τρέχον νόμισμα: ἀλλά, μετατρεπομένου τοῦ τρέχοντος νομίσματος εἰς moneta lunga, τὰ 13.4 σολδία περιορίζονται εἰς . . . » 10

σολδία 42.6

¹ Περὶ τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος Κερκύρας ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῇ *Οικονομικῇ Ἑλλάδι* (28 Ἀπριλ. 1912) τὰς ἐξῆς δημογραφικὰς πληροφορίας, ἀναδημοσιευθείσας εἰς τὸν ἀριθ. 7 τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Χαΐμη ἐκδιδομένης ἀπὸ τοῦ 1912 Ἰσραηλιτικῆς Ἐπιθεωρήσεως:

«Ἡ Ἑβραϊκὴ κοινότης τῆς Κερκύρας εἶναι καὶ τὴν σήμερον ἔτι ἡ σπου-

2^{ον} Ἡ δεκάτη τοῦ ελαίου.

Ὁ φόρος οὗτος δὲν εἶχε εἰ μὴ τὸ ὄνομα τῆς δεκάτης, ὅπως

δαιοτάτη τῶν ἐν (τῇ παλαιᾷ) Ἑλλάδι Ἰσραηλιτικῶν κοινότητων. Ἀπολύτως δ' ἡ σημασία αὐτῆς εἶναι μεγάλη, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1907 ἐπὶ 29,135 κατοίκων τοῦ δήμου Κερκυραίων, 2,175 ἦσαν Ἰσραηλιταί. Οὗτοι ἀναλογοῦσιν ἀσφαλῶς εἰς πλεόν ἢ τὸ δέκατον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως Κερκύρας, ἐν ἣ εἶναι σχεδὸν ἅπαντες συνοικισμένοι. Εἶναι ὅθεν φυσικὸν ἡ σπουδαία αὐτῆ κοινότης νὰ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν δύο κορυφαίων Κερκυραίων ἱστορικῶν, τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξόδου καὶ τοῦ Ἰωάννου Ρωμανοῦ, ὧν ὁ δεύτερος ἔγραψε καὶ σοφωτάτην μονογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος (βλ. Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότης τῆς Κερκύρας, «Ἐστία», 1891, τόμ. α' σελ. 369, 384, 401).

«Ἡ σύμπηξις τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος Κερκύρας ἐγένετο μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ 16' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18' αἰῶνος. Πράγματι ὁ περίφημος Ἰσπανὸς Ραββίνος Βενιαμὴν Τουδέλας ἐπισκεφθεὶς τὴν Κέρκυραν τῇ 1147 δὲν εὗρεν ἢ μόνον ἓνα Ἰσραηλίτην, ὅστις ἐπηγγέλλετο τὸν βαφέα καὶ ὠνομάζετο Ἰωσήφ (βλ. ἐν τῇ Ἀγγλικῇ μεταφράσει τοῦ Asher, Λονδίνον 1840, τόμ. Α', σελ. 45. Τὰ περὶ Ἑλλάδος τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Βενιαμὴν μετέφρασεν ἑλληνιστὶ ὁ κ. Λάζαρος Βελέλης ἐν τῇ Τεργεσταίᾳ «Ἡμέρα»). Τοῦναντίον διάφορα προνομιακὰ ἔγγραφα τοῦ 18' αἰῶνος (1324, 1365, 1370 κτλ.), ἄτινα μετὰ προσοχῆς συνέλεξεν ὁ Μουστοξόδης (βλ. Ἑλληνομνημόνα σελ. 486, *Delle Cose Corciresi* σελ. 445 καὶ 447) δεικνύουσιν ὅτι πολυάριθμοι ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων Ἰουδαῖοι. Διὰ τοῦτο δέον τις νὰ συμπεράνη ὅτι ἡ ἀποίκισις ἐγένετο κατὰ τὰς μεσολαθησάσας δεκαετίαις.

«Τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐν λόγῳ κοινότητος ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας τῆς Βενετοκρατίας δεικνύει ἡ συμπερίληψις, εἰς τὴν ἑξαμελῆ κερκυραϊκὴν πρεσβείαν τὴν σταλείσαν ἐν Βενετία, ἐνὸς Ἰουδαίου, τοῦ Δαβὶδ δὲ Σέμου (τῆς ὑφισταμένης εἰσέτι οἰκογενείας), ὧς καὶ τὸ θέσπισμα τῆς βενετικῆς Συγκλήτου (22 Ἰανουαρίου 1387), ὅπερ παρέχει εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἰσοπολιτεῖαν, ἰσότητα φορολογικὴν καὶ ἐγγυήσεις κατὰ καταναγκαστικοῦ δανείου.

«Καὶ πᾶσαι μὲν αἱ ἐγγυήσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν θρησκευτικῶς, ὅπως οὔτε τ' ἀρχαιότερα προνομιακὰ γράμματα τῶν Φράγκων, δεικνύουσιν ὅμως τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν, ἣν εἶχεν ἡ Βενετία περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς Ἑβραϊκῆς κοινότητος. Τὴν χρησιμότητα ταύτην (ἰδίως ἐμπορικὴν ἐννοεῖται) ἠύξησαν ἀθροῖαι μεταναστεύσεις Ἰουδαίων, ἐξελαυνομένων τότε ἐξ Ἀπουλίας (1540). Διὰ τοῦτο δ' ἡ Σύγκλητος δὲν περιέλαβε τοὺς Ἑβραίους τῆς Κερκύρας εἰς τὸ θέσπισμα (1571), διὰ τοῦ ὁποίου ἀπέπεμψε τοὺς Ἰσραηλίτας ἐκ τῶν βενετικῶν κτήσεων, ὅπως διατρανώσῃ τὴν πρὸς τὸν Ὑψιστὸν εὐγνωμοσύνην τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ τῆς Ναυπάκτου.

«Ἐπίσης μόνον τῇ 1622 ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἐπίμονον ἀπαίτησιν

και τουτο συνέβη δι' άλλους έγχειους ποσοστικους φόρους εν

των φιλοχρίστων (ως γράφει ο Ρωμανός) Κερκυραίων, των αιτούντων δι' επανειλημμένων πρεσβειών, όπως οι δυστυχείς Ισραηλίται εγκλεισθώσιν εντός ghetto και στερηθώσι του δικαιώματος του κατέχειν άλλην ακίνητον ιδιοκτησίαν εκτός της οικίας, εν η κατώκουν. Γενικώς δ' οι Βενετοί προσεπάθουν να εξασφαλισθῆ ἡ τάξις κατά τας ἐκάστοτε γεννωμένας αντισημιτικὰς ταραχάς. Πόσον δ' είχαν δικαίον (ἔστω και μόνον ἀπὸ τῆς στενῆς ἐμπορικῆς ἀπόψεως) μαρτυροῦσιν αἱ οικονομικαὶ ζημίαι, ἃς υπέστη ἡ Κέρκυρα συνεπεία των ταραχῶν του 1891 και τῆς ἐπακολουθησάσης μεταναστεύσεως των σπουδαιοτέρων Ἰσραηλιτικῶν οἰκων.

«Περὶ του Ἑβραϊκοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κερκύρας ἐπὶ Βενετοκρατίας εἶχομεν τὰς ἐξῆς πληροφορίας: 1) Ἐκθεσις βασιλου Κερκύρας Α. Φόσκαρη (1558) 600 Ἑβραῖοι. 2) Μαρτυρία Μαριμαρά (Ἱστορία Κερκύρας α' ἐκδ. Ἰταλιστί, σελ. 437) 500 εὔποροι Ἑβραϊκοὶ οἰκοὶ (τῷ 1663). 3) Ἀπογραφὴ Γριμάνη (1760) 1171 Ἑβραῖοι.

«Εἰς τὰς πληροφορίας ταύτας εἶμαι εἰς θέσιν να προσθέσω τῆν ἐξῆς ἀνέκδοτον:

«Τῇ 25 Ἀπριλίου 1781 ἐγένετο ἀπογραφὴ ἐν Κερκύρα, ἧς τ' ἀποτελέσματα δὲν ἐδημοσιεύθησαν ἐν Βενετία, ἀλλὰ σφίζονται συνοδευόμενα μάλιστα ὑφ' ἱκανῶν ἀπογραφικῶν δελτίων ἐν τῷ ἀρχεῖφ Κερκύρας, ἐνθα τ' ἀνεῦρον τυχαίως κατὰ Δεκέμβριον 1911.

«Μεταξὺ των ἄλλων ὑπάρχει και πῖναξ ὑπογεγραμμένος ὑπὸ των συνδίκων τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος Ἀβραάμ Γαου, Sapatai Mauro και Ἰωσήφ δὲ Sapatai de Semo και του γραμματέως αὐτῆς Β. de Mordo.

«Ὁ πῖναξ καταστρωμένος κατὰ τὸ πρότυπον των Βενετικῶν, περιλαμβάνων δηλαδή, ἐκτός των ἀτόμων διηρημένων κατὰ φύλα και ἡλικίας, τὰ ὄπλα, τὰ κτήνη, τὰς μηχανὰς και αὐτὰ τὰ δοχεῖα του ελαίου, ἔχει ὡς ἐξῆς:

	Πόλις	Παλαιὸν φρούριον
Οικογένειαι	172	1
Ἄρρενες μέχρι 16 ἐτῶν	181	1
» ἀπὸ 16-60	331	3
» ἄνω των 60	54	1
Γυναῖκες ἄγαμοι	277	2
» ἑγγαμοι	293	1
Πίλλες (Δοχεῖα) ελαίου χωρητικότητος	71,363	ξεστῶν 8.200
Τουφέκια και τρομπόνια	7	
Πιστόλια	16	2
Σπάθαι και Χαντζάρια	18	1
Κτήνη	0	
Μύλοι σιτηρῶν	1	
Ἐλαιοτριβεῖα	3	

Ζακύνθω¹ και ἀλλαχοῦ· εἰσπραττετο δ' ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς πρὸς λίρας 2,18 δι' ἐκάστην ζάραν.

* Ἄξιον δὲ μνείας εἶναι ὅτι του φόρου τούτου κατὰ ῥητῆν διάταξιν του νόμου ἀπηλλάσσοντο τὰ ἔλαια τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας.

Τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης προνομίας ἐμνημονεύσαμεν και ἀνωτέρω (σελ. 165) ἐξηγήσαντες ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀσυδοσίας, κυρίως εἰπεῖν, ἀλλὰ περὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς δεκάτης τόσον του οἴνου ὅσον και του ελαίου, ἀντὶ παγίου τινὸς ποσοῦ ἀπαξ δια παντὸς ὀρισθέντος.²

Οἱ πῖνακες του Ρόσση και τὸ κερκυραϊκὸν ἀρχεῖον τῆς Γερουσίας μᾶς ἐπιτρέπουσιν ἤδη να λάβωμεν ἀκριβεστέραν ἰδέαν τῆς δημοσιονομικῆς σημασίας του πράγματος. Κατὰ τὸν Ρόσση ὁ μὲν λατινικὸς κλῆρος κατέβαλε μονίμως 27 τσ. κατ' ἔτος, ὁ δὲ λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος 6· ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου τὰ εἰσοδήματα του λατῖνου ἐπισκόπου ὑπερέβαινον τὰς 66,000 λίρας βενετικῆς και τὰ του κλήρου αὐτοῦ τὰς 95,000³ ἔπεται ὅτι τὸ τέλοςμα, ὅπερ ἴσως ἀρχικῶς εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰ εἰσοδήματα του λατινικοῦ κλήρου, εἶχεν ἐν τέλει καταντήση ἐντελῶς ὀνομαστικόν, τῆς ἐκκλησίας μενούσης οὐσιαστικῶς ἀσυδότη.⁴

Ἡ συνύπαρξις δύο φόρων ἐπὶ του αὐτοῦ ἀντικειμένου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσπραττομένων⁵ ἤτό τι παράλογον και γεν-

«Ἐνδεικτικὸν του ἐμπορικοῦ, φιλειρηνικοῦ και καθαρῶς ἀστικοῦ χαρακτήρος τῆς κοινότητος εἶναι ὁ μέγας ἀριθμὸς των ἐλαιοδοχείων, ὁ μικρὸς των ὄπλων και ἡ παντελής ἔλλειψις κτηνῶν. Συνοψιζόμενος δ' ὁ ἄνω πῖναξ δίδει:

Οικογενείας	Σύνολον ψυχῶν	Ἄνδρας	Γυναῖκας
173	1,084	561	523»

¹ Ἐν Ζακύνθω ἡ εἰσπραξις κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν ἐθεσπίσθη μετὰ τὸ 1682· πιθανῶς ἐν Κερκύρα να καθιερώθη ἀπὸ του 1718.

² Ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἀρέσκειται εἰς τοιοῦτους συνδυασμούς· ἐπ' ἐσχάτων ἀκόμη ἡ παπικὴ ἔδρα προέτεινε να καταβάλλῃ 60,000 φρ. ἐτησίως ἐπὶ τῷ ὄρω οἱ ὑπάλληλοι του Βατικανοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι του ἰταλικοῦ φόρου του εἰσοδήματος (βλ. παρισινὸν «Χρόνον», 24 Δεκεμ. 1913).

³ Βλ. ἐν τῷ συμπεράσματι γενικοῦ μέρους (Γ' β') τὰ περὶ ἐκκλησιαστικῶν δαπανῶν.

⁴ Βλ. κατ. Τμῆμα Δ', παράδειγμα ἐξαιρετικῶν ἀσυδοσίας ὀρθοδόξου μονῆς, ἐν Μυρτάρι παρὰ τὴν Βονίτσαν.

⁵ Εἶχε προταθῆ τῇ 23 Μαρτίου 1784 να εἰσπραττεται ἡ δεκάτη εἰς εἶδος· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη δὲν ἐλήφθη σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν.

νῶν δυσκολίας ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν ἐνοικίασιν.¹ ἦτο λοιπὸν φυσικὸν νὰ κρατήσῃ σκέψις περὶ τῆς συγχωνεύσεως αὐτῶν, ἣτις πολλάκις συσταθεῖσα συνετελέσθη τέλος πάντων τῷ 1786. Ὅτε ἔγραφεν ὁ Saint-Sauveur, ὁ φόρος εἶχεν ὡς ἑξῆς:

15 %	διὰ	τοὺς	ἐντοπίους
16 %	»	»	Βενετοὺς ὑπηκόους
18 %	»	»	ξένους.

Γ'. Κρίσεις περὶ τῆς φορολογίας τοῦ ἐλαίου.²

Ὁ φόρος ἦτο ὑπεράγαν βαρὺς. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς πλανήσῃ ἡ ἰδέα ὅτι τὸ ποσοστὸν 15-18 % εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ μάλιστα κατὰ τι μικρότερον τοῦ ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1910 κρατήσαντος. Πρῶτον, ἐὰν σήμερον εἰς τὸν κύριον φόρον προστίθενται διάφορα λιμενικὰ δικαιώματα, ταῦτα δὲν ἔλειπον οὐδὲ τότε καὶ ἦσαν μάλιστα βαρύτερα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ νόμου τοῦ 1818, ὅστις κατήγγησε πολλὰ αὐτῶν, λ. χ. τὰ πρὸς ὄφελος τοῦ ἐμπορικοῦ ταμείου, τὰ πρὸς ὄφελος τοῦ Βαίλου καὶ τοῦ avocato fiscale, τὰ δικαιώματα ζυγίσεως καὶ ἐκτιμήσεως κτλ.³

¹ Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἕτερος τῶν φόρων ἐνοικιάζετο διὰ 3 ἔτη ἐν ᾧ αἱ ἐλαῖαι καρποφοροῦσιν ἀνὰ δεύτερον ἔτος. Ἡ λογικὴ ἀπήντη ἂν ἀντιστοιχῆ ἡ περίοδος τῆς ἐνοικιάσεως πρὸς ἀριθμὸν ἄρτιον. Ἐν τούτοις μόνον τῷ 1786 ἀφωμοιώθη ὁ 6' φόρος πρὸς τὸν α', ὅστις ἐνοικιάζετο ἀνέκαθεν διὰ 10 ἔτη.

² Ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου ἐχρησιμοποίησα, ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων ἔργων καὶ ἐγγράφων, τ' ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ εἰς τὴν Στατιστικὴν Ἐταιρείαν τοῦ Niort κληροδοτηθέντος ἀρχείου τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων ἐν Ἐπτανήσῳ (1797-1799) Chabot (βλ. περὶ τοῦ ἀρχείου τούτου ἀνωτ. σελ. 31 σημ. 1), ὡς καὶ τὴν δεσμίδα Fondamenti per la deliberazione pubblici dazi τοῦ Ἀρχείου τῆς γερουσίας Κερκύρας.

³ Ἐπίσης ληπτέα ὑπ' ὄψιν ἡ ἀπὸ 5 Ἰουλίου 1797 πρὸς τὸν Βονοπάρτην περὶ τοῦ ἐλαίου Κερκύρας ἐκθεσις τοῦ Ἀντωνίου Arnault ἐν Souvenirs d'un sexagénaire (4 τόμοι, Παρίσις, 1833) τόμ. Α', σελ. 379.

³ Βλ. ἀνωτ. σελ. 13. Πρὸς τούτοις ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι δαπάναι, αἵτινες, ἐὰν τὸ ἐμπόριον ἦτο καλλίτερον ἢ διοργανωμένον, θὰ ἦσαν πολὺ μικρότερα.

Οὕτως ὁ ἀξιόπιστος Σκροφάνης ὑπολογίζει ὅτι ὁ ἐξάγων πέντε

Ἄνεξαρτήτως ὅμως τούτου οἱ Κερκυραῖοι ἐλαιοπαραγωγεῖς ἐπάλαιον κατὰ τριπλοῦ μειονεκτήματος. Ὅντως ληπτέον ὑπ' ὄψιν:

1^{ον}) Τὸ μονοπώλιον τῆς Κυριάρχου, ὅπερ περιορίζον τὴν προσφορὰν ἐπέφερον ἐπιπτώσιν τῶν τιμῶν.

2^{ον}) Ὅτι, ἡ ὑπὸ τόσον δυσμενεῖς ὄρους ἐπιτυγχανομένη τιμὴ, δὲν ἦτο κἂν ἡ πραγματικὴ, ἀφ' οὗ ὁ Βενετὸς ἀγοραστὴς ἐπλήρωνε τὸ κερκυραϊκὸν ἔλαιον διὰ νομίματος, οὗ ἡ τρέχουσα τιμὴ εἶχε καθορισθῆ ἀθαιρέτως πολὺ ἄνω τῆς πραγματικῆς, ὡς ἐπίσης ὅτι ἐπὶ μακρὸν ἡ τιμὴ τοῦ ἐλαίου ὠρίζετο διὰ διατάγματος.¹

3^{ον}) Ὅτι ἡ Βενετία δὲν περιωρίζετο εἰς φόρον εἰσπραττόμενον ἐν Κερκύρα, ἀλλ' ἐπέβαλε καὶ ἐν Βενετία διπλῆν φορολογίαν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς εἰς τὰ κερκυραϊκὰ ἔλαια. Ἡ δὲ βενετικὴ αὕτη φορολογία κατὰ τὸν εἰδικῶς ἐν ἐκθέσει πρὸς τὸν Chabot² μελετήσαντα τὸ ζήτημα τοῦ ἐλαίου λαχαγὸν Vallongue, ἦτο τετραπλασία τῆς κερκυραϊκῆς.³ Περιττὸν δὲ νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι τὴν φορολογίαν ταύτην ἀδύνατον ἦτο ν' ἀποφύγωσιν οἱ Κερκυραῖοι, ἀφ' οὗ μόνον εἰς Βενετίαν ἐδικαιοῦντο νὰ στέλλωσι τὰ ἔλαιά των.

Ὁ Βελλαῖρ φρονεῖ ὅτι ἡ βαρυτάτη φορολογία ἀπεθάρρυνε

βυτία χωρητικότητος 404 ξεστῶν, ἐκτὸς φόρου ἀνερχομένου μὲ τὰ πρόσθετα τέλη καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ νομίματος εἰς 92 τσεκίνια, ἔδει νὰ καταβάλλῃ καὶ τὰ ἑξῆς:

1) Εἰς τὸν καταμετρητὴν	=	1 τάλλ. καὶ 23 λίρας
2) Ναῦλον τῶν βαρελίων	=	8 λίρας
3) Δοχεῖα	=	2 λίρας
4) Μεταφορὰν	=	7 τάλληρα, 19 λίρας, 16 σολδία
5) Εἰς τὸν φυλάττοντα τὰ βυτία	=	12 λίρας
6) Εἰς τὸν συνοδεύοντα αὐτὰ	=	9 »
7) Διὰ μεσιτικά (3 %)	=	1 τάλλ. 16 σολδία.

¹ Πβλ. ἀνωτ. σελ. 44.

² Χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1798 (βλ. ἀρχεῖον Chabot).

³ Πβλ. καὶ τὸ βεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ Γριμάνη (σελ. 97) ὅτι οἱ ἐπὶ τοῦ ἐπτανησιακοῦ ἐλαίου βενετικοὶ φόροι εἰσαγωγῆς καὶ καταναλώσεως ἀπέφερον 338,300 πραγματικὰ δουκάτα (ducats effectivi).

τελείως τὸν φύσει βέποντα πρὸς τὴν ὀκνηρίαν Κερκυραίων χωρικόν. Τὴν δ' ἰδέαν ταύτην ἐπανευρίσκομεν ἐξήκοντα σχεδὸν ἔτη βραδύτερον ὑπὸ τὸν κάλαμον τοῦ φιλέλληρος Φραγκίσκου Λενορμάν, προσάπτοντος εἰς τὸ διατηρηθὲν ὑπὸ τῆς Προστασίας σύστημα, ὅτι ἀποθαρρύνει τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐλαίων.¹

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ προσπάθειαι πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μονοπωλίου τῆς Κυριάρχου ἔτρεπον μοιραίως τοὺς νησιώτας πρὸς τὸ λαθρεμπόριον.

Πρὸς πρόληψιν τοῦ λαθρεμπορίου τὰ Κεφάλαια τῆς Δεκάτης τοῦ ἐλαίου λαμβάνουσι ποικίλα μέτρα. Ὑπέβαλλον τοὺς ἔχοντας ἀποθήκας (μποτελιὰ) ἐλαίου εἰς δηλώσεις, ἔδιδον τῷ ἐνοικιαστῇ τὸ δικαίωμα νὰ ἐπισκέπτηται πᾶσαν ἀποθήκην, ἀνέφερον ὀνομαστί (ἄρθρ. XXI) τὰς πύλας τῆς Κερκύρας, δι' ὧν ἐπετρέπετο ἡ ἐξαγωγή τοῦ ἐλαίου, καὶ ἀπήτουν ἰδιαιτέραν ἀπόδειξιν καταβολῆς τοῦ φόρου. Τέλος δ' ἐπέβαλλον βαρύντατα πρόστιμα εἰς τοὺς λαθραίως ἐξάγοντας ἔλαια.² Παραλλήλως ἐλαμβάνοντο καὶ μέτρα ἀστυνομικά.

Ὁ Ἀρλιώτης διηγεῖται (σελ. 6) ὅτι κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1767 πάντα τὰ παράλια τῆς νήσου ἐφρουροῦντο αὐστηρῶς· αὐτὸς ὁ γενικὸς προνοητὴς ἐπὶ κατέργου ἐπεθεώρει τὰς φρουράς. Ὡς λόγος τῶν ἐκτάκτων τούτων μέτρων ἐφέρετο ἡ πρόληψις πανώλους, ἐνσκηφάσης δῆθεν εἰς τὴν Ἠπειρον. Πράγματι ἐλαμβάνοντο πρὸς πρόληψιν λαθραίας ἐξαγωγῆς ἐλαίου, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ προνοητοῦ νὰ κλεισθῶσι διάφορα ὑποπτα καταστήματα τοῦ Ὑψου καὶ τῆς Κασσιόπης.

¹ Βλ. Le gouvernement des Iles Joniennes, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λόρδον Ρῶσσελ (Παρίσιος 1861). Ὁ συλλογισμὸς τοῦ Λενορμάν εἶναι περίπου, ὅτι, ἐλλείποντος παγίου ἐγγείου φόρου, ὁ γεωργὸς δὲν ἔχει ἀπὸ φορολογικῆς ἀπόψεως συμφέρον ν' αὐξήσῃ τὴν παραγωγὴν του· ἐν ᾧ ἀπεναντίας τὸ βαρὺ τοῦ φόρου ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τὸν ἀποτρέπει ἀπὸ δαπανῶν καλλιέργειας (βλ. σελ. 82-83).

² Βλ. φυλλάδιον ἑλλημιστῶν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1789 τυπωθέν: Πρόστιμα διὰ λαθραίως ἐξαγόμενα ἔλαια Κερκύρας καὶ Παξῶν (σφίζεται ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθμὸν 7270).

Πλὴν πάντα ταῦτα δὲν ἐπετύγχανον τοῦ ποθομένου.

Ὁ Γριμάνης (σελ. 78-79) παραπονεῖται ὅτι ἀντὶ 240,000 ἔστω, αἵτινες ἔπρεπε κατ' ἔτος νὰ ἐστέλλοντο εἰς Βενετίαν, μόλις 180,000 κατέφθανον ἐκεῖ. Τὸ λαθρεμπόριον ἰσοῦτο πρὸς τὸ 1/4 τῆς ἐξαγωγῆς. Ἐπεβάλλετο λοιπὸν νέον φάρμακον καὶ ὡς τοιοῦτον ὁ προνοητὴς συνιστᾷ τὸν ὀπλισμὸν δύο πλοίων, ἅτινα ὡς μόνον προορισμὸν θὰ εἶχον νὰ περιπλέωσι τὰς ὀθωμανικὰς ἀκτὰς ἀπὸ Χειμάρας μέχρι Φαναρίου.¹

Πολὺ δικαιότερον ἤθελεν εἶσθαι, ἐὰν ἡ Βενετία ἀντὶ τοσούτων πιέσεων, συνεπενεγκουσῶν καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἰδίαν τοσαύτας δαπάνας, ἠκολούθει ἡττον ἐγωῖστικὴν πολιτικὴν. Ἐὰν λ.χ. ἐπέτρεπε τὴν εἰς τοὺς ξένους λιμένας ἐξαγωγὴν τοῦ ἐλαίου, ἔστω καὶ ἐπὶ καταβολῇ προσθέτου φόρου,² καὶ αἱ πιέσεις θὰ ἐξέλιπον ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἐμετριάζοντο καὶ ἡ Κέρκυρα θὰ ἠδύτχει καὶ ἡ Κυριάρχος δὲν θὰ ἔπασχε. Διότι, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ εἰς Βενετίαν ἐξαγωγαὶ θὰ ἠλαττοῦντο οὐσιωδῶς,³ ἀφ' ἑτέρου ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ ταμιακαὶ εἰσπράξεις θὰ ἠύξανον πολὺ καὶ λόγφ τοῦ προσθέτου τυχόν

¹ Καὶ ἡ μὲν σύστασις τοῦ Γριμάνη δὲν φαίνεται πραγματοποιηθεῖσα, ἐν τῷ ἀνευρεθέντι ὅμως ὑπ' ἐμοῦ ἐν τοῖς βενετ. ἀρχείοις διάγματι τῆς 16 Μαρτίου 1786, δι' οὗ ἐνοικιάζεται ἡ τε dogana grande καὶ ἡ δεκάτη τοῦ ἐλαίου διὰ δέκα ἔτη, διατυπῶνται ἡ ὑποχρέωσις διὰ τὴν πολιτείαν νὰ θέσῃ ἐν Παξοῖς ἀπόσπασμα στρατιωτικὸν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐνοικιαστοῦ.

² Τοιοῦτόν τινα συνδυασμὸν συνίστα ἡ ἔκθεσις τοῦ Vallongue. Ὁ δὲ Ἀρνὼ (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 379) ἀπευθύνει πρὸς τὸν Ναπολέοντα τὴν ἐπομένην ἔκκλησιν:

«Rendez aux habitants de Corfou la liberté absolue du commerce en maintenant le droit de sortie, non seulement vous assurerez des moyens suffisants à la solde des troupes et aux salaires des officiers publics, mais de plus vous enrichirez cette île de l'immense bénéfice que la métropole et quelques négociants retiraient de la seconde vente au détriment de la colonie et du cultivateur».

³ Πρῶτον διότι ὑπῆρχε ἡ κτηθείσα ταχύτης, δεύτερον διότι θὰ ἐξέλειπε τὸ λαθρεμπόριον.

είσαχθησομένου επί των ξένων εισαγωγών φόρου, και λόγω της αύξησης της τιμής του ελαίου¹, φυσικής συνεπείας της αύξησης της αίτησεως, ήτις πάλιν θα συνεπέφερε μείζονα απόδοσιν του ποσοστικού φόρου (16-18⁰/₀).

Ἀπόδειξις τῆς ἐπιτευκτέας σπουδαίας αύξήσεως τῶν προσόδων εἶναι ὅτι, ἐκλιπόντος τοῦ βενετικοῦ μονοπωλίου καὶ περατωθέντων τῶν Ναπολεοντείων πολέμων, ἡ ἀγοραία τιμὴ τοῦ ελαίου ὑψώθη τόσο, ὥστε ὁ Μαίτλανδ ἠδυνήθη ν' ἀναβιάσῃ τῷ 1818 τὸν φόρον εἰς 2 τάλληρα τὴν βαρέλαν, χωρὶς οὐδεὶς τῶν ἐλαιοπαραγωγῶν² νὰ δυσαρεστηθῇ.

Ὅτι ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἡ, καὶ διὰ τὴν Κυρίαρχον ἐν τέλει ἐπιζημία, τυφλὴ ἐκμετάλλευσίς τῶν νήσων, διέβλεπον οἱ μᾶλλον πεφωτισμένοι τῶν Βενετῶν· ἀλλ' ἡ παρακμάσασα δημοκρατία δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσῃ γενναίας μεταρρυθμίσεις, τὸνναντίον μάλιστα. Οὕτως ἀντὶ παροχῆς ἐλευθεριῶν βλέπομεν αὐτὴν ἐκδιάζουσαν τοὺς κρατοῦντας εἰς τὰς ἀποθήκας τὰ ἔλαιά των Κερκυραίους νὰ παραδώσωσιν αὐτὰ εἰς ταπεινὴν τιμὴν, διὰ τῆς ἀτελοῦς ἐν τῷ Βενετικῷ εἰσαγωγῆς τῶν ἐλαίων Ἀπουλίας καὶ Τουρκίας (βλ. προκήρυξιν 1 Νοεμβρίου 1769).

Τόσον δὲ βλάπτουσα τοὺς ὑπηκόους τῆς δὲν κατάρθου καὶ αὐτὴ ἢ ἰδία νὰ καρπώθῃ ὅσα θ' ἀπέδιδε φυσικῶς ἢ πιεστικῆ ἐκείνη νομοθεσία, καὶ τοῦτο διότι ἡ κρατοῦσα ἐν τῇ διοικήσει τῆς διάφθορά ἐπέτρεπεν εἰς κερδοσκοποὺς νὰ ἐπιτυγχάνωσι διὰ καταλλήλων δωροδοκιῶν τὴν κατακύρωσιν τοῦ φόρου εἰς ἐξηυτελισμένην τιμὴν.

Ἴδου τί γράφει ὁ Ἀρλιώτης ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του τῆ 4 Μαρτίου 1788:

¹ Ὅτε ἔπεσεν ἡ Βενετοκρατία, ἡ τιμὴ τοῦ ελαίου ἐποίκιλλε μεταξὺ 40-45 κερκυραϊκῶν λιρῶν· τῷ 1802 εἶχεν ἤδη ἀνέλθῃ εἰς 62-3 (Vaudoencourt σελ. 421).

² Ὅ λοιπὸς πληθυσμὸς ἠϋφράνθη μεγάλως, διότι διὰ τῆς αύξήσεως ταύτης ἐπετεύχθη ἡ καταργησις πολλῶν φορῶν (βλ. ἀνωτέρω, γεν. μέρος σελ. 13).

«Καθ' ὅς ἔλαβον πληροφορίας παρὰ τοῦ ἐν Βενετία διατρίβοντος φίλου μου Χ. Κατρινᾶ, ὁ Ἰσραηλίτης μεγαλέμπορος Βιβάντες¹ διὰ βραδιουργίας καὶ δωροδοκίας κατάρθωσε νὰ ἐκμισθώσῃ ἐπὶ δεκαετίαν καὶ ἀντὶ ἐτησίου συνεισφορᾶς 20,000 φλωρίων τὴν δεκάτην τοῦ ελαίου καὶ τοὺς τελωνιακοὺς δασμοὺς. Ὁ Κατρινᾶς εἶχε προσφέρει 20,500 φλωρία, διετείνετο δ' ὅτι καὶ ἀπέναντι τοιαύτης συνεισφορᾶς τὸ ἐν διαστήματι δέκα ἐτῶν κέρδος τοῦ μισθωτοῦ ἤθελεν εἶσθαι οὐχὶ ἔλασσον τῶν 60,000 φλωρίων (ἦτοι περὶ τὰ 30⁰/₀)».

Τὰς δὲ πληροφορίας τοῦ Κατρινᾶ ἐπιβεβαιούσιν ἐπίσημα γαλλικὰ ἔγγραφα. Κατ' ἐκθεσιν τοῦ Comeyras ἀπὸ 6 Αὐγούστου 1798 «ἐλειτούργει ἐταιρεία Ἑβραίων Βενετῶν, ἀντιπρόσωπον ἔχουσα ἐν Κερκύρᾳ τὸν Δομενιγίνην, ἡτις δωροδοκοῦσα γενναίως (moyennant de très gros pots-de-vin) τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Βενετικῆς Κυβερνήσεως εἶχεν ἐπιτύχῃ τὴν μίσθωσιν τῶν τελωνείων εἰς ὄρους συμφερωτάτους»².

Τί κέρδη ἐπραγματοποιεῖ ἡ ἐταιρεία αὕτη καθορίζει ἡ ἐκθεσις τοῦ Vallongue. Ὁ Δομενιγίνης εἶχε μισθώσῃ τὸν φόρον τοῦ ελαίου ἀντὶ 4,000 ταλλήρων μηνιαίως, ἐπέτυχε δὲ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Gentilly δεκαοκτάμηνον παράτασιν τοῦ προνομίου· κατὰ τοὺς 18 τούτους μῆνας ὑπελογίζετο ὅτι θὰ ἐξήγοντο

¹ Ὁ Βιβάντες ἐγκατέλιπε πανοικί τὴν Κέρκυραν κατόπιν τῶν ἀντισσημητικῶν μικροταραχῶν τοῦ θέρους τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1788. Αἱ ταραχαὶ αὗται εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὰς τοῦ Ἀπριλίου 1775, αἵτινες ὑπῆρξαν συνέπεια τῆς ἀρπαγῆς τῆς ἀνεψιάς τοῦ αὐτοῦ Ἰουδαίου μεγαλεμπόρου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἱερέως Βούλγαρη καὶ ὡν διτηρήθη ἡ μνήμη παρὰ τῶ κερκυραϊκῷ λαῷ (βλ. καὶ τὸ ἄσμα «Εἰς τὸ σπίτι τοῦ Βιβάντε»).

² Ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς γερουσίας Κερκύρας (βλ. προμνησθεῖσαν δεσμίδα ἀρ. 16) εὐρίσκεται ἐλόκληρος φάκελος περὶ τῆς ὑποθέσεως περιλαμβάνων σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἀντίγραφον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ ἀπὸ 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1796 συνεταιρικοῦ μυστικοῦ συμβολαίου. Κατὰ τοῦτο τὸ ἐταιρικὸν κεφάλαιον, ἀνερχόμενον εἰς 33,000 δουκάτα, διηρεῖτο ὡς ἑξῆς: 22 ἐξηκοστὰ ὁ Δομενιγίνης καὶ 38 δύο Βενετοὶ Ἰουδαῖοι, οἱ Cabianca καὶ Bertani· τὰ πρὸς δεκάσμῳ τῶν Βενετῶν ὑπαλλήλων ὠρίζοντο εἰς 60,000 δουκάτα.

580,000 βαρέλαι, ἐξ ὧν θὰ εἰσέπραττεν 145,000 τάλληρα ἀπέναντι τῶν 72,000 ταλλήρων, ἃ εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταβάλῃ, οὕτω δὲ τῷ ἔμενε κέρδος 73,000 ταλλήρων ἢ πλεόν τῶν 400,000 λιρῶν γαλλικῶν (1 τάλληρον=5.62).

Παραδειγματικῆ ὄντως ἀθλιότης φορολογικοῦ συστήματος, καταπιέζοντος ὀλόκληρον πληθυσμόν, ἐξευτελιζόντος τὴν τιμὴν σπουδαιοτάτου προϊόντος, ἀναπτύσσοντος τὴν λαθρεμπορίαν καὶ ὡς ἀντάλλαγμα τῶν δεινῶν καταλήγοντος εἰς τὴν ἀποστράγγισιν τῶν δημοσίων προσόδων πρὸς ὄφελος ὀλίγων Ἰουδαίων!!!

II

Φορολογία τοῦ οἴνου.

Εἶδομεν ὅτι κατὰ τὸ 1386 κυριώτερον προῖδν τῆς Κερκύρας φαίνεται ὁ οἶνος, ὅθεν φυσικὸν ἦτο κατὰ τοῦτου νὰ στραφῇ ἡ φορολογία, ὄντως δὲ περὶ τοῦτου πραγματεύονται καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ Β' καὶ Γ' τόμῳ τοῦ Σάθα δημοσιονομικῶν ἐγγράφων.

Πρώτη μνημονευομένη φορολογικὴ διάταξις εἶναι ἡ τῆς 26 Μαΐου 1406,¹ ἣτις διακρίνει τοὺς ἐντοπίους οἴνους τῶν ξένων (forensi ἢ foricensi)² ὑποβάλλουσα τοὺς μὲν πρώτους εἰς φόρον λιανικῆς καταναλώσεως (σπίναν) ἐνὸς δουκάτου κατὰ βυτίον δέκα μέτρων (pro quolibet buta decem mitrorum), τοὺς δὲ δευτέρους εἰς φόρον ἐνὸς καὶ ἡμίσεος δουκάτου.

Οἱ Κερκυραῖοι δυσανασχετοῦντες περιέλαβον τὸν νέον φόρον μεταξὺ τῶν 16 κατώσεων, διὰ τὰς ὁποίας ἐζήτουν θεραπείαν, ἀλλ' ἡ Βενετία ἀπαντῶσα³ ἤρνηθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὡς

¹ Βλ. Σάθαν τόμ. Β', ἀριθ. 373· πβλ. τὸν εἰς τὸ θέσπισμα τοῦτο παραπέμποντα ἀριθ. 551 τοῦ Γ' τόμου.

² Τόμ. Γ', ἀριθ. 882.

³ Τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1413· βλ. τὴν ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς Κερκύρας ἀπάντησιν παρὰ Σάθα τόμ. Γ', σελ. 32.

πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, καθ' ὅτι ἔκρινε τὸν φόρον μικρότατον (tam parvum κτλ.).

Ἐκτοτε δὲ ὁ φόρος μνημονεύεται συνεχῶς καὶ δὴ δόσικις πρόκειται περὶ ἐξευρέσεως χρημάτων διὰ στρατιωτικοὺς σκοπούς.¹

Ὁ Καστροφύλακας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν οἶνον, ὅστις ἐν τοῖς πίναξί του ἐξακολουθεῖ ἀναφαινόμενος ὡς ἡ κυριώτερα μετὰ τὰ τελωνεῖα πρόσσδος τοῦ ταμείου Κερκύρας, μνημονεῖ τρεῖς φόρους καὶ δὴ τὴν Spina della terra, τὴν Spina dell' isola, καὶ τὸ dazio Vino. Δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι πρόκειται περὶ δύο φόρων καταναλώσεως τοῦ μὲν ἐν τῇ πόλει, τοῦ δ' ἐν τῇ ἐξοχῇ, καὶ ἐγγείου τινὸς φόρου ἐπὶ τοῦ οἴνου, οὗ εὐρίσκομεν ἔχνη καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχῆν.²

Στερεώτερον ἔδαφος μᾶς παρέχει τὸ διάταγμα τοῦ 1769, διακρίνον 5 φόρους:

1) Τὴν σπίναν τοῦ Παλαιοῦ φρουρίου καὶ τοῦ Μανδρακίου. 2) Τὴν σπίναν τῆς Πόλεως καὶ τῶν προαστείων. 3) Τὴν σπίναν τῆς νήσου (dell' isola). 4) Τὴν δεκάτην τοῦ οἴνου τῆς νήσου. 5) Τὸν φόρον ἐπὶ τῶν ξένων οἴνων.

Οἱ τρεῖς πρώτοι φόροι, παραπλήσιόν τι παρατηρεῖται καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἔνθα ἐπίσης ὑπῆρχον τρεῖς σπίναι, δὲν διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων εἰμὴ τοπικῶς. Ὁ τέταρτος συμπίπτει πιθανῶς πρὸς τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα dazio del vin.³

¹ Τόμ. Γ', ἀρ. 742, 752, 772, 779, 804, 886. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ ἐγγράφῳ ὑφ' ἡμερομηνίαν 13 Νοεμβρίου 1425 προβλέπεται ὅτι δὲν θ' ἀρκέσῃ ἡ σπίνα διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς δαχρῶσεως τῆς πόλεως, ὅθεν ἀποφασίζεται δάνειον παρ' Ἑβραίων (εἰς οὗς ἐν τούτοις, τῷ 1387 εἶχον ἐγγυηθῆ ἀποχὴν ἀπὸ καταναγκαστικὰ δάνεια· βλ. ἀνωτέρω σημ. σελ. 25) καὶ ἀποστολὴ ἄλατος πρὸς πώλησιν εἰς Κάταρον τῆς Δαλματίας.

² Τῷ 1414, βλ. Σάθαν τόμ. Γ', σελ. 88. Τὸ χωρίον (item quod mitrologi κτλ.) δὲν εἶναι δυστυχῶς πολὺ σαφές.

³ Ἐδῶ πάλιν γεννᾶται ἀμφισβόλια λόγῳ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δεκάτης μόνον τῷ 1719 (βλ. ὅσα λέγομεν περὶ τῆς δεκάτης τοῦ ἐλαίου ἐν σελ. 21-22).

Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑπὸ τῶν πινάκων τοῦ Rossi παρεχομένων, εὑρηνται ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις καὶ ἀσφαλεῖς πληροφορίες περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν φόρων τούτων.

Διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 29 Αὐγ. 1775 ἐξεμισθώθησαν δι' ἕξ ἔτη ἢ μὲν σπίνα τῆς πόλεως καὶ περιχώρων πρὸς 205,049, ἢ δὲ σπίνα τῆς νήσου πρὸς 53,000 λιρῶν. Τῇ 12 Ἀπριλ. 1782, ληξάσης τῆς ἑξαετίας, ἢ μὲν Δεκάτη τοῦ οἴνου παραχωρεῖται εἰς τὸν Λαυρέντιον Μάνεσην πρὸς 95,395, ἢ δὲ σπίνα πρὸς 205,920 εἰς τὸν Ἰωάννην Θεοδωρόπουλον. Ἡ πρόσδος τῶν ξένων οἴνων ἐκμισθοῦται τῇ 29 Νοεμβρίου 1779 πρὸς 47,963 (εἰς τινὰ Φαβαρέθαν) καὶ ἡ σπίνα τοῦ Παλαιοῦ φρουρίου καὶ Μανδρακίου πρὸς 2,500 εἰς τὸν Πᾶνον Ῥινόπουλον (7 Σεπτ. 1779).

Τῷ 1786 (Διάταγμα 4 Ὀκτωβρίου) ἡ φορολογία τοῦ οἴνου ὑπέστη μεταρρυθμίσειν, ἣν ἐμιμήθη βραδύτερον καὶ ἡ Ἀγγλοκρατία ἐν Ζακύνθῳ· οἱ δύο φόροι, ὁ ἔργειος καὶ ὁ ἐπὶ τῆς καταναλώσεως, συνεχωνεύθησαν εἰς ἓνα ὑπὸ τὸν τίτλον:

Dazio degli vini Terrieri.

Ὁ φόρος οὗτος ἦτο καθ' ἑαυτὸν ἀπλούστατος· συνίστατο εἰς ἐπιβολὴν τέλους 18 σολδίων τρεχοῦσης τιμῆς (πρὸς δύο σολδία τὴν γαζέτταν) δι' ἐκάστην βαρέλαν ἐναποθηκευομένου κερκυραϊκοῦ οἴνου. Ἡ δήλωσις ἦτο ὑποχρεωτικὴ καὶ ὁ φόρος ἤρχιζεν εἰσπραττόμενος ἀπὸ τῆς 8 Ὀκτωβρίου (ἔ. ν.) ἐκάστου ἔτους.

Τῆς ἀπλουστάτης ὁμως κατ' ἐπίφασιν ταύτης φορολογίας ὁ πιεστικὸς χαρακτήρ, ὡς ὑπενθυμίσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 189), εἶναι ἀρκούντως γνωστὸς εἰς τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας οἰνοπαραγωγεῖς,¹ ἵνα μὴ χρῆζῃ τὸ θέμα πλατυτέρας ἀναπτύξεως. Ὁ δὲ μὴ ἔχων πείραν τῶν παρ' ἡμῖν πραγμάτων δύναται νὰ μαντεύσῃ τὸ καταθλιπτικὸν τοῦ φόρου διατρέχων τὸ βενετικὸν διάταγμα τοῦ 1786. Ἐπὶ 34 ἀρθρων τὰ 23 σκοπὸν

¹ Βλ. τὴν ἡμετέραν μελέτην Ἱστορία καὶ Περιπέτεια τῆς Φορολογίας τοῦ Οἴνου («Οἰκονομικὰ Χρονικά» 15 Μαρτίου 1903).

ἔχουσι τὴν πρόληψιν ἐνδεχομένης καταχρήσεως, καταλήγουσι δ' εἰς ἐπαχθεῖς πιέσεις. Οὕτως αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ¹ δέον νὰ προμηθεύωσι κατοικίαν, τροφὴν καὶ ἵπποφορβὴν εἰς τοὺς εἰσπράκτορας καὶ τὴν συνοδείαν αὐτῶν. Δέον ἐπίσης νὰ τοῖς ὑποδεικνῶσι τὰ μέρη, ὅπου εἶναι ἐναποθηκευμένοι οἱ οἴνοι· ἢ δὲ παράλειψις τοῦ καθήκοντος τούτου τιμωρεῖται διὰ προστίμου 200 βραλίων (ἄρθρα II, III, IV). Τὸ βαρύτερον τοῦτο πρόστιμον ἐπιβάλλεται καὶ εἰς πάντα παρέχοντα πράγματα εἰς τοὺς ἐνοικιαστὰς (ἄρθρ. XVII). Ἄλλως τε ἡ παροχὴ πραγμάτων δὲν ἦτο εὐκολος, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσπράξεως τοῦ φόρου ἐκινητοποιεῖτο ἡ ἐγγώριος ἐνοπλος δύναμις, οἱ *Επίλεκτοι* (Cernide), τῇ ἀρωγῇ δ' αὐτῶν ὁ ἐκμισθωτὴς εἶχε δικαίωμα νὰ διαρρήξῃ τὰς θύρας πάσης οἰκίας ἢ ἀποθήκης. Ἡ δὲ διάταξις (ἄρθ. IV), ἡ παρέχουσα εἰς τὸν καταδότην τὸ τρίτον τῶν δημοσίων ἀδηλώτων, ἦτο ἥμισυ κατάλληλος, ὅπως προαγάγῃ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν σύμπνοιαν ἐν τοῖς χωρίοις.

Πιεστικώταται ἐπίσης ἦσαν αἱ διατυπώσεις, εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο οἱ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἐνοικιαστοῦ ἀναγκαζόμενοι νὰ πωλήσωσι τὸ προῖδν αὐτῶν, οἱ εἰς τὴν πόλιν εἰσκομίζοντες οἴνον, καὶ οἱ πολῖται, οἵτινες πρὸς οἰνοποίησιν εἰσεκόμιζον σταφυλάς.

Οἱ μόνοι δ' ἀπαλλασσόμενοι τῆς ἐπὶ τοῦ οἴνου φορολογίας ἦσαν ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος καὶ οἱ κανονικοὶ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς (πβλ. ἀνωτ. σελ. 27).

Συγχρόνως πρὸς τὸν φόρον τῶν ἐντοπίων οἴνων, δηλαδὴ τῇ 4 Ὀκτ. 1786, ἐθεσπίσθησαν ὑπὸ τῆς βενετικῆς συγκλήτου καὶ νέα κεφάλαια διὰ τὸν Φόρον ἐπὶ τῶν ξένων οἴνων (*Dazio vini forestieri*).

Εἶδομεν ὅτι τοιοῦτός τις φόρος εἶχε καθιερωθῆ ἀπὸ τοῦ 1406· δὲν ὑπάρχει δὲ τεκμήριον, ἐξ οὗ νὰ εἰκάζωμεν ὅτι

¹ Vecchiardi (προεστῶτες), contestabili (ἀστυνομικοὶ ὑπάλληλοι) κτλ. Περὶ τῶν ὑπαλλήλων τούτων, οἵτινες ἐν Κερκύρᾳ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν χωρίων, βλ. Λούντζην, σελ. 175.

κατηργήθη ἔκτοτε.¹ Ἀπορεῖ τις βλέπων ἐν οἴνοφόρῳ χώρῳ τοὺς ξένους οἴνους ἀντικείμενον εἰδικοῦ φόρου² καὶ φόρου ἀποδιδόντος οὐκ ὀλίγα.

Ἡ ἐξήγησις ὅμως εἶναι εὐκόλος, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν τότε μετρίαν ποσότητα καὶ ποιότητα τοῦ κερκυραϊκοῦ οἴνου. Αὗται ὠφείλοντο τὸ μὲν εἰς σφάλματα τῶν Κερκυραίων, οἵτινες κατὰ τὸν Σικροφάνην (βλ. λεπτομερείας ἐν σελ. 12—13) προετίμων τῆς ἀμπελοργίας τὴν ἀκοπωτέραν ἐλαιοκομίαν, μετεχειρίζοντο δὲ καὶ ἀρχαϊκώτατον τρόπον οἴνοπαραγωγῆς, τὸ δὲ εἰς ἀδιαφορίαν τῶν προβλεπτῶν τῆς Ἑπτανήσου, οἵτινες κατ' ἀντίθεσιν τῶν προβλεπτῶν τοῦ Μωρέως οὐδέποτε ἐσκέφθησαν νὰ ἐνθαρρύνωσιν ἢ προστατεύσωσι τὴν ἰόνιον οἴνοπαραγωγὴν (πβλ. ἀνωτ. σελ. 150).

Ὅπως δὲ ἴσως ὁ κερκυραϊκὸς οἴνος, οὐχὶ εὐγευστος καὶ λίαν βαρῦς, ἐπίνετο μόνον ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Οἱ ξένοι καὶ ὁ στρατὸς³ κατηνάλισκον οἴνους εἰσκομιζομένους ἔξωθεν, ἰδίᾳ δ' ἐκ Δαλματίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ αὐτῆς τῆς Ἰσπανίας (βλ. Βελλαίρ 107 - 108).

Τὸ πρᾶγμα εἶχε σημασίαν λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν

¹ Ὁ Καστροφύλακας, ἀληθῶς, δὲν τὸν μνημονεύει, ἀλλὰ τὸ θέσπισμα τοῦ 1406 δὲν καθιέρου εἰδικὸν φόρον διὰ τοὺς ξένους οἴνους· ἴσως δὲ τῇ 1583 νὰ μὴν εἶχεν εἰσέτι εἰσαχθῆ τοιοῦτος, τοῦ τέλους εἰσπραττομένου ὡς τελωνιακοῦ δασμοῦ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ 1406.

² Ἀρχικῶς μάλιστα ὑπῆρχον δύο φόροι: οἱ πίνακες τοῦ Rossi διακρίνουσι πρᾶγματι τὸν φόρον τῶν ξένων οἴνων τῆς πόλεως τοῦ φόρου τῶν ξένων οἴνων τῆς Λευκίμμης, ἀλλ' ἡ ἀπόδοσις τοῦ δευτέρου ἦτο, ὡς εἰκόσ, ἐλαχίστη (1 τσεκ. καὶ 24 λίρ.)· οὐδὲν ἄπορον δέ, ἐὰν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους πίνακας δὲν γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ.

³ Ἐπίσημον ἔγγραφο τοῦ γεν. προνοητοῦ τῆς θαλάσσης Βιττούρη (1749) θεωρεῖ τοὺς ξένους οἴνους ὡς «requisito tanto necessario ai bisogni dell' armata» ὥστε ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ἐμπόρους νὰ πλησιάζωσιν εἰς τὰ κομίζοντα τούτους πλοῖα, πρὶν ἢ ἐφοδιασθῆ ὁ στρατὸς (Leggi municipale, τομ. Β', σελ. 127). Ἡ φροντίς τοῦ οἴνισμοῦ τοῦ στρατοῦ ἀνευρίσκειται καὶ εἰς ἄλλο ἔγγραφο ἀπὸ τοῦ 1573 χρονολογούμενον (αὐτόθι, τομ. Α', σελ. 76).

ξένων.¹ Ὄντως τῇ 1760 ἢ ἐκ ξένων συγκειμένη στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις, ὑπερβαίνουσα τοὺς δεκαμισχιλίους ἀνδράς, ὑπερέβαινε τὸν πληθυσμὸν τῆς κυρίως πόλεως, ὅστις ἀνήρχετο μόνον εἰς 8,262.² Προσθετέον δ' ὅτι ἐκ τῶν δεκαμισχιλίων ἀστῶν 1,257 ἦσαν Λατίνοι, δηλαδὴ ἐν πολλοῖς ξένοι τὰς ἔξεις, καὶ οἱ πλουσιώτεροι ἐκ τῶν 1,171 Ἑβραίων προήρχοντο ἐκ Βενετίας.

Πρέπει τέλος νὰ ὑπομνησθῆ πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς σχετικῆς σπουδαιότητος τῆς προσόδου ταύτης, ὅτι τὸ τέλος δὲν ἦτο ἐλαφρὸν (5 λίραι κατὰ Βενετικὴν βαρέλαν ἕξ ζαρῶν), ὅτι εἰς αὐτὴν ὑπῆγοντο ἐκτὸς τῶν οἴνων τὰ ἠδύποτα καὶ τὸ ἄξος, καὶ ὅτι ὡς ξένοι οἴνοι ὑπελαμβάνοντο καὶ οἱ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑπτανήσου προερχόμενοι καὶ δὴ τὰ τότε περιζήτητα κεφαλαιακὰ μοσχᾶτα (βλ. ἄρθρον I^{ον}).

Τὴν μεταρρυθμίσιν τῆς φορολογίας τοῦ οἴνου συνώδευσεν ἀπὸ κοινοῦ ἐνοικίσις τῶν δύο νέων φόρων· δι' ἀμφοτέρους δ' ἐγένετο προσφορά 2,993 τσεκινίων κατ' ἔτος ἐν ὀνόματι τοῦ Κ. Φραγκούλη, ἣν συνιστᾷ τὸ Magistrato (Scrittura 5 Σεπτεμβρίου 1786³).

III

Φόρος τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ζώων.

Γνωστὸν ἤδη μᾶς εἶναι ὅτι ἡ νῆσος Κέρκυρα παρήγε μόλις τὸ 1/4 τῶν ἀναγκαιούτων αὐτῇ σιτηρῶν, ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ τέταρτον τοῦτο κατηναλίσκετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπ' αὐτῶν τῶν παραγωγέων, ἦτο φυσικὸν νὰ εἶναι μικρᾶς σημασίας διὰ τὸ Δη-

¹ Διὰ τὰ ἐπόμενα πβλ. τὴν ἡμετέραν μελέτην: Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑπτανήσου, ἄρθρον Α' («Οἰκονομικὴ Ἑλλάς» 6 Μαρτίου 1910).

² Ἡ πόλις μὲ τὰ προάστεια ἠρίθμει 15,243, ἡ δὲ ὅλη νῆσος 44,333, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν βενετικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων.

³ Ἐν τῇ σχετικῇ ἐγγράφῳ δὲν μνημονεύεται εἰσέτι τὸ νέον ὄνομα dazio vini terrieri.

μόσιον. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς θὰ συγκεντρώσωμεν ὅσας πληροφορίας ἔχομεν περὶ Κερκύρας ἀπὸ ἀπόψεως σιταρκαίας εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς μελέτης μας, ὅπου θὰ ἐξετάσωμεν τὴν φορολογίαν τῶν εἰσομιζομένων σιτηρῶν (Κεφάλ. Β', § II).

Περιοριζόμενοι δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὴν ἔγγειον φορολογίαν τῶν δημητριακῶν ἀπαντῶμεν δύο φορίσκους:¹

1ον Τὸ dazio detto preda di Oros ed Agiru | Διάταγμα

2ον Τὸ dazio intitolato Grana dell' Isola | 17 Αὐγ. 1769.

Ἡ preda ἦτο φόρος εἰς εἶδος ἐπιθεβλημένος εἰς ὠρισμένα χωρία, ὧν τὰ μὲν ὤφειλον νὰ συνεισφέρωσιν ὠρισμένην ποσότητα ἀλεύρου, τὰ δὲ ὠρισμένην ποσότητα σιτηρῶν.²

¹ Ἀμφοτέρων τὰ κεφάλαια, περιέχοντα ἐλάχιστα ἄρθρα, ἐξεδίδοντο ἐπὶ μονοφύλλου.

² Ἴδου περιεργείας χάριν οἱ πίνακες τῶν δύο κατηγοριῶν:

Χωρία ὀφείλοντα ἀλευρον.	
Σηγιεὺς	Ἀλεύρου μέτρα 16
Περίθεια	» 16
— καὶ τυρὸν ζυμωτὸν (formaglio simottò)	λίτ. 10
Στρινίλας	μέτρα 8
Σιωκράκι	» 4
Σηγιεὺς	μέτρα 12
Κρήνη	» 12
Μακράδες	» 12
Βίστονας	» 12
Ἀλιματάδες	» 11
Βιτουλάδες	» 3
Σπάγοι καὶ Πρινίλας	» 32
Ἀρκαδάδες	» 10
Καστελλάνοι (τοῦ Ἀγύρου)	» 12
Ῥαφαλάδες	» 10
Ἄγ. Ἀθανάσιος, Ἀσπιτάδες, Μανατάδες καὶ Ἄγρος	» 29
Περλεφιμάδες καὶ Γαυράδες	» 48
Μαλακοὶ	» 16
Μεσσαριά	» 16
Καφοχιλάδες	» 16
Βελονάδες	» 36
	μέτρα 723

Πάντα τὰ χωρία ταῦτα εὑρίσκοντο εἰς τὰ διαμερίσματα (ballie) Ὀρους καὶ Ἀγύρου. Διάταξις δὲ ῥητῆ τοῦ νόμου λέγει ὅτι τὰ ὀφειλόμενα σιτηρὰ δέον νὰ μεταφερθῶσιν οὐχὶ εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς τὴν πλησιεστέραν τοῖς χωρίοις ἀκτὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

Εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν καὶ τὰ δύο ἄλλα διαμερίσματα, τὰ τῆς Μέσης καὶ Λευκίμμης, εἶχον καὶ αὐτὰ preda.¹ Ἡ ἐξήγησις δὲ τῆς καταργήσεως ταύτης εἶναι πιθανώτατα ἡ μικρὰ τῆς σημασίας. Τοῦτο δεικνύει τοῦλάχιστον ὁ ἐξῆς πίναξ, ὃν ἐρανίζομαι ἀπὸ τὰς στατιστικὰς τοῦ Καστροφύλακα.

Ἔτη	Ἔσοδα εἰς δουκάτα		
	Preda	Preda de mezo	preda d'Alefchimo
1570	88	18	3
1577	82	25	0
1583	80	21	2

¹ Ἡ διαίρεσις τῆς νήσου εἰς 4 διαμερίσματα εἶναι ἡ φυσικωτέρα (ἀκόμη σήμερον ὑπάρχουσι 4 εἰρηνοδικεῖα), ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀνδεγαυῶν (βλ. Ν. Γερακάρην, *Κερκυραϊκαὶ Σελίδες 1204* — 1386, Κέρκυρα 1906, σελ. 49) διετηρεῖτο δ' ἐπὶ ἀγγλοκρατίας. Εἰς ὄδηγόν τινα τῶν Ἰονίων νήσων, σωζόμενον ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ (*Guida Istorica delle Isole Jonie* compilata da Guiseppe Periccinoli Borzesi da Siena, Κέρκυρα 1835, σελ. 111) δίδεται ἡ ἐξῆς στατιστικὴ τῆς Κερκύρας:

	κάντοικοι
1) Διαμέρισμα Μέσης (περιλαμβάνον τὴν πρωτεύουσαν καὶ χωρία 30)	30,000
2) » Ὀρους » χωρία 25	8,000
3) » Ἀγύρου » 12	12,000
4) » Λευκίμμης » —	10,000

Ὁ πίναξ οὗτος φαίνεται ἀντιγεγραμμένος ἀυτολεξεῖ ἐκ τοῦ Tentori, *Saggio Sulla Storia degli Stati della Repubblica* (Βενετία 1785-1790) τόμ. XVII, σελ. 484 καὶ 489-90. Ἀριθμοὶ ὀλίγον διάφοροι εὑρίσκονται πρὸς P. Coronelli, *Isolario dell' atlante veneto* (Βενετία 1696) μέρος Α' σελ. 166.

Βραδύτερον ἡ νήσος διηρέθη εἰς τρεῖς ἐπαρχίας: Κερκύρας, Μέσης, Ὀρους. Ἡ Μέση ἀπερρόφησε τὴν Λευκίμμη, ἐστερήθη ὅμως (ἐξαιρέσει τοῦ Ποταμοῦ) τῆς ποτὲ περιοχῆς τῆς πόλεως, ἣτις ἀπετέλεσε τὸν ἐν ταῦτῳ δῆμον καὶ ἐπαρχίαν Κερκύρας. Ἐξ ἄλλου ἐστερήθη καὶ τινων βορείων χωρίων, ἅτινα συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν ἐκ τῶν διαμερισμάτων Ὀρους καὶ Ἀγύρου ἀποτελεσθεῖσαν ἐπαρχίαν Ὀρους.

Ἡ διοικητικὴ αὐτῆ διαίρεσις τῆς Κερκύρας ὑπῆρξεν ἄλλως πάν-

Ὅτε ὑπῆρχον αἱ μικρότεραι *πρέδα*, ἡ πρώτη ὠνομάζετο (ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα τοῦλάχιστον) οὐχὶ *πρέδα* τοῦ Ὄρους καὶ Ἀγύρου, ἀλλ' ἀπλῶς *πρέδα*. Τοῦτο ἐμφαίνει ὅτι αὕτη ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν *πρέδα*. Ἡ ὀργάνωσίς τῆς ἦτο ἀρχαιοτάτη. Ὁ Ποιιάγος (τόμ. Α', σελ. 74) ἀναφέρει διάταγμα τῆς 6 Μαΐου 1558 κανονίζον τὰ τῆς εἰσπράξεώς τῆς, ἣτις ἔδιδε πρότερον ἀφορμὴν εἰς καταχρήσεις.

Ἡ ὀνοματολογία τῶν ἐπτανησιακῶν φόρων παρέχει συχνὰς ἐκπλήξεις. Οὕτως εἶδομεν ἐν σελ. 200 ὅτι ἡ λέξις *πρέδα* ἐν Κερκύρᾳ ἐφηρμόζετο εἰς φόρον ἐπὶ τῶν σιτηρῶν. Ἐνάπαλιν τὸ τέλος *grana dell'isola*, ὅπερ προφανῶς ἀφορᾷ εἰς σιτηρὰ, περιλαμβάνει ἐκτὸς φόρου εἰς χρέμα ἐπὶ τῶν δημοτριακῶν καὶ φόρον εἰς εἶδος ἐπὶ τῶν αἰγοπροβάτων.

Ὅντως τὰ σχετικὰ Κεφάλαια ἐν τῇ ἀρθρῷ πρώτῃ ἀπαριθμοῦσι δώδεκα χωρία, ἅτινα ἀντὶ ἀρχαίου τέλους εἰς σιτηρὰ

τοτε κάπως θεωρητικῆ. Αἱ ἐπαρχίαι Ὄρους καὶ Μέσης δὲν εἶχον ἐπάρχους, ἀλλ' ἐδιοικοῦντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ νομάρχου Κερκύρας. Πρὸς τούτοις, ὅτε ἐπανιδρύθη τῇ 1891 ἡ Στενὴ Περιφέρεια, αἱ τρεῖς κερκυραϊκαὶ ἐπαρχίαι τῇ αἰτήσῃ τῶν βουλευτῶν Κερκύρας καὶ κατ' ἀντίφασιν πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Δελτηγιαννείου νομοθετήματος ἀπέτελεσαν μίαν μόνην ἐπαρχίαν.

Δύναται μάλιστα νὰ προστεθῇ, διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς Κερκυραϊκῆς ἱστορίας ὅτι ἡ ἐκλογικὴ μᾶλλον ἢ διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Κερκύρας εἰς τρεῖς ἐπαρχίας, ἡ διὰ τοῦ ΡΜΓ νόμου συντελεσθεῖσα, ὑπῆρξε συνέπεια ἐνεργείας τῶν ἀστῶν, οἵτινες ἀποκλεισθέντες ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ τὰς πρώτας διὰ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἐκλογάς, ἔστειλαν πρέσβεις εἰς Ἀθήνας τοὺς Βράϊλαν καὶ Μαρκορᾶν καὶ ὑπεστηρίχθησαν καὶ ὑπὸ τῆς νομαρχιακῆς ἀρχῆς. Ἐγένετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου τρόπου τινὰ ἐφαρμογὴ τοῦ δόγματος τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν μειονοφηγιῶν πῶλ. Ἀθανασίου Παραμυθιώτου, Αἴτια τῆς παρουσίας τοῦ ἰσίου καινοσυστάσεως καὶ μέσα θεραπείας (Κέρκυρα, 1866, φυλλάδιον 14 σελίδων).

τελοῦσιν ὠρισμένον ποσὸν χρημάτων¹. Ὡς βᾶσις ὑπολογισμοῦ ἐλήφθη ἡ ἀναλογία 1 δουκάτον πραγματικὸν (effetivo) = 2 1/2 σκουτέλλες σιτηρᾶ. Σημειωτέον ὅτι μερικὰ τῶν ὑποκειμένων εἰς τὸ *grana* χωρίων ἐτέλουν καὶ τὴν *preida*. Τὸ non bis in idem δὲν ἴσχυεν ἐνταῦθα.

Τὸ δ' ἄρθρον II τῶν Κεφαλαίων ἀπαριθμεῖ καὶ αὐτὸ 20 χωρία,² ἅτινα ὄφειλον τὴν ζωοδεκατίαν διὰ τὰ αἰγοπροβάτα ὡς καὶ τὸν τυρὸν μιᾶς ἡμέρας, δηλαδὴ τὸν τυρὸν, ὃν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἕκαστον τῶν αἰγοπροβάτων.

Ἡ εἰσπράξις τοῦ φόρου ἔδει νὰ γίνηται κατὰ Μάϊον, παρελθόντος δὲ τοῦ Μαΐου ὁ μισθωτῆς τοῦ φόρου δὲν ἐδικαιούτο ἢ εἰς ἀποζημιώσεις χρηματικῆν.³

Ἡ ἀπόκριψις ζῶου ἢ ζῶων ἐτιμωρεῖτο διὰ τῆς δημείσεως εἰς ὄφελος τοῦ ἐνοικιαστοῦ.

Ὁ περιορισμὸς τῆς ζωοδεκατίας εἰς ὀλίγα χωρία ἐξηγεῖται

¹ Καὶ δὴ :

1) Σγουράδες διὰ	2 1/2	σκοδέλλες σιτηρ. Δουκάτον ἐν τῇ Λίρ.	17.6
2) Χωροεπίσκοποι	5		34.6
3) Ἀλιματάδες	5		34.6
4) Βιτουλάδες	5		34.6
5) Λιαπάδες	7 1/2		51.18
6) Μακράδες	4 1/2		31.3
7) Σωκράκι	2 1/2		17.6
8) Βατούγνες	4		26.18
9) Βίστονας	7 1/2		51.18
10) Κρήνη	4		26.18
11) Δουκάδες	15		103.16
12) Κάτω-Γαρούνας	2 1/2		17.6
Σύνολον	65		447.16

² Τὰ χωρία ταῦτα ἦσαν τὰ ἐπόμενα :

Γιαννάδες, Μάρμαρον, Κανακάδες, Λιαπάδες, Λάκωνες, Κρήνη, Μακράδες, Βίστονας, Ἀλιματάδες, Βιτουλάδες, Καστελλάνοι Ἀγύρου, Σωκράκι, Ζυγός, Ὀμαλίη, Σγουράδες, Σπαρτίλας, Στριλίλας, Νυξές, Ἐλλιματιά.

Τινὰ τῶν χωρίων τούτων ὄφειλον τυρὸν καὶ λόγιον τοῦ τέλους *βαλ-λομα* (βλ. κατωτέρω).

³ 6 λίρας κατὰ ζῶον καὶ 10 σολδία δι' ἐκάστην λίτραν τυροῦ (ἄρθρον III).

ἐκ τοῦ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν αἰγοπροβάτων ἦσαν συγκεντρωμένα εἰς τὰ χωρία ταῦτα. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1766, ἀνῆκον εἰς τὰς ὄρεινὰς κώμας Σηνειῶν, Περιθείας, Ἐπισκέψεως, Στρι-νίλα καὶ Σπαρτίλα 6,000 ἐπὶ τῶν 16,000 προβάτων τῆς νήσου καὶ 8,000 ἐπὶ τῶν 14,000 αὐτῆς αἰγῶν.

Ἄς μὴ νομισθῆ ὅμως ὅτι ὁ νομοθέτης τοῦ 1769 ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν πρόσφατον στατιστικὴν ταύτην ἐργασίαν· οὗτος ἠρκέσθη νὰ δικτηρήσῃ παλαιότεραν νομοθεσίαν.

Πράγματι, ὅπως καὶ διὰ τὴν πρόβαν, εὐρίσκεται παρὰ Πογιαῖω (τόμ. Α', σ. 203) διάταγμα κανονίζον τὸ dazio grana dell'isola. Τὸ διάταγμα τοῦτο χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1633, διαφέρει δὲ μόνον ἀπὸ τοῦ τοῦ 1769, καθότι αἱ σκοδέλλες ἢ σκουτέλλες λέγονται ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον καφικίς, ὅτι εἰσπράττονται εἰς εἶδος καὶ ὅτι τὸ δημόσιον δικαιούται εἰς ἓν ζῶον ἀνὰ 15 καὶ οὐχὶ ἀνὰ 10. Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς τελευταίας ἀπό-ψεως αἱ μεταρρυθμίσεις εἶναι ἔργον οὐχὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀνα-λυθέντων Κεφαλαίων, ἀλλὰ διατάγματος τοῦ 1707 (1 Μαρ-τίου). Τοῦτο ὁ νομοθέτης τοῦ 1769 περιορίσθη ν' ἀντιγράψῃ.¹

Τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῆς βενετικῆς δημοσιονομίας ὑπῆρξε πιθανῶς ὁ μόνος λόγος, δι' ὃν διτηρήθησαν μέχρι τέλους αἱ εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βενετοκρατίας ἀνερχόμεναι πρόσοδοι.

Πράγματι οἱ ἐνοχλητικοὶ οὗτοι φορῖσκοι ὑποβάλλοντες τοὺς χωρικοὺς εἰς δαπανηρὰς μεταφορὰς (κυρίως δοθέντος ὅτι δὲν ὑπῆρχον δρόμοι) ἢ εἰς πειστικὰς διατυπώσεις (ἐλεγχον ἀριθμοῦ ζώων) δὲν ἦσαν κἂν πηγὴ ἀξίας λόγου προσόδου διὰ τὸ Δημόσιον, ἅτε μὴ ἀποφέροντες αὐτῷ οὐδὲ 1,000 δραχμὰς κατ' ἔτος.²

¹ Μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι παρέλειψεν ἓνα ἢ δύο χωρία, ἅτινα ἔπαυσαν πιθανῶς νὰ ᾄσι σιτοφόρα καὶ ὅτι ἐκτιμᾶ εἰς ἓν δουκάτον 2 καὶ οὐχὶ 2 1/2 σκοδέλλες. Προσθετέον ὅτι τὸ διάταγμα τοῦ 1633 συνεπλήρωσεν ἓν τισι λεπτομερείαις ἕτερον ἀπὸ 23 Αὐγ. 1635 (τομ. Α', σ. 206-7).

² Κατὰ τὸν Rossi τὸ μὲν γράνι ἀπέφερε 333 τσεκίν. καὶ 22 λίρας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΕΛΩΝΙΑΚΟΙ ΔΑΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΕΛΗ ΔΙΑΜΕΤΑΚΟΜΙΣΕΩΣ

Γενικότητες.

Τὰ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ λεχθέντα ἀπαλλάσσουν ἡμᾶς μακρᾶς εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον εἰσαγωγῆς.

Πρόκειται περὶ νήσου, ἣτις, ἐν ᾧ ἐκτὸς ἀφθόνου ἐλαίου καὶ ὀλίγου ἁλάτος οὐδὲν σχεδὸν ἕτερον ἐξήγηεν, εἶχεν ἀνάγκην προϊόντων, ἅτινα μηδαμῶς παρήγε, καὶ ἄλλων ἀπαραιτήτων ἀνεπαρκῶς παραγομένων: τοῦ σίτου, τοῦ κρέατος, τοῦ οἴνου, τῶν ὑφασμάτων κτλ.

Ἐξ ἄλλου ληπτέον ὑπ' ὄψιν ὅτι (κατὰ τὰς στατιστικὰς τοῦ Γριμάνη) ἐπὶ Κερκυραϊκοῦ πληθυσμοῦ 44,333 ψυχῶν 15,243 κατόικουν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς πόλεως. Ὅθεν καὶ ἀποκλειομέ-νου, τοῦ ὡς προαστείου λογιζομένου χωρίου Ποταμοῦ, τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ ἀπειτελεῖτο ἐξ ἀστῶν. Εἰς τούτους δὲ προσθε-τέοι καὶ οἱ δεκακισχίλιοι ἄνδρες, ἐξ ὧν ἀπηρτίζετο ὁ κέντρον τὴν Κέρκυραν ἔχων βενετικὸς στρατὸς καὶ στόλος.¹

Τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, οὐ ἀκριβεστέραν εἰκόνα λαμβάνει τις ἐκ τῶν ἐν ταῖς σελ. 59 κἄξ. παρατιθεμένων πινάκων τοῦ Σκροφάνη, ἀντανανκᾶ τὴν δημογραφικὴν ταύτην κατάστασιν.

Ἐχομεν ἀφ' ἑνὸς μέγα εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον οὐ μόνον τῶν κυριωτέρων τροφίμων, ἀλλὰ καὶ ἀφθόνων ἀποικιακῶν, εἰδῶν οἰκοδομικῆς ἢ ἐνδυμασίας, ὑφασμάτων κτλ., πρὸς δὲ καὶ εἰδῶν ἀπολαύσεως ἢ πολυτελείας χάριν τῶν Βενετῶν ἀξιωματικῶν,

κατ' ἔτος, ἢ δὲ πρόβα 37 τσεκίν. καὶ 13 λίρας. Ἐξ ἐγγράφων δέ, ἅτινα εὑρον ἐν Βενετία προκύπτει ὅτι βραδύτερον ὁ πρῶτος φόρος ἐξεμισθώθη ἀντὶ 2,332 λ. ἐνιαυσίως (16 Μαρτ. 1779), ὁ δὲ δεύτερος ἀντὶ 3,300 περίπου (12 Ἀπριλ. 1782).

¹ Ἐν τῇ ὅλῃ περιοχῇ τῆς Κερκύρας, συμπεριλαμβανομένης τῆς Πάργας, τῶν Παξῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐξαρτημάτων, ὑπῆρχον 11,000 στρατιῶται καὶ ναῦται (Γριμάνης, αὐτόθι).

τῶν εὐπορωτέρων ἀστῶν καὶ τῆς σχετικῶς πολυαριθμοῦ τάξεως τῶν εὐπατριδῶν.¹

Εἰς τὴν μεγάλην καὶ ποικίλην ταύτην εἰσαγωγὴν ἀντιστοιχοῦν μεγάλα κέρδη, δι' ὃ καὶ τὸ τελωνεῖον Κερκύρας ἐξακρατηρίζετο ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις ὡς «μία τῶν πλουσιωτέρων προσόδων τῆς Ἀνατολῆς».

Ἐξ ἄλλου τὰ τέλη τῆς ἐξαγωγῆς, ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις τὸ ἔλαιον καὶ τὸ ἄλας, περὶ ὧν ἀλλαγῶ γίνεται ἐκτενῆς λόγος, ἐλάχιστον εὐρισκόν ἔδαφος. Τὸ ἐμπόριον ὁμῶς τῆς ἐπανεξαγωγῆς καὶ τῆς διαμετακομίσεως, καὶ λόγῳ τῆς ἀπέναντι Ἠπειροῦ καὶ λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Κερκύρας ἐκράτησε μέχρι τέλους σπουδαιότητά τινα, ἂν καὶ ἡ ἐγῴστικὴ καὶ ἀντιπροσδευτικὴ τῆς Βενετίας συνέτεινε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν γενικοῦ προβλεπτοῦ (τοῦ Γριμάνη, βλ. ἄνωτ. σελ. 163), νὰ ἐλαττωθῇ σπουδαιότατα κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς λεπτομερείας.

ὑπὸ τὸν τίτλον τελωνιακοὶ δασμοὶ καὶ τέλη διαμετακομί-

¹ Αἱ Anagraphi τοῦ 1766-1770 (σελ. 276) ἀπογράφουσιν ἐν τῇ νήσῳ Κερκύρας 133 οἰκογενεῖας εὐγενεῖς ἀπέναντι 641 οἰκογενειῶν ἀστῶν 9,243 κοινοδημοτῶν καὶ 212 ἔβραϊων.

Καὶ οἱ μὲν εὐγενεῖς, δὲν ἦσαν κατὰ κανόνα πολὺ εὐποροὶ, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ μέχρι σήμερον διασωθέντα ἐπιγράμματα (λ. γ. *benestante, malestante* ἢ *sior conte con le brage onte* κτλ.). Πλὴν καὶ οἱ πτωχότεροι πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐμμοῦντο τοὺς ἰσοτίμους αὐτῶν Βενετούς, οἵτινες ἐστεροῦντο προτιμότερον τῶν εἰδῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης ἢ τῶν τῆς πολυτελείας (βλ. τὰς κωμῳδίας τοῦ Γολδόνη, οἷον τὴν ἑλληνιστὶ συχνάκις παιχθεῖσαν *Ιοκωνδιέραν*). Οὕτως, ἐν ᾧ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ τόπου ἦτο ἀθλίη, ἡ πρώτη ὑψίτονος κατὰ τὴν εὐεργετικὴν τῆς (σεράτα) εἰσέπραττεν ὑπὲρ τὰ 400 τάλληρα, ἡ δὲ δευτέρα ὑψίτονος, ὑπερβάσα αὐτήν, 700 (Ἀρλιώτης, σελ. 43).

Περὶ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ἀφομοιωθεισῶν πρὸς αὐτοὺς ἀνωτέρων ἰονικῶν τάξεων ὁ Βελλαῖρ (σελ. 90) λέγει ὅτι προτιμῶσι νὰ διέρχωνται τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας εἰς καφενεῖον περιβεβλημένοι ἐρυθρὸν ἢ λευκὸν μανδύαν ἢ νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς χρήσιμον ἀσχολίαν. «Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ζῆν δὲν ἀξάνει τὴν εὐπορίαν των, συχνάκις στεροῦνται τῶν ἀναγκαίων διὰ νὰ ἐξοικονομήσωσι τὰ ὀλίγα τσεκίλια τ' ἀπαραίτητα, ὅπως ἐνδύονται ὡς οἱ εὐγενεῖς».

σεως ὑπάγονται πέντε τῶν κατὰ τὸ 1786 λειτουργούντων φόρων καὶ δῆ:

- 1) Ἡ dogana grande.
- 2) Ἡ dogana piccola.
- 3) Τὸ bon tornese.
- 4) Τὸ Traghetto di Bastia.
- 5) Ἡ dagana da Mar delli grani.

I

Περὶ τελωνιακῶν δασμῶν ἐν γένει.

Ἐκ τῶν πέντε φόρων ὁ τελευταῖος λόγῳ ἰδίως τῆς πλουτολογικῆς του σπουδαιότητος δέον νὰ μελετηθῇ κατ' ἰδίαν, οἱ τέσσαρες ὁμῶς ἄλλοι δύνανται κάλλιστα νὰ ἐξετασθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ.

Πράγματι τὸ bon tornese¹ εἶναι κυρίως φόρος ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων πρὸς σφαγὴν ζώων, ἡ δὲ dogana piccola ἢ doganella καθιερώθη πρὸ παντός, ὅπως φορολογηθῶσι προσθέτως οἱ εἰσαγόμενοι καρποί,² ὅθεν ἀμφοτέρω οἱ φόροι οὔτοι³ δέον

¹ Πόθεν τὸ ὄνομα bon tornese; Ὁ ὄρος εἶναι παλαιότατος, ἀπαντῶν καὶ παρὰ τῇ Καστροφύλακᾳ, ἡ προσέλευσις του ὁμῶς οὐδαμῶθεν δηλοῦται σαφῶς. Ὁ κ. Σπυρίδων Θεοτόκης μοι ἔγραφε πρὸς διέτις, ὅτι ἴσως συνδέεται πρὸς τὸ ὁμώνυμον νόμισμα. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἶδομεν (σελ. 199) ἐπιβεβαιουμένην ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν Μεθώνῃ ὁ φόρος ἐπληρῶνετο ἐνίστε εἰς τορνέζια. Προσθετέον ὅτι τορνέζιον δὲν ἐκαλεῖτο μόνον ἡ Τορνέζικη λίρα (livre tournois), ἣς ἡ εἰσαγωγὴ χρονολογεῖται ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τοῦ 1300, ἀλλὰ καὶ κερμάτιον σφόδρα ἐν χρήσει ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς κτήσεις βλ. περὶ τῶν tornesi ἢ torneselli per Levante τὸν Padovan (*Archivio Veneto* τόμ. 18, σελ. 114) καὶ ἰδίως τὸν D' Cosumano (*L' Istria* τόμ. E', ἀρ. 11). Τὸ νόμισμα εἶναι παλαιότατον. Τῇ 30 Δεκεμβρίου 1486 ἡ Σύγκλητος διέταξε τὴν κοπὴν τορνέζιων ἀξίας 2,400 δουκάτων χάριν τῆς Ἀνατολῆς, ἐνθα ἐσπάνιζε τὸ νόμισμα τοῦτο.

² Διὰ τοῦτο ὁ καταργήσας αὐτοὺς νόμος τῆς 18 Μαρτίου 1818 ἀναφέρει αὐτοὺς ὡς: «L' imposta denominata bon tornese sugli animali di macello» καὶ «L' imposta annessa alla Dogana piccola a titolo di Nuova imposta dell' otto per cento sulle frutta».

³ Τὰ θεσπίζοντα τὰ κατ' αὐτοὺς Κεφάλαια ἀποτελοῦνται ἄλλως τε ἀπὸ ἐλάχιστα ἄρθρα.

νὰ συμπεριληφθῶσιν ἐν τῇ γενικῇ μελέτῃ τῶν τελωνιακῶν δασμῶν. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ τμήμα δύναται εὐλόγως νὰ προσκολληθῆ καὶ ὁ φόρος, ὁ καλούμενος *Traghetto di Bastia*, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν καὶ ἀνωτέρω καὶ ὅστις δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τέλος διαμετακομίσεως βαρύτερον ἐπὶ τῶν ἐκ Σαγιαδάδας (*la Bastia*) προερχομένων.

Τὰ κατὰ τὸ μέγα τελωνεῖον τῆς Κερκύρας ἐκανονίσθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18^{ου} αἰῶνος οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἐν Κερκύρᾳ ἐδρευουσῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν συνδίκων ἐξεταστῶν (*sindici inquisitori*) τοῦ Μωρέως, Ἀγγέλου Μοροζίνη, Ἰακώβου Μίνιου καὶ Βικεντίου Γριμάνη. Τοῦτο ἀποτελεῖ εὐτυχῆ συγκυρίαν, καθ' ὅτι αἱ δύο ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐκθέσεις τῶν τριῶν τούτων συνδίκων, ἐξεδόθησαν μετὰ τῶν ἄλλων πελοποννησιακῶν ἐκθέσεων ὑπὸ τοῦ κ. Σπυρίδωνος Λάμπρου (βλ. *Δελτίον Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας*, τόμ. Ε', σελ. 810-5, καὶ ἐν τῇ κατ' ἰδίαν ἐκτυπωθέντι τόμῳ τὰς σελ. 446-451).

Ἐκ τῶν ἐκθέσεων τούτων² καταφαίνεται ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μεγίστη ἐκράτει ἀταξία. Ὑπῆρχον μὲν Κεφάλαιά τινα, ἀλλ' ἦσαν ἀγνώστου χρονολογίας καὶ ἡρμηγεύοντο ἀπὸ μακροῦ ὅπως ἀθαιρέτως, τοῦ δασμοῦ κανονιζομένου πότε ὑπὸ τοῦ ἐνοικιαστοῦ καὶ πότε ὑπὸ τῶν ἐμπόρων, ἐφ' ὅσον ὁ εἰς ἢ οἱ ἄλλοι ἦσαν ἰσχυρότεροι, ἐξ οὗ ἄπειρα ἐλλείμματα καὶ δίκαι. Τῷ 1700 τὰ πράγματα εἶχον φθάσῃ ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, διότι οὐδεὶς ἐπαρουσιάζετο ὡς ἐκμισθωτής. Ἡ πολιτεία ἤναγκάσθη νὰ εἰσπράξῃ ἀπ' εὐθείας ἀλλὰ τότε νέαι ἀνεφάνησαν δυσκολίαι, διότι οἱ Κερκυραῖοι ἤρνούοντο νὰ καταβάλωσι τὰ εἰς $4\frac{1}{2}\%$ ὑπολογιζόμενα τέλη ἀξιούντες ὅτι κατὰ παλαιὰν παράδοσιν ὄφειλον μόνον 1% διὰ τὰ εἰσαγόμενα καὶ 2% διὰ τὰ ἐξαγόμενα. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἐξ ἄλλου δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποδεί-

¹ Ἀπὸ 25 Ἰουνίου καὶ 4 Αὐγούστου 1704 ἀμφότερα συνετάχθησαν οὐχὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἀλλ' ἐπὶ πολεμικῶν πλοίων.

² Βλ. ἰδίως σελ. 813 καὶ 817 κέξ. *Δελτίου καὶ 449* καὶ 453 τόμου.

ξωσι τὸ βάσιμον τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου καὶ κατεφαίνετο μάλιστα ὅτι οἱ ἐνοικιασταὶ εἰσέπραττον συνήθως τέλη εἰσαγωγῆς $3\frac{1}{2}\%$, ἀπεφασίσθη τὰ τέλη εἰσαγωγῆς τε καὶ ἐξαγωγῆς νὰ μετριασθῶσι διὰ τοὺς Κερκυραίους ἀπὸ $4\frac{1}{2}\%$ εἰς $3\frac{1}{2}\%$,¹ νὰ παραμείνωσιν ὁμοίως εἰς τὸ αὐτὸ ποσοστὸν διὰ τοὺς Βενετοὺς ὑπηκόους καὶ ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς 6% διὰ τοὺς ξένους.

Συνάμα δ' ἐλαμβάνετο καὶ πρόνοια περὶ προφυλάξεως τῶν συμφερόντων τῆς Κυριάρχου, λεγομένου ρητῶς, ὅτι τὰ τὴν *bolletta* φέροντα ἐμπορεύματα θὰ ὑπεβάλλοντο μόνον εἰς δασμὸν 4 σολδίων κατὰ δουκάτον, δηλαδή εἰς τι πλεόν τοῦ 1% .

Αἱ διατάξεις τοῦ 1704 ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις τῶν Κεφαλαίων τοῦ 1773, εἰς ὧν τὴν ἀνάλυσιν ἤδη προβαίνομεν.

Τὰ κεφάλαια τῆς *Dogana grande* δεικνύουσι τὴν σημασίαν, ἣν οἱ Βενετοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν φόρον τούτον, ὅστις ἦτο μετὰ τὴν ἐλαιοδεκάτην τῆς Κερκύρας ἢ πλουσιωτέρα πρόσσοδος (*la più ricca regala*: ἐκθ. *magistrato* 28 Σεπτ. 1786) τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ ὅλος νόμος ἀπαρτίζεται ἐκ 61 ἄρθρων καὶ δύο δασμολογίων, ἐνδὸς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ ἄλλου ἐξαγωγῆς. Ἐκ τῶν ἄρθρων πάλιν 29 ἀφορῶσιν εἰς τὸ ἐξαγόμενον ἔλαιον (βλ. ἀνωτέρω), 32 δ' εἰς τοὺς ἐν γένει δασμούς.

Παραλείποντες πλείστας διατάξεις κανονιζούσας τὰ κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν ἐμπορευμάτων ἢ τὴν βεβαίωσιν καὶ εἰσπρα-

¹ Συμπεριλαμβανομένων τῶν *aggionti* καὶ τοῦ προσθέτου τέλους τοῦ *settimo soldo per lira*.

² Προφανῶς πρόκειται περὶ χρυσοῦ δουκάτου. Τὸ ἀργυρῶν = 6 λίρας ἰσοδυναμεῖ (ὡς εἶδομεν ἐν τῷ γεν. μέρ. σελ. 41) πρὸς ὄρ. 1.24, τὸ δὲ σολδίων πρὸς λεπτὰ $1\frac{1}{20}$. ἂν λοιπὸν ἐπρόκειτο περὶ ἀργυροῦ δουκάτου, ὁ φόρος διὰ τὰς ἐκ Βενετίας εἰσαγωγὰς περιστρεφόμενος περὶ τὰ 4% θὰ ἦτο ὀλίγον διάφορος τοῦ συνήθους τουναντίον δεκτοῦ γενομένου ὅτι ὁ λόγος περὶ χρυσοῦ δουκάτου = 14 λίρας ἢ περίπου 3 δραχμάς (βλ. σελ. 42), ὁ φόρος ὑποβιβάζεται εἰς τι πλεόν τοῦ 1% .

ξιν τῶν δασμῶν, ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰ κυριώτερα δημοσιονομικά χαρακτηριστικά τοῦ δασμολογίου:

Ὑπολογισμὸς καὶ ποσοστὸν τοῦ τελωνιακοῦ δασμοῦ.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου I καθιερωμένη ἀρχὴ εἶναι ὅτι: Οἱ δασμοὶ ἐπὶ τε τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς, ποικίλλουσιν ἀναλόγως τῆς ἐθνικότητος τοῦ καταβάλλοντος αὐτούς.

Οἱ δασμοὶ ἐπιβάλλονται κατ' ἀξίαν καὶ τὸ ποσοστὸν τῶν εἶναι τὸ αὐτὸ προκειμένου περὶ εἰσαγωγῆς ἢ ἐξαγωγῆς, πλὴν τὸ ποσοστὸν τοῦτο, ποικίλλον ἀναλόγως τοῦ καταβάλλοντος, εἶναι

3 $\frac{1}{2}$ διὰ τοὺς γηγενεῖς Κερκυραίους,
4 $\frac{0}{10}$ διὰ τοὺς Βενετοὺς πολίτας, ἀλλὰ μὴ Κερκυραίους,
6 $\frac{0}{10}$ διὰ τοὺς ξένους.¹

Οἱ ἀποκατεστημένοι εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ εἰκοσαετίας ἀφωμοιοῦντο πρὸς τοὺς Κερκυραίους (ἄρθρ. IV).

Ἐρρέθη ἄνωτέρω (σελ. 161) ὅτι αὕτη ἡ διάκρισις τῆς φορολογίας ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ καταβάλλοντος συνήδε μὲ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς καὶ ἀπαντᾷ καὶ ἐν Τουρκίᾳ,² πλὴν ἦτο ἡμιστά πρακτικῆ, καθ' ὃ εὐκόλως καταστρατηγούμενη. Ὁ ἡμέτερος τελωνιακὸς νόμος ἄρθρον VII προσπαθεῖ νὰ προλάβῃ τὰς καταστρατηγήσεις διὰ διαφόρων μέτρων, ὀρκωμοσιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ἀμφιβάλλω ὅμως, ἐὰν κατέλγηεν εἰς τι ἄλλο ἢ εἰς ἐνθάρρυνσιν τῆς ψευδορκίας καὶ εἰς δικαστικοὺς ἀγῶνας.

Ὁ δασμὸς ἦτο εἶπομεν ἐπὶ τῆς ἀξίας (ad valorem), ἀλλ' ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν εἶχεν ἐπισυναφθῆ δασμολόγιον ἀλφαβητικὸν ὀνομαζόμενον Tariffa, ἐξ οὗ ὁ Καποδί-

¹ Ἐκτὸς τοῦ κυρίου ὑπῆρχε διὰ τὰς τρεῖς κατηγορίας πρόσθετος ὁμοίμορφος φόρος 3 σολδίων κατὰ λίραν ἢ 15 $\frac{0}{10}$. Ἡ πληρωμὴ ἐγένετο κατὰ $\frac{2}{3}$ εἰς χρυσᾶ τσεκίγια πρὸς λ. 29.10 ἕκαστον καὶ $\frac{1}{3}$ εἰς τρέχον νόμισμα πρὸς 4 bezzi τὴν γαζέτταν. Τὰς περιπλοκάς τὰς ἐκ τοιοῦτου συστήματος γενομένας εἶδομεν ἄνωτ. σελ. 23 σημ. διὰ τὸν ἐξαγωγικὸν φόρον τοῦ ἐλαίου.

² Βλ. *L' Administration* κτλ. σελ. 21. Ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ ἐν Πάργῳ, ὅπου ἐκτὸς τῶν Παργίων, Κερκυραῖοι καὶ Πάξιοι εἶχον προνομιοῦχον θέσιν.

στρίας προσέλαβεν ἴσως τὴν ἰδέαν τοῦ ὁμωνύμου τελωνιακοῦ του νομοθετήματος.¹

Ἀνεξαρτήτως τῶν δασμολογικῶν τελῶν παρατηρητέον, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ποσοστικοῦ φόρου δὲν τηρεῖται ἀκριβῶς· πλεῖστα εἶδη φορολογοῦνται πρὸς 10, 8, καὶ 6 $\frac{0}{10}$. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ὑπάγονται ὅλοι οἱ καρποί, οἱ ἀλίπαστοι ἰχθύες, τὰ κρόμμια κτλ. Ἡ ἐπιβάρυνσις ἐνίοτε αὕτη δὲν προκύπτει ἐκ τοῦ δασμολογίου, ἀλλ' ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ δασμολογίου πρὸς τινα τῶν δευτερευόντων φόρων: bon tornese ἢ δογανέλλα.

Οὕτως οἱ νωποὶ ἰχθύες πληρώνουσι τελωνιακὸν δασμὸν 47 λιβρῶν κατὰ 100 λίτρας καὶ 8 $\frac{0}{10}$ bon tornese. Οὕτως ἐπίσης οἱ ἐξ Ἀνατολῆς προσερχόμενοι καρποὶ (frutti del Levante) τελοῦσι δύο τοῖς ἑκατὸν τελ. δασμὸν καὶ 8 $\frac{0}{10}$ δογανέλλαν. Οὕτω δ' ἐξωμοιοῦντο πρὸς τοὺς ἐκ τῆς δύσεως καρπούς, οἵτινες ἀπ' εὐθείας ὑπεβάλλοντο εἰς τελωνιακὸν δασμὸν 10 $\frac{0}{10}$.² Μόνον τὸ μέλι, ὅπερ ἐν τούτοις τελεῖ μόνον 8 $\frac{0}{10}$ δασμὸν, ἐξαιρεῖται τῆς δογανέλλας, κατὰ παλαιὸν ἔθος (per antico uso ἄρθρον III, dogana piccola).

Τὰ σφαζόμενα ζῶα δὲν φορολογεῖ τὸ δασμολόγιον, ἀλλὰ περὶ τούτου φροντίζει τὸ Bon Tornese καθιεροῦν τὰ ἐξῆς τέλη:

Μόσχος (κατὰ κεφαλὴν)	9	γαζέττες
Χοῖρος	9	»
Ἄμνοί, αἰγες	6	»
Βοῦς	36	»

Αἱ ἐκ Βενετίας εἰσαγωγαί.

Ἡ ταρίφα δὲν διακρίνει μεταξὺ τῶν ἐκ Βενετίας προσελεύσεων καὶ τῶν ἄλλων ἐκτὸς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ξυλείαν, ἧς

¹ Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου ταρίφα ἐν Ἑλλάδι πβλ. ἄνωτ. γεν. μέρος σελ. 68 καὶ 145.

² Ἀνάλογα συμβαίνουσι διὰ τὰς ἐλαίας τῶν Σαλώνων: 5 $\frac{0}{10}$ δασμός, 5 $\frac{0}{10}$ δογανέλλα.

τὸν φόρον ὑποβιάζει χάριν τῆς μητροπόλεως ἀπὸ 6 εἰς 3 $\frac{0}{10}$.¹

Τὴν φαινομενικὴν ὅμως ταύτην ἰσότητα ἀνατρέπει τὸ ἄρθρον XI τῶν Κεφαλαίων τῆς 18 Δεκεμβρίου 1773 ἐπαναλαμβάνον τὴν παλαιὰν διάταξιν, καθ' ἣν τὰ προερχόμενα ἐκ Βενετίας ἐμπορεύματα, ἅτινα φέρουσι «bolletta», ἀναγράφουσαν τὴν ἀξίαν των, τελοῦσι μόνον 4 σολδία κατὰ δουκάτον ἐπὶ τῆς ἀξίας ἐκείνης ἢτοι 1 $\frac{0}{10}$ περίπου² (βλ. ἀνωτ. σελ. 43).

Μεγάλη δ' ἐλαμβάνετο φροντίς, ὅπως μὴ τὸ προνόμιον τοῦτο καταλήξῃ εἰς καταχρήσεις. Παραποίησις τοῦ βενετικοῦ σήματος συνεπήγετο δήμευσιν τῶν ἐμπορευμάτων, καταβολὴν τοῦ δασμοῦ, δίκην προστίμου καὶ σωματικὴν ποινὴν (ἄρθρον XI ἐν τέλει).

Τὰ τέλη ἐξαγωγῆς.

Ὁ νόμος καθιεροῖ ἰσότητα μεταξὺ τῶν τελῶν ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ἄλατος (περὶ οὗ εἰδικὴ φροντίς ἐλαμβάνετο) γνωρίζομεν ὅτι ἐλάχιστα προϊόντα καὶ εἰς ἐλαχίστην ποσότητα ἐξῆγεν ἡ Κέρκυρα. Δὲν ἀπορεῖ λοιπὸν τις διότι τὸ ἐξαγωγικὸν δασμολόγιον εἶναι ἰσχυρότατον (μόλις 4 σελίδες) ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ εἰσαγωγικόν, ἀλλὰ μᾶλλον, διότι περιλαμβάνει 49 ἀντικείμενα. Πλὴν ἐκτὸς τῶν ἀλιπιάστων ἐλαιῶν, αἵτινες ἐφορολογοῦντο πρὸς 10 $\frac{0}{10}$, τὰ πλεῖστα τῶν 49 τούτων ἀντικειμένων ἦσαν τόσον ὀλίγον Κερκυραϊκῆς παραγωγῆς, ὥστε μνημονεύεται καὶ ἡ προέλευσις των, λ. χ. σιτηρὰ Ἡπείρου, ξυλεία Φιοῦμε καὶ οὕτω καθεξῆς. Εὐρισκόμεθα πρὸ προσόδων, αἵτινες ὀφείλονται εἰς μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὀπωσδήποτε ἡ Κέρκυρα ἦτο ἐμπορικὸν κέντρον καὶ τοῦτο ἄγει εἰς ἄλλην συγγενῆ κατηγορίαν εἰσπράξεων.

¹ Ἡ ξυλεία ὑπεβάλλετο εἰς τέλη ποικίλα.

² Ἡ ἐκ Βενετίας εἰς 2 $\frac{0}{10}$, ἢ ἐξ ἄλλου μέρους εἰς 6 $\frac{0}{10}$, ἐκτὸς ἐὰν εἰσαγωγεὺς ἔφερε ταύτην πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, ἐπότε ὑπεβιάζετο εἰς 3 $\frac{0}{10}$.

³ Ἀνάλογοι διατάξεις ἐκράτουν καὶ εἰς ἄλλας Ἰονίους νήσους.

⁴ Ἐξαιροῦνται τοῦ πλεονεκτήματος τούτου προϊόντα τινὰ: ὁ χάρτης, τὸ σχοινίον, ὁ κηρός, ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὸ κοινὸν δασμολόγιον.

Τέλη διαμετακομίσεως καὶ *traghetto di Bastia*.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ κερκυραϊκοῦ λιμένος ἀπὸ Ἡπειρωτικῆς ἀπόψεως ἐπέβαλλεν εἰδικὴν μέριμναν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς διαμετακομίσεως. Εἰδικὸν δασμολόγιον (βλ. ἄρθρον XV) ἐθεσπίζετο διὰ σειρὰν προϊόντων, ἅτινα φαίνονται τὰ συνηθέστερον εἰς τὴν «terra ferma» μετακομιζόμενα.¹ Τὸ δασμολόγιον τοῦτο ἴσχυεν διὰ τρεῖς μῆνας ἀπὸ τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἀποβιβάσεως αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ προθεσμία ἴσχυε καὶ διὰ τὰ λοιπὰ ἐμπορεύματα, ἀλλὰ διὰ ταῦτα τὸ τέλος ἀνῆρχετο εἰς 1 $\frac{0}{10}$.

Ἐν τοῖς ἑκατὸν εἶναι τὸ σύνηθες ἐν Ἑπτανήσῳ τέλος διαμετακομίσεως, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ δι' ἀπλήν μετακόμισιν ἀπὸ πλοίου εἰς πλοῖον, ὅπερ ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ ἄρθρῳ XVII.

Ἐν Ζακύνθῳ τὰ ἐκ Πελοποννήσου καὶ διὰ τοῦ λοιμοκαθαρητηρίου τῆς νήσου διερχόμενα ὑπεβάλλοντο εἰς τέλος φέρον τὸ παλαιὸν βενετικὸν ὄνομα: del cotimo. Ἐν Κερκύρᾳ τὰ ἐκ τῆς Ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς προερχόμενα ὑπεβάλλοντο ἐπίσης ἐν τῷ λοιμοκαθαρητηρίῳ εἰς τέλος τι καλούμενον *traghetto di Bastia*. Μπάστια ἦτο τὸ βενετικὸν ὄνομα τῆς Σαγιαδάς,² τοῦ κυριωτέρου τῶν ἀπέναντι τῆς Κερκύρας λιμένων.

Ἡ δὲ φύσις, ὡς καὶ τὸ ποσοστὸν τοῦ ἐν λόγῳ τέλους, καθορίζονται ἄριστα ὑπὸ τοῦ α' καὶ μόνου σπουδαίου ἄρθρου τῶν σχετικῶν Κεφαλαίων,³ τοῦ ἔχοντος ὡς ἐξῆς:

«Πάντα τὰ ἐμπορεύματα, τὰ ἐρχόμενα ἐξ Ἡπείρου καὶ διερχόμενα ἐκ τοῦ Λοιμοκαθαρητηρίου εἴτε διὰ τὰ καταναλωθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ Κερκύρας εἴτε διὰ τὰ διαμετακομισθῶσιν εἰς τὴν

¹ Λ. χ. ὁ καφές, ἡ σάκχαρις, τὰ ὑφάσματα, σιδηρὰ καὶ χαλύβδινα εἶδη κτλ.

² Βλ. Π. Ἀραβαντινὸν *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου* (2 τόμοι, Ἀθήναι 1856) τομ. Α', σελ. 29.

³ Capitoli del dazio del *traghetto di Bastia*, approvati dall' Eccellentissimo Senato con decreto 17 Agosto 1769. Εἰς μονόφυλλον.

Κυρίαρχον τελούσι τέλος 17 σολδίων δι' ἕκαστον φορτίον (collo) πρὸς δύο σολδία τὴν γαζέτταν ἤτοι λίρας, τρεῖς καὶ 16 σολδία δι' ἑκάστην «somma».

Εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ἡ Κυβέρνησις διετήρει 4 μεγάλας λέμβους, αἵτινες μετέφερον τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ Μπάστιας εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον Κερκύρας, τὸ δὲ εἰσπραττόμενον τέλος ἀντεπροσώπευε τὰς δαπάνας τῆς μεταφορᾶς. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄνομα traghetto. Ἐκτοτε (ὁ Γριμάνης σελ. 87, παρ' οὗ ἀρυόμεθα τὰς πληροφορίας ταύτας, δὲν λέγει ἀκριβῶς πότε) κατηργήθησαν αἱ δημόσιαι λέμβοι χωρὶς νὰ καταργηθῇ ἡ εἰσφορά, ἥτις μεταβαλλοῦσα φύσιν κατέστη οὕτως ἀπὸ τέλους φόρος.

Ταῦτα δ' ἐγένοντο, ἐν ᾧ ἀκριβῶς τὸ ὁσημέραι μαραινόμενον (βλ. ἄνωτ. σελ. 163) διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς Ἡπείρου εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως.

II

Ἡ φορολογία τῶν εἰσκομιζομένων σιτηρῶν

(Dogana da mar de grani).

Τὸ διάταγμα τῆς 27 Μαΐου 1786 καθορίζει τὸν ἐπὶ τῶν σιτηρῶν φόρον ὡς ἑξῆς.¹

Ἡ μορφή αὕτη τῆς φορολογίας τῶν σιτηρῶν ἀνεφάνη λίαν ἀργά. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τὸν λόγον τοῦτον καὶ γνωρίσῃ τοὺς ταύτης προηγηθέντας φόρους πρέπει νὰ λάβῃ ἀκριβεστέραν ἰδέαν τῆς παραγωγῆς καὶ ἐμπορίας τοῦ σίτου ἐν Κερκύρα.

Ἡ Κέρκυρα ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἱερὰ τῇ Δήμητρι, ἣ δὲ

¹ Παραλείπω τινὰ δευτερεύοντα προϊόντα.

Σιτηρὰ οἰασθήποτε ποιότητος	7 1/2	γαζέττες	κατὰ	misura rasa
Ἄλευρα κοινὰ	7 1/2	»	»	30 λίτρας
Ἄλευρα α' ποιότη. (fior di farine)	7 1/2	»	»	25 »
Πάντα τὰ λαχανικά	7 1/2	»	»	misura rasa
Ἀραβόσιτος	4	»	»	»
Κριθὴ	4	»	»	»

δρεπανοειδῆς αὐτῆς μορφῆς, ἐξ ἧς ἐπήγαγε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα συνεδυσάσθη μετὰ τῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς θεᾶς τῆς γεωργίας (Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος Ἀργοναυτικά, IV, 986 κέξ.¹) Περὶ τῆς σιταρκείας ὁμοῦς δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἀκριβῶς οὔτε διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὔτε διὰ τὴν μεταγενεστέραν βυζαντινὴν, καθ' ἣν ἡ Κέρκυρα φέρεται ὡς πλουσία καὶ πολυάνθρωπος.² Πειστήρια ὁμοῦς ἀνεπίδεκτα ἀνασκευῆς ὑπάρχουσιν ὅτι κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὅτε οἱ Βενετοὶ κατέλαβον τὴν νῆσον, τὰ σιτηρὰ ἦσαν τόσον ὀλίγα, ὥστε μόνον ἐπλήρουν νὰ θρέψωσιν ἐπὶ τρεῖς μῆνας τὸν πληθυσμὸν (Σάθας, III, 1048).³ Βεβαιούται δὲ εἰς ἄλλο ἔγγραφο, ἀπὸ τοῦ 1494 χρονολογούμενον, ὅτι ἄνευ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς ἢ νήσου θὰ ἤρημιούτο διὰ τὴν ἐν αὐτῇ πτωχείαν (per la poverta chè in essa· βλ. Σάθαν, V, 228).

Ἡ κατάστασις ἐξηκολούθησεν ἄνευ βελτιώσεως, ἐπιδεινούμενη μάλιστα ἐνίοτε ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων. Οὕτω τῷ 1556 οἱ Κερκυραῖοι πρέσβεις Πετριτῆς καὶ Κουαρτάνος παριστῶσι τῇ Συγκλήτῳ ὅτι συνεπεία τῶν μεγάλων καταστροφῶν, ἃς ἐπῆνεγκον (τῷ 1537) οἱ Τούρκοι, τὰ σιτηρὰ τῆς νήσου ἀρκοῦσι μόνον διὰ δύο μῆνας. Ἐν τούτοις ὁ Χαῖρεδδὶν Βαρβα-

Δηὼ γὰρ κείνη ἐνὶ δὴ ποτε νάσσατο γαίη
Τιτῆνας δ' ἔδαεν στάχυν ὄμπνιον ἀμήσασθαι
Μάκριδα φιλαμένη. Δρεπάνη τόθεν ἐκλήσεται
οὔνομα, Φαίηκων ἱερὴ τροφός· ὡς δὲ καὶ αὐτοὶ
αἵματος οὐρανίου γένος Φαίηκες ἔασιν.

² Ταῦτα κατὰ τὸν Ἀγγλον χρονογράφον John Brompton, ἀφηγούμενον τὴν εἰς τὴν νῆσον προσέγγισιν τοῦ Φιλίππου Αὐγούστου ἐν ἔτει 1190, προσθέτοντα δ' ὅτι ἀπέφερον εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θησαυρὸν 1,500 λίτρας χρυσοῦ (1,620,000 δραχμάς, αἵτινες σήμερον θὰ εἶχον τοῦλάχιστον πενταπλασίαν ἀξίαν)· βλ. I. Ῥωμανοῦ Γραιπιανὸς Ζώρξης, Κέρκυρα 1870, σελ. 120. Πβλ. Twysden, Historiae Anglicanae Scriptorum X. Londini, 1652, σελ. 1215· πβλ. A. M. Ἀνδρεάδην, *Les finances Byzantines*, Παρίσι, 1911, σελ. 21.

³ Κατ' ἄλλας πληροφορίας τοῦ Ἀντωνίου Γριμάνη (1489) ἐπλήρουν διὰ τέσσαρας μῆνας (Σάθας, V, 228).

ρόσας εἶχε σφάξη ἢ ἐξανδραποδίσῃ τὰ τρία τέταρτα ἴσως τοῦ πληθυσμοῦ.¹

Πρὸς θεραπείαν καταστάσεως, ἣτις ἄλλως παρετάθη μέχρι τέλους τῆς Βενετοκρατίας,² οἱ Κερκυραῖοι ἐζήτησαν δύο φάρμακα, τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν καὶ τὴν ἴδρυσιν σιταποθήκης (φόντικο).

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἢ Βενετία μόνον προσωρινῶς ἐνίστατο ἐπέτρεψε τιμωρήσασα καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῆς, οἵτινες ἀνταποκρινόμενοι εἰς τοὺς πόθους τοῦ κερκυραϊκοῦ λαοῦ κατεκράτουν φορτία σιτηρῶν.³

¹ Περὶ τῆς τρομερᾶς εἰσβολῆς τοῦ 1537, πραγματεύονται πάντες οἱ περὶ Βενετοκρατίας ἐν Ἀνατολῇ συγγράψαντες, εἰδικώτερον δὲ δύνανται νὰ μνημονευθῶσι τὰ ἐξῆς ἔργα Κερκυραίων:

1ον «Τῶν Ἀποδημιῶν Ἀνδρονίκου τοῦ Νουκίου Κερκυραίου» Κερ. ΟΗ' — ΠΓ' τοῦ Λόγου Γ', περιέχοντα τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν ἔτει 1537 πολιορκίας τῆς Κερκύρας. (Ἐξεδόθησαν ἐν Κερκύρα ὑπὸ Μουστοξύδου τῷ 1865· ὁ public orator τοῦ Ὄξωνιανοῦ Πανεπιστημίου J. A. Cramer ἐξέδωκε μόνον τὸν β' τόμον τῶν Ἀποδημιῶν: βλ. The second book of the Travels of Nicander Nucius of Corcyra, Λονδῖνον, 1841).

2ον «Πολιορκία τῆς Κερκύρας ἐν ἔτει 1537 καὶ αἰχμαλωσία τῆς Καλῆς Καστάνου, συζύγου γενομένης τοῦ Σουλτάνου Σελήμ» ὑπὸ Ἀνδρέου Μουστοξύδου (βλ. Ἱστορικά καὶ Φιλολογικά Ἀνάλεκτα ἐκδοθέντα ὑπὸ Μιχαῆλ Α. Μουστοξύδου, Κέρκυρα, 1872, σελ. 83 κ.ἐξ.).

3ον «Ἡ ἐν ἔτει 1537 πολιορκία τῆς Κερκύρας» διήγημα Φρ. Ἀλθάνα μετὰ ἱστορικῶν σημειώσεων, Κέρκυρα, τύποις Ναχαμούλη 1877.

² Ἐγένετο ἀληθῶς ποτε ἀπόπειρα πρὸς μετατροπὴν τοῦ ἔλους τοῦ Ῥώπα εἰς ἀρόσιμον κοιλάδα· ἀλλ' αὕτη ὀφειλομένη εἰς τὴν πρωτοβουλίαν οὐχὶ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' Ἰταλῶν τινῶν ἐξ Ἀγκῶνος, ἀπέτυχε καθ' ὄλοκληρίαν.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας Γαλλοκρατίας ἐγένοντο σοβαρώτεραι ἀπόπειραι πρὸς διάδοσιν τῆς σιτοπαραγωγῆς. Ὀφείλοντο δ' αὐταὶ εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Donzelot καὶ ἐνεθαρρύνοντο ὑπὸ τῶν καλῶν τιμῶν, ἃς λόγῳ τοῦ ἀποκλεισμοῦ εἶχον τὰ σιτηρά. Ἐκλιπόντων ὁμῶς τῷ 1814 τοῦ τε Donzelot καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ταχέως τὰ πράγματα ἐπανήλθον εἰς τὸ πρῶτον καθεστῶς.

³ Ὁ Πάρτε, (σελ. 257), κρίνει αὐστηρότατα τὴν τοιαύτην πολιτείαν τῶν Βενετῶν, ἣν θεωρεῖ ὡς ἐμπνεομένην ὑπὸ ἰδιοτελείας, ἅτε τῆς Βενετίας μὴ θελοῦσης, ὅπως ἢ νήσος ἢ αὐτάρκης, καὶ ποθοῦσης

Προθυμίαν τοῦναντίον ἔδειξεν ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία πρὸς ἴδρυσιν σιταποθηκῶν. Αὗται κατὰ τινὰς συνιστῶνται ἀπὸ τοῦ εἰς αἰῶνος,¹ δὲν ἤρκεσαν ὁμῶς, ὅπως προληφθῇ πᾶς κίνδυνος σιτοδείας. Οἱ τοιοῦτοι κίνδυνοι μάλιστα ἐνέβαλον τοὺς Κερκυραίους εἰς τοιαύτην ἀγωνίαν, ὥστε καθιέρωσαν καὶ λιτανεῖαν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ταῖς πρεσβείαις τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος λυτρώσεώς των ἀπὸ τῆς σιτοδείας τοῦ 1553.²

Πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν σιταποθηκῶν προσηρμόσθη καὶ σύστημα φορολογικὸν ὑπὸ μορφὴν νομηματικῆς μονοπωλίας. Ὁ σίτος ἐπωλεῖτο μόνον ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἐχρειάζετο δὲ καὶ ἄδεια διὰ τὴν λιανικὴν πώλησιν. Τὸ σύνολον τοῦ φορολογικοῦ συστήματος ἀπηρτίζετο ἐκ 4 φόρων,³ ἐκ δὲ τῶν προσόδων τοῦ πρώτου τούτων ἐτροφοδοτεῖτο καὶ ἡ σιταποθήκη.

Τὸ τοιοῦτον καθεστῶς κατηργήθη τῷ 1786 ἀναπληρωθὲν διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν δασμοῦ. Ἡ δὲ αἰτιολογικὴ τῆς μεταρ-

μόνον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς προϊόντων καταλλήλων πρὸς πλουτισμὸν τῆς βενετικῆς ἀγορᾶς.

¹ Τῷ 1443 κατὰ Μαριμῶν *Historia di Corfu*, σελ. 258. Ἐν τούτοις τῇ 31 Ἰουλίου 1489 οἱ Κερκυραῖοι πρέσβεις παρεπονούντο διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν σιτηρῶν ζητῶντες φόντεγο (Σάθας, V, σελ. 224). Τὸ δὲ ὄνειρον τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιήθη πλήρως εἰμὴ ἓνα καὶ πλεον αἰῶνα βραδύτερον ἐπὶ βασιλοῦ Δελφίνου Βενιέρ (βλ. ἔκθεσιν τούτου ἀπὸ 20 Νοεμβρίου 1598). Καὶ ἐλειτούργει μὲν ἤδη τότε ὁ θεσμός, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν εἰδικὴ οἰκοδομὴ· ἐξ οὗ βαρέα ἐνόμια συνεπιφέροντα αὐξήσιν τῆς τιμῆς τῶν δημητριακῶν, ὅθεν ἐδέησεν ὁ Βενιέρ νὰ προκαλέσῃ μέγαν ἔρανον εἰς χρῆμα καὶ ὑλικά, οὕτω δ' ἐπετεύχθη ἡ κατασκευὴ σιταποθήκης δυναμένης νὰ περιλάβῃ 10,000 στάρα δημητριακῶν.

² Περὶ τῶν τεσσάρων ἐν Κερκύρα τελουμένων λιτανειῶν τοῦ Θ. λειψάνου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, βλ. ἀνωτ. σελ. 99, σημ. 2.

³ α') τῆς panetarie ἢ Panetaria di Città di Corfu *assegnata al fontico*, β') τῆς Panetaria Grande, γ') τῆς Panetaria forno di fortezza vecchia e Mandrachio καὶ τέλος τῆς μονοπωλίας τῆς λιανικῆς πώλησεως. Αἱ τρεῖς panetarie, ὅπως αἱ τρεῖς spine, δὲν διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ἢ τοπογραφικῶς· ἢ μία ἀφορᾷ εἰς τὴν πόλιν, ἢ ἑτέρα εἰς τὴν νήσον, ἢ τρίτη εἰς τὸ φρούριον.

ρυθμίσεως ἐκθέσεις τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιτροπῆς (Magistrato¹) εἶναι ἀξία μνείας, καθ' ὃ προαναγγέλλουσα τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας, ἃς εἶχε πρὸ μικροῦ θέσει ἢ ἀρτιγέννητος οἰκονομικὴ ἐπιστήμη. Καταδικάζεται ἰδίως τὸ φόντικο ὡς πηγὴ μονοπωλίων ἀντιθέτων πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ πληθυσμοῦ. Θεωρεῖται δ' ἐπαρκὴς ἀσφάλεια ἢ χορηγία οἰκοπέδων πρὸς οἰκοδομὴν ἰδιωτικῶν σιταποθηκῶν καὶ ἡ ἐλευθέρω εἰσαγωγή τῶν σιτηρῶν, ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν δασμοῦ, ὅστις, εἰρήσθω καὶ τοῦτο, ἐξεμισθώθη ἀμέσως ἀντὶ 134,000 λιρῶν καὶ 300 ταλλήρων εἰς τὸν Νικόλαον Βερονίκην.

Ὅτι ὁ ὅλος καταργηθεὶς μηχανισμὸς εἶχε καταλήξει εἰς ἀπείρους καταχρήσεις δεικνύουσι καὶ αἱ γραμμαὶ τοῦ Ἀρλιώτη: «Ἐν τῇ εὐλογημένῃ ταύτῃ πόλει ἐλλείπουσι τὰ πάντα, σιτηρά, ὄσπρια, ὀρύζιον, ζυμαρικά, δίπυρον· ἐὰν ἐξακολουθήσῃ ἡ τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων, θὰ ἐπαναστατήσῃ ὁ λαὸς» (Ἰανουάριος 1781, σελ. 21).

Τὸ νέον καθεστῶς ἐπέφερε βελτιώσεις τινάς,² ἀλλὰ δὲν ἴσχυσε νὰ προλάβῃ τελείως τὴν σιτοδείαν, ἣν ἀνευρίσκομεν μνημονευομένην τοῦλάχιστον τρεῖς ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Ἀρλιώτη, τῷ 1789, τῷ 1793 καὶ τῷ 1794.³

Τὸ τοιοῦτον ἦτο μοιραῖον, ἐφ' ὅσον ἢ μὲν νῆσος δὲν ἦτο σιτάρκης, αἱ δ' ἀπὸ θαλάσσης σιταγωγίαι ὑπέκειντο εἰς ἀνωμαλίας καιρικὰς ἢ πολιτικὰς. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ ἄλλαι ἐγεννήθησαν καταχρήσεις, διότι ὁ γενικὸς προνοητὴς Μέμος (ἐν τῇ προμνησθείσῃ ἐκθέσει του) λέγει ὅτι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μεταρρυθμίσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐνθάρρυνσις τῆς τοκογλυφίας· ὅθεν καὶ ἐν ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς συνίστα τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ σύστημα τῆς δημοσίας προμηθείας σιτηρῶν καὶ διπυρίτου.

¹ Βλ. Scrittura 30 Ἰανουαρίου 1785.

² Οἱ ἄρτοι ἦσαν μεγαλύτεροι καὶ καλλίτεροι (Ἀρλιώτης, σελ. 37).

³ Αὐτόθι, σελ. 45, 51 καὶ 53.

III

Στατιστικαὶ τοῦ κερκυραϊκοῦ ἐμπορίου.

Πᾶσαι αἱ περὶ τελωνιακῶν δασμῶν πληροφορίες καὶ σκέψεις φωτίζονται καταλλήλως μόνον ὑπὸ στατιστικῶν πινάκων τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως.

Διὰ τοῦτο παραθέτομεν ἐνταῦθα τούς, ὡς ἤδη ἐλέχθη (Μέρος Γενικὸν σελ. 23, σημ. 4), λίαν δυσσευρέτους πίνακας τοῦ Σκροφάνη, οἵτινες δίδουσι καὶ πληρεστέραν τῆς πλουτολογικῆς καταστάσεως τῆς νήσου Κερκύρας ἰδέαν. Τοὺς πίνακας δὲ τοῦ Σικελοῦ οἰκονομολόγου συμπληροῦμεν διὰ τοῦ διαφόρου πῶς ἀριθμοὺς δίδοντος Σαιν - Σωβέρ.

Ἴδου πρῶτον οἱ πίνακες τοῦ Σκροφάνη.¹

Ἐξαγόμενα

Εἶδη	Ποσότης	Μέτρα	Τιμαὶ κατὰ τὴν ἐξαγωγήν	Ἀξία ὀλικὴ εἰς βενετ. τσεκίνια	Τόποι ἐξαγωγῆς	
1) Ἐλαιον	600,000	<i>Giarra</i>	Ἐκάστη <i>giarra</i> = 33 λίτρας	Ἐκάστη <i>giarra</i> 2 τάλληρα, τῆς ἐσοδείας δὲ οὐσης διετοῦς, σύνολον ἐνιαύσιον	272,727	Βενετία
2) Ἄλας	1,200	<i>Moggi</i>	Ἐκαστον <i>moggi</i> = 4 <i>staja</i> · ἐκάστη <i>staja</i> = 250 λίτρας	4 σολδία τὴν λίτραν	10,909	Βενετία
3) Ροσόλια	200	κιθῶτια	Ἐκαστον = 12 <i>bozze</i> 1 <i>bozza</i> = 2 $\frac{1}{2}$ <i>quartucci</i> · 1 <i>quartuccio</i> = 2 λίτρας	Πρὸς 6 τσεκίνια τὸ κιθῶτιον κατὰ μέσον ὄρον	1,200	Βενετία Λιδόρον Τεργέστη Κων/πολις
4) Βαλανίδια					100	Ἀγκώνη
				Σύνολον ἐξαγωγῶν	284,936	Βεν. τσεκίνια

¹ Βλ. τόμ. γ', παράρτημα Α'.

Είσαγόμενα

Τόποι προελεύσεως	Είδος εμπορεύματος	Ποσότης	Μέτρα και σταθμά	Τιμή	Σύνολον αξίας εις βεν. τσεκίνια
1) Ρούμελη, Πελοπόννησος, κάτω Ίταλία	Σίτος	45,000 staja	1 stajo = 133 λίτρας	24 λίρ. τὸ stajo	49,690 και λ. 20
2) Ρούμελη, Πελοπόννησος, κάτω Ίταλία	Ἀραβόσιτος και ἄλλα δημητριακά	30,000 staja	1 stajo = 133 λίτρας	24 λ. τὸ stajo	20,454 και λ. 12
3) Πελοπόννησος και Ρούμελη	Βόες ἀροτήρες και πρὸς σφαγὴν	7,000		1 βοὺς = 5 τσεκίνια	35,000
4) Ρούμελη	Ἴπποι	600		1 ἵππος = 10 τσεκίνια	6,000
5) Πελοπόννησος Ρούμελη, Δαλματία	Μόσχοι και ἄμνοι	10,000		11 λίρας ἑκαστός	5,000
6) Δαλματία και νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους	Οἶνος	30 φορτία	1 φορτ. = 1000 βαρέλ., 1 βαρέλ. = 136 λίτρ.	1 βαρέλιον = 16 λίρας	13,636 και λ. 6
7) Διδόρνον και Γένοια	Καφές	50 κάδοι	1 κάδ. = 2500 λίτρας	1 λίρα = 30 σολδία	8,522 και λ. 16
8) Διδόρνον, Γένοια, Τεργέστη	Ζάχαρις	80 κάσσαι	1 κάσσα = 1000 λίτραι	1 λίρα = 20 σολδία	3,636 και λ. 8
9) Γένοια	Κακάον	2 κάδοι	1 κάδ. = 3500 λ.	1 λ. = 25 σολδ.	399 και λ. 16
10) Διδόρνον και Κων/πολις	Χαβιάριον	40 κάδοι	1 κάδ. = 2,500 λίτραι	1 λ. = 16 σολδ.	3,636 και λ. 8
11) Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Διδόρνον, Γένοια	Μπακαλάος	100,000	λίτραι	1 λ. = 10 σολδ.	2,272 και λ. 16
12) Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Διδόρνον, Γένοια	Στοκοφίσι	60,000	λίτραι	1 λ. = 8 σολδ.	1,090 και λ. 20
13) Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Διδόρνον, Γένοια	Σολομός ἄλιπαστος	9 βαρέλια	1 βαρέλιον = 1,066 λίτραι	1 λίτρ. = 3 λίρ.	1,308 και λ. 6
14) Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Διδόρνον, Γένοια	Ῥέγκαι ἄλιπαστοι	60 βαρέλια	1 βαρέλιον = 150 λίτραι	1 λ. = 20 σολδ.	409 και λ. 2
15) Πάτραι, Σαρδηνία	Σαρδέλαι ἄλιπαστοι	500 βαρέλια	1 βαρέλιον = 440 λίτραι	1000 λίτρ. = 200 λίραι	1,818 και λ. 4

Τόποι προελεύσεως	Είδος εμπορεύματος	Ποσότης	Μέτρα και σταθμά	Τιμή	Σύνολον αξίας εις βεν. τσεκίνια
16) Πελοπόννησ.	Τυρός	2,000 καντάρ.	1 καντ. = 110 λ.	1 καντ. = 6 τσεκ.	12,000
17) Ρούμελη και νότιος Ίταλία	Βούτυρον, χοιρινόν κρέας και λίπος				1,800
18) Διδόρνον, Γένοια	Ἰνδικόν (λουλάκι)	240	λίτραι	1 λίτρ. = 24 λίρ.	261 και λ. 18
19) Διδόρνον, Γένοια	Φαρμακευτικά εἶδη				2,500
20) Διδόρνον, Γένοια	Πιπέριον, καννέλλα, διάφορα χρωστικά ξύλα				3,000
21) Ἀλβανία, Θεσσαλονίκη	Καπνός εις φύλλα	60,000 ὀκάδ.	1 ὀκά = 32 οὐγγίαι	1 ὀκά = 30 παράδες	4,089 και λ. 7
22) Ἀλβανία, Θεσσαλονίκη, Μικρὰ Ἀσία	Καπνός εις κόνιν	50 καντάρια	1 καντ. = 122 λ.	1 καντ. = 122 τσεκ.	2,250
23) Τεργέστη, Βενετία	Σίδηρα εις ράβδους				9,000
24) Τεργέστη, Βενετία	Σίδηρος εις ελάσματα				3,000
25) Τεργέστη, Βενετία	Κασσίτερος, λευκοσίδηρος κτλ.				4,000
26) Βενετία, Τεργέστη	Σανίδες, κοινή ξυλεία				5,000
27) Τεργέστη, Ραγούζα	Ξυλεία πρὸς οἰκοδομήν				6,000
28) Βενετία	Τουφέκια, πιστόλια και ἄλλα ὄπλα				3,000
29) Τεργέστη	Τσόχαι γερμανικαί ἰδίαι ἐκ Δειψίας =	300 τεμάχια	1 τεμ. = 30 πήχ.	1 πήχ. = 25 λ.	10,227 και λ. 6
30) Διδόρνον, Γένοια	Τσόχαι ἀγγλικαί, γαλλικαί, ὀλλανδικαί	12 τεμάχια	1 τεμ. = 30 πήχ.	1 πήχ. = 30 λ.	490 και λ. 20
31) Βενετία	Λονδράνια, εἶδος τσόχας λεπτήσ	45 τεμάχια	1 τεμ. = 36 πήχ.	1 πήχ. = 12 λ.	883 και λ. 14
32) Βενετία	Escarlate (ἔλικος) τσόχα βεν.	20 τεμάχια	1 τεμ. = 35 πήχ.	1 πήχ. = 30 λ.	954 και λ. 12

Τόποι προελεύσεως	Εἶδος ἐμπορεύματος	Ποσότης	Μέτρα καὶ σταθμὰ	Τιμὴ	Σύνολον ἀξίας εἰς βεν. τσεκίνια
33) Διθόρνον, Γέ- νουα, Σμύρνη κτλ.	Μεταξωτὰ ἀνατολικά καὶ δυτικά				4,600
34) Σμύρνη, Κε- φαλληνία, Ἄρ- τα κτλ.	Βαμβακερὰ ποικίλα υφάσματα				6,000
35) Κωνσταντι- νούπολις καὶ Τουρκία	Μουσελίνας, μανδήλια, ἀν- θήθαπτα (in- dienne)				2,000
36) Βενετία	Μεταξωτὰ κάλτσαι, κορ- δέλλα, γάζα				500
37) Βενετία	Σειρήνια χρυ- σᾶ, ἀργυρᾶ κλ.				1,500
38) Βενετία	Σχοινία καὶ κάνναβις				5,000
39) Ἀλεξάνδρεια	Λίνον ἀκατέρ- γαστον	10,000	λίτρα	1 λ. = 16 σολδ.	363 καὶ λ. 14
40) Ἄρτα	Βάμβαξ δι' ἰστία	600 καντάρια		1 καντ. = 176 λ.	4,800
41) Τύνις καὶ Ἄρτα	Φέσια	22,000		1 φέσιον = 4 λ.	4,000
42) Βενετία	Υαλικά				1,000
43) Βενετία, Τερ- γέστη, Διθόρν	Λεπτοσηρικὰ (quincailletie)				4,500
44) Αὐλὸν καὶ Βενετία	Πίσσα καὶ ρητίνη				2,600
45) Τεργέστη, Βε- νετία, Διθόρνον	Δέρματα ποικίλα				2,000
46) Βενετία	Βυτία διὰ τὸ ἔλαιον (ἐπὶ ἐνοικίῳ)				7,000
47) Ποικίλαι προ- ελεύσεις	Ποικίλα εἶδη				3,000

Σύνολον 269,597 καὶ λ. 7

Σύνολον ἐξαγωγῶν τσεκίνια βενετικά 284,936
 » εἰσαγωγῶν » » 269,597 καὶ λ. 7

Διαφορὰ εἰς ὄφελος τῆς Κερκύρας 15,338.17

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Σαιν - Σωβέρ· αὐταὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ κεφ. XI τοῦ VII Βιβλίου (τόμ. Β', σελ. 154 κέξ.). Ὁ κατὰ τ' ἄλλα πολυτιμώτατος συγγραφεὺς, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν ῥητόρων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, πνίγει τὰς θετικὰς πληροφορίες εἰς θάλασσαν πλατειασμῶν,¹ οὓς καθιστᾷ ἐτι μᾶλλον ἀνυποφόρους ὁ ὕδρωψ τῆς ἐκφράσεως. Διὰ ταῦτα καὶ ὀλόκληρον τὸ ἐνδέκατον κεφάλαιον περὶ γεωργίας, βιομηχανίας, ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου, δύναται κάλλιστα νὰ συνοψισθῆ ὡς ἑξῆς:

Κύριον προϊόν τῆς Κερκύρας ἦτο τὸ ἔλαιον, οὗ ἡ μέση παραγωγή εἶναι ἀξίας 2,700,000 φράγκων, ἐπειδὴ δὲ οἱ Κερκυραῖοι μετεχειρίζοντο μόνον ἔλαιον διὰ τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν μαγειρικὴν,² δύναται τις ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ ὑπολογίσῃ ὅτι ἡ ἐγχώριος κατανάλωσις ἀντιπροσωπεύει 750,000 φρ. Μένουσι δύο ἑκατομμύρια· ἂν προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὰς λοιπὰς ἐξαγωγὰς, δηλαδὴ τὸ ἄλας (ἀξίας 80,000 ὡς ἐγγιστα φρ.), τὰ οἶνο-πνεύματα καὶ τὰ εἶδη κεραμείας (περίπου 50,000), τέλος δὲ τὰ δέρματα καὶ τὸ ἔριον τῶν ζώων μικρῶν τε καὶ μεγάλων (50,000 ἐπίσης περίπου), ἔχομεν σύνολον Κερκυραϊκῆς ἐξαγωγῆς 2,180,000 φράγκα.

Ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα, ταῦτα ἠδύναντο νὰ ὑπολογισθῶσιν εἰς 2,500,000 φρ., «ἐξ ὧν 1,500,000 ἀντεπροσώπευον τὰ ἐκ Τουρκίας τρόφιμα: δημητριακοὺς καρπούς, ζῶα πρὸς σφαγὴν, ἀκόμη δὲ καὶ ὀρνίθια· μόλις δὲ 600,000 φρ. ἐπήρκουν πρὸς πληρωμὴν τῶν εἰδῶν ἐνδυμασίας καὶ τῶν ἄλλων χρειῶν, τέκνων τῆς πολυτελείας καὶ τῆς διαφθορᾶς (sic)».

¹ Ἰδίᾳ περὶ τῆς διαφθειράσεως τοὺς φύσει ἀγαθοὺς ἀνθρώπους τυραννίας καὶ ἄλλων τοιοῦτων κοινῶν τόπων.

² Τοιαύτη κατάχρησις ἐγένετο τοῦ ἐλαίου ἐν τῇ παρασκευῇ τῶν φαγητῶν, ὥστε αὐτῇ ἡ ὁσμὴ αὐτῶν καθίστατο ἀνυπόφορος εἰς τοὺς ξένους. Βλ. M. Bramsen, Promenades d' un voyageur prussien (2 τόμ. Παρίσι, 1818), τόμ. Α', σελ. 149. Τὸ ἔργον τοῦτο περιλαμβάνει ἐν γαλλικῇ μεταφράσει τὰ κυριώτερα τοῦ Reise durch die Ionischen Inseln, ὑπερ ἐμνημονεύσαμεν ὀμιλοῦντες ἐν τῷ γενικῷ μέρει (σελ. 150) περὶ τοῦ κερκυραϊκοῦ καπνοῦ.

Ὁ Σαιν-Σωθέρ ἐρωτᾷ ἑαυτὸν, πῶς ἐκαλύπτετο ἡ ἐξ 480,000 φρ. μεταξὺ εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων διαφορά; ὑποθέτει δὲ ὅτι ταύτην ἐκάλυπτον τὰ κέρδη τῶν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους ἐργαζομένων ἐκάστοτε χωρικῶν, τὰ τῆς ναυτιλίας καὶ βιομηχανίας καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον.

Ἄλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν λεγομένων ἀμέσως ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως καταφαίνεται ὅτι τὰ τοιαῦτα κέρδη δὲν ἦσαν μεγάλα. Πράγματι ὁ Γάλλος πρόξενος παρατηρεῖ ὅτι:

Οἱ Κερκυραῖοι δὲν μετενάστευον εὐκόλως· ἐάν δέ τινες ἐζήτουν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἡ ἰδιοκτησία εὕρισκετο εἰς χεῖρας οὐχὶ τῶν χωρικῶν, ἀλλὰ ὀλίγων ἀστῶν, οἵτινες καὶ οὗτοι δὲν εἶχον τ' ἀπαιτούμενα κεφάλαια πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν κτημάτων των (σελ. 160). Ἡ κερκυραϊκὴ ναυτιλία περιωρίζετο εἰς ὀλίγας λέμβους, χρησιμοποιούμενας διὰ τὴν τοπικὴν ἀκτοπλοΐαν, καὶ δύο ἢ τρία μικρὰ πλοῖα (200-300 τόννων) πλέοντα μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς (σελ. 161).

Ἡ ἐγχώριος βιομηχανία καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον προσέκρουον εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ζηλοτύπου Κυριάρχου. «Ἡ Βενετία ἐθεώρησε τὰς ἐν Ἀνατολῇ κτήσεις ὡς προωρισμένας ἀποκλειστικῶς νὰ πλουτίσωσι τὴν Βενετιανὴν διὰ τῆς παραγωγῆς των καὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μαραινομένην βιομηχανίαν τῆς διὰ τῆς καταναλώσεως αὐτῶν. Πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ἡ φωνὴ τῆς καταδυναστεύσεως, ἰσχυροτέρα τῆς ὑγιῶς πολιτικῆς, εἶχε πείσῃ τοὺς Βενετοὺς ὅτι οἱ λαοὶ διοικοῦνται εὐκολώτερον, ὅταν εὕρισκονται εἰς κατάστασιν συγγενῆ τῇ ἐνδείᾳ» (σελ. 164).

Ὅθεν τὸ συμπέρασμα, εἰς ὃ δὲν καταλήγει ὁ συγγραφεύς, ἀλλ' ὅπερ ἐπιβάλλεται ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων του, εἶναι ὅτι, ὅπως ἐπιτευχθῆ τὸ οἰκονομικὸν ἰσοζύγιον, ἐχρειάζετο ἐκτὸς τῶν προμνησθέντων ἀδήλων πόρων καὶ ἄλλο κονδύλιον, τοῦτο δ' ἀπετέλουν τὰ ἐπὶ πλεόν τῶν ἐγχωρίων προσόδων δαπανώμενα ὑπὸ τῆς Βενετίας ἐν Κερκύρᾳ. Γνωρίζομεν δὲ ἤδη ἐκ τοῦ συμπε-

ράσματος τοῦ γενικοῦ μέρους καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Σαιν-Σωθέρ (σελ. 171), ὅτι ταῦτα ὑπερέβαινον τὸ ἐν ἑκατομμύριον φράγκων.

Συνοφίζων τὰ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον ὁ Γάλλος πρόξενος παρατηρεῖ, ὅτι ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων τὸ πλεῖστον τῆς εἰσαγωγῆς προήρχετο ἐκ Τουρκίας, εἴτα ἤρχοντο αἱ δυτικαί, ἀλλὰ μὴ βενετικάι, προσλεύσεις Διθόρνου, Σενεγά-λιας καὶ Τεργέστης (280,000 φρ.), τελευταῖαι δ' αἱ ἐκ Βενετίας (200,000 φρ.). Τοῦναντίον ὡς πρὸς τὰς εἰσαγωγὰς ἡ Κυρίαρχος εἶχεν ἀπορροφήσῃ τὸ μονοπώλιον τῶν μόνων δύο σπουδαίων προϊόντων, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ἄλατος (2,080,000 φρ.), ὥστε τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον εἶχε περιορισθῆ εἰς ἀντικείμενα, ὧν ἡ ἀξία δὲν ὑπερέβαινε τὰς 100,000 φρ.!!!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΦΟΡΙΣΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑ

Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον περιλαμβάνονται διάφοροι φόροι, οὓς ἐκάλουν ἐνίοτε οἱ Βενετοὶ φορῖσκους (dazietti) καὶ ὧν τὴν μικρὰν σημασίαν καταδεικνύει ἡ συχνάκις εἰς μονόφυλλον καὶ οὐχὶ εἰς τευχίδιον (ὅπως διὰ τοὺς ἄλλους φόρους) ἔκδοσις τῶν Κεφαλαίων αὐτῶν¹.

Κατόπιν δὲ τῆς ὑπαγωγῆς τινῶν τῶν φορῖσκων τούτων εἰς τὰ τελωνεῖα ἢ τὴν ἑγγειον φορολογίαν ὑπολείπεται ἡμῖν νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τοὺς ἐξῆς:

- 1) Dazio dell' acquavita.
- 2) Dazio conzaria, tintoria e mangano.
- 3) Scodelle de Molini.
- 4) Carta di Giuco della città ed Isola.
- 5) Dazio Vallonia dell' Isola.

¹ Πρὸς. ὅσα λέγομεν ἀνωτ. μέρος γενικόν, σελ. 213 κ.ἐξ.

Πρὶν ὅμως πράξωμεν τοῦτο, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν Κεφαλαίων ἀπαριθμουμένων φόρων ὑπῆρχον: α') τὰ μονοπώλια τοῦ ἄλατος καὶ τοῦ καπνοῦ, περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τῷ Γ' τμήματι· β') ἰδιογενὲς τέλεσμα ἀφορῶν εἰς τὴν ἄσβεστον. Ἡ ἄσβεστος καὶ οἱ πλίνθοι πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑπτανήσου ἐφορολογοῦντο δι' ἰδίου φόρου, τοῦ *dazio calcina e corpi*, ὅπερ εἶχε συνήθως τὴν μορφήν δεκάτης ἐπὶ τῆς παραγωγῆς. Κατ' ἀρχὰς ὑπέθεσα ὅτι ἢ μὴ ἀνεύρεσις τοιαύτης προσόδου ἐν Κερκύρα ὀφείλετο εἰς τὴν προνομιούχον τῆς νήσου κατάστασιν, οἱ πίνακες ὅμως τοῦ Ρόσση διέλυσαν τὴν πλάνην ταύτην. Πράγματι οὗτοι ἀναγράφουσι μεταξὺ τῶν προσόδων τοῦ ταμείου Κερκύρας λίρας 7,200 ἢ τσεκίνια 150, πληρωνόμενα ὑπὸ τῶν *Comuni dell' isola per imposizione di Calcine in perpetuo*. Ἡ τοιαύτη πρόσσδος δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ μόνον διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι αἱ ἀγροτικαὶ κοινότητες Κερκύρας πιεζόμεναι ὑπὸ τοῦ φόρου εἶχον ἐξαγοράσῃ αὐτὸν ἀντὶ μονίμου ἐνιαυσίου τελέσματος, ὅπερ ἀπολύτως μὲν δὲν ἦτο ἀσήμενον, σχετικῶς δ' ἦτο βαρὺ, ἀφ' οὗ ὁ αὐτὸς φόρος ἐξεμισθοῦτο ἐν μὲν τῇ Ζακύνθῳ (συμπεριλαμβανομένης τῆς προέδου) ἀντὶ 58 τσεκινίων, ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ ἀντὶ 40.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Κεφαλαίων κανονισθέντα φοροίδια. Ταῦτά εἰσιν:

1) *Dazio dell' Acquavita*.

Ἡ φορολογία τοῦ οἴνοπνεύματος ἦτο διττή: 1) ἐπὶ τοῦ ἐξωθεν εἰσαγομένου, καὶ ἐντεῦθεν συγγενεῦει μετὰ τῆς φορολογίας τῶν ξένων οἴνων· 2) ἐπὶ τοῦ ἐπιχωρίως παραγομένου, καὶ ἐντεῦθεν σχετιζομένη μᾶλλον πρὸς τὸν ἐγγεῖον φόρον τοῦ οἴνου, καθ' ὅσον ὁ ἐπιτόπιος οἶνος τῆς κατωτέρας ποιότητος ἐχρησίμευεν ἀποκλειστικῶς πρὸς κατασκευὴν οἴνοπνεύματος (βλ. ἀνωτέρω σελ. 9). Ὅντως δὲ καὶ οἱ τρεῖς φόροι διερρυθμίσθησαν συγχρόνως κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ 1786.

Αἱ ὁμοιότητες γίνονται καταφανέστεραι εἰς τὰς λεπτομερείας.

Τὸ ξένον οἴνοπνευμα εἶδει νὰ ἐκφορτώνεται εἰς ὀρισμένον μέρος, τὴν προκυμαίαν τῆς Σπηλαιᾶς,¹ ὅπου ὑπῆρχεν ὁ εἰδικὸς σταθμὸς (*cazello*) τῶν ξένων οἴνων, μεθ' ὧν καὶ ἐτελωνίζετο, τῆς φορολογίας ἀνερχομένης εἰς 6 λίρας διὰ βαρέλαν βενετικὴν οἴνοπνεύματος ἀκατεργάστου καὶ εἰς 12 λίρας διῦλισμένου.

Ἡ φορολογία τοῦ ἐγγχωρίου οἴνοπνεύματος (ἄρθρα VIII κέξ.) ἦτο φυσικὸν νὰ προσκόψῃ εἰς πλειοτέρας δυσκολίας, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον παρὰ τὴν σπουδαιότητα, ἣν εἶχε τὸ ζήτημα διὰ τοὺς οἴνοπαραγωγούς, ἢ Βενετία, ἀξία πλείστου ἐπαίλου διὰ τοῦτο, δὲν εἶχε χορηγήσῃ τὸ ἀπαίσιον προνόμιον τῆς ἐλευθέρας κατασκευῆς *σούμις* (*privilège des bouilleurs*

¹ Σπηλαιά, προδήλως ἐκ παλαιοῦ σπηλαίου, καλεῖται ἐτι σήμερον ἢ γνωστὴ εἰς πάντα ἐπισκεπτόμενον τὴν Κέρκυραν παραλιακὴ συνοικία, ὅπου νῦν τὸ τελωνεῖον καὶ ταχυδρομεῖον. Παράκειται ἢ Μητρόπολις, καλουμένη ἀκριβῶς διὰ τοῦτο Σπηλιώτισσα. Ὁ ἐν λόγῳ ναὸς δὲν ἐχρησίμευεν ὅμως ὡς μητρόπολις ἐπὶ Βενετοκρατίας, προτιμωμένης τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ Καμπιέλλου (*Campiello*, κατὰ τὴν βενετικὴν διάλεκτον σημαίνει μικρὰ πλατεῖα) ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν. Ὅτε οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, ἢ μεταβολὴ δὲν εἶχε συντελεσθῆ, διὰ τοῦτο δὲ θελήσαντες νὰ ἰδρῦσωσιν εἰδικὸν παράσημον διὰ τὰς νέας τῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ κτήσεις (ὅπως ἔκτοτε τὸ *Star of India* διὰ τὰς Ἰνδίας), ἔλαβον τὰ ὀνόματα τῶν μητροπόλεων Κερκύρας καὶ Μάλτας καὶ ἰδρυσαν τῷ 1818 τὸ Τάγμα τῶν Ἁγίων Μιχαήλ καὶ Γεωργίου, ἐξ οὗ ὀνομάσθη, καὶ τὸ ὑπὸ Μαίντλανδ κτισθὲν ἀνάκτορον τῶν ἀρμοστῶν. Μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου ἐγένετο μάλιστα ἐπερώτησις ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Βουλῇ περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἱπποτικοῦ τούτου τάγματος. Ὁ ἀρμόδιος δ' ὑπουργὸς ἀπήντησεν ὅτι θὰ διατηρηθῆ ὡς καθαρῶς ἀγγλικόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Εἰς τὰ ἄνω προσθετέαι καὶ αἱ ἐξῆς λεπτομερείαι: Τὸ παράσημον, τὸ κοσμοῦν τὸν λαίμνον τοῦ Ἀσωπίου ἐν τῇ ἐλαιογραφίᾳ, ἣτις σήμερον εὐρίσκεται ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου, εἶναι ὁ ταξιαρχὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Μιχαήλ.

Ἡ «Ἑπεραγία Σπηλιώτισσα» καὶ πρὶν ἢ καταστῆ μητρόπολις ἐπροτιμᾶτο τῶν ἡττων εὐρυχώρων Ταξιαρχῶν διὰ τὰς μεγάλας τελετάς. Ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος αὐτῆς ἐξεφώνησε, κατὰ Νοέμβριον 1803, ὁ ἤδη γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Καποδίστριας τὸν εἰς τὸν ἡγεμόνα Σπυρίδωνα Θεοτόκην ἐπικήδειον ἐκεῖνον λόγον, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἀκροατὰς νὰ προεικάζωσι τὸ λαμπρότερον ἀκόμη τοῦ παρόντος μέλλον τοῦ εἰκοσιπταετοῦς ῥήτορος (βλ. Δημ. Arliotti, *La vita di Giovanni Conte Capodistria, Κέρκυρα, 1859*, σελ. 11).

de cru), ὅπερ πρὸς μέγα των αἰσχος δὲν θέλουσι νὰ καταργήσωσιν ἢ καὶ ἐνίοτε ἐπανιδρύουσι τὰ σύγχρονα κοινοβούλια.¹

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ 1786 πᾶς διωλιζων οἰνόπνευμα, ἔστω καὶ πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, εἶχε καθήκον νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ἐνοικιαστὴν καὶ λαμβάνων ἔγγραφον ἄδειαν (licenza in scriptis) νὰ καταβάλῃ 24 λίρας δι' ἐκάστην βενετικὴν βαρέλαν. Μέτρα αὐστηρὰ ἐλαμβάνοντο πρὸς σφράγισιν τῶν διωλιστηρίων. Ἡ διύλυσις δὲν ἐπετρέπετο ἄνευ προειδοποιήσεως. Πρὸς πρόληψιν δὲ φορολογικῶν ὑπεκφυγῶν ἐτίθεντο (ὅπως διὰ τὸν ἔγγειον φόρον τοῦ οἴνου) εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐνοικιαστοῦ ἡ ἀστυνομία, οἱ Ἐπίλεκτοι (cernide) καὶ τινες στρατιῶται τοῦ ναυτικοῦ.²

Ποία ἦτο ἡ ἀπόδοσις τοῦ φόρου τοῦ οἰνοπνεύματος, φθίνοντος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος; Τῇ 29 Σεπτ. 1779 τὸ τέλοςμα κατεκυρώθη εἰς τὸν Λορέντζον Μάνεσιν ἀντὶ 23,493 λιρῶν κατ' ἔτος καὶ ἡ Γερουσία ἠῤῥησε τὴν προσφορὰν κατὰ 13^{0/0} ὅθεν ἡ ἔλη πρόσσδος ἦτο περίπου 25,000 λ., τὸ ἥμισυ τοῦτ' ἔστι τῆς τοῦ φόρου ἐπὶ τῶν ξένων οἴνων ὡς ἔγγιστα.³

Ἡ ὀπωσθήποτε σπουδαία αὕτη ἀπόδοσις ἐξηγεῖται καθ' ὅτι ἡ βιομηχανία τῶν βοσολίων ἦτο ἡ μόνη σχετικῶς ἀνθοῦσα κερκυραϊκὴ βιομηχανία (οὕσα ἄλλως τε εἰς χεῖρας ἀλλοδαπῶν)· παρήγε δὲ οἰνόπνευμα ἀξίας 5,000 τσεκινίων (βλ. Γριμάνην σελ. 84 καὶ A. von Reumont σελ. 267), οὗ ὀλίγον πλέον τοῦ πέμπτου ἐξήγετο (βλ. πίνακα Σκροφάνη).

2) Dazio della Conzaria, Tintoria e Mangana.

Καὶ ὁ φόρος οὗτος τῶν βυρσοδεφείων ἀνεδημοσιεύθη τῇ

¹ Πρὸς περὶ τῶν δηλητηριωδῶν ἐλαίων, ἅτινα περιέχει ἡ σοῦμα, καὶ τῆς πρὸ ἡμῶν ἐπὶ τῶν οἰνοπνευμάτων νομοθεσίας τὴν ἡμετέραν μελέτην: *L'imphôt sur les Spiritueux en Grèce* (ἀνατύπωσις τοῦ Mouvement Economique τοῦ Βουκουρεστίου, 1907), ἣν θὰ ἐκδώσωμεν προσεχῶς Ἑλληνιστὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τοὺς νεωτέρους νόμους.

² Ὁ τελώνης εἶχεν ὅμως καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον μίαν βαρέλαν βενετικὴν οἰνοπνεύματος (ἢ διάταξις αὕτη περιείχετο καὶ εἰς τὸν νόμον τοῦ 1769).

³ Οἱ vini forestieri ἐνηκιάσθησαν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀντὶ 47,963 λιρῶν, ἡ δὲ Γερουσία ἠῤῥησε τὴν προσφορὰν κατὰ 11^{3/4}0/0.

30 Αὐγούστου 1786. Τὰ βυρσοδεφεία ἐφορολογοῦντο διττῶς, διὰ φόρου καταναλώσεως ἐπὶ τῶν κατεργαζομένων δερμάτων, καὶ διὰ τῆς ὑποχρέωσεως νὰ χρησιμοποιοῦσι μόνον τὰ εἰς μονοπώλιον μετατραπέντα βαλανίδια τῆς νήσου.

Ὁ φόρος δὲν ἦτο ἐκτάκτως βαρὺς¹ καὶ ἐκολλάζετο ἐν μέρει διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξαγωγῆς ἀκατεργάστων δερμάτων. Παρὰ ταῦτα ὅμως τὰ ὀλίγα βυρσοδεφεία, συγκεντρωμένα ἐν τῇ πόλει καὶ στερούμενα ἀφθόνου ὕδατος,² μόλις κατάρθουν νὰ φυτοζῶσι (βλ. κατωτέρω σελ. 74), καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν πρόσσοδοι τοῦ δημοσίου ὀλίγον ὑπερέβαινον τὰς 1,000 λίρας. (Προσφορὰ 1008 τῇ 29 Νοεμβρ. 1779, καὶ 1080 τῇ 1786· ἡ Γερουσία ἐξήτει 1,200 λίρας).

3) Dazio delle Scodelle de Molini.

Ὁ περίεργος οὗτος φόρος τῶν Σκουτελλῶν (μέτρον κερκυραϊκόν) τῶν μύλων συνίστατο μὲν κυρίως εἰς φόρον εἰς εἶδος ($\frac{1}{2}$ misura colma σίτου κατ' ἔτος), ὅντινα κατέβαλλεν ἕκαστος μύλος, ὑπῆρχον δ' ἐν τῇ νήσῳ ἀνεμόμυλοι τε καὶ ὑδρόμυλοι³,

¹ Βλ. ἄρθρον III: 10 λίρας κατὰ 30 δέρματα βοῶς ἢ ἵππου
 " " " 60 " μῶσχου
 " " " 180 " μικρῶν ζώων.

² Ἐπὶ Βενετοκρατίας ἡ πόλις ὑδρεύετο διὰ φρεάτων καὶ δεξαμενῶν (στερνῶν). Τόσον ἀνεπαρκῆ ὅμως ἦσαν τὰ μέτρα ταῦτα, ὥστε κατὰ τὸ θέρος πλοῖον πολεμικὸν ἀπησχολεῖτο διηνεκῶς εἰς τὴν μεταφορὰν ποσίου ὕδατος ἐκ τῆς πηγῆς Καρδακίου. Ἡ γραφικωτάτη αὕτη πηγὴ εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη γνωστὴ εἰς πάντα ἐπισκεφθέντα τὴν νήσον. Κατὰ κοινὴν πρόληψιν ὁ πῦν ἐξ αὐτῆς δὲν ἐγκαταλείπει πλέον τὴν Κέρκυραν ("Πῦν τὸ νερὸ τοῦ Καρδακίου, λέγει ὁ λαός).

Τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Καρδακίου πλέκει καὶ γεωγράφος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ὁ Porcacchi de Castiglione (βλ. *Le isole le più famose del mondo*, Παδοῦβα, 1620, σελ. 83).

³ Ἡ μεγάλη ἀπογραφὴ, ἡ διενεργηθεῖσα ὑπὸ Γριμάνη, πιστοποιεῖ ὅτι τῇ 1760 εὐρίσκοντο σιτόμυλοι (molini di grano) 108 ἐν ταῖς ὀκτὼ bandiere Κερκύρας (βλ. ἐπίμετρον 6'), δὲν ὀμιλεῖ ὅμως περὶ τῶν χωρίων, ἐν οἷς ἐλειτούργουν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου εὐρον σποραδικὰς τινὰς πληροφορίας: Οὕτως ὁ Κορονέλλης μνημονεύει μύλους παρὰ τὸν Ποταμὸν (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 167). Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Clabot εὐρίσκεται ἐκθεσις ἀπὸ 19 Σεπτ. 1798, λέγουσα ὅτι ἐν Βενί-

περιελάμβαναν όμως και φόρον εις χρήμα (1 λίρας και 4 σολδίων) επί εκάστης Bettola o Bottega di Comestibili τῆς νήσου. Ἦτο λοιπὸν τὸ τέλος τοῦτο εἶδος φόρου ἐπιτηδεύματος ἢ μᾶλλον νομηματικῆς ἀδείας ἐπὶ τῶν μύλων και τῶν μικρῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, ἠδύνατο δὲ νὰ καταργηθῆ τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀζημίως, καθ' ὅσον ἀπέφερε μόνον 216 λίρας κατ' ἔτος (Scrittura, 6 Μαΐου, 1777.¹)

4) Capitoli dell' Appalto delle carte di giuco della città ed Isola.

Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μονοπωλίου πωλήσεως τῶν παιγνιοχάρτων. Τοιαῦτα εἰσήγοντο ἐν Κερκύρα δύο εἰδῶν, τὰ Βενετικά και τὰ Ἴονικά (Ζακυνθινὰ και Κεφαλληνιακά). Διὰ τὰ πρῶτα ὁ φόρος ἦτο 1 λίρα και 12 σολδία κατὰ δεσμίδα, διὰ τὰ δευτέρα 1 λίρα, προκειμένου περὶ α' ποιότητος (παιγνιοχάρτα στιλπνὰ ἢ λοῦστρα, ὅπως τὰ καλεῖ ὁ νόμος), 12 σολδία, προκειμένου περὶ κοινῶν παιγνιοχάρτων.

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἡ Κέρκυρα, ἣτις εἶχεν ἐργοστάσια παιγνιοχάρτων πρὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς μονοπωλίας αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι, και ἔκτοτε ἔχει τὸ μονοπώλιον τῆς κατασκευῆς

τῶν αὐτῶν ὑπῆρχον 19 μύλοι. Ἐξ ἄλλου εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι μεταξὺ τῶν κτημάτων τῆς καθολικῆς μητροπόλεως συγκατελέγετο και ὁ μύλος ἐν Χρυσίδι· οὗτος δὲ δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ὁ μόνος· οἱ Spon και Wheler (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 138) ἀναφέρουν ὅτι τὴν Χρυσίδα ἐκάλουν Pezamili ἔνεκα τῶν ἐκεῖ μύλων, νομίζουσι δ' ὅτι ἐν τῇ τοποθεσίᾳ ταύτῃ εὐρίσκοντό ποτε οἱ κῆποι τοῦ Ἀλκινόου· τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει, σχεδὸν δύο αἰῶνας βραδύτερον, ὁ A. M. Chenavard, βλ. σελ. 262 τοῦ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν καλλιτεχνῶν E. Rey και J. Dalgabio συνταχθέντος Voyage en Grèce et dans le Levant (Lyon, 1849).

Περὶ ἀνεμομύλων ὑπάρχει και ἔργον κερκυραϊκόν· τοῦτο εἶναι μικρὸν ὑπόμνημα εἰς γλῶσσαν ἰταλικὴν ὑπὸ Ἱερ. M. Παδοθάνη, ἐν τέλει τοῦ ἔργου τοῦ Mordo *Nozioni miscellanee intorno à Corfu*.

¹ Τὸ ποσὸν φαίνεται ἐλάχιστον, ἀλλ' ἀσήμαντος θὰ ἦτο και ἡ τῶν μύλων εἰσφορά, ὁ δὲ μικρὸς φόρος ἐπὶ τῶν ἐξοχικῶν παντοπωλείων ὑπέθετε δαπάνας εἰσπράξεως τοσοῦτῳ μεγαλειτέρας, καθ' ὅσον ἐκτὸς τῆς ἀγορῆς εἰς τὸν ναύσταθμον Γουβίου οὐδεμία ἄλλη ἀμαξιτὴ ὁδὸς ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ.

αὐτῶν,¹ ἔσται τοιαύτης βιομηχανίας ἐπὶ Βενετοκρατίας. Ὁ βενετικὸς νόμος τοῦ 1769, συναισθανόμενος τὴν ἔλλειψιν, ἐπιτρέπει τῷ μισθωτῇ τοῦ φόρου νὰ ιδρύσῃ ἐργοστάσιον και ὀρίζει σῆμα βιομηχανικόν (δύο μαργαρίτας) και τιμὴν πωλήσεως, ἣτις ἔσται ἡ αὐτὴ και ἡ τῶν Ἴονικῶν παιγνιοχάρτων.

Οἱ Κερκυραῖοι ὅμως δὲν φαίνεται ὅτι ἦσαν τότε χαρτοπαῖκται ἢ, ἐὰν ἐπαίζον, θὰ μετεχειρίζοντο παλαιὰ παιγνιοχάρτα, διότι ἡ ὄλη πρόσοδος ἐξεμισθώθη τῷ 1786 ἀντὶ 20 τσεκινίων.²

5) Dazio Vallonia dell' Isola.

Τὰ δάση εἶναι σήμερον σπάνια ἐν Κερκύρα (βλ. λεπτομερείας παρὰ Πάρτε, σελ. 250 καὶ ξ.). Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἐγράφεν ὁ Βελαιρ (αὐτόθι, σελ. 113), ἀκόμη δὲ και πρὸ τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλαιοδένδρου, ἀφ' οὗ βλέπομεν ἀπὸ τοῦ 1402 ξυλείαν εἰσαγομένην πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως (πβλ. Σάθαν II, 302).

Ἐξαίρεσιν εὐτυχῇ ἀποτελοῦσι τὰ Β και ΒΑ ἀποκλίματα

¹ Ὡς γνωστόν, τὸ μονοπώλιον τῆς κατασκευῆς τῶν παιγνιοχάρτων ἔχει σήμερον τὸ ἐργοστάσιον Ἑλλπῆς. Τοῦτο ιδρύθη ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Ἀσπιώτη τῷ 1873, καθ' ἣν ἐποχὴν φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι ἄλλη τοιαύτη βιομηχανία. Τὰ ἐν Κερκύρα κατασκευαζόμενα τότε παιγνιοχάρτα ἦσαν τοῦ βενετικοῦ τύπου, εἰς ἃ ἂν αἰῶνων ἦσαν συνηθισμένοι οἱ Κερκυραῖοι, και ὡν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὅλος διεφύλαξε τὴν μνήμην, τῶν διακριτικῶν σημείων τῶν παιγνιοχάρτων ἐκείνων: κοῦπες, σπαθιά και μὴ ἐκτοπισθέντων εἰσέτι τελείως ἐν τῇ καθομιλουμένῃ ὑπὸ τῶν νῦν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ληφθέντων riques, coeurs και.

Τῷ 1884, τῆς τέως ἐλευθέρως ἐμπορίας τῶν παιγνιοχάρτων περιληφθείσης εἰς τὰ μονοπώλια τοῦ Κράτους, ὁ Τρικούπης ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι τὰ μονοπώλια θέον ν' ἀποθῶσι μᾶλλον πρὸς ὄφελος ἢ πρὸς ζημίαν τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, και συνεπῶς πρόθυμος νὰ παραχωρήσῃ τὴν παραγωγὴν τῶν μονοπωλιακῶν εἰδῶν εἰς Ἑλληνικάς ἐπιχειρήσεις (βλ. ἀγόρευσιν 12 Μαρτίου 1884, ἐν σελ. 911 *Πρακτικῶν*), ἐδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ Γ. Ν. Ἀσπιώτη, οὗτω δ' ἠὲ μάλιστα ρησε και ἡ Κέρκυρα ἀξίας λόγου βιομηχανίας. Τὰ ἐργοστάσια Ἑλλπῆς κατασκευάζει ἄλλως εἰσέτι παιγνιοχάρτα βενετικοῦ τύπου και ταῦτα ἔμειναν τὰ μόνα ἐν χρήσει ἐν ταῖς ἐξοχαῖς τῆς Κερκύρας.

² Βλ. διάταγμα Γερουσίας 29 Μαρτίου 1786· ἡ ἀρχικὴ προσφορά ἦτο μόνον 16 τσεκινία. Τῷ 1779 προσφέρονται 180 λίραι κατ' ἔτος.

τοῦ Παντοκράτορος, ἐνθα ἀπαντῶσι πλούσια δάση δρυῶν. Ὁ καρπὸς τῶν δένδρων τούτων φαίνεται ἀμέσως φορολογηθεῖς, ἀφ' οὗ ἤδη ἀπὸ τῆς 3 Ἰανουαρίου 1414 οἱ ἐξάγοντες βαλανίδια ἀλλαχοῦ ἢ εἰς Βενετιαν ἐτέλουν, ἐκτὸς τοῦ συνήθους φόρου, δουκάτον ἐν κατὰ μόδιον.¹ Ἐμμεσος δ' ἀπόδειξις τῆς κερκυραϊκῆς φορολογίας εἶναι καὶ ἡ ρητὴ διάταξις τῆς μεταξὺ Πάργας καὶ Βενετίας συνθήκης, δι' ἧς ἀπηλλάσσοντο φόρου τὰ δάση τῶν Παργίων.

Τὰ κατὰ τὴν φορολογίαν τῶν βαλανιδίων κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καθίστανται λεπτομερῶς γνωστὰ διὰ τῶν ἐκ 18 ἄρθρων Κεφαλαίων τῆς 17 Αὐγούστου 1769. Ὁ φόρος συνίστατο εἰς εἶδος μονοπωλίου ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως.

Τὰ χωρία, τὰ παρακείμενα εἰς τὰ δάση, ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ συλλέγωσι τὰ βαλανίδια καὶ νὰ μεταφέρωσι ταῦτα εἰς μέρη ὠρισμένα.² Ἐκεῖ ὁ ἐνοικιαστὴς εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀγο-

¹ Βλ. Σάβαν, III, ἀρ. 638. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐγγράφῳ μνημονεύεται ὅτι ἐξήγετο μεγάλη ποσότης βαλανιδίου.

² Ἡ τοποθεσία τῶν δασῶν συνέπειαν εἶχε τὴν ἐξαγωγήν διὰ τῶν βορείων λιμενίσκων τῆς νήσου καὶ κατ' ἀκολουθίαν δυσκολίας ἐπιτηρήσεως τοῦ διεξαγομένου με' ἄλλους λιμένας ἢ τὴν Βενετιαν ἐμπορίου. Τοῦτο, ὡς εἰκόσ, δὲν ἤρρεσκεν εἰς τοὺς Βενετούς, ἐξ οὗ καὶ τὸ βαρῦτατον τέλος 1 δουκάτον κατὰ μόδιον.

Ὁ αὐτὸς λόγος τῆς τοποθεσίας ἐπέβαλε βραδύτερον τὴν μεταφορὰν τῶν βαλανιδίων εἰς ἀποθήκας, κειμένας παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν ἀκτὴν τῆς νήσου (βλ. ἐπομένην σημείωσιν).

² Καὶ δὴ οἱ χωρικοὶ Περιθείας, Σηνειῶν, Λάφκης, Σπαρτίλλα, Ὁμαλῆς, Σγουράδων, Ἀσκηταρίου, εἰς τὴν ἀποθήκην Ἀγίας Αἰκατερίνης, οἱ δὲ τοῦ Στρυνίλα καὶ Ἐπισκέψεως (τῶν μᾶλλον εὐφόρων εἰς τοιοῦτον καρπὸν, προσθέτει ὁ νόμος) εἰς τὴν γειτονικὴν ἀποθήκην «τοῦ τόπου τοῦ καλουμένου στὸν Κάλυβον» (βλ. ἄρθρον II).

Τὰ ὀνόματα Ἀσκηταριό, Ἐπίσκεψις ὑπενθυμίζουσι ὑπαρξίν μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, οὐχ ἦντον καὶ ἄλλα τοπωνυμικά τῆς ἐπαρχίας Ὀρους (λ. χ. Ἀγιόδουλοι). Ἡ μελέτη τῆς κερκυραϊκῆς τοπωνυμίας θὰ ἦτο χρησιμωτάτη διὰ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Πλεῖστα ὀνόματα χωρίων ἀναφέρονται ἢ εἰς πολιτικὴν κατάστασιν, λ. χ. Ἀγραφοὶ (οἱ μὴ ἐναπόγραφοι adesciriti κατ' ἀντίθεσιν τοῦ προμνησθέντος Ἀγιόδουλοι, ὑπερ ἐμφαίνει ὅτι οἱ κάτοικοι ἦσαν πάροικοι μονῆς), ἢ εἰς μεγάλας κτηματικὰς

ράζῃ τὸν καρπὸν πρὸς 8 λίρας τὸ ἑκατόλιτρον, προκειμένου περὶ πρώτης ποιότητος, καὶ πρὸς 4 λίρας, προκειμένου περὶ τῆς δευτέρας ποιότητος, καλουμένης κοινῶς χάκλας (Chacla).¹

Καὶ τοῦτο μὲν ἦτο ἡ πρώτη ἀποφίς τοῦ μονοπωλίου, ἀλλ' ἐξ ἄλλου ὑπῆρχε καὶ μονοπωλία πωλήσεως, τῶν βυρσοδε-

οικογενείας, εἰς δυνατούς, ὅπως ἔλεγον οἱ Βυζαντινοὶ (Δουκάδες, Βαρουπατάδες, Εὐροποῦλοι κτλ. βλ. περὶ τούτων καὶ Τσιτσέλην, Κεφαλλ. Σύμμ. σελ. 7), ἢ εἰς συνεπεῖα τῶν Τουρκικῶν εισβολῶν μεταναστεύσεις, (βλ. λ. χ. Λάκωνες, Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ Ἀθηναῖοι, Κρητικά, Κορακιάνα ἐκ τοῦ Κόρακος τῆς Κρήτης, Στρατιεῖς ἐκ τῶν Στραδιωτῶν κτλ.). Πολλὰ τῶν ὀνομάτων τούτων εἶχε διαλευκάνῃ ὁ τροφοδοτήσας τὸν Πάρτε σοφώτατος καὶ μετριοφρονέστατος Ρωμανός, τινὰ δὲ καὶ ὁ Ἀλθάνας, (βλ. Σ. Σακελλαροπούλου, Σημειώσεις καὶ Ἀναμνήσεις ἐκ Κερκύρας, περιοδικὸν «Παναθηναῖα», τόμ. Γ', φύλλον 15 Ὀκτωβρίου, 1901).

Τὸ σημεῖωμα τοῦ κ. Σακελλαροπούλου εἶναι πολυτιμώτατον καὶ διὰ τὰς ἀκριβεστάτας βιβλιογραφικὰς του πληροφίας μαντεύει τις ὅμως πόσον θὰ θλίβεται ὁ σεβαστὸς καὶ προσφιλεὶς συνάδελφος ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ πατρίς του, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ κοιλίς τῶν τοπωνυμικῶν μελετῶν ἐν Ἑλλάδι, δὲν παρήγαγεν ἐπ' ἐσχάτων οὐδὲν τὸ παραβαλλόμενον δὲν λέγω πρὸς τὸ ἀριστούργημα τοῦ κ. Σ. Μενάρδου (Τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηναί 1905, ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἀθηνα, τόμ. 18^{ος}, 1905, σελ. 315-421), ἢ τὰς μελέτας τοῦ Λάμπρου («Νέος Ἑλληνομνήμων» τόμ. 7^{ος}, 1910, σελ. 88 κέξ. τόμ. 10^{ος}, 1913, σελ. 199), ἀλλὰ πρὸς παντοῖα ἄξια λόγου σημεῖωματα, ἅτινα δημοσιεύουσι καθ' ἡμέραν φιλόπονοι καὶ εὐσυνείδητοι ἐρευνηταὶ ἐν πάσῃ γωνίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν λυπηρὰν μεταβολὴν εὐθύνονται μόνον οἱ Κερκυραῖοι ἢ καὶ ἡ πολιτεία, ἣτις κατήργησεν, οὐχὶ διὰ νόμου ἀλλὰ δι' αὐθαίρετου καὶ ἀθρόας ἀπολύσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν καθηγητῶν, τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν, χωρὶς νὰ φροντίσῃ νὰ δώσῃ οὐδεμίαν ἄλλην ἐστίαν διανοητικοῦ βίου εἰς τὸν τόπον; (περὶ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, βλ. τὴν προμνησθεῖσαν μελέτην τοῦ κ. Ἀνδρέου Ἰδρωμένου ἐν τῇ «Ἀττικῇ Ἡμερολογίῳ» τοῦ 1874).

¹ Ὁ μισθωτὴς εἶχεν ἐπίσης τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κάμνῃ εἰς τοὺς χωρικοὺς προκαταβολὰς κατὰ τὰς ἐορτάς τοῦ Πάσχα (ἄρθρον V). Τὰνάπαλιν ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ εἰς εἶδος καθ' ἕκαστον Μάιον:

Παρὰ τοῦ χωρίου	Περίθεια	βαλανιδίων μέτρα	6
»	»	»	3
»	»	Σγουράδες	29
»	»	Σηνειῖς	10
»	»	Σπαρτίλα	10
»	»	Ζυγὸς	10.

φών αναγκαζομένων να ποιούνται χρήσιν μόνον ἐγγχωρίου βαλανιδίου και να τὸ πληρώνωσι πρὸς 24 λίρας τὸ ἑκατόλιτρον. Τοῦτο ἀπετέλει, δοθείσης τῆς τιμῆς τῆς ἀγορᾶς (8 και 4 λίτραι), κέρδος καταπληκτικὸν (300 και 600^{0/10}) και, ἐὰν ἡ βυρσοδεφία ἦτο ἀκμαία, θ' ἄφηνεν ἡ μονοπωλία κέρδη σπουδαία. Δυστυχῶς ἡ βιομηχανία αὕτη, ὡς εἶπομεν πρὸ ὀλίγου, εὐρίσκετο ἐν τελείῳ μαρασμῷ,¹ μὴ ἐπαρκούσα κἄν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νήσου, ἥτις εἰσήγε δέρματα ἐκ Τουρκίας (Γριμάνης σελ. 84), ὃ δὲ τελώνης ἠναγκάζετο ἀναμφισβητήτως να ἐπιδιώξη τὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πώλησιν σπουδαίου μέρους τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναγκαστικῶς ἀγοραζομένων.²

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐξαγωγή εἰς πάντα ἄλλον λιμένα ἐκτὸς τῆς Βενετίας ἀπηγορεύετο ἐπὶ ποιναῖς αὐστηροτάταις,³ ἐννοεῖ τις διατί αἱ πρόσοδοι τοῦ ἐνοικιαστοῦ, ἐπιφορτισμένου και μὲ τὰς δαπάνας μεταφορᾶς ἐκ τῆς ἀπομεμακρυσμένης ἐπαρχίας Ὅρους, δὲν ἦσαν ζηλευταί.

Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸ μονοπώλιον πότε μάτην ἀναμένον μισθωτὴν και πότε ἐνοικιαζόμενον ἀντὶ εὐτελεστάτων τιμῶν (λ. χ. 450 λιρῶν ἐνιαυσίως τῇ 18 Σεπτ. 1780, και 460 τῇ 23 Φεβρουαρίου 1786).

Ὡς πρὸς δὲ τὰ πλουτολογικὰ ἀποτελέσματα τοῦ μονοπωλίου μᾶς φωτίζει ὁ νόμος τῆς 14/26 Μαΐου 1825 (*Raccolta*,

¹ Ἴδου τί γράφει ὁ Βελλαίρ, ἐπισκεφθεὶς τὴν νήσον ἀμέσως μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Βενετοκρατίας (σ. 113): «Βυρσοδεφία ὑπάρχουσιν ἐν τῇ νήσῳ τρία ἢ τέσσαρα. Ἡ παραγωγή των εἶναι μικρὰ και μετριωτάτη. Θὰ ἦτο ἴσως καλλιτέρα, ἐὰν ἦσαν ἐγκατεστημένα εἰς μέρη ὡς ὁ Ποταμὸς ἢ ἡ Μεσογγί, ἐνθα ὑπάρχουσι ποταμοί. Ἐν τῇ πόλει τὸ μόνον ἀφθονον ὕδωρ εἶναι τὸ ἀκατάλληλον διὰ τὴν βυρσοδεφίαν θαλάσσιον».

² Ὁ Βελλαίρ (ἐνθ. ἀνωτέρω) λέγει ὅτι τὰ βαλανίδια Πάγων, Ἀγραφῶν και Περιθείας ἐχρησίμευον εἰς τὴν βυρσοδεφίαν. Τὰ δὲ τῆς Μελέγκιας, ἀνερχόμενα ἐτησίως εἰς 500 σάκκους, ἐξήγοντο.

³ Ἡ Βενετία ἐπροστάτευσεν ὅμως τοῦλάχιστον τὰ δάση ἀπαγορεύουσα ἐπὶ αὐστηροτάταις ἐπίσης ποιναῖς εἰς τοὺς ναύτας τῆς ναυτείας ἐξ αὐτῶν (ἄρθρον XIV τοῦ νόμου 1769).

σελ. 696-697), τὰ προλεγόμενα τοῦ ὁποίου δηλοῦσιν, ὅτι καταργεῖται τὸ μονοπώλιον ὡς συνεπιφέρων τὴν παραμέλησιν ἢ μᾶλλον τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ φορολογουμένου κλάδου τῆς παραγωγῆς.¹

Ὁ ἐπισκοπῶν τοὺς ἐν τῷ Γ' τούτῳ κεφαλαίῳ ἐξετασθέντας φορίσκοις, πειθεται ὅτι ἐξαιρέσει τοῦ φόρου τοῦ οἰνοπνεύματος, ὅστις και πολλαχόθεν ἐδικαιολογεῖτο και σχετικῶς σπουδαίον ποσὸν διωχέτευεν εἰς τὸ Δημόσιον, και ἐξαιρέσει ἐπίσης ἴσως τοῦ μονοπωλίου τῶν παιγνιοχάρτων, οὗ αἱ πρόσοδοι ἦσαν ἀσήμαντοι, ἀλλ' οὗ τὸ ἀντικείμενον ἦτο ἄριστον ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως και ἡ εἰσπραξις οὐχὶ δυσχερῆς, οἱ ἄλλοι τρεῖς φορίσκοι, καθὼς και ἄλλοι τοιοῦτοι πρότερον μελετηθέντες (grana, preda, κτλ.), πεπαλαιωμένοι και μὴ προσδοφόροι, δὲν ἐφαίνοντο ἔχοντες ἄλλον σκοπὸν ἢ να πιέσωσι τὴν ἐγγχώριον παραγωγὴν και να ἐνοχλήσωσι τοὺς φορολογουμένους. Διὰ τοῦτο και ἡ κατάργησις των ὑπῆρξε μία τῶν πρώτων φροντίδων τῆς Προστασίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Γ'

Τὸ τιμᾶριον τῶν Ἀθιγγάνων.

Ἐν τῷ γενικῷ μέρει (σελ. 154) κατεδείξαμεν ὅτι πάντες οἱ τιμαριωτικοὶ προσωπικοὶ φόροι οἱ ἐν Κερκύρᾳ λειτουργήσαντες ποτε εἶχον ἐξαφανισθῆναι² πλὴν τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθιγγάνων

¹ Ἡ «βαλλονία» ἀνεπληρώθη διὰ φόρου ἐξαγωγῆς 6^{0/10}, ὅστις καταργήθη μὲν κατὰ τὴν μεγάλην μεταρρύθμισιν τοῦ 1835, ἀλλὰ παραμείνας ὡς πρόσοδος τῆς τοπικῆς διοικήσεως ἀπέφερε τῷ 1862 λίρας 13 και σελίνια 5 (331 δρ. 25).

² Ἐπίσης και ἡ συνεισφορά τῶν Ἰουδαίων (βλ. σελ. 154) αὕτη ὅμως ἀπαντᾷ ἐν τῇ βενετοκρατουμένῃ Πελοποννήσῳ: Ὁ Μικὲλ (σελ. 209, ἐκδ. Λάμπρου) λέγει ὅτι οἱ 400 Ἰσραηλιταὶ τοῦ Μιστρά τελοῦσι ἐκτὸς τῶν δεκάτων και εἰσφορὰν ἐνιαυσίαν 1,000 ρεαλίων· 214 δὲ ρεά-

τελουμένου πρὸς τὸν βαρῶνον αὐτῶν, περὶ οὗ ἤλθεν ἤδη ἡ ὥρα νὰ διαλάβωμεν διὰ βραχέων.

Τὸ ζήτημα τῆς βαρωνίας τῶν Ἀθιγγάνων ἀνέκαθεν, καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ Μάρμορα, ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν περὶ Κερκύρας γραφάντων· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἐξηκονταετίαν ἐμελετήθη πρῶτον ὑπὸ τῶν Ζακυνθίων Λούντζη¹ καὶ Χιώτη,² ὡς καὶ τοῦ Γερμανοῦ Χώπφ,³ εἶτα δ' ἐν ταῖς λεπτομερεῖαις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ τελευταίου Ῥωμανοῦ.

Τὰς ἐρεῦνας τούτου συνεπλήρωσαν ὁ ἐκδὸς ταύτας Σπ. Λάμπρος,⁴ βραδύτερον δ' ὁ Ἀλβάνας,⁵ ὁ Μίλλερ⁶ καὶ ὁ Σπ. Κ. Σακελλαρόπουλος.⁷

Ὁ Χώπφ ὑποθέτει ὅτι οἱ Ἀθιγγανοὶ ἦσαν ἔποικοι ἐκ Βαγεντίας,⁸ ἡ δὲ εἰκασία αὕτη, ἣν ὁ Ῥωμανὸς⁹ φαίνεται θεωρῶν στερουμένην πειστηρίων, κρίνεται ὀρθή ὑπὸ τοῦ Ἀλβάνα, καθ' ὅσον εἶναι γεγονός ἱστορικῶς βεβαιωμένον ὅτι ἐν Ἠπείρῳ εἶχον συγκεντρωθῆ πολλοὶ Ἀθιγγανοί.

Ὅπως δὲ ποτε βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ «φέουδον τῶν Ἀθιγγά-

λια καταβάλλουσιν αἱ ἐβραϊκαὶ οἰκογένειαι (ὧν δὲν δίδεται ὁ ἀριθμὸς) τοῦ Ναυπλίου (αὐτόθι 214).

¹ Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 184-187.

² Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 14 καὶ 19-20.

³ Die Einwanderung der Zigeuner in Europa (Gotha, 1870) σελ. 17-18.

⁴ Περὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ τιμῶριον τῶν Ἀθιγγάνων καὶ τῆς πρώτης Μαΐου «Κερκυραϊκὰ Ἀνέκδοτα», Ἀθήναι, 1882. Ἐνταῦθα ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς κατεχώρισεν ὅσας πληροφορίας τῇ εἶχε στείλῃ ὁ, καὶ τὸν Χώπφ τὰ μάλιστα βοηθείσας, μόνον δὲ περὶ ἑαυτοῦ μηδέποτε μεριμνήσας, ἀείμνηστος γυμνασιάρχης Κερκύρας (σελ. 63-72). Προσθετέον ὅτι ὁ Ῥωμανὸς λέγει τινα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀθιγγάνων ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Δημοσίας Κερκυραϊκῆς Ἠράξεως (Κέρκυρα, 1882).

⁵ Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ τίτλων εὐγενείας καὶ περὶ τῶν τιμῶριον σελ. 12-13 καὶ παραρτ. Γ', σελ. 37 κέξ.

⁶ Φραγκοκρατία, τόμ. Β', σελ. 291 τῆς μεταφράσεως Λάμπρου.

⁷ Οἱ Σέμπροι τῆς Κερκύρας ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἑπτανησιακοῦ Ἡμερολογίου τοῦ ἔτους 1913». Ἀθήναι, 1912.

⁸ Ἡ Βαγεντία ἢ Βαγενετία ἦτο ἐπαρχία τῆς ἐναντι τῆς Κερκύρας Ἠπείρου (βλ. Ῥωμανοῦ πρόλογον Δημοσίας Ἠράξεως).

⁹ Βλ. πρόλογον Δημοσίας Ἠράξεως.

νων» ἀνέρχεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀνδεγαυῶν.¹ Κατ' ἀρχὰς μὴ κληρονομικόν, ἐγένετο ἀρκετὰ ταχέως τοιοῦτον, ἀφ' οὗ δ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κτῆσιν τῆς βενετικῆς πολιτείας, παρεχωρήθη τῷ 1540 εἰς τὸν διάσημον Ἀντώνιον Ἐπαρχον² καὶ δι' αὐτοῦ περιῆλθε διαδοχικῶς διὰ κληρονομίας εἰς τὰς οἰκογενείας Ἐπάρχου, Μορέλλου, Κουαρτάνου καὶ Προσαλένδου (1692-1799), ἧς κληρονόμος ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τῶν ψηφισάντων τὴν ἔνωσιν βουλευτὴς Τριβώλης.³

Ὁ βαρῶνος τῶν Ἀθιγγάνων εἶχεν εὐρύτατα δικαιώματα: ἐδίκαζε τοὺς ὑποκειμένους εἰς αὐτὸν Ἀθιγγάνους,⁴ ἠδύνατο νὰ τοὺς ἐξορίσῃ, νὰ τοὺς στρατολογήσῃ καὶ νὰ ὑποβάλλῃ αὐτοὺς εἰς ἀγγαρείας. Πρὸς τοῦτοις ἐδικαιοῦτο εἰς τελέσματα εἰς εἶδος καὶ εἰς χρῆμα. Τὸ κυριώτερον τῶν τελεσμάτων τούτων ἐγένετο τὴν πρώτην Μαΐου, συνωδεύετο δὲ καὶ ὑπὸ γραφικωτάτης ἐορτῆς:⁵ τῶν Ἀθιγγάνων, ἐπὶ κεφαλῆς ἐχόντων τὸν ἀρχηγόν τῶν

¹ Δεύτερος αὐτοῦ κύριος ὑπῆρξεν ὁ Ἀδάμ δὲ Sancto Hippolyto, ὅστις ἦτο ἐπίσης βαρῶνος Παξῶν (βλ. πλείονα περὶ τοῦ τιμῶριου Παξῶν ἐν τῷ οἰκείῳ τμήματι τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου).

² Ἐπὶ τῷ ἔρῳ νὰ διδάσκῃ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Βενετία. Περὶ Ἐπάρχου βλ. μελέτην τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου ἀναδημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Μιχαὴλ εἰς τὰ Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα (σελ. 45-83).

³ Οὗτος διεφύλαττε πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν βαρωνίαν ἐπίσημα ἔγγραφα, ἀνεκοίνωσε δὲ τὰυτὰ εἰς τὸν Λούντζην.

⁴ Προκειμένου περὶ βαρέων ἀδικημάτων εἶχεν ὡς συνδικαστὴν τὸν προβλεπτήν.

⁵ Πρὸς τὴν τελετὴν ταύτην ὁ κ. Σπ. Λάμπρος (ἐνθ' ἄνωτ.) συνδυάζει τὴν σημερινὴν κερκυραϊκὴν ἐορτὴν τῆς πρωτομαγιάς, ἣν ἀπεικόνισεν ὁ Κερκυραῖος ζωγράφος Γεώργιος Παχῆς καὶ περιέγραψεν ὁ Σπ. Παπαγεώργιος (ἐν τῇ ἐβδομαδιαίᾳ Ἐστία τοῦ 1892). Τὸν συσχετισμὸν τοῦτον ὅμως δὲν παραδέχεται ὁ καθηγητὴς Ν. Γ. Πολίτης (Οἱ Ζυγῶται τῆς Πελοποννήσου, ἑφημερίς «Αἰών», φύλλον 26 Μαρτίου, 1882).

Ὁ Σαιν-Σωβέρ φαίνεται δίδων δίκαιον εἰς τὸν Σπ. Λάμπρον. Ὅντως ὁ Γάλλος πρόξενος ζήσας ἐν Κερκύρᾳ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὄφιστατο ἐν τῷ φέουδον τῶν Ἀθιγγάνων, μνημονεῦει μίαν μόνην πρωτομαγιάν αὕτη δ', ὡς ἐκ τῆς περιγραφῆς του φαίνεται, ἐνθυμίζει ἐν πολλοῖς τὴν σήμερον τελοῦμένην (βλ. κτλ. τόμ. Β', σελ. 34). Ἄλλη-

κρατοῦντα τὴν σημαίαν τοῦ βαρῶνου, εἰσερχομένων ἐν πομπῇ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐστιωμένων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ τιμαριούχου.¹ Ἐγίνοντο ὁμῶς καὶ ἄλλα τελέσματα τὴν πρώτην Αὐγούστου καὶ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου. Πρὸς τούτοις δὲ (πρβ. Δούντζην, σελ. 186), νυμφευόμενός τις τῶν Ἀθιγγάνων ὤφειλε νὰ προσφέρῃ πρὸς τὸν βαρῶνον δύο ὑπέρπυρα καὶ δύο καλὰς ὄρνιθας (*duas bonnas galinas*), «τέλος καλούμενον κατὰ τὸν μεσαίωνα, λέγει ὁ Χιώτης (σελ. 20), τὰ κοιμητικά».²

Καὶ τὴν μὲν πρώτην Μαΐου ἕκαστος ὑποτελής κατέβαλλε 17 ἄσπρα καὶ ἐν ζεῦγος ὄρνιθων,³ τὰς δὲ πρώτας Αὐγούστου καὶ Ἰανουαρίου ἕκαστος ἔγγαμος Ἀθιγγανὸς 15 ἄσπρα καὶ 1 ὄρνιθα (Δούντζης, ἐνθ' ἄνωτ.).

Περὶ τῶν πιθανῶν ἐκ τοῦ φεούδου τούτου προσόδων, ὡς καὶ περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθιγγάνων, οὐδὲν ἦτο γνωστόν. Ἐν τῷ φακέλῳ τῆς ἀνεκδότου ἀπογραφῆς Κερκύρας τοῦ 1781 ἀνεκάλυφα ὁμῶς ἔγγραφον, ὅπερ δύναται ἐν τινι μέτρῳ νὰ μᾶς φωτίσῃ περὶ πάντων τούτων. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι ἢ κατὰ διαταγὴν ἀπὸ 23 Ἀπριλίου 1781 τοῦ προνοητοῦ Κερκύρας Ἀντωνίου Δολφίν, τῇ μερίμνῃ τοῦ βαρῶνου τῶν Ἀθιγγάνων Θεοδώρου Προσαλένδη, συντελεσθεῖσα ἀπογραφῇ, φέρει δὲ τὸν ἐξῆς τίτλον.

Foglio di Anagraphi in cui sono descritte le famiglie

θῶς ὁ συγγραφεὺς δὲν ὁμιλεῖ οὔτε περὶ Ἀθιγγάνων οὔτε περὶ βαρῶνου, ἀλλ' αἱ λεπτομέρειαι, ἃς δίδει, περὶ εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν ἐνόπλων χωρικῶν, οὔτινες μόνον διεξήγον τὴν ἐορτήν, καὶ περὶ τῆς παρατιθεμένης εἰς αὐτοὺς ἐστιάζσεως, συμπίπτουσι πρὸς ὅσα γνωρίζομεν περὶ Ἀθιγγάνων.

¹ Ἡ οἰκία, ἔπου κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἐτελεῖτο ἢ τελετῇ αὐτῇ, ἔκειτο ἐν τῷ Καμπιέλλῳ, κατηδαφίσθη δὲ μόλις πρὸ δεκαετίας, ὅπως δοθῇ κάπως ἀγὴρ εἰς τὴν παλαιὰν συνοικίαν.

² Τὸ τέλοςμα συγγενεῦει πρὸς τὴν Βυζαντινὴν παρθεροφορίαν καὶ τὸ δυτικὸν «*jus primae noctae*».

³ Κατ' ἐξαίρεσιν ὁ σημαιοφόρος ἀρχηγὸς τῶν κατέβαλλεν ἐν χρυσοῦν φλωρίον. Ὁ ἀρχηγὸς οὗτος ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Μίλλερ τὸν δρουγγάριον τῶν Ἀθιγγάνων τῆς Ναυπλίας.

tutte degli egici¹ sive cingari abitanti nell'isola di Corfu soggette alla giurisdizione del feudo Giannello.²

Τὸ ἔγγραφον φέρει τὴν ὑπογραφὴν: Teodoro Prossalendi Barone Giudice degli Egici, καὶ τὴν ἡμερομηνίαν 23 Ἰουλίου 1781, ἔχει δ' ἐν πιστῇ μεταφράσει ὡς ἐξῆς: (Ἴδε σελ. 80).

Ἐκ τοῦ τὸ πρῶτον ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἑλλάδι τῆς 19 Ὀκτωβρίου 1913 δημοσιευθέντος τούτου ἔγγραφου δύναται τις εὐκέλως νὰ ὑπολογίσῃ ὅτι τὰ τελέσματα τῶν Ἀθιγγάνων ἀνήρχοντο, ἐὰν μὲν δεχθῶμεν τὰς πληροφορίες τοῦ Δούντζη, εἰς 4,842 ἄσπρα καὶ 572 ὄρνιθας τὰς α' Μαΐου καὶ εἰς 685 ἄσπρα καὶ 59 ὄρνιθας τὰς α' Αὐγούστου καὶ α' Ἰανουαρίου, ἐὰν δὲ δεχθῶμεν τὰς πληροφορίες τοῦ Χιώτη, εἰς 2,773 ἄσπρα καὶ 236 ὄρνιθια κατ' ἔτος.³ Δοθέντος, ὅτι ἐν ἄσπρον ἰσοδυναμεῖ πρὸς λεπτὰ 2 $\frac{1}{4}$ καὶ ἐὰν δεχθῶμεν τὰς

¹ Ὡς βλέπει τις οἱ Ἀθιγγανοὶ ἦσαν ἐπισήμως γνωστοὶ ὡς Αἰγύπτιοι, κοινῶς δὲ καλοῦνται ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος *Γύγιοι*. Ὁ Γάλλος J. de Belesta, ἀκόλουθος τοῦ Φιλίππου des Voisins, ἐπισκεφθέντος τὴν Ἑλλάδα τῷ 1490, ὀνομάζει ἐν τῇ ἔδοιπορικῇ αὐτοῦ τούτοις ἐν Ἑλλάδι Boysmes (δηλαδὴ Bohèmes) *Chimbres* βλ. Paul Bataillard, Les Tsiganes appelés Chimbres en Grèce par un voyageur du XVe siècle (*Revue Critique*, 25 Αὐγούστου, 1884).

Κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Σακελλαρόπουλον (ἐνθ' ἄνωτ.) οἱ Chimbres οὗτοι, ὧν τὸ ὄνομα ἐφάνη τόσον δυσερμήνευτον εἰς τὸν Bataillard, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ οἱ Σέμπροι, δηλαδὴ οἱ κοινότερον κολλήγαι. Ἡ δὲ ὑπαγωγὴ ἐν Κερκύρᾳ τῶν Ἀθιγγάνων εἰς τιμᾶριον ἐξηγεῖ πῶς ὁ Γάλλος περιηγητὴς ὀνόμασε τούτους διὰ λέξεως δηλοῦσης σχέσιν ἀγροδοσίας ἢ ἀγροληψίας (τούτο τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον, ὅπως θὰ ἴδωμεν οἱ Ἀθιγγανοὶ ἔξω σχεδὸν πάντες ἐν τῇ ἐξοχῇ).

² Γιαννέλος ὀνομάζετο πιθανῶς ὁ πρῶτος τῶν Ἀθιγγάνων βαρῶνος. Τὸ ἀκριβὲς ὄνομα τοῦ τιμαρίου ἦτο «Feudo di Gianello degli Abitabuli de' Zingani».

³ Ὁ Ἀλβάνος (σελ. 13) φρονεῖ ὅτι τὸ δεῦτερον ὄνομα προῆλθεν ἐκ τῶν οἰκίσκων (*abitaculi*, ἐκ τοῦ λατινικοῦ habitacula, καὶ κατὰ παραφθορὰν Abitabuli), ἔπου εἶχον, ὅπως βραδύτερον οἱ Πάργιοι, συνοικισθῆ οἱ ἐξ Ἠπειροβαγενετίας καταφυγόντες ἐν Κερκύρᾳ Ἀθιγγανοί.

³ Ὅντως ὁ μὲν Δούντζης φρονεῖ ὅτι τὴν α' Μαΐου ἐτέλει φόρον ἕκαστος ὑποτελής, ὁ δὲ Χιώτης ὅτι τότε, ὅπως καὶ εἰς τὰς 2 ἄλλας περιπτώσεις, φορολογικὴ μονὰς ἦτο ἡ οἰκογένεια. Ὑπῆρχον δὲ 59 οἰκογένειαι καὶ 286 ὑποτελεῖς.

	Προϊόντα		Χωρία Μεσσηνίας						Χωρία Ἀργόου										Σύνολον						
	Πλάγας Κερκύρας	Καστράδες	Μανδουκι	Ἀγ. Μάρκος	Δουκιάδες	Κορακιάνα	Ἀγ. Μαθαῖος	Παλαχοχώρι	Νεοχώρι	Περίβολοι	Ἀγ. Ἀθανάσιος	Πάγοι	Καβαδάτες	Καρουαδές	Ἄγραφοι	Ἀγιάδουλοι	Κληματακιά	Κυριακάδες		Περθεαί	Σητείες	Νυφές	Λοκράκι	Ζυγός	Χωροεπισκόπιον
Ὀικογένεια	2	4	2	2	1	1	2	1	1	2	2	1	3	2	1	1	1	1	7	3	12	1	2	4	59
Παιδιά κάτω τῶν 16	1	4	1	1	1	1	4	1	2	1	3	1	4	1	—	2	3	—	7	1	17	1	2	8	67
Ἄνδρες 16-60	2	8	1	2	—	—	7	—	1	6	7	1	6	2	3	2	1	1	—	9	21	2	1	10	101
Γέροντες 60 καὶ ἄνω	3	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1	12
Γυναῖκες	3	6	1	—	1	2	4	—	1	3	3	1	4	2	1	1	2	1	8	5	19	1	1	1	13
Παιδιάσκη	—	2	1	—	—	1	1	—	—	—	2	1	1	—	—	3	—	1	2	—	17	—	1	1	33
Ἰπποζύγια καὶ ἵπποι	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	1	1	1	1	—	—	2	—	—	1	5	—	—	6	20
Τουφέκια	—	—	2	1	—	—	—	—	—	2	3	1	4	2	—	1	1	—	3	5	8	1	1	4	39
Σπάθαι	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	1	—	—	1	—	3	4	3	1	—	2	23
Πιστόλια	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	2	1	3	1	—	—	1	—	3	3	2	1	—	1	21
Ἰστουρικαὶ μηχαναὶ	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Αἰγοπρόβατα	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	4	12	—	—	8	5	—	50	29	90	—	10	14	254
Δοχεῖα ἐλαίου 8 ζαρῶν	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	1	2	2	15	—	—	—	25
Ἄροτρα	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	6	—	—	4	12
Βόες	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Ἐλαιοτριβεῖα	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	4
Ἰερεῖς	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3

πληροφορίας τοῦ Δούντζη, πάλιν ἡ εἰσφορὰ εἰς χρῆμα τῆς α' Μαΐου δὲν θὰ ὑπερέβαινε τὰς 12 δραχμάς, εἰς ἃς προσθετέται αἱ δρ. 11.20 (τὸ χρυσὸν τσεκίνιον) τοῦ σηματοφόρου ἀρχηγοῦ. Ἐπίσης βλέπει τις ὅτι οἱ Ἀθίγγανοι ἦσαν περισσότεροι ἢ ὅσον κοινῶς ἐπιστεύετο. Πράγματι ἡ κοινὴ γνώμη (βλ. Δούντζην καὶ Μίλλερ) ἦτο ὅτι ἀνήρχοντο περίπου εἰς ἑκατὸν ἢ ἀπογραφή τοῦ 1766-1770 (βλ. Compendio Generale, σελ. 181), ἀναριθμῶν αὐτοὺς εἰς 133, νῦν δ' ἀριθμὸς αὐτῶν ἀναφαίνεται ὡς σχεδὸν τριπλάσιος, ἀκριβῶς 286.

Ὅσον ἀφορᾷ δ' εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, παρατηρεῖται ὅτι πλεόν τῶν 5/6 τῶν οἰκογενειῶν ἔζων ἐν τῇ ἐξοχῇ¹ καὶ δὴ εἰς τὰ βόρεια διαμερίσματα τῆς ἐπαρχίας Ἀγύρου, ὅπου καὶ οἱ μόνοι Ἀθίγγανοι ἱερεῖς. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἀρότρων, καὶ οἱ μόνοι Ἀθίγγανοι ἱερεῖς. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἀρότρων, ὑποζυγίων καὶ αἰγοπροβάτων ἄγει ὅμως εἰς τὴν, ἄλλως τ' ὁμολογῶ μὴ ἐπιβεβαιουμένην, ὑπόθεσιν ὅτι, καίπερ ζῶντες ἐν τοῖς ἀγροῖς, οἱ τοῦ τιμαρίου Γιαννέλου δὲν εἶχον καταστῆ γεωργοί, ἀλλ' εἶχον μείνη πιστοὶ εἰς τὰς τέχνας, ἃς πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξασκοῦσιν οἱ Ἀθίγγανοι.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Περὶ τῆς Προνομιοῦχου θέσεως τῆς Κερκύρας.

Ὁ ἐπιπολαίως διεξερχόμενος τὰς περὶ Κερκύρας βενετικὰς ἐκθέσεις ἄγεται εἰς τὸ νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ νῆσος ἦτο διττῶς προνομιοῦχος· α') Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῆς καταβαλλομένους φόρους καὶ β') Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐν αὐτῇ γινόμενας δαπάνας.

¹ Τοῦτο ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἡ troupe de paysans, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Σαιν-Σωδὲρ ἐπ' ἀφορμῇ τῆς «πρωτομαγιάς», ἀπηρτίζετο ἐξ Ἀθιγγάνων.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν φορολογίαν οἱ νόμοι τοῦ 1718 ἀφῆ-
ρεσαν ἀπὸ τούτων προβλεπτάς πᾶσαν σοβαρὰν ἀφορμὴν παρα-
πόνων, διότι τὰ μόνα σπουδαῖα προϊόντα τῆς κερκυραϊκῆς γῆς
ἐφορολογήθησαν διὰ τῆς δεκάτης. Ἄν δ' ἔμενον ἀσύδοτοι αἱ
οἰκίαι καὶ ἂν δὲν ἐλειτούργει ἡ δεκάτη ἐπὶ τῶν σπειρομένων
γαϊῶν, ἐκ τῆς ὁποίας ἄλλως, ὡς εἶχον τὰ ἐν Κερκύρα,¹ ἡ οἰκο-
νομικὴ διοίκησις θὰ προσεπορίζετο περισσοτέρας ἐνοχλήσεις ἢ
ἔσοδα, ἐπαρκῆ διὰ ταῦτα ἀποζημιώσιν ἀπετέλει τὸ βαρύτερον
τοῦ δασμολογίου.

Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ἡ Κέρκυρα
εἶχε δύο μόνους πηγὰς εὐημερίας: 1) τὸ διαμετακομιστικὸν
ἐμπόριον καὶ 2) τὸ ἔλαιον, καὶ ὅτι ἀμφότεραι ἔπασχον δεινό-
τατα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρχου.

Ποῖα τὰ οἰκτρὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀρχῆς ταύτης ὡς πρὸς
τὸ ἐμπόριον γνωρίζομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Γριμάνη,² γράφοντος εἰς
τὴν Κυβέρνησίν του ὅτι, ἐν ᾧ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Κερ-
κύρας ἔδει νὰ καταστήσῃ ταύτην κέντρον διαμετακομιστικοῦ
ἐμπορίου, ὅχι μόνον τοῦτο δὲν ἐπετυγχάνετο, ἀλλ' ὅτι ἡ Κέρ-
κυρα ἔχανε καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς Ἠπειροῦ,
ἧς αἱ μὲν ἐξαγωγαὶ δι' ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ Ἀδριατικοῦ
ἠϋξάνον, ἐν ᾧ αἱ διὰ τὴν διαμετακόμισιν Κερκύρας εἶχον ἐντὸς
40 ἐτῶν ἐλαττωθῆ κατὰ τὰ δύο τρίτα.³

Τί δὲ νὰ προσθέσωμεν εἰς ὅσα εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ τῶν
οἰκτρῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρ-
χου ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἐλαίου; Τοῦτο μόνον ὅτι ἐπὶ Σαιν-
Σωθὲρ ἡ ἐξαγωγή τοῦ ἐλαίου ἀντεπροσώπευεν ἀξίαν κατὰ
μέσον ὄρον 2 ἑκατ. φράγκων κατ' ἔτος. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἐτῶν

¹ Αἰνίσσομαι τόσον τὴν φύσιν τῆς παραγωγῆς, ὅσον τὸ εἰς ἄκρον
περιπεπλεγμένον τῆς ἰδιοκτησίας.

² Σελ. 87, πβλ. γενικὸν μέρος· σελ. 82 καὶ 163.

³ Ὁ Γριμάνης (σελ. 88) ἔχει ὑπ' ὄψει τὰ ἔτη 1720-1760, ἡ κατά-
πτωσις ὅμως φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσῃ πρὸ τῆς περιόδου ταύτης, καθ'
ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸ 1705 ἡ Γαλλία μετέφερε τὸ ὑποπροξενεῖον αὐτῆς
ἀπὸ Σαγιαδάδας εἰς Ἰωάννινα (βλ. Ἀραβαντινόν, τόμ. Α', 223).

τῆς Προστασίας, ὅτε δηλαδὴ ὁ βαρῶνος Ἐμμανουὴλ Θεοτόκης
συνέλεγε τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου τοῦ *Détails sur Corfou*,
ἡ ἀξία τῆς ἐξαγωγῆς ταύτης εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς 5 ἑκατομμύρια
(βλ. αὐτόθι, σελ. 30). Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν εἶχεν οὔτε
αὐξήσῃ οὔτε βελτιωθῆ οὐσιωδῶς ἡ παραγωγή, ἀνάγκη νὰ συμ-
περάνωμεν ὅτι ἡ διαφορά ὠφείλετο πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐλευ-
θερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν χρῆσιν ὑγιεστεροῦ νομίσματος.
Ἐκ δὲ τοῦ πρώτου τούτου συμπεράσματος προκύπτει ἄλλη
ἀλήθεια, πολλάκις ἐπαναληφθεῖσα καὶ βεβαιωθείσα ἄλλως ἀπὸ
τῶν πρώτων χρόνων τῆς Προστασίας, ὅτι δηλαδὴ ἡ αὐξήσις
τῆς τιμῆς τοῦ ἐλαίου, ἐπιφέρουσα αὐξήσιν τῆς ἀποδόσεως τῆς
ἐπ' αὐτοῦ φορολογίας, θὰ ἐπέτρεπε τὴν κατάργησιν τῶν πολυ-
πληθῶν φορίσκων, οἵτινες ἠνώχλουν, ἄνευ σοβαρᾶς ὠφελείας
διὰ τὸ δημόσιον, τοὺς δυστυχεῖς Κερκυραίους, ὡς καὶ τινων
ἄλλων πιεστικωτάτων φόρων, λ. χ. τοῦ ἐγγείου ἐπὶ τοῦ οἴνου ἢ
τοῦ ἐπὶ τοῦ κρέατος (*bon tornese*).

Μεταβαίνοντες νῦν εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ κατὰ πόσον ἦτο
προνομιούχος ἡ Κέρκυρα ἀπὸ ἀπόψεως δαπανῶν ὑπενθυμίζο-
μεν πρῶτον ὅτι ἐπραγματεύθημεν ἤδη διὰ μακρῶν τὸ ζήτημα
(γενικὸν μέρος, σελ. 295 κέξ.) καταδείξαντες ὅτι, ἐν ᾧ ἐλάχιστα
ἐδαπανῶντο ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, ἅπας σχεδὸν ὁ προϋπολογι-
σμός τοῦ *Generalato* διεδίθετο ἐν Κερκύρα· τοῦτο, ἀφ' ἧς τοῦ-
λάχιστον ἡ ἀπώλεια τῆς Κρήτης εἶχε καταστήσῃ τὴν νῆσον
τὸν κυριώτερον συνδετικὸν κρίκον μετὰ τῶν κτήσεων τῆς Ἀνα-
τολῆς καὶ τὸ προπύργιον τῶν ἰταλικῶν τοιούτων.

Πρέπει ὅμως νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος, καθ' ὅτι μᾶς
ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον ἡ κατάστασις τῆς Κερ-
κύρας ἦτο προνομιούχος καθ' ἑαυτήν, κατὰ πόσον δηλαδὴ τὰ
ἐν αὐτῇ δαπανώμενα ὑπερέβαινον τὰ ἐξ αὐτῆς εἰσπραττόμενα.

Τοῦτο ἀληθῶς βεβαιούσιν ἀορίστως τινὲς τῶν Βενετῶν προ-
βλεπτῶν καὶ εἰς ἀνάλογον συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ Σαιν-
Σωθὲρ (B', 171), ὑπολογίζων τὰς προσόδους Κερκύρας εἰς

600,000 φρ. κατ' ἀνώτατον ὄρον,¹ τὰ δὲ γινόμενα ἐν αὐτῇ ἔξοδα εἰς 1,200,000,² καὶ συμπεραίνων ὅτι ἡ Βενετία ἐδαπάνη χάριν τῆς Κερκύρας διπλάσια τῶν ὄσων εἰσέπραττεν.

Οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι δεικνύουσι πόσον ἡ πολυπλοκὸς βενετική οἰκονομικὴ διοίκησις ἦτο δυσνόητος καὶ εἰς τοὺς ἀρμοδιωτέρους. Ὁ Σαιν-Σωβὲρ ἦτο μορφωμένος προξενικὸς ὑπάλληλος καὶ εἶχε ζήσῃ εἰκοσαετιανὴν σχεδὸν ἐν Ἑπτανήσῳ, δὲν εἶχε κατορθώσῃ ὅμως νὰ διῶδῃ τὸν ἐσωτερικὸν ὄργανισμὸν τῆς βενετικῆς δημοσίας οἰκονομίας.

Κατεδείξαμεν ἤδη ἐπανειλημμένως ὅτι ὅσα εἰσπραττόντο φορολογικῶς ἦσαν μόνον μέρος τῶν ὄσων ἐπορίζετο ἡ Βενετία ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων. Δὲν εἶναι δ' ἄσκοπον ν' ἀναδημοσιεύσωμεν καὶ αὐτὴς τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Γριμάνη (σελ. 97), καθ' οὓς εἰς τὰ ἐκ τῶν ταμείων προερχόμενα 247,500 πραγματικὰ δουκάτα προσθετέα 338,500 δ. δασμῶν καὶ φόρων καταναλώσεως ἐν Βενετία εἰσπραττομένων ἐπὶ τοῦ ἰονίου ἐλαίου, 48,000 ἐκ τοῦ ἄλατος Κερκύρας καὶ Ζακύνθου, 50,500 ἐκ τῶν μοσχάτων καὶ σταφίδων, πρὸς δὲ 52,500 δ. ἔσοδα τῆς βενετικῆς ναυτιλίας καὶ 50,000 δ. μισθοὶ τῆς βενετικῆς ὑπαλληλίας.

Ἐπειδὴ δ' ἀναμφισβητήτως τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐκ τοῦ ἐλαίου βενετικοῦ φόρου³ προήρχετο ἐκ κερκυραϊκοῦ προϊόντος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀσφαλῶς ἡ Βενετία δὲν ἐδαπάνη ἐν Κερκύρᾳ πλείονα τῶν ὄσων ἐλάμβανεν ἐξ αὐτῆς.

Ὅταν δ' ἀναλογισθῶμεν πάντα ταῦτα, δυνάμεθα νὰ ἐννοή-

¹ Ἦτοι τέλη ἐξαγωγῆς 231,000 φρ. (ἔλαιον 220,000, ἄλας 7,200, λοιπὰ προϊόντα 4,000), τέλη εἰσαγωγῆς 196,000 (184,000 ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, 12,000 ἐπὶ τῶν ἐκ Βενετίας), τὰς δὲ λοιπὰς προσόδους ὑπολογίζει κατὰ συμπερασμὸν εἰς 170,000.

² Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἦσαν στρατιωτικῆς φύσεως, θὰ ἠλαττοῦντο δὲ μεγάλως, «ἐὰν περιωρίζοντο αἱ μεγάλαι κατασωτεύσεις, αἵτινες παρατηροῦνται εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως» (αὐτόθι). Ἠβλ. γενικὸν μέρος σ. 301.

³ Οὗτος ἦτο τετραπλάσιος τοῦ ἐν Κερκύρᾳ εἰσπραττομένου (βλ. ἀνωτ. σελ. 29.)

σωμεν τὰ αἷτια τῆς φρικαλέας πενίας, ἣτις, ὡς λέγει ὁ Σικροφάνης, ἀνεφαίνετο ἐν Κερκύρᾳ ἀπανταχοῦ πληροῦσα τὰς οἰκίας ἀπὸ τοῦ ὑπογείου μέχρι τῶν σκεπῶν, ὡς καὶ τοὺς λόγους τοῦ Σικελοῦ οἰκονομολόγου, ἐρμηνεύοντος τὸ φαινόμενον τοῦτο ὡς ἑξῆς:

«Ποῦ λοιπὸν καταναλίσκονται αἱ 300,000 ξέσται ἐλαίου αἱ ἐξαγόμεναι ἐνιαυσίως ἐκ Κερκύρας; Εἰς τὴν Βενετίαν.— Ποῦ πηγαίνουν τὰ ἑκατοντακισχίλια τσεκίνα, ἅτινα ὁ βενετικὸς στόλος ἀφήνει ἐνιαυσίως ἐν τῇ νήσῳ; Εἰς Βενετίαν.— Διὰ ποῖον ἐργάζονται αἱ 60,000 κατοίκων τῆς νήσου; Διὰ τὴν Βενετίαν¹.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ὡς ἤδη ἀνεπτύχθη, ἐκ τοῦ ταμείου Κερκύρας, πλὴν τῆς ὀμωνύμου νήσου, ἐξηρτῶντο ἡ Πάργα, αἱ πρὸς βορρᾶν ταύτης ἡπειρωτικαὶ κτήσεις, τέλος δ' οἱ Παξοὶ καὶ οἱ Ἀντίπαξοι.

I

Ἡ φορολογία ἐν Πάργᾳ.²

A' Περίοδος 1401-1769.

Ἡ Πάργα κτισθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ 14^{ου} αἰῶνος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ δια συνθήκης εἰς τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας.

¹ Τόμ. Α', σελ. 16 γαλλικῆς μεταφράσεως πβλ. μέρος γενικὸν σελ. 292.

² Περὶ Πάργας βλ. 1^{ον} τὴν ἀξιόλογον μελέτην τοῦ Π. Α. Ἀραβαντινοῦ (Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Β', σελ. 181-211). 2^{ον} τὴν μονογραφίαν τοῦ Π. Α. Σαλαμπάντα (Ἡ Πάργα ὑπὸ Π. Α. Σ. Ἀθη-

Ἡ συνθήκη αὕτη, ἐν Κερκύρα τῇ 22 Μαρτίου 1401 ὑπογραφεῖσα,¹ περιέχει διάφορα προνόμια δημοσιονομικά.

1) Τὸ δικαίωμα τοῦ γεωργεῖν ἀσυδότης ἐν τῇ νησιδίῳ τῶν Ἀντιπάξεων (ἄρθρον Γ').²

2) Τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἡ Βενετικὴ ἀρχὴ δὲν θὰ ἐπεδίωκε δικαίωμα κυριαρχίας ἢ μονοπωλίας τῶν καρπημάτων τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Πάργας δρυῶν καὶ πρύνων,³ τὸναντίον μάλιστα ὅτι θ' ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προμηθεύηται ἀντὶ ὠρισμένης τιμῆς (2 σολδία δι' ἕκαστον μῶδιον βαλανιδίων καὶ 4 δι' ἕκαστην λίτραν πρινοκόκκου) ὠρισμένον ποσὸν τῶν δύο τούτων προϊόντων.

3) Νὰ μισθοδοτῶνται παρὰ τῆς Κυριάρχου ὁ Κοντόσταυλος (φρούραρχος) καὶ ὁ Πριμικήρης⁴ (ἄρθρον IB').

4) Νὰ χορηγῶνται ἐνιαυσίως εἰς ἕκαστον οἰκογενειάρχην

ναί, 1861)· 3^{ον}) τὸ ἐκτενέστατον καὶ πολυτελέστατον δίτομον ἔργον τοῦ ἀρχιδουκὸς Σαλθατώρ, τὸ ἐν Πάργα μετὰ πλείστης φιλοκαλίας ἐκτυπωθέν.

Εἰδικώτερον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φορολογίαν, βλ. τὰ δύο Κεφάλαια τοῦ 1769, τὸν Καστροφύλακα καὶ διάφορα ἔγγραφα ἐκ τῶν βενετικῶν ἀρχείων μνημονευόμενα κατωτέρω, ὡς καὶ τὰ ὀλίγα ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν τῇ V τόμῳ (σελ. 328-333) ἐκδοθέντα.

¹ Βλ. τὸ κείμενον παρ' Ἀραβαντινῶ, σελ. 188 κέξ., καὶ Σαλαμπάντα, 74 κέξ.

² Τὸ ἐν λόγῳ προνόμιον διετηρήθη ἐπὶ μακρόν· τῇ 1511, τῶν Παργίων παραπονουμένων ὅτι τοῦτο κατεπατέτο, ἡ γεροῦσία ἀπήνησε διὰ τῶν ἐξῆς (βλ. Σάθαν, σελ. 330):

«Sia statuito che dicti de la Parga, juxta la forma de li sui privilegii possano seminar e lavorar in dicta isola, come za solevano, non pagando perho pliù di quel che li dieno per la forme de li suo privilegio, li qual volemo siano observati ad unguem.»

³ Ἄρθρον ΣΤ'. Τὸ μονοπώλιον τοῦτο ὑπῆρχεν ἐν Κερκύρα (βλ. ἄνωτ. σελ. 71 κέξ.).

⁴ Πριμικήρης ἦτο κατὰ Σαλαμπάνταν (σελ. 76) «ἐπιστάτης τις ὑπομίσθιος διωρισμένος ὑπὸ τῶν προυόντων, ἵνα συγκαλῆ τούτους εἰς διάσκεψιν, προκειμένου περὶ τῆς Κοινότητος, νὰ εἰσπράττῃ τὸν φόρον, νὰ παρουσιάξῃται δ' εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τόπου, ὡσάντις αὕτη ἀπῆτει τι ἀπὸ τὴν Κοινότητα, καὶ νὰ ἐκτελῆ τὰς διαταγὰς αὐτῆς καὶ τῶν προυόντων».

πολίτην αὐτόχθονα τὰ συνήθη δῶρα: ἦτοι 5 μῶδια ἄλατος κατ' ἔτος, δις δὲ τοῦ ἔτους, τῇ 31 Δεκεμβρίου καὶ τῇ 5 Ἰανουαρίου, δεκάδες τινὲς τηγανιτῶν¹ καὶ ἄλλα τινα γλυκύσματα (ἄρθρον Θ').

5) Νὰ ἔχῃσι τὸ δικαίωμα οἱ κάτοικοι τοῦ εἰσπράττειν ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας τὸν τελωνιακὸν φόρον ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ὄλων τῶν ἐμπορευμάτων, ἵνα χρησιμεύσῃ οὗτος διὰ τὴν ὀκταήμερον πανήγυριν τῆς Ρουσαλίας ἢ Ροζαλίας, ἣτις οὔσα εἶδος ἀπόκρεω ἐλάμβανε χώραν κατὰ τὸ πρῶτον ὀκταήμερον τοῦ Μαΐου.²

Τὸ ἐκ τῆς συνθήκης προκύπτον δημοσιονομικὸν σύστημα συνοψίζεται ὡς ἑπεται:

1) Ἑλλειψις ἀμέσων φόρων: Πράγματι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εὐρίσκοντο ἔχνη αὐτῶν. Ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐφ' ὅσον οἱ ἐν Ἀντιπάξεσι καλλιεργούμενοι ἀγροὶ ἔμενον ἀσύδοτοι, τοσοῦτη μᾶλλον ἔπρεπε ν' ἀπολαύσι τοῦ αὐτοῦ προνομίου οἱ περὶ τὴν Πάργαν. Ἄλλως τε ἡ Βενετία ἐπικυροῦσα τὴν συνθήκην ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Παργίους νὰ καλλιεργῶσι καὶ τὰς ἐν Κερκύρα χέρσους γαίας ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους. Βραδύτερον δ' ἐν τῇ

¹ Ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἠπείρου ἐκάστη οἰκογένεια κάμνει τηγανίτας τὴν ἐπέτειον τῆς γεννήσεως καὶ τῆς βαπτίσεως τοῦ Χριστοῦ, τὰ Χριστούγεννα τοῦτ' ἔστι καὶ τὰ Θεοφάνεια. Κατ' ἐπέκτασιν δ' ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια τῆς κατασκευῆς τηγανιτῶν κατὰ τὰς γεννήσεις καὶ βαπτίσεις τῶν βρεφῶν. Ἡ ἀγάπη τῶν Ἠπειρωτῶν πρὸς τὰς τηγανίτας ἐξεδηλώθη καὶ ἐμμέτρως. Ὄντως ὁ εὐγλωττότερον ὑμνήσας τὰς τηγανίτας ὑπῆρξεν ὁ Ἠπειρώτης ἱατρὸς Βηλαρᾶς (βλ. τὸ ποίημά του *Αἱ τηγανίτες τοῦ Ταριαπιέρα*).

Ἐν Κερκύρα τηγανίται κατασκευάζονται ἀπὸ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου μέχρι τῆς ὑστεραίας τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος.

² Διηροῦντο οἱ κάτοικοι εἰς δύο στρατόπεδα καὶ ἐμάχοντο διὰ διαφόρων πλαστῶν καὶ γελοίων συμπλοκῶν, διακοπτομένων διὰ συμποσίων καὶ εὐωχιῶν, ὑποκρινόμενοι οἱ μὲν τοὺς Βενετούς, οἱ δὲ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὸν Σαλαμπάνταν (σελ. 81) ἡ Ροζαλία ἦτο ἔθιμον σικελικὸν παρεισφρήσαν εἰς Πάργαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατοχῆς τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν.

Παργίω ὑπομνήματι τῆς 5 Φεβρουαρίου 1572¹ γίνεται λόγος περὶ ἐγγείων κτήσεων ὡς ἀσυδότην.

2) *Λειτουργία τελωνιακῶν δασμῶν*: Ἐσφαλμένως ὑπεστηρίχθη ὅτι τοιοῦτοι δὲν ὑπῆρχον· τὸ ἐναντίον μαρτυρεῖ ἡ παραχώρησις τμήματος αὐτῶν χάριν τῆς «Ροζαλίας». Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ἡ Βενετία ἐπικυροῦσα τὴν σύμβασιν ἀπήλλαξε τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Πάργας τελωνιακῶν δασμῶν καὶ ἐχορήγησεν εἰς τοὺς Παργίους, τοὺς ἐμπορευομένους εἰς τοὺς βενετικὸς λιμένας, τὸ προνόμιον τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τελωνιακοῦ δασμοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ.

3) *Παροχαὶ εἰς εἶδος εἰς τοὺς κατοίκους*: Τὸ *panem et circenses* ἀνεπληρώθη ἐν Πάργα διὰ τοῦ: «ἄλας, τηγανίτες καὶ ροζαλία». Βραδύτερον μάλιστα (τῇ 19 Αὐγούστου 1640), εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ καθ' ἣν ἡ Βενετία ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ τοὺς Παργίους, ηὔξηθησαν τὰ εἰς αὐτοὺς ἐνιαύσια δῶρα (βλ. πρὸ σχετικὸν διάταγμα τοῦ γεν. προνοητοῦ τῆς θαλάσσης Ἀλοῦσιου Τζώρτζη). Ὅτε συνετάχθησαν οἱ πίνακες τοῦ Rossi (1756), περὶ ἄλατος δὲν γίνεται λόγος, ἀλλ' ἀπαντᾷ κονδύλιον 7 τσεκ. καὶ 27 λιρῶν «al governator e capitano di Parga per porsì all'ordine e per le *fritole*».

Ὁ Padre Paolo, ὁ γνωστὸς μοναχός, ἐφφώνει ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς πατρίδος τοῦ Βενετίας ἔδει νὰ συνοψισθῇ διὰ τὰς ἐλληνικὰς κτήσεις εἰς τὰς δύο λέξεις *pane e bastone* (ἄρτος καὶ ράβδος). Ἐν Πάργα τὸν ἄρτον ἀντεπροσώπευον τὰ δῶρα, ἡ ράβδος ὅμως δὲν ἔλειψε· διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ Παργίαι εἶχον ἀδιάκοπα παράπονα κατὰ τῶν Βενετῶν ὑπαλλήλων, ἐπιτυχόντες μάλιστα μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πάργας, τὴν τῷ 1455 γενομένην, ὅπως τοῦ λοιποῦ ὁ διοριζόμενος διοικητῆς ἢ Κερκυραῖος καὶ ὄχι Βενετός.²

¹ Περὶ οὗ βλέπε κατωτέρω σελ. 89.

² Τὸ μέτρον τοῦτο εἶχεν ἐπίσης σκοπὸν ν' ἀνταμείψῃ τὴν προθυμίαν καὶ γενναιότητα, μεθ' ἧς οἱ Κερκυραῖοι ἐστρατεύθησαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Πάργας.

Ὁ ἰστ' αἰὼν ὑπῆρξε διὰ τὴν Πάργαν περίοδος μεγάλων δυστυχημάτων.

Τῷ 1537 ἐπιτίθεται κατ' αὐτῆς ὁ Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσσας, τῷ δὲ 1571 κηδεαφίξει τὸ μόλις ἀνεγερθὲν φρούριον αὐτῆς ἕτερος Τούρκος ναύαρχος ὀνόματι Ἀλῆ Πασσᾶς.

Μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην καταστροφὴν πρεσβεῖα Παργίων σταλεῖσα εἰς Βενετίαν ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῆς Δημοκρατίας ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς σημασίας τῆς Πάργας¹, ἐπέτυχε δ' ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπικύρωσιν τῶν προνομίων,² ἀφ' ἐτέρου δὲ γενναίαν συνδρομὴν πρὸς ἐπανέγερσιν τοῦ φρουρίου Πάργας.

Ἡ ἀνοικοδομὴ τούτου ἔβη προφανῶς ταχέως, διότι ὁ Καστροφύλακας γράφων τῷ 1583 δίδει λεπτομερῆ ἀπογραφὴν τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῷ. Ἐτεραι δὲ πληροφορίαι τοῦ αὐτοῦ ἔργου ἐπιτρέπουσι νὰ λάβωμεν σαφεστέραν ἰδέαν τῆς ἀκριβοῦς ἐποχῆς τῆς ἐπανόδου τῶν παργινῶν πραγμάτων εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῶν τροχίαν καὶ τῆς κρατούσης ἐν Πάργα φορολογίας. Ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα μνημονεύονται δύο φόροι εἰσπραττόμενοι ἐν Πάργα³, ἀμφότεροι δὲ φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα *Gabella della Parga*.

Προσθετόν ὅτι ἀπὸ τῆς 9 Αὐγούστου 1447 ὁ δόγης Φραγκίσκος Φώσκαρας εἶχεν ἐκδόσῃ ἰδιαιτέρον διάταγμα, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν τήρησιν τῆς συνθήκης τοῦ 1404, τῆς συνεχῶς παραβιαζομένης ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὑπαλλήλων καὶ στρατιωτῶν. Τῷ δὲ 1557 ὁ Κερκυραῖος διοικητῆς Πάργας ἐτιμωρήθη ὡς ἐπιβαλὼν παρανόμως φόρον ἐπὶ τοῦ εἰσκομιζομένου οἴνου (βλ. Ἀρχιδούκα Σαλδατῶρ, σελ. 21).

¹ Βλ. παρὰ Σαλαμπάντα (σελ. 94-97) τὸ πολύτιμον ὑπόμνημα, ὅπερ οἱ Παργίαι πρέσβεις ὑπέβαλον τῇ 5 Φεβρουαρίου 1572.

² Τὸ αἴτημα Δ' εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Ἐξαιτούμεθα ὡσαύτως, ὅπως διατηρήσωμεν τὴν ἀρχαίαν δεσποτείαν καὶ κατοχὴν ἐπὶ τῶν γαιῶν, μύλων, ἀμπέλων καὶ τοπίων, ἅτινα οἱ πρόγονοι ἡμῶν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ δεσπόζομεν ἐν τοῖς μεθορίοις ἄνευ τινὸς ὑποχρεώσεως ἢ βάρους· τὸ δὲ δικαίωμα τοῦτο χρηρηγηθήτω ἡμῖν καὶ κατὰ πάσης βιαίας ἀρπαγῆς γενομένης παρὰ τῶν Τούρκων ἢ παρ' ἄλλου οἰουδήποτε».

Ἡ φράσις ἄνευ τινὸς ὑποχρεώσεως ἢ βάρους ἐνισχύει τὸ συμπέρασμα, εἰς ὃ εἶχον καταλήξῃ πρὸ στιγμῆς (σελ. 87), ὅτι δηλαδὴ ἄμεισοι φόροι ἐν Πάργα δὲν εἰσπραττόντο ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

³ Αἱ πρόσοδοι ἀναγράφονται μόνον ἀπὸ τοῦ 1574, πιθανῶς τοῦ ἔτους, καθ' ὃ εἶχε περατωθῆ ὁ ἐπανοικισμός.

Ἐκ τῶν ἐντύπων νομοθετημάτων τῆς τελευταίας περιόδου γνωρίζομεν ὅτι οἱ Πάργιοι ἐτέλουν δύο φόρους τὴν *gabella* καὶ τὸ *dazio puono delle rive di Parga*, ὅπερ ἦτο τρόπος τινὰ συμπλήρωμα τοῦ πρώτου. Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλου, ὡς πλειστάκις εἶπομεν, τὴν ἐπτανησιακὴν δημοσίαν οἰκονομίαν ἐχαρακτήριζεν ἐπὶ Βενετοκρατίας ἄκρα συντηρητικότης, ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι περὶ τούτων ὁμιλεῖ ὁ Καστροφύλακας.¹

Ὁπωσδήποτε αἱ πρόσοδοι τῶν δύο φόρων ἐποίκιλλον μεταξὺ δουκάτων 140-84 διὰ τὸν πρῶτον καὶ 32-45 διὰ τὸν δευτέρον (βλ. λεπτομερείας ἐν ἐπιμέτρῳ).

Μὴ εὐρόντες ἀξίας λόγου πληροφορίας διὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἐρχόμεθα ἀμέσως εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Βενετοκρατίας.

Β' Περίοδος (1769-1797).

Περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Πάργας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὀλίγα τινὰ γνωρίζομεν. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς δὲν ὑπερέβαινε πιθανῶς τὰς τετρακισχιλίας ψυχάς,² ὁ δὲ κυριώτερος πλοῦτος τῆς χώρας συνίστατο εἰς τὰς ἐλαίας καὶ ἄλλα καρποφόρα δένδρα³ καὶ εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ 20 πλοιαρίων.

Ὁ Σικροφάνης δίδει πῖνακα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῆς Πάργας (παραρτ. 5), ἀλλ' οὗτος λίαν ἀτελής⁴ περιορίζεται εἰς τὰ ἑξῆς:

¹ Τσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ *dazio puono delle rive di Parga* ἀναφέρεται ἐνίοτε ὡς *dazio puono delle Gabelle di Parga*.

² Βλ. τὴν ἡμετέραν μελέτην Ὁ πληθυσμὸς τῆς Πάργας ἐπὶ Βενετοκρατίας (Ὀικονομικὴ Ἑλλάς, 15 Ὀκτωβρίου, 1911· ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῷ μηνιαίῳ Ἑλληνομισθῷ).

³ Τὰ ἐγκαταλειφθέντα τῷ 1819 ὑπερέβαινον τὰς 80,000· βλ. *Exposé des faits qui ont précédé et suivi la cession de Parga* ἐπιμελεῖα Amaury Duval (Παρίσιος, 1820, σελ. 41).

⁴ Λησμονεῖ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ξυλείαν. Ἐν τούτοις κατὰ βενετικὸν ἐπίσημον ἔγγραφο (πβλ. Πάρτσ, σελ. 251) ἡ Πάργα εἶχε σπουδαιότητα «per essergli vicin il bosco famosissimo di Panaro dove si attrova ogni sorte di legname et massime per far navilli, fregate, barche».

Εἰσαγωγαι

Ἀντικείμενα		Ἀξία
Ἐλαιον	1800 βαρέλαι ἀνὰ διαιτίαν πρὸς 4 τσεκίγια τὴν βαρέλαιαν	3,600 τσεκίγια

Ἐξαγωγαι

Υφάσματα, πανικά	5,500	»
Ὄσπρια, καπνὰ κτλ.		

Ἡ μελέτη τῶν φορολογικῶν διαταγμάτων δίδει ἴσως ἀκριβεστέραν εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς περιοχῆς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναχωνεύσεως τῆς φορολογίας τοῦ Levante ἡ φορολογία τῆς Πάργας ἀπετελεῖτο, ὡς ἤδη γνωστόν, ἐκ δύο φόρων, τῆς *Gabella di Parga* καὶ τοῦ *Dazio puono delle rive Parga*, ἅτινα ἀμφότερα ἀπετέλεσαν ἀντικείμενα Κεφαλαίων, θεσπισθέντων μὲν τῇ 17 Αὐγούστου 1771, ἐκτυπωθέντων δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (τοῦ πρώτου εἰς μονόφυλλον).

Ὁ μελετῶν ὁμοῦς μετ' ἐπιστασίας τὰ δύο ταῦτα Κεφάλαια πείθεται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφόρου φύσεως φορολογιών. Τὸ τέλος *rive di Parga* περιορίζεται εἰς τὴν προσθήκην ἐξαγωγικῶν τινῶν δασμῶν, ὧν ἔνιοι ἐπεβάλλοντο εἰς ἀντικείμενα ἤδη φορολογούμενα· διὰ τοῦτο καὶ ἔστιν ὅτε ὀρθῶς ἀναφέρεται ὡς *dazio puono delle gabelle di Parga*.¹

Λεπτομερέστερον ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ Κεφάλαια *Gabelle di Parga* περιλαμβάνουσι πᾶσαν ἐν γένει τὴν φορολογίαν καὶ τινὰ νομήματα.

Φορολογία ἀναφαίνεται, ὑπερμεσοῦντος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, ὅπως καὶ πρότερον, μόνῃ ἢ ἔμμεσος, ἀπαντῶσιν ὁμοῦς οἱ τε τελωνιακοὶ δασμοὶ καὶ οἱ ἔνδημοι φόροι καταναλώσεως.

¹ Ἐξεθέσαμεν ἤδη τοὺς λόγους, δι' οὓς τὸ τέλος, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα «ποτὲ νέα» ἐπτανησιακὰ τέλη ὑπήρχον πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος (βλ. σελ. 90).

1ον) Τελωνιακοὶ δασμοί.

Τὸ σύστημα τῶν τελωνιακῶν δασμῶν εἶναι ἀρκετὰ πολύπλοκον. Τῷ ὄντι, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τοὺς δασμοὺς τῆς εἰσαγωγῆς τίθεται μὲν ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους κατ' ἀξίαν 3 0/0, πλὴν ἀμέσως γίνεται ἐξαίρεσις χάριν τῆς Κυριάρχου, ἣς τὰ προϊόντα πληρώνουν μόνον 16 σολδία κατὰ boletta, καὶ δευτέρα τοιαύτη εἰς βάρος πολλῶν προϊόντων ἐξ Ἡπείρου (terra ferma) προερχομένων: ἐλαιῶν, ἄλατος, ἐλαίου, οἴνοπνεύματος κτλ. Φορολογοῦνται ἐπίσης βαρύτερον (6 0/0) ὁ καπνός, ὅπερ εὐνόητον, ἀλλὰ καὶ τὰ σκόρδα καὶ κρομμύδια, ὅπερ μάλλον δυσεξήγητον.¹

Περὶ φόρων ἐξαγωγῆς θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον πραγματευόμενοι τὸ τέλος rive di Parga. Σημειοῦμεν ὁμῶς ἀμέσως ὅτι ἡ Gabella ποιεῖται διάκρισιν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φορολογίαν τῶν δερμάτων, ἀναλόγως τῆς ἐξαγωγῆς εἰς Κέρκυραν καὶ Παξοὺς ἢ ἀλλαχοῦ.² Ἐπίσης ἐὰν ὁ ἐξαγωγεὺς εἶναι Πάργιος, Κερκυραῖος ἢ Πάξιος τὸ τέλος ἀνέρχεται εἰς 3 0/0, ἐὰν ξένος εἰς 6 0/0. Ἡ αὐτὴ διάκρισις παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ φορολογίᾳ τῆς ἐξαγομένης ξυλείας. Ἡ δὲ πρὸς τὴν Κέρκυραν καὶ Παξοὺς εὐνοια ἀναφαίνεται καὶ εἰς τὴν 6' μορφῇ τῆς ἐμμέσου φορολογίας.

2ον) Ἐνδημοὶ φόροι.

Οὗτοι ἦσαν κυρίως τρεῖς: Ὁ τοῦ ἄλατος, ὁ τοῦ οἴνου καὶ ὁ τοῦ ἐλαίου.

Ἄλας εἰσχομιζόμενον ἐκ Φαναρίου τελεῖ 3 0/0, ἐκ Κερκύρας 1 0/0. Οἶνοι ξένοι καταναλισκόμενοι ἐν τῇ Φρουρίῳ καὶ τὰ προσκείμενα τούτῳ³ τελοῦσι 2 λίρας κατὰ βαρέλαν, τού-

¹ Ἐκτὸς ἐὰν τοῦτο ἐγένετο ἀπλῶς διὰ ταμειυτικοὺς σκοποὺς (πβλ. τὴν *δογανέλλαν* Κερκύρας).

² 4 σολδία εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, 3 ἢ 6 0/0 εἰς τὴν δευτέραν.

³ «Portezza di Parga e sui adjacenti» τοῦτο φωτίζει μερικὰς ἀντιφάσεις, παρατηρουμένας εἰς τὰς ἀπογραφὰς τοῦ 18^{ου} αἰῶνος· βλ. τὴν ἡμετέραν μελέτην περὶ τοῦ Πληθυσμοῦ τῆς Πάργας.

ναντίον οἱ οἶνοι Κερκύρας καὶ Παξῶν ἀφομοιοῦνται πρὸς τοὺς ἐντοπίους τελοῦντες μόνον 5 σολδία.

Ὡς πρὸς τὸ ἔλαιον κατὰ κανόνα ἦτο περιττὴ ἢ εἰσαγωγὴ, διότι ἡ περιοχὴ τῆς Πάργας εἶναι πλουσία εἰς ἐλαίας.¹ Ὄντως τὰ Κεφάλαια προβλέπουσι μόνον φορολογίαν τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Πάργας καταναλισκόμενου ἐλαίου. Τὸ δ' ἄρθρον XXVII δρίτζει ὅτι ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως ἐγχωρίου ἐλαίου δι' εἰδικῆς ἀδείας τοῦ διοικητοῦ θὰ ἐπετρέπετο εἰσαγωγὴ ἐκ Κερκύρας ἢ Παξῶν ἐλαίου ἐπὶ καταβολῇ δασμοῦ 4 σολδίων κατὰ ζάραν κερκυραϊκῆν.

3ον) Νομήματα.

Ὡς νομήματα ἡ gabella φέρει μόνον τὸ τῆς ἀλιείας. Οἱ ἀλιεῦντες περὶ τὸ Φανάριον ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλλωσιν ἐκάστοτε εἰς τὸν ἐνοικιαστὴν ἢ διαχειριστὴν τοῦ δικαιώματος ἀλιείας (dazio pesce) 7 1/2 λίρας.

Τὸ ἄρθρον τοῦτο (XXVIII) τῆς gabella ἀπαιτεῖ μερικὰς ἐξηγήσεις: Φανάριον εἶναι ἡ περιοχὴ καὶ ὁ κολπίσκος τῆς Θεσπρωτίας, ὅπου ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Ἀχέρων. Τὸ Φανάριον καλεῖται καὶ Γλυκὺς² λιμὴν ἢ καὶ Σπλάντζα,³ προσηρτήθη δὲ εἰς τὴν Πάργαν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ ἐξηρτάτο διοικητικῶς ἐκ ταύτης μέχρι τέλους τῆς Βενετοκρατίας.

Ἐν τῇ περιοχῇ Φαναρίου κεῖται λίμνη κυκλοειδῆς σχηματιζομένη ὑπὸ τοῦ Ἀχέροντος ποταμοῦ, πιθανῶς ἢ Ἀχερουσία.⁴ Ὁ Ἀραβαντινός, ὅστις ἀφιερῶ αὐτῇ δύο σελίδας (ἐνθ' ἄνωτ. σ.

¹ Περὶ τῶν ἐλαιῶν τῆς Πάργας βλ. τὸ προμνησθὲν ἄρθρον τῆς *Οἰκονομικῆς Ἑλλάδος*.

² Γλυκὺς καλεῖται καὶ ὁ Ἀχέρων τὸ ὄνομα σχετίζεται πρὸς παράδοσιν τοῦ Ἀγίου Δονάτου. Πβλ. Aidoneo e San Donato; studio di Mitologia Epirotica ὑπὸ E. de Gubernatis (ἐν Rivista Europea τῆς Φλωρεντίας, φύλ. 1 Μαΐου, 1874).

³ Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ Spiaggia, ἀμμώδης ἀκτῆ.

⁴ Καλεῖται νῦν κοινῶς Γάρλα ἢ Κάρλα.

26-27), βεβαιοῖ ὅτι αὕτη διατρέφει ἰχθῦς καὶ ἐγγέλεις ἀφθό-
νους. Ἴσως ἢ εἰς ταύτην εἴσοδος ἐπληρώνετο 7 1/2 λίρας.

4^{ον}) Τὸ *dazio nuovo* καὶ οἱ ἐξαγωγικοὶ δασμοί.

Ἡ *gabella* προβλέπει τὴν φορολογίαν τῶν ἐξαγομένων ζώων, δερμάτων, ξυλείας, λέμβων καὶ πλοιαρίων.¹ πλὴν τὰ ὑπ' αὐτῆς μνημονευόμενα ἀντικείμενα δὲν ἦσαν τὰ μόνον ἐξα-
γόμενα ἐκ τῶν παραγομένων ἐν τῷ τόπῳ· δὲν περιλαμβάνοντο πράγματι ἐν τῷ καταλόγῳ τὸ ἔλαιον καὶ τὰ σιτηρά· παρημε-
λεῖτο δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι διὰ Πάργας εἰσήγοντο² εἰς Ἡπει-
ρον ἐδώδιμα, ὡς καὶ κατειργασμένα ἀντικείμενα. Ἐπίσης ἢ
φορολογία τῶν ἐξαγομένων ζώων ἐκρίθη ἐπιδεικτικὴ αὐξήσεως.

Ὅθεν τὸ *dazio nuovo* ἀφ' ἑνὸς προσέθηκε καὶ δευτέραν
φορολογίαν ἐπὶ τῶν ζώων, τὴν ἐξῆς:

	<i>Γαβέλλα</i>	<i>Δάτζιο νόβο</i>
Βόες	ὀκτώ σολδία κατὰ κεφαλὴν	13 σολδία
Βούβαλοι	»	13 γαζέττες
Ἴπποι, ὄνοι, ἡμίονοι	14 σολδία	— ³
Χοῖροι, ἄμνοι, αἶγες	3 0/0	5 σολδία

Ἀφ' ἑτέρου ἐφορολόγησε τὸ μὲν ἔλαιον διὰ δασμοῦ 3 σολ-
δίων κατὰ δοχεῖον βάρους δέκα λιτρῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ οἶνο-
πνευμα, τὰ δὲ δημητριακὰ διὰ τέλους 13 σολδίων κατὰ *mozzo*
di Fanari, ὅπερ ἦτο περιεκτικότητος 9 μέτρων κερκυραϊκῶν
(ἄρθρον IV.⁴).

¹ Ἐκαστος ξένος ἀγοράζων πλοιάριον, ναυπηγηθὲν ἐν Πάργα, ἐτέ-
λει 6 0/0 (Πβλ. τὰ ἐν Ζακύνθῳ).

² Περὶ τῆς ἐμπορικῆς σημασίας τῆς Πάργας βλ. ἀρχιδούκα Σαλ-
βατώρ, σελ. 23.

³ Ἴσως δὲν ἐπεβλήθη νέος φόρος, διότι ὁ παλαιὸς ἦτο ἀρκούντως
βαρῦς.

⁴ Τῇ 5 Φεβρουαρίου 1572 πρεσβεῖα Παργίων παρουσίασεν ἐκθε-
σιν εἰς τὸν δόγην Ἀλοῖσιον Μοτσενίγον, ἐν ἣ ἡ πρὸς ἔξαρσιν τῆς σπου-
δαιότητος τῆς Πάργας ἐτονίζετο ὅτι ὁ βενετικὸς στόλος ἐπορίζετο
ἄλλοτε ἐκ Πάργας 5,000 μῶδια σίτου, ἠδύνατο δὲ νὰ πορισθῇ καὶ

Πάντα τέλος τὰ ἐμπορεύματα, τὰ εἰσαγόμενα εἰς Ἡπειρον,
ιδίως ὁ σιδηρός, χάλυψ, τὰ σχοινία, ὁ σάπων, τὰ σῦκα, ἢ στα-
φίς ἐδασμολογήθησαν πρὸς πέντε λίρας κατὰ φορτίον (*per*
somma, ἄρθρον VI).

Αἱ ἐκ Πάργας πρόσοδοι τοῦ Ταμείου Κερκύρας.

Παρ' ὄλον τὸ πολυσιδεὲς αὐτῆς ἢ *Gabella* τῆς Πάργας
δὲν ἀπέφερε πολλά· τὴν τελευταίαν φορὰν, καθ' ἣν ἐνφικιάσθη
μόνη, δηλαδὴ τῷ 1768¹ ὁ πλειστηριαστῆς δὲν ὑπεχρεώθη νὰ
καταβάλῃ πλέον τῶν 4,334 λιρῶν, τὰ δὲ καταβληθέντα διὰ τὸ
«Νέον τέλος» δὲν ὑπερέβαινον τὰς 2,050 (*Scrittura*, 14 Δεκεμ-
βρίου 1773) καὶ 2,590 (*Scrittura*, 28 Ἀπριλίου 1779) λίρας.
Ἡ ἀναλογία τῶν δύο φόρων δὲν εἶχε πολὺ μεταβληθῆ ἀπὸ τῶν
ἡμερῶν τοῦ Καστροφύλακα· ὁ πρῶτος ἀπέδιδε πάντοτε διπλά-
σια καὶ πλέον τοῦ δευτέρου, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ πρόσοδος αὐτῶν
εἶχεν ἐλάχιστα μεταβληθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Rossi, ὅποτε
ἀνήρχετο εἰς 87 καὶ 40 τσεκίνα.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἢ Πάργα δὲν συνεισέφεραν εἰς τὸ ταμεῖον
Κερκύρας πολὺ πλέον τῶν σημερινῶν 1,500 δραχμῶν, τὸ δ' εὐτε-
λὲς τοῦ ποσοῦ τούτου προκαλεῖ τὴν ὑποψίαν ὅτι οἱ ἔμμεσοι
φόροι δὲν εἰσεπράττοντο πολὺ αὐστηρῶς, συνδυαζόμενον δὲ πρὸς
τὴν ἔλλειψιν ἀμέσων φόρων συνέτεινεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν
ἀντίληψιν τοῦ Σαιν-Σωβέρ (B' σελ. 245), καθ' ἣν τελεία ἐκρά-
τει ἐν Πάργα ἀσυδοσία.

Ἡ τοιαύτη δ' ὑποψία ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν ἐξῆς δύο παρα-
τηρήσεων:

1) Ὁ ἀρχιδουξ Σαλβατώρ (σελ. 39) μνημονεῖει παράπωνα

τριπλάσιον ποσόν κρέατα δὲ καὶ ἕτερα τρόφιμα ἀπεδείχθη διὰ τῆς
πέρας ὅτι διὰ μόνης τῆς Πάργας ἐπορίζετο ὁ στόλος.

Τὰ δύο ταῦτα προϊόντα τοῦ τόπου, σιτηρά καὶ σφαζόμενα ζῶα,
εἶναι ἀκριβῶς τὰ φορολογηθέντα διὰ τοῦ δάτζιο νόβο.

¹ *Scrittura*, 26 Μαρτίου. Ἐκτοτε ἐξεμισθοῦτο μὲ δύο-τρεις
μικροὺς κερκυραϊκοὺς φόρους.

τῶν Βενετῶν ἀπὸ τῆς 15 Ἰουνίου 1724 χρονολογούμενα, ἔτι τὸ Dazio puono, ὅπερ ἔδει ν' ἀποφέρῃ 3,000 δουκάτα, δὲν ἔδιδεν ἢ 200 καὶ ταῦτα ἀνὰ δύο ἔτη καὶ εἰς χάλκινα κέρματα, τοῦθ' ὅπερ ἀντέβαινεν εἰς τὰς ὁδηγίας τῆς Γερουσίας.

2) Ὁ Σκροφάνης ὑπολογίζει τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Πάργας εἰς 9,100 τσεκίνια· δοθέντος ὅτι κατὰ μέσον ὄρον οἱ δασμοὶ εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἀνῆρχοντο κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς εἰς 3% κατὰ μέσον ὄρον, ἔπρεπεν ἐκ μόνου τοῦ κεφαλαίου τούτου νὰ ἔχωμεν πρόσδοτον 270 τσεκ., εἰς ἃ προσθετέα τὰ ἐκ τῶν ἐνδήμων φόρων καὶ τῆς ἀλιείας ἔσοδα· ἐν τούτοις τὰ ἔσοδα δὲν ἔφθανον οὔτε εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου.

Ἄς σημειωθῇ τέλος ὅτι κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Πρεβέζης (31 Νοεμβρ. 1798) μεταξὺ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τῶν Παργίων ἐπιτρόπων, συνθήκης μηδέποτε ἀναγνωρισθείσης ὑπὸ τῆς κοινότητος, ἀφίετο εἰς τὴν Πάργαν πλήρης κοινοτικὴ αὐτονομία ἀντὶ καταβολῆς 200 φλωρίων κατ' ἔτος.¹

Περὶ δὲ τὸ 1847 πᾶσα ἡ γῆ τῆς Πάργας ἐκτὸς τῶν φρουρίων μετεβλήθη εἰς τσιφλικίον, ὑποχρεουμένων τῶν ἀγορασάντων αὐτὸ πασσάδων νὰ καταβάλλωσι λόγῳ ἐδαφονομίου (μονατοσέλι) 115,000 γρόσια ἢ τάλληρα Αὐστριακὰ 5,000 περίπου. Ὅτε δ' ἔγραφεν ὁ Ἀραβαντινὸς² οἱ τσιφλικιοῦχοι ἐξεμίσθουν τὰς κτήσεις τῶν ἀντὶ 18,000 ταλλήρων ἀνὰ διετίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς γνώμων διὰ τὰ ἐπὶ Βενετοκρατίας, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ Πάργα μετὰ τὸ 1819 κατέπεσεν οἰκτρῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὐδεμία σχέσις μεταξὺ τοῦ εἰς τσιφλικιοῦχον πασσᾶν καταβαλλομένου μεριδίου καὶ τῆς ὑπὸ τῆς Γαληνοτάτης Πολιτείας, δυνάμει συνθήκης, ἐπιβαλλομένης ἐλαφρᾶς φορολογίας.

¹ Βλ. κείμενον συνθήκης παρὰ Σαλαμπάντα, σελ. 121 - 124.

² Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 209.

II

Αἱ πρὸς Βορρᾶν τῆς Πάργας ἡπειρωτικαὶ κτήσεις.

(Τὸ τελωνεῖον Βουθρωτοῦ. — Τὰ τρία ἰχθυοτροφεῖα.)

Λόγοι ἀσφαλείας ἐπέβαλον εἰς τὴν Βενετίαν νὰ κατακτίσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ ἐπίκαιρά τινα σημεῖα τῆς ἀπέναντι ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς καὶ δὴ τὴν Βάστιαν καὶ τὸν Βουθρωτόν. Καὶ ἡ μὲν Βάστια, ἐπίνειον τῆς Κεστρήνης, εἶναι θέσις παράλιος, κειμένη ὅπου νῦν ἡ Σαγιαδά¹ ἐναντι περίπου τῆς πόλεως Κερκύρας, ἧς ἀπέχει 16 μίλια.

Ὁ δὲ Βουθρωτὸς ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ καὶ νῦν κατηρειπωμένου φρουρίου περιελάμβανε «τὸ χωρίον τῆς Ζάρας καὶ μέρος τῶν γαιῶν τῆς κώμης Μουρσίων, ἕκτασιν 10,000 μέτρων γαλλικῶν ἐκ τῆς παραλίας τοῦ Πηλώδους λιμένος καὶ τῶν Τετρανήσων.»²

Ἡ Βάστια εἶχε στρατιωτικὴν σημασίαν, διὰ τοῦτο δὲ ἡ Βενετία τὴν κατέλαβε (τῇ βοήθειᾳ τῶν Κερκυραίων) ἀπὸ τοῦ 1402 σπεύσασα νὰ οἰκοδομήσῃ αὐτόθι καὶ φρούριον.

Ἀσυγκρίτως ὅμως μεγαλειτέρα ἦτο ἡ στρατιωτικὴ σημασία τοῦ Βουθρωτοῦ, ὅστις δικαίως καλεῖται ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις, «ὁ προστάτης καὶ δεξιὸς ὀφθαλμὸς τῆς Κερκύρας» (la tutela et ochio dextro di questa terra et insula),³ χαρακτηρίζεται δ' ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Σανούδου ὡς «ἡ κλεῖς τῆς Κερκύρας»,⁴ ὅθεν ὑπῆρξεν ἀντικείμενον ὠχυρωματικῶν ἔργων συστηματικωτέρων καὶ δαπανηροτέρων.⁵

¹ Βλ. Π. Ἀραβαντινόν, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου* (2 τόμοι, Ἀθήναι, 1856) βλ. τόμ. Β', σελ. 29 καὶ 145.

² Ἀραβαντινός, αὐτόθι, σελ. 36.

³ Ἡ φράσις εὔρηται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1516, δι' οὗ ἡ κοινότης Κερκύρας ζητεῖ παρὰ τῆς Συγκλήτου τὴν βελτίωσιν τῆς ὠχυρώσεως τοῦ φρουρίου τοῦ Βουθρωτοῦ (Σάβας, V, 250).

⁴ «La chiave di Corfu», βλ. Diafii, τόμος Β', σελ. 234.

⁵ Ἡ ὠχύρωσις τοῦ Βουθρωτοῦ ἀπεφασίσθη τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1470· ἐν δὲ τῇ ἀποφάσει τῆς Συγκλήτου (βλ. Σάβαν, V, 222) ἐξαίρεται ἡ τε σημασία τῆς Κερκύρας διὰ τὸ Βενετικὸν κράτος καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ διὰ τὴν Κέρκυραν διὰ τῶν ἐξῆς:

«Quoniam a conservatione urbis nostre Corphoy propter

Ὁ Βουθρωτὸς³ ἄλλως ὑπερεῖχε τῆς Σαγιαδάδας ἀπὸ πλουτολογικῆς ἀπόψεως ὅσον καὶ ἀπὸ στρατιωτικῆς, διότι ἐκτὸς τῶν ἰδίων περιφρήμων ἰχθυοτροφείων περιλαμβάνει τὰ τῆς Γεροβολιᾶς ἢ Γυροβολιᾶς, καὶ ἦτο πλούσιος εἰς κτηνοτροφίαν, σιτηρὰ καὶ ξυλείαν, δηλαδή ἀκριβῶς εἰς τὰ προϊόντα ἐκεῖνα, ὧν ἠπόρει ἡ Κέρκυρα.³

Τἀνάπαλιν ἡ Βάστια ἐκτὸς τῶν ἰχθυοτροφείων τῆς εἶχε μεταγωγικὸν ἐμπόριον. Ἄλλὰ τοῦτο, ὡς μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Γαλλία μετέφερε τῷ 1705 τὸ ὑποπροξενεῖόν τῆς ἀπὸ Σαγιαδάδας εἰς Ἄρταν, (βλ. Ἀραβαντινόν, Α', σελ. 233), δὲν ἔπαυσε καταπίπτον κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Βενετοκρατίας, ἐξ ἄλλου δ' ἐφορολογεῖτο οὐχὶ ἐν Ἠπείρῳ, ἀλλ' ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ Κερκύρας, (βλ. ἀνωτ. τὰ περι *traghetto di Bastia*).

Ἐνταῦθα λοιπὸν δὲν ἔχομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἢ τὰ κατὰ τὸ τελωνεῖον Βουθρωτοῦ καὶ τὰ τρία ἠπειρωτικὰ ἰχθυοτροφεία.

maximam importantiam et opportunitatem loci pendet conservatio et salus totius status nostri maritimi adversus quam ut ex relatione certi nuntii cognitum est, Turcus omnes cogitatus intendi, cumque predictus nuntius usu multarum rerum peritissimus summopere hortetur locum Butroti muniendum esse, quoniam salvo eo de dicta urbe non est dubitandum.»

² Περὶ Βουθρωτοῦ βλέπε τὴν ἐξαντλοῦσαν τὸ θέμα μελέτην τοῦ ἀειμνήστου γυμνασιάρχου Κερκύρας Ι. Ρωμανοῦ, ἐν τῷ Γ' τόμῳ τοῦ Δελτίου τῆς Ἐθνολογ. Ἐταιρείας, σελ. 548-559. Τῆς μελέτης ταύτης περίληψις ἀνεύρισκεται ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ ὑπὸ τὴν λέξιν Βουθρωτός.

³ Ὁ Ῥωμανὸς ὑποθέτει ὅτι ὁ Θουκυδίδης ὀμιλῶν (Γ' 83,2) περὶ τῆς πέραν οἰκείας γῆς, τῆς ἀνηκούσης εἰς τοὺς Κερκυραίους, αἰνίσσεται ἀκριβῶς τὸν Βουθρωτόν, «τὰς ἰχθυοτρόφους τοῦ λίμνας καὶ τὰς περὶ αὐτὸν λαμπρὰς πρὸς νομὴν πεδιάδας.»

Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι καίπερ ἀνεπαρκῆς ἡ κτηνοτροφία δὲν ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνύπαρκτος ἐν Κερκύρᾳ· τοῦτο δεῖκνυέται ἐκ τῶν ἐπ' ἀρχαίων νομισμάτων εἰκόπων καὶ ἐκ τοῦ ποιητικοῦ μύθου, ὅστις μᾶς παριστᾷ τὸν Ποσειδῶνα ἀξιοῦντα τὴν θυσίαν βοός, ὃν εἶδε ἐπὶ τῆς παραλίας (βλ. Πausanias X, 9, 3, Ξενοφῶν Ἑλληνικά VI, 2 β καὶ πλείστα μεταγενέστερα ἔργα λ. χ. τὸ *Sketches of Corfu* ἐνθα παρατίθεται ὅλη ἡ παράδοσις). Τὸ βᾶθρον τοῦ ἀγάλματος περὶ οὗ ὀμιλεῖ ὁ Πausanias εὐρέθη ἐν ταῖς ὑπὸ τῆς γαλλικῆς σχολῆς γενομέναις ἀνασκαφαῖς τῶν Δελφῶν, ἔχει δὲ ἐπιγραφὴν: (Κορκυραῖον) τῶπόλλοιε ἀνέθεν — (Θ)εόπροπος ἐποίη(ι) Αἰγυνάτας.

Α') Τελωνεῖον τοῦ Βουθρωτοῦ (*Capitoli del dazio della dogana di Butrinto*: διάταγμα 17 Αὐγούστου 1769, ἐπὶ μονοφύλλου). Οὗτος ἦτο ὁ μόνος φόρος, ὃν φαίνεται τελῶν τὸ διαμέρισμα Βουθρωτοῦ. Ἐκτὸς δὲ τοῦ εἰς Ἠπειρον στελλομένου κερκυραϊκοῦ ἄλατος,¹ τὰ Κεφάλαια δὲν μνημονεύουσι ῥητῶς εἰμὴ ἐξαγόμενα ἀγαθὰ. Ὁ δασμὸς ὀρίζεται μόνιμος εἰς 4⁰/₁₀, κατ' ἐξαιρέσειν ἀπαλλάσσεται πάσης φορολογίας ἢ εἰς Κέρκυραν ἐξαγομένη καύσιμος ὕλη, ὀρίζεται δὲ δασμολόγιον διὰ τὰ σιτηρὰ καὶ διὰ τοὺς βόας, χοίρους καὶ αἰγοπρόβατα. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅμως ὅτι ἡ ἐξαιρέσεις ἀπετέλει τὸν κανόνα. Ὄντως τὰ δασμολογικῶς φορολογούμενα εἶδη, ἰδίᾳ δ' οἱ βόες,² ἦσαν τὰ

¹ Τὸ διὰ τὰ τρία ἰχθυοτροφεία εἰσαγόμενον ἄλας ἦτο ἀτελές, εἶχε μάλιστα ὁ τελῶνης τοῦ ἄλατος Κερκύρας τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ζητῇ πλεόν τῆς ἐν τῇ νήσῳ καθωρισμένης τιμῆς.

² Βλ. καὶ τὸ ὄνομα τῆς χώρας, ὅπερ παράγεται πιθανῶς ἐκ τοῦ βούς καὶ θρώσκω ἢ θόρυνμαι.

Ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὅτε διὰ εὐνοήτους, ἀν' ὅχι πολὺ εὐγενεῖς λόγους, κατεβλήθη προσπάθεια νὰ συνδεθῶσιν αἱ Ῥωμαϊκαὶ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, ἐπλάσθη ἡ ἔτυμολογία ἐκ τοῦ βούς καὶ τρωσκω. Ἐμυθεῖτο (ὑπὸ Τεύκρου τοῦ Κυζικηνοῦ) ὅτι ὁ Ἐλενος, υἱὸς τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἑκάβης, φεύγων ἐκ Τροίας ἔθυσσε παρὰ τὴν Ἠπειρον βόυν, ἣτις μὴ πληγεῖσα καιρίως ἀπέδρασεν καὶ διακολυμβήσασα ἔφθασεν εἰς τὴν ξηράν, ὅπου καταπεσοῦσα ἐξέπνευσεν. Ὁ Ἐλενος ἐκλαμβάνων τοῦτο ὡς σύμβολον ἱερόν, ἐκτίσεν πόλιν, ὅπου ἔπεσε τετραμήνη ἡ βούς, καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Βουθρωτόν.

Ἡ παράδοσις περὶ τῆς κτίσεως τοῦ Βουθρωτοῦ ὑπὸ Τρώων φυγᾶδων ἀνεύρισκεται καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῆς αὐτῆς δοθέντι, Τροία τῆς Ἠπείρου (βλ. καὶ Βιργιλίου *Aeneida* Γ', 291 κέξ.). Ἄλλοι ἐφαντάσθησαν ὅτι ἐν Βουθρωτῷ ἐτάφη ἡ Μήδεια. Ἄλλ' ὁ παραδοξότερος τῶν εἰς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν ἀναφερομένων μύθων εἶναι ὁ μεσαιωνικός, καθ' ὃν ἐν αὐτῇ ἐγεννήθη Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης (βλ. Βενεδίκτου ἡγουμένου τοῦ Peterborough *Gesta regis Henrici II*, ἔργον συγγραφῆν τῷ 1192. Πβλ. ἐν τῇ ἐκδόσει Stubbs. Λονδίνον 1867, τόμ. Β', σ. 205).

Τέλος δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ ὅτι ἡ μυστηριώδης ἐκείνη φωνή, «ὅταν φθάσῃ εἰς τὸ Παλῶδες ἀνάγγελον ὅτι ὁ μέγας Πᾶν τέθνηκε», ἣτις ἡρμηνεύθη ἔκτοτε ὡς προφητεία τῆς ὀριστικῆς καταλύσεως τῆς πολυθείας, ἠκούσθη ὑπὸ ἐπιδατῶν μεταδαινόντων εἰς Βουθρωτόν. Προσθετέον ὅτι ἐσχάτως ὁ κ. Reinach, ἡρμήνευσε τὸ γεγονός διὰ

κυριώτατα στοιχεία τῆς ἐξαγωγῆς. Οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα νῦν, οὕτω δὲ θὰ εἶχον καὶ πάντοτε, ἀφ' οὗ ὁ ἅγιος Ἀρσένιος (ἐπίσκοπος Κερκύρας κατὰ τὸν I αἰῶνα)¹ ἐν τῷ περὶ ἁγίου Θερίνου, ἐπισκόπου Βουθρωτοῦ (μαρτυρήσαντος τῷ 250), ἐγκωμίῳ του τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου κ. Σπ. Λάμπρου, μνημονεύσας τῆς ἑδρας τοῦ ἐγκωμιαζομένου λέγει περὶ Βουθρωτοῦ τάδε:

«Ὡς πολλῆς ἐστὶν εὐπαθείας ἀνάμεστος· ἰχθύες γὰρ ἐν αὐτῷ ὅτι μάλιστα πλείστοι καὶ ὀστρέων γένη πολλά, τοῖς τε κτήνεσιν ὁ νομὸς ἀμύθητος² καὶ αὐτοφυῆ τὰ κηπεύματα» (βλ. *Κερκυραϊκὰ Ἀνέκδοτα*, Ἀθήναι 1882, σελ. 11, τὸ ὄλον ἐγκώμιον περιλαμβάνει τὰς σελ. 5-22).

Ἐὰν προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ δασμολόγιον διὰ τὰ ζῶα εἶχεν ὡς ἑξῆς:

Βόες	κατὰ κεφαλὴν	2 λ.	1 σολδ.
Χοῖροι	»	1 λ.	—
Μικρὰ ζῶα	»	—	10 σολδία

δὲν μᾶς ὑπολείπεται εἰμὴ ἡ ἐξέτασις τῶν ἰχθυοτροφείων Βουθρωτοῦ μεθ' ὧν θὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰ λοιπὰ ἠπειρωτικὰ τοιαῦτα.

Β') *Τὰ ἐν Ἠπειρῷ ἰχθυοτροφεία* (α' Capitoli del dazio della peschiera di Butrinto, XV ἄρθρα, μονόφυλλον· β' Capitoli del dazio delle peschiere di Gierovoglia, IX ἄρθρα, φυλλάδιον· γ' Capitoli delle acque ovvero peschiere di Bastia, VIII ἄρθρα, μονόφυλλον).³

τῆς εἰκασίας, ὅτι ἐπὶ τῆς νηός, ἐξ ἧς προήλθεν ἡ φωνή, ἐλάμβανε χώραν θρησκευτικῆ ἐθνικῆ τελετῆ συσχετιζομένη πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Πανός.

¹ Περὶ τοῦ ἱεράρχου τούτου βλ. πλείονα ἐν σελίδι 312 τοῦ Γενικοῦ Μέρους, ἐνθα ἐπ' ἀφορμῇ τῶν λατινικῶν ἐκκλησιῶν Κερκύρας γίνεται λόγος περὶ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ.

² Αἰ εἰς τὸ δημόσιον ἐκμισθούμεναι νομαὶ φέρουσιν ἐν τοῖς πίναξι τῷ Ρόσση, ἐνθ' ἀποτελοῦσι εἰδικὸν κονδύλιον, τὸ ὄνομα *Ἐξαμίλιον*.

³ Τὰ τρία ταῦτα Κεφάλαια χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς 17 Αὐγ. 1769.

Ἡ *Κάμερα Φισκάλ* Κερκύρας δὲν ἐπορίζετο ἐκ τῶν ἠπειρωτικῶν ἰχθυοτροφείων μόνον τὰς προσόδους ἐκεῖνας, νομηματικῆς φύσεως, τὰς ἀπορροεῦσας συνήθως ἐκ τῆς ἐκμισθώσεως διβαρίων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ ἐκμισθωταὶ εἶχον, σὺν τῇ φυσικῇ ὑποχρεώσει τῆς καταβολῆς τοῦ μισθώματος, τὴν τοῦ πωλεῖν ἐν τῇ ἀγορᾷ Κερκύρας ἐπὶ ὠρισμένη τιμῇ πᾶν τὸ ἀλιευόμενον καὶ συνεπῶς τὴν τοῦ καταβάλλειν δασμὸς εἰς τὸ τελωνεῖον Κερκύρας.

Ἡ δευτέρα ὑποχρέωσις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Ἴόνιοι ἐν γένει, ἰδίᾳ δ' οἱ Κερκυραῖοι, ἦσαν κάκιστοι ἀλιεῖς.¹ «Διὰ τοῦτο, λέγει ὁ Βελλαῖρ (ἐν σελίδι 119), ἐν Κερκύρα τὰ μὲν ὀψάρια ἐπωλοῦντο εἰς τιμὰς ὑψηλάς, τὰ δὲ ἰχθυοτροφεία ἀπέδιδον πολλά, ἔχοντα ὡς μόνους συναγωνιστὰς μερικὸς Ἴταλοὺς (Ταρεντίνους καὶ Καλαβροὺς) ἀλιεῖς.»

Ἀμφίβολον εἶναι ὅμως, ἐὰν οἱ ἐκμισθωταὶ τῶν ἠπειρωτικῶν ἰχθυοτροφείων, οἱ τὸσον ὠφελούμενοι ἐκ τῆς σπάνεως τῶν ἰχθύων ἐν τῇ ἀγορᾷ Κερκύρας, θὰ ἐκαρποῦντο μεγάλα ὠφέλη ἐκ τῆς ἀδείας τῆς ἀλλαχοῦ ἐξαγωγῆς. Ὁ Γριμάνης τοῦλάχιστον μᾶς πληροφορεῖ (σ. 62) ὅτι οἱ ἐν Βουθρωτῷ καὶ ἀλλαχοῦ ἀλατιζόμενοι ἰχθύες, παρεσκευάζοντο πλημμυεστάτα, διὰ τοῦτο δ' ἐσήποντο καὶ ταχύτατα.

Ἄλλη γενικὴ παρατήρησις εἶναι ὅτι τὴν νομίην τῶν ἰχθυοτροφείων διετάρασεν ἡ γειτνίασις τῶν Τούρκων. Βλέπομεν εἰς μὲν παλαιότερους χρόνους μέρος τῶν εἰσοδημάτων παρεχόμενον εἰς οἰκογένειαν, ἣτις διεκρίθη εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνας. Μέχρις ἐσχάτων δὲ τὰ Κεφάλαια προβλέποντα διακοπήν τῆς ἐκμεταλλεύσεως λόγῳ τουρκικῆς ὀχλήσεως, ἀπαγορεύ-

¹ Ὁ Βελλαῖρ ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὴν ὀκνηρίαν. Βενεδικτῖνος ὅμως μοναχός, ὁ δὸν Vido Vio, οὗ ὁ Γριμάνης (66-70), παραθέτει μικρὸν ὑπόμνημα περὶ ἀλιείας ἐν τῷ Ἰονίῳ, τὸ δικαιολογεῖ μᾶλλον διὰ τῆς ἀμαθείας, ἀναπτύσσων ὅτι οἱ Ἴόνιοι εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς παλαιὰ μέσα ψαρικῆς, λ. χ. τὴν τράταν, ἀγνοοῦντες τὰ ἐπιτρέποντα τὴν μακρὰν τῶν ἀκτῶν ἀλιείαν (παραγάδια κτλ.).

ουσι τὴν ὑφ' οἰανδήποτε μορφήν ἀνάμιξιν εἰς αὐτὴν Τούρκων.¹

Ἐξετάσωμεν διαδοχικῶς τὰ τρία ἰχθυοτροφεία:

Τὰ τοῦ Βουθρωτοῦ ἦσαν τὰ κυριώτερα καὶ τὰ συστηματικώτερον διωργανωμένα. Γ' ἀφορῶντα εἰς αὐτὰ Κεφάλαια πολὺ λεπτομερέστερον κανονίζουσι τὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ λαμβάνουσι φροντίδα, ὅπως ὁ ἐκμισθωτὴς τηρῆ ὄλους τοὺς πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τῶν διβαρίων ἀπαιτούμενους ὄρους. Ἐπίσης τὸ πρὸς τὸ τελωνεῖον Κερκύρας τελούμενον εἰσαγωγικὸν τέλος ὠρίζετο κατ' ἀποκοπὴν (40 ρεάλια ἐνιαυσίως πρὸς τὴν Dogana Grande καὶ 30 ἔτερα πρὸς τὸ Bon Tornese), ἐν ᾧ διὰ τᾶλλα ἰχθυοτροφεία ἦτο κατ' ἀξίαν (8% εἰς χρῆμα ἢ εἰς εἶδος).

Ἄλλη ἐνδιαφέρουσα διάταξις ἦτο ἡ διὰ τοῦ ἄρθρου X ὑποχρέωσις καταβολῆς 40 τσεκινίων κατ' ἔτος εἰς ἑκάτερον τῶν δύο γειτνιακῶν συνοικισμῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ Νιβίτσας,² «ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένων καὶ συντρεχόντων εἰς τὴν φύλαξιν τῶν ἰχθυοτροφείων.» «Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως, (προσθέτει ὁ νομοθέτης) εἰς τὸν ἐνοικιαστὴν νὰ ὑποσχεθῆ οὐδὲν εἰς οἰονδήποτε τῶν γειτνιαζόντων Τούρκων, ἐὰν δέ τις ἐξ αὐτῶν ἤθελε τὸν ἐνοχλήσῃ, δέον ν' ἀποταθῆ εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου.»

Αἰ *Peschiere* τῆς *Γεροβολιάς*³ καὶ τῆς *Σαγιάδας* εἶχον

¹ Βλ. ἄρθρον VIII. Κεφάλαιον Βουθρωτοῦ (πβλ. κατωτέρω καὶ ἄρθρον X). Ἐπίσης τὸ ἄρθρον IV τῶν Κεφαλαίων *Γεροβολιάς* ἀπαγορεύει καὶ αὐτὴν τὴν ἐλαχίστην ἀνάμιξιν (*minima ingerenza*). Ἀπαγορεύεται ῥητῶς καὶ ὁ συνεταιρισμὸς μετ' Ὀθωμανῶν ὑπηκόων καὶ ἢ πρόσληψις Τούρκων ἐργατῶν.

² «*Νίβιτσα - Ἄνω Βίτσα*. Κόμη τῆς Χειμάρρας πρὸ καιροῦ ἐνοικουμένη ὑπὸ ἀνδρείων Χριστιανῶν» Ἀραβαντινός, Β', σελ. 116.

³ Ἡ περιοχὴ Βουθρωτοῦ περιλαμβάνει τρεῖς λίμνας, 2 ἐσωτερικὰς, τὴν τοῦ Βουθρωτοῦ, τὴν καὶ κατὰ πολὺ μεγαλειτέραν πασῶν, τὴν τῆς Ρίτσας καὶ τρίτην ἐντεῦθεν τῶν φρουρίων καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης κειμένην, τὴν *Γεροβολιά* ἢ *Γουλέμην*. Περὶ τοῦ ὀνόματος «*Γεροβολιά*» ὁ νῦν ἐνοικιαστὴς τῶν ἰχθυοτροφείων Βουθρωτοῦ κ. Λίζος μετέδωκεν εἰς τὸν φίλον κ. Κωνσταντῖνον Γ. Ἀσπιώτην, ὅστις ἔλαβε τὴν καλωσύνην νὰ διεξαγάγῃ χάριν ἐμοῦ ἐπιτόπιον ἐξέτασιν, τὴν ἐξῆς πληροφορίαν:

πολὺ μικροτέραν σημασίαν ἢ αἰ τοῦ Βουθρωτοῦ, δὲν ἦσαν ἄλλως κυρίως εἰπεῖν ἰχθυοτροφεία, ἀλλὰ μάλλον λιμνοθάλασσαί προχειρῶς ἐκμεταλλεῦόμεναι, ὡς δείκνυται καὶ ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν ὀργάνων, ὧν οὗτοι ἐποιοῦντο χρῆσιν (βλ. ἄρθρα V καὶ VII τῶν δύο Κεφαλαίων ἀπαριθμοῦντα τὰ ὄργανα, δι' ἃ ὁ νέος ἐνοικιαστὴς ἔδει ν' ἀποζημιώσῃ τὸν προκάτοχόν του).

Γ') Αἰ ἐκ τοῦ Βουθρωτοῦ *Πρόσοδοι*.

Περὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ αἰμνηστος Ρωμανὸς συνέλεξε¹ τὰς ἐξῆς πληροφορίες:

Τῷ 1320 ὁ Νικόλαος ἐξ Οὐρσίνων, διάδοχος τοῦ Θωμᾶ, δεσπότης τῆς Ἠπείρου, προέτεινε τῇ Βενετίᾳ, ἣς ἐπεδίωκε τὴν εὐνοίαν, νὰ τῇ παραχωρήσῃ τὸν Βουθρωτόν, οὗ τὰ ἰχθυοτροφεία ἀπέφερον κατ' ἔτος 1500 λίτρας (πβλ. *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, σελ. 168).

Καταληφθέντος δὲ βραδύτερον τοῦ Βουθρωτοῦ ὑπὸ τῶν Βενετῶν, τὰ ἰχθυοτροφεία παρὰ τὴν γειτνίασιν τῶν Τούρκων παρέμειναν πηγὴ προσόδων, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν αὖξουσai ἀνεληθῆσαι ἀπὸ 100 λίτρας τῷ 1470 εἰς 1,300 τῷ 1516. Τῷ 1560 ἀπέδιδον δουναῖα 2,500, τῷ δὲ 1725 ρεάλια 1,600, περὶ δὲ

«Πρὸς ἀλιεῖαν τῶν ἰχθύων εἶχον γίνῃ περίξ τῆς λίμνης διάφορα φράγματα ἐκ καλάμων (τὰ κοινῶς καλούμενα διὰ τῆς παραστατικῆς καὶ προχειροῦ λέξεως *κλεισίματα*). Ἐπειδὴ δὲ τὰ *κλεισίματα* ταῦτα ἐγίνοντο κυκλικῶς, ἡ λίμνη ὠνομάσθη *Γυροβολιά* καὶ κατὰ διαφορὰν *Γεροβολιά*».

Ἄγνοῦ κατὰ πόσον ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι ἀκριβής. Ἄλλην ὅμως δὲν εὔρον οὔτε παρὰ τῷ Ἀραβαντινῷ οὔτε παρὰ τῷ Ρωμανῷ.

Ἐν τῇ λαλουμένῃ *γυροβολιά* = ἐξαρτωμένη περιοχὴ ἢ περίβολος.

¹ Κυρίως ἐκ τῶν *Μνημείων* τοῦ Σάθα, τόμ. Ε', σ. 223, 250, 366, καὶ φυλλαδίου τινὸς *Stampa sulle Peschiere σωζομένου*, ὅτε ἔγραφεν ὁ Ρωμανός, παρὰ τῷ Α. Προσαλέντῃ ἐν Κερκύρα. Κατὰ τὸ φυλλάδιον τοῦτο τῷ 1572 εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τὸν Χριστόφορον Κοντόκαλην, εὐπατρίδην Κερκυραῖον, καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ τὰ $\frac{5}{100}$ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ Βουθρωτοῦ ὡς ἀνταμοιβὴ τῆς διασώσεως τῶν ἰχθυοτροφείων προσβληθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων.

τὰ τέλη τῆς Βενετικῆς κυριαρχίας, ὁπότε καὶ ἐξεμισθοῦντο κατὰ πλειοδοσίαν, περίπου 22,000 φράγκων.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω, γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι βραχὺ μετὰ τὴν πρώτην κάθοδον τῶν Γάλλων ὁ Ἄλῃ πασσᾶς κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Βουθρωτοῦ. Διὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον ἠτύχησα νὰ εὔρω πληροφορίας παρὰ τῷ Leake (*Travels in Northern Greece*, 4 τόμοι, Λονδίνον 1835, τόμ. α', σελ. 95 - 96).¹ Ὁ ἄγγλος συνταγματάρχης ἐπεσκέφθη τὰς λίμνας κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1804. Λέγει ὅτι ἠλίσκοντο κατὰ μέσον ὄρον ἰχθύες βάρους 350,000 λιτρῶν. Ἐξεμισθοῦντο δὲ τὰ διθάρια ἀντὶ 55 πουργίων εἰς ἑταιρείααν, ἀποτελουμένην ἐκ δύο Ἑλλήνων ἐκ Καλαρρῦτων καὶ Ἀγίων Σαράντα καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰωαννίνων. Οὗτοι ὅμως ὑπενεικίαζον εἰς Κερκυραίους τὸ δικαίωμα τῆς ἀλιείας.

Σήμερον τὰ ἰχθυοτροφεία τοῦ Βουθρωτοῦ ἐκμισθοῦνται συλλήθδην. Ἐπὶ τεσσαράκοντα δὲ καὶ πλέον ἔτη ἐξεμίσθου ταῦτα παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως ὁ γνωστὸς ἐν Κερκύρᾳ ἠπειρωτικὸς ἐμπορικὸς οἶκος Κυρίτση. Πρὸ τοῦ πολέμου ἐνοικίαζεν αὐτὰ ἕτερος ὁμογενὴς ἀντὶ 850 Λ. Τ. κατ' ἔτος. Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο περίπου ἀνήρχετο (κατὰ τὸν Ρωμανδὸν) καὶ τὸ ἐκ τῶν λιμνῶν ἔσοδον τῆς ἐκπνεούσης Βενετοκρατίας.

Υ. Σ. Τὸ ἀνὰ χεῖρας κεφάλαιον ἐγράφη πρὸ τριῶν ἐτῶν, ὁπότε οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι θὰ ἐτίθετό ποτε ζήτημα Βουθρωτοῦ, ἔχει δὲ καθαρῶς δημοσιονομικὸν καὶ ἱστορικὸν χαρακτῆρα. Ἐν τούτοις ὁ διεξερχόμενος αὐτὸ ἀντιλαμβάνεται ἀπτόως ὅτι ἡ περιοχὴ Βουθρωτοῦ ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ εἶναι εἰσέτι ἐξάρτημα τῆς Κερκύρας, οὔσα αὐτῇ ἀπαραίτητος καὶ πλουτολογικῶς καὶ στρατιωτικῶς,² τάνάπαλιν δὲ μὴ δυνα-

¹ Ἐν τῷ τόμῳ δ' (σελ. 154) τοῦ αὐτοῦ ἔργου ὁ Leake δίδει πληροφορίας περὶ τῶν ἐσόδων τῆς νήσου Ἰωαννίνων, ἧς τὴν μονοπωλιακὴν ἐκμετάλλευσιν ἐξεμίσθου ὁ Ἄλῃ Πασσᾶς ἀντὶ 15,000 γροσίων.

² «Κλείς,» «κηδεμῶν καὶ ὀφθαλμὸς» κτλ. βλ. ἀνωτ. σελ. 97.

μένῃ νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς φυσικῆς καὶ μόνῃς αὐτῆς ἀγορᾶς. Ἀφ' ἧς δ' ἐποχῆς (διὰ πρώτην φοράν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θουκυδίδου) ἀπεχωρίσθη ὁ Βουθρωτὸς τῆς Κερκύρας, ἔπαυσε νὰ ζῆ ὡς συνοικισμός, δὲν διατηρεῖται δὲ ὡς ἰχθυοτροφεῖον, εἰμὴ διότι Κερκυραῖοι ἐργάζονται ἐν αὐτῷ.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐν Λονδίνῳ συνδιάσκεψις προσεκόλλησε τὸν Βουθρωτὸν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἐξ ἄλλου ὁ ἰταλικὸς ἡμιεπίσημος τύπος συνεχῶς καταγγέλλει τοὺς Ἕλληνας ὡς μὴ στέργοντας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν ἀλβανικὴν Χειμάρραν καὶ τοὺς ἀλβανικοὺς Ἀγίους Σαράντα. Ἐν τούτοις ἡ συντάξασα τὰ κεφάλαια τῶν ἰχθυοτροφείων Βουθρωτοῦ καὶ συνήθως καλῶς πληροφορημένη Βενετικὴ Γερουσία ἐξήρτα τὸν Βουθρωτὸν ἐκ τῶν Camere di Levante καὶ οὐχὶ τῶν Camere di Albania,¹ ἐπέτασσε δὲ τῷ ἐκμισθωτῇ «νὰ καταβάλῃ 40 τσεκίγια κατ' ἔτος εἰς τοὺς γειτονικοὺς συνοικισμοὺς Ἀγίων Σαράντα καὶ Νιβίτζης, οἷτινες κατοικοῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ συνεπικουροῦσιν εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ἰχθυοτροφείων κατὰ τῶν Τούρκων.»

Πᾶν σχόλιον περιττόν. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ προστεθῇ, ὅτι ὅπως ὁ ἀπὸ τῆς Κερκύρας ἀποχωρισμὸς ἐνέκρωσε τὸν Βουθρωτὸν, οὕτω καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων ἀπόσπασις θὰ νεκρώσῃ τοὺς Ἀγίους Σαράντα. Ἡ δὲ παρουσία ἀλβανικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ πρὸς βορρᾶν τοῦ Στύλου παραλίᾳ θὰ καταστήσῃ προβληματικὴν τὴν ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Κερκύρᾳ ἀσφάλειαν, ἀδύνατον δὲ τὴν περιστολὴν τοῦ λαθρεμπορίου, μεθ' ὅλων τῶν συνεπομένων αὐτῷ, ἐν ὄλῳ τῷ πορθμῷ Κερκύρας.

III

Παξοὶ καὶ Ἀντίπαξοι.

Ἐκ τῶν παραρτημάτων τῆς Κερκύρας οἱ Παξοὶ εἶναι τὸ μόνον τοιοῦτον, δι' ὃ δὲν εὐρίσκει τις εἰδικὰ Κεφάλαια. Ὡς

¹ Πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 33 σημ. 1.

μόνοι τῆς νήσου πρόσοδοι ἀναφαίνονται αἱ κοιναὶ πρὸς τὴν Κέρκυραν, ἐλαιοδεκατία καὶ dogana grande.

Ὁ γνωρίζων τὴν πλουτολογικὴν κατάστασιν τῆς νήσου δὲν δύναται ν' ἀπορήσῃ πολὺ ἐπὶ τούτῳ. Πρῶτον διότι τὸ ἔλαιον παρήγετο ἐν τσσαύτῃ ἀφθονίᾳ καὶ ἦτο τόσο καλῆς ποιότητος, ὥστε ἡ ἐξ αὐτοῦ πρόσοδος ἦτο σχετικῶς μεγάλη· δεύτερον, διότι, τῆς νήσου μὴ οὔσης αὐτάρκους οὔτε κἂν ἀπὸ ἀπόψεως σιτηρῶν καὶ ἄλλων ἐδωδίων, οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ ἀπέτελουν βάρος τοσοῦτον μᾶλλον σημαντικόν, καθ' ὅσον ἐπιβαλλόμενοι καὶ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς ἐπληττον, παρὰ τὸ ἔλαιον, καὶ τὰ ὀλίγα ἄλλα προϊόντα, ὧν ἐπλεόναζεν ἡ νῆσος.

Περὶ τῶν ἄνω πεύθονται καὶ οἱ μὴ ἐπισκεφθέντες τοὺς Παξοὺς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ περισπουδάστου ἔργου τοῦ ἀρχιδουκὸς Σαλβατέρ.¹

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι σήμερον ἡ ἐξαγωγή συνίσταται εἰς ἔλαια καὶ προϊόντα τῆς ἐλαίας, εἰς ὀλίγα μάρμαρα (2,000 πόδας), λιθίνας πλάκας (20,000 πόδας) καὶ 12,000 ὀκάδας λεμονίων.²

Τούναντίον εἰσάγονται οὐχὶ μόνον βιομηχανικὰ προϊόντα, ὅπερ φυσικὸν (διότι ἀδύνατον ἡ ἐγχώριος βιομηχανία νὰ μὴ ἦ πρωτογενής), ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἐδώδιμα πρώτης ἀνάγκης, κοινῶς ἐν Ἑλλάδι παραγόμενα, καὶ δὴ σίτος, οἶνος, ὄσπρια, μέλι, κηρός, ἄλας, εἰς σχετικῶς μεγάλας ποσότητας.

Ἐὰν ἐξαίρεση τις μικρὰς μεταβολὰς (ἀνάπτυξιν τῆς ἐλαίας)³

¹ Ὑπὸ τὸν τίτλον *Παξοὶ καὶ Ἀντίπαξοι* ἐδημοσίευσεν τῇ 1887 πολυτελέστατον ἔργον, προὶν ἐξαμήνου διαμονῆς ἐν τοῖς νησιδίοις καὶ ἐπιμελεστάτης ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ὁ ἀρχιδουξ Λουδοβίκος Σαλβατέρ. Τὸ ἔργον τοῦτο μετεφράσθη ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ Ἀναστασίου Π. Μιτσιάλῃ (Ἀθήναι, 1905), εἰς οὗ καὶ τὴν μετάφρασιν ἀναφέρονται αἱ ἡμέτεροι παραπομπαί.

² Τὰς λεμονέας ὑπολογίζει ὁ Ἀρχιδουξ εἰς 4,000· πορτοκαλλέας ἀνευρίσκει 1,000, δαμασκηνέας 3,000, ἀπιδέας 1,700, ἀμυγαλέας 800 (βλ. σελ. 101-103). Τὰ λοιπὰ ὀπωροφόρα εἶναι ἀνάξια λόγου.

³ Κατὰ Γριμάνην ἡ μέση παραγωγή τοῦ ἐλαίου ἦτο 30,000 ξεστῶν κατ' ἔτος. Κατὰ τὸν ἀρχιδουκὰ ἀνήρχετο εἰς 11,000 βαρέλας (44,000 ξέστας) καὶ κατὰ τοῦ Μητσιάλῃν εἰς 20,000 βαρέλας. Αἱ μεταξὺ

καὶ κατάπτωσιν τῆς ἀμπέλου) ἡ πλουτολογικὴ κατάσταση τῆς νήσου δὲν θὰ ἦτο πολὺ διάφορος ἐπὶ Βενετοκρατίας¹ καὶ διὰ τοῦτο, τότε ὅπως καὶ νῦν, ἤρκει ὁ φόρος τοῦ ἐλαίου καὶ ἡ τελωνειακὴ φορολογία.

Τὶ ἄλλο θὰ ἠδύνατό τις νὰ φορολογήσῃ;

Ἐἴς τινὰς μικρὰς Ἰονίους νήσους ἔβλεπέ τις ἀληθῶς φόρους ἐπὶ τῶν κυφελῶν τῶν ζῳῶν καὶ τῶν οἰκιῶν.

ἀρχιδουκὸς καὶ Μητσιάλῃ διαφοραὶ ἐξηγοῦνται ὑπὸ τῶν μεταξὺ τῶν ἐσοδειῶν διαφορῶν.

¹ Δὲν δύναται τις νὰ ὀμιλήσῃ μετὰ βεβαιότητος, διότι αἱ πληροφῶριαι τῶν Αναγραφῶν τοῦ 1766 (βλ. τόμ. Α', σελ. 175-7) καὶ τῆς ἐν τῷ ἀρχεῖῳ Κερκύρας διασωζομένης ἀπογραφῆς τοῦ 1781 (βλ. σχετικὸν ἄρθρον μας ἐν τῇ *Οἰκονομικῇ Ἑλλάδι*, 11 Φεβρ. 1911) εἶναι ἀντιφατικαί. Συνοφίζονται δ' αὐταὶ ὡς ἐξῆς:

	Ἐλαιόδενδρα	Φορητὰ ζῶα	Βόες ἀροστρ.	Βόες βόσκ.	Ἄμνοι
1766	28,672	246	56	36	379
1781	74,151	364	62	—	745

Ἡ ἀντίφασις ὡς πρὸς τὰς ἐλαίας ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι τῇ 1781 ἀπεγράφησαν καὶ αἱ ἀγριοελαίαι. Ἡ ἀπογραφή ἀναφέρει ὄντως: *ὀιζάρια, ἑληές, καρπερὸς καὶ ἄκαρπες*.

Τὸ ἔγγραφο τοῦ 1781, λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως δημοσιευόμενον ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι μετὰ τὴν παρατήρησιν ὅτι τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1781, ἀναφαίνονται ὡς ἀσυγκρίτως ἀνώτερα τῶν τοῦ 1766, ἀφ' οὗ ἀντὶ 2,307 ψυχῶν εὐρίσκειν 3,556 ἀνδρας καὶ 4,173 γυναῖκας· 74,151 δ' ἐλαιόδενδρα ἀντὶ 28,672. Ἐπειδὴ ἔμως κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα ὁ πληθυσμὸς τῶν Παξῶν οὐδέποτε ὑπερέβη τὸ ἀνώτατον ὄριον 5,002, ὃν σημειοῖ ἡ ἀπογραφή τοῦ 1879 (τῇ 1907 ἀπεγράφησαν 4,120 ἄτομα) καὶ ἐπειδὴ ἀναντιρρήτως κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα παρατηρήθη αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ, καταλήγῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀνέκδοτον ἔγγραφο τοῦ 1781 πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸν μετὰ τὸ προνόμιον τῆς «ἀπογραφῆς».

15 Ἰουλίου 1781 ε. α. Παξοὺς
Κατὰ τὸ πρόσταγμα τὸ ἀφεντημὸν δίνον σὲ νότα τὰ κάτωθεν γεγραμμένα

	Πόστο Γάει	Πόστο Λογικό	Πόστο Λάκα	Πόστο Νοζιά	Πόστο Λέσκο	Σύνολον ἢ σνήλ. αὐτῆ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ πρωτ.
Κὲ πρότον εὐρίσκοντε φαμίλιης ἦγον γενιές	20	11	12	19	15	77
» ἀπὸ τῆς αὐτῆς φαμίλιης εὐρίσκοντε παπάζες	12	4	15	2	7	40
» Ἀκόμη ἀπὸ τῆς ἀνοήσων φαμίλιης εὐρίσκοντε γέροντες ἀπὸ χρόνου 60 καὶ ὀνήρως	100	19	37	95	38	289
» » » ἀπὸ χρόνου 16 ἐξὸς χρόνου 60 μαρίτημη	100	52	60	65	50	327
» » » τοῦ δουλειου με κάτλια	8	2	12	4	24	24
» » » γνήσιδες	2	2	1	2	5	5
» » » Καλαφάτζες	2	2	4	16	2	20
» » » βενιαζες	20	4	4	16	5	39
» » » ἀργαστιριαφέσαι	150	260	462	315	280	1467
» » » ἀπὸ χρόνου 16 ἐξὸς χρόνου 60 δουλειω-	320	190	345	328	180	1363
» » » τάζες τῆς γῆς	530	205	520	845	260	2360
» » » πεδία ἀπὸ χρόνον ἐναντός χρόνου 16	450	180	430	663	190	1913
» » » Κοπέτες	285	85	152	525	52	1099
» » » γυνέκες	152	32	47	320	20	571
» » » σκαπέτα	33	3	15	40	3	94
» » » πιστότες	35	4	15	120	2	161
» » » σπαθία	40	16	36	41	10	143
» » » παλῶσα	21360	8520	14240	20251	9780	74151
» » » ἀργαλιὰ διὰ καναβατζες	13375	4330	10300	11682	4210	43897
» » » ριζάρια ἐλήες καρπερές καὶ ἀκαρπες	27	16	31	18	10	102
» » » ἀνάξα λαδάρια στέρνες πιλες καὶ κα-	40	11	36	42	9	138
» » » πάρες ἐκ τοῦτο ξεστόν	73	14	63	60	16	226
» » » λουτροθιά	8	6	20	20	8	62
» » » μουλάρια	120	85	320	220	50	745
» » » γαδούρια						
» » » βοσθία καματέρά						
» » » πρόβατα						

* Ἀγκυριές γίνονται ἀπὸ τῆς ἄνω φαμίλιες

Ἄλλ' ἐν Παξοῖς μέλι καὶ κηρὸς εἰσῆγοντο, ἐπίσης δὲ καὶ μεγάλα κτήνη, τὸ δ' ἔδαφος εἶναι τόσοσιν πετρῶδες, ὥστε ἡ κτηνοτροφία εἶναι δύσκολον ἢ ἀναπτυχθῆ καὶ συνεπῶς νὰ φορολογηθῆ.¹

Ὡς πρὸς τὸν φόρον τῶν οἰκιῶν, οὔτος βεβαίως ἦτο δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ ἐν Παξοῖς, ἐὰν καὶ ὀλίγα θ' ἀπέφερε, πλὴν, ὡς προείπομεν, τοιοῦτος φόρος δὲν ἐλειτούργει ἐν τῇ ταμιακῇ περιφερείᾳ Κερκύρας.

Ὡστε ἄδικον θὰ ἦτο οἱ τρεῖς ἄνω φορίσκοι νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τῶν Παξίων, καὶ τοῦτο τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον προκύπτει ἐξ ἐγγράφων ἐπισήμων ὅτι οὐδὲ τοὺς δύο μεγάλους φόρους ἔστεργον οἱ Πάξιοι.²

Οἱ ἐν ἐλλείψει βενετικῶν κεφαλαίων συλλογισμοὶ οὔτοι ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκτὸς τῶν τελωνιακῶν δασμῶν καὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ φόρου τοῦ ἐλαίου δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος φόρος ἐν Παξοῖς.

Πλὴν τὸ συμπέρασμα τοῦτο θὰ ἦτο ἐσφαλμένον, καὶ τοῦτο διότι παρεγνωρίζει στοιχειὸν ἱστορικὸν σπουδαιότατον, τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ μικρὰ νῆσος ὑπῆρξε καθ' ὅλην τὴν Βενετοκρατίαν τιμάριον, καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπεβάλλετο εἰς κανόνα.

Τὸ τιμαριωτικὸν τοῦτο καθεστὼς προηγῆθη ἄλλως τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Βενετῶν. Ὄντως τῷ 1381 ὁ Ἰάκωβος de Beauux, ἄρχας (ἐπὶ βραχύτατον) τῆς Κερκύρας, ἐν ὀνόματι τοῦ θείου του Φιλίππου Β', πριγκηπος τοῦ Τάραντος, ἀνασύστησε τὸ

¹ Σήμερον εὐρίσκει τις μόνον 3,000 ἀμνοὺς καὶ 500 αἰγας. Οἱ χοῖροι συμποσοῦνται εἰς 20. Οἱ δὲ τράγοι εἶναι τόσοσιν σπάνιοι (3 τὸν ἀριθμὸν), ὥστε ὁ Ἀρχιδουξ Σαλθατῶρ ὑποδεικνύει ὀνομαστὶ τοὺς ἰδιοκτητὰς αὐτῶν καὶ τὸ τίμημα τῆς ὀχείας (βλ. σελ. 111).

² Ἦναγκάζετο ἢ Ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιτροπῇ (Magistrato) νὰ συμβουλευθῆ τὴν βίαν per riddure all'obbedienza gli scogliani di Paxo che ricasano di ricevere l'Esatore spedito da Conduttori della decima de l'oglio e dogana grande (Scrittura 16 Σεπτ. 1769). Εἶδομεν δ' ἀνωτέρω, σελ. 31, σημ. 1, ὅτι τῷ 1786 ἡ Βενετία ἀνέλαθε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐνοικιαστοῦ τοῦ φόρου τοῦ ἐλαίου ὀλόκληρον στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα.

καταλυθὲν τιμάριον τῶν Παξῶν¹ πρὸς ὄφελος τοῦ βαρῶνου Ἄδαμ de Sancto Ippolito. Ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης τὸ φέουδον μετεβιβάσθη διὰ γάμου, εἰς ἄλλον τιμαριωτικὸν οἶκον, τὸν τῶν Ἀλταβίλλα. Τῷ δὲ 1513 ἡ νῆσος ἐπωλήθη εἰς τοὺς Ἀθράμη, πλούσιον καὶ εὐγενῆ Κερκυραϊκὸν οἶκον, οἵτινες ὁμῶς τόσον κατεδυνάστευον τοὺς Παξίους, ὥστε πολλαὶ οἰκογένειαι ἠναγκάζοντο νὰ μεταναστεύωσιν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, βραδύτερον δὲ ἐγεννήθησαν καὶ ταραχαί, εἰς ἃς διὰ νὰ θέσῃ τέρμα ὁ Γενικὸς Προνοητῆς Πριούλης ἐπεμβὰς ὤρισε τὸ ποσόν, ὅπερ ὄφειλον οἱ Πάξιοι κατὰ μὲν τὸν Δούντζην (σ. 83) εἰς 400, κατὰ δὲ τὸν Ἀρχιδούκα (σελ. 36) εἰς 100, καὶ κατὰ τὸν Γεράσιμον Μαυρογιάννην (τόμ. Β', σ. 237), εἰς 300 δουκάτα ἐτησίως.

Ἡ ἰδιόρρυθμος αὕτη δημοσιονομικὴ κατάστασις ἐξηγεῖ ἴσως, διατί, ὁ Καστροφύλακας δὲν ὀμιλεῖ περὶ Παξῶν, ἐν ᾧ μνημονεῖ τὰς μικρὰς προσόδους (12-16 1/2 δουκάτα κατ' ἔτος), ἃς ἡ Κάμερα Φισκάλ τῆς Κερκύρας ἐπορίζετο ἐξ Ἀντιπάξων.²

Ἄλλ' ἡ καθαρὰ τιμαριοκρατία δὲν ἐπέζησε πολὺ τοῦ διατάγματος τοῦ 1676. Τριάκοντα ἔτη βραδύτερον (τῷ 1707), ἡ Βενετία, εἴτε διότι αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθουν, εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον, διότι ἤθελεν ἐν ταύτῃ ν' αὐξήσῃ τὴν ἐξουσίαν ἅμα καὶ τὰς προσόδους αὐτῆς, ἐξηγόρασε, καθ' ἃ εἶχεν ἐπιφυλάξῃ ἑαυτῇ τὸ δικαίωμα, τὸ φέουδον τῶν Ἀθράμη, καὶ ὡς δῶρον «de joyeux avènement» ἐδιπλασίασε τὸν ὑπὸ τοῦ Πριούλη καθορισθέντα κανόνα.

Οὗτος ἀποτελῶν εἶδος διανεμητοῦ φόρου ἐξηκολούθησε νὰ εἰσπράττηται παρὰ τοὺς δύο εἰς τὰ τελωνεῖα βεβαιουμένους,

¹ Ἐν τῇ τιμαρίῳ, ἐπεκτεινομένῳ εἰς Κέρκυραν, περιλαμβάνοντο καὶ διάφοροι ὑδρόμυλοι, καὶ ἡ λίμνη Ἁγία Ἀναστασία (Κορυσσία) «que consistunt in insola Paxoi aquarum molendinis et pantanis Sancta Anastasia.» Τὸ ἐγγραφοῦν ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀρχιδουκῆ Σαλβατῶρ (σελ. 32-35).

² Λόγου τυχόντος περὶ Ἀντιπάξων, μνημονευτέον ὅτι ὁ Π. Coronelli, γράφων περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος (*Isolario dell' Atlante*

ἀνήρχετο δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς Βενετοκρατίας περίοδον εἰς τσεκίνια 15.¹

Ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν τῆς πλουσιωτέρας καὶ πολυανθρωποτέρας Πάργας ἡ τύχη τῶν Παξῶν δὲν ἦτο λοιπὸν ἀξιοζήλευτος, ἀφ' οὗ ἀνεξαρτήτως τῶν τελωνιακῶν δασμῶν καὶ τοῦ φόρου τοῦ ἐλαίου, καθ' ὃν δικαίως ἐδυσφόρουν,² οἱ Πάξιοι μόνον σχεδὸν τῶν Ἴονίων ἐτέλουν καὶ διανεμητὸν ἄμεσον φόρον, ὑπερβαίνοντα τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τῶν Παργίων καταβαλλομένων.

Ἐν τούτοις αἱ διακρίσεις αὗται δέον ν' ἀποδοθῶσιν οὐχὶ εἰς κακὰς διαθέσεις τῶν Βενετῶν πρὸς τοὺς Παξίους, ἀλλ' εἰς τὴν προσκόλλησιν αὐτῶν εἰς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις. Ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία καταλαβοῦσα τοὺς Παξούς, ὅτε ἦτο ἡ νῆσος φέουδον, ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους νὰ μεταχειρίζηται αὐτὴν ὡς τοιοῦτον, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἐσεβάσθη μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ 18ου αἰῶνος τὴν προνομιοῦχον κατάστασιν, ἣν ἀνεγνώρισε τῇ Πάργῃ, ἀρχομένου τοῦ 15ου.

Veneto, parte I, σελ. 172, Βενετία 1696), λέγει «οἱ Ἀντίπαξοι εἶναι νῆσος εὐφορος καὶ ἀκατοίκητος, ἣν καλλιεργοῦσιν οἱ Πάξιοι.» Εἶδομεν δ' ἐν τοῖς περὶ Πάργας ὅτι ἀρχαιότερον παρεχωρεῖτο ἀσυδοσία καὶ εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας τὴν νῆσον Παργίους, τοῦθ' ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι οἱ Βενετοὶ ἤθελον νὰ προαγάγῳσιν ἐκεῖ τὴν γεωργίαν.

Νῦν οἱ Ἀντίπαξοι ἔχουσιν ἑκατοστὴν κατοίκων, τὴν δ' εὐφορίαν τῶν, ἣν μνημονεῖ ὁ Κορονέλλης, ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἀρχιδουκὸς Σαλβατῶρ, παρατηρῶν ὅτι εἶναι μᾶλλον ὀπωροφόροι τῶν Παξῶν (σ. 102), ὅτι ἀφθονοῦσιν εἰς κατάλληλον διὰ κτηνοτροφίαν χόρτον καὶ ὅτι ἐν ᾧ ἐν Παξοῖς γεννήματα δὲν σπεύρονται, ἐξαιρέσει ὀλίγης κριθῆς, ἐν Ἀντιπάξοις καλλιεργοῦνται τρία εἶδη δημητριακῶν (σ. 106).

Ἐὰν ὁμῶς καὶ κατὰ πόσον ἐφορολογοῦντο πάντα ταῦτα τὰ προϊόντα ἐπὶ Βενετοκρατίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξακριβώσω.

¹ Βλ. *Censual paga il commune dello scoglio Paxo alla S. S. limitato in perpetuo* (βλ. πίνακας Rossi). Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἡ εἰσφορά αὕτη ἐπέζησε τῆς Βενετοκρατίας· διότι μόνον τῷ 1807, κατόπιν ἐπανεπιλημμένων ἀναφορῶν, οἱ ἀντιπρόσωποι Παξῶν κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τὴν Ἐπτάνησον Πολιτείαν ὅτι οἱ κάτοικοι ἐλευθέρας πλέον νήσου ἔδει ν' ἀπαλλαγῶσι τιμαριωτικοῦ βάρους (βλ. Μαυρογιάννην, ἐνθ' ἄνωτ.).

² Ὅντως οὗτοι συνδυαζόμενοι πρὸς τὴν μονοπωλιακὴν πολιτικὴν τῆς Βενετίας ἦσαν πράγματι βαρεῖς (βλ. ἄνωτ. τὸ περὶ Κερκύρας).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Α'

ΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΦΥΛΑΚΑ

Αὗται ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Valonia	Biava	Spina della terra	Vino
1570 duc. 410	1570 duc. 131	1570 duc. 1815	1570 duc. 381
-71 » 531	-71 » 232	-71 » 1100	-71 » 400
-72 » 920	-72 » 206	-72 » 2760	-72 » 910
-73 » 2030	-73 » 225	-73 » 2600	-73 » 500
-74 » 1520	-74 » 201	-74 » 2260	-74 » 201
-75 » 1100	-75 » —	-75 » 2310	-75 » 400
-76 » 610	-76 » 110	-76 » 2100	-76 » 295
-77 » 710	-77 » 145	-77 » 2410	-77 » 651
-78 » 760	-78 » 200	-78 » 2300	-78 » 900
-79 » 705	-79 » 251	-79 » 2080	-79 » 850
-80 » 550	-80 » 201	-80 » 1825	-80 » —
-81 » 600	-81 » 208	-81 » 1550	-81 » 370
-82 » 400	-82 » 120	-82 » 1651	-82 » —
-83 » 510	-83 » 161	-83 » 1300	-83 » —

Preda	Preda de Meso	Bolla delle taverne	Scuelle de molini
1570 duc. 88	1570 duc. 18	1570 duc. 9	1570 duc. 6 1/2
-71 » 44	-71 » 12	-71 » —	-71 » 3
-72 » 100	-72 » —	-72 » 8	-72 » 3
-73 » 100	-73 » 10	-73 » 7	-73 » 3
-74 » 90	-74 » 21	-74 » 8	-74 » 3
-75 » 120	-75 » 20	-75 » 9	-75 » —
-76 » 95	-76 » 25	-76 » 9	-76 » —
-77 » 82	-77 » 25	-77 » 6	-77 » —
-78 » 72	-78 » 24	-78 » 8	-78 » 6
-79 » 72	-79 » 28	-79 » 5,20	-79 » 12
-80 » 61	-80 » 22	-80 » —	-80 » 14
-81 » 61	-81 » 25	-81 » 8	-81 » 7
-82 » 75	-82 » 33	-82 » —	-82 » —
-83 » 80	-83 » 21	-83 » 7	-83 » 4

Conzaria dell' isola	Preda d' Alefchimo	Gabella della Parga	Doana Granda
1570 duc. 3	1570 duc. 3	1570 duc. —	1570 duc. 1510
-71 » —	-71 » —	-71 » —	-71 » 1600
-72 » —	-72 » —	-72 » —	-72 » 3230
-73 » 2	-73 » —	-73 » —	-73 » 4400
-74 » 2	-74 » —	-74 » 84	-74 » 4000
-75 » —	-75 » —	-75 » 130	-75 » 4410
-76 » —	-76 » 4	-76 » 101	-76 » 3810
-77 » —	-77 » —	-77 » 103	-77 » 4490
-78 » 2	-78 » 4	-78 » 125	-78 » —
-79 » 2	-79 » 4	-79 » 125	-79 » 4010
-80 » 2	-80 » 3	-80 » 9	-80 » 3660
-81 » 3	-81 » 2	-81 » 140	-81 » 3550
-82 » —	-82 » —	-82 » 100	-82 » 3350
-83 » —	-83 » —	-83 » 117	-83 » 3400

Traghetto	Peschere	Dell' orzo	Spina dell' isola
1570 duc 31	1570 duc —	1570 duc 65	1570 duc 115
-71 » 20	-71 » 3250	-71 » 150	-71 » 25
-72 » 100	-72 » 3250	-72 » 170	-72 » 20
-73 » 200	-73 » 3250	-73 » —	-73 » 180
-74 » 100	-74 » 3250	-74 » —	-74 » —
-75 » 90	-75 » 3250	-75 » —	-75 » 130
-76 » 110	-76 » 3250	-76 » —	-76 » 125
-77 » —	-77 » 5335	-77 » —	-77 » 110
-78 » —	-78 » 5335	-78 » —	-78 » 117
-79 » 50	-79 » 5335	-79 » —	-79 » 156
-80 » 60	-80 » 5335	-80 » —	-80 » 195
-81 » 60	-81 » 5335	-81 » —	-81 » 220
-82 » 50	-82 » 5335	-82 » —	-82 » 127
-83 » 50	-83 » 7166 1/2	-83 » —	-83 » 120

Tornese	Oglio	Doana piccola	Tentoria
1570 duc. 512	1570 duc. 25	1570 duc. 25	1570 duc. 40
-71 » 800	-71 » 25	-71 » 20	-71 » 52
-72 » 1400	-72 » 25	-72 » 26	-72 » 90
-73 » 610	-73 » 25	-73 » 65	-73 » 55
-74 » 810	-74 » —	-74 » —	-74 » —
-75 » 120	-75 » —	-75 » 27	-75 » 36
-76 » 690	-76 » 67 1/2	-76 » 50	-76 » 50

Tornese	Oglio	Doana piccola	Tentoria
-77 duc. 711	-77 duc. 67 1/2	-77 duc. 56	-77 duc. 41
-78 » 601	-78 » 30 1/2	-78 » 61	-78 » 40
-79 » 515	-79 » 30 1/2	-79 » 42	-79 » 30
-80 » 600	-80 » 44	-80 » 57	-80 » 30
-81 » 560	-81 » 44	-81 » 68	-81 » 35
-82 » 530	-82 » 65	-82 » 56	-82 » 33
-83 » 503	-83 » 65	-83 » 70	-83 » 43

Acque della Bastia	Gabella della Parga	Isola d'Antipaso
1570 duc. 100	1570 duc. —	1570 duc. —
-71 » 190	-71 » —	-71 » —
-72 » 700	-72 » —	-72 » —
-73 » —	-73 » —	-73 » —
-74 » 100	-74 » 32	-74 » —
-75 » —	-75 » 32	-75 » —
-76 » —	-76 » 32	-76 » —
-77 » —	-77 » 40	-77 » —
-78 » 300	-78 » 40	-78 » —
-79 » 300	-79 » 40	-79 » 12
-80 » 300	-80 » 45	-80 » 12
-81 » 200	-81 » 45	-81 » 12
-82 » 200	-82 » 45	-82 » 16 1/2
-83 » 200	-83 » 98	-83 » 16 1/2

Σ. Ε. Αἱ ἄνω στατιστικαὶ ἐλήφθησαν ἐκ τῶν σελ. 383-384 τοῦ γνωστοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος (It. VII, 1190). Μὴ προφθάσας ν' ἀντιγράψω αὐτὰς ἀνέθηκα τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς ἕξ ἐπαγγέλματος ἀντιγραφέα· εἰς τὸ σταλὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀντίγραφον μνημονεύονται ὡς φόροι τὸ traffego καὶ dellorzo· τὰς λέξεις ταύτας ἀναγινώσκω: tragheto καὶ (capitoli) dell' orzo.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Β

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΑΙΟΥ

Ἐν σελ. 15 ἐμνημόνευσα τῶν πολυτιμοτάτων πινάκων περὶ ἐξαγωγῆς τοῦ ἐλαίου, οὓς συνεχίζων τὸ ἔργον τοῦ πατρός μου, ἀειμνήστου προέδρου τοῦ ἐν Κερκύρα ἐφετείου, κατήρτισεν ὁ κ. Α. Μ. Ἰδρωμένος. Οἱ πίνακες οὗτοι εἶναι οἱ ἐξῆς:

Ἐξαγωγή ἐλαίου Κερκύρας
κατὰ τὰ τελευταῖα ἐνενηήκοντα ἔτη (1824-1913).

1824	57,370	1854	55,078	1884	6,593
1825	22,686	1855	22,462	1885	31,547
1826	39,346	1856	80,601	1886	23,212
1827	21,279	1857	11,803	1887	25,600
1828	87,587	1858	173,469	1888	10,860
1829	46,916	1859	33,636	1889	94,543
1830	101,690	1860	25,862	1890	6,198
1831	61,631	1861	44,916	1891	165,196
1832	76,003	1862	31,158	1892	18,555
1833	29,624	1863	43,250	1893	64,640
1834	176,468	1864	12,115	1894	13,021
1835	43,791	1865	71,486	1895	30,094
1836	60,043	1866	24,365	1896	31,241
1837	16,066	1867	42,120	1897	36,093
1838	32,593	1868	19,440	1898	50,056
1839	13,259	1869	56,343	1899	21,012
1840	23,632	1870	33,937	1900	22,892
1841	19,931	1871	89,023	1901	44,951
1842	34,008	1872	19,305	1902	61,602
1843	27,051	1873	62,755	1903	35,252
1844	21,600	1874	19,985	1904	55,549
1845	73,390	1875	155,362	1905	10,560
1846	15,255	1876	42,274	1906	180,515
1847	39,953	1877	148,833	1907	49,089
1848	59,386	1878	21,413	1908	140,587
1849	29,547	1879	129,869	1909	13,157
1850	53,880	1880	46,068	1910	164,210
1851	33,741	1881	111,113	1911	29,690
1852	13,788	1882	31,535	1912	171,611
1853	25,439	1883	65,775	1913	32,671

Σημ. Ἄπὸ 1 Ἰανουαρίου ἕως 31 Δεκεμβρίου.

Εἰς τὰς στατιστικὰς ταύτας νομίζομεν καλὸν νὰ προσθέσωμεν καὶ πίνακα δεικνύοντα σὺν τοῖς ἄλλοις ποῖα τὰ διαμερίσματα Κερκύρας τὰ ἔχοντα πλείονα ἐλαιόδενδρα.¹

¹ Τὸν πίνακα τοῦτον κατήρτισα ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν στατιστικῶν παρατηρημάτων τῆς περὶ Κερκύρας ἐκθέσεως τοῦ Γριμάνη, ἅτινα δὲν ἐδημοσίευσεν μετὰ τῆς ἐκθέσεως ὁ Cicogna, πιθανῶς διότι τὰ κυριώτερα αὐτῶν εἶχον περιληφθῆ ἔν ταῖς Anagraphi, ἀλλ' ἄπερ εἶχον περιωθῆ ἔν παλαιῷ συγχρόνῳ χειρογράφῳ ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Κερκυραίου Ἰωάννου Θεριογιάννη. Οὗτος, γνωστὸς διὰ τὴν πρὸς τὴν πάτριον ἱστορίαν ἀγάπην εἶχε δώσῃ τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον εἰς τὸν κ. Α. Μ. Ἰδρωμένον, ὅστις μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοῦ εὐγενείας ἔλαβε τὴν καλοσύνην νὰ μοι τὸ δωρήσῃ.

Διαμερίσματα	Ἐλαιόδενδρα	Ἐκατοστρέβια	Μύλοι	Ἴπποι ἱπποείας	Ζῶα φορτηγὰ	Βόες ἀποτῆρες	Βόσκοντα βόδην	Άγες	Πρόβατα	Ἰστοργ. μήχ. Χανὰ καὶ μετῆρες	Ἰστοργ. μήχ. καὶ θῶντων	Ἰστοργ. μήχ. ἐρίου	Ἱστορία	Σπῆλαι κάλας	Χαντῆρα	Τουφέκια καὶ τρομπόνια
Πόλεις καὶ φρούριον			36							3	42	*	978	4,087		1,811
Περίχωρα																
Bandiera ¹ Μελίχια	234,384	65	4	154	140	112	24		837		254	»	245	557		1,094
» Ἀγ. Ματθαίου	161,595	157	3	322	578	462	421		2,869		147	»	151	161		607
» Γαστουρίων	168,837	78	8	218	127	132	102		358		24	»	102	152		449
» Σκριπεροῦ	312,131	112	22	463	213	65	93		1,047		105	»	201	323		863
» Ἀγραφῶν	332,142	123	8	332	358	339	165		2,437		118	»	101	174		513
» Μαγουλάδων	286,157	102	45	163	136	231	95		984		84	»	171	137		291
» Περιθείας	140,662	82	4	167	126	188	260		685		9	»	117	112		231
» Πάγων	121,488	74	5	215	238	734	506		5,057		36	»	152	128		306
Σύνολον νήσου	116,334	84	9	116	165	272			855		31	»	136	88		316
Νῆσος Παξῶν	1,873,730	877	108	2186	2081	2535	1666		14,304		3	850	2,354	5,919		6,481
Φρούριον Πάργας	28,672	104			246	56	36		379		25	»	43	41		219
	3,515	9	7	11	52	19			90		27	»	89	308		354
Σύνολον	1,905,917	990	115	2197	2379	2610	1702		14,304		3	912	2,686	6,268		7,054

¹ Αἱ σημεῖα ἀντεστοίχουν περίπου πρὸς δῆμους¹ μέχρι τοῦ περὶ κοινοτήτων νόμου ἢ Κέρκυρα ἡριθμοὶ 11 δῆμους ἐξ ὧν δύο οἱ τῶν Κερκυραίων καὶ Ποταμογαϊτόνων περιλαμβάνοντο ἐπὶ Βενετοκρατίας εἰς τὴν περιόχην τῆς πόλεως : città e borghi.

ΤΜΗΜΑ Β' ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἡ Κεφαλληνία κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα

Αἱ τύχαι τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Βενετοκρατίας δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν εἰς ὀλίγας λέξεις. Ἡ νῆσος, τιμάριον τοῦ ἐκ Βενεβέντου Λεονάρδου Τόκκου, ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων τῇ 1579. Οἱ Βενετοὶ ἀνεγνώρισαν τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν ἀρκεσθέντες νὰ λάβωσι τὴν Ζάκυνθον (1484). Μετ' ὀλίγον ὅμως χρόνον, ἀνανεωθέντος τοῦ πολέμου καὶ ἀπολεσθεισῶν τῆς τε Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης,¹ ἡ Βενετία ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ σταθμὸν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ὀριστικῶς ἐν τῇ εὐλιμένῳ Κεφαλληνίᾳ. Τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1500 καὶ τῆς εἰρήνης τοῦ 1502.

Ἄσκοπον θὰ ἦτο νὰ ἐπιχειρήσωμεν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῆς ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας παραταθείσης βενετικῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως ἐν τῇ νήσῳ. Εἰδικώτερον, ὅπως πάντοτε, θὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν φορολογικὴν ὀργάνωσιν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 18^{ης} ἑκατονταετηρίδος, ἐν τούτοις ὅμως θ' ἀφιερῶσωμεν καὶ σελίδας τινὰς εἰς τὰ πρῶτα πεντήκοντα ἔτη τῆς βενετικῆς κατοχῆς.

Διὰ τὴν μελέτην τῆς περιόδου ταύτης εὕρομεν πράγματι, τῇ φιλοφρόνῳ ὑποδείξει τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας ὀρμωμένου καὶ φιλόστορος γενικοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος ἐν Βενετίᾳ φίλου

¹ Περὶ τῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, μεγάλης σημασίας τῆς Μεθώνης βλ. Μίλλερ καὶ Μομφερράτον.

κ. Τιμοθέου Τυπάλδου Φορέστη, πολυτιμοτάτην χειρόγραφον συλλογὴν¹ διαταγμάτων, δουρικῶν γραμμάτων καὶ ἄλλων διοικητικῶν πράξεων,² ὧν πλείστοι ἀφορῶσιν εἰς τοὺς ποικίλους κλάδους τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως ἢ καὶ τὴν ἐμπορικὴν πολιτικὴν τῆς Βενετίας, πολλαὶ δ' εἰς τὴν διανομὴν τῆς γῆς³ καὶ εἰς τὸν ἐποικισμὸν τῶν στραδιωτῶν, ὅστις κυρίως ἀπέβλεπεν εἰς ἀπόκρουσιν νέων τουρκικῶν ἐπιθέσεων.

Τ' ἀπαρτίζοντα τὴν συλλογὴν ἔγγραφα ἀφορῶσιν εἰς περίοδον, ἣτις ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Βενετῶν ἐν τῇ νήσῳ μέχρι τοῦ ἔτους 1543, ὅποτε ἤρχισαν ἐπουλούμεναι αἱ ἐν τῆς τρομερᾶς τουρκικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ 1537 πληγαί.

Ὅθεν ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συλλογὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μελετήσωμεν πῶς ὠργανοῦτο μία νέα κτῆσις, τὸ δὲ διδάγμα εἶναι τοσοῦτω πολυτιμότερον, καθ' ὅσον ἀφ' ἐνὸς μὲν πολλὰ τῶν θεσπιζομένων κρατοῦσι καὶ ἐν Ζακύνθῳ, ἀφ' ἑτέρου δ' ὀλίγα τῶν ἀποτελούντων τὴν συλλογὴν ἔγγραφα ἐδημοσιεύθησαν (ὑπὸ τοῦ Σάθα), ἰδίως δ' ἀνέκδοτος ἔμεινεν ἡ πολυτιμοτάτη ἐκθεσις τοῦ Navagerio τῆς 27 Ὀκτωβρίου 1511.⁴

Ἄς ἐξετάσωμεν διαδοχικῶς τὴν φορολογίαν καὶ τὰ παράπονα, ἅτινα αὕτη ἐγέννα.

¹ Βλ. Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην, Classe VII^a, Codice MDXXXIV.

² Ἴδου ὁ ἰταλικὸς τίτλος τῆς συλλογῆς:

«Summario delli ducali, partie, ordini, proclami, terminationi et altro che sono state raccolte da più luochi ch' erano disperse e fatte registrare nel presente libro, prima che si smarischino del tutto a futura perpetua memoria de Curiosi, Ingegneri e Causidici del foro.»

³ Καθ' ὅσον οἱ Βενετοὶ ἐπανεκτήσαν τὴν νῆσον σχεδὸν ἔρημον. Βλ. λεπτομερείας περὶ τῆς ἐρημώσεως καὶ τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης κατὰ τοὺς 15^{ον} καὶ 16^{ον} αἰῶνας ἐν εἰδικῷ ἐπὶ τοῦ θέματος ἡμετέρῳ ἄρθρῳ (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, 13 Μαρτίου 1910).

⁴ Ὁ σύνδικος Ἰωάννης Ναθαγέριος ἔχων, ὡς λέγει, «καθῆκον νὰ φροντίξῃ, ὅπως τὰ δημόσια εἰσοδήματα μὴ διασπαθίζωνται», ἀνακοινῶ εἰς τὴν «Κάμερα Φισκάλ» τῆς Κεφαλληνίας σειρὰν ἀποφάσεων τῆς

I

Ἡ Κεφαλληνιακή φορολογία ἀρχομένου τοῦ 15^{ου} αἰῶνος.

Ἡ φορολογία ἐκανονίσθη κυρίως διὰ δύο δουρικῶν διαταγμάτων τοῦ 1503 (22 Ἰουνίου) καὶ 1504 (19 Μαρτίου): τὰ διατάγματα ταῦτα συνεπληρώθησαν δι' ἄλλων θεσπισμάτων, ὀφειλομένων εἴτε εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν Βενετῶν (καὶ ἢ πρωτοβουλία αὐτὴ σχεδὸν πάντοτε ἀπέβλεπεν εἰς τὴν αὐξήσει τῶν εἰσπράξεων) εἴτε εἰς τὰ παράπονα τῶν Κεφαλλήνων, οἵτινες διὰ πρεσβειῶν εἴτε πρὸς τὴν σύγκλητον ἢ τὸν προνοητὴν δὲν ἔπαυον ἐπιδιώκοντες ἐλάφρυνσιν τῶν βαρῶν τῶν.

Βάσιν τοῦ ὄλου φορολογικοῦ συστήματος ἀποτελεῖ τὸ δουρικὸν διάταγμα τῆς 22 Ἰουνίου 1503. Διὰ τούτου ὠρίζετο ὅτι πᾶσαι αἱ πρόσοδοι, αἵτινες εἰσепράττοντο ὑπὸ τῶν προγενεστέρων κυρίων τῆς νήσου, δηλαδὴ τοῦ signor Λεονάρδου (τοῦ Τόγκου) καὶ τῶν Τούρκων, ὑπάγονται ἐφεξῆς εἰς τὸ ταμεῖον τῆς νήσου· ἦσαν δὲ αὐταὶ αἱ ἀλυκαί, τὰ ἰχθυοτροφεία, οἱ μύλοι καὶ οἱ ἔμμεσοι φόροι (saline, peschiere, molini, daci).

Πρὸς τούτοις πάντα τὰ κτήματα ἀνεξαιρέτως ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν δεκάτην. Ἦτο δὲ αὕτη ὁ κυρίως εἰπεῖν φόρος, δι' ὃ καὶ συνεχῶς ἐμερίμνησεν ἢ πολιτεία, ὅπως διατηρήσῃ αὐτῇ τὸ προσὸν τῆς γενικότητος.¹ Δουρικὴ διαταγὴ τῆς 15 Αὐγούστου 1505 τονίζει ὅτι οὐδαίς, οὐδ' αὐτὰ τὰ μοναστήρια καὶ οἱ εὐαγαεῖς οἴκοι ἐξαιροῦνται τῆς καταβολῆς τοῦ δεκάτου ἀνευ ῥητῆς

Βενετικῆς Κυβερνήσεως, ὧν πολλοὶ εἶχον προκληθῆ ὑπὸ τῶν παρῶν τῶν Κεφαλλήνων. Τὸ ἔγγραφο εἶναι μακρότατον (καταλαμβάνει ἐν ἀντιγράφῳ 68 χειρογράφους σελίδας), θίγει δ' ἐκτὸς τῶν δημοσιονομικῶν πλεῖστα ἄλλα ζητήματα καὶ δὴ τὸ τῆς νομοθεσίας. Οἱ Κεφαλλῆνες οὐδεμίαν θετικὴν τοιαύτην εἶχον, ὅθεν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Βενετίας ὅτι κύρος θὰ εἶχον εἰς τὸ ἐξῆς αἱ *leggi municipali*, καί, ὅπου αὐταὶ ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, τὰ βενετικὰ *statuti*.

¹ Π6λ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 165 κέξ.

προνομίας ἐκ τῆς «Signoria nostra» προερχομένης.¹ Ὅσακις δ' ἐχορηγεῖτο τοιαύτη ἀουδοσία, ἐδίδοτο πάντοτε ὑπὸ ἀσθηρῶς περιορισμούς. Οὕτως ἢ εἰς τοὺς ἐποίκους — ὧν ἐν τούτοις τόσον ἐπόθουν τὴν προσέλευσιν — χορηγουμένη περιωρίζετο εἰς πέντε ἔτη. Τὰ δὲ στραδιωτικὰ κτήματα ἀπήλαυνον μὲν ἀληθῶς διηγεκοὺς ἀουδοσίας, ἀλλ', ἐπειδὴ ἐκ τούτου προέκυψαν καταχρήσεις, ἐπεξετάθη εἰς Κεφαλληνίαν, τῇ 10 Ἰουνίου 1518, διάταξις ἀπὸ τῆς 5 Ὀκτωβρίου 1505 ἰσχύουσα ἐν Ζακύνθῳ, δι' ἧς περιωρίσθη ἢ ἀτέλεια εἰς ἐν ζευγος βοῶν, διὰ δὲ τὸν αἶνον εἰς 150 ξέστας (ζάρας) κατ' ἔτος.²

¹ Τῷ 1505 οἱ Κεφαλλῆνες πρέσβεις ἐπέτυχον τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ φόρου διὰ τὰ κτήματα τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν, βεβαιωθέντος ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐθίμου ἀναγομένου εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ «Signor Lunardo».

Τὸ προνόμιον τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἐπεξετάθη ποτὲ εἰς τὰ μοναστήρια. Ὄντως ὁ Λοβέρδος γράφει (σελ. 128) τὰ ἐξῆς:

«Οἱ Κεφαλλῆνες ἐζήτησαν, ὅπως ἢ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γερασίμου ἀπαλλαγῇ τῆς δεκάτης· ἢ Γερουσία ἠρνήθη τοῦτο, ὅπως μὴ καὶ ἄλλαι μοναὶ ἀπαιτήσωσι τὸ αὐτὸ προνόμιον, ἀλλ' εὐλαβουμένη τὰ πρὸς τὸν Ἁγίον Γεράσιμον αἰσθήματα τῶν Κεφαλλήνων ὤρισεν, ὅπως τὸ ταμεῖον Κεφαλληνίας συνεισφέρῃ χάριν τῆς εὐπρεποῦς λειτουργίας τῆς Μονῆς ὅσην πρόσοδον ἀπέφερεν ἢ ἐπὶ τῶν κτημάτων ταύτης δεκάτη, ἤτοι 30 δουκάτα κατ' ἔτος (δουρικὰ γράμματα 1586)».

Σημειωτέον ὅμως ὅτι τὰ δρθόδοξα μοναστήρια ἦσαν πολυάριθμα, 25 τὸν ἀριθμὸν καί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ 3 λατινικά, πλήρη μοναχῶν (Σαιν Σωβέρ, τόμ. Γ', σελ. 50).

Πρὸ τοῦ 1754 ἡ διαχείρισις τῶν μονῶν ὑπήγετο εἰς τοὺς μητροπολίτας, οἵτινες δὲν εἶχον πάγιον εἰσόδημα. Ὁ ἐνάρετος ἐπίσκοπος Ἀδράμιος Μελισσινός, ἵνα περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις καὶ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πιέσεων, ἔπεισε τὸν προβλεπτὴν Σαγρέδον νὰ ἐκδώσῃ κανονισμὸν ἐρίζοντα ὅτι τοῦ λοιποῦ ἢ οἰκονομικῆ ἐπιστασία τῶν Μονῶν θὰ ὑπήγετο εἰς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ δὴ εἰς ἐπιτροπὴν διοριζομένην ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τῶν εὐγενῶν τῆς νήσου. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντι νὰ μετριάσῃ ἐκορύφωσε τὰς καταχρήσεις (βλ. καὶ Λοβέρδον σελ. 163).

² Ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν ἠδ' ἀρτίστησεν, ἐννοεῖται, τοὺς στραδιώτας, οἵτινες τριάκοντα ἔτη βραδύτερον ἐζήτησαν εἰσέτι ἐπέκτασιν τῆς ἀουδοσίας καὶ δὲν ἔπαυον ἐνοχλοῦντες ἐπὶ τούτῳ τοὺς Προβλεπτάς (βλ. α' ἔκθεσιν Calvo, 3 Μαρτίου 1548, παρὰ Σάθα, τόμ. Γ', σελ. 280), μέχρις οὐ ἐπέτυχον τέλος νὰ ἐπεκταθῇ ἢ προνομία εἰς 4 στάρας σιτηρῶν καὶ εἰς ὠρισμένα ποσὰ ἐλαίου καὶ κριθῆς «ἐπὶ ζηνίμῳ τοῦ δημοσίου» (βλ. β' ἔκθεσιν Calvo, 7 Ὀκτωβρίου 1548, αὐτόθι, σελ. 284).

Τὸ ὅτι ἡ δεκάτη ἐλογίζετο ὡς ἡ κυριώτερα πρόσδοδος καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς. Ὁ προνοητὴς Κεφαλληνίας διέταξε τῇ 15 Δεκεμβρίου 1506, ὅπως οἱ μὴ καλλιεργοῦντες τὰ κτήματα των ὧσιν ὑπόχρεοι νὰ δίδωσι ταῦτα πρὸς μορτὴν εἰς τοὺς ἀκτῆμονας. Τοῦτο δέ, ὡς λέγει, ὅπως εἰσπρατίζεται ἡ δεκάτη. Ἐν ἔτος βραδύτερον (14 Δεκεμβρίου 1507) διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀποφασίζεται καὶ ἡ δήμευσις τῶν κτημάτων τῶν παραχωρηθέντων εἰς ἄτομα μὴ ἐλθόντα νὰ κατοικήσωσιν εἰς τὴν νῆσον.

Ἡ γενικότης τῆς δεκάτης ἴσχυε διὰ τε τὰ ἄτομα καὶ τὰ προϊόντα. Οὕτω τῷ 1505 ἐζήτησαν οἱ Κεφαλλῆνες νὰ ἐξαίρεθῶσι τοῦ φόρου οἱ κῆποι καὶ λαχανόκηποι. Τῷ δὲ 1511 ἐζήτησαν νὰ ἐξαίρεθῶσι τοὺλάχιστον οἱ κύαμοι (cippole), λίαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς πτωχοτέροις καὶ ἐκ τῆς φορολογίας τῶν ὁποίων τὸ δημόσιον ἀπελάμβανε μόνον 4 δουκάτα κατ' ἔτος.¹ Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ἀμφότεραι αἱ αἰτήσεις αὗται ἀπερρίφθησαν ἀνευ συζητήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπεξετάθη τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1528 ἡ δεκάτη εἰς τὸ μέλι καὶ τὸν κηρόν, «προϊόντα ἄτινα, λέγει ὁ διοικητὴς, παράγει ἡ νῆσος ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἄτινα οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ μὴ φορολογηθῶσι».

Καὶ ταῦτα διὰ τοὺς φόρους τοὺς θεσπισθέντας τῷ 1503. Τῷ 1504 κανονίζονται λεπτομερέστερον α') τὰ κατὰ τοὺς τελωνιακοὺς δασμούς. Ὅρίζεται ἰδίως ὁ ἐξαγωγικὸς φόρος ἐπὶ τοῦ μέλιτος, τῶν βαλανιδίων, τῶν σιτηρῶν καὶ τοῦ κηροῦ εἰς 5⁰/₁₀₀.

Ὅτε ἐγράφησαν αἱ ἐκθέσεις αὗται, ὁ ἀριθμὸς τῶν στραδιωτῶν, εἰς οὓς εἶχον παραχωρηθῆ κτήματα, ἀνήρχετο εἰς 150. Παρ' αὐτοὺς δ' ὑπῆρχον καὶ οἱ «stradioti provisionnati» οἱ λαμβάνοντες μισθόν.

¹ Παρ' ἡμῶν εἶχον καταργηθῆ πολὺ πρὸ τοῦ 1880, ἡ δεκάτη τῶν κρομμύων, ὀσπρίων καὶ γεωμύλων, τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ μικροῦ τῆς προσόδου, τὸ δ' ἕνεκα τῶν συχνῶν ἐπαφῶν, εἰς ἃς αἱ μικραὶ δεκάται ἔφερον τὸν ἐνοικιαστὴν πρὸς τοὺς δεκατιζομένους, ὅτινες, ὅταν ἐκαλλιέργουν ποικίλα προϊόντα, ἐδέχοντο τὴν ἐπίσκεψίν του πλειστάκις τοῦ ἔτους (πβλ. ἀγόρευσιν Σωτηροπούλου, 31 Μαρτίου 1880 καὶ τὰς Περι Ἑγγείου Φορολογίας δύο διατριβὰς τοῦ αὐτοῦ, Ἀθήνας 1861 καὶ 1867).

β') Εἰσάγεται φόρος οἰκοδομῶν (dazio delli livelli) πρὸς 1 Marzello¹ κατ' οἰκίαν ἐνιαυσίως.

Ὡς μέθοδος βεβαιώσεως ἐγκαθίσταται τὸ σύστημα τῶν δηλώσεων μὲ ποινὴν αὐστηροτάτην, τὴν δήμευσιν, πρὸς ὄφελος τοῦ καταδότου.

Τὸ αὐτὸ σύστημα ἰσχύει διὰ τὴν δεκάτην, ἥτις, λέγει ῥητῶς τὸ διάταγμα τοῦ 1504, ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τοὺς μύλους, κήπους, λαχανοκήπους καὶ ἐλαιοτριβεῖα (Molini, zardini, ortti et Massine d'Olive).

γ') Ἐπικυροῦται ὁ φόρος ἐνὸς σολδίου κατὰ μικρὸν ζῶον, ὃν εἶχεν ἐπιβάλλῃ ὁ διοικητὴς πρὸς κατασκευὴν τοῦ φρουρίου Κεφαλληνίας. Ὁ φόρος οὗτος, ὅστις ἐνθυμίζει τὴν βυζαντινὴν *καστροκισίαν*, ἔμελλε νὰ παύσῃ νὰ εἰσπράττηται ἅμα τῇ ἀποπερατώσει τοῦ «Καστέλλου», οὐχ ἦντον ὅμως διετηρήθη μέχρι τέλους τῆς Βενετοκρατίας.

Ὁ δικαιολογημένος φόρος τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες ἦσαν πάντοτε αἰφνίδιοι καὶ τρομεραὶ, ὤθησεν ὀλίγον βραδύτερον τοὺς κατοίκους Πάλης νὰ στερῶσιν ἐκτὸς ἀγγαρίας

¹ Περὶ τοῦ κρατοῦντος ἐν ἀρχῇ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος νομισματικοῦ συστήματος ἐν Κεφαλληνίᾳ βλ. τὴν δουκικὴν τῆς 12 Νοεμβρίου 1525, κανονίζουσαν τὰ πράγματα ὡς ἐξῆς:

1 Moceniglio	=	σολδία	24
1 Marcello	=	»	12
1 βενετικὸν δουκάτον	=	λίρ.	7.2
1 οὐγγρικὸν »	=	»	7.4
1 τουρκικὸν »	=	»	7.2
1 fiorin largo	=	»	7.—
1 pseudo del sol	=	»	6.17

Ὁ κανονισμὸς ἐπεβάλλετο καὶ λόγῳ τῶν καταχρήσεων τῶν ὑπαλλήλων, ὅτινες ἐπωφελοῦντο τῆς νομισματικῆς ἀοριστίας, ὅπως πιέζωσι τοὺς φορολογουμένους. Οὕτω, κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ Ναθααγγερίου, ὑπελόγιζον τὸ δουκάτον πρὸς 6 σολδία πλέον τῆς πραγματικῆς του ἀξίας.

Παραπλήσια καὶ χειρότερα ἔπραττον τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Tournafort καὶ πλείστων ἄλλων περιηγητῶν οἱ Τούρκοι ὑπάλληλοι ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι (βλ. λεπτομερείας ἐν τῇ μελέτῃ μας *L'administration financière* κτλ., σελ. 30-31).

ὕλικοῦ καὶ ἐργασίας καὶ φόρον εἰς εἶδος (100 δοῦκάτα οἴνου καὶ σίτου ἐνιαυσίως), χάριν κατασκευῆς φρουρίου, ὅπερ σκοπὸν εἶχε νὰ τοὺς προστατεύσῃ κυρίως ἀπὸ τῶν ἐν Λευκάδι Τούρκων.

Ἴσως δ' ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ βραδύτερον ἀναφαινομένη διὰ τὴν Παλικὴν βαρυτέρα φορολογία.

II

Τὰ κατὰ τῆς φορολογίας παράπονα.

Τὰ παράπονα τῶν Κεφαλλήνων καὶ αἱ εἰς ταῦτα δοθεῖσαι ἀπαντήσεις μᾶς διδάσκουσιν ἱκανὰ περὶ τῶν δυσκολιῶν, εἰς ἃς προσέκοφεν ἡ διὰ τῶν νόμων τοῦ 1503 καὶ 1504 ἐγκαθιδρυθεῖσα φορολογία. Ὡς πηγὰς δ' ἀσφαλεῖς πληροφοριῶν ἔχομεν τὸ Διάταγμα τῆς Συγκλήτου τῆς 11 Ἰανουαρίου 1505¹ καὶ τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν τοῦ Ναθαγερίου.

Τὰ παράπονα τῶν Κεφαλλήνων ἀνεφέροντο φυσικῶς τῷ λόγῳ εἰς τὴν δεκάτην, ἐστρέφοντο ὅμως οὐχὶ τόσον κατὰ τοῦ θεσμοῦ καθ' αὐτοῦ ἢ κατὰ τῆς εἰσπράξεως εἰς χρῆμα. «Τοῦτο εἶναι πρὸς μεγίστην ζημίαν τοῦ πιστοῦ ὑμῶν λαοῦ» ἔλεγον οἱ Κεφαλλῆνες πρέσβεις τῷ 1505. Τῆς δὲ Συγκλήτου στερεῶσεως τὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τοὺς δημητριακοὺς κάρπους, οἱ παραγωγεῖς ἐλαίου καὶ οἴνου ἐπαναλαμβάνουσι τῷ 1511 τὰ παράπονά των ἐξηγοῦντες ὅτι ὁ τόπος εἶναι πτωχός, ὅτι ἡ πώλησις τοῦ προϊόντος πλὴν τῶν ἄλλων δυσκολιῶν πάσχει καὶ ἀπὸ τὰς κακοκαιρίας, αἵτινες ἐμποδίζουσι τὰ πλοῖα νὰ πλησιάζωσιν εἰς τοὺς λιμένας, καὶ ἐξαιτοῦνται τοῦλάχιστον, ὅπως ὁ φόρος πληρώνηται εἰς δύο δόσεις.

Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα δὲν ἔπεισαν τὸν δόγην, ὅστις ἀντιπροέβαλε τὴν πενίαν καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς τοπικῆς διοικήσεως, ἐνισχύουσιν ὅμως τὰ ἐκ τῆς συγχρόνου δημοσιονομικῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν μεγαλονήσων Κρήτης καὶ Κύπρου διδά-

¹ Βλ. καὶ Σάθαν, *Monumenta*, τόμ. Ε', σελ. 162-4.

γματα περὶ τῆς ἀνακουφίσεως, ἣν ἀποτελεῖ ἡ εἰς εἶδος πληρωμὴ τοῦ ἐγγείου φόρου (πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 175).

Τὸ ἐγγράφον τοῦ 1511 κανονίζει καὶ τὰ κατὰ τὸ *Nomistrotio* cioè *Herbadigo*,¹ δηλαδὴ τὸν φόρον τῶν μικρῶν ζώων, ὅστις ἐγέννα καὶ αὐτὸς δυσκολίας. Ἡ κυριώτερα προέκυπτεν ἐκ τοῦ μὴ καθορισμοῦ τῶν φορολογητέων ζώων.² φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ἡ βεβαίωσις ἔδιδε χώραν εἰς παρεισπράξεις.³

Ἐπίσης τῷ 1511 ἐτέθη τέρμα εἰς ἄλλην κατάχρησιν σχετικὴν πρὸς τὸν φόρον τῶν οἰκιῶν.⁴ τέλος διὰ παραπλησίους λόγους ἐδημοσιεύθη καὶ εἰδικὸς διὰ τὴν Κεφαλληνίαν πῖναξ (*tariffa*) τῶν δικαστικῶν τελῶν, ὡς καὶ τῶν ποινικῶν τε καὶ ἀστικῶν προστίμων.⁵

¹ Γράφεται καὶ *erbatigo* ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ.

² Παρεπονοῦνται οἱ Κεφαλλῆνες ὅτι εἰσπράττεται φόρος παρὰ τῶν θηλαζόντων ἀμνῶν καὶ ἐκείνων ἀκόμη, ἅτινα ἔφερον ἡ μήτηρ ἐν γαστρὶ, τοῦθ' ὅπερ παράλογον, διότι τὰ ζῶα ταῦτα δὲν ἔβοσκον καὶ ὁ φόρος, ὡς τὸ ὄνομά του δηλοῖ, ἦτο οὐσιαστικὸς φόρος ἐπὶ τῶν νομῶν. Ἡ Βενετικὴ κυβέρνησις ἔλυσε τὸ ζήτημα ἀποφασίσασα ὅτι μόνον τὰ μέχρι Ἀγίου Γεωργίου (ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ) γεννηθέντα θὰ ἐτέλουν τὸν φόρον. Τοῦναντίον ἕτερον ζήτημα ἐλύθη ἀντιθέτως πρὸς τοὺς πόθους τῶν Κεφαλλήνων. Ὑπεβλήθησαν δηλαδὴ εἰς φόρον τὰ μετὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου ἐξαχθέντα ζῶα, τὸ μὲν «ἐν συμμορφώσει πρὸς τὸ πρὸ τῆς βενετικῆς ἐποχῆς καθεστῶς», τὸ δὲ διότι «τὸ νόμιστρον ἐπεβάλλετο λόγῳ τῆς νομῆς, τὰ δ' ἐξαχόμενα εἶχον καθ' ὅλον τὸ θέρος βοσκήση».

³ Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἡ βενετικὴ θεωρία τοῦ 1511 συμφωνεῖ πρὸς τὴν σημερινὴν ἐπιστήμην, ἥτις θεωρεῖ ὅτι βάσις τοῦ φόρου εἶναι ἡ φορολογία ὄχι τῶν ζώων αὐτῶν, ἀλλὰ τῶν νομῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ φόρος οὗτος δὲν ἀπαντᾷ, ἐνθα ὅλ' ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς ὑπάγεται εἰς τὸν ἐγγεῖον φόρον (βλ. ἀνωτ. Μέρος Γενικόν, σελ. 193).

⁴ Ὁ γραμματεὺς (*scrivan* ἢ καὶ *scontro*) καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκονομικῆς ἐπιτροπῆς προσεπάθουν νὰ ἐγκαθιδρῦσουν τὸ ἐξῆς εἶδος παρεισπράξεως: συνήθιζον νὰ λαμβάνωσιν ἓνα ἀμνὸν κατὰ μάνδραν (*mandria*). Τοῦτο καταδικάζει ἡ κυβέρνησις ἐπιβάλλουσα πρόστιμον 25 ἄσπρων κατ' ἀμνόν. Τὸ πρόστιμον διενέμετο κατὰ τρίτον ὁ καταδότης, ὁ διοικητὴς καὶ ἡ *Camera fiscal*.

⁵ Ὁ φόρος οὗτος ἐζητεῖτο καὶ παρὰ τῶν μετὰ τοῦ πατρὸς κατοικούντων ἐγγάμων υἱῶν. Ἡ δοκιμὴ αὕτη τῆς μετατροπῆς τοῦ φόρου τῶν οἰκιῶν εἰς φόρον οἰκογενειακὸν εἶναι ἀξιοσημείωτος, διότι εἰς ἄλλας χώρας συνετελέσθη.

⁶ Ὁ πῖναξ οὗτος περιλαμβάνεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1511 καὶ εἶναι ἀρκούντως μακρὸς.

Ἐλλείψει τοιούτου ὑπῆρχον ἤδη οἱ δύο πίνακες τῆς Κερκύρας ἢ τῆς Ζακύνθου· πλὴν αἱ ἐνδιαφερόμεναι ἀρχαὶ καὶ ἰδίως ὁ cancellier, ἀντὶ νὰ ἐκλέξωσι τὸν ἕτερον τούτων, ἐφήρμοζον κατ' ἀρχὴν μὲν ἀμφοτέρους, ἐκαστοτε δὲ τὸν μᾶλλον συμφέροντα εἰς τὸ βαλλάντιον αὐτῶν (quello que fa più al suo proposito).

Τοῦναντίον ἡ Σύγκλητος δὲν ἠθέλησε τίποτε νὰ μεταβάλλῃ εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ οἴνου, ἥτις ἔκτοτε εἶχε τρεῖς μορφάς: 1) τὴν δεκάτην· 2) τὴν spina (ἐπὶ τῆς λιανικῆς καταναλώσεως)· 3) τὰ τέλη τῆς ἐξαγωγῆς.¹

Ἐπίσης ἡ Βενετία δὲν ἐνέδωκεν ὡς πρὸς τὰ τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου παράπονα. Οὗτος ἀπῆτει ἐν νόμισμα (marcello) δι' ἕκαστον ζεύγος βοῶν, τοῦθ' ὅπερ ἔλεγον οἱ Κεφαλλῆνες ὅτι εἶναι «Angaria insolita ultre le sue rendite dell' Episcopato», δηλαδὴ «φόρος ἀσυνήθης καὶ ὑπερβαίνων τὰ δικαιώματα τῆς Ἐπισκοπῆς».²

¹ Οἱ Κεφαλλῆνες παρεπονοῦντο 1^{ον} ὅτι ἡ δεκάτη ἦτο βαρύτερα τῆς ἐν Ζακύνθῳ, διότι ὑπελογίζετο πρὸς ἡ ἄσπρα τὴν ζάραν ἀντὶ β καὶ τοῦτο, ἐνῶ ἡ Ζακυνθία ζάρα ἦτο χωρητικότητος μεγαλειότερα· 2^{ον} ὅτι ἡ πρόσθετος spina, καίτοι ἐλαφροτέρα τοῦ πρώτου φόρου, ἦτο ἐκτάκτως καταθλιπτική, διότι «δὲν δύναται τις ἐλευθέρως νὰ πωλήσῃ οὔτε κἂν δοχεῖον οἴνου, ὅθεν διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (per amor di Dio) ζητεῖται ἡ ἄρσις τοῦ φόρου, ὅστις ὀλίγον ἀποφέρει εἰς τὸν Ἅγιον Μάρκον, καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτοῦ εἰς καπηλεία ἢ ξενοδοχεῖα».

² Ἐν σχέσει πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου ὁ φίλος κ. Ἡλίας Τσιτσέλης μοι γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐν τῇ σχετικῇ κεφαλαίῳ τοῦ (εἰσέτι ἀνεκδότου) Β' τόμου τῶν Κεφαλληνιακῶν Συμμεκτων διαπραγματεύομαι καὶ τὰ τῶν φόρων τῆς συντηρήσεως τῶν βυζαντινῶν ἀρχιερέων τῆς Κεφαλληνίας (ἐννοῶ τῶν πρὸ τοῦ 1212, ὅτε κατηργήθη ὁ ὀρθόδοξος θρόνος). Λοιπὸν οἱ ἀρχιερεῖς ἐκεῖνοι, πλὴν τῶν ὄσων ἐκαρποῦντο ἐκ κτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ἐσιτίζοντο κατὰ νεαρὰν (ἀποβλέπουσαν ἐν γένει τοὺς ἀρχιερεῖς) Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Μεταξὺ τῶν χορηγουμένων τοῖς ἐπισκόποις ἀναφέρεται καὶ τὸ καπνικὸν (ἀποτελούμενον ἐκ νομισμάτων, ὀσπρίων, σίτου καὶ ὀρνίθων, ἅτινα ἐχορήγει αὐτοῖς πᾶσα ἐστία). Εἰκάζω ὅτι τῶν δικαιωμάτων τούτων δὲν ἔστεροῦντο καὶ οἱ Κεφαλληνίας ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μετέπειτα Λατῖνοι ἱεράρχαι, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν γενομένην τῇ

Παρὰ τὸ μῆκος καὶ τὰς λεπτομερείας τῶν οδηγιῶν τοῦ Ναβαγερίου, ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακρόν, παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητον οικονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς νήσου, νὰ προσκόπητῃ εἰς δυσχερείας.

Ἐκ δουικῆς ἐγκυκλίου τῆς 21 Δεκεμβρίου 1534 φαίνεται ὅτι ἡ οικονομικὴ κατάστασις πολὺ ἀπείχε τῆς τελειότητος. Τὸ ἔγγραφο, μακρότατον, διεκτραγωδεῖ λεπτομερέστατα τὰς γινόμενας καταχρήσεις, τὴν ἔλλειψιν δημοσίας λογιστικῆς,¹ τὴν μὴ τήρησιν βιβλίων διὰ τὴν δεκάτην (ἢ ἔλλειψις αὐτῆς καθίστα δυσκολωτάτην τὴν εἰσπραξιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ φόρου), τὴν μὴ εἰσπραξιν εἰδικοῦ τέλους παρὰ τῶν καρπουμένων τὰς δημοσίας γαίας,² τὴν μὴ ἐξεύρεσιν φερεγγύων ἐνοικιαστῶν τῶν φόρων, τὴν ἔλλειψιν μερίμνης διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν παραχωρηθέντων κτημάτων, τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν ἀλυκῶν, τῶν δημοσίων μύλων³ κτλ. κτλ.

Λόγω τῆς χωλαινούσης οικονομικῆς διοικήσεως αἱ εἰσπράξεις, αἵτινες θὰ ἠδύναντο ν' ἀνέλθωσιν εἰς 6,000 δουκάτα, ἔφθανον μόλις εἰς 4,000. Τὰ ἔσοδα φόρων τινῶν εἶχον ἐλαττωθῆ μεγάλως. Οὕτω τὰ ἔσοδα τοῦ νομίστρου εἶχον κατέλθῃ ἀπὸ 700-800 εἰς 500 δουκάτα, διότι τῶν ὑπαλλήλων μὴ ἐκτελούντων αὐτοπροσώπως τὰς ἀπαριθμίσεις, αἱ ἀποκρύψεις ζῶων καθίσταντο εὐκολώτεραι.

1206 σύμβασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεφωνήθη, ἵνα τοῖς Λατίνοις ἱεράρχαις τοῦ νέου φραγκοβυζαντινοῦ κράτους χορηγῶνται τὰ πρῶτην τοῖς ὀρθόδοξοις τοιοῦτοις ἀπονεμόμενα (ἰδὲ καὶ Νερούτσου Χριστιανικαὶ Ἀθήναι, Δελτ. Ἱστορ. Ἑταιρ. 1890, III, 61).

Τὸ ἔγγραφο τοῦ 1511 φαίνεται ἐπιβεβαιοῦν τὴν εἰκασίαν τοῦ κ. Τσιτσέλη. Οἱ Κεφαλλῆνες παραπονοῦνται ὅτι ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος ζητεῖ φόρον (ταύτην τὴν ἐννοίαν εἶχε τότε ἡ λέξις angaria) ἀσυνήθῃ ἄρα ὑπῆρχον καὶ συνήθεις τοιοῦτοι, οὓς δὲν ἤρουντο νὰ καταβάλλωσι.

¹ Δὲν ὑπῆρχε κἂν σιδηροῦν χρηματοκιβώτιον ἐν τοῖς γραφείοις, δι' ὃ καὶ ὁ ταμίας ἐφύλασσε τὰς εἰσπράξεις ἐν τῇ ἰδίῳ οἴκῳ.

² Τὸ ἀπὸ τοῦ 1505 ἀπαντῶμενον τοῦτο τέλος ὑπενθυμίζει τὸ «δικαίωμα ἐπικαρπίας», ὅπερ παρὰ τὴν δεκάτην ἐπλήρωνον παρ' ἡμῶν αἱ ἐθνικαὶ γαῖαι (πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 172).

³ Ἦτο αὕτη τόσον ἀθλία, ὥστε οὗτοι εἶχον καταστή ἀκατάλληλοι πρὸς ἐνοικίασιν.

Ἄλλ' οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐὰν ἡμέλουν τὰ καθήκοντά των εἰς βᾶρος τοῦ δημοσίου, δὲν παρέβλεπον τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. Χάριν τούτου προσέβαινον εἰς πλείστας καταχρήσεις· οὕτως ἐπέβαλλον παρανόμους φόρους,¹ κατελάμβανον ἐν τοῖς χωρίοις δῆθεν χάριν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας οἰκίας, ἃς μετέπειτα ἐμίσθουν πρὸς ἴδιον λογαριασμόν² καὶ ἐν γένει διέπραττον τσσαύτας παρεισπράξεις (tante manzarie),³ ὥστε οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ἐξηναγκάζοντο νὰ μεταναστεύωσιν εἰς Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν (in Puglia et in Sicilia).

Ἡ δουκικὴ προστρέχει πρὸς θεραπείαν τῶν κακῶν εἰς διάφορα κατάλληλα καὶ δραστήρια φάρμακα (oppurtuni e gagliardi remedii), ἅτινα ἀγνωστον κατὰ πόσον ἐπέφερον τὸ

¹ Εἰς τούτων ἦτο τὸ πρὸς ὄφελος ἰδιωτῶν τινων ἐγκαθιδρυθὲν μονοπώλιον τοῦ ἀπὸ Ἀργοστολίου εἰς Ληξούριον καὶ τὰνάπαλιν πορθμείου. Ἡ βενετικὴ κυβέρνησις κατεδίκασε μὲν τοὺς προδάντας εἰς παράνομον μονοπωλίαν, ἀλλ' ἠσπᾶσθη τὴν ἰδέαν αὐτῶν ὀργανώσασα μετ' οὐ πολὺ πρὸς ἴδιον ὄφελος τὸ μονοπώλιον τούτο, ὅπερ ὑπὸ τὸ ὄνομα *traghetto di Lixuri* διετηρήθη μέχρι τοῦ 1818 (βλ. λεπτομερείας κατωτέρω).

² Ἡδὲ ἀπὸ τοῦ 1517 (ducale 23 Ἰουνίου) ἀπηγορεύετο εἰς τὸν Καπετάνιον τῆς Κεφαλληνίας καὶ εἰς τοὺς Καθαλλαρότους νὰ περιέρχωνται τὴν νῆσον ἔφιπποι ἄνευ ἀδείας τοῦ Διοικητοῦ· ὅτε δ' ἐλάμβανον τισαύτην διαταγήν, ὄφειλον νὰ περιοδεύωσιν ἰδίαις δαπάναις καὶ οὐχὶ εἰς βᾶρος τῶν χωρικῶν (βλ. πλείονα περὶ τῶν περιοδειῶν τῶν ὑπαλλήλων, Γενικὸν Μέρος, Τμήμα Β', κεφ. Ι', ὅπου πραγματευόμεθα περὶ παρεισπράξεων τῶν κατωτέρων ὑπαλλήλων).

³ *Manzarie* εἶναι ἰδίως αἱ λόγῳ τῶν ἀγγαρειῶν παρεισπράξεις. Ἡ λέξις *μαγναούρα* διεσώθη ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, τὸ δὲ πρᾶγμα ἐν Τουρκίᾳ. Ὁ κ. Bégarl, μελετήσας εἰδικῶς τὸ θέμα (βλ. *La Révolution Turque*, Παρίσι 1909, σελ. 49-50), ἀπαριθμεῖ τέσσαρας μεγάλας *mangeries*, τὸν στρατόν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν φορολογίαν καὶ τὴν ὁδοποιΐαν:

«Οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ «τρώγουσι» τὰ προωρισμένα διὰ τοὺς δυστυχεῖς στρατιῶτας, οἱ δικασταὶ τὰς περιουσίας τῶν διαδίκων ἰδίως τὰς τῶν μὴ μουσουλμάνων, ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις ὑπὸ πρόφασιν εἰσπράξεως τῶν φόρων προβαίνει εἰς μυρίας παρεισπράξεις καὶ ἡ ἐξαγορὰ τῆς δῆθεν πρὸς κατασκευὴν ὁδῶν ἐπιταχθείσης ἀγγαρείας εἶναι διὰ τοὺς νομάρχας πηγὴ προσόδου ἀνεξάντλητος».

προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα.¹ Πάντως ὁ πόλεμος τοῦ 1538, ὅστις συνεπτήνευκε νέαν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, θ' ἀνέκοψε πρὸς καιρὸν τὴν μεταρρυθμιστικὴν ἐργασίαν.

III

Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη τῷ 1548.

Ἡ ἐν κώδικι MDXXXIV συλλογῇ σταματᾷ, οὕτως εἰπεῖν, μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1538. Ὁ Σάθας ὅμως περιέσωσε δύο ἐκθέσεις τοῦ Ἀλουσίου Κάλβου, τέως προβλεπτοῦ Κεφαλληνίας, διδούσας ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς μετὰ ταῦτα καταστάσεως.

Ἡ πρώτη, ἀπὸ 3 Μαρτίου 1548 (*Monumenta*, τόμ. Γ', σελ. 280 κέξ.), δίδει λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς νήσου.

Τὰ τοπικὰ ἐξοδα ἀνῆρχοντο εἰς 3,111 δουκάτα καταναλισκόμενα τὸ πλείστον εἰς μισθοὺς.

Οὕτως ὁ Προβλεπτής ἐλάμβανε 500 δουκάτα, ὁ Καμερλίγκος 180, ὁ Cancelier 133, ὁ Σκόντρος 60. Ἐπίσης σχετικῶς καλοὺς μισθοὺς ἐλάμβανον οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ μικρὰ τινα κονδύλια ἀφιεροῦντο εἰς τὴν ὀχύρωσιν.

Περὶ δὲ τῶν ἐσόδων δίδεται ὁ ἐξῆς λεπτομερῆς πίναξ:²

¹ Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς παρεισπράξεις, ὁ Inquisitor, sindaco ed Avogador, Ἰωάννης Καπέλλος, σταλεῖς εἰς Κεφαλληνίαν μετὰ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1638, ἀπηγόρευσε ῥητῶς εἰς τοὺς διοικητὰς νὰ λαμβάνωσι δῶρα, ἐξ οὗ δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τὰ δῶρα ἦσαν πηγὴ καταχρήσεων.

² Ἄλλα μέτρα ἐνδιαφέροντα τοῦ Καπέλλου ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως εἶναι: 1) Ἡ ἀπαγόρευσις τῶν μονοπωλίων. 2) Ὁ ὄρισμός τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων. 3) Ἡ χορηγηθεῖσα τῶν ὀφειλέταις τοῦ δημοσίου ἄδεια τοῦ πληρῶναι τὰ χρέη των εἰς σταφιδοκαρπὸν (βλ. Λοβέρδον σ. 126 καὶ 140).

³ Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 284.

Datio del Nomistro	duc. 550
Decima del Vin	» 1050
Datio de le prade	» 82
Datio de la spina	» 179
El traghetto del Argostoli	» 17
Decima del miel	» 35
Decima della grana	» 100
Decima delle cevole	» 14
Decima del lin	» 80
Datio de l'Intrada et Insida	» 166 aspri 25
Decima del oglio	» 194
Livelli	» 203
Chirologio	» 35
Peschiere	» 37
Saline	» 131
Recognition	» 80
Condanson	» 250
Decima del Thiachi, formento stara 82 val	» 26 aspri 28
Decima del formento de l'isola stara 2100 val 677	» 16
Decima del orzo stara 3000 val	» 483 » 45
Decima della vena stara 100	» 8
Decima della segala stara 10 val	» 2 » 20
Decima del megio stara 38 val	» 9 » 6
Summa in tutto	duc. 4460 aspri 40

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου προκύπτει ὅτι μικραὶ τινες προσθήκαι εἶχον γίνῃ ἐν τῇ φορολογίᾳ. Πρῶτον βλέπομεν ὅτι τὸ πορθμεῖον Ἀργοστολίου εἶχεν ἤδη καταταχθῆ μετὰ τῶν δημοσίων προσόδων· ἐξ ἄλλου μνημονεύονται δύο φόροι ἄγνωστοι τέως, τὸ dazio delle prade (:) καὶ τὸ Chirologio.¹

Ἄλλο δίδαγμα ἀξίον λόγου εἶναι ἢ πολὺ μικρὰ σημασία τῶν τελῶν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Ἡ Κεφαλληνία ἀναφαί-

¹ Καὶ ὁ μὲν πρῶτος δὲν ἐπανευρίσκεται κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα, ὁ δεῦτερος ὅμως εἶναι πιθανῶς ὑπὸ διάφορον ὀρθογραφίαν, καὶ εἴπομεν ἤδη πόσον ἀσταθῆς ἦτο ἡ βενετικὴ ὀρθογραφία (βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 134), τὸ ἐν Ζακύνθῳ ghirologio, δηλαδὴ ὁ φόρος τῶν οἰκιῶν ὅστις βραδύτερον ἀναφαίνεται ὡς παράρτημα τῆς δεκάτης ὑπὸ τὸ ὄνομα livelli di case ossia fumatico.

νεται τῷ 1548 ὡς τόπος γεωργικὸς καὶ ποιμενικὸς, οὗ τὸν πλοῦτον ἀπαρτίζουσι κυρίως τὰ δημητριακὰ καὶ ὁ οἶνος. Σταφίς δὲν μνημονεύεται οὐδὲ βάμβαξ, ὁ δὲ Κάλβος λέγει ῥητῶς ὅτι οἱ Κεφαλλῆνες θὰ ἦσαν πλουσιώτεροι, ἐὰν εἰργάζοντο περισσότερο καὶ ἐὰν ἐκαλλιέργουν τὰ δύο ταῦτα προϊόντα. Ἐπίσης τὸ ἐλαιον παρήγετο εἰς σχετικῶς ἐλαχίστην ποσότητα, ἢ δὲ τοιαύτη παραμέλησις τῆς ἐλαιοκομίας παρατηρεῖται, ὡς θὰ ἴδωμεν, μέχρι τοῦ 18^{ου} αἰῶνος καὶ ἀντανανκᾶ μέχρι τέλους ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς φορολογίας τοῦ ἐλαίου.

Ὁ Κάλβος παραπονεῖται ἀκόμη ὅτι οἱ νησιῶται δὲν ἐπεξεργάζοντο καταλλήλως τὸ ἔριον τῶν αἰγοπροβάτων, ἅτινα ὑπολογίζει εἰς 100,000 καὶ πλέον.¹

Ἄλλὰ τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1548 πόρισμα εἶναι ἡ ταχύτης, μεθ' ἧς ἡ νῆσος ἀνέλαθεν ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ 1538. Τὸ τοιοῦτον ἐπιβεβαιοῖ ἡ δευτέρα ἐκθεσις τοῦ Κάλβου, ἢ ἀπὸ 7 Ὀκτ. 1548 (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 284-5) ἐν ἣ ὁ πληθυσμὸς παρίσταται αὐξηθεὶς ἀπὸ 14,000 εἰς 15,304 καὶ τὰ ἔσοδα ὡς δυνάμενα ν' αὐξηθῶσιν εἰς 5-6,000 δουκάτα.

Ὅτι δ' ὁ Κάλβος δὲν ἠπατάτο λέγων ὅτι τὰ ἔσοδα τῆς Κεφαλληνίας ἠδύναντο ταχέως ν' αὐξήσωσι, μαρτυρεῖ ὁ ἐξῆς πίναξ ἐκ ποικίλων πηγῶν ὑπὸ τοῦ Πάρτς (βλ. σ. 118) σταχυολογηθεὶς:

		δουκάτα
1503	1,515	
1548	4,460	»
1564	7,000	»
1572	9,577	»
1576	11,000	»
1582	13,500	»
1584	14,000	»
1603	23,000	»
1613	24,000	»
1626	34,000	»

¹ Ὁ Πάρτς (σελ. 238) ἔχει ἴσως δίκαιον κρίνων τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ὡς ὑπερβολικόν· σφάλλεται ὅμως διατεινόμενος ὅτι δὲν ὑπάρ-

Αὐται ἦσαν αἱ πρόσοδοι τῶν γνωστῶν ἤδη ἡμῖν φόρων. Τῷ 1584 προσετέθη ὅμως εἰς αὐτάς ὁ ἐπὶ τῆς σταφίδος νέος φόρος (nuova imposta), οὗ αἱ ἀποδόσεις ὑπερέβησαν ταχέως τὰς τῶν ἄλλων φόρων ὁμοῦ.

Συμπεριλαμβανομένου και τοῦ νέου φόρου, τὰ ἔσοδα τοῦ ταμείου ἀνῆλθον τῷ 1626 εἰς 79,000· τὸ δὲ 1635 εἰς 113,251 δουκάτα.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ ἐκθέσει ἀπαντῶσι διὰ πρώτην ἴσως φορὰν παράπονα κατὰ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Κεφαλλήνων, οἵτινες παρίστανται ὡς «*homini assai condecienti ma alquanto maligni*».

Ἐκτοτε τὰ παράπονα ταῦτα ἐπαναλαμβάνονται τακτικῶς εἰς πᾶσαν σχεδὸν ἐκθεσιν: Προσήπτετο, οὕτως εἰπεῖν, στερεοτύπως εἰς τοὺς Κεφαλλήνας ἀπεριόριστος πλεονεξία,¹ ἔφρασις πρὸς τὴν κλοπὴν,² ματαιότης, φιλαρχία και ἰδιοτέλεια, ὡς και ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι σπαραγμοί.³

χει ἄλλη στατιστικὴ πληροφορία περὶ τῶν μικρῶν ζῶων μέχρι καταλύσεως τῆς Βενετοκρατίας, ἀφ' οὗ ἡ ἀπογραφή τοῦ 1766-1770 μνημονεύει 18,520 ἀμνοὺς και 16,605 αἴγας (compendii generali σελ. 244).

¹ Ὁ Γριμάνης γράφει ἐν σελ. 21: «Sono industriosi e solleciti del proprio interesse, oltrepassando per questo ogni legge civile e morale».

² Ὁ χρηματίας διοικητῆς Κεφαλληνίας Ἀνδρέας Μοροζίνης γράφει: (Corsi di penna et Catene di materia sopra l'isola della Ceffalonia, Βενετία 1628, σελ. 35):

«In molti luoghi della Grecia s'osservava l'usanza antica di rubare, comme anco al tempo nostro era il medesimo uso in Ceffalonia. E veramente che di tre terzi delli processi spediti da noi, *li due errano di ladrerie*».

³ Ἴδου κρίσεις τινὲς ἐκ τῆς ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου 1754 ἐκθέσεως τοῦ τέως προβλεπτοῦ Κεφαλληνίας Πασχάλη Τζιγόνια (κατὰ μετάφρασιν Ἑρμ. Δούντζη, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 62):

«Ἡ Κεφαλληνία τρέφει πολυάριθμον λαόν, ὅστις ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἀρχαίαν του καταγωγὴν εἴωθεν εἰσέτι νὰ διακρίνηται διὰ τὴν ὀξυδερκειάν του και οὐδὲν νὰ ἐπιχειρῇ ἄνευ ἀπληστίας και ἀτάκτου περιπαθείας. Ὅ,τι δὲ ἡ ματαιότης και τὸ συμφέρον τῶν ἰσχυροτέρων δύναται νὰ ὑπαγορεύσῃ πρὸς καταπίεσιν τῶν ἀσθενεστέρων, εἶναι ἐν

Και τὰ παράπονα μὲν ταῦτα δὲν ἦσαν πιθανῶς ὅλως ἀβάσιμα, ἀφ' οὗ ἐπαναλαμβάνουσι ταῦτα και εἰ, κηρύσσοντες τοὺς Κεφαλλήνας ὡς τοὺς εὐφροστεροὺς τῶν Ἑλλήνων, ἀδελφοὶ Arbois,¹ και ὑπὸ ἡπιώτερον τύπον και μὲ περισσοτέρας ἐπιφυλάξεις ὁ συμπαθῶς πρὸς αὐτοὺς διακείμενος Σαιν Σωβέρ,² πλὴν εἶναι

χρήσει παρ' ἐκείνοις τοῖς κατοίκους, οἵτινες ὑπολογίζουσι τὴν ἑαυτῶν εὐδαιμονίαν οὐχὶ ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν νόμων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς ὑπεροχῆς, ἣν κατορθοῦσι νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τῶν ἄλλων».

¹ Οὗτοι λέγουσιν (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 48):

«Les habitants de Cephalonie sont les plus spirituels de tous les Grecs, mais ils abusent trop souvent de leur esprit; des querelles interminables naissent parmi eux de la subtilité et de la finesse de leur logique pointilleuse; ils passent pour être haineux et vindicatifs et on peut leur accorder beaucoup de vanité».

² Οὗτος δίδει τὸν ἐξῆς χαρακτηρισμὸν (τόμ. Γ', σελ. 99):

«Le Cephaloniotte est fin et adroit, très persévérant dans ses projets. Une fois qu'il s'est proposé d'arriver à un but, toutes ses pensées s'y portent, s'y fixent; rien ne le rebute, et véritable protégé, il se plie à toutes les métamorphoses, prend toutes les formes qu'il croit propres à assurer son succès. Il est vindicatif et intrigant; *c'était surtout chez les premiers du pays que l'on remarquait ce caractère*; la population d'Argostoli était divisée en une infinité de petits partis, qui se déchiraient mutuellement. *La politique Venitienne loin d'arrêter ces divisions les entretenait avec soin*».

«On ne peut aussi refuser au Cephaloniotte la plus grande aptitude pour les sciences de tout genre. Cephalonie a fourni à l'étranger des hommes d'état, des officiers généraux qui se sont distingués par leurs talents militaires et politiques. Quelqu'uns ont couru la carrière des lettres avec distinction. L'hospitalité est encore une des vertus du Cephaloniotte; il aime et accueille l'étranger, se plait à s'instruire auprès de lui et quoique aussi vain que les autres Grecs, il accorde au mérite le tribut d'admiration qui lui est dû. Les autres insulaires moins hospitaliers, prétendent que chez les Cephaloniottes, très curieux de voyager, l'accueil qu'ils font aux étrangers, n'est qu'un acte de spéculation; ils peuvent se trouver dans le pays de ceux qui auront été leurs hôtes; étrangers à leur tour ils se préparent à l'avance des droits à l'hospitalité».

«Ces insulaires aiment le plaisir de la société et les femmes jouissent de toute leur liberté».

δίκαιον ν' αναγνωρισθῆ διὰ τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν εὐθύνονται κυρίως οἱ συνεχῶς ταύτην καταγγέλλοντες Βενετοὶ διοικηταί. Οὗτοι, ἐν ᾧ μὲν οὐδὲν ἔπραττον πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας ἢ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς δημοσίας ασφαλείας,¹ ὑπέθαλπον πρὸς παγίωσιν τῆς ἰδίας ἐπιρροῆς τὰς μεταξὺ τῶν ἐγχωρίων αἱματηρὰς ἀντιζηλίας, συχνάκις δὲ μάλιστα ἐπορίζοντο ἀθέμιτα ὀφέλη ἐκ τῶν διαπραττομένων ἀδικημάτων.

Ἀπόδειξις δὲ ὅτι ἡ Βενετοκρατία ἦτο ὁ κύριος ἔνοχος, εἶναι πρῶτον ὅτι ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ καὶ φόνοι καὶ κλοπαὶ ἐξέλιπον ἢ ἐμετριάσθησαν, ἐκλιπούσης αὐτῆς, καὶ δεύτερον ὅτι οἱ Κεφαλλῆνες, οἵτινες ἐδείκνυον ἐν τῇ πατρίδι τὴν τόσῃ νωθρότητα,² διέπρεπον ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τότε, ὅπως καὶ σήμερον, ὡς ἐπιστήμονες, φιλόλογοι, ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ καὶ μεγαλέμποροι.³

Περατοῦμεν τὸ περὶ Κεφαλληνίας πρῶτον τοῦτο μέρος διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἡ Ἰθάκη ἐξηρτάτο ἤδη ἐκ τοῦ ταμείου Κεφαλληνίας, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ εἶναι πηγὴ προσόδων, διότι κατὰ Κάλβον (σελ. 285):

«Εἶχε μόνον 3 χωρία, κατοικούμενα ὑπὸ τριῶν οἰκογενειῶν, πάντοτε περιτρόμων λόγῳ τῶν πειρατῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως παντὸς καταφυγίου ἐκτὸς τῶν ὁρέων».

Ὅθεν οὐδὲν ἄπορον, εἰ ἐν τῷ πίνακι τῆς πρώτης ἐκθέσεως ἡ ὄλη τῆς νήσου εἰς τὸ δημόσιον εἰσφορὰ περιωρίζετο εἰς ὀλίγον σίτον ἀξίας 28 δουκάτων.

¹ Ὁ Σαιν-Σωβὲρ παρατηρεῖ ὅτι, φθίνοντος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, οὐδὲν κατάστημα φιλανθρωπικὸν ἢ ἐκπαιδευτικὸν ἀπῆντα ἐν Κεφαλληνίᾳ (ἐνθ' ἄνωτ., τόμος Γ', σελ. 60).

² Περὶ τῆς νωθρότητος τῶν Κεφαλλήνων χωρικῶν, οἵτινες ὑπὸ καλλιτέραν κυβέρνησιν κατέστησαν οἱ φιλοπονώτεροι τῶν ἀνδρῶν, συμφωνοῦσι πάντες οἱ ξένοι, αὐτὸς δὲ ὁ Σαιν-Σωβὲρ μεταχειρίζεται τὰς λέξεις *indolence* καὶ *inertie* τὴν δευτέραν ἐπὶ τῶν ἀλιέων (σελ. 36).

³ Βλ. ἄνωτ. σημ. 2, σελ. 133.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^{ον} Αἰῶνα

I

Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις.

Τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Κεφαλληνίας, φθίνοντος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, ὁ Λοβέρδος δίδει ῥοδίνην εἰκόνα (σ. 184): «Ἡ γεωργία προήγετο, ὁ σταφιδοκάρπος ἐπωλεῖτο πρὸς 22 βενετικὰ τσεκίγια τὴν χιλιάδα. Οἱ μοσχᾶτοι οἶνοι ἐξήγοντο ἀμέσως εἰς τὴν Βενετίαν καὶ κατ' Αὐγουστον ἐγένετο ἐτησίως οἶονεὶ πανήγυρις εἰς Ληξούριον, ὅπου δέκα ἕξ καὶ πλείονα μεγάλα πλοῖα παρελάμβανον τὸ προϊόν. Οὐχ ἤττον ἄφθονος ἐξαγωγή ἐγένετο εἰς Βενετίαν ἐλαίου, βάμβακος, κηρίου, μέλιτος καὶ τυροῦ, ὡς ἐπίσης ἐξήγετο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν Εὐξείνιον ὁ οἶνος καὶ τὰ πανταχοῦ περιζήτητα ῥοσόλια τῆς νήσου. Ἐπὶ πᾶσι δ' ἤκμαζεν ἡ ναυτιλία».

Καὶ ὅσα μὲν λέγει ὁ Λοβέρδος εἶναι ἀκριβῆ, ἀνακριβῆς ὅμως εἶναι τὸ σύνολον τῆς εἰκόνας, διότι ἐν ᾧ κλάδοι τινὲς ἤκμαζον, πενία καὶ ἀθλιότης ἐμάστιζε τὸν τόπον.

Καὶ πρῶτον, διὰ ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸ τελευταῖον σημεῖον, ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ ναυτιλία ἤκμαζεν ἐπὶ τούτου συμπίπτουσι πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι, ἀντιτιθεμένου μάλιστα τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος τῶν Κεφαλλήνων πρὸς τὴν νωθρότητα τῶν ἄλλων Ἑπτανησίων.¹

¹ Ὅπως ὁ Σχροφάνης ὑπολογίζει (τόμ. 1^ο, σελ. 28) τὸν κεφαλληνικὸν ἐμπορικὸν στόλον εἰς 150 πλοῖα μέσης χωρητικότητος, 5-6,000 σάκκων (ἐκάστου σάκκου ἰσομένου πρὸς 80 λίτρας). Ἐν ᾧ ἐν Κερκύρα μόνον ἐν πλοῖον ὑπῆρχε καὶ τοῦτο προσφάτου κατασκευῆς, δι' ἧ καὶ ἐκλήθη Ὁ πρωτότοκος υἱὸς (ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 15).

Ἐπίσης ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὸ μοςχάτον «δὲν ἐπετρέπετο νὰ λείπη ἀπὸ βενετικὴν τράπεζαν» (Πάρτς, σ. 251) καὶ ὅτι τὰ ροσόλια τῆς Κεφαλληνίας ἦσαν περιζήτητα. «Τὰ ἀρωματικὰ βότανα καὶ ἄνθη τῆς νήσου, λέγει ὁ Vaudoucourt (σ. 440), καθιστῶσι ταῦτα πρώτης ποιότητος. Ἀληθῶς δύσκολον ἤθελεν εἶναι νὰ εὔρη τις ἀλλαχοῦ καλλίτερα. Ἐξάγονται

Ἡ Κεφαλληνία διετήρησε τὴν ὑπεροχὴν της ταύτην κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα.

Κατὰ τὰ Statistical Tables of Cephalonia, ἄτινα κατηρτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Νάπιερ, ὑπῆρχον τῷ 1823 119 μεγάλα ἰστιοφόρα (ships), 107 μικρότερα (sailing vessels), 49 μικρὰ καὶ 69 ἀλιευτικὰ. Κατὰ δὲ τὸν ἱατρὸν Davy (τόμ. Β', σελ. 61), τῷ 1828 ἡ κατάστασις τῆς ναυτιλίας ἐν τοῖς Ἰονίοις νήσοις συνωφίζετο ἐν τῷ ἑξῆς στατιστικῷ πίνακι:

Κέρκυρα	12	πλοῖα	
Ζάκυνθος	4	»	
Κεφαλληνία	300	»	(μὲ πλήρωμα 20-30 ἄνδρας κατὰ μέσον ὄρον).

Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἀτμοῦ δὲν μετέβαλεν οὐσιωδῶς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Κατὰ τὰς ἐπίσημους στατιστικὰς τοῦ ὑπουργείου τῶν ναυτικῶν τὰς προπέρους ἐν τομίδιῳ ἐκδόσεως, τῇ 1 Ἰανουαρίου 1912 ἐπὶ συνόλου 348 ἀτμοπλοίων χωρητικότητος 383,446 τόννων

ἡ Κεφαλληνία	παρουσίαζε	25	ἀτμόπλοια	καθαρᾶς	χωρητικότη.	41,339	τόνων
» Ἰθάκη	»	15	»	»	»	27,765	»
» Κέρκυρα	»	3	»	»	»	2,779	»
» Ζάκυνθος	»	2	»	»	»	1,933	»

Ἡ Ἰθάκη ὑπερβαίνει νῦν ἀναλογικῶς τὴν Κεφαλληνίαν, διότι καὶ πολὺ περισσότερα πλοῖα ἔχει ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ της καὶ χωρητικότητος κάπως μεγαλειτέρας (μέσος ὄρος 1850 τόννοι ἀντὶ 1614)· τὸναντίον ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κέρκυρα μειονεκτοῦσι καὶ ὑπὸ ἑποφιν χωρητικότητος (μέσος ὄρος 966 καὶ 926 τόννοι).

Ἐκτὸς τῆς Ἑπτανήσου, τῆς Κεφαλληνίας, ὑπερέχουσι μόνον ὁ Πειραιεὺς (167 πλοῖα, 145, 286 τόννοι), ἡ Σῦρος (71 πλ. 77,665 τ.) καὶ ἡ Ἄνδρος (45 πλ. 77,160 τ.). Βλ. περὶ πάντων τούτων καὶ τὴν ἡμετέραν μελέτην: La Marine Marchande Grecque (ἐν τῇ *Journal des Economistes* φύλλα 15 Σεπτεμβρίου καὶ 15 Ὀκτωβρίου 1913).

δὲ οὐ μόνον εἰς Βενετίαν, Τεργέστην καὶ Λιβόρνον, ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀγγλίαν καὶ Ρωσίαν.¹

Ὅρθῶς ἀφ' ἑτέρου ὁ Λοβέρδος φέρει ὡς ἀνεπτυγμένην τὴν μελισσοκομίαν. Τὸ μέλι τῆς Κεφαλληνίας ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος ἀντικείμενον φορολογίας,² ἔσχε δὲ ὀλίγον βραδύτερον πανευρωπαϊκὴν φήμην, θεωρούμενον ὡς τὸ ἄριστον μετὰ τὸ μέλι τῆς Ναρβῶνος καὶ τὸ καλούμενον δάκρυον τῆς Ἰσπανίας.³

Κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἡ καλλιέργειά του ἀπέβη λίαν προσοδοφόρος, ἐντεῦθεν καὶ ἡ παροιμία «κάθε μελίτσι καὶ τσεκίσι». Τὸ κεφαλληνιακὸν μέλι ἐξήγετο εἰς Βενετίαν καὶ Ἀγκῶνα.⁴ Ὁμολογούμενον πρὸς τούτους εἶναι ὅτι ἀντικείμενον σχετικῶς σπουδαίου ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου εἰς τὰς Ἰονίους νήσους

¹ Κατὰ τὸν Σαιν-Σωδὲρ τὰ ροσόλια ἐχρησίμευον κυρίως ὡς δῶρα πρὸς ἐπίσημα πρόσωπα, τοῦτο δ' ἐπιβεβαιεῖ καὶ ὁ Ἐπ. Δ. Παγώνης, ὅστις ἐν εἰδικῷ ἄρθρῳ (*Ροσόλια καὶ Κονία Κεφαλληνίας, Ἑπτανησιακὸν Ἡμερολόγιον*, τόμ. Α', σελ. 342-348) δίδει πληροφορίας περὶ τῶν ἀκμασάντων ἐν Κεφαλληνίᾳ κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα βιομηχανῶν ροσολίου, τῶν βραβείων τῶν ἀπονεμηθέντων ἐν ἐκθέσεσιν εἰς αὐτούς, τέλος δὲ καὶ περὶ μεγάλων ἀνδρῶν (λ. χ. τοῦ Γουλιέλμου Α' καὶ τοῦ Γλάδστωνος), ἐκτιμησάντων δεόντως τὰ προϊόντα της κεφαλληνιακῆς ταύτης βιομηχανίας, ἧς οἱ πρωτεργάται ἦσαν πολλάκις ἐν ταυτῷ καὶ ζαχαροπλάσται. Ἡ ροσολοποιία ἀκμάζει εἰσέτι ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ εἰς αὐτὴν προσετέθη ἀπὸ 35τίας, χάρις εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Tool, καὶ ἡ κονιακοποιία, χρησιμοποιουμένου ὡς πρώτης ὕλης τοῦ μοςχάτου.

² Βλ. ἀνωτ. σελ. 122.

³ Βλ. Ἰόνιον Ἀνθολογίαν, ἀρ. 3, Ἰουλίου ΑΩΛΔ'.

Κατὰ τὸν ἀββᾶν della Rocca (βλ. *Traité complet* κτλ. τόμ. Γ', σελ. 109) εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Χαρθούρη ἐν Βερσαλλίαις ἐκρίθη ἀνώτερον τοῦ τε Ναρβονικοῦ καὶ Ἰσπανικοῦ μέλιτος, καθ' ὅτι διετηρήθη ἐπὶ δεκαετίαν διαυγὲς μὴ ὑποστάν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὑγροῦ κλίματος τῆς Γαλλίας.

⁴ Εὐτυχῶς ἡ μελισσοκομία ἐξηκολούθησε ν' ἀνθῇ ἐν Κεφαλληνίᾳ, μάλιστα δὲ ἐπεξετάθη καὶ χάρις εἰς τὴν Βαλλιάνειον γεωργικὴν σχολὴν, ἐτελειοποιήθη. Ὑπάρχουσι νῦν 18,000 κυψέλαι ἀντὶ τῶν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν 13,000 ἐξ ὧν 3,800, συστήματος Dadans ἀντὶ τῶν 6 πρότερον τοιούτων, (βλ. Παγώνην ἐν Ἑπτανησιακῷ Ἡμερολόγιῳ, σελ. 347).

καὶ τὴν νότιον Ἰταλίαν ἀπετέλει ὁ κηρὸς¹ καὶ ὁ ἐξ αἰγῶν τυρὸς.²

Δύναται δὲ τις νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Λοβέρδου ἀπαριθμουμένας πηγὰς πλούτου καὶ τὴν βιομηχανίαν βαμβακερῶν ὑφασμάτων, ἣν ὁ Βωδονκούρ, Βορὺ δὲ Σαῖν-Βινσὲν καὶ Σκροφάνης παριστώσιν ὡς ἀκμάζουσιν, ἥς τὰ προϊόντα ἐξήγοντο ἐκτὸς τῶν Ἰονίων νήσων εἰς Πελοπόννησον καὶ Βενετίαν, καὶ περὶ ἥς πλείονα θὰ διαλάβωμεν ἐπ' ἀφορμῇ τῆς φορολογίας αὐτῆς.

Πλὴν ἐξ ὅλων τούτων οὐδαμῶς ἔπεται ὅτι ἡ Κεφαλληνία ἤκμαζε περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνος· πολὺ δὲ φοβοῦμαι ὅτι ὁ Λοβέρδος γράφων ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας παρεσύρθη ὑπὸ τῆς διαδεδομένης δυστυχῶς παρὰ τισιν Ἑπτανησίους ἀδυναμίας νὰ ἐκθειάζωσι τὸ καθεστῶς, ὑφ' ὃ διήνυσαν τὰ ἔτη τῆς νεότητος, καὶ ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἀντιδράσεως, ἣν προεκάλεσαν πολλὰ τῶν ἀγγλικῶν μεθόδων.

Καὶ πράγματι περὶ ἀκμῆς μὲν ἀστικῆς δὲν δύναται νὰ γίνῃ οὔτε λόγος, διότι τὰ δεινότερα ὑπὸ τῶν σεισμῶν τοῦ 1736, 1743 καὶ 1752 δοκιμασθέντα Ληξούριον καὶ Ἀργοστόλιον μόνις τὸν τίτλον τῆς κωμοπόλεως ἠδύναντο ν' ἀξιῶσιν τότε³ οὐδὲν δημόσιον κατάστημα ἠγεῖρετο ἐν αὐταῖς, αὐτοῦ τοῦ προνοητοῦ ἐνοικιάζοντος ἰδιωτικὴν οἰκίαν.

Ἡ κτηνοτροφία δὲν ἦτο ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐπιδεικτικὴ ἀναπτύξεως διὰ τὴν ἔλλειψιν λειμώνων· ἀλλ' ἡ νῆσος δύναται νὰ θρέψῃ αἰγοπρόβατα, ἔθρεφε δὲ κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα κατὰ τοὺς ἐπισήμους ὑπολογισμοὺς πλέον τῶν 100,000 τοιούτων.⁴ Φθίνοντος τοῦ 18^{ου}, ταῦτα περιωρίζοντο εἰς 18,520 ἀμνοὺς καὶ 16,605 αἰγας,

¹ Βλ. κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ φορολογίας τοῦ μέλιτος.

² Βλ. κατωτέρω τοὺς πίνακας τοῦ Σκροφάνη. Καὶ σήμερον ἔτι ἡ Κεφαλληνία παράγει καλὸν τυρὸν· φημίζονται ἰδίᾳ αἱ μυζήθραι τοῦ χωρίου Ἀθήρωσ (δῆμος Θηναίας).

³ Βλ. παρὰ Σαῖν-Σωθέρ, τόμ. Γ', τὸ κεφ. IV «description des villes d'Argostoli, Lixuri et de la forteresse d'Axo.»

⁴ Βλ. ἀνωτ. σελ. 131 ἴσως οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι ἦσαν κατὰ τι ὑπερβολικοί.

ἐξ ὧν οἱ μὲν μόνις ἐπήρουν εἰς τὴν ἐγχώριον κατανάλωσιν,¹ αἱ δὲ ἐχρησιμοποιούντο πρὸς κατασκευὴν τυροῦ καὶ εὐτελῶν τινῶν ταπήτων, *zepe* καλουμένων.²

Ἐξ ἄλλου ὀλίγοι κλάδοι τῆς γεωργίας ἔθαλλον,³ οἱ δὲ δύο κυριώτεροι, δηλαδὴ ἡ σταφίς καὶ τὰ δημητριακά, ἦσαν ἐν πλήρει μαρασμῷ. Αἱ σταφιδάμπελοι, κατὰ τὸν Γριμάνην, τόσον ὀλίγον ἀπέφερον, ὥστε ἐξερριζοῦντο ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τινῶν, ἡ δὲ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν, ἥτις ἦτο ἐπιδεικτικὴ πολλῆς ἀναπτύξεως,⁴ παρημελεῖτο τελείως, τῶν ἀνδρῶν ἐπιδιδομένων εἰς τὴν ναυτιλίαν ἢ μεταναστευόντων.

Τοὺς λόγους τῆς παραμελήσεως ταύτης ἀναπτύσει διὰ

¹ Ὁ Σαῖν-Σωθέρ βεβαιεῖ μάλιστα ὅτι εἰσήγοντο ἀμνοὶ ἐκ Πελοποννήσου· οἱ πίνακες τοῦ Σκροφάνη μαρτυροῦσιν ὅμως μόνον περὶ εἰσαγωγῆς βοῶν.

² Κατεσκευάζοντο δι' ἀναμίξεως μετ' ἐρίου καὶ ἐκαλύπτοντο δι' αὐτῶν τὰ δάπεδα τῶν βενετικῶν γονδολῶν (βλ. Σαῖν-Σωθέρ, σ. 21).

³ Ὁ κεφαλληνιακὸς βάμβαξ ἔθεωρεῖτο ὡς ἄριστος καὶ ἦτο περιζήτητος εἰς τὰς νήσους, ἀλλ' εἶχε καταστῆ ἀντικείμενον τῶν κερδοσκοπιῶν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ βενετικοῦ ναυτικοῦ (Σαῖν-Σωθέρ, σελ. 18-19), οἷτινες, ὡς ἀνεφέραμεν ἤδη, εἶχον μετατρέψῃ ἑαυτοὺς εἰς ἐμπορευομένους πλοιάρχους (βλ. Γεν. Μέρος, σελ. 281).

Δὲν λέγω τίποτε περὶ τῆς πολυθρυλῦτου ἀποπειρας τοῦ Μαρίνου Χαρθούρη νὰ εἰσαγάγῃ ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν καλλιέργειαν τοῦ Ἰνδικοῦ βάμβακος καὶ τοῦ ζαχαροκαλάμου· δὲν κατώρθωσα ὄντως νὰ πεισθῶ, ἂν ὁ Χαρθούρης ὑπῆρξε σφαγιασθεῖσα μεγαλοφυΐα ἢ λαθῶν τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του ἀγύρτης. Δύο μάρτυρες, ὁ μὲν αὐτόπτης, ὁ δὲ εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὰ πράγματα, ὁ Σαῖν-Σωθέρ (ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. Γ', σελ. 37 κέξ.) καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν *Βίων τῶν Ἐνδόξων Κεφαλλήνων* (Βενετία, τύποις Φοίνικος 1843, ἰταλικὴ μετάφρασις Ν. Tommaseo, Βενετία, 1843) Ἄνθιμος Μαζαράκης, δίδουσι περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας του πληροφορίας ἐντελῶς ἀντιφατικάς· ἂν δ' ὁ Σαῖν-Σωθέρ κατηγορῆται ἐπὶ προσωποληψία, ἴσως καὶ ὁ τοπικισμὸς ἐξηγεῖ τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ ὁ Μαζαράκης ἀνασκευάζει τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένα.

Πάντως ἡ ἀγρία δολοφονία τοῦ Χαρθούρη καὶ τοῦ Γάλλου συντρόφου του Βανδὺ εἶναι ἐνδεικτικαὶ τῆς τότε ἐν Κεφαλληνίᾳ παντελοῦς ἐλλείψεως δημοσίας ἀσφαλείας.

⁴ Τὰ σιτηρὰ ἐπήρουν τῇ ἐγχωρίῳ καταναλώσει μόνις διὰ 4-5 μῆνας, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ μεγάλη εἰσαγωγὴ δημητριακῶν καὶ ὀσπρίων ἐκ Μωρέως καὶ Ρούμελης.

μακρῶν ὁ Napier (The colonies κτλ. κεφ. XXXIV - VII). Εἶναι δ' οὗτοι, παρὰ τὴν μετανάστευσιν καὶ τὴν προτίμησιν ἀκοπωτέρων καλλιεργειῶν, 1^{ον} ἡ ἔλλειψις ὁδῶν ἐν νήσῳ χωριζομένη ὑπὸ δυσβάτων ὁρέων, 2^{ον} τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τῆς ἰδιοκτησίας¹ καὶ 3^{ον} αἱ ἀέναοι πολιτικαὶ ἀνωμαλῖαι.

Ὅντως ἡ Βενετία, ὅπως καὶ ἐν Κερκύρᾳ, οὕτω καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ οὐδὲν εἶχε πράξει ὑπὲρ τῆς ὁδοποιΐας, ἐὰν δ' ἐξαιρέρη τις μερικοὺς ἀπαγχονισμοὺς οὐδὲν ἄλλο ἔπραξε πρὸς περιστολὴν τῶν χωριζόντων τὰς μεγάλας οἰκογενεῖας τῆς νήσου παθῶν. Μάλιστα τὰ πάντα δεικνύουσιν ὅτι ἐφήρμοζε καὶ ἐνταῦθα τὸ διαίρει καὶ βασίλευε, γεννήσασα οὕτω μίαν ἀναρχικὴν κατάστασιν, ἣτις κατὰ τὰ ἀνώμαλα ἔτη, τὰ διαδεχθέντα τὴν πτώσιν τῆς πρώτης Γαλλοκρατίας, προσεκάλεσαν τὴν εἰς τὴν νήσον ἀποστολὴν τοῦ νεωτάτου τότε Ἰωάννου Α. Καποδίστρια.²

Τὸν Νάπιερ διαφεύγει τρίτος λόγος, ἡ ἐπίδρασις δηλαδὴ τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρχου.

Ἡ μέριμνα ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Μητροπόλεως ὑπῆρξε καὶ ἐνταῦθα, ὅπως ἐν Κερκύρᾳ, εὐεργετικωτάτη, καθ' ὅσον μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου, συνέπεια τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη ἐλάττωσις τοῦ ἐλαιοεμπορίου τῆς Βενετίας, προσεκλήθησαν σύντονα μέτρα ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἐλαίας, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ ἰδίᾳ ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1754-1760 ἐμφύτευσις 22,000 ἐλαιῶν.³ Οὕτως ἡ νήσος, ἣτις

¹ Ὡς ἐδειξάμεν ἐν τῇ Γενικῇ Μέρει, φέουδα παρεχωρήθησαν καὶ ὑπερμεσοῦντος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ἰδίως δι' ὑπηρεσίας (εἰς αἶμα, ἀνδρας καὶ χρήματα) προσενεχθείσας κατὰ τὸν Κρητικὸν πόλεμον. Οὕτω παρεχωρήθη εἰς τοὺς κόμητας Μεταξᾶ τὸ νησιδίων Μεγανῆσι, εἰς τοὺς κόμητας Δελλαδέτσιμα ἡ δεκάτη τῶν νησιδίων Καλάμου καὶ Καστῶν, εἰς τὴν οἰκογένειαν Πινιατῶρου ἡ δεκάτη τοῦ χωρίου Σπηληά, ἄλλα δὲ τιμάρια εἰς τοὺς Καρούσους καὶ Λοβέρδους (βλ. σημείωμα Γρατσιαῦτου, παρὰ Λοβέρδῳ σ. 154-5).

² Βλ. Μάρκου Θεοτόκη Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἐν Κεφαλληνίᾳ (Κέρκυρα, 1889).

³ Βλ. Γριμάνην, σελ. 21 καὶ 26.

οὔτε κὰν αὐτάρκης ἦτο ἀπὸ ἀπόψεως ἐλαίου,¹ ἐπέτυχε τὴν ἐξαγωγὴν σπουδαίων ποσοτήτων.² Ἀλλὰ τὸ εὐεργέτημα τοῦτο ἐξηγοράσθη διὰ τῆς μονοπωλήσεως τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἐλαίου ἐν Βενετίᾳ μεθ' ὧν καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἀποτελεσμάτων, πρὸς δὲ καὶ δι' αὐστηρᾶς, πολὺ αὐστηροτέρας ἢ ἐν Ζακύνθῳ,³ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς Dominante διὰ πάντα τὰ εἶδη ἐκτὸς τῆς διὰ τοῦ *diritto novissimo* ἐπιβαρυνομένης σταφίδος.

Ὁ ἐγωϊσμός τῆς βενετικῆς πολιτικῆς διαλάμπει εἰς τὰ περὶ μοσχάτου ληφθέντα μέτρα. Πρῶτον ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγὴ τῆς ῥομπόλλας, ὅπως μὴ δι' αὐτῆς νοθεύεται τὸ προσφιλέστατον τοῖς Βενετοῖς γαστριμάργοις ποτόν, δεύτερον ἀπηγορεύθη ἐπὶ αὐστηροτάταις ποιναῖς ἡ ἐξαγωγὴ αὐτῶν τῶν μοσχάτων ἀλλαχοῦ ἢ ἐν Βενετίᾳ, ἐκ τούτου δ' ἐπήλθεν ἐξευτελισμὸς τῶν τιμῶν τοῦ ἐξόχου τούτου προϊόντος, ἣτις κατέπλησσε τοὺς ξένους περιηγητάς.⁴

Ἡ ἐπιβλαβὴς ἐπίδρασις τῆς ἀρχῆς τῆς Dominante πιστοποιεῖται ἄλλως σαφέστατα καὶ διὰ τῶν ἐξῆς: ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς γερουσίας Κερκύρας (Filza P. T.) σώζεται ἔγγραφο, περιέχον ἀντιπαραβολὴν τῶν παλαιῶν βενετικῶν Κεφαλαίων πρὸς τὰ κατ' Ἰούνιον 1799 ἐν Κεφαλληνίᾳ θεσπισθέντα. Αἱ μόναι δὲ δύο οὐσιῶδεις μεταβολαὶ εἶναι, πρῶτον ἡ ἀπλοποίησις τοῦ νομίσματος, εἰς ὃ ἔδει νὰ καταβάλλωνται οἱ φόροι,⁵ καὶ, δεύτερον ἡ

¹ Βλ. Λοβέρδον, σελ. 162.

² Κατὰ Σιροφάνην 16,000 βαρελῶν ἀνὰ διετίαν, κατὰ Λοβέρδον (σελ. 184) 14,000 μόνον. Ὁ Βωδονκούρ (σελ. 436) ὑπολογίζει τὴν ὅλην κεφαλληνιακὴν παραγωγὴν εἰς 25-30,000, ἐξ ὧν 3-4,000 λίαν καταλλήλους πρὸς βρῶσιν. Κατὰ ταῦτα καὶ ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἐξαγόμενα ἡ ἐγχώριος κατανάλωσις δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὡς ἀνωτέρα τῶν 10,000 βαρελῶν. Ἐὰν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Λοβέρδου εἶναι ἀληθῆ, πρὸ τοῦ Σαγρέδου ἡ ἐλαιοπαραγωγὴ θὰ ἦτο κατωτέρα τοῦ ποσοῦ τούτου.

³ Βλ. κατωτέρω.

⁴ Ὁ Paul Lucas, Voyage dans le Levant (Παρίσι, 1714) τόμ. Α' σελ. 446, παρατηρεῖ μετ' ἀπορίας ὅτι ἡ μπόττα, ἡ περιέχουσα 16 βενετικά βαρέλια, ἐτιμᾶτο μόνον 16 τάλληρα (écus).

⁵ Βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 241-242.

κατάργησις τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξαγωγῆς τῶν μοσχάτων, τοῦ ἐλαίου καὶ τῶν λοιπῶν γεωργικῶν προϊόντων ἀλλαγῆς ἢ εἰς Βενετιάν. Τὸ νὰ γίνεται δὲ μνεῖα περὶ τῆς αὐτοδήλου ταύτης μεταβολῆς ὑποδεικνύει πόσον οἱ Κεφαλλήνες ἔπασχον ἐκ τοῦ πρώην καθεστῶτος.

Εἰς ταῦτα πάντα προσθετέα καὶ τὰ ἐξῆς: Τὸ ἀξίωμα τοῦ προνοητοῦ ἦτο διεισθεῖς, ἢ δὲ γεωργία ἀπαιτεῖ πρὸ παντὸς χρόνον πολὺν.¹ πρὸς τούτοις οἱ πλείστοι τῶν προνοητῶν οὔτε μὲν εἶχον οὔτε διαθέσειν πρὸς ἐργασίαν. Ὅθεν, ἐὰν ἀνεφαίνετο καλὸς τις διοικητής, τὸ ἔργον του ἦτο ἐφήμερον. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐξαιρέσει τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλαιοκομίας ληφθέντων ὑπὸ τοῦ Σαγρέδου εὐεργετικωτάτων μέτρων, μόνον σπασμωδικὰς τινὰς ἐνεργείας δύναται τις ν' ἀναγράψῃ εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς τῶν Βενετῶν ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ τῶν Ἰονίων νήσων.²

¹ Διὰ τοῦτο καὶ οἱ γέροντες ἀποκλείονται τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων:

«Passe encor de batir, mais planter à cet âge». Λέγει ὁ Λαφονταίν.

² Ὁ Τσιτσιέλης ἀναφέρει ὡς ἱκανῶς μεριμνήσαντας τοὺς ἐξῆς Βενετοὺς ὑπαλλήλους: Π. Φόσκολον (1506), Β. Μολίν (1574), Ἀλ. Μικέλ (1601), Φ. Βραγαδίν (1620), Γ. Καπέλλον (1638), Ζ. Γαβριήλ (1619), Ἀντ. Λιπομάνον (1658), Ἰερ. Κορνέρ (1638), Α. Σαγρέδον (1754), καὶ τὸν Ἀγ. Μ. Ζώρτζη (1790-1792).

Δέκα ὀνόματα διὰ δεσποτεῖαν, διαρκέσασαν τρεῖς αἰῶνας, δὲν εἶναι βεβαίως πολλὰ: τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον σχεδὸν πάντες οἱ ἄνω μνημονευόμενοι ἦσαν γενικοὶ προβλεπταί, σύνδικοι καὶ ἀβογαδῶροι τῆς Ἀνατολῆς, οὐχὶ δὲ προνοηταὶ τῆς νήσου. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων φαίνεται διαπρέφας μόνος ὁ Ἀγ. Ζώρτζης, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔδρυσεν τῷ 1791 τὴν Ἀγροτικὴν καὶ Οἰκονομικὴν Ἀκαδημίαν Κεφαλληνίας, ἣτις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βενετοκρατίας ἔδρασεν ἐπιτυχῶς ἐνθαρρύνουσα τὴν τε γεωργίαν καὶ τὰς περὶ ταύτης θεωρητικὰς μελέτας. Βραχεῖαν Ἱστορίαν τῆς Ἀκαδημίας ἐδημοσίευσεν τῷ 1796 ὁ Ἰωάννης Φραγκίσκος Τζουλάτης, οὗ ὁ πατήρ Ἀγγέλος εἶχεν ἐκφωνήσῃ λόγον κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ σωματείου ἐκεῖνου. (Discorso all' apertura dell' Accademia Agraria ed Economica di Cefalonia).

Περὶ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς εὐρηγται λεπτομέρεια εἰς τὰς βιογραφίας τοῦ Ἀγγέλου καὶ Ἰωάννου Φραγκίσκου

Ὁ μαρασμὸς τῆς γεωργίας, ἡ ἔλλειψις πάσης ἀσφαλείας καὶ ἄλλοι τινὲς λόγοι¹ ἐνίσχυσαν τὸ ἀνέκαθεν² φιλαπόδημον καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Κεφαλλήνων, οἵτινες ἤρχισαν νὰ μεταναστεύωσιν ἄθροοι. Ἡ Βενετία φοβηθεῖσα τὴν ἐρήμωσιν τοῦ τόπου ἀπηγόρευσε τὴν μετανάστευσιν ἐπὶ ποιναῖς αὐστηραῖς. Ἀλλὰ τὸ ὄψιμον τοῦτο μέτρον ὡς μόνον ἀποτέλεσμα ἔσχεν, ὅτι οἱ μετανάσται ἀντὶ νὰ φεύγωσι μόνον, παρελάμβανον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰς οἰκογενεῖας των. (Πβλ. Βωρὺ δὲ Σαῖν-Βινσέν, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 365).

Τὴν ὅλην οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς διοικητικῆς ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένης Ἰθάκης, ἀκριβέστερον πάσης περιγραφῆς, συνοψίζουσιν οἱ ἐξῆς δύο πίνακες ὑπὸ τοῦ Σκροφάνη καταρτισθέντες (τόμ. Γ', παράρτ. 7 καὶ 8), εἰς οὓς προσθετέα ἢ παρατήρησις, ὅτι ἐὰν τὸ ἰσοζύγιον τοῦ ἐμπορίου ἦτο δυσμενές, τὰ ἐκ τῆς ναυτιλίας κέρδη καὶ τὰ ἐμβάσματα τῶν μεταναστῶν καθίστων εὐμενὲς τὸ ἰσοζύγιον τῶν λογαριασμῶν.

Τζουλάτη, τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὰ ἔργα τῶν Πινατόρων, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὰς σελίδας 892-894 τῶν Κεφαλληνικῶν Συμμίκτων.

¹ Ὁ Γριμάνης (σελ. 35) ἀποδίδει τὴν μετανάστευσιν εἰς τὴν κατὰπτωσιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς γεωργίας ὡς καὶ εἰς τὰς ἀδικήτους ταραχάς, τὰς πιέσεις τῶν εὐγενῶν, καὶ τὰ προστύγια. Παράλληλως δὲ, λέγει, συνέτεινεν εἰς τὸν ἀποικισμὸν πλείστων Κεφαλλήνων ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, τὰς Πάτρας καὶ τὴν Γαστούνην, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς Ἐηρόμερον καὶ Ἄρταν, ἢ νωθρότης τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐδέχοντο μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας τοὺς φιλοπόνους καὶ πεπειραμένους τούτους γεωργούς.

Εἰς τοὺς Κεφαλλήνας τούτους ὀφείλεται μάλιστα ἡ ἐπιβλαβεστάτη διὰ τὰ βενετικὰ συμφέροντα ἀνάπτυξις τῆς τουρκικῆς σταφίδος. Ἴσως δὲ τοῦτο ἐξηγεῖ τὰ βίαια μέτρα, ἅτινα, ὡς γνωρίζομεν ἄλλοθεν, ἔλαβε κατὰ τῶν μεταναστευόντων ὁ προνοητὴς Μέμος.

² Ὁ Γάλλος χρονογράφος Froissart περιγράφων τὴν Κεφαλληνίαν, εἰς ἣν ὁ κόμης de Nevers καὶ οἱ σύντροφοὶ του προσήγγισαν φεύγοντες μετὰ τὴν ἤτταν τῆς Νικοπόλεως (1398), σημειοῖ τὰς λόγους ἐμπορίου συχνοτάτας ἀποδημίας τῶν ἀνδρῶν, αἵτινες ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Κεφαλληνία καταφεύγει μόνον ὑπὸ γυναικῶν: «Or me pourrait-on demander ainsi si l'île de Cephallonie n'est habitée que de femmes κτλ.» (βλ. ἐκδ. Buchon ἐν Panthéon littéraire τόμ. Γ', σελ. 302).

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Εἰσαγωγή = Σύνολον 135.795,10.

Τόποι προελεύσεως	Προϊόντα	Ἀξία εἰς Βεν. τσεκίγια
Πελοπόννησος καὶ Ρούμελη	Σιτηρὰ	26,181 τσ.18λ.
»	᾽Όσπρια καὶ σιτηρὰ	12,272 » 16
Λιθόρνος, Γένοβα	Καφές	5,454 » 12
» » Τεργέστη	Ζάκχαρις	6,363 » 14
Ἑγγλία, Ὀλλανδία, Ἰταλία, Κ)πολις	Μπακαλάοι καὶ ἄλλοι ἀλίπασ. ἰχθύες	4,500
Λιθόρνος, Γένοβα	Ἰνδικόν (λουλάκι)	2,618 » 4
»	Κανέλλα, πιπέριον κτλ.	1,000
Ἑλλάς καὶ Θεσσαλονίκη	Καπνός εἰς φύλλα	3,409 » 2
»	» » σκόνιν	1,350
Βενετία Τεργέστη	Σιδηρὰ εἶδη	8,000
»	Κασσίτερος, λευκοσίδηρος κτλ.	2,000
Βενετία	Φαρμακευτικὰ προϊόντα	600
Βενετία, Φιοῦμε	Ξυλεία δι' οἰκοδομὰς	1,000
»	Ξυλεία διὰ ναυπηγίαν	10,000
Βενετία (ιδίως ὄπλοστ. Βρέσιας)	Πυροβόλα ἔπλα ποικίλα	3,000
Μαύρη θάλασσα, Πελοπόννησος	Δέρματα	5,000
Ρούμελη, Πελοπόννησος	Βόες (2,000)	10,000
Ἑγγλία, Γαλλία, Ὀλλανδία, Βενετία	Ἵφάσματα ποικίλα	8,500
Σμύρνη καὶ λοιπὴ Τουρκία	Πανικὰ βαμβακερὰ	2,000
Βενετία καὶ Τύνις	Φέσια	1,500
Ἀλεξάνδρεια	Λίνον	290 » 20
Βενετία, Ἀγκώνα	Σχοινία	4,500
Κ)πολις, Μικρὰ Ἀσία καὶ Ἰταλία	Μεταξωτά, μουσελίνα κτλ.	2,500
Βενετία, Τεργέστη	Λεπτοσιδερικὰ (guincaillerie)	2,200
Μωρέας, Ἀδύων	Κατράμιον	2,100
Ἄγία Μαύρα	Ἄλας	5,454 » 12
Διάφοροι	Κ. τ. λ.	4,000

Ἐξαγωγή = Σύνολον 120.318,4.

Προϊόντα	Ποσὰ	Ἀξία εἰς τσεκ. Βενετ.	Τόποι ἐξαγωγῆς
Σταφίς	4,200,000 λιτρῶν	46,200	Λιθόρνος, Τεργέστη, Ἑγγλία, Ὀλλανδία.
Ἐλαιον	16,000 βαρελῶν	32,000	Βενετία
Οἶνος	15,000 »	6,818,4	Ρούμελη, Ἰθάκη, Ἄγ. Μαύρα.
Κηρός καὶ μέλι	—	1,500	Ἀγκώνα καὶ Βενετία
Τυρός	110,000 λιτρῶν	5,000	Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Μάλτα, Νεάπολις.
Ροσόλια	1,400 φορτία ἐκ 30 λιτρῶν ἕκαστον	8,400	Τουρκία, Τεργέστη, Ἀγκώνα καὶ Βενετία.
Ἵφάσματα βαμβακερὰ (δίμιτα)	7,000 τεμάχια	14,000	Διὰ τὰς Ἰονίους νήσους, Πελοπόννησον καὶ Βενετίαν.

Γενικὴ Ἀνακεφαλαίωσις.

Ἐξαγωγή τσ. βενετ.	120.318, 4
Εἰσαγωγή » »	135.795,10
Ἐμπ. Ἴσοζύγιον —	15.477, 6

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΙΘΑΚΗΣ

Ἐξαγωγή.

Προϊόντα	Ποσὸν	Ἀξία εἰς βεν. τσεκ.
Σταφίς	350,000 λ.	4,200
Ἐλαιον	250,000 βαρελ. κατ' ἔτος ἀνὰ διετίαν	5,000
		9,200

Εἰσαγωγή.

Σιτηρὰ, ὑφάσματα, φέσια, καπνός κτλ.	8,600
Ἐμπορικόν Ἴσοζύγιον + 600 βενετικὰ τσεκίγια.	

II

Τὸ φορολογικὸν σύστημα.

Ἐκτετυπωμένους φορολογικοὺς νόμους γνωρίζω μόνον τὰ Κεφάλαια τῆς 8 Ἰουνίου 1771, κανονίζοντα οὐχὶ μόνον τὰ κατὰ τὰς σπειρομένης γαίας, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ πάντας τοὺς λοιποὺς ἀμέσους φόρους¹ Τὸ περιέχον τὰ Κεφάλαια ταῦτα φυλλάδιον μοι ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἡλία Τσιτσέλη, ἀνεῦρον δ' εἰς τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα τὴν σχετικὴν αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν (ἀπὸ 5 Μαΐου 1771, Senato Mar, Filza 1142). Ἐπίσης ἐκεῖ ἀνεῦρον, μετ' οὐχ ἥττον πολυτίμου αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιτροπῆς (Ἀπριλ. 1772, Senato Mar, Filza 1146) τὰ χειρόγραφα Κεφάλαια 12 ἐμμέσων φόρων. Ἐξετάσωμεν διαδοχικῶς τὰς δύο μορφὰς τῆς φορολογίας.

Α) Ἀμεσοὶ φόροι.

Τοιοῦτοι εἶνε :

- 1) Ἡ δεκάτη εἰς εἶδος ἐπὶ διαφόρων προϊόντων τῆς γῆς.
- 2) » » » χρῆμα ἐπὶ τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου.

¹ Capitoli della decima delle Biade dell' Isola di Cefalonia e della vena, miglio, segala, lino non che del Dazio dell' Erbatico, Livelli di Case o sia Fumatico, Mollini e Folladori di Rasse, Cipolle, Miele, Grana, Oglio, macine d' Oglio e Vino. Approvati con decreto dell' Eccellentissimo Senato 8 Giugno 1771 (Venezia Stamperia Ducale 1771).

3) Οἱ ἤδη γνωστοὶ ἡμῖν φόροι τῶν νομῶν, οἰκιῶν, μύλων καὶ μέλιτος.

4) Εἶδος φόρου ἐπιτηδεύματος ἐπὶ τῆς βιομηχανίας τῶν ὑφασμάτων.

1^{ον}) Δεκάτη εἰς εἶδος.

Ἀπεδεκατοῦντο οὕτω, ἐκτὸς τῶν σιτηρῶν, ἡ βρόμη, ὁ κέγ-
χρος, ἡ σίκαλις καὶ τὸ λίνον.

Ἡ εἰσπραξις ὁμοῦ τοῦ φόρου ἐξηκολούθει, ὅπως καὶ κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα,¹ παρέχουσα πολλὰς δυσκολίας, καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ἐπιτροπῆς ἐξηγεῖ διὰ μακρῶν τὰς γενομένας ἀποπειράς πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ.

Κυρία πηγὴ παραπόνων ἦτο ἡ ἐνοικίασις· ἡ Βενετία ἐδοκίμασε² νὰ καταργήσῃ ταύτην ἀναπληροῦσα τὴν δεκάτην διὰ φόρου ἐνιαίου 174,642 λιρῶν κατ' ἔτος, ἦν αὐτοὶ οὗτοί οἱ κάτοικοι ἀνελάμβανον νὰ κατανείμωσι μεταξύ των προκαταβάλλοντες κατὰ τρίμηνον ὡς ἐγγύησιν 1,200 τσεκίνια.

Δυστυχῶς οὔτε ἡ προκαταβολὴ ἔλαβέ ποτε χώραν οὔτε αἱ πληρωμαὶ ὑπῆρξαν τακτικά. Ἀπὸ τοῦ 1756 μέχρι τοῦ 1765 ἡ κοινότης καθυστέρει ἐτησίως, κατὰ μέσον ὄρον «l' esorbite somma» 2,280 τσεκινίων. Τὰ δὲ δύο τελευταῖα ἔτη 1769—1770 τὰ καθυστερούμενα ἀνήλθον εἰς τὰ $\frac{2}{3}$ τῶν εἰσπρακτέων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀφοῦ ἐξήντησε πάντα τ' ἄλλα μέτρα³ ἡ κυβέρνησις, ἀπεφάσισε νὰ δεχθῆ προσφορὰν ἐνοικιά-

¹ Καὶ ἔκτοτε ὡς δεικνύουσι τὰ ἐκάστοτε λαμβανόμενα μέτρα ὑπὸ τῶν προβλεπτῶν. Λ. χ. τοῦ Ἰωάννου Δολφίν τῷ 1647 (βλ. Λοβέρδον, σελ. 141).

² Κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ γενομένων, βλ. Μέρος Γενικῶν σελ. 172 κέξ.

³ Περὶ τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς εἰσπραξιν τῶν καθυστερουμένων καὶ τῆς ἀφέσεως αὐτῶν εὐρίσκονται πολλὰ ἔγγραφα ἐν ταῖς βενετικαῖς ἀρχείοις, θεωρῶ δὲ περιττὸν νὰ τὰ συνοψίσω, ἅτε καὶ τοῦ ζητήματος στερουμένου πλέον παντὸς θεωρητικοῦ ἢ πρακτικοῦ ἐνδια-

σεως τῆς δεκάτης¹ πρὸς 135,250 λίρας, ἣτις φανομενικῶς ἦτο κατωτέρα τοῦ ὑπὸ τῶν Κεφαλλήνων ὑποσχεθέντος ποσοῦ κατὰ 40,000 λίρας περίπου, ἀλλ' ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πραγματικῶς ἀπὸ τοῦ 1756—1770 εἰσπραχθέντα ἄφηγε πλεόνασμα 1,250 τσ. κατ' ἔτος.²

Συνεπεία τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἐξεδόθησαν τὰ Κεφάλαια τοῦ 1771, ἅτινα κατεστρώθησαν κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Κεφαλαίων περὶ ἐκμισθώσεως τοῦ 1744 καὶ ἅτινα, ἐν γένει, ὡς πρὸς τὰ εἰς εἶδος εἰσπραττόμενα ὀλίγην τὴν πρωτοτυπίαν ἔχουσιν.

Ἡ γενικότης τῆς δεκάτης καθιεροῦται καὶ πάλιν,³ λαμβάνονται δὲ διάφορα μέτρα ὑπὲρ τῶν φορολογουμένων. Ὅρίζεται, φέρ' εἰπεῖν (ἄρθρον 3), ἡ ἐποχὴ, πρὸ τῆς ὁποίας ὁ ἐνοικιαστής δὲν δύναται νὰ προβῆ εἰς τὸν δεκατισμὸν ἐκάστου προϊόντος· δρίζονται (ἄρθρον 4) ἐπίσης αἱ δημόσιαι καὶ τοπικαὶ ἀρχαί, αἵτινες δεόν νὰ παρίστανται εἰς αὐτόν, οἱ εἰδικοί δύο προεστοὶ καὶ ὁ γραμματεὺς. (Vecchiardi e Scontro publico a tal oggetto destinati). Μέρμινα λαμβάνεται, ὅπως ἡ ἀποδεκάτωσις γίνεται ἐπὶ τῶν ἄλωνίων καὶ κατὰ διατυπώσεις ὠρισμένας (ἄρθρα 5—9).

φέροντος (βλ. διὰ λεπτομερείας ἐν τῷ Catastico τομ. Ζ', τίτλον Cefalonia, rendite pubbliche σελ. 201—202).

¹ Τοῦ Ἀγγέλου Φωκᾶ, ποτὲ Ἀνδρέου, ὅστις εἰς ἀρχαιότερα ἔγγραφα φέρεται καὶ ὡς ἐκμισθωτῆς ἄλλων φόρων.

² Τὸ πλεόνασμα ὑπῆρξε πράγματι μεγαλείτερον τῆ 20 Φεβρ. 1772 ἡ Σύγκλητος εἶχε δεχθῆ τὴν πρότασιν τοῦ Φωκᾶ. Ἐν ἔτος βραδύτερον οὗτος, ὅπως ἀποφύγη ἐνδεχόμενον πλειστηριασμόν, ἔστερξε νὰ δίδῃ 4,000 λ. ἐπὶ πλέον ἐπὶ τῷ ἔρω νὰ τῷ ἐξασφαλισθῆ ἡ ἐνοικίασις ἐπὶ τριετίαν. Ἡ σύγκλητος ὁμοῦ ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Σπυρίδωνος Ματαράγκα, προσφέροντος ἄλλας 2,876 λ. (βλ. ἔγγραφον 4 Μαΐου 1774), ὡς ἀποζημίωσις δὲ παρεχωρήθη τῷ Φωκᾶ ἡ εἰσπραξις τῆς δεκάτης μέχρι τέλους τοῦ 1774 (βλ. decreto, 18 Αὐγούστου 1774).

³ Βλ. ἀνωτ. κεφ. α' ἐνθα καὶ πλείονα περὶ τῆς γενικότητος τῆς δεκάτης, ἣτις δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς διττή, διότι κατὰ κανόνα οὔτε ἄτομα οὔτε προϊόντα ἀπαλλάσσονται αὐτῆς.

2^{ον}) Ἀποδεκάτωσις εἰς χρῆμα.

α') Τὸ ἔλαιον. Ὡς εἶδομεν, ἡ ἐλαιοπαραγωγή εἶχε λάβῃ μεγάλην ἀνάπτυξιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ γεν. προνοητοῦ Σαγγρέδου, ὅστις ἐπέτυχε ἀξιόλογον κονδύλιον χάριν τριῶν ὑπαλλήλων, οἵτινες μόνην ἀποστολὴν εἶχον τὴν διάδοσιν τῆς ἐλαιοφυτείας καὶ μωρεοφυτείας. Οὗτοι δέ, καίτοι ἀπήντησαν δυσκολίας πολλὰς ἰδίᾳ ἕνεκα τῶν ποιμνίων καὶ τῶν πυρκαϊῶν, κατῴρθωσαν ἐντὸς 6 ἐτῶν τὴν ἐμφύτευσιν 22,000 ἐλαιῶν (βλ. Γριμάνην, σελ. 21 καὶ 26).

Ἡ φορολογία τοῦ ἐλαίου φέρει τὴν σφραγίδα τῆς παλαιότερας ἐποχῆς, καθ' ἣν τὸ ἔλαιον δὲν ἐπήρκει κἂν εἰς τὴν ἐγγώριον κατανάλωσιν¹ καὶ καθ' ἣν ἐλλείπει ἐξαγωγῆς ἀδύνατος ἦτο ἡ ἐπέκτασις εἰς Κεφαλληνίαν τῆς κερκυραϊκῆς μορφῆς τῆς φορολογίας. Καταφεύγει ὅθεν ὁ νομοθέτης εἰς τὴν δεκάτην· ζητεῖ, ὅπως ἡ σύγχρονος ἐλληνικὴ φορολογία, νὰ συλλάβῃ τὸν καρπὸν, καθ' ἣν στιγμὴν μεταμορφοῦται εἰς ἔλαιον. Ἀντὶ ὅμως ν' ἀποδεκατωθῇ τὸ ἔλαιον, τὰ ἄρθρα 16-21 τῶν βενετικῶν Κεφαλαίων λαμβάνουσιν ἄλλα μέτρα. Ἀπαγορεύουσιν εἰς τὰ ἐλαιοτριβεῖα νὰ δέχωνται ἐλαίας, ἐφ' ὅσον δὲν προσάγεται ἀπόδειξις τοῦ ἐνοικιαστοῦ ὅτι ἡ ἀποδεκάτωσις συνετελέσθη· τοῦτο δ' ἐπὶ ποιναῖς αὐστηροτάταις κατέργου, εἰρκτικῆς καὶ ἐξορίας (galera, prigione e bando). Ἐπίσης καθιεροῦνται βραβεῖα χάριν τῶν καταγγελλόντων, πρόστιμα πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου καὶ διπλασιασμοὶ τοῦ φόρου.

Ὁ δὲ φόρος οὗτος, ὅπως κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, εἰσπράττεται εἰς χρῆμα ἰσοῦμενος πρὸς 15 σολδία δι' ἕκαστον βασιέλι ἐλαιῶν. Ἐπίσης ἕκαστον ἐλαιοτριβεῖον ἔδει νὰ τελῇ πρὸς τὸν ἐνοικιαστὴν μίαν *Paghiassa* ἐλαίου, ἀλλ' οὗτος πάλιν εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συνεισφέρῃ χάριν τῶν λατινικῶν ἐκκλησιῶν τῆς νήσου ὠρισμένον ποσὸν ἐλαίου.²

β') Ὁ οἶνος. Ἡ δεκάτη δὲν ἦτο ὁ μόνος φόρος, ὃν ἐτέλει

¹ Βλ. ἀνωτ. σελ. 141.

² Ὁ φόρος τῶν ἐλαιοτριβείων (βλ. Γεν. Μέρος, σελ. 211) ἐν τοῖς πίναξι τοῦ Rossi φέρεται ὡς αὐτοτελής καὶ ἀποδίδων 23 τσεκ., περιελήφθη ὅμως ἐν τῷ περὶ δεκάτης διατάγματι τοῦ 1771.

ὁ οἶνος (ὀπήρχον τοιοῦτοι ἐξαγωγῆς καὶ λιανικῆς καταναλώσεως)· ἀντιπροσωπεύουσα κυρίως τὸν ἐγγεῖον φόρον, εἰσπράττετο ἐπὶ τοῦ ἀποθηκευομένου οἴνου καί, ὡς ἀνέκαθεν, εἰς χρῆμα. Τοιαύτη τις μορφή φορολογίας, ὡς γνωστὸν καὶ ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν,¹ εἶναι πιεστικὴ. Ὅθεν οὐδὲν ἄπορον, εἰς ἐπανευρίσκωμεν, ὡς καὶ διὰ τὸ ἔλαιον, ἀμοιβὰς εἰς τοὺς καταγγέλλοντας, πρόστιμα καὶ διπλασιασμοὺς τοῦ φόρου εἰς τοὺς ἀποκρύπτοντας.

Ὡς πρὸς τὸ ποσοστὸν τοῦτο ἦτο κατ' ἀρχὴν 18 λιρῶν ἀνὰ 100 βενετικὰ *secchi* (1 *secchio* = 6 βότσες), ἀνεβιδιάζετο ὅμως ἐν τῷ διαμερίσματι τῆς Πάλης καὶ Θηνέας² εἰς 22 λ. καὶ 4 σολδία, ἅτε τοῦ διαμερίσματος ὄντος ὑποβεβλημένου «a maggior volontario aggravio per antica istituzione». Ὁ παλαιὸς οὗτος θεσμὸς, ὃν αἰνίσσεται ὁ νομοθέτης, εἶναι ἴσως, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ ὑπὲρ τοῦ φρουρίου Ἄσσου ἐν ἀρχῇ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος ἐπιβληθεῖσα φορολογία. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὄχι μόνον ὁ ἐγγεῖνος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξαγωγικὸς φόρος, προκειμένου περὶ οἴνου ἢ σταφίδος ἐκ Πάλης, ἦτο βαρύτερος.

3^{ον}) Φόροι ἐπὶ τῶν νομῶν, τῶν οἰκιῶν, τῶν μύλων καὶ τοῦ μέλιτος.

Καὶ οἱ φόροι οὗτοι μικρὰς ὑπέστησαν μεταβολὰς διὰ μέσου τριῶν αἰῶνων. Ὁ φόρος τῶν νομῶν, καλούμενος νῦν *erbadico*, ὠρίζετο εἰς 15 λ. δι' ἑκάστην ἑκατοντάδα μικρῶν ζώων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν χοίρων, ἐβεβαιούτο δὲ δι' ἀπαριθμῆσεως, γινομένης ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Σκόντρου καὶ τῶν *Vecchiardi* καθ' ἕκαστον Μάϊον.

Ἐς τὸ παλαιὸν ὄνομα τοῦ φόρου τῶν οἰκιῶν *Livelli di Case* προσθέτει ἐπεξηγηματικῶς τὸ νέον Κεφάλαιον: «*osia fumatico*» (καπνικόν). Ἡ φύσις του ὅμως ἔμενε ἡ αὐτὴ· μόνον

¹ Βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 189, ἰδίᾳ δὲ ἐν τοῖς περὶ Κερκύρας τὰς σελ. 36-37.

² Περὶ τοῦ διαμερίσματος Θηνέας (κοινῶς Θηνιαῶς) βλ. Ἀντώνιον Μηλιαράκη, *Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας* (Ἀθήναι, 1890) σελ. 57-59.

σὺν τῇ ἀυξήσει τοῦ πλούτου καὶ τῇ ἐκπτώσει τοῦ τίτλου τοῦ νομίσματος τὸ ποσοστὸν ἠυξήθη εἰς 10 λίρας. Τὴν ἐκ τοῦ ὁμοιομόρφου τοῦ τέλους ἀδικίαν κολάζει νῦν κάπως διάταξις, καθ' ἣν ἐν ἡ περιπτώσει οἰκία τις εἶχε πλείονα διαμερίσματα, ἐνοικιαζόμενα χωριστά, ἕκαστον τούτων λογίζεται διὰ τὸ Δημόσιον ὡς οἰκοδομὴ ἀνεξάρτητος. Ἐξ ἄλλου δ' ἐνοικιαστῆς ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτήσῃ τὸν φόρον οἰκοδομῶν οὐ μόνον παρὰ τοῦ ἰδιοκτήτου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ ἐνοικιαστοῦ· νέα ἀπόδειξις τῶν δυσκολιῶν τῆς εἰσπράξεως τῶν ἀμέσων φόρων ἐν Ἑπτανήσῳ.

Τὸ μέλι καὶ δικηρὸς ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τοῦ 1528· κατὰ τὴν ἐξαγωγήν (βλ. ἀνωτ. σελ. 122). Ἐκτοτε, ὡς εἶπομεν, εἶχε μεγάλως ἀναπτυχθῆ ἡ μελισσοκομία.¹ Ὁ Βωδονοῦρ ὑπολογίζει τὴν παραγωγήν τοῦ μέλιτος, ὅπερ θεωρεῖ ἄριστον καὶ παραβλητέον πρὸς τὸ ἰσπανικόν, εἰς 60—80,000 λιτρῶν. Ὁ δὲ Γριμάνης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι 40,000 λίτραι μέλιτος ἐξήγοντο εἰς Βενετίαν. Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς μανθάνομεν ὅτι 5—6,000 λίτραι κηροῦ παρήγοντο· ἐκ τούτων μέρος κατεργάζοντο τρία κηροποιεῖα τῆς νήσου, τὸ δὲ λοιπὸν ἐστέλλετο εἰς Βενετίαν πρὸς κατεργασίαν.

Λόγω τῶν κερδῶν, ἅτινα κατέλιπεν ἡ μελισσοκομία,² ἐθεωρήθη δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῆ καὶ φόρος ἐπὶ τῶν κυψελῶν· οὗτος ἀνήρχετο εἰς ἑπτὰ σολδία κατὰ κυψέλην, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς λειτουργίας οὐδεμιᾶς κυψέλης ἄνευ τῆς προπληρωμῆς τοῦ τέλους τῷ ἐνοικιαστῇ.

4^{ον}) Φόρος ἐπιτηδεύματος τῶν ὑφαντῶν (Follatori di Rasse).

Τὸ διάταγμα τοῦ 1771 ὀρίζει ξηρῶς ὅτι ἕκαστος, follatore di rasse καταβάλλει 4 λ. 10 σολδ. κατ' ἔτος. Ἐδυσκολεύθη ὁμολογῶ, νὰ ἐννοήσω περί τινος ἐπρόκειτο. Προσδραμῶν ὅμως

¹ Εὐρέθη καὶ Κεφαλληνὴν συγγραφέας ἐπὶ τοῦ θέματος. Βλ. κόμητος Ἀναστασίου Καρούσου *Dell' utile governo delle api*. Νεάπολις, 1795, εἰς 4ον.

² Βλ. τὴν ἀνωτέρω (σελ. 137) μνημονευομένην παροιμίαν «κάθε μελίσει καὶ τσεκίनि»

εἰς τὸ λεξικὸν τῆς βενετικῆς διαλέκτου τοῦ Ἰωσήφ Βοερίου (β' ἐκδ., Βενετία, 1865) εὔρον, ὅτι follatore ἢ follador εἶνε ὁ ὑφαντῆς καὶ ὅτι rassa καλεῖται «ὑφασμα μάλλινον χονδρὸν καὶ ἀρκετὰ κοινόν, τοῦ ὀνόματος συνδυαζομένου πρὸς τὴν Rascia, σήμερον Σερβίαν, ἐξ ἧς ἴσως εἰσῆχθη τὸ πρῶτον.»¹ Ἐνόησα ἀμέσως ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῶν ράσων ἢ ρασσοπάνων τῶν μαλλίνων ἐκείνων ὑφασμάτων, τῶν μνημονευομένων καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀκομινάτου.

Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου ἐγνώριζον (βλ. ἀνωτ. σελ. 138) ὅτι ἤκμαζεν ἐν Κεφαλληνίᾳ βιομηχανία ὑφασμάτων μαλλίνων, εὐκόλως ἐξήγησα τὴν εἰσαγωγήν τῆς τέως μὴ ἀπαντώσης ταύτης φορολογίας. Μ' ἐσύγχυζεν ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι οἱ περὶ τῆς βιομηχανίας ταύτης γράψαντες δὲν ποιοῦνται χρῆσιν τῆς λέξεως rassa, ἀλλὰ τῆς διμιτῶ (dimito). Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀμφιβολία ἤρθη, καθ' ὅτι ἀνεῦρον κατὰ τύχην ἐν τῷ περιοδικῷ *Τὰ Παναθηναία* (τομ. Η', σελ. 338) παλαιὸν προικοσύμφωνον κεφαλληνιακόν, ἐν ᾧ μνημονεύονται μεταξὺ ἄλλων προικῶν καὶ «ἓνα ρασσοπάτι», τῆς λέξεως ἐρμηνευομένης ὑπὸ τοῦ ἐκδίδοντος «ἐγχώριον ὑφασμα».

Β') Ἐμμεσοὶ φόροι καὶ φορολογία Ἰθάκης.

Ἐκτὸς τῶν προμνησθέντων ἀμέσων φόρων ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ Ταμείου Κεφαλληνίας καὶ δώδεκα ἕτεροι, ὧν τὸ κείμενον, συνοδευόμενον ὑπὸ διαφωτιστικῶν σχολίων ἐπὶ ἐκάστου ἄρθρου αὐτῶν, εὐρίσκεται, ὡς εἶπομεν, ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις.²

¹ Βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 212, σημ. 1, ἐνθα καὶ περὶ παρεξηγήσεως τινος τοῦ Γρηγοροβίου.

² Τὰ σχόλια εἶνε ἔργον τῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιτροπῆς, ἡ δ' ἔκθεσις χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 4 Ἀπριλίου 1772. Τὰ κεφάλαια εἶχον συνταχθῆ ὑπὸ «τοῦ πεπειραμένου avvocato fiscal Κερκύρας», δηλαδὴ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν Ζωρζῆ δέλλα Δέτζιμα (βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 12!!).

Κατὰ τὰ ἐπίσημα ταῦτα ἔγγραφα τὰ 12 τέλη κατατάσσονται ὡς ἑξῆς:

- 1) Dogana di Cefalonia (Τελωνεῖον Κεφαλληνίας).
  - 2) Acquavita (Οἰνόπνευμα).
  - 3) Calcare della Calcina e Coppi (Κάμιννοι ἀσβέστου καὶ πλίνθων).
  - 4) Conzaria delle pelle (* Ἀργασμα τῶν δερμάτων).
  - 5) Peschiere e Spina d' Argostoli e Spiglia (Δικαίωμα ἀλιείας καὶ φόρος λιανικῆς πωλήσεως οἴνου Ἀργοστολίου καὶ Σπηλαίας).
  - 6) Traghetto di Thiachi (Πορθμεῖον Ἰθάκης).
  - 7) » » Lixuri (» Ληξουρίου).
  - 8) Dogana delle minucie di Thiachi (Τελωνεῖον Ἰθάκης).
  - 9) Essazione d' uva passa per la sola dominante (* Ἐξαγωγή σταφίδος διὰ μόνην τὴν Κυρίαρχον).
  - 10) Erbatico del' Thiachi (Φόρος ζώων Ἰθάκης).
  - 11) Spina della Fortezza e sua Giuresdizione (Φόρος λιανικῆς καταναλώσεως οἴνου ἐν τῷ Φρουρίῳ καὶ τῇ περιοχῇ αὐτοῦ).
  - 12) Spina di Lixuri, Palichi e Tinea (Φόρος λιανικῆς καταναλώσεως οἴνου Ληξουρίου, Παλικῆς καὶ Θηνέας).
- Ἡ κατάταξις αὕτη δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἐπιστημονικόν. Ἐνῶ λ. χ. ἡ διάκρισις ὀφείλεται συνήθως εἰς τοπικὴν διαίρεσιν (διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ σπίνα ἀναφέρεται τρίς), τανάπαλιν τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἰθάκην φέρονται ἀνάμικτα πρὸς τὰ κεφαλληνιακὰ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Πρὸς τοῦτοις παραλείπεται τὸ πορθμεῖον τοῦ Δρεπάνου ἢ ἐπὶ τὸ βενετικώτερον Τραπάνου.
- Μεθοδικωτέρα κατάταξις δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπομένη:
- α') Τελωνεῖα Κεφαλληνίας (1, τοῦ 9, δηλαδὴ τοῦ φόρου ἑξαγωγῆς τῆς σταφίδος, ἐξεταζομένου ἐν εἰδικῷ κεφαλαίῳ).

- β') Φόρος καταναλώσεως ἐπὶ ἐγχωρίων προϊόντων (2, 3, 4).
- γ') Φόρος λιανικῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου (5, 11, 12).
- δ') Τὰ πορθμεῖα (6, 7).
- ε') Φορολογία τῆς Ἰθάκης (ἄρ. 8 καὶ 10).

α') Τελωνιακοὶ δασμοί.

Ἐνταῦθα παρατηρεῖται διαφορὰ τις ὀψωσθήποτε σπουδαία (ὡς πρὸς τὸ ποσοστὸν τῶν τελῶν ἑξαγωγῆς) ἐν σχέσει πρὸς τὸ δασμολόγιον Κερκύρας· τοῦναντίον αἱ διαφοραὶ πρὸς τὰ δασμολόγια τῶν ἄλλων νήσων εἶναι ἐλάχισται καὶ ὀφείλονται εἰς τὸν πρὸς τὰς παλαιὰς παραδόσεις σεβασμόν.

Ἐπὶ τῶν δασμῶν, ἐννοεῖται, δασμοὶ ἑξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς.

Οἱ πρῶτοι εἶχον ὀρισθῆναι πρὸς 6 % ἐπὶ τῆς ἀξίας. Ἄλλοτε τὸ ποσοστὸν ἦτο μικρότερον, ἀλλ' ἡ προσθήκη διαφορῶν aggrionti καὶ ἡ κατὰ καιροὺς μεταβολὴ τῆς διατιμῆσεως τοῦ νομίσματος ἐπέφερον τοιαύτην σύγχυσιν,¹ ὥστε ἀπεφασίσθη ἡ ἐνοποίηση τῆς φορολογίας εἰς 6 % (βλ. αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν ἐπὶ ἄρθρου πρώτου).

Διὰ τοὺς ἑξαγομένους οἴνους ὑπῆρχεν εἰδικὸς δασμὸς (ἄρθρ. II καὶ III), πρᾶγμα ὅπερ ὁ Γριμάνης (σελ. 32) καταδικάζει ὡς κωλύον τὸ ἐμπόριον καὶ μὴ ὑπάρχον ἐν Ζακύνθῳ.² Ὁ φόρος ἦτο λιρῶν 36 κατὰ μπότταν (51 Secchi Veneziani) μοσχάτου καὶ 23 λ. κοζανιχίου. Ἐν δὲ τῇ Παλικῇ ὁ φόρος ἀνήρχετο εἰς 51 λίρας ἀδιακρίτως. Ἡ δικαιολογητικὴ ἔκθεσις ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν λέγουσα ὅτι τὰ μοσχᾶτα ἐξάγονται σχεδὸν

¹ Βλ. ἀνωτ. σελ. 23 σημ. 1 ἀνάλογα ἀποτελέσματα, ἐπενεχθέντα ὑπὸ τῶν αὐτῶν λόγων.

² Ἀλλὰ δὲν καθιερώθη πιθανῶς εἰς τὴν Ζάκυνθον ἀπλῶς καὶ μόνον, διότι θ' ἀπέδιδεν ἐλάχιστον, τῆς παραγωγῆς ἐπαρκούσης μόλις εἰς τὴν ἐγχώριον κατανάλωσιν.

ἅπαντα ἐκ Παλικῆς¹ καὶ ὅτι ἡ ἐπαρχία αὕτη ἀπὸ παλαιῶν χρόνων ὑπάγεται εἰς βαρυτέραν φορολογίαν (βλ. ἄνωτ. σελ. 124).

Ἡ ἰδιαιτέρα ἐκτίμησις, ἣν οἱ Βενετοὶ εἶχον διὰ τὸ μωσχᾶτον, καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἀρθροῦ XII τοῦ ἀπαγορευόντος τὴν ἐξαγωγὴν τῆς ρομπόλλας. Ἡ ἐκθεσις ἐπεξηγεῖ, ὅτι οἱ κατώτεροι οὔτοι οἶνοι ἀνεμιγνύοντο ἐν Βενετία μετὰ μωσχάτου, ἦτο δ' ἀνάγκη νὰ προληφθῇ ἡ τοιαύτη ἐξαπάτησις τοῦ κοινοῦ καὶ ἐξασφαλισθῇ τῇ Κυριάρχῳ οἶνος πρώτης ποιότητος.²

Ἐπίσης φροντὶς ἐλαμβάνετο, ὅπως τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ἔλαια ἐξάγονται μόνον εἰς Βενετίαν. Ἡ συγκέντρωσις αὕτη τῶν κυριωτέρων ἐξαγωγῶν εἰς τὴν Κυριάρχον ἐξηγεῖ ἴσως διατὶ δὲν εὐρίσκομεν ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν imposta πιονα καὶ τὸ diritto πιονα τῆς Ζακύνθου, ἅτινα, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ σχετικῷ κεφαλαίῳ, ἐσκοποῦν νὰ προστατεύσωσι τὸ βενετικὸν ἐμπόριον.³

Οἱ δασμοὶ εἰσαγωγῆς. Τούτους χαρακτηρίζει ἐπιεικὴς διάθεσις, ὅπως εἰς ὄλας τὰς ἄλλας νήσους⁴ ἐκτὸς τῆς Κερκύρας τὸ ποσοστὸν ὀρίζεται μόνον εἰς 3⁰/₁₀₀, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν προθέτων φόρων. Χορηγεῖται ἀσυνείδητος τῶν πρὸς ἰδίαν χρῆσιν ἐνδυμάτων καὶ, ὅπερ σπουδαιότερον, τῶν σιτηρῶν. Νέα

¹ Τῇ ὄντι μωσχᾶτον παρήγετο καὶ παράγεται ἐν τῇ δήμῳ Κατωγητῶν, ἰδίως εἰς τὰ χωρία Ἰλλάρους, Μαντζαδινάτα, Βουνὶ καὶ Χαβριάτα, ὡς καὶ ἐν τῇ προαστείῳ Μιχαλιτσάτα τοῦ δήμου Ληξουρίου. Ἡ εἰς ἄλλα τινὰ μέρη γινομένη παραγωγή εἶναι σποραδική.

Ἡ ἐπιτοπία τιμὴ τοῦ μωσχάτου εἶναι διπλασία τῆς τῶν ἄλλων οἴνων (βλ. Παγώνη, σελ. 342-343).

² Πβλ. Γεν. Μέρος σελ. 80 ὅπου καταδικάζεται ὁ βενετικὸς ἐγωϊσμός. Ὁ φόβος ὅμως τῆς νοθείας δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητος. Ἐτι καὶ σήμερον, κατὰ τὸ λέγειν τοῦλάχιστον τοῦ Παγώνη (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 343), κατασκευάζεται τεχνητὸν μωσχᾶτον διὰ σταφιδίτου ἀναμεμιγμένου μετ' ἀρώματος.

³ Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει τὸ ὅτι διὰ τὴν σταφίδα, ἣς ἡ ἐμπορία δὲν συνεκεντροῦτο ἐν Βενετία, ἅπαντ' ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὅπως καὶ ἐν Ζακύνθῳ, τὸ diritto πιονισσῖμο (βλ. τὸ περὶ σταφίδος τμήμα).

⁴ Πβλ. τὰ ἐν τῇ περὶ Κυθήρων κεφαλαίῳ λεγόμενα ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

ἐφαρμογὴ τῆς ἰδέας, ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγηται ἡ φορολογία τῶν εἰδῶν, ἅτινα ἐθεωροῦντο τότε ὡς πρώτης ἀνάγκης.

Ἰδέαν τῆς ὄλης ἀποδόσεως τῶν τελωνιακῶν δασμῶν, ἐκτὸς τῶν στατιστικῶν τοῦ Rossi, μᾶς παρέχει καὶ Δουκικὴ τῆς 18 Ἀπριλ. 1778, δι' ἣς ταῦτα ἐνοικιάζονται διὰ μίαν ἐξαετίαν εἰς τὸν Μάρκον Πολυκαλᾶν πρὸς 2,251 τσεκίνα.

β') Φόροι καταναλώσεως ἐγγωρίων προϊόντων.

Τοιοῦτοι εἶναι:

1) Ὁ τοῦ οἶνοπνεύματος (acquavita).

2) Ὁ τῶν καμίνων ἢ τῆς ἀσβέστου καὶ τῶν πλίνθων (Dazio delle Calcare, ossia Fornaci di Calcina e Coppi).

3) Ὁ τοῦ ἀργάσματος τῶν δερμάτων (Conzaria delli Pelli).

Ἐξετάσωμεν τούτους διαδοχικῶς.

1) Τὸ οἶνόπνευμα ἐτέλει φόρον 1 λίρας ἐπὶ ἐκάστου παραγομένου βενετικοῦ sechio οἶνοπνεύματος.

Ἡ ἀπόσταξις ἦτο ἐλευθέρα, διότι ὁ ἐνοικιαστὴς δὲν ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν· ἐξ ἄλλου ὅμως δὲν ἠδύνατο ὁ παραγωγὸς νὰ πωλήσῃ, ἐὰν δὲν προειδοποιεῖ τὸν ἐκμισθωτὴν, ὅστις ὠπλιζέτο ὑπὸ τοῦ νόμου διὰ διαφόρων προνομίων.

Πρὸς τῷ δικαιώματι τῆς καταναλώσεως ὑπῆρχε καὶ τέλος ἐξαγωγικὸν 16 σολδίων κατὰ sechio. Τὸ πρόσθετον τοῦτο τέλος ἀφεώρα προφανῶς καὶ τὰ ροσόλια.

Ἐξ ἐγγράφου τῆς 20 Σεπτ. 1776 προκύπτει, ὅτι ὁ φόρος τοῦ οἶνοπνεύματος ἐξεμισθοῦτο πρὸς 990 λίρας ἐνιαυσίως.

2) Ἡ ἀσβεστός καὶ αἱ πλίνθοι ἐτέλουν δεκάτην. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἰδρῦσῃ κάμινον ὤφειλε νὰ ὑποβάλῃ αἴτησιν, δηλοῦσαν τὴν τοποθεσίαν καὶ χωρητικότητα τοῦ κλιβάνου. Ἐπίσης ὤφειλε νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ἐνοικιαστὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐξαγωγῆς τῆς ἀσβέστου καὶ τῶν πλίνθων. Τὸ ἀνήκον τῷ φόρῳ δέκατον τῶν παραγομένων ἔδει νὰ μεταφέρῃ αὐτὸς ὁ φορολογούμενος εἰς τὴν πλησιεστέραν πόλιν.

Ἐξ ἄλλου ὁ ἐνοικιαστής ὄφειλε νὰ παρέχῃ διὰ τὰ δημόσια κτίρια ἄσθεστον καὶ πλίνθους εἰς τιμὴν κατὰ $\frac{1}{4}$ κατωτέραν τῆς τρεχούσης.

Ἐν συνδυασμῷ οὗτος ἐκμισθώσεως φόρων πρὸς ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τοῦ Δημοσίου ἀπαντᾷ εἰς διαφόρους κεφαλληνιακοὺς φοροίτους (βλ. πορθμεῖα, προνόμια ἀλιείας κτλ.).

Ἐν τῷ φόρῳ τῶν καμίνων δὲν ἀπαντᾷ μὲν τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ἀλλὰ δὲν ἀπετέλει καὶ νεωτερισμόν. Αἱ διατάξεις τοῦ 1772 εἶναι ἀντιγραφὴ τῶν τῆ 18 Ἰουνίου 1702 ὑπὸ Δανιὴλ Δολφίν, γεν. προνοητοῦ τῆς θαλάσσης, θεσπισθεισῶν.

Τὸ τέλος ἐξεμισθώθη τῷ 1773 ἀντὶ 2,304 λιρῶν (βλ. ἔγγραφον 20 Σεπτεμβρίου).

3) *Οἱ βυρσοδέψαι* ἐτέλουν:

1 λ. 8 σολδ. δι' ἕκαστον δέρμα βουβάλου

6 » » » » βόδς

4 λ. δι' ἑκάστην ἑκατοντάδα μικρῶν δερμάτων.

Τὸ αὐτὸ τιμολόγιον ἴσχυε καὶ διὰ τὰ ἐξωθεν εἰσαγόμενα κατεργασμένα δέρματα, ἐφ' ὧν ἔδει πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ νὰ τεθῆ ἡ σφραγὶς τοῦ ἐνοικιαστοῦ. Ἡ αὐτὴ σφραγὶς (ἐξ οὗ τὸ ἀλλαχοῦ τῷ φόρῳ διδόμενον ὄνομα, *bolla del corame*) ἐτίθετο καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῶν ἐντοπίων βυρσοδεψείων ἐξαγομένων, ἐλαμβάνοντο δὲ καὶ ἄλλα μέτρα πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἐνοικιαστοῦ.

Τῷ 1773 ἐξεμισθώθη ὁ φόρος ἀντὶ 342 λιρῶν (ἔγγραφον 20 Σεπτεμβρίου)· ἐνοικιαστής ἦτο, ὅπως καὶ διὰ τὰς καμίνους, ὁ ὑποδικηγόρος (*interveniente*) Νικόλαος Ἀβίς.

γ') Ὁ φόρος τῆς λιανικῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου.

Ἡ τόσον γνωστὴ ἡμῖν σπίνια δὲν ἔλειπεν, ἐννοεῖται, ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν, ἐθεσπίσθησαν μάλιστα χάριν αὐτῆς τρία διάφορα Κεφάλαια.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν σπίναν τοῦ φρουρίου (Ἁγίου

Γεωργίου) καὶ τὴν τοῦ Ληξουρίου, Παλικῆς καὶ Θηνέας,¹ αὐται, καίπερ ἐνοικιαζόμεναι κατ' ἰδίαν, δὲν διάφερον ποσῶς ἀλλήλων. Ὁ φόρος ὠρίζετο εἰς 1 λ. 10 σολδία διὰ δοχεῖα δέκα *sechi*. Αἱ διατυπώσεις ὑπενθυμίζουσι τὰς ἐν Κερκύρα. Ἐνδεικτικὸν τοῦ χαρακτήρος τῆς λιανικῆς πωλήσεως τοῦ φόρου εἶναι, ὅτι, ἐὰν θέλῃ τις νὰ πωλήσῃ χονδρικῶς βαρέλαν, ἧς ἤρχισεν ἡ λιανικὴ πώλησις, ἔπρεπε πρὸς πρόληψιν συζητήσεων νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν τοῦ ἐνοικιαστοῦ.

Ἐν Ἀργοστολίῳ τὰ πράγματα ἦσαν ὀλίγον διάφορα. Ἡ δὲ ποικιλία προκύπτει καὶ πάλιν ἐκ τῆς προσκολλήσεως εἰς παλαιὰς παραδόσεις, τοῦ διατάγματος τοῦ 1772 ἀναδημοσιεύοντος, ὡς λέγει ἡ ἔκθεσις, *un antico capitolare*.

Ἐν τῷ ἐνοικιαστῆς εἶχε δικαίωμα νὰ ἰδρῆ οἶνοπωλεῖον (*tener taverna*) ἢ νὰ δίδῃ ἄδειαν πρὸς τοῦτο εἰς τρίτους· πάντες δὲ οἱ ἄνευ τοιαύτης ἀδείας προβαίνοντες εἰς πωλήσεις ὄφειλον νὰ πληρώσωσι τὴν σπίναν: πρὸς σολδία ἕξ καὶ *bezzo* 1 κατὰ ζάραν.

Ἔστε ἔχομεν ἄλλο τιμολόγιον. Ἄλλη διαφορὰ εἶνε, ὅτι ἡ σπίνια ἐνοικιάζετο ἐνταῦθα μετὰ τοῦ μονοπωλίου τῆς ἀλιείας.

Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ φαρεύῃ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας *della Madonna Latina* καὶ τοῦ ἀπέναντι Δρεπάνου μέχρι τῆς θέσεως Ἀλυκαί (*Le saline*) ἄνευ ἐγγράφου ἀδείας τοῦ ἐνοικιαστοῦ.² Ὁ ἐνοικιαστής ἀπήλαυε λοιπὸν μονοπώλιον ἀλιείας ἀντὶ τούτου δ' ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πωλῇ πάντα τὰ ἀλισκόμενα εἰς τὴν δημοσίαν ἀγορὰν πρὸς τιμὴν, μὴ ὑπερβαίνουσαν τὰς πέντε γαζέτας τὴν λίτραν.

¹ Αὕτη ἀφεώρα εἰς τὴν πόλιν Ληξουρίου καὶ τὰ χωρία τῶν γειτονικῶν διαμερισμάτων Παλικῆς καὶ Θηνέας (βλ. ἄρθρ. Ιον).

² Ἄλλοτε ἐδικαιούτο ν' ἀλιεύῃ ὁ προνοητὴς τῆς νήσου. Ἀλλὰ, λέγει ἡ ἔκθεσις, τὸ προνόμιον τοῦτο κατηργήθη. Ὑπελαμβάνετο πράγματι, ὅτι οἱ ἀγρευόμενοι ἰχθύες θὰ ἐχρησίμευον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, ἀλλ' ὑπῆρχε κίνδυνος μήπως οὗτος *mandarebbe a pescar alla giornata*. Χαρακτηριστικὸν τοῦτο τῆς ἐμπιστοσύνης. ἦν ἡ Βενετία ἠσθάνετο πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀνωτάτους τῆς ὑπαλλήλους (βλ. τὰ περὶ παρεισπράξεων τῶν ὑπαλλήλων ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει).

δ') Τὰ πορθμεῖα.

Εἰς διοικητικὸν διαμέρισμα, ἀποτελούμενον ἐκ δύο νήσων, ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ τῶν ὁποίων δι' ἄλλειψιν ὁδῶν καὶ τὴν μὴ ὑπαρξίν ἐνὸς μόνου μεγάλου κέντρου ἢ θαλασσία συγκοινωνία εἶχε μεγίστην σπουδαιότητα, ἢ εἰσπρακτικὴ ἐφευρετικότης ἐστράφη καὶ πρὸς τὰ τὴν θαλασσίαν ὑπηρεσίαν ἐκτελοῦντα πλοία-ρια ἐγκαθιδρύσασα εἶδος φόρου ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας (verkers-teuer): συνάμα ὅμως ἐπεκράτησεν ἢ σοφὴ σκέψις, ὅπως οἱ καρπούμενοι τὸν φόρον μισθωταὶ ἀναλάβωσι καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐξασφαλίσεως τακτικῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς δωρεὰν μεταφορᾶς τῶν τε στρατιωτῶν καὶ δημοσίων ὑπαλλήλων.

Πορθμεῖα ἦσαν τρία.

Τὸ τοῦ Δρεπάνου.¹ Ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἐκ τῶν χωρίων τοῦ διαμερίσματος (pertinenza) τὰ Ποταμιάνα (περὶ οὗ βλ. Μηλιαράκη, σελ. 60-63) μεταβαίνοντας ἀπὸ Δρεπάνου εἰς Ἀργοστόλιον ἐν σολδίῳ κατὰ κεφαλὴν καὶ κατὰ φορτίον (somma) ἐμπορεύματος, μία δὲ γαζέττα διὰ τὰ μεγάλα ζῶα καὶ ἐν μπέτζο διὰ τὰ μικρά.

Οἱ ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν διὰ τοῦ πορθμείου ἐρχόμενοι ἐτέλουν γαζέτταν μίαν. Ἡ δ' ἐκθεσις ἐξηγεῖ ὅτι οἱ ἐκ Δρεπάνου πληρώνουσι ὀλιγώτερον, διότι κάμνουσι μικρότερον ταξίδιον.

Ὁ ἐνοικιαστὴς τοῦ φόρου εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἔχη πάντοτε ἐτοίμους μίαν μεγάλην λέμβον καὶ μίαν μικροτέραν, ὅπως ὑπηρετοῦνται οἱ ἐρχόμενοι ἐξ Ἀργοστολίου καὶ οἱ μεταβαίνοντες ἐκεῖ.

¹ Τὸ Δρέπανον βενετιστὶ Τραπανο, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἔστιν ὅτε ἀπαντῶσα ὀρθογραφία Τράπανον (πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 163) κεῖται ἀπέναντι ἀκριδῶς τοῦ Ἀργοστολίου, μεθ' οὗ συνεδέθη διὰ γεφύρας τὸ πρῶτον τῇ 1812. Μνημεῖον εἰσέτι ὑφιστάμενον ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ πρωτοβουλία τοῦ χρησιμωτάτου ἔργου ὀφείλεται εἰς τὸν μετέπειτα ἐν Πάργᾳ διαπρέψαντα εὐγενέστατον Ἑλβετὸν συνταγματάρχην Κάρολον Φίλιππον de Bosset. Περὶ τῆς δράσεως τοῦ δὲ Βοσσέτ, ὅστις τῇ 1811 διεδέχθη τὸν βραδύτερον δεσμοφύλακα τοῦ Ναπολέοντος Hudson Lowe, ὡς στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς κυβερνήτης Κεφαλληνίας, βλ. Μαρτίνον Salamoni, Statistica dell' isola di Cefalonia (Κέρκυρα, 1859) σελ. 55-57.

Ἡ γέφυρα Δρεπάνου - Ἀργοστολίου, κατ' ἀρχὰς ξυλίνη, ἐγένετο λιθίνη τῇ 1842.

Τὸ πορθμεῖον Ἰθάκης. Εἵκοσι σολδία κατ' ἄτομον. Δὲν γίνεται λόγος περὶ ἐμπορευμάτων, περιλαμβάνονται δ' αἱ ἐξῆς ἐνδιαφέρουσαι διατάξεις (ἄρθρα II καὶ III):

Ὁ ἐνοικιαστὴς ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ἔχη λέμβους ἐν καλῇ καταστάσει εἰς τὰς ἀκτὰς Ἐρυσοῦ, Πυλάρου καὶ Σάμης. Ἐν ὥρᾳ θέρους ἢ λέμβος λογίζεται πλήρης καὶ ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποπλεύσῃ, ὅτε τὸ σύνολον τῶν ναύλων ἴσούται πρὸς 10 λίρας, ἐν ὥρᾳ δὲ χειμῶνος ὅταν τοῦτο ἀνέρχεται εἰς 15 λίρας.

Τὸ πορθμεῖον Ληξουρίου. Ὁ ἐνοικιαστὴς ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἔχη δύο λέμβους ἐν καλῇ καταστάσει, ὅπως ἐκτελεῖται ὁ μεταξὺ Ληξουρίου καὶ Ἀργοστολίου πλοῦς ἄνευ κινδύνου διὰ τοὺς ἐπιβάτας. Δικαιοῦται εἰς 5 γαζέττας κατ' ἄτομον καὶ ἀνάλογον τέλος διὰ τὰ φορτία. Ἡ λέμβος θεωρεῖται πλήρης, ὅταν ἢ εἰσπραξίς ἀνέρχεται εἰς 45 γαζέττας ἐν ὥρᾳ θέρους καὶ 60 ἐν ὥρᾳ χειμῶνος.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ μονοπωλίου. Ἀλλ' ὁ μεταφέρων ἄτομα ἢ πράγματα καραβοκύρης (carabochiro) δέον νὰ εἰσφέρει τι τῷ ἐκμισθωτῇ (1 γαζέτταν κατ' ἄτομον).

ε') Ἡ φορολογία ἐν Ἰθάκῃ.

Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Κάλβου εἰς μόνος φόρος ἀπαντᾶ ἐν Ἰθάκῃ, ὁ τῆς δεκάτης. Οὗτος εἶχεν ἔκτοτε διατηρηθῆ. ¹ μακρὰ ἐκθεσις τῆς 28 Ἰανουαρίου 1781 (ἐν libro supplemento n° 1736) πραγματεύεται περὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐκμισθώσεώς του ἐξηγεῖ δὲ πῶς ὁ ἀπὸ 5 Σεπτ. 1775 ἐνοικιαστὴς Πέτρος Βαλιέρης εἶχε κηρυχθῆ ἔκπτωτος. Πρὸς τῇ δεκάτῃ ὅμως ἀπαντῶσι νῦν δύο ἄλλοι φόροι: οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ καὶ τὸ νόμιστρον.

Οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ διέφερον ἐλάχιστα τῶν τῆς Κεφαλληνίας. Παρὰ τὰ τέλη (6 %) ὑπῆρχεν εἰδικὸς δασμὸς ἐξαγωγῆς (1 λίρας, 4 σολδίων κατὰ βαρέλαν) διὰ τοὺς οἶνους.

¹ Ἐφηρομόζοντο ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ κεφαλληνιακὰ Κεφάλαια, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἄρθρον I τοῦ νόμου τῆς 23 Μαΐου 1825: καταργοῦν «τὸ αὐθεντικὸν δικαίωμα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Δεκατίας, τὸ ὅποιον ἐσθναξεν ἢ Διοίκησις ἀπὸ τὰ Κρασιά, Στάρια, Λάδι, Λινάρι, Ζῶα,

Τοῦ δασμοῦ τῆς εισαγωγῆς (3 %) ἐπετρέπετο, διὰ τὰ τρόφιμα καὶ τινὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης, ἢ καταβολὴ εἰς εἶδος. Οἱ βόες ἐφορολογοῦντο κατὰ κεφαλὴν.

Τὸ ἔλαιον δὲν ὑπάγεται εἰς τὸ τελωνεῖον Ἰθάκης· ὁ ἐξάγων αὐτὸ (εἰς Βενετίαν ἐννοεῖται) ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ ἄδειαν ἐκ Κεφαλληνίας καὶ νὰ καταβάλῃ τὸν φόρον ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ ἐκεῖ ταμεῖον. Ἡ διάκρισις εἶχε πρακτικὴν σημασίαν, τὴν ἐξῆς: Τὰ ἔσοδα τοῦ τελωνείου Ἰθάκης διενέμοντο ὁ ἐνοικιαστῆς καὶ ὁ Κυβερνήτης τῆς νήσου,¹ ὅστις τὰ ἐλάμβανεν ἀντὶ μισθοῦ (βλ. ἄρθρον Ἴον ἐπεξηγηματικὴ ἐκθεσις). Τὸ στερεῖν τὸν ὑπάλλληλον τούτου τοῦ φόρου τοῦ ἐλαίου δὲν ἐμφαίνει πολλὴν ἐλευθεριότητα ἐκ μέρους τοῦ Δημοσίου, ἅτε τοῦ τελωνείου Ἰθάκης ἐκμισθουμένου μόνον ἀντὶ 23 τσεκινίων (ἔγγραφον 28 Σεπτ. 1771).

Ἄλλὰ (καθ' ἃ μανθάνομεν παρὰ τοῦ Σαιν-Σωβέρ, Γ', σελ. 9) οἱ εὐγενεῖς Κεφαλλῆνες, περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τὴν κολακεύουσαν τὴν φιλοτιμίαν των θέσιν τοῦ Κυβερνήτου Ἰθάκης, ἐπεδίωκον αὐτὴν παρὰ τὸ γλισχρότατον τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπολαυῶν,² ἢ δὲ πονηρὰ καὶ φιλοχρήματος Βενετικὴ πολιτικὴ ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς τοιαύτης ψυχολογικῆς διαθέσεως.

Τὰ κατὰ τὸ νόμιστρον (erbatico) εἶχον κανονισθῆ ὡς ἐξῆς:

Δι' ἕκαστον αἰγοπρόγατον . . .	3	σολδία
» » χοῖρον	10	»
» » ἵππον, ἡμίονον, ὄνον .	10	»

Ἡ βεβαίωσις, λέγει ἢ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, γίνεται ὅπως καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, δηλαδὴ δι' ἀπαριθμήσεως γινεμένης ὑπὸ τοῦ ἐνοικιαστοῦ, περιερχομένου τὴν νήσον ἅπαξ τοῦ ἔτους κατ' Ἀπρίλιον. Οἱ ἰδιοκτῆται ὤφειλον νὰ δεικνύωσι τὰ ζῶά των. Τ' ἀποκρυπτόμενα τούτων ἐδημεύοντο, οἱ δ' ἰδιοκτῆται ὑπεβάλ-

Λιτρουδιὰ καὶ Μόλους τῆς νήσου Ἰθάκης, καθὼς καὶ τὸ λεγόμενον Καπνιατικόν».

¹ Περὶ διοικήσεως τῆς Ἰθάκης βλ. Ν. Γ. Καραβία, Ἱστορία τῆς Ἰθάκης, Ἀθήναι 1849, σελ. 69 κέξ.

² Διὰ τοῦτο δὲ διωρίζοντο Κυβερνῆται Ἰθάκης μόνον οἱ τὰ πρῶτα φέροντες τῶν Κεφαλλῶνων εὐγενῶν. Οἱ δὲ προσωπογράφοι τούτων δὲν παρέλειπον νὰ μνημονεύσωσιν ἐπὶ καταφανοῦς μέρους τῆς ἐλαιογραφίας τὸ περιζήτητον ἀξίωμα.

λοντοεῖς διπλοῦν φόρον λόγῳ προστίμου. Ἐπίσης ὤφειλον οἱ ἰδιοκτῆται, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εἰσπράξεως, νὰ δηλώνωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν πωληθέντα ἢ ἀνταλλαγέντα ζῶα.

Τὸ νόμιστρον ἐξεμισθώθη τῷ 1771 ἀντὶ 24 τσεκινίων. (ἔγγραφον 28 Σεπτεμβρίου).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ συμπέρασμά μας ἐπὶ τοῦ παρόντος τμήματος ἔσεται βραχύτατον.

Τόσον ἐκτενῶς ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ γενικῷ μέρει καὶ ἐν τοῖς περὶ Κερκύρας περὶ τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀπαντῶντων φόρων, ὥστε δογματικὴ ἐπανεξέτασις τοῦ ζητήματος θὰ ἦγεν ἡμᾶς εἰς περιττὰς ἐπαναλήψεις.

Ἐπίσης ἄσκοπον θὰ ἦτο νὰ δμυλήσωμεν καὶ πάλιν περὶ τῶν οικονομικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς φορολογίας, ἀφοῦ ἀφιέρωσαμεν ἰκανὰς σελίδας εἰς τὴν οικονομικὴν κατάστασιν τῆς Κεφαλληνίας, φθίνοντος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

Ἐξετάζοντες νῦν τοὺς φόρους ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ταμειωτικῶν αὐτῶν ἀποδόσεων βλέπομεν ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Rossi ὅτι ἐπὶ 19,269 τσεκινίων 11,549 προήρχοντο ἐκ τῆς ἐξαγομένης σταφίδος¹ καὶ 5,344 ἐκ τῆς δεκάτης.² Ἐὰν δ' εἰς ταῦτα προστεθοῦν καὶ τὰ ἐκ τῶν τελωνείων 1,613 τσεκινία πείθεται τις ὅτι οἱ λοιποὶ 10 φόροι ἀπέδιδον ποσὰ ἀνάξια λόγου³ καὶ ἐκτὸς τῶν τριῶν σπινῶν, αἵτινες ἀνεξαρτήτως προσόδου 131 τσεκ,⁴ ἐδικαιολογοῦντο ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, θὰ ἠδύναντο νὰ εἶχον καταργηθῆ πρὸς μέγα ὄφελος τοῦ κοινοῦ καὶ ἀνευ ζημίας διὰ τὸ Δημόσιον.⁵

¹ 10,399 ἐκ τῆς ἐξαγομένης εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ 1,150 ἐκ τῆς στελλομένης εἰς Βενετίαν.

² 4,851 ἢ δεκάτη Κεφαλληνίας, 443 ἢ δεκάτη Ἰθάκης.

³ Λ. χ. Τὸ πορθημεῖον Ἰθάκης 3 τσεκ., ὁ φόρος τῶν δερμάτων 8 κτλ.

⁴ 94 ἢ Ἀργοστολίου, 5 ἢ Ληξουρίου, 32 ἢ τοῦ φρουρίου.

⁵ Ἡ Ἰόνιος Πολιτεία ἔσπευσε νὰ καταργήσῃ τῷ 1799 τοὺς φορῆσικους ἐπὶ τοῦ καπνοῦ, τῶν ὑφαντῶν ῥασσοπάνων καὶ τῶν ἐλαιομηχανῶν, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐσχάτης ἀπορίας, εἰς ἣν εἶχε περιέλθῃ τὸ ταμεῖον κατὰ τὴν ἀνώμαλον ἐκείνην περίοδον, ἠναγκάσθη νὰ τοὺς ἀνασυστήσῃ (βλ. Ἀρχεῖον Γερουσίας, Filza PT').

ΤΜΗΜΑ Γ' ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Εἰς τὸ παρὸν τμήμα θ' ἀκολουθήσωμεν ἐν μέρει τὴν αὐτὴν, ἣν καὶ εἰς τὸ προηγούμενον σειρὰν, θὰ διακρίνωμεν δηλαδὴ τὴν νομοθεσίαν τῶν πρώτων αἰώνων, ἐφ' ἧς ὀλίγον θὰ ἐπιμείνωμεν, τῆς τῶν Κεφαλαίων τοῦ 1772, ὧν θὰ δώσωμεν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν.

I

Ἡ Ζακύνθιος φορολογικὴ νομοθεσία κατὰ τὰ ἔτη 1492-1682.

Οἱ Βενετοὶ μόλις καταλαβόντες τὴν Ζάκυνθον ἐφρόντισαν περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1492 ἀπόφασις τῆς Συγκλήτου, δημοσιευθεῖσα ἐν Κερκύρα, Μεθώνη, Ναυπάκτῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκάλει τοὺς βουλομένους ν' ἀποικήσωσιν ἐν Ζακύνθῳ λαμβάνοντες διὰ τοῦτο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ νεμόμενοι ἐλευθέρως οἰκίας, ἀγροὺς καὶ λοιπά, μὲ μόνην τὴν ὑποχρέωσιν καταβολῆς κυρολογίου (chirologio) καὶ δεκάτης ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων καρπῶν.¹ Δουκιῆ δ' ἀπὸ 14 Μαΐου 1499² παγιοῖ, τῇ αἰτήσῃ τῶν συνελθόντων ἐν τῇ νήσῳ, λαβόντων γαίας καὶ κτισάντων οἰκίας,³ τὴν προνομίαν τοῦ μὴ καταβάλλειν εἰ μὴ τοὺς δύο προμνησθέντας φόρους (decime per le terre e vigne e il livello per le case).

¹ Α. Χ. Ζώη, *Στατιστικὴ τῆς νήσου Ζακύνθου* (Ζάκυνθος, 1896) σ. 7.

² Περιεσώθη ἐν ἀρχῇ (σελ. 1-3) περιέργου συλλογῆς ἐξ 83 σελίδων, φερούσης τίτλον Stampā Megaduca καὶ περιλαμβανούσης διάφορα ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1509-1735 ἀναφορικὰ εἰς τὸ παραχωρηθὲν τῷ ἀρχηγῷ τῶν στραδιωτῶν Δημητρίῳ Μεγαδούκῃ καὶ τοῖς ἀπογόνους αὐτοῦ τιμάριον. Τὴν συλλογὴν ταύτην μοὶ ἀνεκοίνωσε πάνυ εὐγενῶς ὁ σοφὸς φίλος κ. Σπ. δὲ Βιάζης.

³ Ὑπελογίζοντο αἱ οἰκίαι αὗται εἰς 120.

Ἐκ παραλλήλου μέτρα ἐλαμβάνοντο πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν αὐτῇ στραδιωτῶν. Τῷ 1509 παρεχωροῦντο εἰς τὸν ἀρχηγὸν τούτων (capitis stratiotis) Δημήτριον Μεγαδούκῃ¹ καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ κτήματα ἀποφέροντα εἰσόδημα 300 ταλλήρων κατ' ἔτος μὲ μόνην τὴν ὑποχρέωσιν τῆς καταβολῆς τῆς δεκάτης,² μερικὴ δ' ἀσυδοσία, ὁμοία πρὸς τὴν ἐν Κεφαλληνίᾳ μελετηθεῖσαν ἐχορηγεῖτο εἰς τοὺς στραδιώτας,³ εἰς τινὰς δὲ τούτων, προφανῶς τοὺς μᾶλλον ἐμπειροπολέμους, καλουμένους provisionadi, ἐχορηγεῖτο καὶ μισθός.⁴

Ἀυξήσαντος ὁμως ταχέως τοῦ πληθυσμοῦ,⁵ ηὐξήθησαν καὶ οἱ φόροι τοῦ ἀριθμοῦ δὲ καὶ τῆς ἀποδόσεως τούτων ἀκριβῆ ιδέας δίδει ὁ ἐξῆς πίναξ τῶν ἐσόδων τοῦ ἔτους 1545 (ἐκθεσις Βασαδονᾶ:

¹ Οὗτος ἐπωνομάζετο μὲν Μεγαδούκας, πράγματι ὁμως ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ράλλη Λάσκαρη; τοῦ φονευθέντος κατὰ τὸν μεταξὺ Βενετίας καὶ Φερράρας πόλεμον.

² Τὸ τιμάριον περιῆλθεν ἐκ θηλυγονίας εἰς τὴν οἰκογένειαν Καρρέρ, ἣτις κατὰ τὸ λέγειν τῆς βενετικῆς ἀρχῆς εἰσέπραττεν 900 ἀντὶ 300 δουκάτων, ἰσχυρίζετο δ' ὅτι ἦτο ἀπηλλαγμένη τῆς δεκάτης, ἐντεῦθεν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐκδοσις πολλῶν ἐγγράφων σκοποῦντων τὴν ἐπαναφορὰν τῶν πραγμάτων εἰς τὸ νόμιμον καθεστῶς (βλ. Stampā Megaduca).

³ Ἡ ἀπὸ 6 Μαρτίου 1546 ἐκθεσις τοῦ προνοητοῦ Μάρκου Βασαδονᾶ (βλ. Σάθας, τόμ. VI, σελ. 272) μάς διδάσκει ὅτι τὰ προνόμια τῶν ἐν Ζακύνθῳ στραδιωτῶν περιωρίζοντο εἰς ἀσυδοσίαν 150 ξεστῶν οἴνου, ἰσοδυναμουσῶν πρὸς 38 ἄσπρα, τοῦ φόρου τῶν οἰκιῶν = 4 ἄσπρα, καὶ ὅσων σιτηρῶν παράγει ζεύγος βοῶν, ἦτοι περίπου ἄσπρα 270, δηλαδὴ ἐν συνόλῳ εἰς 6 1/2 - 7 δουκάτα κατὰ κεφαλὴν. Ἡ δ' ἀνεπάρκεια τοῦ ποσοῦ τούτου ἦτο τόσον προφανής, ὥστε ἐκ τῶν 75 στραδιωτῶν, ὅτινες εὐρίσκοντο ἐν Ζακύνθῳ, ἐλάχιστοι ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διατηρήσωσιν ἵππους, πολλοὶ δὲ πενόμενοι ἀνεχώρουν, ὅπως ὑπηρετήσωσιν ἀλλαχοῦ.

⁴ Βλ. τὴν ἀπὸ 1527 ἐκθεσιν τοῦ Badoer (Σάθας, VI, 265-8), περὶ ἐμμίσθων στραδιωτῶν, δὲν ὁμιλεῖ ὁμως ὁ Βασαδονᾶς, ἐξ οὗ δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι εἶχον ἐκλείψῃ ἐν τῇ μεταξὺ.

⁵ Κατὰ τὴν τῇ 8 Σεπτ. 1527 διενεργηθεῖσαν ἀπογραφὴν ὑπὸ τοῦ Βαδοῦρ (Σάθας, αὐτ. σελ. 264) ὁ πληθυσμὸς ἀνήρχετο ἦδη εἰς 17,255 ψυχὰς μὲ 3,374 οἰκίας, μέχρι δὲ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ Βασαδονᾶ εἶχεν αὐξηθῆ εἰς 20,214 (αὐτ. σελ. 269).

Φόροι εἰς χρῆμα.

1) El datio della entrada e insida . . .	δουκ. 1,205
2) La decima del vin	» 1,365
3) El datio della spina	» 566
4) El datio di livelli	» 224
5) » » del oio	» 94
6) » » del pesce	» 70
7) » » della preda	» 45
8) » » della bolla de corami	» 16 1/2
9) » » della beccaria	» 50 1/2

Σύνολον δουκ. 3,636

Φόροι εἰς εἶδος.

1) Decima formento	moza 422
2) » orzo	» 250
3) » lino	» 500

Ἐπὶ τοῦ πίνακος τούτου παρατηρητέα τὰ ἑξῆς:

1ον) Πάντες οἱ φόροι ἐκτὸς τοῦ τῶν κρεάτων¹ προϋφίσταντο, ὥστε ἡ αὔξησις τῆς φορολογίας συνετελέσθη ταχέως.

2ον) Ἡ φορολογία τοῦ οἴνου ὑπὸ τὰς δύο μορφάς, ἐγγείου φόρου καὶ σπίνας ἀποδίδει τὸ ἥμισυ τῶν εἰς χρῆμα προσόδων, τοῦναντίον ἡ σημασία τῆς δεκάτης εἶνε σχετικῶς μικρά.

¹ Ὁ Βασαδονᾶς ἰσχυρίζεται ὅτι τὸν φόρον τοῦτον εἰσήγαγεν οὐχὶ πρὸς φορολογικὸν σκοπὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν· πράγματι οἱ ἐνοικιασταὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχωσι κρέας ἀφθονον καθ' ὅλον τὸ ἔτος· ἐνῶ πρότερον τὸ ἐμπόριον τῶν κρεάτων ἦτο εἰς χεῖρας ὀλίγων, οἵτινες μηδεμίαν ὑποχρέωσιν ἔχοντες πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἐφρόντιζον μόνον περὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Ἐν τούτοις παραπονεῖται ὁ Βασαδονᾶς ὅτι ὁ φόρος οὗτος κατηργήθη μόλις σχεδὸν εἰσαχθεὶς, δηλαδὴ μόλις αὐτὸς ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς (πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 199).

Ἄλλοτε ἀντίστροφος ἦτο ἡ θέσις τῶν πραγμάτων,¹ ἢ δὲ μεταβολῇ ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἐκτόπισιν τῆς καλλιέργειας τῶν σπειρομένων γαιῶν ὑπὸ τῆς ἀμπέλου.

3ον) Οὔτε ὁ Βαδοέρ, οὔτε ὁ Βασαδονᾶς κάμνουσι λόγον περὶ προσόδου ἐκ σταφίδος. Πράγματι τὸ προϊόν τοῦτο δὲν ἐφορολογεῖτο ἀκόμη, ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ 1543 ἡ ἔκθεσις τοῦ Ἰωάννου Barbadico (Σάβας VI, σ. 268-9) ὑπελόγιζεν ὅτι λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τῶν σταφιδαμπέλων ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν καρπῶν τούτων δεκάτης πρόσοδον 500 δουκάτων κατ' ἔτος.

4ον) Ἀπὸ τοῦ 1545 ἡ Ζακύνθος εἶναι αὐτάρκης καὶ ἀφήνει μαλιστα καὶ πλεόνασμα.² τὸ φαινόμενον τοῦτο θὰ παρατηρήσωμεν καθ' ὅλην τὴν Βενετοκρατίαν, ἔπρεπεν ὁμῶς νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀναφαίνεται καὶ πρὸ τοῦ φόρου τῆς σταφίδος, ὅστις κατέστη τόσον ταχέως ὁ κυριώτερος πόρος τοῦ ταμείου Ζακύνθου, καὶ ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου περιλαμβάνετο ἐν ταῖς δαπάναις ὁ ἐκ 500 δουκάτων πρὸς τοὺς Τούρκους φόρος.³

Τὰ κατὰ τὴν φορολογίαν Ζακύνθου ἐκανονίσθησαν ὑπὸ

¹ Ἴδου παραβολὴ τῶν ἐτῶν 1544 καὶ 1545 πρὸς τὰ ἔτη 1526 καὶ 1527:

	1526—1527	1544—1545	
Δεκάτη σιτηρῶν	1,110—1,665	600—422	κοιλὰ
» λίνου	3,100—3,500	1,500—500	»
» κριθῆς	300—311	250—250	»
» οἴνου	629—513	1,365	»
Σπίνα	310—350	566	»

Σημειωτέον ὅτι ὁ φόρος τῆς σπίνας ἐν Ζακύνθῳ ἀνήρχετο κατὰ τὸν Βασαδονᾶν μόνον εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ· ἐὰν ἐγίνετο ἀφομοίωσις, αἱ πρόσοδοι θὰ ἠῦξανον κατὰ 500 δουκάτα (αὐτ. 273).

² Τὰ ἔξοδα ἐπὶ Βασαδονᾶ ἀνήρχοντο εἰς 3,590 δουκάτα. Περὶ τῆς φύσεως αὐτῶν παρέχει νύξεις ὁ Βαδοέρ (σελ. 265 καὶ 267): Ὁ προνοητὴς ἐλάμβανεν ὡς μισθὸν ὅτι ὁ Σουλτᾶνος ὡς φόρον, ἦτοι 580 δουκάτα· ὁ στρατὸς καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἀπερρόφων τὰ ὑπόλοιπα. Μικρὰ ποσὰ διετίθεντο ὑπὲρ δημοσίων ἔργων ἐν τῇ πόλει.

³ Ὁ φόρος οὗτος διετηρήθη ἐπὶ 215 ἔτη (1485—1699), μέχρι δηλαδὴ τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρολιτζ· βλ. Μίλλερ, τομ. Β', σελ. 307 καὶ 319 μετάφρ. Λάμπρου.

διαφόρων διαταγμάτων, σωζομένων ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Διοικήσεως (Libro Ordini) τοῦ Ἀρχαιοφυλακείου Ζακύνθου καὶ οὗ τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ ἀπὸ 19 Σεπτ. 1565, 23 Δεκ. 1660, 21 Σεπτ. 1682 καὶ 11 Ὀκτ. 1746.

Καὶ τοῦ μὲν διατάγματος τοῦ 1565 καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ δίδουσιν ἀκριβῆ ἰδέαν οἱ ἐπισυνημμένοι ἐν ἐπιμέτρῳ πίνακες τοῦ Καστροφύλακα¹ ὡς πρὸς δὲ τὸ διάταγμα τοῦ 1682, ἔργον τοῦ γενικοῦ προνοητοῦ τῆς θαλάσσης Κορνέρ, οὗ τὸ ἀνέκδοτον κείμενον εὐγενῶς ἀνακοινωθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ζώη δημοσιεύομεν ἐπίσης ἐν ἐπιμέτρῳ, τοῦτο ἀφορᾷ εἰς ἔνδεκα μηκέτι ἐκμισθωθέντας φόρους, οἵτινες ἦσαν οἱ ἑξῆς:

- 1) Οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ (Dacio della dogana).
- 2) Τὰ τέλη λιμένος καὶ προκουμαίας (Dacio di Ponta e Molo).
- 3) Τὸ τέλος τοῦ κοττίμου (Dacio del Cottimo).
- 4) Ὁ φόρος ἐπὶ τῶν κατειργασμένων δερμάτων (Dacio del bolo di Corame).
- 5) Ὁ φόρος τοῦ οἴνοπνεύματος (Dacio dell' Acqua di Vita).
- 6) Ὁ φόρος τῶν σιτηρῶν (Dacio delle biave).
- 7) Ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ ἐλαίου (Dacio dell' Oglio), εἰσπραττόμενος ἐπὶ τοῦ ἔξερχομένου τοῦ πιεστηρίου ἐλαίου.
- 8) Ἡ δεκάτη τοῦ Οἴνου (Decima del Vino).
- 9) Ὁ φόρος τοῦ λιανικῶς καταναλισκομένου οἴνου (Dacio del Vino a Spina).

Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν πινάκων τοῦ Καστροφύλακα καὶ τῶν τοῦ Βασαδονᾶ δὲν παρατηρεῖται εἰμὴ μία διαφορά· πλὴν ἀληθῶς σημαντικωτάτη: ἡ εἰσαγωγή τῆς φορολογίας τῆς σταφίδος:

¹ Οὗτοι ἀναφέρουσι τοὺς ἑξῆς φόρους: 1) pesce fresco, 2) Cevolle, 3) Curame, 4) Formenti, 5) Orzi, 6) Vena, 7) Vino, 8) Vino spina, 9) Intrada e Insida, 10) X^{ma} della Spetta (;), 11) X^{ma} del meggio, 12) X^{ma} del lin, 13) Olio, 14) Chirologi, 15) Uva passa, 16) Preda, 17) Nova imposta.

μεγαλειτέρα ὁμῶς φαίνεται ἡ διαφορά μεταξὺ τοῦ Καστροφύλακα καὶ τοῦ Κορνέρ, τοῦ πρώτου μνημονεύοντος 16 φόρους, τοῦ δὲ δευτέρου μόνον 10, ἐν οἷς καὶ δύο, μὴ ἀνευρισκομένους παρὰ τῷ Καστροφύλακα: ἀλλὰ σημειωτέον: α') ὅτι ἡ διαφορά δὲν εἶναι ὅσον μεγάλη φαίνεται, διότι εἰς τὰ παλαιότερα ἀντὶ μίας δεκάτης ἐπὶ τῶν σπειρομένων γαιῶν καὶ τῶν κήπων ἀναφέρονται ἀναλυτικῶς τὰ διάφορα δεκατιζόμενα προϊόντα: β') ὅτι ἡ μὴ συμπερίληψις οὔτε τοῦ Ghirologio οὔτε τῆς Preda οὔτε τῶν δύο φόρων ἐπὶ τῆς σταφίδος δὲν σημαίνει ὅτι οἱ φόροι οὗτοι εἶχον καταργηθῆ ἐν τῷ μεταξὺ,¹ ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι ἐξεμισθούντο, τοῦ Κορνέρ ἀσχολουμένου μόνον περὶ τῶν ἐν ἐπιστάσι εἰσπραττομένων φόρων: γ') ὅτι ἀπὸ τοῦ 1583, ἤτοι ἐντὸς αἰῶνος, εἶχον προστεθῆ εἰς τὴν φορολογίαν μόνον λιμενικά τινα τέλη (dacio di Ponta e Molo) καὶ τὸ εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς Κερκύρας καὶ μικρᾶς ἀποδόσεως εἰδικὸν τέλος διαμετακομίσεως (cottimo): δ') ὅτι ἡ μὴ ἐκμίσθωσις τῶν φόρων ἀπετέλει πρόσκομμα εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῶν εἰσπραξιν, ἀπῆτει δὲ μέτρα εἰδικά, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ Κορνέρ λαμβανόμενα: ἀλλ' οὐδὲ τὰ μέτρα ταῦτα φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν ἐπαρκῆ, ἀφ' οὗ βλέπομεν κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἀπαξάπαντας τοὺς φόρους ἐκμισθούμενους καὶ ἀφοῦ, πρᾶγμα χαρακτηριστικώτερον ἀκόμη, βλέπομεν τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἐν Ζακύνθῳ¹ δηλοῦντα, ὅτι ἐν Ἑπτανήσῳ ἡ ἐκμίσθωσις τῶν φόρων ἐπεβάλλετο.

II

Ἡ φορολογία ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν κυρίως ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς περίοδον τῆς μεγάλης κωδικοποιήσεως.

Ἡ Ζακύνθος ἀπὸ ἀπόφews φορολογικῆς μεταρρυθμίσεως

¹ Καθ' ὅσον μάλιστα ἀναφέρονται ὡς ἀνέκαθεν λειτουργήσαντες εἰς τὰ μεταγενέστερα Κεφάλαια.

² Βλ. Rulhière, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 16. Πβλ. ὅσα λέγομεν ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐνοικιάσεως, σελ. 88 κέξ.

ἠκολούθησε τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Κεφαλληνίαν τ' ἀφορῶντα εἰς αὐτὴν capitoli ἐξεδόθησαν μόνον τῇ 6 Ἰουνίου 1772. Ταῦτα μετὰ τῶν σχετικῶν δικαιολογητικῶν ἐκθέσεων εὑρίσκοντο ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις (Senato mar, 1772, Filza 1147). προηγεῖται δὲ τούτων καὶ γενικωτέρα εἰσήγησις, ἀλλ' αὕτη εἶναι σχεδὸν ὀλόκληρος ἀφιερωμένη εἰς τὰ Κύθηρα καὶ εἰς τὰς ἐκεῖ κρατούσας ἀνωμαλίας.¹

Ἡ βραχυλογία αὕτη τῆς γενικῆς ἐκθέσεως ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι, ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἡ ἐργασία τοῦ 1772 ὑπῆρξεν ἐλάχιστα ἀνακαινιστική. Ἡ φράσις «tratto del vecchio capitolare» ἐπανέρχεται στερεοτύπως. Ἐνίοτε, ὡς λ. χ. προκειμένου περὶ τοῦ κατὰ τριετίαν εἰσπραττομένου φόρου τῶν οἰκοδομῶν, ὁ εἰσηγητὴς ἀπορεῖ πῶς οἱ Ζακύνθιοι στέργουςι τοιοῦτον τρόπον εἰσπράξεως, ἀλλ' οὐδεμίαν προτείνει μεταρρυθμισιν. Δι' αὐτὸ εἰς τὸ σπουδαιότερον τμήμα τῆς φορολογίας, τὸ δασμολόγιον, ὁ νομοθέτης περιορίζεται εἰς τὴν μετατροπὴν τῶν ἀρχαίων γροσίων (grossi) εἰς λίρας καὶ σολδία.

Παρά τινὰς νομοθετικὰς μεταβολὰς, αἵτινες ἔγιναν ἐν τῷ μεταξύ,² ἡ ὑποδεικνυμένη στασιμότης ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν 9 φόρων, οὓς ἀπαριθμεῖ ὁ Κορνέρ, πρὸς τοὺς 12, τοὺς καθιερούμενους ὑπὸ τῶν Κεφαλαίων τοῦ 1772:

- 1) Οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ (dazio della dogana).
- 2) Τὰ λιμενικὰ τέλη (dazio Ponta e Molo).
- 3) Τὸ καπνιατικὸν (Chirologi o sia Fumatico).
- 4) Ἡ δεκάτη τοῦ ἐλαίου (dazio della decima dell'oglio).
- 5) Ὁ φόρος ἐπὶ τῶν κατεργασμένων δερμάτων (dazio bolla del curame).
- 6) Ἡ δεκάτη τοῦ οἴνου (decima del vino).

¹ Βλ. τὸ περὶ Κυθήρων τμήμα.

² Μνημονεύεται λ. χ. ἐν ταῖς δικαιολογητικαῖς ἐκθέσεσιν καὶ μία μεταρρύθμισις τοῦ 1753 (4 Δεκεμβρίου), ἀφορῶσα εἰς τὸ οἰνόπνευμα καὶ τὰ λιμενικὰ τέλη.

- 7) Ὁ φόρος τοῦ λιανικῶς καταναλισκομένου οἴνου (vino a spina).
- 8) Ἡ δεκάτη τῶν σιτηρῶν (decima delle biade).
- 9) Τὸ μονοπώλιον τοῦ οἰνοπνεύματος (appalto dell'acquavite).
- 10) Τὸ νόμιστρον (preda ἢ erbatico).
- 11) Ὁ φόρος ἐπὶ τῆς ἀσθέστου καὶ τῶν πλίνθων (dazio della calcina e coppi).
- 12) Τὸ λεγόμενον τέλος τοῦ κοττίμου (Dazio detto del cottimo).

Πρόχειρος ἀντιπαραβολὴ πρὸς τὸν κατάλογον τοῦ 1682 δεικνύει ὅτι ἐκ τῶν 12 τούτων φόρων μόνον τρεῖς δὲν ἀναφέρονται τῷ 1682, τὸ καπνιατικόν, τὸ νόμιστρον καὶ ὁ φόρος ἐπὶ τῆς ἀσθέστου καὶ τῶν πλίνθων. Ἄλλ' ἤδη ἐδείξαμεν ὅτι, ἂν τὸ καπνιατικὸν καὶ ἡ πρέδα δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Κορνέρ, τοῦτο ὀφείλεται πιθανώτατα μόνον εἰς τὸν τρόπον τῆς εἰσπράξεως αὐτῶν, ὥστε ὁ μόνος διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανιζόμενος εἶνε ὁ φόρος τῶν πλίνθων καὶ τῆς ἀσθέστου, ὅστις ὅμως καὶ αὐτὸς ἐλειτούργει ἤδη κατὰ τὴν κωδικοποίησιν τοῦ 1772.

Ὡς μόναι ἐκτὸς τῆς θεσπίσεως τοῦ φοριδίου τούτου ἀπὸ τοῦ 1682 μεταρρυθμίσεις φαίνονται αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ ἐλαίου, ὅστις ἀπὸ ἐγγείου μετεβλήθη εἰς φόρον ἐξαγωγῆς, εἰς τὴν ἐπέκτασιν καθ' ὅλην τὴν νῆσον, εὐδοκιμήσαντος εἰς τὰ ὄρεινὰ διαμερίσματα, τρόπου εἰσπράξεως τῆς δεκάτης, τέλος δὲ τὴν μετατροπὴν (πιθανῶς διὰ ταμειευτικούς σκοποὺς ἀλλὰ πρὸς ζημίαν τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας) τοῦ φόρου τοῦ οἰνοπνεύματος εἰς μονοπώλιον (appalto).

Ἐτέρα παρατήρησις ἐπιβαλλομένη ἐπὶ τῶν Ζακυνθίων Κεφαλαίων τοῦ 1772, καὶ ἣτις ἐγένετο ἤδη καὶ διὰ τὰ Κεφάλαια τῶν ἄλλων νήσων, εἶναι ὅτι ταῦτα δὲν δίδουσι πλήρη εἰκόνα τῶν εἰσπραττομένων. Παρεκτὸς πράγματι τῆς φορολογίας τῆς σταφίδος, ἣτις ἐκανονίζετο δι' εἰδικῶν νόμων καὶ περὶ ἧς παραπέμπομεν εἰς τὸ εἰδικὸν τμήμα τῆς παρούσης μελέτης, βλέπομεν ἐκ τοῦ

ἔργου τοῦ Rulhière ὅτι οἱ Γάλλοι εὗρον λειτουργοῦντα ἐν Ζακύνθῳ τὰ μονοπώλια τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἄλατος, περὶ ὧν δὲν ὁμιλεῖ ὁ νομοθέτης τοῦ 1772, διότι καὶ ταῦτα δι' εἰδικῶν διατάξεων ἐκανονίζοντο. Ἐξ ἄλλου ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις εὗρον ἔκθεσιν ἀπὸ 7 Μαΐου 1772 τῆς οἰκονομικῆς ἐπιτροπῆς, συνιστῶσαν νὰ ἐπικυρωθῇ Ἀπόφασις τοῦ γενικοῦ προνοητοῦ (Terminazione Generalizia) ἀπὸ 30 Ἰουλίου 1761, δι' ἧς παρεχωρεῖτο εἰς τὸν Ναθαναήλ Δομενεγίνην τὸ μονοπώλιον τῆς κατασκευῆς τῶν παιγνιοχάρτων ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἀντὶ 18 ῥεαλίων κατ' ἔτος.

Ὡστε ἐκτὸς τῶν μνημονευομένων 12 φόρων ἐλειτούργουν οἱ εἰδικοί φόροι τῆς σταφίδος καὶ τρεῖς μονοπωλία.

Τρίτη παρατήρησις εἶναι ὅτι, καίτοι ἡ Ζακύνθιος φορολογία φαίνεται περιλαμβάνουσα μόνον φόρους ἄλλοθεν ἤδη γνωστοὺς καὶ συνεπῶς μὴ ἀπαιτοῦσα ἰδιαιτέραν μελέτην, ἔχει πολλὰ τὰ ἰδιόρρυθμα καὶ τὰ πρωτότυπα. Ὡς ἐδείξαμεν διὰ μακρῶν ἐν τῷ γενικῷ μέρει (σελ. 101-112), τὸ τοιοῦτον προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἕκαστον ταμεῖον ἀπετέλει ἴδιον ὄργανισμὸν, οὗ τὴν ἀνεξάρτητον ἀνάπτυξιν οὐδέποτε ἀνέκοψεν ἡ ἰδέα τῆς ἀνάγκης ὁμοιόμορφου νομοθεσίας ἢ ἡ ὑπαρξίς κεντρικῆς εἰδικῶς περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀσχολουμένης ἀρχῆς.

Τὸ δ' ἰδιογενὲς τῆς Ζακύνθιας νομοθεσίας θὰ ἐννοήσωμεν καλλίτερον ἐξετάζοντες πρῶτον τοὺς τελωνιακοὺς δασμοὺς, ἐν οἷς καταφαίνεται σαφέστερον ἢ ἀλλαχοῦ ἡ μέριμνα τῆς προστασίας τῶν βενετικῶν συμφερόντων, εἶτα δὲ ἐπισυνάπτοντες ὀλίγα περὶ τῶν ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν τῶν ἑνδεκα ἄλλων προσόδων.

Α') Τελωνιακοὶ δασμοὶ, λιμενικὰ τέλη καὶ πορθμεῖα (*Dazio della dogana—Dazio porta e molo—Dazio detto del cotimo*).

Τελωνιακοὶ δασμοὶ ὑπῆρχον, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, ἐπὶ τε τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς.

Τὰ τέλη ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς ἦσαν κατ' ἀξίαν 3% πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν ζώων, δερμάτων, οἴνου, τυροῦ, καρπῶν, ἰχθύων, ὀρύζης, κρομμύων κτλ., ἅτινα ὠρίζοντο δασμολογικῶς ἐν τοῖς ἀρθροῖς VI, VII, VIII καὶ IX τοῦ διατάγματος. Ἐξηρῶντο δὲ παντὸς δασμοῦ εἰσαγωγῆς τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ λαχανικά. Τοῦναντίον τὰ ξένα ὑφάσματα ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν πινονα imposta, πρόσθετον φόρον χρονολογούμενον ἀπὸ παλαιότερας ἐποχῆς καὶ σκοποῦντα τὴν προστασίαν τῆς βενετικῆς βιομηχανίας.

Τὰ τέλη τῆς διαμετακομίσεως ἀπὸ πλοίου εἰς πλοῖον ἰσοῦντο πρὸς τὸ 1/2 τοῦ τέλους τῆς εἰσαγωγῆς. Ἐλήφθη δὲ τὸ μέτρον τοῦτο, ὅπως ἐνθαρρυνθῇ ἡ διαμετακόμισις· καθ' ὅτι μὲ τὸν φόρον εἰς τὸ ἄρτιον οἱ πλοίαρχοι προετίμων νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν ἀπέναντι τουρκικὴν ἀκτὴν.

Τὰ τέλη τῆς ἐξαγωγῆς ἦσαν κατ' ἀρχὴν 6% (ἄρθρον X), ἀλλ' εἰς τὸ ποσοστὸν τοῦτο δέον νὰ προστεθῇ ὁ νέος δασμὸς (*dazio πινονο*, βλ. ἄρθρον XXX) = 3% διὰ τὰ προϊόντα, τὰ μεταφερόμενα εἰς ξένας ἐπικρατείας.

Ὅπως ὁ πρὸ στιγμῆς μνημονευθεὶς νέος φόρος, οὕτω καὶ ὁ νέος δασμὸς δὲν ἦτο νέος παρὰ κατ' ὄνομα· ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις μᾶς διδάσκει ὅτι, ὅπως καὶ πλεῖστοι ἄλλαι διατάξεις τοῦ δασμολογίου, ἦτο «ἐρανισμένος ἐκ τοῦ παλαιοῦ Κεφαλαίου», δὲν λέγει ὅμως πότε ἀκριβῶς εἰσήχθη. Ἄλλοθεν ὅμως γνωρίζομεν¹ ὅτι κατὰ δεκρέα τῶν ἐτῶν 1567 καὶ 1598 ὑπεβλήθησαν εἰς βαρυτάτην φορολογίαν τὰ προϊόντα Δαλματίας, Κεφαλληνίας, καὶ Ζακύνθου, τὰ ἐξαγόμενα εἰς ἄλλους λιμένας ἢ τὸν τῆς Κυριάρχου, ἔθεν πιθανώτατα καὶ ὁ «νέος δασμὸς» ν' ἀνήρχετο εἰς τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

Εἰδικὰ τέλη ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς ὑπῆρχον, ἀφιεμένης πάντοτε κατὰ μέρος τῆς σταφίδος, τὰ ἐπὶ τοῦ ἐλαίου: 4 1/2% διὰ τοὺς ἐντοπίους, 5 1/2% διὰ τοὺς Βενετοὺς ὑπηκόους καὶ 7% διὰ τοὺς ξένους. Ἡ διαβάθμισις αὕτη τοῦ φόρου κατ' ἐθνικότητα τοῦ

¹ Βλ. Venezia et le sue lagune, τόμ. Α', σελ. 88 καὶ 350.

φορολογουμένου ἀπαντᾶ ἐν τῇ ζακυνθία φορολογία, μόνον προκειμένου περὶ τῶν φόρων τοῦ ἐξαγομένου ἐλαίου καὶ τῶν ἐξαγομένων λέμβων ἢ πλοιαρίων· ὡς πρὸς ταῦτα ὁ φόρος εἶνε 6% διὰ τοὺς Βενετοὺς ὑπηκόους καὶ 9% διὰ τοὺς ξένους, οἱ Ζακύνθιοι μένουσιν ἀσύδοτοι.¹

Ἐν τῷ τελωνιακῷ διατάγματι καταφαίνεται πολλαχῶς ἡ μέριμνα περὶ προστασίας τῶν βενετικῶν συμφερόντων.² Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τῆς imposta miona, ἣτις ἐσκοπεῖ ν' ἀποκλείη τὰ ξένα ὑφάσματα, ὡς καὶ τοῦ dazio miono, σκοποῦντος τὴν συγκέντρωσιν τῆς ζακυνθινῆς ἐξαγωγῆς εἰς Βενετίαν. Τὸ ἄρθρον XX ἀπηγόρευε τὴν ἐξαγωγὴν ἐλαίου ἀλλαγῶν ἢ εἰς τὴν Κυρίαρχον· τὸ ἄρθρον XXXII ἀπαλλάσσει τοῦ τέλους διαμετακομίσεως τὰ ἐκ Βενετίας ἢ διὰ Βενετίαν ἐμπορεύματα. Ἐπίσης κατὰ διάταξιν, καὶ ἀλλαγῶν ἀπαντῶσαν, ἀπηλλάσσετο τοῦ φόρου ἢ ἐκ Βενετίας ξυλεία, ἐφ' ὅσον αὕτη ἦτο προωρισμένη πρὸς ἰδίαν χρῆσιν τοῦ εἰσάγοντος. Ἡ ἐναργεστέρη ὅμως ἐκδήλωσις τῆς ἐγωϊστικῆς τῆς Βενετίας πολιτικῆς εὕρηται ἐν τῇ ἀπαγορεύσει βιομηχανίας, προωρισμένης ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ν' ἀνθήσῃ ἐν Ζακύνθῳ, ἀλλ' ἥς ἴστατο ἀντίπαλος ἀγκυαῖος κλάδος τῆς βενετικῆς παραγωγῆς, τῆς σαπωνοποιίας.³

Τὰ λιμενικὰ τέλη (dazio punta e molo) δὲν εἶναι ἄξια πολλοῦ λόγου, τὸ δὲ cottimo, ὅπερ, συγγενὲς πρὸς τὸ traghietto di Bastia,⁴ ἐπεβάλλετο ἐπὶ τῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἄλλων

¹ Ἡ προσωρινὴ βρετανικὴ κατοχὴ διετήρησε τὴν προνομίαν ταύτην· βλ. τὸ διάταγμα τοῦ 1813, περὶ οὗ ἐκτενέστερον κατωτέρω.

² Ἐπὶ τὸν δὲ ἐξ ἄλλου καὶ ἔθνη προνομιοῦχα, ἢ Nazion Perastina e la Nazion inglese, ὧν τὰ πλοῖα ἀπηλλάσσοντο τῶν ἐξαγωγικῶν δικαιωμάτων, ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ εἰδῶν προωρισμένων πρὸς χρῆσιν πλοίου καὶ πληρώματος.

Διὰ τοῦ nation perastina νοητέον κατὰ τὸν κ. Σπ. Λάμπρον οἱ τῆς κοινότητος Perasto ἐν τῇ διοικήσει Καττάρου τῆς Δαλματίας.

³ Πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 81, ἐνθα καὶ σημειώσεις περὶ τῆς βιομηχανίας τοῦ σάπωνος ἐν Βενετίᾳ.

⁴ βλ. ἀνωτ. Τμήμα Κερκύρας, σελ. 53.

μερῶν τῆς Τουρκίας διὰ τοῦ λοιμοκαθαρηρίου τῆς Ζακύνθου διερχομένων, εἶναι τέλος ἐλάχιστα ἀποφέρον, ἀλλ' ἀξιοσημείωτον ἕνεκα τῶν λόγων, δι' οὓς ἐπεβλήθη καὶ τοῦ ὀνόματός του. Καὶ ἡ μὲν αἰτία τῆς καθιερώσεώς του, γνωστὴ εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ Κορνέρ, εἶναι ἡ ὀχύρωσις τῆς Κερκύρας, αἰτία δηλαδὴ ἀπρόοπτος, διότι, ἂν ἀπηντήσαμεν καὶ ἐν Κερκύρᾳ καὶ Κεφαλληνίᾳ «φόρους καστροκτισίας», δὲν ὑπάρχει ἐν Ἐπτανήσῳ τοῦλάχιστον ἄλλος φόρος ἐπιβληθεὶς χάριν ὀχύρωσεως πόλεως, κειμένης ἐν ἐτέρᾳ περιοχῇ. Ἡ λέξις cottimo ἢ cotimo, διότι εἰς τὰ τελευταῖα διατάγματα γράφεται δι' ἐνός τ, δὲν ἀπαντᾶ οὐδ' αὐτὴ ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἐπτανησιακῷ διατάγματι ἢ ἐγγράφῳ· καθ' ἑαυτὴν δ' εἶναι δυσνόητος, διότι κοτίμο ἰταλιστὶ σημαίνει ἐργασίαν κατ' ἀποκοπὴν.¹ ἐν τούτοις ὑπῆρχον εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν ἐν Βενετίᾳ τέλη τινὰ διαμετακομίσεως, φέροντα αὐτὸ τὸ ὄνομα: λ. χ. τὸ Cottimo di Londra (βλ. Bilancii, τόμ. Α', σελ. 535).

Β) Ὁ φόρος τῶν οἰκοδομῶν (*fumatico ossia ghirologi*).

Ἐπεφυλάχθημεν ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 207) νὰ εἴπωμεν πλείονά τινα περὶ τοῦ φόρου τούτου ἐν Ζακύνθῳ, διότι ἐνταῦθα ἀναφαίνεται ὡς ἀνεξάρτητος, ἐν ᾧ ἐν Κεφαλληνίᾳ εἶναι παράρτημα τῆς δεκάτης· διότι ὡς φόρος ζακύνθιος συχνάκις μνημονεύεται.² τέλος δὲ διότι ἐν Ζακύνθῳ ἐμφανίζεται ὑπὸ τὰ ποικιλώτερα ὀνόματα: τῷ 1492 ἀναφαίνεται ὡς chirologio, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο κρατεῖ παρὰ τῷ Καστροφύλακᾳ, εἰς τὴν δουρικὴν τοῦ 1499 γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου livelli di case, ὅστις ἀπαντᾶ καὶ εἰς τὰς ἐκθέσεις τοῦ Βασαδονᾶ διατηρηθεὶς μέχρι

¹ Πβλ. τὸ Grand dictionnaire français-italien et italien-français τῶν C. Ferrari et J. Caccia (νέα ἐκδ. ἄ. ἡ. Παρίσιον, ἀδελφοὶ Garnier ἐκδόται) σελ. 219, ἐνθα τὸ cottimo ἀποδίδεται διὰ τοῦ forfait.

² Οὕτως ὁ Γριμάνης συνιστᾷ τὴν ἐπέκτασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοῦ «fumadego che si pratica nell'isola di Zante» (βλ. Ἐκθέσεις, σελ. 198, πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 208).

τέλους ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν συχνότερον εὑρηται ὁ καὶ πρότερον οὐχὶ ἄγνωστος ὄρος fumatico ἢ fumadego.

Φόρος τῶν οἰκιῶν δὲν ὑφίσταται ἐπὶ Βενετοκρατίας οὐτ' ἐν Κερκύρᾳ οὐτ' ἐν Λευκάδι οὐτ' ἐν Κυθήροις. Ὅθεν τὸ μόνον σημεῖον παραβολῆς μένει ἢ Κεφαλληνία· διαφέρει δὲ ὁ Ζακύνθιος τοῦ κεφαλληνιακοῦ φόρου οὐχὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ποσοστοῦ,¹ ἀλλ' ὅπερ σπουδαιότερον, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς φύσεως αὐτοῦ, διότι ἐν μὲν τῇ Κεφαλληνίᾳ ἐπεβάλλετο ἀδιακρίτως ἐπὶ πάσης οἰκίας, ἐν Ζακύνθῳ δὲ μόνον ἐπὶ τῶν ἐχουσῶν καπνοδόχην ἐν ἐνεργείᾳ (casa che fa fumo), δηλαδὴ κατωκημένων οἰκιῶν.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ fumatico ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ὡς φόρου ἐπὶ τῶν ἐστιῶν, hearth-money, ὅπως ἔλεγον οἱ Ἕλληες, ἔχει σπουδαιότητά τινα διὰ τὴν μελέτην τῆς βυζαντινῆς φορολογίας, διότι φαίνεται ὑποδεικνύουσα ὅτι τὸ καπνικόν, περὶ τῆς φύσεως τοῦ ὁποίου κρατεῖ τσαύτη ἀβεβαιότης, ἦτο φόρος ἐπὶ τῶν κατωκημένων οἰκιῶν, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Βασιλιέφσκη, καὶ οὐχὶ φόρος κεφαλικὸς ἐπὶ τῶν οἰκογενειῶν, ὡς φρονοῦσιν ὁ Ζαχαρίης καὶ ὁ Μοννιέ.²

¹ Ὅπερ ἐνταῦθα ἀνήρχετο εἰς 36 γαζετόνια διὰ τρία ἔτη, ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ εἰς λίραν μίαν καὶ 16 σολδία κατ' ἔτος. Ὁ ὄρος τῆς προπληρωμῆς τοῦ φόρου διὰ τρία ἔτη ἀνήρχετο εἰς παλαιὰν σιγήθειαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ διετηρήθη τῇ 1772, ἀν καὶ αὐτὴ ἢ αἰτιολογικῇ ἔκθεσις ἀπορεῖ πῶς οἱ φορολογούμενοι στέργουσι τοῦτο (πβλ. ἀνωτ. σελ. 168).

² Τὸ ζήτημα τοῦ βυζαντινοῦ καπνικοῦ εἶναι, ὅπως θὰ ἔλεγε νομοερμηνευτῆς τοῦ μεσαιῶνος, σταυρός (crux studiosorum) τῶν μελετητῶν τῆς βυζαντινῆς φορολογίας.

Δὲν προτίθεται νὰ παρασύρω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν κατὰ τὸν μέγαν Βασιλιέφσκη «λαβύρινθον τῆς βυζαντινῆς δημοσιονομικῆς νομοθεσίας», θέμα ὅπερ ἀποτελεῖ ἓνα τῶν σπουδαιότερων κεφαλαίων τῆς ὅσον οὐπω ὑφ' ἡμῶν δημοσιευομένης ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν οἰκονομικῶν, συνοψίζων ὅμως τὰ πράγματα δύναμαι νὰ εἶπω τὰ ἑξῆς:

Κατὰ τὸν E. Zachariae von Lingenthal (βλ. Zur Kenntnis des römischen Steuerwesens in der Kaiserzeit ἐν τοῖς Mémoires

Παρὰ ταῦτα δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι ἐν χώρᾳ καὶ ἐποχῇ ἀμεσώτερον συνδεομέναις πρὸς τὰ βυζαντινὰ, δηλαδὴ ἐν Χίῳ κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, ἐλειτούργουν δύο ἀμεσοὶ φόροι, ὧν ὁ μὲν πρῶτος, τὸ achrostichon, ἦτο ὁ γνωστὸς ἔγγειος φόρος (ἀκρόστιχον), ὁ δὲ δευτέρος capinichon (προφανῶς καπνικόν)

res de l'Academie des Sciences τῆς Πετροπόλεως, ἔτος 1863, τόμ. VI ἀρ. 9, σελ. 12—14), καὶ τὸν σοφὸν κοσμήτορα τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Βορδῶ κ. Ἐρρίκον Monnier (βλ. τὰς Περὶ Ἐπιβολῆς μελέτας του ἐν τῇ Nouvelle Revue Historique τοῦ 1892, σελ. 152—154), τὸ καπνικόν δὲν ἦτο ἄλλο ἢ ὁ ἀρχαῖος κεφαλικὸς φόρος μεταβληθεὶς εἰς εἶδος φόρου ἐπὶ τῶν οἰκογενειῶν βασιζόμενος δ' οἱ δύο σοφοὶ βυζαντινολόγοι ἐπὶ ἀληθῶς δυσερμηνεύτου νομοθετήματος τοῦ Γραττιανοῦ, Βαλεντινιανοῦ καὶ Θεοδοσίου, ἀπὸ τοῦ 386 χρονολογούμενου καὶ ἀναδημοσιευθέντος ἐν τῇ Ἰουστινιανείᾳ κώδικι (C. J. XI, 53). Ὅτι δ' ἡ τοιαύτη ὑπόθεσις δημοσιονομικῶς δὲν εἶνε ἀπίθανος δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἔχομεν καὶ ἀλλαγῶν παραδείγματα εἰσπράξεως κεφαλικοῦ φόρου ἐπὶ τῶν οἰκογενειῶν, συμβολιζομένου διὰ τῆς ἐστίας καὶ καλουμένου feluque ἐκ τοῦ feux· πβλ. τὴν ἐξαιρετικὴν καὶ ἐκτενεστάτην, 480 σελίδας, ἐναίσμιον διατριβὴν τοῦ κ. G. Lardé, La capitation dans les pays de taille personnelle, Παρίσιος, 1906 (σημειωτέον ὅτι ὁ Λαρδέ δὲν ἔχει οὐδόλως ὑπ' ὄψει τὰ βυζαντινὰ.)

Ὡς πρὸς τὸν φόρον τῶν οἰκοδομῶν ὁ Μοννιέ (αὐτόθι σ. 506—512) οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει ὅτι οὗτος ὑφιστάμενος κατὰ τὸν 2^{ον} αἰῶνα διετηρήθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, φρονεῖ δὲ ὅτι οὗτος εἶναι τὸ ἀερικόν, ὅπερ ὁ Καλλιγᾶς (Περὶ Δουλοπαροικίας κτλ. ἐν Μελετ. καὶ λογ. σελ. 279) θεωρεῖ ὡς ταυτόσημον τοῦ καπνικοῦ, ἄλλοι δὲ παλαιότεροι (ὡς ὁ Cujas, Observations et Emendationes βιβλ. X. κεφ. 7· πβλ. Busmann, de Vectigalibus populi romani, Οὐτρέχτη, 1614, σελ. 254) καὶ ὁ Σοφοκλῆς (Greek Lexicon of the roman and byzantine periods, Νέα Ἰόρκη 1888 ἐν λέξει: ἀερικόν) ὡς φόρον ἐπὶ τοῦ ἀέρος τοῦ καλύπτοντος τὴν ἐπιφανείαν προστιθέμενον εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους φόρον.

Δυστυχῶς ὁ Wasiliewski λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐν τῇ Δ' τόμῳ τῶν Acta et Diplomata τῶν Miklosich καὶ Müller νὰ πραγματευθῇ περὶ βυζαντινῆς φορολογίας (Journal du Ministère de l'Instruction publique russe, Ἰούλιος 1880· βλ. ἰδίως σελ. 367 κέξ.) καὶ ἀντλῶν πολλὰ φῶτα ἐκ σερβικῶν καὶ βουλγαρικῶν χρυσοβούλλων, ἅτινα ἦσαν κατ' οὐσίαν ἀντίγραφα βυζαντινῶν τισούτων, καταλήγει εἰς συμπεράσματα διάφορα τῶν Ζαχαρίης καὶ Μοννιέ. Κατ' αὐτὸν τὸ καπνικόν ἦτο φόρος εἰσπραττόμενος μόνον ἐπὶ κατωκημένων οἰκιῶν, ἀνεξάρτητος δὲ τοῦ κεφαλικοῦ (κεφαλαίου ἢ κεφαλητιῶνος), πρὸς τὸν ὁποῖον τοῦναντίον συνταυτιστέον τὸ ἀερικόν.

ἦτο κατὰ τὸν Χῶπφ εἶδος κεφαλικοῦ φόρου, ἐκάστου οἰκογενειάρχου πληρώνοντος ἐνιαυσίως κατ' ἀρχὰς μὲν ἕξ, ἀπὸ δὲ τοῦ 1396 δύο ὑπέρπυρα· τοῦ δὲ φόρου τούτου οἱ Λατίνοι, οἱ τελοῦντες ἐν τούτοις τὸ ἀκρόστιχον, ἦσαν ἀπηλλαγμένοι· τοῦτο δ' ὁμολογουμένως, καίπερ ὁ Χῶπφ οὐδὲν λέγει, ἐνισχύει τὴν γνώμην, ὅτι κεφαλικὸς φόρος ἦτο τὸ καπνικόν, καθ' ὅτι ὁ κεφαλικὸς φόρος συμβαδίζων ἀνέκαθεν μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ὑποδουλώσεως σχεδὸν οὐδέποτε βαρύνει τοὺς κατακτητάς.¹

Γ') Φόροι ἐπὶ τῶν προϊόντων τῆς γῆς. (*Decima dell' oglio — Decima del vino — Decima delle biade — Preda ossia erbatico*).

Ἡ δεκάτη τοῦ ἐλαίου μέχρι τέλους διεκρίνετο τοῦ φόρου τῆς ἐξαγωγῆς, ἀλλ' ἡ διάκρισις αὕτη, ἥτις διετηρήθη ἐπὶ τόσον χρόνον καὶ ἐν Κερκύρα (βλ. ἀνωτ. σελ. 28), δὲν εἶχε πρακτικὴν

Ἐπίσης ὁ Βασιλιέφσκη, συμφωνῶν κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν Ζακαρίε, ἀπορρίπτει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ ἀρχαῖον καπνικόν μετεβλήθη βραδύτερον εἰς ἐκκλησιαστικὸν τέλεσμα. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι ἡ νεαρὰ εἰκοστή ἐβδόμη Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καθιεροῖ καπνικόν (εἰς νομίματα, ὄσπρια καὶ ὄρνιθας) πρὸς ὄφελος τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἀλλὰ τὸ τέλεσμα τοῦτο, τὸ καλούμενον καὶ κανονικόν, εἰσεπράττετο ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ δημόσιον· οὕτω τοῦλάχιστον εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τὴν Μοσχοβιτικὴν περίοδον (πλθ. κόμητα Δημήτριον Τολστόην, *Ἱστορία τῶν Δημοσιονομικῶν θεσμῶν τῆς Ῥωσίας* σελ. 16). Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον ἐνισχύεται ἡ θεωρία τοῦ Βασιλιέφσκη ὑπὸ τοῦ Β. Παντσένκο, ὅστις ἐν τῇ *Περὶ Ἀνεκδότων τοῦ Προκοπίου ἔργῳ* του (Πετρούπολις 1897), παρατηρεῖ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν νεαρὰν τοῦ Ἀλεξίου εἰσέπραττεν ἐπὶ πνευματικῶν ὑποθέσεων δικαστικὰ τέλη, φέροντα τὸ αὐτὸ καὶ τὰ δημόσια ὄνομα. Σημειωτέον ὅτι ὁ Παντσένκο, ὅστις ἀφιερῶ 4 σελίδας (149—153) εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἀερικοῦ, εἰς τὴν σύγχυσιν τοῦ ὁποῦο τσοσούτον συνετέλεσαν τὰ φληναφήματα τοῦ Προκοπίου, θεωρεῖ τοῦτον ὡς ἔκτακτον φόρον εἰσπραττόμενον ὑπὲρ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, δὲν ἀποφαίνεται ὅμως σαφῶς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ φόρου.

Ὁ Βασιλιέφσκη καὶ ὁ Παντσένκο ἔχουσι γράψῃ ῥωσιστί, μετεφράσθησαν δὲ τῇ ἐπιμελείᾳ ἡμῶν τὰ γραφόμενά των.

¹ Περὶ Χίου βλ. Karl Hopf, *Les Giustiniani*, μετάφρασις γαλλικῇ E. Vlasto Παρίσι 1888.

σημασίαν,¹ διότι καὶ ἡ δεκάτη εἰσεπράττετο κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς καὶ ῥητῶς (ἄρθρ. I^{ον}) ἀπηλλάσσοντο ταύτης τὰ ἐν τῇ νήσῳ καταναλισκόμενα, ἔθεν καὶ οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι ἠδυνήθησαν ἀκόπως νὰ συγχωνεύσωσι τοὺς δύο φόρους.

Ἐπίσης ἡ δεκάτη τοῦ οἴνου δὲν παρουσιάζει πολλὴν πρωτοτυπίαν· εἰσεπράττετο, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς χρῆμα² ἐπὶ τοῦ ἐναποθηκευομένου οἴνου. Ἐννοεῖται ὅτι παρ' αὐτὴν ἐλειτούργουν καὶ οἱ δύο ἄλλοι γνωστοὶ ἐπὶ τοῦ οἴνου φόροι, ὁ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν εἰσαγομένων καὶ ἡ σπίνα, ἐφ' ὧν περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν καὶ πάλιν ἐνταῦθα.³

Φαίνεται ὅτι πολλοὶ ἀπέστεργον τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου τοῦ οἴνου εἴτε λόγῳ θέσεως εἴτε λόγῳ γένους (o per dignita o per condizione). Ἀλλ' ἡ Βενετία ὑπερέχουσα κατὰ τοῦτο τῶν πλείστων συγχρόνων νομοθεσιῶν ἀπέκρουε τὰς τοιαύτας διακρίσεις, ἔθεν καὶ ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις καταδικάζει ὡς ἀδικαιολογήτους τὰς ἀξιώσεις ταύτας καὶ καταργεῖ ὡς παράνομους ἀσυδοσίας τινὰς χορηγηθείσας δι' Ἀποφάσεως τοῦ προνοητοῦ Λορεδὰν τῇ 11 Ὀκτ. 1741.⁴

Ἡ δεκάτη ἐπὶ τῶν σιτηρῶν εἶναι ἀξιοσημείωτος ἐν Ζακύνθῳ, κυρίως διότι ὁ νομοθέτης θέλων νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ δεκάτη εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν νόμιμος καὶ φυσικὸς φόρος (πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 164 κἑξ.), ἴσως δὲ βασιζόμενος καὶ ἐπὶ τῆς

¹ Ἐκτὸς κατὰ τοῦτο ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δεκάτην, δὲν ἐγένετο διάκρισις μεταξὺ τῶν ἐξαγωγέων.

² Ἀνήρχετο εἰς ἐν γαζετόνιον κατὰ ζάραν ἢ ξέσταν (τρεῖς ζάραι = 1 βενετικὴ βαρέλα).

³ Οἱ ἔξωθεν εἰσαγόμενοι οἴνοι ἐτέλουν 7 1/2 γαζετόνια κατὰ βαρέλαν βενετικὴν. Ἡ σπίνα ἀνήρχετο εἰς 2 γαζετόνια δι' ἐκάστην λιανικῶς πωλουμένην ξέσταν. Δύναται νὰ παρατηρηθῇ, καὶ ἡ παρατήρησις ἐπιβεβαιῶσὶ τὰ λεγόμενα ἐν ἀρχῇ (βλ. ἀνωτ. σελ. 170), ὅτι καίτοι ἡ Ζακύνθιος σπίνα ἐλάχιστα διαφέρει τῆς ἐν Λευκάδι, ἐν τούτοις τὸ κανονίζον τὰ κατ' αὐτὴν διάταγμα διαφέρει τοῦ λευκαδίου τόσον ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας.

⁴ Αὐταὶ ἀπέβλεπον καὶ εἰς τὸ funatico.

Παλαιᾶς Διαθήκης¹ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἱεροῦ δικαιώματος τῆς δεκάτης (sacro diritto della decima). Πιθανῶς ἡ εἰδικὴ τοῦ ζακινθίου διατάγματος φρασιολογία προέκυπτεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐνταῦθα πολλοὶ «μικροὶ καὶ μεγάλοι»,² ὅπως λέγει ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις, ἤρνοῦντο τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου λόγῳ «ἀνυπάρκτων προνομίων» ἤτοι, ὡς εἰκάζω, προνομίων χορηγηθέντων αὐθαιρέτως ὑπὸ διοικητῶν· πβλ. καὶ τὸ ἄρθρον 9^{ον} τοῦ διατάγματος τοῦ 1772 καθ' ὃ ἀσυδοσῖαι εἶναι δεκταὶ μόνον ἐν περιπτώσει ῥητοῦ δεκρέτου τῆς συγκλήτου.

Ἡ *preda*, καίτοι ἀκολουθεῖται ὑπὸ ἐπεξηγηματικοῦ *osia erbatico*, εἶναι ὅπως ἐν Κερκύρα τέλεσμα μόνιμον ἐπιβαλλόμενον ἐπὶ ὠρισμένων χωρίων,³ ἄσχετον δὲ πρὸς τὴν αὐξομείωσιν τῶν

¹ Ζήτημα ὅμως εἶναι, ἐὰν ἡ Γραφή ἔχη ὑπ' ὄψει τὸν πρὸς τὸν Κυρίαρχον φόρον τὸ *Δευτερονόμιον* (XXVI, 12) ἀποδλέπει εἰς δεκάτην θρησκευτικὴν καὶ ἐλεητικὴν (κατὰ τὴν φρασιολογίαν τῶν Μουσουλμανικῶν θρησκευτικῶν νόμων, πβλ. τὴν ἡμετέραν *Administration* σελ. 15), ὃ δὲ Σαμουήλ (Βασιλειῶν Α, VIII, 15) μετ' ἀποτροπιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῆς δεκάτης ὡς φόρου ἀπάδοντος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ μεταχειρίζεται αὐτὴν ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς βασιλείας. Ἴδου τὰ δύο κείμενα:

1) «Ἐὰν δὲ συντελέσης ἀποδεκατῶσαι πᾶν τὸ ἐπιδέκατον τῶν γεννημάτων τῆς γῆς σου ἐν τῷ ἔτει τῷ τρίτῳ, τὸ δεύτερον ἐπιδέκατον δώσης τῷ Δευτέρῳ καὶ τῷ προσηλύτῳ καὶ τῷ ὄρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ.»

2) «Καὶ τὸ σπέρμα ὑμῶν (ὁ βασιλεὺς) καὶ τοὺς ἀμπέλωνας ὑμῶν ἀποδεκατώσει... καὶ τοὺς δούλους ὑμῶν καὶ τὰ βουκόλια ὑμῶν τὰ ἀγαθὰ καὶ τοὺς ὄνους ὑμῶν λήφεται καὶ ἀποδεκατώσει εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὰ ποιμνία ὑμῶν ἀποδεκατώσει καὶ ἔσεσθε αὐτῷ δούλοι.»

³ Πβλ. ἀνωτ. σελ. 163 σημ. 2, ὅσα λέγομεν περὶ τῆς μεταξὺ τῆς οἰκογενείας Καρρέρ καὶ τῆς Βενετικῆς Κυβερνήσεως δίκης, ἐξ ἧς καὶ ἡ *Stampa Megaduca*. Ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις ἐνασχολεῖται ἐπίσης μὲν τινες βαρῶνους, λ.χ. τὸν κόμητα Σιγούρον, οἵτινες δικαιούμενοι εἰς μέρος τῆς δεκάτης παρεῖχον ἀδιάκοπα πράγματα εἰς τὸν ἐνοικιαστήν. Κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ Rossi, ὁ ὀφειλόμενος εἰς τοὺς βαρῶνους σίτος ἀνήρχετο εἰς 1,750 βατσέλια διατιμηθέντα εἰς τσεκίγια 742, ἐξ ὧν τὰ 300 ἐλάμβανεν ὁ *fedel Nicolo Sicuro*. Ἐξ ἄλλων ὅμως ἐγγράφων, σωζομένων ἐν τῷ βενετικῷ ἀρχεῖῳ, λ.χ. τῆς *Scrittura* τῆς 24 Μαρτ. 1764 καὶ τοῦ *decreto* τῆς 5 Φεβρ. 1764 φαίνεται ὅτι ἔκτοτε τὸ ποσὸν τοῦτο ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς.

³ Τὰ χωρία ταῦτα ἦσαν 47 τὸν ἀριθμὸν· τὸ ἐλαφρότερον φορολογούμενον ἦτο τὸ Πλιμωναριδ, τὸ δὲ βαρύτερον ἡ Λιττακιά (*Littachia*), ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἐτέλει 2, τὸ δὲ δεύτερον 144 λίρας.

ζῶων καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς νομῆς. Ἐπιτρέπεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ παλαιοῦ φόρου, παγιωθέντος πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συνοδευουσῶν τοὺς φόρους τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ζῶων πιέσεων (πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 176, σημ. 2 καὶ σελ. 200).

Δ) Φορίσκοι (*Vino a spina—Dazio bolla del curame—Dazio della calcina e corpi—Appalto dell' acquavita*).

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων φορίσκων οἱ τρεῖς εἶναι γνωστότατοι·¹ περὶ τοῦ τελευταίου δὲ λεκτέον ὅτι διὰ τῆς ἀναπληρώσεως διὰ μονοπωλίου τοῦ οἴνοπνεύματος τοῦ συνήθους φόρου τῆς καταναλώσεως ἡ διοίκησις οὐχὶ μόνον ὑπέβαλε τοὺς πολίτας εἰς παντοίας πιέσεις,² ἀλλὰ προσέτι κατέπνιγε βιομηχανίαν, ἥτις, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γάλλος νομάρχης *Rulhière*, ἠδύνατο ν' ἀνθήσῃ ἐν Ζακύνθῳ, ὅσον ἐν τῇ γείτονι Κεφαλληνίᾳ ἥτις καὶ πράγματι ἀνεπτύχθη μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ μονοπωλίου.

Κατὰ τὰ ἄλλα ἔχει τις νὰ παρατηρήσῃ μόνον ὅτι ὁ νόμος τοῦ 1772 ἐπεκτείνει σύστημα εὐδοκιμήσαν ἤδη εἰς τὰ ὄρεινὰ διαμερίσματα τῆς νήσου καὶ καθ' ὃ ὁ γεωργὸς διήρει τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ εἰς 10 μέρη, ἐξ ὧν ὁ ἐνοικιαστής ἐξέλεγε τὸ ἓν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν παρελείποντο τὰ γνωστὰ μέτρα πρὸς προστασίαν τοῦ καλλιεργητοῦ, τῶν *Vecchiardi* καὶ τοῦ *Σκόνιτρου*, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς κοινότητος.³

¹ Περὶ τῆς σπίνας βλ. ἀνωτ. σελ. 164-5. Ὁ φόρος τῶν δερμάτων ἀνήρχετο εἰς ἑπτὰ σολδόγια ἐπὶ μεγάλου ζώου καὶ εἰς ἓν σολδόγιον ἐπὶ μικροῦ. Πρόσθετον τέλος 7 σολδονίων ἐπεβάλλετο διὰ τὰ ἐξωθεν ἀκατέργαστα, ἅτινα ἐφορολογούντο καὶ μετὰ τὴν βυρσοδεψίαν. Ὁ φόρος τῆς ἀσθέτου καὶ τῶν πλίνθων, ἴσος, ὅπως ἀλλαχοῦ, πρὸς τὸ δέκατον τῆς παραγωγῆς, ἦτο ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ πιεστικός, διότι οἱ βιομήχανοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ καλῶσι τὴν ἐνοικιαστήν, ὁσάκις ἠθελον νὰ ἐξαγάγῳσι τὰ προϊόντα αὐτῶν ἐκ τοῦ τεχνοστασίου των.

² Οὕτω κατὰ τὸ ἄρθρον IV ὁ ἐνοικιαστής εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀρωγὴν τῆς ἀστυνομίας πᾶσαν οἰκίαν, ἐν ἣ ὑπώπτευν ὅτι ἐλειτούργουν διῶλιστήρια. Πρόστιμα αὐστηρὰ καθιεροῦντο καὶ γενναίως διὰ τῆς παροχῆς ἀκριβῶς τοῦ τρίτου τῶν προστίμων, ἡμείδοντο οἱ καταδότες.

³ Ὡς ἀμοιβὴ αὐτῶν ὠρίζοντο 5 λίραι καθ' ἡμέραν.

III

Πλουτολογική Κατάσταση της Νήσου.

Ἡ εὐφορία τῆς Ζακύνθου καὶ ἡ ἐν ἐποχαῖς ἰστιοπλοῖας ἔκτακτος αὐτῆς γεωγραφικῆ θέσις ἐξήγειραν τὸν θαυμασμὸν τῶν τε Βενετῶν, οἵτινες ἐκάλουν αὐτὴν *fior di Levante*, καὶ τῶν περιηγητῶν, οἵτινες συχνάκις ἐπονομάζουσιν αὐτὴν *χρυσὴν νῆσον*.¹ Πλὴν ἡ εὐδαιμονία αὕτη δὲν ἦτο διαρκής· ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ζητήσεως τῆς σταφίδος, προϊόντος ὄπρου καὶ ἐν τῷ παρελθόντι ὑφίστατο κρίσεις δεινὰς (βλ. κατωτ. τὸ ΣΤ' τμήμα, κεφ. Α'), πρὸς δὲ τούτοις ἡ περικαλλὴς νῆσος ἐμαστιζέτο οὐ μόνον, ὅπως καὶ σήμερον, ὑπὸ σεισμῶν,² ἀλλὰ καὶ συχνότερον τῶν ἄλλων Ἰονίων νήσων ὑπὸ λοιμῶν.³ Ἐντεῦθεν

¹ Βλ. λ. χ. Robert (*Relation de ses voyages*, τόμ. Α')· Spon (σελ. 511)· Richard Chandler, *Travels in Greece* κεφ. 69 (πβλ. γερμανικὴν μετάφρασιν, *Reise in Griechenland*, Λειψία 1777) κλ. Ὁ Σκροφάνης (τόμ. Α', κεφ. XVI) ἀνακράζει «Ἐγκωμιάζουσι τοὺς ἀγροὺς τῆς Φλάνδρας, τῆς Λομβαρδίας καὶ τῆς Αἰγύπτου· μάθετε τί εἰσὶν οἱ τῆς Ζακύνθου. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀγροτικὴν τάξιν ἀρύονται ἐξ αὐτῶν κατ' ἔτος 300,000 λίτρας ἐλαίου καὶ 5,000,000 σταφίδος».

Οἱ ἀγγλοὶ ὑπερακοντίζοντες τοὺς περιηγητὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ὠνόμαζον τὴν μαγευτικὴν κοιλάδα, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν πηγὴν τοῦ πλούτου τῆς νήσου, *ἀδαμαντίνην* (*diamond valley*).

Τοῦ ὑπὲρ τῆς Ζακύνθου ἐνθουσιασμοῦ εὐρίσκουμεν ἡχῶν καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις (πβλ. ἐν τῇ συλλογῇ στίχων «*Les Aueux*», Παρίσι, 1882, τοῦ Παύλου Bourget τὸ φέρον τὸν τίτλον «*Zante, fior di Levante*» ὠραιότατον ποίημα).

² Κατὰ τὸ β' ἡμισυ τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρονται δύο σεισμοὶ καταστρεπτικώτατοι, ὁ τῆς 11 Ἰουλ. 1767 καὶ τῆς 2 Νοεμβρίου 1790. Μετὰ τὸν πρῶτον ἐψήφισεν ἡ Γερουσία καὶ ποσὸν πρὸς ἐπιδιόρθωσιν τῆς λατινικῆς μητροπόλεως (βλ. *Scrittura* 25 Σεπτ. 1767).

³ Βλ. Κατραμῆν, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 57-59 καὶ Σ. δὲ Βιάζην. Ἡ ἐν Ζακύνθῳ πανώλης κατὰ τὸ ἔτος 1728 ἐν «Κυψέλῃ» Ζακύνθου ἔτος γ' 1886-7 καὶ ἡ Ἐν Ζακύνθῳ πανώλης κατὰ τὸ ἔτος 1668 «Ἴρις» Ἀθηνῶν ἔτος δ' 1901. Λοιμοὶ μεγάλοι ἀριθμοῦνται τέσσαρες

καὶ αἱ περὶ πλουτολογικῆς καταστάσεως τῆς Ζακύνθου κρίσεις ποικίλλουσιν ἀναλόγως τῆς δεκαετηρίδος, καθ' ἣν ἐπεσεκέφθη αὐτὴν ἕκαστος γράφων.

Ὁ ἀκριθέστερον ἴσως παντὸς ἄλλου συνοφίσας τὴν κατάστασιν Σκροφάνης ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς (τομ. Γ', σελ. 29 κέξ):

«Ἡ νῆσος Ζάκυνθος εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασιν αὐτῆς μία τῶν πλουσιωτέρων τῆς Ἀνατολῆς, ἔχουσα περιφέρειαν μόλις 60 μιλίων τρέφει περὶ τὰς 40,000 κατοίκων.¹ Ὁ Βιργίλιος ὠνόμαζεν αὐτὴν *Silvosa*² καὶ ὁ Πλίσιος *Nobilis*, σήμερον δὲ ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἔδωκαν αὐτῇ τὸ ἐπώνυμον *πλουσία*. Πράγματι τόσον καλὴν θέσιν ἔχει, ὥστε πάντα τὰ εἰς Ἀνατολὴν μεταβαίνοντα ἢ ἐξ Ἀνατολῆς ἐρχόμενα πλοῖα δέον νὰ σταθμεύσωσιν ἐν τῷ λιμένι αὐτῆς, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *Spartivento*, τὰ δὲ προϊόντα, ἅτινα παράγει, καίτοι δύο μόνον τὸν ἀριθμὸν, δηλαδὴ τὸ ἔλαιον καὶ ἡ σταφίς, εἶναι ἀμφοτέρωθεν μεγάλης σπουδαιότητος».

Μετὰ τινὰς λεπτομερείας περὶ τῆς καλλιέργειας, ἣτις κατ' αὐτὸν εἶναι ἤττον ἐπιμεμελημένη τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ Σκροφάνης συμπεραίνει ὅτι ἡ σταφίς Ζακύνθου ἀνωτέρα πάσης ἄλλης ὡς πρὸς τὴν ποιότητα ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὄρον εἰς 7-9 ἑκατ. λιτρῶν ἐτησίως· ὡς πρὸς τὸ ἔλαιον, τοῦτο εἶναι ἀνώτερον τοῦ τῆς Κερκύρας, οὐχὶ διότι ἡ μέθοδος τῆς καλλιέργειας εἶναι καλλιτέρα, ἀλλὰ διότι αἱ ἐργατικαὶ χεῖρες εἶναι περισσό-

μετὰ τὸ πέρας δ' ἑκάστου αὐτῶν εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ὑψιστον ἐκτίσθη ἐκκλησία.

Ὁ λόγος τῶν συχνῶν λοιμῶν ἦτο ἡ γεινίασις τῆς Πελοποννήσου· πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν τῆς φυλακῆς τῶν ἀκτῶν ἐπέβαλεν ὁ Γριμάνης ἐλαφρὸν φόρον μιᾶς γαζέττας κατὰ βατσέλι εἰσαγομένου σίτου (αὐτ. σελ. 13-14).

Περὶ λοιμῶν ἐν γένει βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 99-100.

¹ Τοῦτο εἶναι ὑπερβολή· κατὰ τὸν Γριμάνην ὁ πληθυσμὸς ἀνήρχετο εἰς 30,000 κατὰ τὸν Rulhière, ὅστις διενήργησεν ἐπιμεμελημένην ἀπογραφὴν, εἰς 35,000 (βλ. Rulhière, σελ. 5).

² Προφανῶς κατὰ μετάφρασιν τοῦ δημηρικοῦ ὄλησσα (Σ. Σ.).

τεραι και διότι τὰ ελαιόδενδρα δὲν εὐρίσκονται συμπεπυκνωμένα· τέλος δὲ και πρὸ παντὸς διότι ἕκαστος σχεδὸν Ζακύνθιος χωρικός εἶναι ἰδιοκτῆτης ἔχων ἐλευθέραν ἄμπελον, περίξ ἢ ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας εὐρίσκονται ἐλαῖαι. Τὴν ἀνὰ διετίαν παραγωγὴν τοῦ ἐλαίου ὁ Σκροφάνης ὑπολογίζει εἰς 32,000 βαρέλας περιεκτικότητος 130 λιτρῶν και μέσης τιμῆς 4 τσεκινίων, ἤτοι εἰς 14,000 τσεκίγια κατ' ἔτος, «ποσὸν ὅπερ θὰ ἦτο πολὺ ἀνώτερον, ἐὰν ἡ Βενετία δὲν εἶχεν ἐπιφυλάξῃ ἑαυτῇ τὸ μονοπώλιον τῆς ἐξαγωγῆς».

Ἐρχόμενος εἰς τὰ δευτερεύοντα προϊόντα ὁ Σκροφάνης παρατηρεῖ ὅτι ὁ οἶνος, ὃν οἱ ἐντόπιοι ἔχουσι τὴν κακὴν συνήθειαν ν' ἀναμιγνύωσι μὲ γύψον, εἶναι ἀφθονος ἐπαρκῶν τῇ καταναλώσει και ἐξαγόμενος εἰς μικρὰς ποσότητας, ὑπάρχει δὲ και γλυκεῖα ποιότητος καλουμένη *jeneroïde*,¹ ἣτις καίπερ ἀγνωστος εἰς τὴν Εὐρώπην εἶναι ἀνωτέρα και αὐτοῦ τοῦ μωσχάτου τῶν Συρακουσῶν.

«Ἐπίσης, λέγει, ἐξάγονται ἐσπεριδοειδῆ ἄτινα καλλιεργοῦνται σποραδικῶς ἀπανταχοῦ τῆς νήσου,² ὡς και νήματα βάμβακος ἀρκετὰ καλῆς ποιότητος, ἄτινα κατεργάζονται γυναῖκες ἀνευ ἄλλου μηχανήματος ἢ τῆς ἡλακάτης και τῆς ἀτράκτου.

«Τοῦναντίον αἱ ἄλυκαι Ζακύνθου ἔνεκα τῆς ἀφθόνου χρήσεως τοῦ ἄλατος ἣτις γίνεται ἐν τῇ ἐλαιοκομίᾳ,³ δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐγχώριον κατανάλωσιν, ἐπίσης δὲ και τὰ δημητριακὰ μόνον ἐπὶ τρεῖς μῆνας πληροῦσι τὰς ἐγχωρίους ἀνάγκας.

Εἰς τὰς πληροφορίες ταύτας προσθετέα τὰ ἐξῆς: Ἡ ἐλαιοκομία ἤρchiσε σοβαρῶς ἀναπτυσσομένη μετὰ τὴν τρομερὰν θύελ-

¹ Τὸ *jeneroïde* περὶ οὗ ὁμιλεῖ και ὁ Σαιν-Σωβέρ ((σελ. 157, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ *λιανοροῖδι*, οἶνος παραγόμενος ἐκ βροδίτου, οὗ αἱ βᾶγες εἶναι πολὺ λεπταὶ και μικραὶ (*λιανές*), και ὃν ἐπὶ μακρὸν ἠλιάζουσιν.

² Τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐσπεριδοειδῶν ἠλάττωσε πολὺ κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰῶνος ἢ ἐπέκτασις τῆς σταφιδαμπέλου.

³ Ἄλας ἐρρίπτετο ἐπὶ τῶν ἐλαιῶν πρὸ τοῦ ἀλέσματος· οὕτω προελαμβάνετο ὁ κίνδυνος τῆς σήψεως και καθ' ἃ ἐπιστεύετο ἐξεθλίβετο πλείοτερον ἔλαιον (σελ. 33).

λαν τοῦ 1711, ὁπότε ἐξερριζώθησαν τὰ πλείστα τῶν τότε ὑπαρχόντων δένδρων. Ὁ ἀρχιδουξ Σαλθατῶρ¹ λέγει ὅτι ἐδίδετο ἐν τάλληρον κατὰ φυτευομένην ἐλαίαν, δὲν εἶνε τὸ πρᾶγμα ἀπίθανον, διότι ἡ ἀπώλεια τῆς Κρήτης και τῆς Πελοποννήσου ἐπήνεγκον τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐλαιοπαραγωγῆς εἰς τὰς νοτιωτέρας Ἰονίους νήσους. Τὸ ποθούμενον ἐπετεύχθη ἄλλως ταχέως, διότι τῷ 1766 ἀπεγράφοντο 93,274 ἐλαῖαι,² ἢ δὲ ἀξία τοῦ ἐξαγομένου ἐλαίου, ἣν ὑπελόγιζε τῷ 1760 ὁ Γριμάνης εἰς 35,000, ἀνήλθε τῷ 1794 εἰς 64,000 τσεκίγια.³

Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ οἶνος εἶχε πολὺ μεγαλειτέραν ἢ μετὰ ταῦτα σημασίαν. Ὁ Σπῶν, ὅστις (ἐνθ. ἀνωτ.) ἐξίσταται πρὸ τοῦ πλοῦτου τῆς Ζακύνθου, ποιεῖται εἰδικὴν μναίαν μόνον τῆς σταφίδος και τοῦ οἴνου, οὗ ὑπολογίζει τὴν παραγωγὴν εἰς 10,000 βαρέλας.⁴ Ἐκτοτε ἡ ἐλαία ἐπεσοίασε τὴν ἄμπελον ἢ οἰνοπαραγωγὴ ὅμως δὲν θὰ ἠλαττώθη πολὺ, ἀφ' οὗ καλυπτομένης τῆς ἐσωτερικῆς καταναλώσεως ἐγένετο κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ Σκροφάνη και ἐξαγωγὴ 4,000 βαρελῶν.⁵

Τοῦναντίον ἡ καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν εἶχεν ἐκτοπισθῆ ὑπὸ τῆς σταφιδαμπέλου και ὁμοθύμως πάντες ἐπιβεβαιοῦσιν

¹ Zante (2 τόμοι, Πράγα, 1904) τομ. Α', σελ. 475· δυστυχῶς ὁ ὑψηλὸς συγγραφεὺς, ἀποκλείσας τὰς σημειώσεις ἐκ τῶν ἔργων του, δὲν λέγει ποθεν ἠρρανίσθη τὰς πληροφορίες.

² Κατὰ τὸν Πάρτε, ὅστις ἔγραψεν ἐν τῷ Petermann's Mitteilungen τοῦ 1891 (τομ. 37, VII) δεκατετρασέλιδον μελέτην περὶ Ζακύνθου, αὗται ἀνήρχοντο τῷ 1880 εἰς 413,505, ὥστε ὑπερετετραπλασιάσθησαν ἐντὸς αἰῶνος (αὐτ. σελ. 174), τὴν πληροφορίαν ταύτην ἀναδημοσιεύει και ὁ Bernhard Schmidt (Die Insel Zakynthos, Freiburg i Br. 1899, σελ. 46).

³ Πβλ. πίνακας Σκροφάνη.

⁴ Ὁ ἀρχιδουξ Σαλθατῶρ λέγει μάλιστα ὅτι κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἡ παραγωγὴ ἀνήρχετο εἰς 280,000 ξέστας, ἣτοι 11,000 botti (αὐτόθι Α', σελ. 504).

⁵ Ἐκτοτε ἡ κατάσταση δὲν μετεβλήθη πολὺ· ὁ ἀρχιδουξ (σελ. 502) ὁμιλῶν περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος μεταχειρίζεται σχεδὸν ἀκριβῶς οἶους και οἱ Σκροφάνης, Σαιν-Σωβέρ και Γριμάνης λόγους, δηλαδή: «Ἡ οἰνοπαραγωγὴ καλύπτει τὴν ἐγχώριον κατανάλωσιν, ἐπιτρέπει δὲ και μετρίαν ἐξαγωγὴν».

δτι, όπως άλλως τε και νυν, ή εγγώριος παραγωγή μόλις επήρκει εις τὸ τέταρτον τῆς εγγωρίου καταναλώσεως, τοῦ ὑπολοίπου εισκομιζομένου ἐκ Πελοποννήσου· προστίθεται δὲ ὑπὸ πάντων τῶν συγγραφέων¹ καὶ ἡ λεπτομέρεια δτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀμνητοῦ 4-5,000 χωρικοὶ περαιούμενοι εἰς τὴν ἀπέναντι χερσόνησον ἐβοήθουν τοὺς ἐντοπίους καὶ ἐπανήρχοντο ἀποκομίζοντες ὡς ἀμοιβὴν σίτον ἀρκοῦντα πρὸς τροφὴν τῆς οἰκογενείας των ἐπὶ 3-4 μῆνας.²

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εγγώριον βιομηχανίαν, ὁ Σκροφάνης ποιεῖται λόγον μόνον περὶ ὑφαντικῆς, γνωρίζομεν ὁμως ἤδη ἐκ τῆς φορολογίας δτι ἐλειτούργουν ἐπίσης βυρσοδεφεία, τεχνοστάσια πλίνθων καὶ πηλίνων ἀγγείων³ καὶ μικρὰ ναυπηγεία.⁴ Περὶ δὲ τῆς ὑφαντικῆς προσθέτει ὁ Σαῖν-Σωθέρ (σελ.

¹ Βλ. ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων καὶ Ch. Müller, Reise durch Griechenland und durch die Ionischen Inseln in den Monaten Juni, Juli, August 1821, Leipzig, 1822 (γαλλικὴ μετάφρ. ὑπὸ Λέου Α.***, Παρίσι 1822), Ἐπιστολὴ Θ'. Πβλ. κατωτ. σελ. 195.

² Ἡ συνήθεια ἐπέζησε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, βλ. ἀρχιδούκα Σαλδατῶρ (σελ. 508) καὶ Schmidt, ὅστις μάλιστα παραπονεῖται δτι οἱ Ζακύνθιοι ἐπαναφέρουσιν ἐκ Πελοποννήσου πυρετοὺς καὶ ἄλλας ἀσθενείας (αὐτ. σελ. 72).

³ Οἱ δύο οὗτοι κλάδοι λαβόντες ἔκτοτε ἐπέκτασιν ὑφίστανται ἀκόμη:

⁴ Ἡ βυρσοδεφεία ἔδωκε τὸ ὄνομά της καὶ εἰς συνοικίαν τῆς Ζακύνθου τὰ Ταμπάκια (βλ. φύλλον 29 Ὀκτ. 1912 Ἐρμουῦ Ζακύνθου ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ δημοσιεύθη κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1911 σειρά ἀρθρῶν περὶ τῆς βιομηχανίας ἐν Ζακύνθῳ).

Τὰ κανίτια τῆς Ζακύνθου ἦσαν περίφημα, θεωροῦνται δὲ καὶ νυν ὡς ἔχοντα τὴν ἰδιότητα νὰ διατηρῶσι δροσερότατον τὸ ὕδωρ.

Ὁ ἀρχιδούξ (Α', σελ. 590) ὑπολογίζει εἰς δέκα τὰ σήμερον λειτουργοῦντα ἐργοστάσια πλίνθων καὶ κεράμων.

⁴ Βλ. ἀνωτ. σελ. 172 περὶ τῆς χορηγουμένης εἰς αὐτὰ μερικῆς ἀσυδοσίας. Ποίαν σπουδαιότητα ἀκριβῶς εἶχον αὐτὰ τὰ ναυπηγεία, ἀγνωστον· δύναται τις ὅμως νὰ συμπεράνη ταύτην ἐκ τῆς εἰσαγομένης πρὸς ναυπηγίαν ξυλείας, ἧς ἡ ἀξία ἦτο 6,000 τσεκίνια (βλ. κατ. σημείωσιν σελ. 186).

Ὁμιλῶν περὶ τῆς ζακυνθίου ναυτιλίας ὁ Γριμάνης (σελ. 12) λέγει δτι συνίσταται ἐκ πλοίων πολυαρίθμων πλὴν μικρῶν, κατὰ δὲ τὸν ἀρχιδούκα Σαλδατῶρ (σελ. 563), τῷ 1811 ἀπετελεῖτο ἐκ 14 πλοίων μεγάλων ἰστιοφόρων καὶ 111 πλοιαρίων (barken).

270), δτι οἱ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1767 ἐν Ζακύνθῳ καταφυγόντες Πελοποννήσιοι ἔδωκαν μεγίστην ἀνάπτυξιν εἰς τὸν κλάδον τοῦτον συντελέσαντες εἰς τὴν διάδοσιν τῶν προϊόντων αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἀνατολήν·¹ οὕτω δ' ἐξήγγοντο, καθ' ἃ προκύπτει ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Σκροφάνη, εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑφάσματα ἀξίας 10,000 τσεκινίων. Τὸ γεγονός δτι ἡ ὑφαντικὴ βιομηχανία ἔλαβεν ἀνάπτυξιν ἀργά, πρὸς δὲ τὸ δτι δὲν ἐξετελεῖτο ἐν ἐργοστασίοις, ἀλλ' εἶχε καθαρῶς οἰκογενειακὸν χαρακτῆρα, ἐκάστης γυναικὸς ἐχούσης τὸν ἀργαλειὸν αὐτῆς, ἐξηγεῖ ἴσως πῶς δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ζακύνθῳ φόρος ἀνάλογος πρὸς τὸ fol-ladori di rassa τῆς Κεφαλληνίας. Μὴ λησμονῶμεν ἄλλως δτι ὁ ἐξαγόμενος κατειργασμένος βάμβαξ ἐτέλει 6 %², καὶ ἐντεῦθεν εἶχεν ἡ Βενετία πρόσδοτον (600 τσ.) πολὺ ἀνωτέραν τῆς ἐκ τοῦ κεφαλληνιακοῦ φορίσκου.

Περὶ εἰσαγωγῶν δὲν ἀναφέρει ὁ Σκροφάνης, ἀλλ' οἱ πίνακές του² δεικνύουσιν δτι τὸ σύνολον τῶν εἰσαγωγῶν (180,755 τσεκ.) ἦτο κατὰ τί μόνον κατώτερον τοῦ τῶν ἐξαγωγῶν (184,485 τσεκ.), καὶ δτι σχεδὸν πάντα τὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης ἢ κοινῆς χρήσεως προήρχοντο ἐξωθεν.

Ἄριστον δὲ σχόλιον τῶν πινάκων τοῦ Σκροφάνη εἶναι αἱ ἐξῆς ὀλίγαι γραμμαὶ τοῦ Σαῖν-Σωθέρ:

¹ Ὁ Σαῖν-Σωθέρ ἀναφέρει ἰδίως τὸ σαλιωτό, βάμβακα ὑφασμένον, ὅστις ὤφειλε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν συνήθειαν τῶν γυναικῶν νὰ βρέχῃσι διὰ σιέλου τὸ νῆμα. Ἀλλὰ παρὰ τὸ σαλιωτό, ὅπερ ἦτο ὑφασμα λεπτότερον, δι' οὗ κατεσκευάζοντο ἰδίως μπόλιες, μανδύλια, σινδόνια κτλ., ὑπῆρχον καὶ οἱ ἀλαζάδες καὶ τὰ δίμιτα, ἅτινα ἐχρησίμευον κυρίως εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις δι' ὑποκάμισα, ποδιές, ἔτι δὲ καὶ ἐνδύματα.

Κατὰ τὸν Ἐρμῆν (φύλλον 29 Ὀκτ. 1911) ἡ ἀκμὴ τῆς ὑφαντουργίας ἐν Ζακύνθῳ φαίνεται παλαιά. Τὸ χειρόγραφον ἡμερολόγιον τοῦ Βαρβιάνη ἀναφέρει ἐν Ζακύνθῳ 55 ὑφαντουργεῖα μεταξίνων ὑφασμάτων, 750 σαλιωτῶν καὶ 2,000 κοινῶν βαμβακερῶν.

² Ἰδοὺ ὁ πίναξ τῶν ἐξαγωγῶν καὶ περίληψις τοῦ συνοψι-

«Οί βόες, άμνοι και τὰ λοιπὰ πρὸς σφαγὴν ζῶα, ὡς ἐπίσης και τὸ πλεῖστον τοῦ τυροῦ και τῶν ὀρνίθων, εἰσάγοντο ἐκ Πελοποννήσου, τὸ χαβιάριον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως και τῆς Μαύρης θαλάσσης, οἱ δὲ ἀλίπαστοι ἰχθύες, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν

σθέντος καθ' ὃ ὑπὲρ τὸ δέον μακροῦ πίνακος τῶν εἰσαγωγῶν:

Ἐξαγωγαι.

Προϊόντα	Ποσότητες	Τιμή	ὀλικὴ ἀξία εἰς τσεκ.	Τόπος ἐξαγωγῆς
Σταφίς	27 φορτία 300,000 λιτρῶν	πρὸς 13 τσεκίνα τὴν χιλιάδα	105,300	Τεργέστη, Διθόρνος, Ἄγγλια, και Ὀλλανδία
Ἐλαιον	32,000 βαρέλαι ἀνά δύο ἔτη	πρὸς 4 τσεκ. τὴν βαρέλαι ἐνιαυσίως	64,000	Βενετία
Βάμβαξ ὑφασμέννος ἀρίστης ποιότητος			10,000	Κων]πολις
Οἶνος	4,000 βαρέλαι	πρὸς 25 λίρας τὴν βαρέλαι	4,545	Κεφαλληνία, Κέρκυρα, Αἰγαίον και Πελοπόννησος
Πίσσα			400	Βενετία, Τεργέστη
Λεμόνια	30 φορτία 8,000 λεμονίων	22 λ. τὴν χιλιάδα	240	Ἐπτάνησος, και Αἰγαίον
Σύνολον ἐξαγωγῶν			184,485	

Εἰσαγωγαι.

Ἐκ τῶν εἰσαγωγῶν ἀνερχομένων εἰς 180,754 τσεκ. πρωτεύουσι τὰ τρόφιμα: σῖτος και ἄλλα δημητριακά = 45,000 τσεκίνα· οἱ βόες, αἰγοπρόβατα και ἄλλα ζῶα = 25,700 τσ., οἱ ἀλίπαστοι ἰχθύες 8,848 τσ., ὁ καφές = 8,693 τσ., ὁ τυρὸς = 7,200 τσ., τὸ ἄλας = 4,090 τσ., ἡ ζάχαρις = 4,090 τσ. κτλ. κτλ. Ἀμέσως δ' ἔπειτα ἤρχοντο τὰ ποιῶντα ὑφάσματα = 12,349, ἡ ξυλεία και ἄλλα πρὸς οἰκοδομὴν χρήσιμα ἀντικείμενα, τέλος δὲ παντοῖα βιομηχανικά εἶδη, καπνός, φέσια (681 τσεκ.) κτλ. κτλ.

Ἐκ τῶν εἰσαγομένων ἡ ἐγχώριος βιομηχανία ἐχρησιμοποιεῖ μόνον τὸν ἀκατέργαστον βάμβακα (ἀξίας 12,000 τσ.), τὴν πρὸς ναυπηγίαν ξυλείαν (6,000 τσ.) και τὰ ἀκατέργαστα δέρματα.

κυριωτέραν τροφήν τῶν νησιωτῶν, ἐξ Ἄγγλιας. Τὰ ἄλλα ἀντικείμενα προήρχοντο ἐκ Κερκύρας και ἐξ ἰταλικῶν λιμένων (Διθόρνου, Σενεγάλιας, Νεαπόλεως), τῆς Βενετίας ἐλάχιστα εἶδη προμηθευούσης».

Τὸ τελευταῖον τοῦτο παρατηρεῖ και ὁ Γριμάνης (σελ. 13) ἐκφράζων μὲ τὴν συνήθη αὐτῷ ὀρθοκρισίαν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐὰν τὸ ἐμπόριον δὲν ἠδύνατο νὰ συγκεντρωθῇ ἐν τῷ βενετικῷ κράτει, εἶδει τοῦλάχιστον ν' ἀναπτυχθῇ ἡ ἐπιτόπιος βιομηχανία.

Πλὴν ἡ καταρρέουσα Βενετία δὲν ἦτο εἰς θέσιν οὔτε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ πρῶτον οὔτε νὰ σκεφθῇ σοβαρῶς περὶ τοῦ δευτέρου. Ποία δὲ ἡ πρὸς τὴν ἐγχώριον παραγωγὴν ἀστοργία τῆς θὰ καταφανῆ σαφέστερον ἐκ τῶν ἐπομένων.

IV

Κρίσεις περὶ τῆς Βενετικῆς Φορολογίας ἐν Ζακύνθῳ.

Περὶ τῶν ἐσόδων τοῦ ταμείου Ζακύνθου ἔχομεν διαφόρους πληροφορίας και δὴ τοὺς πίνακας τοῦ Rossi και τὰ κυροῦντα γενικὰ ἐνοικιάσεις διατάγματα τῆς Γερουσίας ἀπὸ 31 Μαΐου 1783 και 19 Νοεμβρίου 1788.¹

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων παρατηρεῖται ἐξαιρετικὴ αὔξησις τῶν εἰσπράξεων: οὕτως ἀφιεμένων κατὰ μέρος τῶν μὴ περιλαμβανομένων ἐν τῇ γενικῇ τελωνία φόρων, δηλαδὴ τῆς φορολογίας τῆς σταφίδος και τῶν μονοπωλίων ἄλατος, καπνοῦ και παιγνιοχάρτων, οἱ λοιποὶ φόροι παρουσιάζουσι τὰς ἐξῆς ἀποδόσεις:

1756	1783	1788	
9,451	16,697	19,368	τσεκίνα

¹ Διασώζονται ἐν τοῖς βενετικῶν ἀρχείοις και πλεῖστα προγενέστερα διατάγματα, κυροῦντα τὴν ἐκμίσθωσιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ φόρου. Τὰ λιμενικὰ δικαιώματα και τὸ κοτίμο εἰσπράττοντο δι' ἐπιτασίας μέχρι τῆς 25 Αὐγούστου 1773.

Ἴδου δὲ λεπτομερεστέρα παραβολὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πρώτου πρὸς τὸ τελευταῖον τῶν δύο τούτων ἐτῶν :

	1756	1788	
Τελωνεῖα	6,270	10,940	τσεκίνια
Δεκάτη ἐλαίου	755	4,667	»
» σιτηρῶν	1,613	2,487	»
» οἴνου	366	344	»
Μονοπώλιον οἴνοπνεύματος	157	502	»
Σπίνα	140	135	»
Κυρολόγιον ἢ καπνιάτικον	93	112	»
Λιμενικὰ δικαιώματα	32	50	»
Φόρος ἀσθέστου καὶ πλίνθων	58	50	»
» δερμάτων	38	50	»
Πρέδα ἢ χορτιάτικον	25 ¹	25	»
Κοτίμο	4	6	»
	<u>9,451</u>	<u>19,368</u>	τσεκίνια

Ἡ καταπληκτικὴ αὔξησις τῶν ἐσόδων ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἔκτακτον κίνησιν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸν λιμένα Ζακύνθου οἱ πρόσφυγες Πελοποννήσιοι, ὧν πολλοὶ πεπειραμένοι ὄντες ἔμποροι, μετῆνεγκον ἐκεῖ τὸ κέντρον τῶν παλαιῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων,² ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἐλαίας (πβλ. ἀνωτ. σελ. 183), ἣτις τῷ 1788 ἀποδίδει ἐξαπλάσια τῶν εἰσφερομένων ἐν τῷ ταμείῳ τῷ 1756, τέλος δὲ πιθανώτατα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ σιστήματος τῆς ἐνοικιάσεως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τελωνίας.³

¹ Οἱ πίνακες τοῦ Rossi δὲν ἀναφέρουσι τὴν πρέδαν, ἀλλὰ γνωρίζομεν ἄλλοθεν ὅτι αὕτη ἦτο φόρος παλαιὸς καὶ πάγιος· ἔθεν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθεθῇ ὅτι ἡ ἀπόδοσίς του δὲν μετεβλήθη.

² Πβλ. ὅσα λέγει ὁ, μὴ ἀγαπῶν ἐν τούτοις τοὺς Ζακυνθινομωραῖτας, Σαιν-Σωβέρ (ἰδίᾳ σελ. 270). Πόσον δὲ χρήσιμος εἶναι ἡ εἰσορῆ νέου αἵματος ἐν παντὶ ὀργανισμῷ δεικνύει ὅτι, ἐν ᾧ ἡ Ζακύνθος βιομηχανία τόσα ὄφειλεν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, Ζακύνθιοι ἔποικοι ἐπειρῶντο τὴν ἐμφύτευσιν ἐν Κερκύρᾳ τῆς βιομηχανίας τῆς μετάξης (πβλ. Γριμάνην, σελ. 84).

³ Πρῶτος ἐμφανισθεὶς ὡς γενικὸς τελωνῆς ὑπῆρξεν ὁ γνωστὸς ἤδη ἡμῖν ἐκ τοῦ τμήματος Κερκύρας (σελ. 33) Ναθαναήλ Δομενεγίνης, ὅστις ὑπέβαλε προτάσεις ἀπὸ τοῦ 1782 (βλ. ἐν ταῖς βενετικαῖς ἀρχαῖς scrittura 28 Δεκ. 1782).

Τῷ 1788 ἡ ἐνοικίασις ἐγένετο ἐν ὀνόματι τοῦ Κωνσταντίνου Ραυ-

Ἐν τούτοις ἄγνωστον, ἂν τὰ ἔσοδα τῷ 1788 ἦσαν ὄντως ἀνώτερα τῶν τοῦ 1756. Πράγματι κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος πάντες οἱ λοιποὶ φόροι ἀντεπροσώπευον μόνις τὸ τέταρτον τῶν ἐκ τῆς σταφίδος προσόδων (29,034). Ὡς δὲ καλῶς γνωρίζομεν, αἱ ἐκ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἀποδόσεις ποικίλλουσι μεγάλως κατὰ τε τὰς ἐσοδείας καὶ τὰς ἐπιηραζούσας τὴν ἐξαγωγὴν πολιτικὰς περιστάσεις.¹

Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, καθ' ἣν ἐλάττωσις τῶν προσόδων τῆς σταφίδος εἶχε κρατήσῃ τὰ ἔσοδα εἰς τὸ παλαιὸν αὐτῶν ἐπίπεδον, δηλαδὴ εἰς 40,000 τσεκίνια περίπου, πάλιν αἱ ἐκ τῆς νήσου ὠφέλειαι τοῦ βενετικοῦ ταμείου ἦσαν ὑπέρογκοι.

Ἐν πρώτοις ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ταμείῳ αἱ ἐπιτοπίως γενόμεναι δαπάναι ἦσαν τόσον δυσανάλογοι πρὸς τὰ ἔσοδα, οὐδαμοῦ «τόσον ὀλίγον χρήμα ἔμενεν ἐν τῷ τόπῳ». Ἐὰν λάθω-

τοπούλου. Ἐκ διαφόρων ὁμῶς ἐγγράφων τῆς Stampa : pubblico ed impressarj delli dazi del Zante, 1603-1791 (βλ. ἰδίως σελ. 60, 81, 115, 119) φαίνεται ὅτι πραγματικοὶ τελῶναι ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ κόμητες Νικόλαος καὶ Σπυρίδων Σολωμοί. Τὸ τοιοῦτον καλὸν νομίζω εἶναι νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα. Ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ Νικόλαος Σολωμὸς ἦτο μισθωτῆς τοῦ φόρου τοῦ καπνοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ παρεπώνυμον τῆς οἰκογενείας Ταμπακέρης (βλ. βιογραφίαν Σολωμοῦ ὑπὸ Α. Χ. Ζώη, ἐν σελ. 50, Πανηγυρικοῦ τεύχους ἐπὶ τῇ Ἐκατονταετηρίδι τῆς γεννήσεως τοῦ Δ. Σολωμοῦ), ἣδη καθορίζεται ἡ γενικωτέρα ἀνάμιξις τῆς οἰκογενείας ἐν τῇ ἐνοικιάσει τῶν φόρων (πβλ. Γεν. Μέρος, σελ. 93). Ἐν τῷ ἐπομένῳ τμήματι θὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ Σολωμοὶ ἐπεξέτεινον τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ εἰς τὰ Κύθηρα.

Ἄξιον ἀναγραφῆς τέλος εἶναι ὅτι ἐν τῇ Stampa (σελ. 115), ὁ Σολωμὸς χαρακτηρίζεται ὡς εὐπατρίδης Κρής (nobile di Candia).

¹ Ἐπὶ Rulhière (1797-1798) ἀνήρχοντο εἰς 42,000 τάλληρα ἐπὶ συνόλου προσόδων 86,846, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἡ σταφὶς ἀντὶ ν' ἀντιπροσωπεύη τὰ $\frac{3}{4}$ ἀντεπροσώπευε μόνις τὸ $\frac{1}{2}$ τῶν δημοσίων προσόδων. Πρὸς κατανόησιν τούτου πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ μεγάλαι ζήμια, ἃς ἐπέφερον εἰς προῖδον ἔχον τὴν κυρίαν αὐτοῦ ἀγορὰν ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ἀγγλογαλλικοὶ πόλεμοι καὶ ἡ ἐκ τούτων ἀναστάσις τῆς ἀγγλικῆς ναυτιλίας ἐν τῇ Μεσογείῳ.

μεν τοὺς πίνακας τοῦ Rossi¹ βλέπομεν ὅτι αἱ δαπάναι, αἵτινες ἐν Λευκάδι ὑπερέβαινον τὸ τρίτον, ἐν Κερκύρᾳ τὸ τέταρτον, ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ ὄγδοον, δὲν ἔφθανον ἐν Ζακύνθῳ οὔτε εἰς τὸ ἐνδέκατον τῶν ἐσόδων. Τὴν δὲ δυσαναλογίαν ταύτην ἠϋξάνον καὶ οἱ ἑκτακτοὶ φόροι πολὺ συχνότερον ἐν Λευκάδι ἢ ἀλλαχοῦ.²

Δεύτερον, ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ζάκυνθος ἐξῆγε σχεδὸν πάνθ' ὅσα παρήγε καὶ εἰσήγε σχεδὸν πάνθ' ὅσα κατηγάλισκεν, ἢ Ἀρχὴ τῆς Κυριάρχου ἐβάρυνεν αὐτὴν πολὺ πλέον πάσης ἄλλης νήσου. Ἐπειδὴ δ' ἡ Γαληνοτάτη πολιτεία ἠδυνάτει νὰ συγκεντρώσῃ ὅλην τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν Ζακύνθου, κατέφευγὲν εἰς προσθέτους βαρεῖς φόρους ἐπὶ τῶν ἀλλαχοῦ ἐξαγομένων ἢ ἄλλοθεν εἰσαγομένων.³ Μὴ ἀρκουμένη δ' εἰς ταῦτα καὶ εἰς τὰ ἐκ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἐλαίου ὑπέρογκα κέρδη⁴ ἡ Βενετία ἀπεπειράτο νὰ πνίξῃ εἰς τὰ σπάργανα βιομηχανίαν, ἥτις μόλις ἐπιτραπέισα κατέστη ἢ κυριωτέρα τῆς Ζακύνθου, τὴν σαπωνοποιῶν,⁵ αὐτὸ τοῦτο δ' ἐπραττεν

¹ Ὑπενθυμίζομεν ὅτι κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ Rossi τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῶν ἐπτανησιακῶν ταμιῶν εἶχον ὡς ἑξῆς:

	Ἔσοδα	Ἔξοδα	
Ταμιῶν Λευκάδος	6,649	2,298	τσεκίνια
» Κερκύρας	20,422	4,424	»
» Κεφαλληνίας	19,269	2,350	»
» Ζακύνθου	38,662	3,400	»

² Βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 254.

³ Βλ. τὸ diritto nuovissimo τῆς σταφίδος καὶ τὸ clazio nuono καὶ imposta nuona τοῦ δασμολογίου.

⁴ Ταῦτα ἦσαν τετραπλάσια τῶν ἐκ τῆς ἐν Ζακύνθῳ φορολογίας προσόδων (βλ. Γεν. Μέρος, σελ. 44).

⁵ Λέγω ἀπεπειράτο, διότι παρ' ὅλην τὴν ἀπαγόρευσιν ἐγένετο λαθραία τις παραγωγὴ σάπωνος.

Ἡ σαπωνοποιῶν ἀνεπτύχθη ἅμα τῇ καταλύσει τῆς Βενετοκρατείας, ἐφ' ᾧ καί, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατέστη ταχέως δυνατὴ ἢ ἐπιβολὴ εἰδικοῦ φόρου ἐπὶ τοῦ ἐξαγομένου σάπωνος. Ὁ φόρος οὗτος ἠλαττώθη τὸ 1835 ἀπὸ 9 εἰς 6⁰/₁₀₀. Ἐπὶ μακρὸν ὁ σάπων Ζακύνθου ἐκυριαρχεῖ ἐν τῇ ἐγγύς Ἀνατολῇ συναγωνιζόμενος τὸν κρητικόν, ἐπρώτευσον δὲ μεταξὺ τῶν ζακυνθίων ἐργοστασίων τὰ τῶν Στασινοπούλου (τὸ καὶ παλαιότατον), Ναρκίσσου Καιροφύλλα καὶ Μπαζάκη (ἀκόμη

λόγῳ τοῦ μονοπωλίου τοῦ οἴνοπνεύματος διὰ τὴν οἴνοπνευματοποιῶν.

Τρίτον, οὐδαμοῦ οἱ φόροι ἦσαν σχετικῶς βαρύτεροι ἢ πολυαριθμότεροι,¹ οὐδαμοῦ δὲ τόσον συχνοὶ ἦσαν οἱ ἑκτακτοὶ φόροι.

Τέταρτον, οὐδαμοῦ οἱ διοικηταὶ ἐδεικνύοντο μᾶλλον φιλοχρήματοι, οὐδαμοῦ τ' ἀθέμιτα κέρδη ἦσαν τόσον μεγάλα, οὐδαμοῦ δ' ἡ ἀπληστία τῶν ἀντιπροσώπων τῆς μητροπόλεως ἐξεδηλοῦτο μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναισχυντίας,² οὐδαμοῦ δ' ὁ εἰς ἀρχὴν ἀναχθεῖς δεκασμὸς αὐτῶν ἐπέφερε τοιαύτην ἀνάπτυξιν τῆς ἐγκλη-

ὑφιστάμενον). Ταῦτα πάντα κατὰ πληροφίας πρεσβυτέρων, ἰδίᾳ τοῦ σεβαστοῦ φίλου κ. Δ. Στεφάνου.

¹ Ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν ἡ Ζακύνθος σαπωνοποιῶν ὑφίσταται τὸν συναγωνισμὸν τῆς Ἐλευσίνας καὶ τοῦ Πειραιῶς, οὐχ ἥττον εἶναι εἰσέτι ἀκμαία.

Κατὰ τὸν «Ἐρμῆν» Ζακύνθου (φύλλον 7 Ὀκτ. 1911) λειτουργοῦσι 10 ἐργοστάσια, παράγοντα 1,500,000 ὀκάδας σάπωνος, ἐξ ὧν 200,000 καταναλίσκονται ἐπιτοπίως, ὁ παραγόμενος σάπων εἶναι δύο εἰδῶν ὁ λευκός, ὅστις κατέχει τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ παραγωγῇ, καὶ ὁ πράσινος, μεθ' οὗ συναγωνίζεται ὁ Πειραιϊκός. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγένετο δοκιμὴ παραγωγῆς σαπῶνων γλυκερίνης ἢ πολυτελείας, ἀλλ' αὕτη ἀπέτυχε.

Παραβάλλον τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς διατελεῖ ἡ βιομηχανία αὕτη, ὁ «Ἐρμῆς» παρατηρεῖ ὅτι πλεονεκτεῖ μὲν λόγῳ τῆς εἰς τὸ ἐγχωρίως καταναλισκόμενον ἔλαιον παρεχομένης ἀσυδοσίας, ἐν ᾧ ἐν τῷ λοιπῷ βασιλείῳ λειτουργεῖ ἡ δεκάτη τοῦ ἐλαίου, μειονεκτεῖ ὅμως λόγῳ τοῦ φόρου τῆς ἐξαγωγῆς 6⁰/₁₀₀, ὅστις ἐπιβαλλόμενος, ὡς γνωστόν, καὶ ἐπὶ τῶν εἰς τὸ βασιλεῖον ἐξαγομένων βαρύνει ἰδίως τὸν ἔχοντα ἰσχυροὺς συναγωνιστὰς πράσινον σάπωνα.

Συγγενῆς βιομηχανία εἶναι καὶ ἡ τοῦ πυρηνελαίου· αὕτη ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τριῶν ἐργοστασίων, παραγόντων κατὰ διετίαν 24,000 βαρέλας πυρηνελαίου, ἐξ οὗ μέρος καταναλίσκεται ὑπὸ τῆς ἐγχωρίου σαπωνοποιίας, τὸ δ' ὑπόλοιπον ἐξάγεται. Προσθετέον ὅτι ἡ ἐλαιοπαραγωγὴ Ζακύνθου δὲν ἐπαρκεῖ νὰ θρέψῃ τὴν βιομηχανίαν ταύτην, διότι ἐκ τῶν κατὰ διετίαν χρησιμοποιουμένων 14 ἑκατ. ὀκάδων ἐλαιοπυρήνων, τὰ 9 εἰσάγονται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

¹ Πᾶν τὸ φορολογήσιμον ἐφορολογεῖτο· ἡ ὑφαντουργικὴ βιομηχανία διέφυγε τὴν πρὸς τὸν εἰσπράκτορα ἐπαφήν διὰ λόγους εἰδικούς (βλ. ἄνωτ. σελ. 185).

² Βλ. ὅσα λέγομεν ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει, σελ. 275 σημ. 2 περὶ τῶν προστυχιῶν.

ματικότητος. Περὶ τῆς δημιουργηθείσης οὕτω ἐν Ζακύνθῳ ἀποτροπαίου καταστάσεως εἴπομεν ἱκανὰ ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 276 κέξ.),¹ ἐπανερχόμεθα δὲ καὶ αὖθις ἐπὶ τοῦ θέματος, διότι αἱ παρειαπράξεις τῶν ὑπαλλήλων ἀπετέλουν καὶ αὗται σπουδαϊοτάτην πρόσθετον φορολογίαν, ἣς τὴν σημασίαν καταδεικνύει ἐπαρκῶς τὸ γεγονός, ὅτι μόνος ὁ προβλεπτής Ζακύνθου ἐπορίζετο 20,000 δουκάτα κατ' ἔτος (βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 268).

Τί ἡδύνατο ν' ἀποδώσῃ φιλελευθερώτερον σύστημα δεικνύουσιν οἱ ἐξῆς ἀριθμοί.

Αἱ εἰσπράξεις ἐπὶ Βενετοκρατίας ἀνῆρχοντο κατὰ μέσον ὅσον εἰς 40,000 τσεκίγια, ἦτοι 450,000 φρ. περίπου ἐπὶ Γαλλοκρατίας εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ποσόν, ἦτοι εἰς 88,000 τάλληρα,² ὅτε δ' ἔγραφεν ὁ Μερκάτης, δηλαδὴ ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, εἰς 120,000 τάλληρα.³ Τοῦτο δέ,

¹ Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη προηγήθη τῆς βενετικῆς παρακμῆς. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Ζακύνθον κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ φόνοι ἦσαν τόσο συχνοί, ὥστε οἱ κάτοικοι περιεφέροντο ἔνοπλοι καὶ μὲ περικεφαλαίαν· βλ. *Sieur du Loir, Relation de son voyage du Levant*, Παρίσι, 1654, σελ. 353-5.

² Κατὰ τὸν Rulhière αἱ δημόσιαι πρόσοδοι συνωφίζοντο ἐν τῷ ἐξῆς πίνακι.:

1) Σταφίς	42,000	τάλληρα
2) Τελωνεῖα	25,300	»
3) Δεκάτη τοῦ ἐλαίου	10,558	»
4) » τῶν δημητριακῶν	3,020	»
5) » τοῦ οἴνου	700	»
6) Μονοπώλιον τοῦ οἰνοπνεύματος	1,140	»
7) » » καπνοῦ	900	»
	<u>86,846</u>	

Εἰς τὸ σύνολον τοῦτο προσθετέα τὰ 1,600 τάλληρα, ὧν ὁ Rulhière μνημονεύει ὀλίγον περαιτέρω ὡς προσόδους τοῦ ἄλατος καὶ τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας τῆς Πολιτείας, δηλαδὴ μερικῶν οἰκιῶν.

³ Βλ. *Saggio Storico-Statistico della cita ed Isola di Zante*, compilato dal Conte Paolo Mercati nell' anno 1811. Περὶ τοῦ λησμονηθέντος τούτου πονήματος ἔγραψα καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου περὶ πληθυσμοῦ τῆς Ἑπτανήσου. Ἐὰ δ' ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα ἀνεδημοσιεύ-

ἐν ᾧ δὲν εἶχον παύσει οἱ ναπολεόντειοι πόλεμοι καὶ ἡ συνεπεία τούτων ἀναστάτωσης τοῦ ἐμπορίου τῶν δύο κυριωτέρων προϊόντων: τῆς σταφίδος καὶ τοῦ ἐλαίου. Ἡ κατάργησις τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρχου καὶ χρηστοτέρα διοίκησις ἤρκεσαν, ὅπως αὐξήσῃ τὰς προσόδους κατὰ ἐν τρίτον περίπου.

V

Ἐξέλιξις τῆς φορολογίας κατὰ τὰ ἔτη 1797-1813.

Ποῖαι δὲ μεταρρυθμίσεις ἡδύναντο εὐκόλως νὰ ἐπενεχθῶσι δεικνύουσιν ἐπίσης τὰ μετέπειτα γενόμενα.

Ἡ πρώτη Γαλλοκρατία, περὶ ἣς χάρις εἰς τὸ ἔργον τοῦ νομάρχου Rulhière¹ ἔχομεν ἀφθόνην πληροφορίαν, καὶ ἦτις περιπεπλεγμένη εἰς τὰς ἤδη ἐκτεθείσας δεινὰς οἰκονομικὰς στενοχωρίας δὲν ἡδυνήθη οὔτε τὸ σύστημα τῆς ἐνοικιάσεως τῶν φόρων νὰ μεταβάλῃ (βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 93-94) οὔτε οὐδένα ἐκ τῶν σπουδαίων φόρων νὰ ἐλαττώσῃ, ἀπῆλλαξε τοῦλάχιστον τοὺς Ζακυνθίους τῶν βαρειῶν παρειαπράξεων καὶ τῆς

θησαν ὑπὸ τοῦ κ. Χρ. Δαμίρη ἐν παραρτήματι τῆς καλῆς αὐτοῦ μελέτης περὶ *Μετανάστεύσεως ἐν Ζακύνθῳ* (1911). Δυστυχῶς ὁ Μερκάτης μόνον 7 γραμμὰς (ἐν σελ. 27) ἀφιερῶν εἰς τὴν φορολογίαν.

Ὁ Μερκάτης ἐξῆ ἀκόμη, ὅτε ὁ A. Buchon ἐπεσεκέθη τὴν Ζακύνθον, γίνεται δὲ ἱκανὸς λόγος περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Jean Lougnon τῷ 1911 ἐκδοθέντι *Voyage dans l' Eubée, les Iles Ionienes et les Cyclades* en 1841.

¹ Τὸ ἔργον τοῦτο φέρει τίτλον: *Essai sur les îles de Zante, de Cérigo, de Cérigotto et des Strophades* composant le département de la Mer Egée par le citoyen Rulhière envoyé par le général Bonaparte après la paix de Campo Formio (en Brumaire de l' an VII) en qualité de Commissaire pour l' organisation provisoire de ce département (Paris, an VIII).

Ἡ Ἑπτανήσις εἶχε διαιρεθῆ, δυνάμει διατάγματος ὑπογραφέντος ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου ἐν Μιλάνῳ τῇ 7 Νοεμβρ. 1797 (βλ. Rulhière, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 3) εἰς τρεῖς νομούς: α') τὸν τῆς *Κερκύρας*, περιλαμβάνοντα τὴν *Κέρκυραν*, *Ὄθωνους*, *Παξούς*, *Ἀντιπάξους*, ὡς καὶ τὸν *Βουθρωτὸν* καὶ *Πάργαν*· β') τὸν τῆς *Ἰθάκης*, περιλαμβάνοντα τὴν *Κεφαλληνίαν*, *Ἰθάκην*, *Λευκάδα*, τὰ περὶ αὐτὰς νησίδια, ὡς καὶ τὴν

φοβεράς μάστιγος τῶν ἀδικημάτων κατὰ τῆς ζωῆς,¹ ἤλευθέ-
ρωσε τὴν σαπωνοποιίαν καὶ τὴν οἶνοπνευματοποιίαν, κατήρ-
γησε τὴν ἀρχὴν τῆς Κυριάρχου· πρὸς δὲ ἐπέφερε καὶ τινὰς
φορολογικὰς μεταρρυθμίσεις, αἵτινες, ὅσον μικραὶ καὶ ἂν κατ'
ἀνάγκην ἦσαν, δεικνύουσι τὸ πνεῦμα, ὑφ' οὗ ἐνεφορεῖτο ἡ
Κυβέρνησις.²

Ἡ Ἰόνιος Πολιτεία συνεχίσασα τὸ παράδειγμα τῶν Γάλ-
λων κατήργησεν, ὅπως ἔπραξε καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, τὸ
μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ καὶ διαφόρους φορίσκους: καπνιατικόν,
χορτιατικόν, κοτίμο, φόρον τῶν πλίνθων καὶ τῆς ἀσθέστου.³
Ἀληθῶς τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ ἀνευστήθη μετ' οὐ πολὺ,
ἀλλὰ τοῦλάχιστον αἱ ἀποδόσεις αὐτοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν χάριν

Πρέβεξαν καὶ Βόνιτσαν γ') τὸν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Περὶ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ τρίτου τούτου νομοῦ ὁ Rullhière σ. 2-3 λέγει τάδε:

«Ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Ζάκυνθος ἔκειτο ἐν
τῷ Ἰονίῳ πελάγει, ἀλλ' ὑπέστη ἀναμφιδόλως τὴν ἐπίδρασιν πολιτικῶν
τινῶν σκέψεων, ὡς εὐτυχέστεραι περιστάσεις ἤθελον ἀρκούντως δικαι-
ολογήσῃ». Ὁ γράφων αἰνίσσεται προφανῶς σκέψεις ἐπεκτάσεως τῆς
γαλλικῆς κυριαρχίας.

¹ Κατὰ τὴν δημοκρατικὴν κατοχὴν, ἣτις παρετάθη ἐπὶ πλέον τοῦ
ἔτους, διεπράχθησαν μόνον 5 φόνοι (Rullhière, σελ. 37)· ἐπὶ Βενετο-
κρατίας διεπράττοντο 150 κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς (βλ.
Γενικὸν Μέρος σελ. 276-277).

² Οὕτω: 1ον) συνεχώνευσε τοὺς δύο φόρους τοῦ ἐλαίου εἰς ἓνα, ποι-
κίλλοντα μεταξὺ 15 καὶ 16⁰/₁₀ καθ' ὅσον τὸ ἐλαιὸν ἐξήγγετο εἰς γαλλικοὺς
ἢ ξένους λιμένας· 2ον) κατήργησε τὸ προνόμιον, ὅπερ εἶχεν ὁ ἐκμισθω-
τῆς τῶν ἀλυκῶν ν' ἀγγαρεύῃ τοὺς κατοίκους τριῶν γειτονικῶν
χωρίων.

³ Ἀληθῶς δὲν εὗρον ρητὸν κείμενον καταργοῦν τὰ βάρη ταῦτα·
ἀλλὰ περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Μερκάτη
(ἐνθ' ἄνωτ.) ὅτι ἀνευστήθη τῷ 1803, ἅρα εἶχε καταργηθῆ ἐν τῷ
μεταξὺ· ἡ δὲ κατάργησις τῶν ἄλλων φορίσκων καταφαίνεται ἐκ τοῦ
ὅτι οὐδεμίαν μνεῖαν ποιοῦνται αὐτῶν τ' ἀπλοποιήσαντα τὴν φορολο-
γίαν θεσπίσματα τοῦ 1813 καὶ 1818. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀναφέρει
αὐτοὺς ὁ πίναξ τοῦ Rullhière (βλ. σημ. 2 σελ. 192) θὰ ἠδύνατο νὰ
δδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κατάργησις ἀνέρχεται εἰς τὴν Γαλλο-
κρατίαν, ἀλλ' ἀπίθανον εἶνε ὅτι ὁ Γάλλος νομάρχης θὰ παρήρηχετο ἐν
σιωπῇ ἀξιόλογον μεταρρυθμίσειν ὑπ' αὐτοῦ συντελεσθεῖσαν. Ἐπὶ πᾶσι
δὲ ληπτέον ὑπ' ὅψιν ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γάλλων
κατηργήθησαν πολλοὶ φορίσκοι καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ ἐν Λευκάδι.

τοῦ τόπου, καθ' ὅτι εἰσεπράττετο ὑπὲρ τοῦ ταμείου τῆς ὑδρεύ-
σεως τῆς πόλεως καὶ τῆς βελτιώσεως τῆς ἀγροτικῆς συγκοι-
ωνίας τοῦ ἰδρυθέντος τῷ 1803.

Ἡ μνημονευθεῖσα (βλ. σελ. 192) καὶ συνεπεῖα τῆς ἐμπο-
ρικῆς ἐλευθερίας ἐπελθοῦσα σπουδαία αὔξησις τῶν εἰσπράξεων
ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τῷ 1809 καταλαβόντας τὴν νῆσον Ἄγγλους
νὰ δειχθῶσι γενναιότεροι.¹

Καὶ πρῶτον ἐλήφθη μέριμνα ὑπὲρ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ
ἐνιαυσίως μεταδαινόντων τετρακισχιλίων καὶ πλέον Ζακυνθίων
χωρικῶν. Οὗτοι (πβλ. ἄνωτ. σελ. 184) ἐπληρώνοντο εἰς εἶδος
καὶ εἰσεκόμεζον ἐπανερχόμενοι σίτον διὰ τὰς οἰκογενείας των.
Ἡ Βενετία εἶχε θεωρητικῶς μεριμνήσῃ περὶ αὐτῶν ἀπαλλά-
ξασα αὐτοὺς τοῦ ἐπὶ τοῦ εἰσαγομένου σίτου ἐπτάκτου φόρου
(βλ. Stampa Pubblico, σελ. 17), ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶχον
εὐρεθῆ ἄλλοι τρόποι πιέσεως (πβλ. καὶ d'Arbois, σελ. 48), ὅθεν
καὶ ὁ διοικητῆς Ζακύνθου στρατηγὸς Airy διὰ προκηρύξεως ἀπὸ
23 Μαΐου 1813² ἐφρόντισε ν' ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς παντὸς βάρους.

¹ Πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀγγλικὴν προσωρινὴν κατο-
χὴν διατάγματα, ἅτινα ἐτυπώθησαν μὲν, ἀλλ' ἦσαν τελειῶς λησμο-
νημένα, ἐγνώρισα χάρις τῇ εὐγενεῖ προθυμίᾳ τῶν ἐν Ζακύνθῳ φίλων
ἀρχαιοδιφῶν, πρὸς οὓς τὸσάκις ἤδη ἐξέφρασα τὴν βαθεῖάν μου εὐγνω-
μοσύνην. Σημειωτέον ὅτι μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς Κερκύρας, ἡ
Ζάκυνθος ἐχρησίμευεν ὡς πρωτεύουσα τῶν Ἐλευθερωθεῖσῶν Ἰονίων
νήσων· πβλ. τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Παναγιώτου Καλογεροπούλου ἐν
τῷ α' Πανιονίῳ Συνεδρίῳ (Κέρκυρα, 20-22 Μαΐου 1914).

² Τὸ κείμενον τῆς προκηρύξεως ταύτης, μὴ ἀναδημοσιευθὲν
ἐφ' ὅσον γνωρίζω ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος, ἔχει ἐπὶ λέξει ὡς ἐξῆς:

Ἡ ἐξοχότης του

Μαγιστὸν Γενεράλ Γεώργιος Αἰε

Διοικητῆς τῶν Δυνάμεων τῆς ξηρᾶς τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος,
Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἰς τὰς Ἰονίους ἐλευθερωμένους Νήσους.

Προκήρυξις.

Ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐργατικὸς κόπους τῶν φιλοπόων γεωργῶν
τούτων τῶν Νήσων, οἱ ὁποῖοι κάθε χρόνον πηγαίνουσι εἰς τὰ γειτο-
νικὰ μέρη τῆς Τουρκίας διὰ νὰ θερίωσι καὶ νὰ συνάξωσι τοὺς καρ-

Τὸν πρῶτον τοῦτον κουφισμὸν διεδέχθη μετατροπὴ ἐπὶ τὸ φιλελευθερώτερον τῆς φορολογίας τοῦ καπνοῦ, τοῦ μονοπωλίου ἀναπληρωθέντος διὰ φόρου καταναλώσεως $\frac{1}{8}$ ταλλήρου κατὰ λίτραν καπνοῦ εἰς φύλλα καὶ $\frac{1}{4}$ ταλλήρου κατὰ λίτραν ταμβάκου.¹

Ἄλλ' ἢ οὐσιώδης μεταρρυθμίσις ἐγένετο τῷ 1813 διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Capitolare della dogana e Dazi dell' Isola di Zante. Τοῦ νομοθετήματος τούτου,² ὅπερ εἶναι ὁ προάγγελος τῶν γενικῶν ἑπτανησιακῶν νόμων τοῦ 1818 καὶ 1825, αἱ κυριώτεραι διατάξεις εἰσὶν αἱ ἑξῆς:

α') Ὡς πρὸς τὰ τελωνεῖα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς φόρους τῆς εἰσαγωγῆς διατηρεῖται

ποὺς τῶν γεννημάτων, προέροχεται ἐκ τούτου μία γενικὴ ὠφέλεια, καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι τῆς κοινῆς ἀγάπης καὶ προτιμήσεως, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖά τους τόσον εἰς τὸν μισευμὸν τους, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τους, ὅσα σιτία ἐμβάσουν, θέλει εἶναι ἀπὸ τῶρα καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἐλεύθερα ἀπὸ κάθε βάρους. Αἱ συνήθειαι ἀδειαι διὰ τὸν μισευμὸν τους θέλει τοὺς δίδονται ἀδωροδοκῆτως ἀπὸ τὰ διάφορα ὄφρικια τῆς διοικήσεως καθὼς ἀκόμη εἶναι ἐμποδισμένον εἰς τοὺς ἐφόρους τῆς υγείας νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὴν παραμικρὰν πληρωμὴν, τόσον εἰς τὸν μισευμὸν τους, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τους.

Ἡ ἀγροπνία τῶν διαφόρων ὄφρικίων θέλει ἀκόμη νὰ διαφυλαχθῶσιν ἀκριβῶς αὐταὶ μασ αἱ διαταγαί.

Ἐκ τοῦ Γεν. στρατοπέδου τῆς Ζακύνθου 23 Μαΐου 1812.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΙΡ

Μαγγιῶρ Γενεράλ Διοικητής.

(Ἐκ τῆς Γενικῆς Τοπογραφίας Ζακύνθου).

¹ Πβλ. διάταγμα 13 Ἰουλίου 1812, φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν μελῶν τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Ζακύνθου (δηλαδὴ τοῦ προέδρου ταύτης Church καὶ τῶν συμβούλων εὐγενῶν κυρίων Μιχαλίτζη, Βερναρδάκη, Μαρτινέγκου καὶ κόμητος Λογοθέτου) καὶ ἐκτυπωθὲν ἐν τῇ Pubblica Stamperia di Zante.

² Ἐξετυπώθη ἐν τῷ «Δημοσίῳ Τοπογραφείῳ τῶν ἐλευθερωθεισῶν Ἰονίων Νήσων» (Dalla pubblica Stamperia dell' isole Jonie liberate).

μὲν τὸ βενετικὸν σύστημα πλὴν μεταρρυθμιζόμενον ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον.¹

Ἡ ἀρχή, ὡς γνωστὸν, ἦτο δασμὸς 3 % ἐπὶ τῆς ἀξίας συνδυαζόμενος πρὸς ἀσυδοσίαν τῶν σιτηρῶν καὶ λοιπῶν δημητριακῶν. Ὁ νομοθέτης τοῦ 1813 (ἄρθρον 39) ἐπεξέτεινε τὴν ἀσυδοσίαν ταύτην εἰς πλείστα εἶδη ἀπαραίτητα εἰς τὸν βίον: νωποὺς καρπούς, ἰχθύς, ἄλας, ξυλείαν πρὸς θέρμανσιν, ξυλείαν πρὸς οἰκοδομὴν καὶ εἶδη ἐνδυμασίας πρώτης ἀνάγκης, (ὅταν ταῦτα εἰσῆγοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν καταναλωτῶν), βιομηχανικὰ καὶ ἀγροτικὰ ἐργαλεῖα καὶ τέλος τὸν καπνόν.²

Λεκτέον τέλος ὅτι διὰ πολλὰ εἶδη³ (πάντοτε ὅπως ἐπὶ Βενετοκρατίας) ἐκράτει οὐχὶ δασμὸς κατ' ἀξίαν, ἀλλὰ δασμολόγιον. Διὰ δέ τινος τῶν δασμολογικῶν κλάσεων, ὡς καὶ διὰ τὰ βαλανίδια καὶ τοὺς ξηροὺς καρπούς, ὁ φόρος ὑπολογίζεται οὐχὶ εἰς τάλληρα, ἀλλ' εἰς τουρκικὸν νόμισμα, διατιμᾶται δὲ μάλιστα ἐν τέλει τοῦ ἄρθρου β' τὸ τουρκικὸν γρόσιον 40 παράδες. Ἐκ δὲ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ ἄλλοι ποσοστικοὶ φόροι (λ. χ. ὁ τοῦ οἴνου καὶ τῶν δερμάτων) ὑπελογίζοντο εἰς παράδες, δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι τὸ τουρκικὸν νόμισμα ἦτο τότε ἐν κοινῇ χρήσει ἐν Ζακύνθῳ.

Ὡς πρὸς τὰ τέλη τῆς ἐξαγωγῆς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δασμοῦ 6 % διατηρεῖται, ἀλλὰ σπουδαῖαι μεταρρυθμίσεις εἰσῆγοντο:

¹ Τὸ αὐτὸ λεκτέον περὶ τῶν τελῶν τῆς ἀγκυροβολίας, ἅτινα ἠλαττώθησαν εἰς $\frac{1}{2}$ τάλληρον κατὰ πλοῖον (ἀντὶ 11 λιρῶν καὶ 10 σολιδίων). Τὰ τέλη τῆς διαμετακομίσεως διετηρήθησαν εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ τελωνιακοῦ δασμοῦ.

² Ἄλλην ἀσυδοσίαν καθιέρουν οἱ Ἄγγλοι πρὸς ἴδιον ὄφελος. Πάντα τὰ πρὸς χρῆσιν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ εἰσαγόμενα ἀπηλλάσσοντο παντὸς φόρου. Ὅταν ταῦτα εἰσῆγοντο ὑπὸ προμηθευτῶν, πρὸς πρόληψιν καταχρήσεων, ὁ δασμὸς εἰσεπράττετο ἐν τῷ τελωνεῖῳ, ἀλλ' ἐπεστρέφετο ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως σὺν τῇ καταβολῇ τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων.

³ Ζῶα μικρὰ καὶ μεγάλα, οἶνος, τυρός, δέρματα, βαλανίδια, ξηροὶ καρποί.

Πρῶτον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σταφίδα, διατηρεῖται τὸ σύστημα τοῦ διττοῦ φόρου· πλὴν ὁ μὲν πρῶτος, ὁ ποσοστικὸς, περιερίζεται ἀπὸ 6 $\frac{1}{2}$ εἰς 6 $\frac{0}{0}$, ὁ δὲ δεύτερος υποβιβάζεται εἰς 2 τάλληρα τὸ χιλιόλιτρον. Ὁ κουφισμὸς ἦτο οὐσιαστικώτατος, διότι, ὅταν κατέλαβον τὴν νῆσον οἱ Γάλλοι, ὁ φόρος ἀνῆρχετο εἰς 8 $\frac{1}{2}$ τάλληρα· οὐδεμία δ' ἀπόδειξις ὑπάρχει ὅτι εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐλαττωθῆ.

Ἐπίσης ὁ φόρος τῶν σιτηρῶν, ἄτε ἄλλως (διὰ τῆς δεκάτης) φορολογουμένων, υποβιβάζεται εἰς 1 $\frac{0}{0}$.

Ὁ φόρος τοῦ ἐλαίου δρίζεται εἰς 1 $\frac{1}{3}$ τάλληρον κωλονάτον, τοῦθ' ὅπερ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἡ τιμὴ τῆς βαρέλας ἐκυμαίνεται μεταξὺ 30 καὶ 50 φράγκων (ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ Rulhière καὶ τοῦ Μερκάτη)¹ δὲν ἀπετέλει ἐλάττωσιν τοῦ φόρου, ἀλλὰ τῷ ἔδιδε τὴν μονιμότητα ἐκείνην, ἣτις φαίνεται μὲν ἄδικος, διότι δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν τρέχουσαν τιμὴν, ἀλλὰ λόγῳ τῆς σταθερότητος δίδει ἀσφαλῆ βάσιν ὑπολογισμοῦ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ διὰ τοῦτο προεκάλεσε τὸν περὶ κερκυραϊκοῦ ἐλαίου νόμον τοῦ 1818 καὶ ἐπ' ἐσχάτων τὴν γενικωτέραν μεταρρύθμισιν τοῦ 1910.²

Ὁ μόνος φόρος, ὃν ἠῤῥησαν οἱ Ἄγγλοι, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ σάπωνος ὀρισθεὶς εἰς 9 $\frac{0}{0}$. Ἡ βιομηχανία αὕτη εἶχεν, ὡς προείπομεν, τόσον ταχέως ἀναπτυχθῆ, ὥστε κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Μερκάτη (σελ. 10 στατιστικῶν πινάκων) τῷ 1810 ἐξήγγοντο 410,335 ὀκάδες σάπωνος ἀξίας 60,708 τάλληρων· 12,000 δὲ βαρέλαι ἐλαίου, δηλαδὴ πλεόν τοῦ τετάρτου τῆς παραγωγῆς, ἀπερροφούντο ἀνὰ διαιτίαν ὑπὸ τῶν σαπωνοποιεῖων.

Διτηρήθη τέλος ὁ φόρος ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν πλοίων καὶ τῶν λέμβων μετὰ τῆς ὑπὲρ τῶν ἐντοπιῶν παλαιᾶς ἀσυδοσίας.

β') Ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀμέσους καὶ ἐμμέσους φόρους.

Τὸ διάταγμα τοῦ 1813 ἠγκολούθησε τὴν αὐτὴν τακτικὴν καὶ διὰ τὰ τελωνεῖα, διετήρησε τὸ παλαιὸν καθεστῶς μετατρέψαν αὐτὸ ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον.

¹ Ἐν τοῖς στατιστικοῖς τοῦ πίναξιν οὗτος λέγει πράγματι ὅτι ἐξήγγοντο βαρέλαι 15,120 ἀξίας 80,131 τάλληρων, ἅρα ἐκάστη βαρέλα ἐτιμᾶτο 5 $\frac{2}{10}$ τάλληρου κολωνάτου ἤτοι περὶ τὰ 30 φράγκα. Ὁ Rulhière λέγει ὅτι ἐτιμᾶτο μεταξὺ 40 καὶ 50.

² Διὰ ταύτης ὁ φόρος 18 $\frac{0}{0}$ μετετρέπη εἰς φόρον 9 δραχμῶν κατὰ βαρέλαν (βλ. ἄνωτ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 147-148).

Ὡς τὸ ἀφῆκε μὲν ὡς εἶχον τὰ τῆς δεκάτης τῶν σπειρομένων γαιῶν, ἀλλ' ἀναπληρεῖ τὴν τε ἀρχαίαν decima καὶ τὴν ἀρχαίαν spina διὰ «νέας δεκάτης» τοῦ οἴνου, φόρου ἐλαφροῦ (1 παρὰ κατὰ ξέστον)¹ ἐπὶ τοῦ ἐναποθηκευομένου οἴνου. Ἐπίσης ὁ φόρος τῶν κατειργασμένων δερμάτων ἐλαττοῦται εἰς 4 παράδες δι' ἕκαστον δέρμα ἐκάστου μεγάλου ζῴου καὶ 1 παρὰν διὰ τὰ μικρὰ δέρματα.

γ') Ὡς πρὸς τὰς ἀλυκίας.

Οἱ Ἄγγλοι προσεπάθησαν νὰ καταπολεμήσωσι τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς παραγωγῆς, χωρὶς νὰ ἐπαναφέρωσι τὰς πιεστικὰς βενετικὰς ἀγγαρείας. Ὁ ἐκμισθωτὴς ἐξεμεταλλεύετο τὰς ἀλυκίας πρὸς ἴδιον λογαριασμὸν καὶ ἀποκλειστικὸν ὄφελος, εἶχεν ὅμως ὑποχρέωσιν νὰ φέρῃ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ 180,000 βατσέλια ἄλατος κατὰ τὰ ἕξ ἔτη, καθ' ἃ διήρκει ἡ ἐνοικίασις,² καὶ νὰ πωλῆ τὸ ἄλας (ἀνεξαρτήτως προελεύσεως) πρὸς 20 παράδες τὸ βατσέλι.

δ') Ὡς πρὸς τὴν εἰσπράξιν.

Διατηρεῖται τὸ βενετικὸν καθεστῶς τῆς ἀνὰ ἐξαετίαν γενικῆς ἐνοικίασεως· τὴν σημασίαν δὲ τοῦ μέτρου τούτου ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 105).

¹ Διὰ τοὺς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγομένους οἴνους ὁ φόρος ἦτο δέκα παράδων.

Μία διαταγή, Ἰακώβου Κάμπελ «τένετε στρατάρχῃ, πολιτικοῦ ἀποστόλου τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τοῦ Ἐνωμένου Βασιλείου τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας καὶ ἐξουσιαστοῦ (commandante) εἰς τὰς Ἴονικὰς Νήσους καὶ τὸ Ἀδριατικὸν κτλ. κτλ.» ὑφ' ἡμερομηνίαν 15 Φεβρουαρίου 1814, ἐκτυπωθεῖσα Ἑλληνιστὶ καὶ Ἰταλιστὶ ἐπὶ μονοφύλλου ἐν τῇ Βασιλικῇ Τυπογραφίᾳ (sic) τῶν Ἴονικῶν νήσων, ἐπικυροῖ τὰ διατάγματα τῆς 8^{ης} Φεβρουαρίου αὐτῆς καὶ ἡ' Ἀπριλλίου (sic) αὐτῆς (τὸ ἐν τῇ κειμένῳ ἀναλυόμενον), ἅτινα ὄριζον «δράτξια περὶ τοῦ ἐμβάσματος τῶν ξενωτικῶν κρασιῶν καὶ βραχιῶν, δηλαδὴ ἐν τάλληρον εἰς κάθε βαρέλαν κρασίου καὶ δύο εἰς κάθε βαρέλαν βραχίου» καὶ ἐπεκτείνει τὸ τέλος ἐλαττοῦσα αὐτὸ εἰς τὸ $\frac{1}{2}$ εἰς τοὺς ἀπὸ «καράδιον εἰς καράδιον» μετακομιζομένους οἴνους.

² Δὲν εἶχε ὑποχρέωσιν νὰ φέρῃ κατ' ἔτος τὸ αὐτὸ ποσόν, διότι αἱ ἐλαῖαι, διὰ τὸν ἀλατισμὸν τῶν ὁποίων ἐχρειάζετο ἰδίως τὸ ἄλας, καρποφοροῦσιν ἀνὰ δεύτερον ἔτος· διὰ τοῦτο δὲ ἀνὰ δεύτερον ἔτος ὄφειλε νὰ φέρῃ διπλοῦν ποσόν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Α'

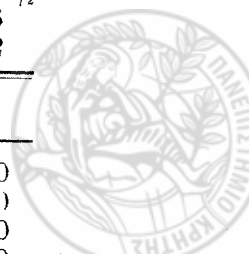
ΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΦΥΛΑΚΑ

Zante — Delivrason de Datij.

Pesce fresco			Cevolle			Curame		
1578	duc.	141	1578	duc.	17	1578	duc.	13
1579	»	142	1579	»	=	1579	»	19
1580	»	131	1580	»	=	1580	»	14
1581	»	110	1581	»	24	1581	»	10
1582	»	162	1582	»	24	1582	»	10
1583	»	=	1583	»	=	1583	»	=
Formenti			Orzi			Vena		
1578	duc.	411	1578	duc.	350	1578	duc.	173
1579	»	467	1579	»	390	1579	»	200
1580	»	405	1580	»	400	1580	»	215
1581	»	397	1581	»	400 1/2	1581	»	173 1/2
1582	»	401	1582	»	340	1582	»	126
1583	»	259	1583	»	231	1583	»	102
Vino			Vino Spina			Intrada, Insida		
1578	duc.	1460	1578	duc.	811	1578	duc.	4500
1579	»	1541	1579	»	755	1579	»	4500
1580	»	1425	1580	»	783	1580	»	5510
1581	»	1331	1581	»	800	1581	»	7500
1582	»	1010	1582	»	710	1582	»	5032
1583	»	=	1583	»	=	1583	»	=
Xma della Spetta ¹			Xma del meggio			Xma del lin		
1578	M ^a	42	1578	M ^a	81	1578	duc.	1320
1579	»	26	1579	»	=	1579	»	2560
1580	»	13	1580	»	=	1580	»	2100
1581	»	18	1581	»	=	1581	»	2000
1582	»	7	1582	»	=	1582	»	3000
1583	»	15	1583	»	=	1583	»	1310

¹ *Ισως setta = μέταξα.

Olio			Uva Passa			Preda		
1578	duc.	300	1578	duc.	810	1578	duc.	50
1579	»	157	1579	»	910	1579	»	63
1580	»	340	1580	»	1300	1580	»	60
1581	»	166	1581	»	1350	1581	»	55
1582	»	261	1582	»	1410	1582	»	=
1583	»	=	1583	»	=	1583	»	=
Chirologi			Nova imposta					
1578	duc.	215	1578 duc. =					
1579	»	240	1579 » =					
1580	»	=	1580 » =					
1581	»	141	1581 » 7521					
1582	»	=	1582 » 6884					
1583	»	=	1583 » =					

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Β'

ΤΟ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΟΥ ΚΟΡΝΕΟΥ

(*Ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ παρὰ τῷ Ἀρχιεπιτολματικῷ «Libro Ordini ecc.» 1680-1789, σελ. 23).*

**Noi Ger^{mo} Corner K^r per la Ser^{ma} Rep^{ca} di Venezia
Prov^r General da Mar.**

Di quanta conseguenza sia al Pubblico interesse il Dacio importantissimo della Doana di questa Città et altri qui sotto dichiarati, che sin hora non sono stati affitati, altrettanto essendo studiosa la fraude di renderlo pregiudicato ecita il nostro zelo a stabilir gli ordini seguenti in agionta degli altri in questa materia compilati che con in osservanza licenciosa sono trasgrediti e pretermessi non solo ma difficultata alli Pubblici Amministratori la riscossione del danaro che porta tanto ragione premura e ricerca parzialità più solectà e pronta quanto che la rendita di questi datij vengono impiegati nella Contribuzione delle milizie di questo Presidio, et in altre pubbliche occorenze; inherendo perciò alle terminazioni et proclami in questo proposito costituiti, terminiano con l'auttorità del Generalato nostro et ordiniamo che sii publicato et eseguito quanto segue:

Per il Dacio della Doana.

Che tutte le barche che sogliono traficare sopra le Navi non possano portarsi a bordo in esse senza la licenza inscrizione del scrivano del Dacio della Doana che doverà valere per quel sol giorno in pena a disobedienti di disdotto mesi di Galera et esseargli abbruciata la barca.

Che le barche traficano in terra ferma et etiam quelle

di pesca non possano partire senza haver fatto le loro savorne (;) acciò l'ultima spedizione sia dal molo colla licenza delli Doanieri mentre precedendo detta licenza sotto protesto di far la savorna comettono delli contrabandi come pure al loro ritorno debbano prima arrivar al molo all'obediencia delli Daciarij per esser osservato il loro Carico ed esser obbligati al pagamento del solito Dacio in pena, come di sopra, et esser pronunciato il Carico stesso per Contrabando.

Che le barche raficano in Cefalonia non possano approdare a Schinari nè in altre Rive, ma adritura venire in questo molo notificando il loro carico alli Doanieri per la contribuzione del dovuto Dacio, proibendo espressamente alle medesime e loro genti il pratico e commercio nelle Ville di Geracario, Cattastari e Volimes senza il bolletino del scrivano della Doana, in pena a cadauno trasgressore di ducati 50 applicati a detto Dacio e le robe che negoziassero in esse ville s'intendino per incover anco li contestabili e Vecchiardi di esse ville quando ciò impermettesero senza il requisito di esso bolletino.

Che li Governatori di Nova Imposta non possano far la visita alle navi destinate al Carico delle Uvepasse cosi nel loro arrivo qui, come dopo il carico che doverano licenziarsi senon intravenghino anco quelli della Doana.

Che li medesimi Governatori, come parimenti li pesadori delle uvepasse non possano pesare alcuna cosa senza il previo avvertimento et assistenza delli Doanieri per tener Conto distinto di tutto a fine che in pena di ducati 50 per cadauna volta applicati al medesimo Dacio della Doana.

Che li Pesadori suddetti siano tenuti di far il scandaglio delle stadiere ad ogni richiesta delli Doanieri dovendo li campioni sive scandagli esser sempre conservati nella Doana adivertimento di publico discapito.

Che non ardisca alcuno caricare o scaricare robe soggette al Dacio di poca o molta quantità senza previa licenza del scrivano sottoscritta anco, al meno da uno delli medesimi Doanieri sotto pena di ducati 50 applicati allo stesso Dazio e di perder la roba per contrabando.

Che il denunziante di Cadauno contrabando habbi da conseguire dal med^{mo} la terza parte de quantità e qualità e ciò per aletar ognuno che volesse tener cura non dovendo però esser fatta tale spedizione di contrabando senza previa notizia et permissione della nostra carica.

Che tutte le robe che capitarano in questa Città delle quali intendessero li mercanti d' esser scritte per transito non possa esser concesso altro termine che soli mesi tre principiando detto termine per quelle sole che saranno nella Contumacia dopo spirata la medesima, quelli terminati non fossero estratte sotto il nome med^{mo} che con l' incarico con le solide bolette siano obligate iremissibilmente al pagamento del Dazio.

Che quelli doverano vender vino all' ingrosso in questa città tanto alle galere Galeaze e navi armate, come ad altri, non possano metter mano al travazzo nè di poca nè di molta quantità, senza precedente notizia et intervento delli Doanieri e Daciari del vino per tenere conto et essergli pagato al dovuto Dazio, estratta però quella summa che resta esentata l' Armata col vigor degli ordini descritti in tal materia degli Ecc. Nostri Precessori e che da Noi occorrendo sara dichiarito in pena cadauno trasgressore di Ducati 50 applicati a detto Dacio ed esser spedito il vino per contrabando et altre affetire al nostro arbitrio.

Per il Dacio di Ponta e Molo

Non possano li Consoli licenziare alcun Naviglio che sia sottoposto all' Ancoraggio senza il pagamento del mede-

simo al deputato et per gli altri bastimenti che non si trovino qui loro Consoli non gli doveva essere rilasciata la fede di Sanità se non sara stato pagato l' Ancoraggio stesso in pena cosi alli Consoli come al Cancelliere dell' officio della Sanità che respetivamente ciò omettessero di pagar dal proprio et altro ad arbitrio della Giustizia.

Per il Dacio del Cottimo.

Che il Prior e Guardiani del Lazzaretto etiam che le mercanzie et altre robe soggette al Dazio fossero licenziate dalla Contumacia col Bolletino dell' officio della Sanità non ardiscano lasciarle sortire dal Lazzaretto senza la previa notizia et assistenza del Daciario per conseguire il dovuto Dacio e ducati 100 applicati alle fortificazioni di Corfù et altre aflitive ad arbitrio della giustizia e perche s' incontra dilazione di esigiere esso dacio per il riguardo della Contumacia, che spesse volte le mercantie vengono trattate al Lazzaretto più del Ordinario abilitiamo il med^{mo} Daciario poter far li esborsi nella fiscal camera di quello è tenuto corrispondere giusta la sua obligazione in rate due, cioè da sei in sei mesi in luogo delle quattro che era pure ladietro praticato.

Per il Dacio del Bolo di Corame.

Li beccaj non possano vender pelle bovine ò d' altri animali senza la notizia del Daciario per conseguire il Dacio in pena di pagar per il doppio et altre ad arbitrio prohebendo anco, al protto di Caligari di non dover bolar alcuna sorte di pele se non preceda il bolo del predetto Daciario per il conseguimento del Dacio in pena, come sopra.

Per il Dacio dell' Acqua di Vita.

Non ardisca alcuno di vender ne tener in casa sua acqua di vita in poca o molta quantità restando solamente

questa permissione a colui che havera l' incombenza del Dacio medesimo sotto le pene disposte nelle Capitulazioni del Dacio predetto et altre che paresse alla giustizia.

Per il Dacio delle Biave.

Che non ardisca alcuno tiliar o batter le proprie biave se prima dalli administrators del Dacio stesso non sara fata la decimazione, ecetuando due soli bacilli che per proprio uso gli viene permesso, battendolo col legnio e non con Cavallo conforme l' antica consuetudine, in pena oltre di esser obligato al pagamento del doppio Dacio d' esser pronunciate le biave tiliate per contrabando et acciò anch' essi non siano strussati dalli detti Administratori ordiniamo che il Datiaro o datiari medⁱ habbino obbligo di portarsi ogni anno sopra il luoco a scoder le biave decimate à tempi debbiti e alla più longa principiar la loro visita à tal effetto li 15 Luglio S. V. il che trascurando cadino in pena di reali 100 applicati ad arbitrio della Giustizia; estesamente mancando il Decimato di contribuire prontamente il proprio debito, cada in pena di dieci per cento e a pagar le biave alli migliori precj che corerano.

Per il Dacio dell' oglio.

Che sia proibito a ciascheduno che tenesse in ogni luoco dell' Isola Città e fortezza macine da oglio di non dar principio a macinare le olive di poca o molta quantità, se non preceda la stima delli Deputati di quella summa di ulive, che ogni uno volesse far macinare per ricevere la sua giusta decima dovendola da chi si sia contribuire niuno ecetuato a chi tenesse tal incombenza, che lo obblighiamo di portarsi fuori per l'effetto med^{mo} a tempo debito in pena, come supra.

Per il Dacio della Decima del Vino.

Che tutti gli abitanti di questa Città, fortezza et Isola

siano tenuti pagar il Dacio per la qual cosa debbano dar inota nella Fiscal Camera et al Daciario la vera quantità del vino, che ogni uno ha incanevato del presante raccolto, cioè quelli della Città e fortezza per tutto li 10 Ottobre venturo S. V. et agli altri dell' 'Isola per tutto esso mese pur vecchio à fine debba ciò servire a lume maggiore de pubblici interessi, e ciò oltre la visita consueta che a tempo debito doverano fare quelli che haverano il governo del Dacio in pena a chi trascurasse a tale notizia o di nascondere la vera quantità, oltre la perdita del vino non dato inota, come sopra, da esser perso per contrabando e di ducati 50 applicati a beneficio di detto Dacio et altre che parera alla nostra giustizia e perchè al Daciario ch' era tenuto di far gli esborsi nella publica Cassa dell' Importar di tutto il Dacio in due rate riesse di suo sommo incomodo a riguardo la dilazione che egli prova di scoder il Dacio da debitori; concorrendo Noi da gienolarlo lo abilitiamo di potere effettuare gli esborsi medesimi alla detta Cassa Publica in rate trè di quattro in quattro mesi.

Per il Dacio del Vino à Spina.

Non si faci lecito alcuno di vender benché minima quantità di vino senza previa saputa et licenza delli administrators del Dacio che le doverà esser da volta in volta sodisfatto con effettivo esborso di danaro, come pure non debba arogarsi arbitrio dopo la vendita del primo amaso o botte che sia decimata poner mano all' esito d' altro vino se non haverà saldato come sopra per il primo sotto le più severe pene affittive e pecuniarie oltre la perdita in contrabando del Vino ad albitrio non risceniate.

Quelli poi che dopo riceputo l' ordine per verder, come sopra a minuto havessero esitato poca o molta quantità volendo del restante dar all' ingrosso o pure trattenerlo per

proprio uso habbino obbligo di chiamar il Daciaro a sodisfarlo del venduto e calata poi la bandiera possa far del rimanente quello gli pare e mancando siano obbligati al pagamento dell' intiero Dacio.

Li presenti ordini siano trasmessi all' Illmo Sig. Prov^{er} perchè fatto seguire imediate da S. S. Illma il loro registro nelli Pubb. libri della Fiscal Camera da chi incombe, siano anco fatti affigier in copia nella Doana a chiara intelligenza di ciascheduno per l' inviolabile loro obbedienza et esecuzione.

Datta Zante li 21 Settebre 1682.

**Ger^{mo} Corner K^r
Proveditor general da Mat.**

ΤΜΗΜΑ Δ' ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

Γενικότητες.

Περὶ τοῦ ταμείου Λευκάδος ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν ὅτι ἔνεκα τῶν πολλῶν τμημάτων, ἐξ ὧν ἀπηρτίζετο, ἦτο ἐξ ὄλων τῶν ἐπτανησιακῶν ταμείων ἐκείνο, διὰ τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν φορολογικὴν κωδικοποίησιν ἐξεδόθησαν τὰ περισσότερα διατάγματα.

Τὰ διατάγματα ταῦτα, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ κακῶς διὰ τοὺς τόσους αὐτοῦ κόπους¹ ἀμειφθέντος κόμητος Ζωρζῆ Δέλλα Δέτσιμα καὶ ἐκδοθέντα τῇ 15 Φεβρουαρίου 1771, δὲν ἐπέφερον πολλὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ἤδη νομοθεσίαν: ἐκ τῶν ἰσχυόντων τῷ 1756² φόρων δὲν βλέπομεν οὐδένα παραλιπόμενον· πολλαὶ δὲ τῶν διατάξεων, ἅς καθιεροῦσιν, ἀνέρχονται εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βενετικῆς κατακτήσεως.³ Ἡ συντηρητικότης μάλιστα, ἣν ἔδειξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Βενετὸς νομοθέτης, ὑπερέβη τὴν ἀλλαγῶν παρατηρουμένην, ἀφ' οὗ ἔφθασε μέχρι τοῦ νὰ διατηρήσῃ προκειμένου περὶ ἐξαγωγικῶν δασμῶν παλαιὰν διάταξιν ἐν γνώσει ὅτι αὕτη δὲν θὰ ἐφηρμόζετο.⁴

Ὅπως ἐν Κερκύρα, οὕτω καὶ ἐν Λευκάδι τὰ νομοθετήματα τοῦ Δέλλα Δέτσιμα ὑπέστησαν μεταβολὰς τινὰς, ἐκδοθέντων μάλιστα τῷ 1787 νέων διαταγμάτων. Καὶ ἀληθῶς αἱ καθιερω-

¹ Βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 130, σημ. 2.

² Βλ. τοὺς πίνακας τοῦ Rossi.

³ Λ. χ. τὰ διατάγματα τοῦ 1699 περὶ μονοπωλίας τοῦ ἄρτου, τοῦ 1702 περὶ στατήρος καὶ οἰνοπνεύματος, τοῦ 1714 περὶ φόρου τῶν παιγνιοχάρτων.

Μέτρα δημοσιονομικὰ εἶχε λάβῃ ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος τοῦ ὁ κατακτητῆς τῆς νήσου Φραγκίσκος Μοροζίνης (βλ. κατωτ. ἐν τοῖς περὶ ἰχθυοτροφείων).

⁴ Βλ. κατωτ. σελ. 219, σημ. 2.

θεῖσαι μεταβολαὶ ἦσαν μικρᾶς σημασίας,¹ οὐχ ἤττον ἢ διεξαχθεῖσα ἐπ' ἀφορμῇ αὐτῶν ἀλληλογραφία² παρέχει ἐκτὺς χρησήμεων πληροφοριῶν καὶ τὸν ἐξῆς πολύτιμον πίνακα τῶν φόρων Λευκάδος καὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῶν:³

Τέλη ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς *Camera fiscal* τῆς Ἁγίας Μαύρας κατὰ τὸ διάταγμα τῆς 17 Νοεμβρίου 1787 καὶ ποσά, δι' ἃ ἦσαν ἐνοικιασμένα.

1) Μονοπώλιον διύλισμένου οἰνοπνεύματος Λευκάδος	Λίραι 2,558. 6
2) Μονοπώλιον τῶν ζώων μικρῶν καὶ μεγάλων Λευκάδος	3,940. 4
3) Μονοπώλιον τῶν παιγνιοχάρτων τῆς πόλεως καὶ νήσου Λευκάδος	1,535.12
4) Φόρος τῶν κατειργασμένων δερμάτων Λευκάδος, Πρεβέζης καὶ Βονίτσης	1,449.16
5) Δεκάτη ἐπὶ τῶν δημητριακῶν, λίνου, κραιμύων, ἐλαίων καὶ οἴνου νήσου Λευκάδος καὶ φόρος χορτιατικοῦ	134,400.—
6) Τελωνιακοὶ δασμοὶ τῆς πόλεως καὶ νήσου Λευκάδος, τῶν παρακειμένων νησιδίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν παρακειμένων τῶν κόλπῳ (βενετικῶν) πόλεων	82,436.18
7) Κλίβανος καὶ ἐμπορικὸν κατάστημα ἐν τῷ φρουρίῳ Λευκάδος	1,227.13
8) Μονοπώλιον τοῦ λιανικῶς πωλουμένου ἐλαίου ἐν Ἀμαξικῇ (πόλει Λευκάδος)	1,311. 4
9) Φόρος τοῦ λιανικῶς πωλουμένου ἄρτου ἐν Λευκάδι	1,370.12

¹ Ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ δώσωσι περισσοτέραν ἐλαστικότητα εἰς τὰς περὶ ἐνοικιάσεως δεκάτης διατάξεις. Ὁ φόρος οὗτος εἶχε κατακυρωθῆ ἐν Πρεβέζῃ τῷ 1785 ἀντὶ 25,625 λιρῶν, ὃ ἐκμισθωτῆς ἕμως εἶχε κηρυχθῆ ἐκπτωτος καὶ οἱ παρουσιαζόμενοι ὡς διαδόχοί του Δυκούδης καὶ Ματτέρης προσέφερον ποσὰ ἐξευτελιστικά: 9,600 καὶ 11,520 λίρας.

² Περιεσώθη ἐν Filza 1214, Senato Mar 1787.

³ Πβλ. τοὺς πίνακας τοῦ Rossi· φόροι τινὲς παρουσιάζουσιν αὐξομειώσεις.

10) Φόρος τοῦ λιανικῶς πωλουμένου οἴνου ἐν τῷ φρουρίῳ Λευκάδος καὶ τῇ πόλει Ἀμαξικῆς	1,158.—
11) Δικαίωμα στατήρος ἐν Λευκάδι	1,906. 6
12) Φόρος τῶν πλίνθων καὶ κεράμων ἐν Λευκάδι, Πρεβέζῃ καὶ Βονίτση	498. 7
13) Δεκάτη τοῦ νησιδίου Ἀρκοῦδι καὶ ἄλλων παρακειμένων νησιδίων	446.17
14) Δεκάτη τοῦ νησιδίου Δραγουνάρες καὶ ἄλλων παρακειμένων νησιδίων	997.19
15) Μονοπώλιον οἰνοπνεύματος Πρεβέζης	3,636.19
16) Φόρος τῶν ζώων μικρῶν καὶ μεγάλων Πρεβέζης	5,316.—
17) Φόρος ἐπὶ τοῦ λιανικῶς πωλουμένου ἄρτου	364.—
18) Μονοπώλιον τῶν παιγνιοχάρτων Πρεβέζης	364.—
19) Δεκάται τῶν δημητριακῶν, λίνου, λαχανικῶν, ἐλαίου καὶ οἴνων Πρεβέζης	25,625.—
20) Φόρος ἐπὶ τῶν νομῶν ἢ χορτιατικοῦ Πρεβέζης	1,563. 6
21) Ἰχθυοτροφεία Πρεβέζης	51,449.—
22) Φόρος ἐπὶ τοῦ λιανικῶς πωλουμένου οἴνου ἐν Πρεβέζῃ	1,129.13
23) Τέλος καλούμενον διόδιον Πρεβέζης (traghetto dalla parte di Prevesa)	1,443. 5
24) Φόρος οἰνοπνεύματος Βονίτσης	2,588. 6
25) Δεκάτη δημητριακῶν, λαχανικῶν καὶ λίνου Βονίτσης	21,960.13
26) Δεκάτη τῆς χορτονομῆς ἢ χορτιατικοῦ Βονίτσης	1,733. 4
27) Μονοπώλιον λιανικῆς πωλήσεως τοῦ ἐλαίου ἐν Πρεβέζῃ καὶ Βονίτση	3,556.—
28) Δικαίωμα στατήρος ἐν Πρεβέζῃ καὶ Βονίτση	
29) Δικαίωμα ἐπὶ τῶν ξένων οἴνων ἐν Πρεβέζῃ καὶ Βονίτση	2,672.12
Σύνολον κατακυρωθεισῶν δι' ἐνοικιάσεως προσόδων	359,183. 5

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου ἐμφαίνεται ἀφ' ἐνός μὲν ὅτι δι' ἑκαστον σχεδὸν φόρον ἢ φορίσκον ἐξεδίδετο εἰδικὸν διάταγμα,¹

¹ Ἐκαστον δὲ τούτων πάλιν ἐξεδίδετο εἰς ἴδιον φυλλάδιον. Ἡ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ε. Τσαρλαμπᾶ καταρτισθεῖσα συλλογὴ (βλ. Μέρος

ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ὅπως πάντοτε οἱ φόροι ἀπαριθμοῦνται φύρδην μίγδην μετὰ πλείστης περιφρονήσεως πρὸς τε τὴν λογικὴν καὶ τὴν γεωγραφίαν.

Καταλείποντες λοιπὸν τὴν σειρὰν τοῦ διατάγματος θὰ ὑποδιαίρωμεν τοὺς φόρους κατὰ τόπους, διακρίνοντας τὸ παρὸν τμήμα εἰς δύο κεφάλαια: Α') Ἡ νῆσος τῆς Λευκάδος. Β') Τὰ ἐξαρτήματα αὐτῆς. Τῶν ἐξαρτημάτων δὲ τούτων ὄντων τριῶν: α') Πρεβέζης· β') Βονίτσας· γ') τῶν περὶ τὴν Λευκάδα νησιδίων, τὸ β' κεφάλαιον θὰ ὑποδιαιρεθῆ συνεπῶς εἰς τρία.

Ἡ τοιαύτη διαίρεσις ἐκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῆς σαφηνείας ἔχει κ' ἐκεῖνο ν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν ἐπαναλήψεων, ἐπιτρέπουσα νὰ μὴ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς φορολογίας τῆς Πρεβέζης, Βονίτσας καὶ νησιδίων εἰ μὴ ἐφ' ὅσον διαφέρουσι τῶν ἤδη ἐξετασθεισῶν.¹

Καὶ γενικώτερον ἄλλως θὰ προσπαθήσωμεν ν' ἀποφύγωμεν τὰς ἐπαναλήψεις, παραπέμποντες ὅσον ἔνεστι συχνότερον εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα. Οὐχ ἤττον θ' ἀναγκασθῶμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τινὰς λεπτομερείας, διότι ἂν καὶ ἡ ἔγγειος φορολογία καὶ τὰ τελωνεῖα ἀποτελοῦσιν ὅπως συνήθως τὸ σπουδαιότερον τμήμα τῶν προσόδων,² οἱ φορῖσκοι ἐμφανίζονται πολυαριθμότεροι ἢ ἀλλαχοῦ ἔχοντες ἅμα καὶ πολλὰ τὰ ἰδιογενῆ· ἐξ ἄλλου

Γενικόν, σελ. 26) ἀπαρτίζεται ἐξ 26 τοιούτων φυλλαδίων, λείπουν δηλαδὴ μόνον τ' ἀφορῶντα εἰς τοὺς ὑπ' ἀρ. 13, 14 καὶ 15 φόρους Κεφάλαια. Εἶναι ὅμως πιθανόν, ὅτι λόγῳ τοῦ ἀσημάντου τῆς ἀποδόσεως τῶν περὶ τὴν Λευκάδα νησιδίων νὰ μὴ ὑπεβλήθη ἡ Κυβέρνησις εἰς δαπάνας ἐκτυπώσεως τῶν σχετικῶν Κεφαλαίων. Ἡ τοιαύτη παράλειψις δὲν ἔβλαψεν ἄλλως, διότι ἀνεύρομεν ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις τὸ κείμενον τῶν ἐν λόγῳ διαταγμάτων. Τούναντίον δὲν εὔρον οὔτ' ἐν τῇ filza 1145 οὔτ' ἀλλαχοῦ τὰ κεφάλαια τοῦ μονοπωλίου τοῦ οἴνο-πνεύματος Πρεβέζης (ἀρ. 13)· περὶ οὗ ὅμως μανθάνομεν παρεμπιπτόντως ἐκ τοῦ Γριμάνη (σελ. 57) ὅτι εἶχε θεσπισθῆ ὡς μεμονωμένον μέτρον ὀλίγον πρὸ τοῦ 1760.

¹ Ἄλλως διὰ τὰ περίξ τῆς Λευκάδος νησιδία μόνον δύο, καὶ διὰ τὴν Βόνιτσαν μόνον τρία εἰδικὰ Κεφάλαια ἐξεδόθησαν· τινὰ δὲ τῶν Κεφαλαίων Λευκάδος ἀποβλέπουσιν καὶ εἰς τὴν Πρεβέζαν.

² Τῷ 1787 ἀπέδιδον 264,421 ἐπὶ συνόλου 359,787 λιρῶν.

δ' εἰς διαμερίσματα πλούσια εἰς ἰχθυοτροχία καὶ ἀλυκὰς καὶ ἔνθα δι' ἱστορικοὺς λόγους μεγαλείτερα τοῦ συνήθους ἦσαν τὰ ἔσοδα τῆς δημοσίας περιουσίας αἱ νομηματικαὶ πρόσοδοι δέονται κατ' ἰδίαν ἐξετάσεως.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ θέμα:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἡ ΝΗΣΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

I

Ἡ δεκάτη.

Τὰ κατὰ τὴν δεκάτην ἐκανονίσθησαν ὑπὸ διατάγματος τῆς Γερουσίας ὑφ' ἡμερομηνίαν τῆς 17 Νοεμβρίου τοῦ 1787. Ἀλλὰ τοῦτο συμπληροῖ μόνον ἐν τισὶ λεπτομερείαις τὰ Κεφάλαια τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1771, ἅτινα μένουσιν ἡ βᾶσις τῆς φορολογίας ταύτης.

Ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ τίτλου τοῦ διατάγματος συνάγεται,¹ ἡ δεκάτη ἐπεκτείνεται ἐφ' ὄλων τῶν προϊόντων τῆς γῆς, περιλαμβάνει δὲ καὶ τὰς νομάς (διὰ τοῦ χορτιατικοῦ).

Ὅπως καὶ ἐν Ζακύνθῳ, πρὸς ἀπλοποίησιν τῶν κατὰ τὴν εἰσπραξίν δυσχερειῶν καὶ ἀποφυγὴν διενέξεων ὠρίζετο ὅτι ὁ καλλιεργητῆς ὄφειλε νὰ διαιρῇ τὴν παραγωγὴν του εἰς δέκα μέρη, ἐξ ὧν ὁ δεκατιστῆς ἐξέλεγε τὸ ἓν.

Δύναται τις πρὸς τούτοις νὰ σημειώσῃ, ὅτι ὁ ἐνοικιαστῆς εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀρχίσῃ τὴν ἀποδεκάτωσιν ἀμέσως μετὰ τὴν 20 Ἰουνίου (ἔ. π.), καὶ ἵνα μὴ ἐπέλθῃ χρονοτριβὴ ὄφειλε

¹ Capitoli della Decima de grani, lini, minute, cipolle, ogli e vini del' Isola di Santa-Maura e dazio de l' Erbatico.

τὰ μὲν πλησίον τῆς πόλεως κείμενα χωρία νὰ δεκατίζη αὐτὸς οὗτος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ *σκόντρον*, τὰ δ' ἀπομακρυσμένα δι' ἀντιπροσώπων, ἕκαστος τῶν ὁποίων συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς *vice-scontro*.¹ Ἡ ὄλη ἐργασία ἔδει νὰ ᾗ περατωμένη πρὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου.

Ταῦτα πάντα, ὡς λέγει τὸ ἄρθρον πέμπτον, ἵνα ἡ ἀποδεκατώσις λάβῃ ἀπανταχοῦ χώραν πρὸ τῶν συνήθων κατ' Αὐγουστον βροχῶν.²

Πᾶσαι αἱ δαπάναι τῆς ἀποδεκατώσεως ἦσαν εἰς βάρος τοῦ ἐνοικιαστοῦ, ἐκανονίζετο δὲ καὶ ὁ μισθὸς καὶ τὸ ἀγώγιον, ἃ οὗτος ὤφειλεν εἰς τοὺς παρέχοντας αὐτῷ τὰς ὑπηρεσίας των, καὶ διὰ μὲν τοὺς ἀνδρας ὠρίζετο εἰς 30 σολδία τὴν ἡμέραν, μὴ συμπεριλαμβανομένου τοῦ φαγητοῦ· διὰ δὲ τοὺς ἵππους εἰς λίρας δύο.³

Διὰ τὰ κρόμμια ἐμερίμνα εἰδικὸν ἄρθρον. Οἱ λαχανόκηποι, εἰς οὓς ἐκαλλιεργοῦντο τὰ εὖσση ταῦτα ὄσπρια, διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα, ὧν ἓν ἐξέλεγεν ὁ ἐνοικιαστής.

Ὡς πρὸς τὸ ἔλαιον, ἡ δεκάτη εἰσεπράττετο εἰς τὰ ἐλαιοτριβεῖα καὶ ἰσοῦτο πρὸς μίαν λίραν διὰ τρεῖς *πιγνάτας* ἐλαίου.⁴

Ἐκαστος ἰδιοκτῆτης ἐλαιοτριβεῖου εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σημειοῖ τὰ ὀνόματα τῶν φερόντων ἐλαίας εἰς τὴν μηχανὴν του καὶ τὴν ποσότητα τοῦ ἐκθλιθέντος ἐλαίου, δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ προβῇ εἰς ἐλαιοτρίβησιν ἄνευ τῆς παρουσίας ἀντιπροσώπου τοῦ μισθωτοῦ.

Παρατηρητέον ὅτι, πλὴν τῆς δεκάτης, τὸ ἐξαγόμενον ἔλαιον

¹ Καὶ ὁ μὲν *σκόντρος* ἐλάμβανε 18 τσεκίνα κατ' ἔτος ἢ δ' ἀμοιβὴ τῶν ὑπο-*σκόντρον* ὠρίζετο εἰς 5 λίρας τὴν ἡμέραν. Ἀμφότερα τὰ ποσὰ ταῦτα ἐπληρώνοντο ὑπὸ τοῦ ἐνοικιαστοῦ (βλ. ἄρθρ. 18).

² Τὸ ἄρθρον VI τοῦ διατάγματος τοῦ 1771 ὀρίζει μάλιστα ὀνομαστικῶς καὶ τὰ χωρία, δι' ὧν πρέπει νὰ ἀρχίσουν αἱ ἐργασίαι εἶναι δ' ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα τὰ δημητριακὰ ὀριμάζουσι ταχύτερον.

³ Διὰ τὴν ἀμοιβὴν τοῦ *σκόντρον* καὶ ὑπο-*σκόντρον* βλ. σημείωσιν I.

⁴ Ἡ *πιγνάτα*, λέγει αὐτὸ τὸ διάταγμα (ἄρθρον XXVII), εἶναι μέτρον τοπικόν.

ἐπλήρωνε καὶ φόρον ἐξαγωγῆς, οὗτος δ' ἦτο ὁ ὁμοίμορφος ἐφ' ὅλων τῶν ἐξαγομένων δασμός· τὸναντίον διὰ τὸν οἶνον εἶχεν ὀρισθῆναι φόρος ἐξαγωγῆς πάγιος.¹

Ἡ δεκάτη τοῦ οἴνου εἰσεπράττετο ἐπὶ τοῦ ἐναποθηκευομένου οἴνου. Ὁ φόρος ἰσοῦτο εἰς 1 λίραν δι' ἐκάστην ξέστην Λευκάδος,² ἀπῆλλασε δὲ τὸν φορολογούμενον ἀπὸ πάσης φορολογίας τοῦ ἀκαθάρτου οἰνοπνεύματος τοῦ ἐκ τοῦ οἴνου ἐξαγομένου.

Τῆς τελευταίας ταύτης διατάξεως ἐξήγησιν εὐρίσκει τις παρὰ Γριμάνη, ὅστις λέγει (σελ. 57) ὅτι οἱ Πρεβεζαῖοι ζητοῦν ἀσυδοσίαν τοῦ ἀκαθάρτου οἰνοπνεύματος, στέργοντες ὡς ἀντάλλαγμα φόρον ἐπὶ τῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου, καθ' ὅσον τοῦ οἴνου των ὄντος κακῆς ποιότητος καὶ φθειρομένου ἅμα ὡς τεθῆ ἐντὸς δοχείων ἀναγκάζονται νὰ μετατρέψωσιν αὐτὸν εἰς οἶνοπνευμα. Ὁ Γριμάνης λέγει ὅτι συνέταξε διάταγμα ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο. Ἐπειδὴ δέ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ νέα νομοθεσία Λευκάδος καὶ Πρεβέζης εἰσὶν ἀπαράλλακτοι, εἰκάζω ὅτι ἡ πρότασις τοῦ Γριμάνη περιελήφθη ἐν αὐτῇ. Σημειωτέον ὅτι τὸ διῶλισμένον οἶνοπνευμα ἦτο ἀντικείμενον μονοπωλίου, καὶ ὅτι κατὰ τὸν νόμον τοῦ 1771 ὁ τελώνης εἶχεν ὑποχρέωσιν ν' ἀγοράζῃ τὸ προσφερόμενον ἀκάθαρτον οἶνοπνευμα. Τὸ δὲ πνεῦμα τῆς διατάξεως ταύτης, εὐνοικίωτατον πρὸς τοὺς παραγωγοὺς ἀκαθάρτου οἰνοπνεύματος, ὑποθέτει εἰδικὸς λόγους, δι' οὓς οὗτοι καθίσταντο ἄξιοι πάσης ὑποστηρίξεως.

Ἡ δεκάτη τῶν *μονῶν*. Εἰς τοὺς πίνακας τοῦ Rossi ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων προσόδων τοῦ ταμείου Λευκάδος ἡ *decima delli conventi*, ἀποφέρουσα 306 τσεκίνα. Φρονῶ ὅτι ἀδύνατον νὰ πρόκηται περὶ καθολικῶν *μονῶν*· οἱ ἐν Λευκάδι καθολικοὶ μοναχοὶ ἐμφανίζονται ὡς πτωχοί· ὅταν δ' ἐνθυμηθῆ τις ὅτι ἡ

¹ Πρὸς 30 σολδία ἀγοραῖα τὴν βαρέλαν.

² «Per ogni zara vino di questo luogo, una e mezza delli quali forma una barila Veneziana di secchj sei», λέγει τὸ ἄρθρον XXXII τοῦ διατάγματος.

πλουσία κερκυραϊκῆ ἐκκλησίᾳ ἐπλήρωνεν ἀντὶ δεκάτης 33 τσεκίνια φαίνεται ἀπίθανον νὰ ἐζητοῦντο 306 παρὰ τῶν ζώων ἐξ ἐπιχορηγήσεων εἰς χρῆμα καὶ διπυρίτην (βλ. Γενικὸν Μέρος, σημειῶσιν σελ. 166) λευκαδίων μοναχῶν, ὥστε πρόκειται πιθανῶς περὶ ὀρθοδόξων μονῶν, ἀπαλλαγισῶν τῆς δεκάτης ἀντὶ παγίου εἰσφορᾶς· λείπουν ὅμως ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις. Τοῦτο μόνον ἐξηκρίθωσα ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ Λευκάδος, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῶν μονῶν τῆς νήσου ἀνῆρχοντο τῷ 1805 εἰς τάλληρα 5,876. Ἐπίσης δ' ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1811 καὶ 1812 μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι συνεισέφερον ὑπὲρ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως τάλληρα 1,720. Ὁ Σαιν-Σωβὲρ λέγει ὅτι ἐκ τῶν 5 ὀρθοδόξων μονῶν αἱ πλουσιώτεροι ἦσαν ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου· περὶ τῶν κτημάτων δὲ τῆς τελευταίας ὁμιλεῖ δις (βλ. τομ. Β', σελ. 339 καὶ 331).

Τὸ χορτιατικὸν (*dazio dell' Erbadico*) περιλαμβάνεται, ὅπως ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐν τῷ περὶ δεκάτης διατάγματι (ἄρθρον 37-41 καὶ τελευταῖον.) Σκοπὸς τοῦ φόρου εἶναι ἡ φορολογία τῶν βοσκόντων ζώων, ὧν οἱ βόες, ἵπποι καὶ ἡμίονοι τελοῦσι 10 σολδία, οἱ ἀμνοὶ καὶ αἱ αἰγες 4 $\frac{1}{2}$, οἱ χοῖροι 14. Ἐξαιροῦνται τοῦ φόρου οἱ ἀροτριῶντες βόες καὶ τὰ ζῶα τῆς ἵππασίας. Ἡ πρώτη τῶν διατάξεων τούτων προεκλήθη προφανῶς ὑπὸ τῆς πάντοτε ἀναφαινομένης φροντίδος περὶ σιταρκείας.

Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ζώων ἐγένετο τὸν Ἀπρίλιον ἐκάστου ἔτους παρόντων, ἐννοεῖται, τῶν *σκόντρων*, οἵτινες δὲν ἔλιπον οὔτε ἀπὸ τὴν βέβαιωσιν τοῦ φόρου τοῦ οἴνου. Ἡ ἀπόκρυψις ζώων συνεπήγαγε πρόστιμον ἴσον τῷ φόρῳ.

Ἐν τῷ χορτιατικῷ περιλαμβάνετο καὶ ὁ φόρος τῶν μελισσῶν, ὀρισθεῖς εἰς 14 σολδία κατὰ κυψέλην, πολὺ βαρύτερος δηλαδὴ ἢ ἐν Κεφαλληνίᾳ (7) καὶ Κυθήροις (2).

Περὶ δὲ τῆς ἱστορίας τοῦ χορτιατικοῦ ἐν Λευκάδι ὁ κ. Σπυριδῶν Βλαντῆς συνέλεξεν ἐκ διαφόρων ἐγγράφων (αἰτήσεων, κατακυρώσεων κτλ.), τὰς ἐξῆς ἐνδιαφερούσας πληροφο-

ρίας, ἃς, μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν προθυμίαν, μοὶ ἀνεκοίνωσεν:

Ὁ φόρος εἰσῆχθη ἅμα σχεδὸν τῇ βενετικῇ κατοχῇ καὶ δὴ τῷ 1686 ἐπὶ τοῦ ἐκτάκτου προνοητοῦ Πέτρου Bembo. Ἀλλὰ μόνον διὰ τὰ μικρὰ ζῶα.¹ Ὁ φόρος ἐπὶ τῶν μεγάλων ζώων καθιερώθη δέκα ἔτη βραδύτερον. Μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος οἱ δύο φόροι εἰσὶ διακεκριμένοι, ἀπὸ τοῦ 1718 ὅμως ἤρχισαν ἐνοικιαζόμενοι ὁμοῦ λαβόντες βαθμηδὸν τὴν μορφήν, ἣν καθιέρωσεν ἡ νομοθεσία τοῦ 1771.

Τὶ ἀπέδιδεν ἀκριβῶς τὸ χορτιατικὸν κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον δὲν γνωρίζομεν, καθ' ὅτι τοῦτο ἐξεμισθοῦτο μετὰ τῆς δεκάτης.² Ἐκ τοῦ Γριμάνη μαθηθάνομεν ὅμως ὅτι ἡ Λευκάς ἠρίθμει 11,800 πρόβατα καὶ 16,000 αἰγας, ἐξ ὧν πρὸς 4 $\frac{1}{2}$ σολδία κατὰ κεφαλὴν ἔδει νὰ εἰσπράττωνται σολδία 125,100.

Σημειοῦμεν τέλος τὸ ἐξῆς γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος: Ἡ μελέτη τοῦ χορτιατικοῦ ἐν τῷ ταμείῳ Λευκάδος, ἐπιβεβαιῶι τρανῶς ὅσα εἶπομεν ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 193) καὶ ἐν τοῖς περὶ Κεφαλληνίας (σελ. 125) περὶ τῆς φύσεως τοῦ φόρου τῶν ζώων, ὅτι δηλαδὴ οὗτος εἶναι μορφή τῆς ἐγγείου φορολογίας.

Ὅντως ὁ ἀνώνυμος ὑπομνηματιστῆς πολυτίμου πίνακος περὶ τῶν ἐσόδων Λευκάδος κατ' Ἰούνιον 1816 δίδει αὐτοῦ τὸν ἐξῆς ὄρισμόν:

«L' erbadico e un dazio sul pascolo delle produzione

¹ Ὑποθέτω διότι μόνον ὁ φόρος ἐπὶ τῶν μικρῶν ζώων ὑφίστατο ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

² Ἴδου τινες ἀριθμοὶ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν προγενεστέραν ἐποχὴν: Φόρος μικρῶν ζώων (τῷ 1686) 100 βεάλια· τῶν μεγάλων διὰ τρία ἔτη (1696-1699) 220 βεάλια. Τῷ 1703 ὁ φόρος τῶν μικρῶν ἐξεμισθώθη διὰ βεάλια 90 καὶ τῶν μεγάλων διὰ βεάλια 430. Κατὰ τὴν περίοδον 1718-23, οἱ δύο φόροι συγχωνευθέντες ἀνέρχονται ἀπὸ 363 εἰς 555 βεάλια· ἀλλ' ἡ ἀλματικὴ αὕτη πρόσδος ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν οικονομικὴν ἀναγέννησιν, ἣτις διεδέχθη τὸν πόλεμον τοῦ 1715, καθ' ὃν εἶχε προσωρινῶς ἐγκαταλειφθῆ ἡ Λευκάς εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

spontanee per cui si esige sugli animali che ne godano una capitatione». Δηλαδή «τὸ χορτιατικὸν εἶναι τέλος ἐπὶ τῆς νομῆς τῶν αὐτομάτως παραγομένων, δι' οὗ ἀπαιτεῖται ἀπὸ τῶν ζώων, ἅτινα ἀπολαύουσι ταύτης, κεφαλικὸς φόρος». Τὰ δὲ εἰδικὰ κεφάλαια τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτσης εἶναι οὐχ ἥττον σαφῆ, καθ' ὅτι οὐ μόνον ἐν τῷ τίτλῳ αὐτῶν: Capitoli dei Pascolo ossia erbatico, γίνεται ῥητῶς μνεία περὶ νομῆς ἀλλὰ καὶ περιέχουσι διατάξεις ἐκδηλοῦσας τὸ ἐμπνέον τὸν νομοθέτην πνεῦμα· οὕτω διὰ τὰ ζῶα τὰ διερχόμενα μέρος τοῦ ἔτους ἐπὶ Ὀθωμανικοῦ ἐδάφους ὁ φόρος ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ταῦτα διέμενον ἐπὶ βενετικοῦ ἐδάφους (βλ. ἄρθρον 4 κεφαλαίων χορτιατικοῦ Βονίτσης).

II

Οἱ τελωνιακοὶ δασμοί.

Οὗτοι κανονίζονται ὑπὸ τῶν Capitoli del dazio della dogana di Santa-Maura, isola di Lefcada con gli scogli adiacenti, golfo di Prevesa e piazzze adiacenti dipendente della Camera Fiscal di S. Maura (decreto 15 Φεβρουαρίου 1771, Βενετία 1771).

Τὰ κεφάλαια ταῦτα μικρὰν παρουσιάζουσι πρωτοτυπίαν.

Καὶ εἰς τὴν Λευκάδα ἔχομεν τέλη εἰσαγωγῆς, διαμετακομίσεως καὶ ἐξαγωγῆς. Καὶ τὰ μὲν τέλη τῆς εἰσαγωγῆς ὠρίζοντο πρὸς 4 $\frac{1}{2}$ ‰, ἐξηροῦντο δὲ αὐτῶν μόνον οἱ δημητριακοὶ καὶ τὰ λαχανικά, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ξυλεία, ἐφ' ὅσον προήρχετο ἐκ Βενετίας καὶ ἦτο προωρισμένη εἰς τὴν προσωπικὴν χρῆσιν τοῦ εἰσαγωγέως.¹

Τὰ τέλη τῆς διαμετακομίσεως ἰσοῦντο πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ εἰσαγωγικοῦ δασμοῦ, εἰς ὃ προσετίθετο καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἐξα-

¹ Πβλ. τὰ ἐν ἄλλαις νήσοις κρατοῦντα.

γωγικοῦ. Ἐξηροῦντο ὅπως ἀλλαγῶ παντὸς τέλους τὰ ἐκ Βενετίας ἢ διὰ Βενετιαν διαμετακομιζόμενα.¹

Τὰ τέλη τῆς ἐξαγωγῆς ὠρίζοντο καὶ ταῦτα κατ' ἀξίαν εἰς 9 ‰,² δασμολογικῶς ἐφορολογεῖτο μόνος ὁ οἶνος πρὸς 30 σολδία ἀγοραία (moneta di Piazza) τὴν βενετικὴν βαρέλαν.

Ἡ δὲ μέριμνα περὶ τῶν συμφερόντων τῆς Κυριάρχου ἀναφαίνεται καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς ὑποχρεώσεως τῆς ἐξαγωγῆς παντὸς τοῦ ἐλαίου εἰς Βενετιαν. Μέτρα αὐστηρότατα ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν ἄρθρων XIII καὶ XVI πρὸς τήρησιν τῆς διατάξεως ταύτης, αὐτοῦ τοῦ ἐνοικιαστοῦ τῶν δασμῶν κηρυσσομένου ὑπευθύνου.

Τὰ κατασχεθέντα λαθρεμπόρια ἐπλειστηριάζοντο, ἡ δὲ ἀξία των, ἀφ' οὗ ἡμείβετο καταλλήλως ἡ τελωνοφυλακὴ καὶ ὁ καταδότης, διενέμετο μεταξὺ διαφόρων ὑπαλλήλων, ταμείων καὶ εὐεργετικῶν καταστημάτων ἐγγχωρίων ἢ βενετικῶν.³

Αἱ Piazzze del golfo, ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα, εἶχον δασμολόγιον κάπως διάφορον τῆς Λευκάδος. Ὁ δασμὸς ὠρίζετο εἰς 18 σολδία κατὰ τσεκίνον ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν εἰσαγομένων καὶ 36 κατὰ τσεκίνον ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων. Ὑπῆρχε πρὸς τούτοις καὶ διόδιον διὰ τὰ ἐκ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἐξερχό-

¹ Transito in favor della dominante λέγει ἡ ἐκθεσις.

² Ἐκθεσις μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἀκολουθεῖ τὸν παλαιὸν νόμον, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ πράξει οἱ ἐνοικιασταὶ ἠναγκάσθησαν, ὅπως ζωογονηθῇ ἡ ἐξαγωγή, νὰ ἐλαττώσωσι τὸν φόρον εἰς 6 ‰, προβλέπεται δὲ ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ τοῦτο συμβαῖνον. Ἡ προσήλωσις εἰς τοὺς παλαιούς νόμους ἢ τοσάκις τονισθεῖσα οὐδέποτε ἀναφαίνεται χαρακτηριστικώτερον ἢ ἐνταῦθα (βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 133).

³ Βλ. λεπτομερείας ἐν ἄρθρῳ XVII.

Ἐλάμβανε τὸ Νοσοκομεῖον della Pieta 10 ‰.

» ἡ Ἀκαδημία τῶν Εὐγενῶν 10 ‰.

» αἱ Convertite τῆς Βενετίας 10 ‰.

Διάφοροι ἐπιτόπιοι ὑπάλληλοι, Cancellier Prefettizio, Avvocato fiscal, Scontro κτλ. δέκα τοῖς ‰. Τὸ ὑπόλοιπον διενέμετο ἐξ ἴσου μεταξὺ τοῦ ἐκτάκτου προνοητοῦ, τοῦ Δημοσίου Ταμείου τῆς Γαληνοτάτης Πολιτείας καὶ τοῦ καταδότου. Ὁ τελῶνης ἡμείβετο ἐκ τῶν πρώτων λαμβάνων ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ διπλάσιον τοῦ καταβλητέου φόρου.

μενα πλοῖα. Καὶ διὰ μὲν τὰ κατευθυνόμενα εἰς τουρκικοὺς λιμένας (scale ottomane) τὸ τέλος ἦτο 16 σολδίων κατὰ τσεκίνον, διὰ δὲ τὰ πλέοντα ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ φορτίου. Φαίνεται ὅτι ἡ Βενετία δὲν ἤθελε ἢ δὲν ἐτόλμα νὰ ἐνοχλήῃ πολὺ τὰ εἰς ξένους λιμένας στελλόμενα ἐμπορεύματα, διότι τὸ ἄρθρον XXII λέγει ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος δασμὸς (1 %) ἠδύνατο νὰ εἰσπραχθῇ ὑπὸ τοῦ ἐνοικιαστοῦ τοῦ φόρου, ἀλλὰ ὑπ' εὐθύνην του καὶ ἄνευ δημοσίας ἀρώγης (a commodo ed incommodo dell' Abboccatore stesso e senza Publicca manutenzione).¹

Σημειωτέον τέλος ὅτι ἡ εἰς τὰ βενετικὰ συμφέροντα χορηγούμενη προστασία ἀναφαίνεται καὶ ἐνταῦθα, καθ' ὅτι τὰ ὑπὸ βενετικὴν σημαίαν πλοῖα ἀπηλλάσσοντο τῶν βαρέων διόδων τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Ἡ διάταξις αὕτη, λέγει ἡ ἐκθεσις (ἐπὶ τοῦ ἀρθρου XXI), εἰσῆχθη τὸ πρῶτον τῷ 1771, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ξένα πλοῖα διέφευγον ἔργῳ (in fatti) τὸν φόρον καὶ ὁ συναγωνισμὸς καθίστατο ἀδύνατος.

III

Φοροῖσκοι.

Παρατηρήσαμεν ἤδη ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 215) ὅτι οὐδαμοῦ ἀπαντῶσι τόσοι φοροῖσκοι ὅσοι ἐν Λευκάδι. Ἐνταῦθα ἀνευρίσκονται πάντα τὰ ἐν ἄλλοις ταμείοις daziatti καὶ ἐν ἡ δύο ἄλλα. Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν εἰσι χεῖριστοι φόροι καταναλώσεως· βαρύνουσιν ἢ ἀντικείμενα πρώτης ἀνάγκης, τὸν ἄρτον,

¹ Ἡ ἐκθεσις ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ διόδιον τοῦτο ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ συνεννοήσει αὐτῶν πρὸς τὸν Πασχαλίγκον εἶχον στέρεξιν τὴν διατήρησίν του. Ἐπειτα ὁμως ἠρνήθησαν νὰ τὸ πληρώσωσι καὶ ἐπροστάτευσαν κατὰ τῶν εἰσπρακτόρων τοὺς Ῥαγουζαίους εἶτα δὲ καὶ ἄλλους ναυτιλλομένους ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μετέφερον τουρκικὰ ἐμπορεύματα. «Ἡ θέσις τῆς Πρεβέζης θὰ καθίστα δυνατὴν, ἐπιλέγει ἡ ἐκθεσις, τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου, ἀλλ' αἱ ἀνώτεροι ἀρχαὶ οὐδέποτε ἐπέτρεψαν τὴν χρήσιν τῆς βίας.»

τὸ κρέας, τὸ ἔλαιον, τὸν οἶνον, ἢ ἐγχωρίους βιομηχανίας χρησιμωτάτας, λ. χ. τὰς τῶν δερμάτων, πλίνθων καὶ κεράμων. Ἐπι ἐπαχθεστέρα ἦτο ἡ μονοπωλιακὴ μορφή, ὅφ' ἦν πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἰσεπράτοντο, ὁπότε καὶ ἔφερον τὸ ὄνομα appalto.¹

Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἐξαγνίζει τὴν ἐπιβαλοῦσαν τοιοῦτους φόρους Βενετιαν, εἶναι ἡ φροντίς, ἦν ἔλαβεν, ὅπως ἐν μέτρῳ τινι προληφθῶσι τὰ κακὰ τῶν ἐκμισθουμένων μονοπωλιῶν: λ. χ. ὅπως τὸ ἔλαιον μὴ πωλῆται πέραν ὀρισμένης τιμῆς ἢ ὅπως ὁ ἐκμισθωτὴς τοῦ μονοπωλίου τοῦ οἴνοπνεύματος ἔρχεται ἀρωγὸς τῇ ἐπιτοπίῳ παραγωγῇ.

Ἄλλ' ἐπὶ τὰς λεπτομερείας. Ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοὺς φόρους καταναλώσεως ἐπὶ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης.

Οὗτοι εἶναι οἱ ἐπὶ τοῦ ἄρτου, τοῦ κρέατος, τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου.

Ὁ φόρος τῆς καταναλώσεως τοῦ ἄρτου παρουσιάζεται ὑπὸ δύο μορφάς,² διαστελλομένης τῆς πόλεως Λευκάδος, ἦτις, ἄγνωστον διατί,³ ἐκαλεῖτο Ἀμαξικὴ ἀπὸ τοῦ τότε διὰ τῆς θαλάσσης ἀπ' αὐτῆς κεχωρισμένου φρουρίου. Καὶ ἐν μὲν τῇ πόλει εἰσεπράττετο μία λίρα (moneta lunga di piazza) δι' ἕκαστον βεάλιον πωλουμένου ἄρτου, ὅπως δὲ ὁ ἔλεγχος καταστῆ εὐκολώτερος, οἱ ἄρτοποιοὶ εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σημειῶσι τ' ὄνομα τῶν ἐπὶ ἐκάστου ἄρτου. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται δὲν ἤρκει καὶ ὁ ἐνοικιαστὴς εἶχε δικαιώματα ἐρεύνης καὶ ἐλέγχου, ἅτινα ἀναμφιβόλως εἰς πολλὰς ἐνοχλήσεις θὰ ὑπέβαλον τοὺς ἄρτοποιούς.

¹ Ἡ διαίρεσις ἐν τῷ διατάγματι τοῦ 1787 δὲν εἶναι ἀρκούντως σαφής: οὕτω καλεῖται appalto ὁ φόρος τοῦ κρέατος (βλ. ἐπομένην σελίδα), ὅστις, ἀπλοῦς φόρος καταναλώσεως, ἔδει νὰ κληθῆι dazio. Ἀλλ' ἐδείξαμεν ἤδη ἐπανειλημμένως ὅπως ἀοριστία κρατεῖ ἐν τῇ βενετικῇ δημοσιονομικῇ ὁρολεξίᾳ καὶ ὅπως συγχύσεις καὶ δυσχέρειαι προκύπτουσιν ἐκ ταύτης.

² Βλ. Capitoli dell' appalto sive dazio del pane καὶ Capitoli del forno e bottega in fortezza di Santa-Maura.

³ Οὐδ' αὐτὸς ὁ κ. Βλαντῆς ἀνεκάλυψε τὸν λόγον τῆς ὀνομασίας ταύτης.

Ἐν τῷ φρουρίῳ τὰ πράγματα ἦσαν ἀπλούστερα: ἡ φορολογία ἐπετυγχάνετο διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐνοικιάσεως τοῦ μόνου ὑφισταμένου κλιβάνου πρὸς μονοπωλίαν τῆς ἀρτοποιίας, ἣτις ἐπετρέπετο μόνον ἐν ὠρισμένῳ δημοσίῳ καταστήματι, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄνομα forno e bottega (κλιβανός καὶ μαγαζεῖον).

Ὑποπτεύω ὅτι ἀνάλογόν τι σύστημα ἐλειτούργει καὶ ἐν Κερκύρᾳ, πρὶν ἢ ἡ φορολογία τοῦ ἀρτου μετατραπῆ εἰς φορολογίαν ἐπὶ τῶν εἰσκομιζομένων σιτηρῶν: οἱ πίνακες τοῦ Rossi διακρίνουσι τῷ ὄντι τὴν Panetaria di citta τῶν Panetarie e forno τῶν δύο φρουρίων.

Ἐπιπλέον τοῦ κρέατος¹ εἰσεπράττετο ὑπὸ μορφὴν δασμοῦ ἐπὶ τῶν πρὸς σφαγὴν ἔξωθεν εἰσκομιζομένων,² τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἔχοντος δικαίωμα ἐλέγχου ἐπὶ τὸν σφαγεῖον.

Ἡ δὲ συνύπαρξις τοῦ μὲ τὸ χορτιατικὸν ἐπιβεβαιεῖ τὸ λεχθὲν ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 199) περὶ τῆς διαφόρου φύσεως τῶν δύο φόρων, τοῦ μὲν ἐγγείου, τοῦ δὲ ἐπὶ τῆς καταναλώσεως.

Διὰ τὸν φόρον τῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου δὲν ἐγίνετο, ὡς ἄλλοτε ἐν Κερκύρᾳ, διάκρισις μεταξὺ φρουρίου καὶ πόλεως,³ πιθανῶς διὰ τὸ ἀσήμαντον τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ καταναλώσεως.⁴ Πιθανῶς ἐπίσης διὰ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἐντοπίων οἴνων οἱ πίνακες τοῦ Rossi μνημο-

¹ Capitoli dell' appalto dei carnammi minuti e grossi.

² Τὸ τιμολόγιον εἶχεν ὡς ἀκολούθως:

Δι' ἕκαστον βούβαλον	Λίρας ὃ	(moneta di piazza)
» » βοῦν	» 3 σολδ.	4
» » μόσχον	» 2 »	
» » χοῖρον	» 1 »	12
» » ἄμνον ἢ αἶγα	» — »	8

³ Βλ. Capitoli del dazio della spina del vino della fortezza di Santa-Maura e terra di Amaxichi.

Τὸ ἀρθρον II λέγει: «Non portranno altresì poner canola in alcun arnaso se non in quello o quelli che fossero visitati e Daziati del Conduttore» ἐμνημονεύσαμεν δὲ ἤδη αὐτοῦ ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει, (σελ. 190), διότι διαφωτίζει τὸ ὄνομα τοῦ φόρου.

⁴ Ἡ φρουρὰ περιωρίζετο εἰς 200 ἀνδρας.

μονεύουσι μὲν δασμοὺς ἐπὶ τῶν ξένων οἴνων, κατὰ τὰ ἐν Κερκύρᾳ, ἐν Πρεβέζῃ¹ καὶ Βονίτση, οὐχὶ δ' ἐν Λευκάδι.

Κατὰ τὸ ἀρθρον α' τῶν Κεφαλαίων Λευκάδος, τὴν σπίναν, ἀνερχομένην εἰς σολδιά 9 δι' ἐκάστην βενετικὴν βαρέλαν, ἐτέλουν «οὐ μόνον οἱ ξενοδόχοι, οἰνοπῶλαι καὶ παντοπῶλαι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδιῶται καὶ οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ οἴνου». Τοῦτο εἶνε διασαφιστικὸν τῆς φύσεως τοῦ φόρου,² οὗ τὸν πιστικὸν χαρακτήρα³ μαρτυροῦσιν ἐπαρκῶς αἱ ὑπὸ τῶν ἀρθρων V καὶ VI προβλεπόμεναι διατυπώσεις.

Ἐπιπλέον τῆς λιανικῆς καταναλώσεως τοῦ ἐλαίου ἐν τῇ πόλει τῆς Λευκάδος,⁴ διέφερε τοῦ φόρου ἐπὶ τοῦ οἴνου, καθ' ὅτι εἰσεπράττετο ὑπὸ μορφὴν μονοπωλίας. Μόνος ὁ ἐνοικιαστής εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς λιανικῆς πωλήσεως, ἢ ἀκριβέστερον τοῦ πωλεῖν εἰς ποσότητας μικροτέρας ἡμισείας ξέστας (ζάρας).

Ἐπειδὴ δ' ἐπρόκειτο περὶ εἶδους πρώτης ἀνάγκης,⁵ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως ἐλαίου εἰς τὸ κατάστημα τοῦ ἐνοικιαστοῦ πᾶς τις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πωλῆ λιανικῶς (ἀρθρ. III), ἀφ' ἐτέρου δ' ἐν περιπτώσει σπάνεως ἐλαίου ὁ ἐνοικιαστής πληροφоруόμενος περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιοῦτου παρ' ἀστῶν, ἀρνούμενῳ νὰ ἐκποιήσῃ, ἠδύνατο ν' ἀναγκάσῃ τοῦτον νὰ πωλήσῃ εἰς τὴν τρέχουσαν τιμὴν (ἀρθρον V).

Ἡ τιμὴ τοῦ λιανικῶς πωλουμένου ἐλαίου ὠρίζετο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν.

Ἐκ τῶν λοιπῶν φορῖσκων, οἱ τῶν πλίνθων καὶ κεράμων⁶

¹ Ἐν Πρεβέζῃ κατηναλίσκοντο οἶνοι Λευκάδος καὶ Ἄρτης, ἐγχώριος παραγωγὴ δὲν ὑπῆρχε (βλ. Σαιν-Σωθέρ, Β' 225).

² Ἐν Βενετία κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ ὁ φόρος ἐπεβάλλετο μόνον ἐπὶ τῶν οἰνοπωλῶν καὶ καπήλων (βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 190, σημ. 4).

³ Πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 191.

⁴ Capitoli dell' appalto dell' oglio alla minuta in Amaxichi.

⁵ Ἰδίως τότε, ὅποτε ἐχρησίμευε πρὸς φωτισμὸν καὶ μαγειρικὴν (βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 188).

⁶ Βλ. Capitoli del dazio delle tavelle e coppi. Ὁ φόρος συνίστατο εἰς δεκάτην ἐπὶ τῶν παραγομένων πλίνθων καὶ κεράμων.

καὶ τῶν δερμάτων¹ εἰσὶ καὶ ἄλλοθεν τόσον γνωστοί, ὥστε δὲν θὰ ἤδύνατο ἄνευ περιπτολογίας νὰ ὀμιλήσῃ τις περὶ αὐτῶν, εἰ δὲ φόρος τῶν παιγνιοχάρτων² ἐλειτούργει σχεδὸν ἀκριβῶς ὅπως ἐν Κερκύρα,³ τούναντίον πρωτοτυπίαν παρουσιάζει ὁ τοῦ οἰνοπνεύματος.

Οὗτος (βλ. Capitoli dell' appalto dell' acquavita raffinata) συνίστατο εἰς μονοπωλίαν τῆς διυλίσεως καὶ πωλήσεως, ὡς καὶ τῆς εἰσαγωγῆς⁴ τοῦ οἰνοπνεύματος. Ὁ ἐνοικιαστὴς εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἰδρύσῃ ὠρισμένα οἰνοπνευματοπωλεῖα, ἡδύνατο δὲ νὰ παραχωρῇ ἀδείας διυλίσεως καὶ πωλήσεως. Τιμὴ ὅμως πωλήσεως δὲν δρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου.

Μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα διάταξις εἶναι ἡ ἐπομένη, δεικνύουσα μέριμναν περὶ συνδυασμοῦ τῆς λειτουργίας τοῦ ταμειυτικοῦ τούτου μονοπωλίου πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἐντοπίου παραγωγῆς: Δυνάμει τοῦ ἄρθρου IV ἐπεβάλλετο εἰς τὸν τελώνην ἢ παρὰ τῶν χωρικῶν ἀγορὰ τῶν ἀδιυλίστων οἰνοπνευμάτων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῇ εἰς τούτους ἡ πώλησις τοῦ προϊόντος τῶν εἰς προσήκουσαν τιμὴν.⁵

¹ Ἐπίσης ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν δύο λέξεις περὶ τοῦ φόρου τοῦ στατηῆρος: οὗτος ἐνδεχόμενον νὰ ὑφίστατο ὑπὸ ἄλλην μορφήν

¹ Capitoli del dazio della concia delle pelli e bolla dei curami.

² Capitoli dell' appalto delle Carta di Giuco.

³ Παρεχωρεῖτο δυνάμει τοῦ διατάγματος τὸ μονοπώλιον εἰσαγωγῆς καὶ πωλήσεως παιγνιοχάρτων, ἀλλ' ὅπως ἐν Κερκύρα ὁ ἐκμισθωτὴς εἶχε ὑποχρέωσιν νὰ εἰσάγῃ παιγνιοχάρτα μόνον ἐκ Βενετίας ἢ ἐκ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (τὰς δύο μόννας Ἰονίους νήσους, ἔνθα ὑφίστατο βιομηχανία παιγνιοχάρτων). Πρὸς τούτοις ὠρίζετο καὶ ἡ τιμὴ τῆς πωλήσεως, καὶ δὴ τῶν μὲν ἐνετικῶν πρὸς Λ. 1, σολδία 12 τὴν δέσμη, τῶν δὲ ἰονικῶν λίραν 1 ἢ σολδία 12 κατὰ τὴν ποιότητα.

⁴ «Avera debito il conduttore provvedere dalli paesani le acqueviti greze, che gli occoressero, onde conciliar loro il modo di esitarle a quel prezzo, che fosse conveniente».

⁵ Ἐν τῷ πίνακι τοῦ Rossi γίνεται λόγος μόνον περὶ τούτου (appalto dell' acquavita forestiera).

καὶ ἀλλαχοῦ,¹ ἀλλὰ Κεφάλαια περὶ αὐτοῦ μόνον ἐν τῇ ταμείῳ Λευκάδος εὐρίσκονται νομοθετημένα.² Κατὰ ταῦτα ὁ φόρος τοῦ στατηῆρος ἦτο δικαίωμα ζυγίσεως ἐφ' ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων, ἅτινα ἐπωλοῦντο κατὰ βάρος καὶ ἅτινα ἔδει νὰ ζυγίζωνται διὰ τοῦ δημοσίου ζυγιστοῦ (Pesatore). Τὸ τέλος ὠρίζετο ἐπὶ τῆς τιμῆς τῆς πωλήσεως εἰς τρία σολδία (moneta corrente) ἐπὶ ἐκάστου βραλίου· ἐπληρώνετο δὲ ἐξ ἡμίσεος ὑπὸ τοῦ ἀγοραστοῦ καὶ τοῦ πωλητοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν προσόδων προήρχετο ἐκ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων· τὸ δὲ ἄρθρον πέμπτον ἀπαγορεύει τὴν ἐκμισθωσιν τῶν τελωνείων καὶ τοῦ στατηῆρος εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὡς ἐπίσης καὶ συνεταιρικῶς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐνοικιαστῶν.

IV

Νομηματικαὶ πρόσοδοι.

Αἱ νομηματικαὶ αὐταὶ πρόσοδοι ἀπέρρεον ἀπὸ τῶν ἀλυκῶν καὶ ἰχθυοτροφείων ἀφ' ἑνός, τῶν δημοσίων κτημάτων ἀφ' ἑτέρου. Ἀναβάλλοντες τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀλυκῶν εἰς τὸ ΣΤ' τμήμα ἐξετάσωμεν:

Α') Τὰ ἰχθυοτροφεία.

Περὶ τούτων ἐμερίμνησεν ἅμα τῇ κατακτῆσει τῆς Λευκάδος αὐτὸς ὁ ἀρχιστράτηγος Μοροζίνης. Δι' ἐγγράφου τοῦ τῆς 26 Ἰαν. 1685, ὑπογραφέντος ἐν Πρεβέζῃ ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος του,³ ὁ Πελοποννησιακὸς ἐνέκρινε τὴν γενομένην δημοπρασίαν, δι' ἧς

¹ Πράγματι μεταξὺ τῶν καταργηθέντων τῷ 1818 ἐν Κερκύρα τελεσμάτων ἀνευρίσκεται καὶ τέλος ζυγίσεως: ἡ imposta del pesatore e vice alla dogana. Ἄλλ' οὔτε περὶ αὐτοῦ οὔτε περὶ ἄλλων τινῶν συγγενῶν φορῖσκων (βλ. σελ. 13, σημ. ἀρ. 1-6) ἀνεῦρον Κεφάλαια: τοῦτο ἐξηγητέον ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι τὰ τέλη ταῦτα εἰσπράττοντο πρὸς ὄφελος τοπικῶν ἀρχῶν.

² Capitoli del dazio della stadiera di Santa Maura.

³ Καὶ ἀνευρεθέντος ἐν τῇ ἀρχειοφυλακείῳ Λευκάδος ὑπὸ τοῦ κ. Σπυρ. Βλαντιῆ.

αί άλυκαί τῆς Λευκάδος (Lefkada) μετὰ τῶν ἰχθυοτροφείων τῆς Βουλκαριάς καὶ Σάλτενης (ἐν Ἀκαρνανίᾳ· ἤδη δῆμος Βονίτης) καὶ τοῦ ἰχθυοτροφείου Λευκάδος ἐξεμισθοῦντο συλλήβδην διὰ τρία ἔτη (ἀπὸ 1ης Μαρτίου 1685 μέχρι τέλους Φεβρουαρίου 1688) εἰς τοὺς ὑπερθεματιστὰς (ἀναφερομένους ὀνομαστί) ἀντὶ ρεαλίων 2,320, ἐκ λιρῶν £ 10 ἕκαστον καὶ διὰ τὰ τρία ἔτη. Ὁρίζετο δ' ὅπως ὁ ἐνοικιαστής πωλῆ τὸ μὲν ἄλλας πρὸς £ 3 τὸν κάδον, τοὺς δ' ἰχθῦς καὶ τὰς ἐγγέλεις ἀπὸ μὲν Ἀπριλίου μέχρι Σεπτεμβρίου γαζέτας τρεῖς τὴν λίτραν, ἀπὸ δὲ Ὀκτωβρίου μέχρι τέλους Μαρτίου γαζέτας τέσσαρας.

Ἐκτοτε ἡ διαχείρησις τῶν ἀλυκῶν ἀπεσπάσθη τῆς τῶν ἰχθυοτροφείων, ἅτινα διείποντο δι' εἰδικῶν Κεφαλαίων (Capitoli delle peschiere di Santa-Maura.)

Κατὰ ταῦτα τὰ ἰχθυοτροφεία ἐξεμισθοῦντο. Τὰ δικαιώματα τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐξησφαλίζοντο αὐστηρῶς, ἀφ' οὗ πᾶσα λέμβος εἰσελθοῦσα ἐν τῇ διβαρίῳ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κατεδικάζετο εἰς πυρὰν (ἄρθρον I). Ἐκ παραλλήλου ὅμως ἐλαμβάνετο μέριμνα καὶ ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν· κατὰ μίμησιν πιθανῶς τῶν κατὰ τὰ διβάρια τοῦ ταμείου Κερκύρας ὁ ἐκμισθωτὴς ὤφειλε νὰ πωλῆ ἐπὶ τόπου πάντας τοὺς ἀλισκομένους νωποὺς ἰχθῦς¹ ἀντὶ ὀρισμένης τιμῆς.²

Β') Τὰ δημόσια κτήματα.

Τὰ ἐν Λευκάδι δημόσια κτήματα ἦσαν ἀρχικῶς πολὺ μεγαλύτερα ἢ ἀλλαχοῦ, διότι εἶχον περιέλθῃ εἰς τὸ Δημόσιον τὰ κτήματα τῶν Τούρκων (πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 230), ἀλλὰ

¹ Τοὺς ἀλιπάστους ἐδικαιοῦτο νὰ ἐξαγάγῃ.

² Πρὸς 6 σολδία τὴν λίτραν ἀπὸ 1 Ἀπριλ. -τέλους Ὀκτ. καὶ 8 σολδία κατὰ τοὺς ὑπολοίπους ἕξ χειμερινοὺς μῆνας.

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὸ μὲν τιμολόγιον τοῦ Μοροζίνῃ εἶχεν ὑψωθῆ, ἀλλ' ἢ τῷ 1689 καθιερωθεῖσα διάκρισις εἶχε διατηρηθῆ ὅτι δ' ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα ἀποδεικνύει τὸ ὅτι διετηρήθη καὶ μέχρι τῆς Ἀγγλοκρατίας· τῷ 1816 ἡ τιμὴ ἐποικίλλεν ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς μεταξὺ 7 καὶ 9 παράδων (βλ. ἔκθεσιν τοῦ 1816).

μέρος μόνον ἐξ αὐτῶν διετήρησεν ἡ Βενετικὴ Κυβέρνησις, τῶν λοιπῶν διανεμηθέντων εἴτε εἰς ἀνδραγαθήσαντας στρατιώτας (benemeriti)¹ εἴτε εἰς παντοίους Ἑλληνας πρόσφυγας,² τὰ δὲ ὑπόλοιπα κατὰ τὸ γνωστὸν αὐτῆς σύστημα ἡ Βενετία δὲν ἐξεμεταλλεύετο ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ παρεχῶρει ἀντὶ εὐτελοῦς κανόνος.

Πλὴν ἐν Λευκάδι παρὰ τὰ κοινὰ ἐδαφονόμια ὑπῆρχον καὶ τὰ λεγόμενα livelli del soprapiù. Ὁ δὲ διεξερχόμενος τοὺς πίνακας τοῦ Rossi βλέπει ὅτι, ἐν ᾧ τὰ μὲν πρῶτα ἀπέφερον 66 τοσκίνια, τὰ δεύτερα, ἐκμισθούμενα ὑπὸ τῶν κοινοτήτων, ἀπέδιδον 224. Ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου δίδει ὁ Γριμάνης σελ. 55-57: Φαίνεται ὅτι, ὅτε ἐγίνε τὸ κτηματολόγιον τῶν κτημάτων τοῦ Δημοσίου ὑπὸ τοῦ Bembo, πολλοί, ἐν συμπαιγνίᾳ μὲ τοὺς καταμετρητὰς, εἶχον καταπατήσῃ δημόσια κτήματα· βραδύτερον αἱ καταχρήσεις αὗται κατηγγέλθησαν, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἤξιωσε μέρος τῶν προσόδων τῶν κτημάτων τούτων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐκμίσθωσις τῆς εἰδικῆς ταύτης προσόδου, κληθείσης soprapiù, ἐξήγειρε τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, ἡ Διοίκησις ἐπραξεν ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν δημοθεθέντων κτημάτων, ἐξεμίσθωσε δηλαδὴ τὴν πρόσδοον αὐτῶν εἰς τὰς κοινότητας.³

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

I

Πρέβεζα.

Τὸ φορολογικὸν σύστημα ἐν Πρέβεζῃ ἐλάχιστα διέφερε τοῦ ἐν Λευκάδι, μάλιστα δὲ τὰ κατὰ τὰ τελωνεῖα, ὡς καὶ τοὺς

¹ Βλ. Γριμάνην σελ. 55.

² Βλ. Βλαντῆν σελ. 146-149.

³ Πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ ἐνοικιαστοῦ αἱ κοινότητες προσέφερον περισσότερα αὐτοῦ.

φόρους τῶν βυρσοδεφείων καὶ πλινθοποιεῖων, εἶχον, ὡς εἶδομεν, κανονισθῆ διὰ κοινῶν διαταγμάτων. Οἱ ἄλλοι φόροι καὶ τέλη διερρυθμίσθησαν δι' ἰδίων Κεφαλαίων, θεσπισθέντων ὁμοῦ καὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν καὶ τὰ λευκαδιακά, δηλαδὴ τὴν 15 Φεβρουαρίου 1771.¹

Εἰσερχόμενοι νῦν εἰς λεπτομερείας παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ κατὰ τὴν φορολογίαν τῆς δεκάτης, τὰ μονοπώλια τοῦ οἰνοπνεύματος καὶ τοῦ ἄρτου,² τοὺς φόρους τῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου καὶ τῶν σφαζομένων ζώων³ εἶχον σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὅπως ἐν Λευκάδι. Ἐλάχισται διαφοραὶ ἀνευρίσκονται ὡς πρὸς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ φόρου τοῦ στατήρος, ὅστις ἰσοῦτο πρὸς $\frac{1}{2}\%$ ἀντὶ 3 σολδίων κατὰ βεάλιον. Ἐπίσης τὸ τιμολόγιον τοῦ «δικαιώματος νομῆς ἢ χορτιατικοῦ» (Dazio del Pascolo ossia Erbadico) διαφέρει ὀλίγον τοῦ τῆς Λευκάδος· ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ ἰχθυοτροφεία, ἡ τιμὴ τῶν πωλουμένων ὄψαριων μένει ἐν Πρεβέζῃ ἢ αὐτῇ καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς καὶ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας, ἀφίεται δὲ πλήρης ἐλευθερία εἰς τὴν χονδρικήν ἐξαγωγὴν νωπῶν ἰχθύων, ἐν ᾧ, ὡς ἤδη γνωστόν, ἐν Λευκάδι μόνῃ ἢ ἐξαγωγῇ τῶν ἀλιπάστων ἐπετρέπετο.

Τὰ ἰχθυοτροφεία τῆς Πρεβέζης εἶχον ἄλλως καὶ ἀπολύτως καὶ σχετικῶς πολὺ μεγαλειτέραν σημασίαν ἢ τὰ τῆς Λευκάδος. Ἐπὶ Rossi ἀπέδιδον 504 τσεκίγια, ἐν ᾧ τὰ δευτέρα

¹ Παραδόξως πως ὁμοῦ τὰ ἐν φυλλαδίοις τυπωθέντα capitoli τῆς Πρεβέζης φέρουσιν ἡμερομηνίαν 1771, τὰ δὲ σχεδὸν καθ' ὅλα ὁμοίωμα τῆς Λευκάδος 1772. Ἀμφότερα ἐννοεῖται ἐτυπώθησαν ὑπὸ τῶν υἱῶν Ἀντωνίου Πινέλλη, δουκικῶν τυπογράφων ἐν Βενετία.

² Πιθανώτατα καὶ τῶν παιγνιοχάρτων. Δυστυχῶς τὸ σχετικὸν διάταγμα λείπει ἀπὸ τὴν συλλογὴν Τσαρλαμπᾶ, δὲν ἀνευρέθη δ' ὑπ' ἐμοῦ ἐν Βενετία.

³ Μὲ τὴν μικρὰν διαφορὰν, ὅτι ἐν Πρεβέζῃ πᾶς τις ἠδύνατο νὰ σφάζῃ ζῶα. Εἶχεν ὁμοῦ ὑποχρέωσιν νὰ τὰ σφάζῃ ἐν ὁρισμένῳ τόπῳ, ἀκριβῶς ὅπως σήμερον κατὰ τὸν φόρον τῶν σφαζομένων ζώων. Ἐν Λευκάδι ὁ φόρος ἐπληρώνετο κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν ζώων ἐν τῇ νήσῳ, τῇ πόλει ἢ τῷ φρουρίῳ.

ἀπέφερον μόνον 107· ἐτέρωθεν ἢ δεκάτῃ Πρεβέζης ἀπέδιδε μόνον 275.¹ Ὡστε ἐν Πρεβέζῃ ἐτι μᾶλλον ἢ ἐν Λευκάδι πρωτεύει ὁ νομηματικὸς παράγων.

Τέλος δύναται νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἐν Πρεβέζῃ καὶ Βονίτση εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος (2 λ. καὶ 8 σολδίων κατὰ βενετικήν βαρέλαν) ἐπὶ τῶν ξένων οἴνων² καὶ ὅτι ὑπῆρχε καὶ διόδιον (traghetto) ἐπὶ τῶν διαμετακομιζομένων ἀπὸ Πρεβέζης εἰς τὸ ἀπέναντι ἀκρωτήριο (punta opposto) καὶ τανάπαλιν. Τὸ δὲ τιμολόγιον εἶχεν ὡς ἐξῆς:

Δι' ἕκαστον ἄτομον	σολδία	8
» » μέγα ζῶον (βοῦν, ἵππον κτλ.) »		20
» » ἄμνον ἢ αἶγα		2

Ὡς ἀντάλλαγμα ὁμοῦ παρείχετο εἰς τοὺς φορολογουμένους ἢ ὑποχρέωσιν τοῦ μισθωτοῦ νὰ ἔχῃ ἐτοιμοὺς λέμβους (Barche ossia manossoli).³

II

Βόνιτσα.

Τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς Βονίτσης εἶχεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κανονισθῆ διὰ διαταγμάτων, ἀφορώντων εἰς τὴν Λευκάδα ἢ τὴν Πρέβεζαν.

Εἰδικὰ Κεφάλαια ὑπῆρχον μόνον τρία· τὰ τοῦ οἰνοπνεύματος, τῆς δεκάτης καὶ τοῦ χορτιατικοῦ.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ οἰνόπνευμα δὲν εὔρον διαφορὰν τινα πρὸς τ' ἀλλαχοῦ κρατοῦντα.⁴

Τὰ Κεφάλαια τῆς δεκάτης ἐξαιρέσει μικρᾶς διαφορᾶς

¹ Ἡ αὐτὴ ἀναλογία διτηρήθη μέχρι τέλους: ὅποτε ἀπέφερον 51,449 ἀπέναντι 25,625 λ., ἅς ἀπέφερον ἢ δεκάτῃ.

² Βλ. ἐξήγησιν τούτου ἄνωτ. σελ. 223.

³ Βλ. ὑποχρέωσιν ἐτι σαφεστέραν ἐν Κεφαλληνία, ὅπου πολλὰ τραγέττα.

⁴ Ἴσως τὸ εἰδικὸν διάταγμα λόγον ὑπάρξεως εἶχεν, ὅτι τὸ μονοπώλιον τοῦ οἰνοπνεύματος εἰσῆχθη πολὺ ἄργά ἐν Πρεβέζῃ. Ὁ Γριμάνης (σελ. 54) γράφων τὸ 1760 λέγει, ὅτι εἰσῆχθη ἐσχάτως.

ὡς πρὸς τὴν βεβαίωσιν¹ παρουσιάζουσι τοῦτο τὸ ἐνδιαφέρον, ὅτι ἀπαντᾷ ἐν αὐταῖς ἢ ἐξαιρετικὴ περίπτωσης χορηγήσεως τελείας ἀσυδοσίας εἰς εὐαγῆ οἶκον: τὸ Μετόχιον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Μυρταρίῳ (Mettochio ossia officio de S. Veneranda a Mirtari).²

Τὸ δὲ χορηγούμενον προνόμιον ἦτο διττῶς ἐξαιρετικόν, τὸ μὲν διότι ἀφεώρα εἰς ὀρθόδοξον ἴδρυμα, τὸ δὲ διότι καθιέρου ἀσυδοσίαν τελείαν, ἐν ᾧ αὐτὴ ἢ καθολικὴ ἐκκλησία Κερκύρας δὲν ἀπηλλάσσετο τῆς δεκάτης ἢ ἀντι ἐνιαυσίου κανόνος.³

Ἴσως εὐρισκόμεθα ἀπέναντι προνομίου ἀνερχομένου εἰς τὴν Τουρκοκρατίαν: ὄντως ἐκ τῆς ἀνεκδότου αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως ἐπὶ τῶν Κεφαλαίων Βονίτσης προκύπτει ὅτι τὰ προνόμια ταῦτα ἀπέρρεον ἀρχικῶς ἐξ Ἀποφάσεως ἀπὸ 18^ο Ἰουλίου 1693, τοῦ Βικεντίου Βενδραμῖν προβλεπτοῦ τῶν 4 νήσων καὶ τῶν νέων κτήσεων,⁴ ἐπικυρωθείσης μετὰ τὴν συνεπεία τῆς εἰρήνης τοῦ

¹ Ὁ παραγωγὸς δὲν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διαιρέσῃ τὴν παραγωγὴν εἰς δέκα μέρη.

² Κατὰ τὸν Σαῖν-Σωβὲρ (Β' σελ. 317), τὸ Μυρτάρι ἦτο τότε συνοικισμὸς ἐπὶ γλώσσης γῆς κειμένης ἀπέναντι τοῦ φρουρίου Βονίτσης, συνίστατο δ' ἐκ τριάκοντα καλυδῶν ἀνηκουσῶν εἰς μονὴν ἑλληνικὴν καλουμένην «Santa-Veneranda», ἣτις πάλιν ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ μοναστηρίου τῆς Παρθένου, ὅπερ ἔκειτο ἐπὶ τουρκεικοῦ ἐδάφους δηλαδὴ ἐπὶ τῆς νήσου Κορονίου. Προσθῆτει δ' ὁ Γάλλος πρόξενος «Le territoire de Mirtassi (διότι γράφει Μιρτάσι) εἶναι ἀπηλλαγμένα παντὸς φόρου ἢ δασίματος».

Κατὰ πληροφορίας, ἃς φιλοφρονέστατα συνέλεξε χάριν ἡμῶν ὁ σεβαστὸς συνάδελφος καὶ φίλος ἱατρὸς Μαγγίνας, ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὑφίστατο μέχρι πρὸ 25 περίπου ἐτῶν τελευταῖος αὐτῆς ἡγούμενος ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος Τίμπας· ἔκειτο δ' ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ περὶ αὐτὴν κελία ἀκριβῶς εἰς τὸ πέραςμα δηλαδὴ βορείως τοῦ στομίου τῆς λιμνοθαλάσσης καὶ ἰχθυοτροφείου Μυρταρίου, τοῦ παλαιοῦ ἐπὶ Βενετοκρατίας ὑπάρχοντος συνοικισμοῦ, κειμένου μεσημβρινῶς.

³ Ἀντὶ τοιοῦτου τινὸς κανόνος ἀπηλλάσσετο ἡ μονὴ Βονίτσης τοῦ χορτιατικοῦ.

⁴ Τοιαῦτα ἦσαν πράγματι τότε αἱ ἀπαρτιζούσαι τὸ ταμεῖον Λευκάδος χῶραι.

Πασσάροβιτς ἀνάκτησιν τῆς Βονίτσης διὰ θεσπίσματος τῆς Γερουσίας.

Περὶ τῶν τρίτων Κεφαλαίων ὠμιλήσαμεν ἤδη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τίτλου αὐτῶν¹ καὶ τινος διατάξεως² καθοριζόντων σαφῶς τὴν φύσιν τοῦ erbatico.³

Ὁ μόνος ὅμως λόγος δι' ὃν ἐξεδόθησαν εἰδικὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου Κεφάλαια εἶναι πιθανῶς ὅτι καθιεροῦσι τιμολόγιον βαρύτερον τοῦ τῆς Πρεβέζης.⁴

Ἐκτὸς ὅμως τῶν τακτικῶν φόρων οἱ Βονιτσαῖοι ἔφερον καὶ ἐκτάκτους τοιοῦτους.

Τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Σαῖν-Σωβὲρ (τόμ. Β', 320) οἱ προνοηταὶ Βονίτσης εἶχον ἀθαιρέτως καθιέρωσιν καὶ πρόσθετα τέλη ἐφ' ὄλων τῶν ἐξαγομῶν· ἐπίσης ὑπεχρέουν τοὺς κατοίκους νὰ καταβάλωσιν αὐτοῖς ἐβδομαδιαίως 4 φορτία ξυλείας καὶ πλείστα πεσκέσια εἰς εἶδος. Λόγου δὲ τυχόντος περὶ παραιοπραξέων, προσθετέον ὅτι καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου, ἐξ οὗ ἐξηρτῶντο ἡ Βόνιτσα καὶ ἡ Πρέβεζα, ἐπεσκέπτετο ταύτας ἐνιαυσίως καὶ ἐλάμβανε παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων ὅσον ἡδύνατο πλείονα· ἐπίσης ἤντλει ὠφελείας ἐκ τοῦ δικαιώματος, ὅπερ εἶχε νὰ αἰτῆται τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τὴν ἀπελευθέρωσιν τριῶν ἐκ τῶν καταδικασθέντων εἰς ποινὰς ἐλαφροτέρας

¹ Capitoli del pascolo o sia erbatico.

² Ἀφορώσης εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τοῦ ἔτους βόσκοντα ἐπὶ τουρκεικοῦ ἐδάφους ζῶα (βλ. ἀρθρ. IV).

³ Βλ. ἀνωτέρω σελ. 218.

	Πρέβεζα	Βόνιτσα
⁴ Δι' ἕκαστον ἀμνὸν ἢ αἶγα . . .	σόλδια 6	σόλδια 8
» » βοῦν	» 10	» 16
» » βούβαλον	» 10	» 16
» » ἵππον	» 16	» 16
» » ἡμίονον καὶ ὄνον . . .	» 10	» 16
» ἕκαστην κυψέλην	» 14	» 14

Τ' ἀροτριῶντα κτήνη καὶ τὰ ζῶα τῆς ἵππασίας μένουσιν ἀσύδοτα εἰς ἀμφοτέρω τὰ διαμερίσματα. Ἀνάλογος ἀσυδοσία εἶχε καθιερωθῆ καὶ διὰ τὴν νῆσον Λευκάδος.

τοῦ θανάτου. Ὁ Βενετὸς προνοητὴς Πρεβέζης λαμβάνων παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἄφθονα δῶρα ἐνεθάρρυνε τὰς παρειαπράξεις ταύτας.¹

IV

Τὰ περὶ τὴν Λευκάδα Νησιδία.

Εἶπομεν ὅτι τὰ ὑπ' ἀριθ. 14 καὶ 15 εἰδικὰ φορολογικὰ διατάγματα τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν δεκάτην τῶν περίξ τῆς Λευκάδος νησιδίων δὲν φαίνεται νὰ ἐξετυπώθησαν ποτέ. Εἰς τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα εὔρον ἀμφοτέρους τοὺς φόρους ἠνωμένους εἰς ἓν διάταγμα ὑπὸ τὸν τίτλον:

«Δεκάτη τῶν δημητριακῶν, λίνου, ἐλαίου καὶ οἴνου τοῦ νησιδίου Μεγανίσι καὶ ὄλων τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν Λευκάδα νησιδίων μετὰ τοῦ χορτιατικοῦ τέλους».²

Ἐκ δὲ τῆς ἐπισυνημμένης δικαιολογητικῆς ἐκθέσεως μανθάνομεν τὰ ἐξῆς ἱστορικῶς ἐνδιαφέροντα: «Ὅτι ἡ δεκάτη αὕτη μετὰ τοῦ χορτιατικοῦ παρεχωρήθησαν δι' Ἀποφάσεως τῆς 12 Ἀπριλίου 1752³ εἰς χιακὰς οἰκογενεῖας, «καταφυγούσας ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ εὐμενεστάτου τούτου Κράτους», ἀντὶ τῆς ἐνιαυσίας εἰσφορᾶς ρεαλίων 196. Τὰ προνόμια ταῦτα δὲν ἐσκέφθη νὰ καταργήσῃ ὁ νομοθέτης τοῦ 1771, ἐνόμισε μάλιστα καλὸν νὰ τὰ παγιώσῃ δι' ἐκδόσεως Κεφαλαίων καὶ νὰ τὰ ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς τὰ γειτονικὰ νησιδία.

Ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει οἱ θεσμοὶ τῆς Λευκάδος «μὲ μικρὰς παραλλαγὰς, δηλαδὴ ὀλιγωτέρας διατυπώσεις διὰ τὸ μικρὸν τοῦ εἰπραττομένου ποσοῦ καὶ διότι μικρότερος ἀριθμὸς καταχρήσεων παρατηρήθη ἐν τοῖς νησιδίοις ἢ ἐν Ἀγία Μαύρα».

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις εἶναι τιμητικὴ διὰ τοὺς Χίους

¹ Βλ. Σαιν-Σωδὲρ τόμ. Β' σελ. 264. Ὁ Γάλλος συγγραφεὺς λέγει ὅτι οἱ Βενετοὶ περιεποιοῦντο τὸν ἐπίσκοπον ἕνεκα τῆς ἐπιρροῆς, ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ Γριμάνης ὅμως ἔκρινεν ἐπιζημίαν τὴν ἐξάρτησιν βενετικῶν χωρῶν ἐξ ἐπισκόπου ζῶντος ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους καὶ συνίστα, ὅπως διὰ καταλλήλου ἐνεργείας παρὰ τοῖς Πατριαρχείοις ἐξαρτηθῶσιν ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα ἐξ ἐπτανησιακῆς ἐπισκοπῆς.

² «Decima grani, lini, minuti, ogli e vini dello scoglio di Meganissi non che di tutti gl' altri scogli della Giurisdizione di St. Maura col Dazio dell' Erbatico».

³ Ἐκδοθεῖσης εἰς ἐκτέλεισιν ἀποφάσεων τῆς Συγκλήτου.

καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν προσιδιάζουσαν εἰς τοὺς συμπατριώτας τοῦ Κοραῆ εὐθύτητα ἐν ταῖς συναλλαγαῖς.

Ἄλλ', εἴτε διότι ἐξεφυλίσθησαν εἴτε διότι προσέκρουσαν εἰς ἀντιξόους περιστάσεις, οἱ ἔποικοι οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι τὸ προνόμιον αὐτῶν μέχρι τέλους. Ἐκ τῆς ἀνεκδότου ἐκθέσεως τοῦ Ἰουνίου 1816 προκύπτει ὅτι ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φανῶσι συνεπεῖς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις των καὶ ὅτι τέλος ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη τῇ 1808 νὰ εἰσπράξῃ τὸν φόρον ἀπ' εὐθείας, τοῦ χιακοῦ προνομίου καταργηθέντος ἀνεπιστρεπτεῖ.

Λόγου δὲ τυχόντος περὶ τῶν ἐν Λευκάδι καταφυγόντων Χίων, παρατηρῶ ὅτι ὁ συνοικισμὸς οὗτος εἶνε πιθανῶς εἰς τῶν τελευταίων γενόμενος τῇ 1719.¹ Πρὸ τῶν Χίων εἶχον συνοικισθῆ ἐν Λευκάδι τῇ ἀρωγῇ τῆς Βενετικῆς Κυβερνήσεως Κρητες,² Πρεβεζαῖοι,³ Ἡπειρώται καὶ Ἀκαρνᾶνες,⁴ εἰς

¹ Δυνάμει διατάγματος τῆς Βενετικῆς Συγκλήτου ἀπὸ 20 Αὐγούστου 1719. Αἱ οἰκογενεῖαι αὗται, ἀνερχόμεναι εἰς 130 (βλ. Βλαντῆν σελ. 148 καὶ Λούντζην σελ. 130· ἐν τῇ ἰταλικῇ ἐκδόσει τοῦ τελευταίου, σελ. 469, ὁ ἀριθμὸς ὑπεδιβάσθη εἰς τριάκοντα: trenta), προήρχοντο πιθανῶς ἐκ τῆς ἀρτι ἀπολεσθείσης Πελοποννήσου. Ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τῶν προνοητῶν (παρὰ Λάμπρω, σελ. 130, 399 κτλ.) βλέπω πρᾶγματι, ὅτι οἰκογενεῖαι χιακαὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν Μωρέα, ἰδίᾳ ἐν Μεθώνῃ· ἐτέρωθεν ἀπίθανον εἶναι νὰ ἦλθον τῇ 1719 ἀπ' εὐθείας ἐκ Χίου εἰς Λευκάδα φυγάδες.

Περὶ τῶν Ἐχινάδων καὶ τῶν κατοίκων αὐτῶν βλ. καὶ Καραβίαν, Ἱστορία τῆς Ἰθάκης, σελ. 101.

² Βλ. ἀνωτ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 159: Καταγόμενος καὶ ἐγὼ ἐξ οἰκογενείας Σφακιανῆς, εὐρούσης καταφύγιον ἐν Ἐπτανήσῳ, ἠρεύνησα μετ' ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν Λευκάδι τῶν προσφύγων ἐκείνων, οἵτινες ἔδωκαν τ' ὄνομα τῆς ἠρωικῆς πατρίδος των εἰς τὸν δῆμον Σφακιωτῶν, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἐξακριθῶσω ἀσφαλῶς οὐδέν· εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν κατώρθωσα νὰ θέσω χεῖρα ἐπὶ τῆς Stampa delli villici della villa Sfachiotes (Βενετία, 1791), ἣς κατὰ τὸν Pernot δὲν ὑπάρχουσιν εἰμὴ τρία ἢ τέσσαρα ἀντίτυπα· βλ. Le grand καὶ Pernot, Bibliographie Ioniennε τόμ. Α' σελ. 154.

³ Μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Πρεβέζης εἰς τοὺς Τούρκους τῇ 1701· τὴν Πρέβεζαν καὶ Βόνιτσαν ἐπανέκτησεν ὁ Σουλλεμβουργ μετὰ τοὺς ἐν Κερκύρα θριάμβους του.

⁴ Ἐν οἷς καὶ οἱ Βαλαωρίται, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς παρὰ τὸν Ἀχελῶον Βαλαώρας βλ. Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου βίος καὶ ἔργα (3 τόμοι Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Ἀθήναι 1907) τόμ. Α' σελ. 5.

οὓς προσετέθησαν¹ μετ' οὐ πολὺ καὶ οἱ Κεφαλλῆνες.

Ἐννοεῖται ὅτι αἱ τοιαῦται ἀθρόαι ἐποικίσεις ἐγένων καὶ τινες μετὰ τῶν ἐντοπίων προστριβάς,² ἐν συνόλῳ ὅμως ὑπῆρξαν ἐδεργετικώταται: πολλαὶ τῶν διαπρεπεστέρων Λευκαδίων οἰκογενειῶν κατάγονται ἐκ τοιούτων προσφύγων· εἰς ταύτας δ' ἐπίσης ὀφείλεται ἡ καλλιέργεια τῶν ὄρειων τμημάτων τῆς νήσου³ καὶ ἡ εἰσαγωγή βιομηχανιῶν.⁴

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ πολιτεία τῆς Βενετίας ἐν Λευκάδι δὲν ὑπῆρξε διάφορος τῆς ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις. Μεγάλη φροντίς ἐλήφθη πρὸς αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν πόρων τῆς νήσου, συνάμα ὅμως καὶ πρὸς πλήρη αὐτῆς οικονομικὴν εἰς τὴν Βενετιαν καθυπόταξιν.

Οὕτως ἐν ᾧ ὁ πληθυσμὸς ἠύξησεν ἀπὸ 9,000, τῷ 1684 εἰς 15,000 τῷ 1788,⁵ μέτρα ἀνάλογα πρὸς τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, δηλαδὴ χρηματικαὶ ἀμοιβαί, ἐθεσπίσθησαν πρὸς διά-

¹ Βλ. περὶ τῶν συνοικισμῶν τούτων τὸν Βλαντῆν, σελ. 146-8 καὶ Λούντζην σελ. 191-2.

² «Μεταξὺ τῶν προνομίων τῆς Κοινότητος Λευκάδος, γράφει ὁ Γριμάνης (σελ. 45), εἶναι ὅτι ἀνευ τῆς ἀδείας τῆς οἱ λοιποὶ νησιῶται, ἰδίᾳ δ' οἱ Κρήτες καὶ οἱ Κεφαλλῆνες, δὲν δύνανται νὰ ἐγκαταστῶσιν ἐν Λευκάδι. Ἐν τούτοις ἀπαντῶσι πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκ Κεφαλληνίας καὶ Κρήτης, αἵτινες διὰ τὴν ἐπιχειρηματικότητα καὶ τὴν φιλοκέρδειαν καὶ διὰ τὸ ὑπερήφανον τοῦ πνεύματος ἐγέννησαν παρὰ τοῖς ἐντοπίοις ἀντιπάθειαν, ἥτις εἶναι νῦν ἀμοιβαία, ἀλλ' ἥτις προϊόντος τοῦ χρόνου δυνατὸν νὰ ἐξαλειφθῇ».

³ Ὁ Γριμάνης ἀναφέρει ἐπίσης (σελ. 56) τὸ τοῦ Κρητὸς Τσαγκαρώλ, μὴ διστάσαντος νὰ ἐκμισθώσῃ τὸ ἐπαχθέστατον «soprapitiù», (πβλ. ἀνωτ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 159 σημ. 1).

⁴ Ἁ. χ. τοῦ προμνησθέντος δήμου Σφακιωτῶν.

⁵ Χῖοι πρόσφυγες εἰσήγαγον τὴν βιομηχανίαν τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων.

⁶ Βλ. λεπτομερείας ἐν τοῖς ἀρθροῖς ἡμῶν ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἑλλάδι, φύλλα 20 καὶ 27 Μαρτίου 1910 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ πληθυσμὸς τῆς Λευκάδος ἀπὸ τοῦ ιε' μέχρι τοῦ ιθ' αἰῶνος».

δοσιν τῆς ἐλαίας,¹ οὕτω δ' ἡ νήσος, ἥτις, ὅτε κατέλαβον αὐτὴν οἱ Βενετοί, παρήγε σχεδὸν μόνον σιτηρά,² κατάρθωσε νὰ ἐξάγῃ τῷ 1794 3,000 βαρέλας ἐλαίου κατὰ διημέριον.³

Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἐπεσωρεύθησαν ἐπὶ τῆς νήσου ὅλοι οἱ γνωστοὶ τῆ βενετικῆ δημοσίᾳ οἰκονομία φόροι καὶ φορῖσκοι· ἡ εἰσπραξις τῶν ποικίλων ἐδαφονομιῶν ἐπεδιώχθη μετ' αὐστηρότητος καὶ οὕτως ἐπετεύχθη ὥστε ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Βενετοκρατίας ν' ἀφήνῃ ἡ Λευκὰς περίσσειμα δισχιλίων βραβίων.⁴

¹ Βλ. Βλαντῆν σελ. 149.

² Ὁ Δολφὶν γράφει ὅτι ἠφθόνει εἰς σιτηρά («Lefkada e piu ristretta ed infelice d'ogni altra isola, abunda però in grano», βλ. ἐκδ. Λάμπρου, σελ. 247). Ὁ δὲ Βλαντῆς δίδει τῆς Λευκάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίας μελανωτέραν τῆς τοῦ Δολφίν εἰκόνα (ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 120):

«Αἱ εὐφοροὶ πεδιάδες τῆς Βασιλικῆς, τοῦ Ἐγκλιμενοῦ, τῆς Ἀμαξικῆς κτλ., αἱ ἤδη πλήρης ἀμπελώνων καὶ ἐλαιῶνων, ἦσαν τότε δασώδεις ἢ τελευτώδεις ἐκτάσεις.

Ἡ ἐλαία ἦτο σχεδὸν ἀγνωστος καὶ μόνον ὀλίγος ἀραβόσιτος ἢ κριθὴ ἐσπείροντο εἰς τὰ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένα ἢ ἀπρόσιτα μέρη, κύριος δὲ πόρος τῆς πόλεως ἦτο τὸ ἰχθυοτροφεῖον».

³ Πβλ. κατωτ. σελ. 240 τοὺς πίνακας τοῦ Σπροφάνη· ἡ ἐξαγωγή τοῦ οἴνου, τόσον μεγάλη σήμερον, ἀνήρχετο τότε μόνον εἰς 800 βαρέλας ἐνιαυσίως, ἀλλ' ὁ οἶνος ἐξήγγετο εἰς Κέρκυραν καὶ ἡ Βενετία δὲν εἶχεν ἄμεσον συμφέρον νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐξαγωγὴν.

⁴ Ἴδοι τι γράφει ὁ Σαγγρέδος (ἐκδ. Λάμπρου, σελ. 397):

«Ἡ Ἁγία Μαύρα ἀφῆγε κατ' ἀρχὰς ἔλλειμα, ἀλλ' ἡ μερίμνη μου ἐπανεληθούσα τάξις ἐν τῇ διοικήσει τοῦ ταμείου, ὅπερ εἶχε ζημιωθῆ ἐκ τῆς μὴ εἰσπράξεως τῶν ἐδαφονομιῶν καὶ ἄλλων λόγων, συνεπήνεγκε μεταβολὴν τῶν πραγμάτων καὶ ἤδη τὸ ταμεῖον οὐ μόνον καλύπτει τὰς δαπάνας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφήνει καὶ πλεόνασμα ὑπερβαῖνον τὰ δισχίλια βραβία κατ' ἔτος».

Κατήγγειλα ἤδη (Γενικὸν Μέρος, σελ. 174, σημ. 2) τὰς καυχησιολογίας τῶν Βενετῶν προνοητῶν, οἵτινες πάντοτε ἰσχυρίζονται ὅτι εὗρον τὰ ταμεῖα παθητικὰ καὶ ἀφήκαν αὐτὰ μὲ περίσσειμα. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Σαγγρέδος συγκρούεται μετὰ τοῦ Δολφίν, ὅστις γράφων πρὸ αὐτοῦ λέγει ῥητῶς ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ τοῦ ταμείου ἐκάλυπτε τὰ ἐξοδὰ του: fornisce al presidio di Santa-Maura et altre occorrenze di quelle camera (παρὰ Λάμπρου, σελ. 247).

Ἀληθὲς ὅμως τυγχάνει ὅτι ἐπὶ Σαγγρέδου αἱ κοινότητες τῆς νήσου ἐξεμίσθωσαν τὰ livelli di soprapitiù ἀντὶ 1,006 βραβίων, ἦτοι 300 βραβία πλέον τῶν ὄσων κατέβαλε τέως ὁ Κρῆς τελώνης Τσαγκαρώλ.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπειδὴ αἱ δημόσιαι δαπάναι ἔμειναν πολὺ μικραὶ περιοριζόμεναι κυρίως εἰς τὴν μισθοδοσίαν τῶν Βενετῶν ὑπαλλήλων καὶ τῆς μικρᾶς φρουρᾶς,¹ ἐν ᾧ τὰ ἔσοδα ἠϋξάνον ἀδιακόπως, τὸ περίσσευμα ἀπὸ 2,000 βραβίων ἀνήλθεν εἰς σχεδὸν 4 1/2 χιλιάδας τσεκίγια. Ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Rossi φαίνεται πράγματι ὅτι εἰς 6,649 το. ἔσοδα ἀντιστοίχουν μόνον 2,298 το. ἔξοδα.

Τὸ μέγα τοῦτο περίσσευμα² ἦτο μικρὸν μέρος τῶν ὑπὸ τῆς Βενετίας πράγματι εἰσπραττομένων, διότι ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρας ὠφελείας ἄφηνεν ἢ μονοπωλῆσις τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ἄλατος πρὸς ὄφελος τῆς Κυριάρχου. Καὶ περὶ τῆς φορολογίας τοῦ ἐλαίου ἐν Βενετία γνωρίζομεν ἤδη ὅτι ἦτο τετραπλασία τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ (βλ. ἄνωτ. σελ. 29), οὐχ ἦττον δὲ γνωστὸν γυγχανεὶ ἡμῖν ὅτι ἡ μονοπωλία τοῦ ἑπτανησιακοῦ ἄλατος ἄφηνε κέρδος 48,000 δουκάτων. Ἄν ὑπολογίσῃ τις ἤδη ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ἄλατος τούτου ἤρχετο ἐκ Λευκάδος καὶ ἂν εἰς τὰ ἐκ τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ἄλατος κέρδη προσθέσῃ τις τὰ ἐκ τῆς τελωνιακῆς προνομίουθου θέσεως καὶ τοῦ μονοπωλίου τῆς μεταφορᾶς ἀπορρέοντα, ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐκ 4 1/2 χιλιάδων τσεκινίων πλεόνασμα δὲν ἦτο ἢ τὸ πολλοστημόριον τῶν ὄσων τὸ βενετικὸν δημόσιον ἐπορίζετο ἐκ Λευκάδος. Προκύπτει δὲ ἐπιτακτικὸν τὸ ἐρώτημα πῶς ἐλλείπει ἐλαττώσεως τῶν κυρίων φόρων ἢ Βενετία δὲν κατήργει τοῦλάχιστον τοὺς κατ' ἐξοχὴν ἐν Λευκάδι πολυαρίθμους καὶ πιστικούς φορῆσκους;

Πόσον δὲ τοιαύτη κατάργησις ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸν κοινὸν πόθον μαρτυρεῖ τὸ ἑξῆς:

¹ Αὕτη ἀπηρτίζετο ἐκ τεσσάρων λόγων, δύο ἰταλικῶν καὶ δύο σκλαβηρικῶν, ἀπαρτιζομένων ἐκ 200 κατ' ἀνώτατον ὄρον ἀνδρῶν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἀντισυνταγματάρχου, ἐνισχύετο δ' ἐκ 400 Λευκαδίων ἐπιλέκτων, πλὴν οὗτοι οὐδένα μισθὸν ἐλάμβανον.

² Ἀξανάμενον σὺν τῷ χρόνῳ: ἐπὶ Γριμάνη τὰ ἔσοδα εἶχον ἀνέλθη εἰς 7,351 τσεκ.

Δὲν παρήλθον 5 μῆνες ἀπὸ τῆς ἀποδιώξεως τῶν Γάλλων,¹ (οἷτινες εἰς οἰκτρὰς οἰκονομικὰς στενοχωρίας περιπεπλεγμένοι² δὲν ἠδύνοντο νὰ μεριμνήσωσι περὶ ἀνακουφίσεως τῶν φορολογουμένων), καὶ προκήρυξις ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1799 τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου Λευκάδος (Nobilissimo Conclave) ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς κατοίκους τὴν κατάργησιν τῶν φόρων ἐπὶ τοῦ ἄρτου, τοῦ ἐλαίου, τοῦ οἴνου, τῶν σφαζομένων ζώων, τῶν κατεργασμένων δερμάτων, τοῦ στατῆρος καὶ τῶν παιγνιοχάρτων, ἧτοι ὄλων σχεδὸν τῶν daziotti.³

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἰόνιος Πολιτεία, ἧς τὰ οἰκονομικὰ δὲν ἦσαν πολὺ ἀνθηρότερα τῶν τῆς Γαλλοκρατίας, ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναφέρῃ σχεδὸν ἀμέσως⁴ τοὺς καταργηθέντας φορῆσκους, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐκθεσις τοῦ 1816 μνημονεύει μόνον τὰ μονοπώλια τοῦ οἴνου, καὶ τῶν παιγνιοχάρτων καὶ τὸν φόρον τῶν δερμάτων, πείθεται τις ὅτι ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν, ὡς συνέβη καὶ ἐν Ζακύνθῳ, ἐπιτευχθῆναι νέα κατάργησις τῶν ἐπαχθῶν φοριδίων. Ἐνισχύει δὲ τὴν τοιαύτην πεποιθῆσιν ὁ μέγας νόμος τοῦ 1818, ὅστις ἀπλοποιῶν τὴν νομοθεσίαν καὶ, ἐξαιρέσει τοῦ μονοπωλίου τῶν παιγνιοχάρτων, καταργῶν τὰ ὑπὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1816 σχολιαζόμενα φοριδία οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται περὶ τῶν λοιπῶν (πβλ. σελ. 13 Γενικοῦ Μέρους).

¹ Αὕτη συνετελέσθη τῇ 16 Νοεμβρίου 1798· βλ. Μαυρογιάννην, τομ. α', σελ. 216 καὶ Rodocanachi, σελ. 128.

² Πβλ. τὰς δύο περὶ Γαλλοκρατίας ἐν Λευκάδι διαλέξεις τοῦ κ. Σπ. Βλαντῆ, εὐγενῶς ἀνακοινωθείσας μοι ἐν χειρογράφῳ καὶ προσεχῶς δημοσιευθησομένας ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ συλλόγου «Παρνασσός».

³ Ἡ προκήρυξις σώζεται ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ Λευκάδος.

⁴ Δυνάμει ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1799.

⁵ Τὸ ἔγγραφο τοῦ 1816 δίδει τὴν περιεργὸν λεπτομέρειαν, ὅτι τὸ μονοπώλιον τοῦ διυλισμένου οἴνου, ἐπαυσε νὰ εἶναι προσοδοφόρον ἀπὸ τῆς διαδόσεως ὑπὸ τῶν Ἀγγλων τοῦ διαφεύγοντος τὸ μονοπώλιον βουμίου.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Α'

Ἡ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ
ΛΕΥΚΑΔΟΣ

Διὰ τοῦ παρόντος ἐπιμέτρου θὰ ἐπιχειρήσωμεν ὅ,τι καὶ εἰς τὰ προηγούμενα τμήματα, νὰ συμπληρώσωμεν δηλαδὴ τὰς δημοσιονομικὰς ἡμῶν πληροφορίας διὰ πλουτολογικῶν τοιούτων. Καὶ περὶ μὲν τῆς νήσου Λευκάδος ὁ Γριμάνης κατέλιπε τὴν ἐξῆς ἀρτίαν εἰκόνα:¹

«Ἡ νῆσος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὄρεινῆ, τρέφει 11,800 ἀμνοὺς καὶ 16,000 αἴγας. Περιλαμβάνει 8 μικρὰς πεδιάδας καὶ διαφόρους κοιλάδας καὶ λόφους καλῶς καλλιεργημένα· τὰ ἄφθονα ὕδατα ἐπιτρέπουσι τὴν λειτουργίαν 60 ἀλευρομύλων καὶ τὴν κηπουρικὴν καλλιέργειαν· ἄλλοτε ἠὲδοίμει πρὸς δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν ὄφελος ἢ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ, ἣτις εἶναι εὐκταῖον νὰ ἐπιτραπῇ καὶ αὐθις.

«Πολλὰ δ' ὑπάρχουσιν ἄλλα προϊόντα καὶ πάντα καλῆς ποιότητος καὶ δὴ ποικίλα δημητριακά, λίνον, ἔλαιον, οἶνος, ὀλίγη μέταξα, βαλανίδια, τυρός, ἔριον, μέλι καὶ κηρός.

«Ἐξαιρέσει ὀλίγων σιτηρῶν, κρεάτων καὶ καυσοξύλων, ἅτινα προέρχονται ἐκ Τουρκίας, οἱ χωρικοὶ εἶναι τελείως αὐτάρκεις καὶ ἔχουσι μάλιστα πλεόνασμα εἰδῶν τινων, λ. χ. ἐλαίου, οἴνου καὶ τυροῦ, ἅτινα στέλλονται εἰς τὴν Κυρίαρχον ἐπὶ τῶν πλοίων τῶν μεταφερόντων τὸ ἄλας. Τοῦτο εἶναι ὄντως ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων προϊόντων τοῦ τόπου, ἀφοῦ εἰς τὰς νέας καὶ παλαιὰς ἀλυκὰς συλλέγονται ἐνιαυσίως ἀπὸ 8 ἕως 10,000 mozzi ἄλατος, ὅπερ μεταφερόμενον εἰς Βενετίαν καὶ μεταγγιζόμενον ἐκεῖθεν εἰς τὰς ἠπειρωτικὰς κτήσεις, ἀκόμῃ δὲ καὶ εἰς τὴν Λομβαρδίαν, τρέφει κλάδον σπουδαῖον τοῦ ἡμετέρου ἐμπορίου.

¹ Βλ. σελ. 49-50, 51-3, ἄς συνοψίζω ὀλίγον.

«Αἱ ἐξαγωγαὶ τῆς Λευκάδος δύνανται νὰ ὑπολογισθῶσιν εἰς 7,600 τσεκίνια κατ' ἔτος, αἱ δὲ εἰσαγωγαὶ (ὧν τὰ δύο τρίτα προέρχονται ἐκ Τουρκίας καὶ Σενεγάλης¹ καὶ τὸ ἕτερον τρίτον ἐκ Βενετίας) εἰς 6,480.

Μεταβαίνων (βλ. σελ. 52) εἰς τὴν βιομηχανικὴν παραγωγὴν ὁ γενικὸς προνοητὴς τῆς θαλάσσης γράφει:

«Κατασκευάζονται ἐν Ἀγίᾳ Μαύρᾳ πάντα τὰ λινὰ καὶ βαμβακερὰ ὑφάσματα, ἅτινα χρειάζονται οἱ χωρικοί.² Χῆσι τινες εἰσήγαγον καὶ βιομηχανίαν μεταξωτῶν ὑφασμάτων ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀστοῖς.

«Τἀνάπαλιν λείπουσι πᾶσαι αἱ λοιπαὶ μηχανικαὶ τέχναι, πλὴν τῆς ἀλιείας εἰς τὰ τουρκικὰ διδάρια τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Μεσολογγίου, ἐργασίας, ἣτις ἀφίνει κέρδη ἐλάχιστα, στερεὶ τοὺς τόπους γεωργῶν καὶ γεννᾷ συχνάκις δυσάρεστα ἐπεισόδια μὲ τοὺς Τούρκους».

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία ἦσαν καὶ αὐτὰ ἐν καταπτώσει.

«Ζῆ εἰσέτι, λέγει ὁ Γριμάνης (σελ. 51), ἡ παράδοσις τοῦ ἀγκαιίου ἐμπορίου, εἰς ὃ ἐπεδίδοντο οἱ Λευκάδιοι μεταφέροντες εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως τὰ ἐκ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἐξαγόμενα καὶ ὀργανοῦντες τακτικὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν γειτονικῶν ὀθωμανικῶν ἐπαρχιῶν. Πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ἔκτοτε ἤλλαξεν εἴτε ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων εἴτε, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας, ἢ τοῦ ἐμπορίου, ὅπωςδὴποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Λευκάδιοι ἀπώλεσαν τὰ πλοῖά των μὴ κρατήσαντες ἢ μικρὰς λέμβους, ἀρκούσας μόνον εἰς τὴν ἀπὸ νήσου εἰς νήσον ἐπικοινωνίαν, τὸ δ' ἐμπόριον τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Στερεᾶς ὑπηρετοῦσι νῦν πλοῖα αὐστριακά, νεαπολιτανικά, γαλλικὰ ἢ μεσολογγιακά».

Εἰς ταῦτα ὁ Σαιν-Σωβὲρ³ προσθέτει ὀλίγας μόνον λεπτομερείας ἐξαίρων τὴν ἔκτακτον ποιότητα τῶν λαχανικῶν, τὴν

¹ Πόλις τῆς Ἰταλίας, ἐνθα ἐγένετο περίφημος ἐμποροπανήγυρις (Σ. Σ.).

² Τούτων δίδει ὁ Γριμάνης τὴν ἐξῆς ἀπαρίθμησην: cioè rasse, sangone, cappotti, varie sorte di tele di lino, nonche dimiti, sesse e bombasine.

³ Σελ. 333-335.

ἀφθονίαν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων, τὴν καλὴν ποιότητα τοῦ ἐλαίου,¹ τὴν εὐφορίαν καὶ τὴν ποικίλην παραγωγὴν τῆς πεδιάδος τῆς Ἀμαξιτικῆς, συνάμα ὅμως δὲν ἀποσιωπᾷ ὅτι καυσόξυλα καὶ κρέατα σπανίζουσιν, ὅτι ἡ ναυτιλία εἶναι ἐν πλήρει μαρασμῷ² καὶ ὅτι τὸ μόνον σπουδαῖον ἀντικείμενον ἐμπορίας εἶνε τὸ ἄλας, ὅπερ ἐξήγητο καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Σουηδίαν.

Τὴν ἀκρίθειαν τῶν πληροφοριῶν τοῦ Γριμάνη ἐπιβεβαιῶν ἐξ ἄλλου δίδων συνάμα μᾶλλον συγκεκριμένην ἰδέαν αὐτῶν καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 6 πίναξ τοῦ Σκροφάνη, ἔχων ὡς ἐξῆς:

Ἐνιαύσιαι ἐξαγωγαί.

Προϊόντα	Ποσότης	Τιμὴ	Ὀλικὴ ἀξία εἰς βεν. τσεκ.	Τόπος ἐξαγωγῆς
Ἐλαιον	3,000 βαρ. ἀνὰ διετίαν	4 τσ. τὴν βαρ.	6,000	Βενετία
Οἶνος	800 βαρ.	Πρὸς 22 λιρ. τὴν βαρ.	800	Κέρκυρα καὶ Ρούμελη
Μέλι καὶ κηρός	—	—	350	Βενετία
Τυρός	—	—	500	Κέρκυρα καὶ Ρούμελη
Ἄλας	30 φορτ. 4 χιλ. σάκ. 50 λιτρ.	Πρὸς 3 σολδία τὴν λίτραν	40,909.2	Βενετία καὶ Ἴόνιοι νῆσοι
Κοράλια κτλ.			300	Σικελία καὶ Λιβόρνον
			Σύνολον 48,859.2 ³	

Ἐνιαύσιαι εἰσαγωγαί.

Προϊόντα	Ἀξία
Διάφορα ἰδίως σιτηρὰ, ὄσπρια, πανιά μάλινα λευκά, σίδηρος, ὑφάσματα, καπνός. ἐκ ποικίλων προελεύσεων.	Σύνολον 13,500 βενετ. τσεκίνα.

¹ Περὶ τοῦ οἴνου λέγει ἀπλῶς ὅτι οἱ λευκάδιοι οἴνοι, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Ἀθήναιος, (βιβλίον Α', Κεφ. 25), δὲν ἐξετιμῶντο ἕνεκα τοῦ ἀναμιγνυομένου γύψου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (βλ. Εὐστάθιον, Σχόλια εἰς Ὀμήρου Ὀδύσειαν, Βιβλίον VIII, 3).

² «Οἱ Λευκάδιοι, λέγει, στεροῦνται σχεδὸν παντελῶς ναυτιλίας ἐξαρτώμενοι σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν ἐκ τῶν Πρεβεζαίων».

³ Ὁ Γριμάνης πιθανῶς ὑπολογίζει τὸ ἄλας εἰς τὴν τιμὴν, εἰς ἣν θὰ ἀνελόγει τοῦτο τῆ βενετικῆ κυβερνήσει, οὕτω δ' ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη πρὸς τὸν Σκροφάνην διαφορά.

Ὡς πρὸς τὴν Πρεβεζαν καὶ τὴν Βόνιτσαν οἱ Σαῖν-Σωθὲρ καὶ Σκροφάνη παριστῶσι τὰ πράγματα πολὺ βροδιότερα ἢ ὁ Γριμάνης.

Ὁ τελευταῖος περιορίζεται εἰς τὰ ἐξῆς (σελ. 50-51):

«Αἱ ἡμέτεραι ἐξοχότητες κατέχουσιν ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου τὰς πόλεις Πρεβέζης καὶ Βονίτσης μὲ τὰς μικρὰς αὐτῶν περιοχάς. Ἡ τῆς Πρεβέζης εἶναι ὀλίγον εὐφορος καὶ ἀριθμεῖ 1,840 κατοίκους, ἡ δὲ δευτέρα, ἣτις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον καλλιεργημένη, περὶ τὰς 2,000. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ Πρεβεζα ἐξάγει ἀντικείμενα ἀξίας 2,454 τσεκινίων, ἡ δὲ Βόνιτσα 1,776 ἀπέναντι εἰσαγωγῶν ἀξίας 2,352 καὶ 1,577 τσεκινίων, προερχομένων ἐν μέρει ἐκ τοῦ Βενετικοῦ καὶ ἐν μέρει ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους.

«Οἱ ἀριθμοὶ δίδουσιν ἀρκούσαν ἰδέαν τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῶν χωρῶν τούτων, ἐξ ὧν ἐν τούτοις ἡ τῆς Βονίτσης δύναται νὰ βελτιωθῇ διὰ τῆς ὀσημέραι ἐπεκτεινομένης καλλιεργείας, ἡ δὲ τῆς Πρεβέζης διὰ τῆς παρατηρουμένης ἀναπτύξεως τῆς ἐμπορίας».¹

Οἱ πίνακες τοῦ Σκροφάνη ἄλλως παριστῶσι τὰ πράγματα κατὰ τούτους ἡ Πρεβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα εἰσήγαγον ἐμπορεύματα ἀξίας 11,000 καὶ 3,800, ἐξήγαγον δὲ ἀξίας 19,181 καὶ 4,463.² ἐπίσης ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς Πρε-

¹ Ἡ μόνη βιομηχανία ἣτις ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τοῦ γενικοῦ προνοητοῦ καὶ ἠξιώθη μάλιστα ὑπ' αὐτοῦ εἰδικοῦ σημειώματος, εἶναι ἐργοστάσιον τι χυλοῦ γλυκορρίζης, ἰδρυθὲν ὑπὸ γάλλου τινὸς ἐν Βονίτση. Ὁ γάλλος οὗτος, ἐκ Τάραντος ἐλθὼν, ἐπρομηθεύετο τὴν πρώτην αὐτοῦ ὕλην ἐξ Ἄρτης ἢ δ' ἠπειρωτικῆ γλυκορρίζα ἐφημίζετο ὡς ἐξαιρετός. Τοῦτο ἐξηγεῖ πιθανῶς πῶς τὸ ἐν Βονίτση ἐργοστάσιον ἠδδοκίμει ἐν ᾧ ἀπόπειραι πρὸς ἐμφύτευσιν τῆς αὐτῆς βιομηχανίας ἐν Ζακύνθῳ ἐναυάγησαν (πβλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 155 σημ. 3).

² Ἴδου οἱ δύο πίνακες (βλ. τομ. Γ', ἀρ. 2 καὶ 4).

ΠΡΕΒΕΖΑ

Ἐνιαύσιαι ἐξαγωγαί.

Ἐλαιον	2,000	τσεκίνα βενετικά
Σίτος, ἀραβόσιτος, κριθή, βρώμη	15,272.16	» »
Λαχανικά, ὄσπρια καὶ ἄλλα δημητριακά	1,909. 2	» »
Σύνολον ἐξαγωγῶν	19,181	» »

θεζυγῆς¹ ὁ Σαῖν-Σωθέρ υπολογίζει αὐτὸν εἰς 7-8,000 ψυχάς, ὁ δὲ Σκροφάνης (Γ', σελ. 17) εἰς 10,000.

Μὴ ἀνευρόντες τὰς Ricerche statistiche intorno alla citta e territorio di Prevesa τοῦ Καρόλου Armeni² δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ τοῦ ποῦ κεῖται ἡ ἀλήθεια. Αἱ ἀντιφάσεις δύνανται ὅμως κάλλιστα νὰ συμβιβασθῶσι.

Γνωρίζομεν ὅτι ἡ Πρέβεζα, ἥτις, ὅτε ἀνεκτῆθη καὶ αὐθις ὑπὸ τῆς Βενετίας διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Πασσάροβιτς, ἀπετελεῖτο ἐξ 60 καλυθῶν ποιμένων καὶ ἀλιέων καὶ δύο ἢ τριῶν οἰκιῶν,³ εἶχε σπουδαίαν αὐξησιν πληθυσμοῦ λόγῳ τῶν πανταχόθεν τῆς Ἡπείρου καταφευγόντων ἐν αὐτῇ προσφύγων.⁴ Ἐξ ἄλλου, μολο-

Ἐνιαύσιαι εἰσαγωγαί.

Πλείστα εἶδη, ἰδίως ὑφάσματα, καπνός, σίδηρος, ξυλεία, οἶνοι, ἐνδύματα	11,000	»	»
Ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον +	8,181.18	»	»

ΒΟΝΙΤΣΑ

Ἐνιαύσιαι ἐξαγωγαί.

Ἐλαιὸν	1,600	τσεκίγια βενετικά
Σίτος, ἀραβόσιτος, κριθή, βρώμη	1,909. 2	»
Λαχανικά, ὄσπρια καὶ ἄλλα δημητριακά	954.12	»
Σύνολον	4,463.14	»

Ἐνιαύσιαι εἰσαγωγαί.

Διάφορα ἀντικείμενα, βακαλάος, ὑφάσματα, καπνός, σίδηρος	3,800	»	»
Ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον +	663.14	»	»

¹ Περὶ τῆς Βονίτσας αἱ στατιστικαὶ τοῦ Σαῖν-Σωθέρ συμπίπτουσι πρὸς τὰς τοῦ Γριμάνη.

² Ἀνακοίνωσις ὑπ' αὐτὸν τὸν τίτλον ἐγένετο εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν· βλ. κατάλογον τῶν ἀνακοινώσεων παρὰ Μουστοξυδῆ, Ἀνάλεκτα σελ. 21.

³ Βλ. Σαῖν-Σωθέρ Β' 263· οἱ κάτοικοι τῆς Πρέβεζης εἶχον ἐγκαταλείψῃ αὐτήν, ὅτε συνεπεῖα τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς εἶχεν ἐπιστραφῆ τῇ Τουρκίᾳ (βλ. ἄνωτ. σελ. 233 σσμ. 3).

⁴ Βλ. Σκροφάνην, τόμ. Γ' σελ. 17.

νοτὶ ἦτο πτωχὴ καὶ τὰ παραγόμενα ἐν αὐτῇ δημητριακὰ δὲν ἤρκουν νὰ θρέψωσι τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐπὶ τρεῖς μῆνας, ἡ ἐξοχος αὐτῆς γεωγραφικὴ θέσις τὴν καθίστα κέντρον διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου.¹ Ἀρκεῖ λοιπόν, ὅπως συμβιβασθῶσι τὰ διεστῶτα, νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ μεγάλη μεταβολὴ συνετελέσθη ἐντὸς τῶν 35 ἐτῶν, ἅτινα χωρίζουσι τὰς ἐκθέσεις τοῦ Γριμάνη τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σκροφάνη καὶ Σαῖν-Σωθέρ.

Προσθετέον ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπως πάντοτε σχεδόν, ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς βενετικῆς διοικήσεως ἦτο ἡ τουρκικὴ τοιαύτη, ἥτις διὰ τῆς ὠμότητος καὶ τῆς ἀμαθείας τῆς προεμήθευεν εἰς τὴν πρώτην ἀφθόνην Ἑλλήνας κατοίκους καὶ μετ' αὐτῶν ἐμπόριον, βιομηχανίαν καὶ γεωργίαν.

Καὶ κατὰ τοὺς αἰῶνας μὲν τῆς ἀκμῆς ἡ Βενετία ἐγνώριζε νὰ ἐπωφελεῖται τῶν τοιούτων δῶρων τῆς τύχης, ὅτε ὅμως περιῆλθον ὀριστικῶς εἰς αὐτήν αἱ κτήσεις τοῦ Ἀμβρακικοῦ εὐρίσκετο εἰς τοιαύτην κατάπτωσιν, ὥστε οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως ὑποβοηθήσῃ τὴν ἀναζωογόνησιν τῶν δύο μικρῶν ἐπαρχιῶν.

Οὕτως ὁ ἐλαιὸν τῆς Πρέβεζης, ὅστις τότε παρήγεν ἔλαιον θεωρούμενον ἀνώτερον παντὸς ἄλλου ἐλληνικοῦ, δὲν εἶχε φυτευθῆ ἀρωγῇ τῆς Βενετίας, ἥτις τουναντίον προσεπάθησε νὰ διατηρήσῃ χάριν τοῦ στόλου τῆς τὰ δάση ἅτινα ἀντικαθίστων οἱ Πρέβεζαῖοι δι' ἐλαιοδένδρων.²

Ἐπίσης ἡ στενὴ ἐμποροκρατικὴ ἀντίληψις, οἱ ἀπηρχαιωμένοι κανονισμοί, ἡ βαρεῖα φορολογία καὶ ἡ ἀπληστία τῶν προνοητῶν ἠμποδίζον τὴν Πρέβεζαν νὰ μονοπωλήσῃ, ὡς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ τὸ πράξῃ, τὸ ἐμπόριον τῆς νοτίου καὶ μέσης Ἡπείρου (βλ. Σαῖν-Σωθέρ, τόμ. Γ' Κεφ. XXIII).

¹ Βλ. Σκροφάνην, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Σαῖν-Σωθέρ Β' 267.

² Ἡ σύγκλητος εἶχεν ἀπαγορεύσῃ τὴν κοπὴν τῶν δένδρων, ἐφ' ὧν ἐτέθη τὸ σῆμα τοῦ Ἁγίου Μάρκου· οἱ Πρέβεζαῖοι ὅμως κατεστρατήγησαν τὴν διάταξιν ποιούντες παρὰ τὴν ῥίξαν βαθείας ἐγκοπῆς, αἵτινες ἐπέφερον τὸν ταχὺν μαρασμὸν (βλ. Σαῖν-Σωθέρ, Β' 253-254).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Β'

ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ (ΕΤΗ 1799-1816)

Ἡ ἀπὸ τριετίας, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ τοῦ κ. Λαυράνου ὡς ἀρχαιοφύλακος, διενεργουμένη τῇ ἀνεκτιμήτῃ συνεργασία τοῦ κ. Σπ. Βλαντῆ τακτοποιήσις τοῦ ἀρχείου Λευκάδος¹ ἔφευρεν εἰς φῶς πλείστα ἱστορικὰ ἔγγραφα μεγίστης ἀξίας καὶ διὰ τὴν καθόλου ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ πολλὰ διαφωτίζοντα τὴν ἱστορίαν τῆς τοπικῆς δημοσίας οἰκονομίας ἐκ τούτων κατὰ προτίμησιν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τοὺς προϋπολογισμοὺς καὶ ἀπολογισμοὺς τῶν δύο πρώτων ἐτῶν τῆς Ἰονίου πολιτείας καὶ τὰ κυριώτερα τῆς ἤδη μνημονευθείσης ἐκθέσεως τοῦ 1816.

I

Προϋπολογισμοὶ τῆς Ἰονίου Πολιτείας.

Οἱ προϋπολογισμοὶ οὗτοι μὴ χρήζοντες σχολίων ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

**Προϋπολογισμὸς Λευκάδος
ἀπὸ 1 Δεκεμβρίου 1798-30 Νοεμβρίου 1799.**

Ἔσοδα.²

Ἐκ τῆς συνολικῆς ἐνοικιάσεως τῶν φόρων	γρ.	33,309	παρ.	20
» τῶν ἰχθυοτροφείων	»	3,173	»	23
» » ἀλυκῶν	»	3,509	»	23
» τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ	»	2,803	»	9
» τῶν δεκάτων Μεγανησίου	»	422	»	16
» τοῦ rioratronu τοῦ Ἀγ. Δημητρίου	»	80	»	
Σύνολον ἐσόδων	γρ.	43,298	παρ.	11

¹ Πόσους κόπους καὶ ὀπίσθη μέθοδον ἀπαιτεῖ ἡ τακτοποίησις αὐτῆς μαντεύουσιν ὅσοι ἐνθυμοῦνται εἰς ὁποίαν κατάστασιν εἶχε περιέλθῃ τὸ πολυτιμότερον τοῦτο ἀρχεῖον, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ μανθάνοντες ἐν μέσῳ τίνων χαρτίων εὐρέθησαν ἔγγραφα, ἀνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ γραφῆ ἱστορία τῆς ὠραίας καὶ εὐάνδρου νήσου.

² Ὡς μονὰς νομισματικῆ λαμβάνεται τὸ γρόσιον ὑποδιαϊρούμενον

Ἔσοδα

α' κατηγορία: στρατιωτικαὶ δαπάναι

Διὰ τοὺς δύο λόχους Ἰωάννου Βλασσοπούλου καὶ Νικ. Παλόγου (ἐκ 2 λοχαγῶν, 2 λοχιῶν, 4 δεκανέων καὶ 60 ἀνδρῶν)	γρ.	16,516	παρ.	10
Διὰ τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ Ρωσσο-Τούρκους	»	8,212	»	20
Διὰ δρόμωνα (brigantino) τοῦ Κωνστ. Ψουρρά (1 πλοίαρχος, 1 πηδαλιούχος 12 ναῦται)	»	3,604	»	15
Σύνολον α' κατηγ.	γρ.	28,333	παρ.	5

β' κατηγορία: πολιτικαὶ δαπάναι

Ἐκκλησιαστικαὶ δαπάναι (2 Λατῖνοι ἱερεῖς 600, 1 Ἑλλῆν 64.8)	γρ.	664	»	8
Νοσοκομεῖον (1 ἰατρὸς 396.12, εἰς χειρουργὸς 284.12, εἰς νοσοκόμος 132.12)	»	791	»	8
Μισθοδοσίαι ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν ἐπιλέκτων (cernide)	»	1,140		
Φρουροὶ τοῦ φρουριδίου (fortino)	»	180		
Πρόεδρος καὶ γραμματεὺς τῆς ἀντιπροσωπείας (deputazione)	»	702		
Ἐλεγκτῆς (ragionato)	»	432		
Διάφορα ἐνοίκια οἰκοδομῶν	»	208		
Σύνολον β' κατηγ.	γρ.	4,419	παρ.	16
Σύνολον ἐσόδων	»	43,298		
» τοπικῶν δαπανῶν	»	32,752		
Περίσσευμα	γρ.	10,546		

εἰς 40 παράδες. Τρία δὲ γρόσια καὶ ὀκτὼ παράδες ἀπετέλουν ἐν τάλληρον.

Προϋπολογισμὸς ταμείου Λευκάδος
ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1799-31 Αὐγούστου 1800.

Ἔσοδα.

1) Τελωνεῖον τάλληρα 3,437 πρὸς 3 γρ. 8 παρ. ἕκαστον	γρ. 10,826 παρ. 22
2) Δέκατα τάλληρα 5,800 πρὸς 3 γρ. 8 παρ. ἕκαστον	» 18,270
3) Δέκατα νησιδῶν Ἀρκούδι κτλ. τάλ. 83 $\frac{1}{3}$ »	262 » 20
4) Δεκάτη πλίνθων τάλλ. 39	» 122 » 34
5) Φόροι σπίνας, οἴνου, ζώων, δερμάτων, μονοπωλίου ἄριου, παιγνιοχάρτων, στατήρος, διυλισμένου οἴνοπνεύμα- τος, οἵτινες εἶχον καταργηθῆναι καὶ εἶτα ἀνασυνεστήθησαν διατάγματι τῆς Γε- ρουσίας ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1799	» 3,256 » 17
6) Ἰχθυοτροφεία (ἐνοικίσεις τριετῆς μέχρι 17 Φεβρουαρ. 1802)	» 3,173 » 23
7) Ἄλυκαὶ (ἐνοικίσεις ἑξαετῆς μέχρι 17 Φεβρουαρ. 1805)	» 3,509 » 23
1) Μονοπώλιον καπνοῦ (ἐνοικίσεις διετῆς μέχρι 15 Φεβρουαρ. 1801)	» 2,803 » 9
	γρ. 42,265 παρ. 28
9) Πρόσθετα δικαιώματα (carati et regalie) »	592 » 35
εἰσπραττόμενα ἄλλοτε χάριν δημο- σίων ὑπαλλήλων	» 2,395 » 34
	γρ. 45,253 παρ. 17

Ἐξοδα.

Ταῦτα ὀλίγον διαφέροντα τῶν τοῦ προηγουμένου προϋπο-
λογισμοῦ ἔχουσιν ὡς ἐξῆς:

Δαπάναι α' κατηγορίας	29,396 ἀντὶ 28,333 γρ.
» β' »	5,036 » 4,419 »
Σύνολον	34,432 » 32,752 »

Λεπτομέρειαι δίδονται μόνον περὶ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς,
ἣτις ἀποτελεῖτο ἐξ ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, ἑνὸς δεκανέως ἢ baria-
tar (sic) καὶ 15 στρατιωτῶν· δαπάνη ἐνιαυσία 6,364.23 $\frac{1}{2}$.

Σύνολον ἐσόδων	γρ. 45,253 παρ. 17
» δαπανῶν τοπικῶν »	34,432 » 10
περίσσευμα	γρ. 10,821 παρ. 7

Ἀπολογισμὸς 1 Σεπτ. 1799-31 Αὐγούστου 1800

Εἰσπραχθήσαν:

1) Ἐκ τοῦ τελωνείου 3,437 τάλληρα .	γρ. 10,826 παρ. 22
2) » τῶν δεκάτων 5,800 »	» 18,270
3) » » » διαφόρων νησιδίων 83 $\frac{3}{9}$ ταλλ.	» 262 » 20
4) » τοῦ φόρου τῶν πλίνθων ταλλ. 39 »	122 » 34
5) » διαφόρων φορίσκων ἐπὶ τινὰ και- ρὸν καταργηθέντων :	
α') Φόρος οἴνοπνεύματος	γρ. 493 παρ. 20
β') » ζώων	» 749 » 16
γ') » παιγνιοχάρτων	» 310 » 29
δ') » δερμάτων	» 292 » 18
ε') » ἄρτου	» 255 » 35
ς') » οἴνου (spina)	» 760 » 14
ζ') » στατήρος	» 347 » 11
6) Ἐξ ἰχθυοτροφείων	γρ. 3,173 » 23
7) » ἄλυκῶν	» 3,509 » 23
8) ἐκ καπνοῦ	» 2,803 » 9
Σύνολον	γρ. 42,177 παρ. 34

II

Ἡ ἔκθεσις τοῦ 1816.

Ἡ ἔκθεσις αὕτη,¹ ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀποτελεῖται ἐκ πίνα-
κος καὶ ἱστορικῶν σχολίων. Καὶ ὁ μὲν πίναξ ἐν ἀκριβεῖ μετα-
φράσει ἔχει ὡς ἐξῆς:

¹ Ὁ τίτλος αὐτῆς ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Santa-Maura Giunio» 1816»

«Statto descrittivo delli dazi tutti ed altri rami di Ren-
dita pubblica dell' Isola di Santa-Maura con dichiarazione

Α' Πίναξ τῶν προσόδων.

Όνομα προσόδου	Διάρκεια ἐνοικιάσεως	Εἰσπραττόμενα	
		Γάλλῳ	Παρ.
1) Δεκάτη καὶ χορτιατικὸν Λευκάδος	ἕξ ἔτη	9,670	
2) » » » Μεγανησίου	τέσσαρα »	883	125
3) Jus patronatu Ἀγ. Ἡλία	» »	82	192
4) Ἀλυκαὶ καὶ μονοπώλιον ἄλατος .	ὀκτὼ »	8,061	146
5) Τελωνεῖον	ἕξ »	9,875	31
6) Μονοπώλιον οἴνου πνεύματος καὶ φο- ρίσκει (dazietti)	» »	1,929	184
7) Μονοπώλιον καπνοῦ	— —	3,410	
8) Ἰχθυοτροφεία	δύο ἔτη	2,022	
9) Ἐδαφονόμια	— —	214	80
10) Φέουδον κόμητος Μαστίι		81	198
Σύνολον		35,728	76

Τῶν σχολίων τὰ κυριώτερα ἐχρησιμοποίησαμεν ἤδη, γενικώ-
τερον δὲ δίδαγμα εἶναι ὅτι, ὅπως συνέβη καὶ ἀλλαγῶ οὕτω καὶ ἐν
Λευκάδι, κατὰ τὴν μεσολαβήσανσαν εἰκοσαετίαν 1797-1816, τὸ
βενετικὸν φορολογικὸν καθεστῶς ἐθίχθη μόνον ἐν τισὶ λεπτο-
μερείαις, ἐπιδιωχθείσης τῆς καταργήσεως ἐπαχθῶν φορίσκων
καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν μεγαλειτέρων φόρων, ἀλλ' οὐσιώ-
δης μετατροπῆ δὲν παρατηρεῖτο ἐκτὸς τῆς μεγάλης ἀνακουφί-
σεως, ἣν ἀπετέλει διὰ τοὺς Ἴονίους ἢ σὺν τῇ Βενετοκρατίᾳ
ἐξαφάνισις τῆς ἀρχῆς τῆς dominante.

Ἐπίσης δύναται τις νὰ συμπεράνη, ὅτι ὁ καταργηθεὶς
τῷ 1818 (βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 13) φόρος τῶν οἰκιῶν,
φόρος ἀνερχόμενος εἰς ὀκτὼ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ ἐνοικίου¹
εἰσπραττόμενος δὲ χάριν τοῦ φωτισμοῦ τῆς πόλεως, δὲν ἐπεβλήθη
ὑπὸ τῶν εἰσαγόντων τὸν φωτισμὸν Γάλλων· ἄλλως θὰ ἐμνημο-
νευέτο ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκθέσεως. Δὲν μνημονεύεται ὅμως ἄρα
εἰσῆχθη μετὰ τὸ 1816 καὶ θὰ ὑπῆρξε βραχύβιος εἰς ἄκρον, ἀπο-
τελῶν χιλιοστὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀμέσων φόρων
νὰ ρίζοβολήσωσιν ἐν Ἑπτανήσῳ.

del loro rispettivo annuo Prodotto, delli Misuri ed origini de
ogni imposta del principio dei contratti e loro durata e delli
Scadenze dei varii pagamenti. Fatto a Pubblico Iume».

¹ Ὁ φόρος ἐκτὸς τῆς Λευκάδος ἀπήντα μόνον ἐν Ζακύνθῳ ὅπου
κατηργήθη ἐπίσης τῷ 1818 καὶ ὅπου ἦτο κατὰ τι ἐλαφρότερος καί-
τοι ἢ Ζάκυνθος ἦτο πλουσιωτέρα καὶ εἰθισμένη εἰς φόρον οἰκοδομῶν
(τὸ fumatico) ἀγνωστον τέως τῇ Λευκάδι (βλ. Μέρος Γενικόν,
σελ. 206-207).

ΤΜΗΜΑ Ε'

ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΚΥΘΗΡΩΝ¹

I

Ἱστορία τῆς Κυθηραϊκῆς φορολογίας.

Ἡ κυθηραϊκὴ φορολογία ἔσχεν ἐπὶ Βενετοκρατίας ἰδιά-
ζοντα ὅλως χαρακτήρα· τοῦτον ἐξηγοῦσιν αἱ ἰδιαιτεραὶ τύχαι
τῆς νήσου ἀπὸ Φραγκοκρατίας καὶ ἐντεύθεν. Ἡ περίοδος αὕτη
δὲν ἐμελετήθη ἐπαρκῶς. Ὁ μόνος συγγραφέας Ἱστορίαν τῶν
Κυθῆρων Στάης,² ἀφιερῶ ὀλίγας μόνον σελίδας εἰς τοὺς ἀπὸ
τοῦ 13^{ου} μέχρι τοῦ 19^{ου} αἰῶνος χρόνους, ἔγραφε δ' εἰς ἐποχὴν,
καθ' ἣν μόνη ἢ ἐξωτερικὴ ἱστορία ἐκίνει τὴν προσοχὴν.

Εὐτυχῶς περὶ μὲν τῆς ἱστορίας τῶν Κυθῆρων εὗρον ἱκανὸν

¹ Τὸ ταμεῖον Κυθῆρων δὲν ἐξηρτήθη πάντοτε ἐκ τῆς Ἑπτανήσου
(Isole di Levante). Κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα (βλ. προϋπολογισμοὺς 1638
καὶ 1641, Bilanciι τομ. Α', σελ. 538 καὶ 572) ἀπετέλει μέρος τοῦ
«βασιλείου Κρήτης» ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος τῆς ἐπὶ βραχὺ ἐπα-
νακτηθείσης Πελοποννήσου (βλ. ἔκθεσιν Λορεδᾶν παρὰ Λάμπρῳ,
σελ. 361).

Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι τὰ Κύθηρα δὲν ἐξηρτήθησαν ἀπὸ
τῆς γείτονος Κρήτης καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐν τῇ νήσῳ τοῦ
Μίνως Βενετοκρατίας· ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1582-1583 (Bilanciι,
Α', σελ. 320) φέρει τὰ Κύθηρα μεταξὺ τῶν Isole di Levante. Ἦκουσα
συχνάκις Κυθηρίους παραπονουμένους, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον
προσκολλᾷ αὐτοὺς πότε εἰς ἓνα νομὸν καὶ πότε εἰς ἕτερον· ἀνάλογον
παραπόνον ἠδύναντο νὰ διατυπώσωσιν οἱ προπάτορες αὐτῶν κατὰ τῆς
βενετικῆς συγκλήτου. Προσθέτω ὅτι κατ' ἐμὲ κριτὴν τὰ Κύθηρα ἔδει
νὰ ἐξαρτῶνται εἴτε ἐκ τοῦ νομοῦ Ἀττικῆς, λόγῳ τῆς μετὰ τοῦ Πει-
ραιῶς πυκνῆς συγνοινωνίας καὶ τῆς ἐν τῇ ἐπινείῳ τούτῳ πολυαριθμοῦ
κυθηραϊκῆς παροικίας, εἴτε ἐκ τοῦ νομοῦ Ζακύνθου λόγῳ τῆς κοινῆς
ἱστορίας καὶ νομοθεσίας. Μόνον δὲ διὰ τοιαύτης τινὸς λύσεως θὰ τεθῆ
τέρμα καὶ εἰς παρατηρουμένην ἀδικίαν, τὸν συστηματικὸν δηλαδὴ
ἀποκλεισμὸν τῶν Κυθηρίων ὑποψηφίων ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων
ἐκλογέων.

² Βλ. Raccolta di antiche autorità riguardanti l' isola di
Citera (Πίσα, 1847).

ὕλικόν παρὰ τῷ Σάθα,¹ περὶ δὲ τῆς δημοσιονομικῆς καταστάσεως τῆς νήσου πλεῖστα ἐν τοῖς βενετικῶν ἀρχείοις. Ὡστε τὸ θέμα δὲν παρουσιάζει πλέον καμμίαν δυσκολίαν.

Ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως αἱ περιπέτειαι τῆς νήσου ἔσχον ὡς ἐξῆς: Κατ' ἀρχὰς αὕτη ἦτο φέουδον τῶν 4 ἀδελφῶν Βενιέρη, οἵτινες διένειμον αὐτὴν μεταξὺ των, ἀφ' οὗ τὴν διήρσαν εἰς 24 διαμερίσματα (caratti). Τῷ 1363 οἱ Βενιέραι ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης. Ἡ ἀπερίσκεπτος αὕτη πράξις ἐτιμωρήθη αὐστηρότατα. Ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία ἀπεκεφάλισε τρεῖς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐδήμωσε πάσας τὰς κτήσεις των. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μετ' ὀλίγα ἔτη ἀπέδωκε πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν κτήσεων τούτων, ἀκριβῶς δὲ 13 καράττα ἐπὶ 24,² πλὴν ἐπεφύλαξεν ἑαυτῇ πᾶσαν τὴν πολιτικὴν διοίκησιν.³

Ἀπὸ φορολογικῆς ἀπόψεως ἡ Βενετία, ὑπεισεληθεύσα εἰς τὰ δικαιώματα τῆς οἰκογενείας Βενιέρη, ἐφέρετο οὐχὶ ὡς κυρίαρχος, ἀλλ' ὡς τιμαριούχος. Διὰ τὴν μεταχειρισθῶμεν τὴν φρασιολογίαν τοῦ Βάγνερ⁴ τοὺς Κυθηρίους καὶ τὴν Κυβέρνησιν συνέδεε φορολογικὴ σχέση οὐχὶ δημοσίου, ἀλλ' ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἡ Βενετία δὲν ἐζήτει φόρους, ἀλλὰ πρόσδοτον εἰς τὰ ὄμματά της οἱ Κυθηριοὶ ἀνεφαίνοντο οὐχὶ ὡς φορολογούμενοι ἀλλ' ὡς ἐπίμορτοι καλλιερρηταί. Συνέπεια τούτου ὑπῆρξεν, ὅτι ἀπῆται παρ' αὐτῶν οὐχὶ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις κτήσεις ἀπαντω-

¹ Βλ. κυρίως τομ. VI ἐν σελ. 299-311 τὴν ἀναδημοσίευσιν πολυτιμοτάτου ὑπομνήματος: «L' antiche memorie dell' Isola di Cerigo ridotti in quatri scritti» (ἰδίως τὰς σελίδας 303-304), ὡς καὶ τὰς ἐκθέσεις τῶν προνοητῶν Superanti (14 Νοεμβρίου 1545) καὶ Baffo (1547) τομ. VI, σελ. 286-289 καὶ 289-295.

² Κατ' ἀρχὰς (τῷ 1374) εἶχον ἀποδοθῆ 14 $\frac{2}{5}$ καράττα. Ἐπειτα ὅμως (τῷ 1395) ἀνακαλυφθέντος ὅτι τινὰ τῶν ἀποδοθέντων διαμερισμάτων ἀνήκον εἰς τινὰ τῶν ἐπ' ἐσχάτῃ προδοσίᾳ ἀποκεφαλισθέντων, ἐγκαθιδρύθη ἡ ἀναλογία 13 πρὸς 11, ἢ μέχρι τέλους διατηρηθεῖσα.

³ Ὁ Στάης (σ. 48) φαντάζεται ὅτι οἱ Βενιέρηδες ἐκάλεσαν αὐτοπροαιρέτως τοὺς Βενετούς.

⁴ Βλ. πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὸν τελευταῖόν του τόμον *Steuergeschichte vom Altertum bis zur Gegenwart* (Λειψία, 1910) Β:δλ. Α', Κεφ. Β' 2.

μένην δεκάτην, ἀλλὰ τὴν πολὺ βαρυτέραν τρίτην (terzarìa).¹

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ καταθλιπτικοῦ τούτου ἐμπραγμάτου βάρους, ὅπερ εἰσεπράττετο καὶ παρὰ τῶν ὑποτελῶν τιμαριούχων ἐν Κρήτῃ (βλ. Ψιλάκη, παραρτ. τομ. Β', σελ. 53), δὲν ὑπῆρξεν ἀνευ συνεπειῶν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς νήσου. Μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τὴν ἐπενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χαῖρεδδίν Βαρβαρόσσα,² οἱ Βενετοὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τὴν κτήσιν χώρας, ἥτις μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας εἶχε δι' αὐτοὺς μεγίστην σημασίαν,³ προσεπάθησαν νὰ ἐπισύρῳσιν ἐποίκους χορηγήσαντες πενταετὴ ἀσυδοσίαν. Αὕτη ὅμως ἐκρίνετο ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων ἀνεπαρκῆς, διότι τὸ βαρὺ τῆς τρίτης ἐπηύξανεν ὁ τρόπος τῆς εἰσπράξεως εἰς τ' ἀφεθέντα εἰς τὴν οἰκογενεῖαν Βενιέρη διαμερίσματα.⁴ Ἐντεῦθεν δέ, ὡς ἐδείξαμεν ἀλλαχοῦ, ἡ βραδεία πρόοδος τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κυθῆρων κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα.⁵

¹ Ὅτε ἀναδιφῶν τὰ βενετικὰ ἐγγράφα ἀπῆντησα διὰ πρώτην φοράν τὴν λέξιν *terzarìa* ἐνόμισα κατ' ἀρχὰς, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς λέξεως *decaria*· βεβαιωθεὶς ὅμως περὶ τοῦ ἐναντίου, ἀμέσως ὑπεπτεύθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ φόρου τιμαριωτικῆς φύσεως. Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐξηκριθῆσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱστορικῶν πηγῶν.

² Τῷ 1537· βλ. Στάην σελ. 53-4. Τῷ 1545 ὁ πληθυσμὸς κατὰ τὸν Σουπεράντι ἀνήρχετο μόνον εἰς 360 οἰκογενείας.

³ Βλ. περὶ τῆς σημασίας τῶν Κυθῆρων, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετὰ τῆς Κρήτης συγκοινωνίαν, τὴν ὠραίαν ἐκθεσιν τοῦ Ἰωάννου Σουπεράντι (ἐνθ' ἀνωτέρω).

⁴ Οἱ Βενιέραι κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ Marpei Baffo (Σάθας VI 292-3) ἐνωκίαζον τὸν φόρον εἰς ἐντοπίους δυνατοὺς (*potenti*), οἵτινες κατεπέεζον μέγαν τὸς χωρικούς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Baffo συνίστα τὴν ὑπ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως ἐκμίσθωσιν τοῦ φόρου. Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἰσηκούσθη. Πράγματι ἀνεῦρον εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας ἐγγράφον (ὑπ' ἀριθμὸν 6,930) συνταχθῆν τῷ 1765, διὰ τοῦ ὁποῦ οἱ Βενιέραι ἐνωκίαζον τὰς προσόδους τῶν ἀντὶ 1,350 δουκάτων εἰς τὸν Μόρμωρη. Ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ μνημονεύεται ὅτι τοῦ Μόρμωρη προκάτοχοι ἦσαν ὁ Παναγ. Σκουλιδᾶς καὶ ὁ Ἀνδρέας Στάης. Εἶχεν ἐν ἄλλοις λόγοις συνεχισθῆ ἡ παράδοσις νὰ ἐνοικιάζηται ὁ φόρος εἰς τὰς μεγάλας οἰκογενείας τῆς πόλεως Κυθῆρων. Ἴσως τοῦτο εἶναι μία τῶν ἐξηγήσεων τῆς ἄχρι σήμερον ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀστῶν ἀντιπαθείας.

⁵ Οὗτος ἠδῆξήθη ἀπὸ τοῦ 1545, ὅτε ἐγραφεὶν ὁ Σουπεράντης, μέχρι τοῦ 1583, ἔτος εἰς ὃ πιθανῶς ἀναφέρεται ὁ Καστροφύλακας, μόνον κατὰ 1,300 ψυχὰς (πρβ. τὸ ἡμέτερον ἄρθρον: Ὁ πληθυσμὸς τῶν Κυθῆρων κατ' ἀνεκδότους πηγὰς, «Οἶκ. Ἑλλάς» 8 Ὀκτ. 1911).

II

Λεπτομέρειαι περί τῆς φορολογίας ἐπὶ Βενετοκρατίας.

Ἐκτὸς τῆς τιμαριωτικῆς τρίτης, ὑπῆρχεν ἐν Κυθήροις δεκάτη διὰ τὰς προσόδους τῆς γῆς, ἄλλας ἢ τὰς ἐκ σπειρομένων γαιῶν, τελωνιακὰ τέλη ἐπὶ τε τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς, φόρος λιανικῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου, φόρος ἐπὶ τῶν ζώων καὶ τῶν κυφελῶν, πρὸς δὲ δικαστικὰ τέλη, εἰσπραττόμενα ἐπὶ τῇ βάσει ἐθίμων, καὶ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ.¹

Καὶ ἡ μὲν δεκάτη, ὅπως ἡ τρίτη, εἰσπραττέτο, φαίνεται, μόνον δυνάμει ἐθίμου (corrono senza capitoli, λέγει ἡ ἐκθεσις τοῦ 1772). Οἱ δὲ λοιποὶ φόροι εἶχον μὲν κανονισθῆ παλαιόθεν καὶ δὴ ὑπὸ τῆς γερουσίας (τῇ 26 Ἰουνίου 1545), τοῦ προνοητοῦ Λορεδάν (1672) καὶ τοῦ δασμολογίου τοῦ Ἀπριλίου 1678, πλὴν ἡ εἰσπραξίς των παρουσιάζει περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνος τοιαύτας ἀνωμαλίας, ὥστε ἡ ἀναχωνεύσασα τὸ ἰόνιον φορολογικὸν σύστημα Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπεκτείνῃ τὴν προσοχὴν τῆς καὶ εἰς τὰ Κυθηραϊκά.

Ἡ ἐκθεσις τοῦ Magistrato ἐπὶ τοῦ ζητήματος χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 29 Μαΐου 1772 (βλ. Senato Mar, da Giugno sino Novembre 1772, Filza 1147)² δύναται δὲ τις ν' ἀρυσθῆ ἐκ ταύτης πολλὰς πληροφορίας.

Ἐν πρώτοις προκύπτει ὅτι ἐκ τῶν ἐσόδων τὸ μὲν $\frac{1}{2}$: 200

¹ Περὶ τῶν δικαστικῶν τελῶν δὲν ὁμιλοῦσι τὰ Κεφάλαια, διότι ταῦτα εἰσπραττόντο ἐπὶ τῇ βάσει ἐθίμων, καὶ πρὸς ὄφελος τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων (βλ. Μέρος Γενικόν, σελ. 245 σημ. 5), παρεμπιπτόντως δὲ μνημονεύει ταῦτα ἡ μεγάλη ἐκθεσις τοῦ 1772.

Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ μονοπωλίου καπνοῦ πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ μετέπειτα δικαίου· οὕτως ὁ ἑπαρχος Μερκάτης τὸ ἀνεπλήρωσε διὰ φόρου ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς (βλ. ὅσα λέγομεν ἀλλαχοῦ περὶ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ).

² Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ δίδει ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ τὴν γνώμην τῆς ἐπὶ τῶν Κεφαλαίων, ἅτινα εἶχε καταρτίσῃ διὰ τὴν Ζάκυνθον καὶ τὰ Κύθηρα ὁ γνωστὸς ἡμῖν avvocato fiscal Ζώρζης δελλα Δέτσιμας.

τσεκίγια ἀπέρρεεν ἐκ τῆς τρίτης· ἄλλα 170 τσεκίγια προήρχοντο ἐκ τῆς δεκάτης ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, δένδρων, κήπων, ὑδρομύλων κτλ. (vigne, arbori, giardini, molini etc.). Τοῦναντίον οἱ τρεῖς φόροι, δι' οὓς ὑπῆρχον νομοθετημένα Κεφάλαια, ἀπέφερον ἐλάχιστα καὶ δὴ, τὰ μὲν τελωνεῖα καὶ ἡ σπίνα ἐμοῦ 20, ὁ δὲ φόρος τῶν ζώων καὶ τῶν κυφελῶν 26 τσεκίγια.

Δευτέρα ἀξία λόγου παρατήρησις εἶναι ὅτι, ἐνῶν τὰ ἔσοδα μόλις ὑπερέβαινον τὰ 400 τσεκ., τὰ ἔξοδα ἀνήρχοντο εἰς 1,000, τὸ ταμεῖον τοῦ Generalato ὄφειλε λοιπὸν νὰ καταβάλλῃ περὶ τὰ 600 τσεκ. κατ' ἔτος.

Ἡ ἥμισα εὐχάριστος αὕτη κατάστασις ὀφείλεται (πάντοτε κατὰ τὴν ἐκθεσιν) ἐν μέρει μὲν εἰς τὸ ἀραιὸν τοῦ πληθυσμοῦ μάλιστα δ' εἰς τὴν μὴ ἐνοικίασιν τῶν φόρων, ὅθεν συνιστάται ἡ αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ τῶν Γεν. Κεφαλαίων τῆς 4 Φεβρουαρίου 1768 καὶ 13 Σεπτεμβρίου 1770, τῶν θεσπιζόντων τὴν ἐκμίσθωσιν διὰ πλειστηριασμοῦ ἐκάστου φόρου κατ' ἰδίαν.

Αὕτη ἡ ἀντίληψις, ὅτι ἡ ἀπ' εὐθείας εἰσπραξίς ἀποτελεῖ δημοσιονομικὸν σολοικισμόν, δεικνύει ὅτι ὁ σήμερον γενικῶς καταδικαζόμενος θεσμὸς τῆς ἐκμισθώσεως ἀπετέλει ἄλλοτε, καὶ συνεπῶς δύναται, ὑφ' ὠρισμένους ὄρους, ν' ἀποτελῆ εἰσέτι μίαν ταμειυτικὴν ἀνάγκην.¹

Εἰς χώρας ὅμως, ἐνθα ἡ ἀπ' εὐθείας εἰσπραξίς εἶναι δυσχερῆς, οὐδ' ἡ ἐξέυρεσις φερεγγύου τελώνου εἶναι εὐκολος. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν περιωζομένων ἐν Βενετία ἐγγράφων.² Μετὰ ματαιίας προσπαθείας, ὅπως ἐκμισθώσῃ τοὺς φόρους κατ' ἰδίαν, ἡ Βενετία ἀναγκάζεται τῷ 1788 νὰ ἐκμισθώσῃ τοὺς φόρους συνολικῶς διὰ δεκαετίαν εἰς τὸν κόμητα Σπυρίδωνα

¹ Βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 88 κέξ.

² Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν χρονολογοῦνται ἀπὸ Ἀπριλίου 1788 (Senato Mar filza 1217), Σεπτεμβρίου 1788 (filza 1220) ἰδίως δ' ἀπὸ Αὐγούστου καὶ Σεπτεμβρίου 1789 (filza 1226).

Salamon,¹ ἐν ἔτος δὲ βραδύτερον² νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ διὰ τὴν τρίτην καὶ τὴν δεκάτην εἰδουσα συνάμα τὴν ὑπόσχεσιν εἰς τὸν ἐνοικιαστὴν ὅτι θὰ τῷ παρεχώρει καὶ τοὺς μικροὺς φορῖσκους ἅμα τῇ λήξει τῆς τελωνίας Σολωμοῦ.³

Ἔλθωμεν νῦν εἰς τοὺς διὰ τῶν Κεφαλαίων τοῦ 1772⁴

¹ Τὶ σχέσιν εἶχεν οὗτος μετὰ τοῦ ποιητοῦ; Εἶδομεν ὅτι ἡ οἰκογένεια τούτου ἀνεμιγνύετο εἰς μισθώσεις φόρων (βλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 93, καὶ τὰ περὶ Ζακύνθου σελ. 189 σημειώσεις) ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐγράφετο ποικιλοτρόπως: Solomoni, Salomone, Salamon (βλ. σελ. ζ' προλόγου Κ. Παλαμά εἰς τ' Ἄπαντα ἐκδ. Μαρασλή, Ἀθῆναι 1901). Ἄλλ' ὁ πατὴρ τοῦ Διονυσίου ἐλέγετο Νικόλαος, περὶ δὲ Σπυρίδωνος Σολωμοῦ οὐδὲν εὑρον οὔτε εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ Πολυλά (ἐκδ. Τερζάκη, Κέρκυρα 1859) οὔτε εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ κ. Σπ. δὲ Βιάζη (ἐκδ. Ραφτάνη, Ζάκυνθος 1880) οὔτ' ἐπίσης εἰς εἰδικὸν ἄρθρον τούτου *Οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ πρόγονοι τοῦ Σολωμοῦ* (*Ἐθνικὴ Ἀγωγή*, 1898). Στραφεῖς ὅμως πρὸς τὸν κ. Α. Χ. Ζώην ἔμαθον παρ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ Σπυρίδων ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου, γεννηθεὶς τῷ 1742 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1798 καὶ ὅτι ὁ ἀρχαιοφύλαξ Ζακύνθου μνημονεύει τούτου ἐν τῷ «Πανηγυρικῷ τεύχει τοῦ 1902» σελ. 42. Ὅθεν φαίνεται οὕτω βεβαιωμένον, ὅτι ἡ οἰκογένεια Σολωμοῦ μὴ περιοριζομένη εἰς τὴν μίσθωσιν τῶν φόρων Ζακύνθου ἐπεξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῆς καὶ μέχρι Κυθήρων.

Ἐκ τῶν ὥραιων μελετῶν τοῦ κ. δὲ Βιάζη προκύπτει πρὸς τοῦτοις ὅτι ἡ οἰκογένεια Σολωμοῦ ἐκτὸς τῶν δημοσιωνικῶν εἶχε καὶ ἄλλους δεσμοὺς πρὸς τὰ Κύθηρα, ἐτέρου τινὸς Νικολάου Σολωμοῦ φρουραρχήσαντος Κυθήρων τῷ 1678 καὶ ὑπερασπισθέντος αὐτὰ τὸ 1685. Ὁ Νικόλαος οὗτος φέρεται ὡς ἐκ Κρήτης, ἀλλὰ περιττὸν νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι κρητικῆς καταγωγῆς ἦσαν καὶ οἱ πρόγονοι τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ καὶ ὅτι παρουσιάζονται ἐν δημοσίοις ἐγγράφοις ὡς nobili di Candia (βλ. ἄνωτ. σελ. 189 σημειώσεις).

Τὸ βιβλιογραφικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας Σολωμοῦ σώζεται μετ' ἄλλων πολυτίμων κειμηλίων ἐν Ζακύνθῳ παρὰ τῷ κληρονόμῳ αὐτῆς εὐγενεστάτῳ κόμητι Δ. Λούντζη Σολωμῷ.

² Τὴν 10 Ἀυγούστου 1789 (Filza 1226) ἐξεδόθησαν μάλιστα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ Κεφάλαια εἰς ἄρθρα XV, ὑπενθυμίζοντα τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις περὶ δεκάτης ἐκδοθέντα.

³ Ἡ ὑπόσχεσις αὕτη ὑπενθυμίζει τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ἥρωος τοῦ Augier Ποιριέ, ὅτι θὰ ἐγίνετο ἰσότιμος τῆς Γαλλίας τῷ 1848 (ἔτος καθ' ὃ κατηργήθη ἡ Βουλὴ τῶν Ἰσοτίμων). Πράγματι ἐν ἔτος πρὶν λήξῃ ἡ δεκαετής τελωνία Σολωμοῦ εἶχεν ἐκλίφῃ ἡ Βενετοκρατία.

⁴ Παρατηρήσαμεν ἤδη ὅτι ταῦτα ἀναδημοσιεύουσι κατὰ τὸ πλεῖστον παλαιότεραν νομοθεσίαν.

κανονιζομένους φόρους. Οὗτοι εἶναι τέσσαρες: τὰ τελωνεῖα, ἡ σπίνα, τὸ χορτιατικὸν καὶ ὁ φόρος τῶν κυψελῶν (contribuzione delle alveari ossia caselle di api).

Καὶ τὰ μὲν τελωνιακὰ διατάγματα οὐδαμῶς διαφέρουσι τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις, παρουσιάζουσι δ' ἐνδιαφέρον μόνον λόγῳ τῆς ἐπισυνημμένης αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, παρατηρούσης ὅτι ἡ ἐν τῷ δασμολογίῳ τῆς 11 Ἀπριλίου 1678 γινομένη διάκρισις μεταξὺ ξένων καὶ ἐγχωρίων ἀπεσβέσθη λόγῳ τῶν διαμφισθητήσεων καὶ καταχρήσεων, ἃς ἐγέννα,¹ καὶ ὅτι ὁ φόρος τῆς εἰσαγωγῆς ὠρίσθη, ὅπως καὶ εἰς ἕλας τὰς ἄλλας ἐκτὸς τῆς Κερκύρας νήσους, εἰς 3%, διότι τὸ ποσοστὸν τοῦτο εἶναι εὐπρόσδεκτον (ἡ ἐκθεσις λέγει μάλιστα γλυκύ: dolce) εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους.²

Τὸ θέτειν ὅμως τὰ πτωχὰ Κύθηρα εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν πρὸς τὴν πλουσίαν Ζάκυνθον ὡς πρὸς τοὺς τελωνιακοὺς δασμοὺς ἀπετέλει ἀνισότητα, ἣν ὁ νομοθέτης προσπαθεῖ νὰ κολάσῃ διὰ πολὺ ἡπιωτέρου τιμολογίου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σπίναν,³ τὰ ζῶα⁴ καὶ τὰς κυψέλας.⁵ Ἐπίσης αἱ ἐκθέσεις φροντίζουν εἰς τὸν τόνισωσιν ὅτι αἱ ἀυξήσεις τοῦ φόρου, ἃς καθιεροῦσιν εἶναι φαινομενικαί⁶ καὶ ὅτι ἀυξηθείσης τῆς διατιμῆσεως τοῦ τσεκινίου, τὰ 6 παλαιὰ σολδία, εἰς ἃ εἶχεν ὀρίσθῃ ἡ σπίνα ὑπὸ τοῦ γεν. προνοητοῦ Correr (25 Ἀυγούστου 1725), ἰσοδυναμοῦσι πρὸς 8 νέα· ἐπίσης διατηρεῖται ἐν ἰσχύϊ τὸ τιμολόγιον τοῦ Ἰακώβου Λορεδάν (29 Ἰουλ. 1670, τὸ ὀρίζον τὸν φόρον τῶν

² Πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 162.

³ Πβλ. Γενικὸν Μέρος, σελ. 144.

⁴ Ἐν Κυθήροις λ. χ. ἡ βενετικὴ βαρέλα τοῦ οἴνου καταβάλλει 8 σολδία, ἐν ᾧ ἐν Κερκύρᾳ ἡ ὀλίγον μεγαλειτέρα ταύτης κερκυραϊκῆ σολδία 16, προκειμένου περὶ ἐγχωρίου, καὶ 30 περὶ ξένου οἴνου.

⁵ Διατηρεῖται τὸ παλαιὸν διάταγμα τῆς 26 Ἰουνίου 1545, καθ' ὃ ὁ φόρος ἀνέρχεται κατὰ κανόνα εἰς 4%.

⁶ Ὁ φόρος ἀνήρχετο ἐν μὲν τοῖς Κυθήροις εἰς 2, ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ καὶ τῇ Λευκάδι εἰς 7 καὶ 14 σολδία κατὰ κυψέλην.

¹ Βλ. πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἐπομένων Γενικὸν Μέρος, σελ. 43-45.

αίγων εἰς 8 γαζέττας, ἀλλὰ λέγει ἢ ἔκθεσις, ἐὰν 8 γαζέτται μὲ τὸ τσεκίνιον πρὸς 36 λίρας ἰσοῦντο πρὸς 6 σολδία, μὲ τὸ τσεκίνιον πρὸς 48 ἰσοῦνται πρὸς 8, ἐντεῦθεν ἀνάγκη αὐξήσεως τοῦ τιμολογίου.¹

Γενικώτερα πως διδάγματα δίδει ἡ Κυθηραϊκὴ νομοθεσία ὡς πρὸς τὰς δυσκολίας, ἐφ' ὧν μοιραίως προσκρούει ὁ πρὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐν τῷ βασιλείῳ καταργηθεὶς, ἐν ταῖς νέαις δ' ἐπαρχίαις ὑφιστάμενος ἀκόμη, φόρος τῶν αἰγοπροβάτων. Ὁ φόρος εἶχεν ἀρχικῶς (τῷ 1545) ὀρισθῆ εἰς 4⁰/₁₀, ἦτο εἰς ἐν αἰγοπρόβατον κατὰ 25. Οἱ νησιῶται πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ τελέσματος διένειμαν μεταξὺ των τὰ ποιμνία κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἐλάχιστοι ἀνεφαίνοντο ὡς ἔχοντες 25 αἰγοπρόβατα, ὅθεν ὁ Λορεδάν (τῷ 1670) καθιέρωσε διὰ τὰ μικρότερα ποιμνία φορολογίαν εἰς χρῆμα.² Ἀλλ' οὐδὲ τὸ μέτρον τοῦτο προεφύλαξεν ἐπαρκῶς τὰ δικαιώματα τοῦ Δημοσίου, ἀφ' οὗ (ὡς λέγει ἢ ἔκθεσις) ὁ φόρος ἀπέδιδε 1,000 λίρας ἀντιστοιχοῦσας πρὸς 4,500 αἰγοπρόβατα, ἐν ᾧ ἦτο γνωστὸν³ ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο πολὺ ἀνώτερος.⁴

III

Συμπέρασμα.

Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν φορίσκων καὶ ἡ ἐλαφρότης αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ μᾶς φέρωσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ φορολογία ἐν Κυθήροις ἦτο σχετικῶς ἐλαφροτέρα τῆς ἐν τοῖς ἄλλοις ταμείοις:

¹ Ὡς πρὸς τὸν φόρον τῶν κυφελῶν συνέβη τὸ ἐξῆς: οὗτος εἶχεν ὀρισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Λορεδάν (πάντοτε τῇ 29 Ἰουλίου 1672) εἰς δύο quattrini κατὰ κυφέλην. Ἐπειδὴ 2 σολδία = 3 quattrini, ὁ φόρος ἔδει νὰ ἦ = 1 1/2 σολδίου. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἐγέννα δυσκολίας σπανιζόντων τῶν μικρῶν νομισμάτων ἢ bezzi, ὅθεν ὀρισθῆ εἰς 2 σολδία, ποσοστὸν, λέγει ἢ ἔκθεσις, πολὺ μικρότερον τοῦ ἐν Λευκάδι καὶ Κεφαλληνίᾳ καθιερωθέντος.

² Βλ. ἔκθεσιν Μεταξά, ἧς δίδομεν παρακατιόντες ἀνάλυσιν.

³ Καὶ ἐκ τῆς ποσότητος τοῦ ἐξαγομένου τυροῦ.

⁴ Ὁ νομοθέτης τοῦ 1772 ἤλπισεν ὅτι θὰ προελάμβανε τὰς καταχρήσεις ἀντικαθιστῶν τὰς δηλώσεις δι' ἀπαριθμήσεως. Πλὴν ἡ ἐπά-

Φορίσκοι ὑπῆρχον ὀλίγοι δι' ἐν λόγον καὶ ἐν Παξοῖς (βλ. σελ. 109), ὅτι δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἔδαφος διὰ τοὺς ἐν ἄλλοις ταμείοις ἀπαντῶντας ἀμέσους ἢ ἐμμέσους. Ἐπίσης δ' ἐλαφροὶ παρέμενον τινες τῶν λειτουργούντων φόρων, διότι καὶ οὕτω εἰσεπράττοντο μετὰ δυσκολίας¹.

Μὴ λησμονῶμεν ἄλλως, ὅτι α') τὸ δασμολόγιον ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ ἄλλα ταμεία, β') ἐν χώρᾳ καθαρῶς ἀγροτικῇ ἢ μόνη ἔχουσα σημασίαν φορολογία ἦτο ἡ ἐγγεῖος², αὕτη δ' ἀνερχομένη εἰς τὸ τρίτον τῆς παραγωγῆς ἦτο τρις καὶ πλέον βαρύτερα τῆς ἀλλαχοῦ κρατούσης δεκάτης.

Παρητήρησαμεν ἤδη ὅτι ἡ πιεστικότης αὐτῆς ἦτο τοσαύτη, ὥστε ν' ἀνακόπη τὴν εἰς Κύθηρα μετανάστευσιν, καίπερ δὲ παραδεχόμενοι ὅτι ἡ ἰσχύτης τῶν ἄλλων προσόδων, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἔλλειψιν πάσης βιομηχανίας καὶ εἰς τὴν μνηδαιμότητα τοῦ ἐμπορίου³, ἐπέβαλε τὴν ἀνάγκην βαρύτερας ἐγγείου φορολογίας κατὰ τὰ κρατήσαντα δι' ὀλίγα ἔτη ἐπὶ Ἀγγλοκρατίας⁴, πάλιν ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τοῦ γεωργοῦ τοῦ τρίτου τῆς ἀκαθαρίστου παραγωγῆς παραμένει τερατώδης.

Τὸ μόνον, ὅπερ δύναται νὰ ἐξιλεώσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοὺς Βενετούς, εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ προσήλωσις εἰς τὸ καθεστῶς,

νοδὸς ἅμα τῇ καταλύσει τῆς Βενετοκρατίας εἰς τὸ πρῶτον σύστημα δεικνύει, ὅτι ἡ μεταρρυθμισὶς δὲν ὑπῆρξε πολὺ σκόπιμος (βλ. ἔκθεσιν Μεταξά).

¹ Βλ. ἀνωτ. τὰ περὶ αἰγοπροβάτων.

² Κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ Rossi ἐπὶ συνόλου προσόδων 436 τσεκινίων τὰ τελωνεῖα καὶ ἡ σπῖνα ἀπέφερον μόνον 17, ἐν ἄλλαις λέξεσιν οἱ ἔμμεσοι φόροι δὲν ἀπέδιδον οὔτε καὶ τὸ 1/25 τοῦ συνόλου τῶν εἰσπράξεων, ἐκτὸς δὲ τῆς προσόδου τῶν ἔδαφονομίων, ὅλον τὸ ὑπόλοιπον προήρχετο ἐξ ἐγγείων, τῶν μόνων λειτουργούντων ἀμέσων, φόρων.

³ Βλ. Rulliere, σελ. 56.

⁴ Ἐπὶ Προστασίας ἢ δεκάτη, καταργηθεῖσα ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1820 καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις τὸ 1825, διατηρήθη ἐν Κυθήροις μέχρι τοῦ 1828.

ἤτις ἤγαγεν αὐτοὺς νὰ διατηρήσωσι τὴν τιμαριωτικὴν φορολογίαν καὶ ἐν Παξοῖς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἔλλειμα, ὅπερ ἀνέκαθεν ἀφῆγεν ἢ νῆσος.

Τὸ ἔλλειμα τοῦτο, καίπερ κατὰ Γριμάνην (σελ. 94) ἠδύνατο νὰ καλυφθῆ μετὰ «μικρὸν ἐπίδομα», ἦτο σχετικῶς σπουδαῖον. Κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1772 (βλ. ἀνωτ. σελ. 252) τὰ ἔξοδα ἦσαν πλέον ἢ διπλάσια τῶν ἐσόδων (1000 το. ἀπέναντι 400)¹· κατὰ δὲ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἡ κατάστασις ἦτο ἀκόμη χειρότερα², ἀφ' οὗ δ' ἀπολογισμὸς τοῦ 1638 (Bilanci,

¹ Αἱ πληροφορίες αὗται συμπίπτουσι πρὸς τοὺς κατὰ 16 ἔτη προγενεστέρους πίνακας τοῦ Ῥόσση (900 τοσκ. ἀπέναντι 436).

² Αἱ παλαιότεραι ἐκθέσεις δὲν παρέχουσι πληροφορίας περὶ τοῦ δημοσιονομικοῦ ἰσοζυγίου Κυθήρων. Ὁ Σουπεράντης λέγει μόνον: «Τὰ ἔσοδα εἶναι ἀβέβαια, διότι ποικίλλουσιν ἀναλόγως τῆς σιτοπαραγωγῆς· τὸ δὲ ποσὸν τῶν δαπανῶν ἀσαφές, διότι πολλὰ τούτων πληρώνονται ἐν Κρήτῃ» (Σάβας VI, σελ. 289).

Ὁ Καστροφύλακας, γράφων 40 ἔτη περίπου μετὰ τὸν Σουπεράντην, δὲν ὀμιλεῖ περὶ δαπανῶν, μᾶς δίδει ὅμως ἀκριβῆ πίνακα τῶν ἐσόδων. Ὑπολόγισας τὰ ἀβέβαια ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ τὰ εἰς εἶδος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τρεχουσῶν τιμῶν καταστρώνει τὸν ἐξῆς πίνακα:

— Α') Διάφοροι φόροι:

Datio grando della spina	606	ὑπέρπυρα
» delli buoi	30	»
» della grana	110	»
» di falconi	100	»
» della decattia d' animali	1,033	»
Per il monte novo delli sopra dattii	33	»
Σύνολον	1,922	»

— Β') Ἔσοδα εἰς εἶδος:

Per formento (500 moze μέση τιμῆ)	2,500	»
Γ') Ἐδαφονόμια—Affiti e livelli dalle vigne, terreni, zardini, arbori etc.	805	»
Δ') Διάφορα τέλη δικαστικά (condamnation, danni, carati)	2,800	»
Σύνολον ὑπέρπυρα	8,087	
ἢ βενετικά δουκάτα	556	

Ἐκ τοῦ ἀνω πίνακος ἔπεται ὅτι 1 δουκάτον βενετικὸν=14.5 ὑπέρπυρα περίπου.

Α' 538) δίδει ἔσοδα 426 δουκάτα ἀπέναντι δαπανῶν 2,777¹.

Καὶ βεβαίως μὲν ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν ἦτο καθ' ἑαυτὴν ὑπέρογκος, δεδομένου κυρίως ὅτι ἡ κατοχὴ τῶν Κυθήρων ἦτο διὰ τὴν Βενετιανὴν ὄχι μόνον ζήτημα τιμῆς, ὅπως γράφει ὁ προτελευταῖος γενικὸς προβλεπτής Ἄγγελος Μέμος, ἀλλὰ καὶ ζήτημα συμφέροντος, ἐξηγεῖ ὅμως πῶς Κυβέρνησις, ἣτις ἦτο εἰθισμένη νὰ λαμβάνῃ καὶ ὄχι νὰ δίδῃ, δὲν ἐσκέφθη νὰ προβῇ εἰς ἀνακούφισιν τῶν δυσμοίρων Κυθηρίων ἀγροτῶν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ φορολογία ἐν Κυθήροις κατὰ τὴν περίοδον 1797-1828.

Πρὸς μελέτην τῆς ἐξελιξέως τῆς κυθηραϊκῆς φορολογίας μέχρι τοῦ 1828, ἔτος καθ' ὃ οὐσιαστικῶς συνετελέσθη διὰ τὰ Κύθηρα ἡ μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑπτανήσου φορολογικὴ ἀφομοίωσις, πρὸς δὲ καὶ διὰ πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ ἤδη ἐκτεθέντος βενετικοῦ συστήματος, πλείστην χρησιμότητα ἔχουσι μερικὰ ἐγγραφα διασωζόμενα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας². Τὰ ἐγγραφα ταῦτα εἶναι κυρίως τρία:

1) Τὸ δημοσιονομικὸν νομοσχέδιον τοῦ ἐπάρχου Μεταξᾶ, κυρωθὲν ὑπὸ τῆς Γερουσίας³ (Κύθηρα 14 Ἰουλίου 1803).

2) Τὸ νομοσχέδιον τοῦ ἐπάρχου Μερκάτη, κυρωθὲν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς προσωρινῆς κατοχῆς⁴.

¹ Βλ. ἀνωτ. σελ. 110-111.

² Περὶ τῶν ἐγγράφων τούτων εἶχε κάμη λόγον ὁ ἀείμνηστος Μηλιαράκης τῷ κ. Δελλακοβίᾳ· διὰ τὴν ἔλλειψιν ὅμως καθ' ὅλην εὐρετηρίου τοῦ ἄλλως πολυτιμοτάτου τούτου ἀρχείου δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἐξεύρεσις αὐτῶν ἢ μετὰ πολυήμερον ἀναδίφησιν.

³ «Registro del piano ordinato di S. E. Eustachio Metaxa Delegato-Reggente in questa Isola ed approvato dell' Ecc^{mo} Senato» (Ἀρχεῖον Ἐθν. Ἐτ. ἀρ. 14,752).

⁴ «Piano di Finanza dell' Isola di Cerigo proposto del Nobil Signor Conte Pietro Mercati Commissionato» (ἀρ. 14,754).

3) Ἡ πράξις τῆς τοπικῆς ἀρχῆς Κυθήρων (ἀπὸ 25 Σεπτ. 1819), ἡ φέρουσα μεταρρυθμίσεις τινὰς εἰς τὸ νομοθέτημα τοῦ Μεταξᾶ.¹

Ἐκ τούτων πληροφοροῦμεθα τὰ ἐξῆς:

Ἡ πρώτη γαλλικὴ κατοχὴ δὲν ἔσχε τὸν καιρὸν ὄχι νὰ μεταρρυθμισθῇ, ἀλλ' οὔτε νὰ μελετηθῇ τὰ ἐν Κυθήροις. Ὁ ἀρμόδιος νομάρχης (Rulhière) μόνον δύο λέξεις ἀφιερῶ εἰς τὸ ζήτημα.²

Ἡ Ἰόνιος πολιτεία δὲν ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦτο καὶ ὁ ἀποσταλεὶς ὑπ' αὐτῆς ἐπαρχὸς Μεταξᾶς³ κατέστρωσεν ὀλοκλήρον σχέδιον νέου φορολογικοῦ συστήματος, ὅπερ ἐν ταῖς κυρίαις αὐτοῦ γραμμαῖς ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ὁ Μεταξᾶς κρίνων τὴν βενετικὴν ἔγγειον φορολογίαν ὡς πιεστικὴν, ἀδικον, ταμειυτικῶς ἀβεβαίαν καὶ ὄζουσαν τιμαριωτισμοῦ, προτείνει ν' ἀναπληρωθῇ αὕτη διὰ μονίμου φόρου ὑπολογιζομένου μὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μέσης προσόδου τῆς γῆς, ὀριζομένου δ' εἰς 8 % ταύτης διὰ τὰ περιβόλια, 6 % διὰ τὰς ἀμπέλους καὶ 3 % διὰ τὰς σπειρομένας γαίας.

Ὡς ἀντισῆκωμα δὲ τῆς προκυπτούσης μειώσεως τῶν δημοσίων προσόδων ἐθεσπίζοντο δύο ἄμεσοι φόροι: ὁ εἰς ἐπὶ τῶν οἰκιῶν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἐν ἄλλαις νήσοις fumatico, ὁ ἕτερος, κεφαλικὸς, ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν. Ἐδικαιολογεῖτο δ' ὁ φόρος οὗτος χαρακτηριζόμενος ὡς ἀντάλλαγμα τῆς προστασίας,

¹ «Modificazione merce le quali si puo attuare in Cerigo il piano di finanza del Delegato Metaxa» (ἀρ. 14,757).

² «Ἡ νῆσος δὲν ἔχει οὐδὲν ἐμπόριον, διὰ τοῦτο ἡ φορολογία περιορίζεται εἰς ἐγγείους τινὰς φόρους, ἀποφέροντας 20,000 φρ. περίπου κατ' ἔτος» (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 56).

³ Σὺν τῷ Μεταξᾶ ἡ Γερουσία εἶχε διορίσῃ ἐπάρχους δύο ἄλλους Κεφαλλῆνας, τὸν Μαρίνον Μεταξᾶν Λυσαῖον εἰς Κέρκυραν καὶ τὸν Γεώργιον Τυπάλδον Παυλῆν εἰς Παξούς. Ὁ Λοδέρδος (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 237) λέγει ὅτι ἡ Γερουσία ἐπραξε τοῦτο, ὅπως ἀπομακρύνῃ ἐκ Κεφαλληνίας τοὺς ἀρχηγούς τῶν κομμάτων ἐκείνων, ἅτινα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆ εἶγον παράσχη τοσαῦτα πράγματα.

ἡς ἐτύγχανον οἱ πολυπληθεῖς σχετικῶς ἐν Κυθήροις ξένοι ὑπήκοοι (ἰδίᾳ ὑποθέτω Κρήτες καὶ Λάκωνες πρόσφυγες). Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς φορολογίας τῶν ξένων ἐπραγματεύθημεν ἐν πλάτει ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 152), ὅθεν γνωρίζομεν ὅτι ἡ μεταρρυθμισὶς τοῦ Μεταξᾶ ἀπετέλει, ἀπὸ θεωρητικῆς τοῦλάχιστον ἀπόψεως, οὐσιώδη καινοτομίαν.

Κατὰ τὰ ἄλλα μικραὶ μεταβολαὶ ἐπεφέροντο. Οὕτω λ. χ. ὁ φόρος τῶν αἰγῶν ἀφωμοιοῦτο πρὸς τὸν τῶν προβάτων, ἀνεβιάζετο δηλαδὴ ἀπὸ 8 εἰς 9 σολδία καὶ τοῦτο «ὅπως παύσῃ ἐνθαρρυνομένη ἡ βλαβερὰ (διὰ τὴν γεωργίαν) αὐξήσις τῶν αἰγῶν (Paumento dannoso di questa specia)¹. Ἐπίσης ἐγενικεύετο διὰ τὰ αἰγοπρόβατα ὁ κεφαλικὸς εἰς χρῆμα φόρος. Τέλος εἰσήγετο διὰ τὴν βεβαίωσιν τὸ σύστημα τῶν δηλώσεων, μὲ ποινὴν τὴν δήμευσιν καὶ βραβεῖα μεγάλα (τὸ τρίτον τῶν δήμευμένων) εἰς τοὺς καταδότας.

Οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὰ Κύθηρα σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν γαλλικὴν κατοχὴν.

Ὁ Γεώργιος Airey, «ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς τοῦ Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἰς τὰς ἀπελευθερωθείσας Ἰονίους Νήσους»², μικρὸν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του κατάληψιν τῆς νήσου τῆς Ἀφροδίτης ἐξέδωκε προκήρυξιν, δι' ἧς ἐδήλου ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ Μεταξᾶ ἦτο τελείως χιμαιρικὸν καὶ ἀβέβαιον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ (affato chimerico ed incerto nella sua esecuzione) καὶ ὅτι ἔδιδε χώραν εἰς καταχρήσεις, ἀταξίας καὶ συναλλαγὰς εἰς βάρος τοῦ ταμείου, οὗ τὰ ἔσοδα οὐδέποτε ἐνάλυτον τὰ ἔξοδα.

Ὅθεν ἀπεφάσιζε νὰ καταργήσῃ τὸ διάταγμα τοῦ Μεταξᾶ καὶ νὰ κυρώσῃ τὸ δημοσιονομικὸν σχέδιον τοῦ νέου ἐπιτρόπου Πέτρου Μερκάτη, ὅπερ περιελάμβανε 38 ἄρθρα, δυνάμενα νὰ συνοψισθῶσι περίπου ὡς ἐξῆς:

¹ Βλ. περὶ αἰγῶν ἐν Ἑπτανήσῳ πλείοτερα ἐν Τμήματι ΣΤ' ἐπ' ἀφορμῇ τῶν ζημιῶν, ἃς ἐπέφερον αἱ αἰγες εἰς τὰς σταφιδαμπέλους.

² Πβλ. ἀνωτ. σελ. 195.

α') Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δεκάτην τῶν σπειρομένων γαιῶν (ἄρθρα 1-8), τὸ ποσοστὸν τοῦ φόρου ὀρίζεται εἰς 5% εἰς εἶδος ἐπὶ τῆς παραγωγῆς. Ὡς ἐξασφάλις τῶν φορολογουμένων ἀπέναντι τοῦ ἐνοικιαστοῦ θεσπίζεται ὅτι οὗτος μόνον μέχρι ὠρισμένης ἐποχῆς δικαιούται νὰ εἰσπράττη.

β') Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δεκάτην τοῦ οἴνου (ἄρθρα 9-16), καὶ αὕτη ὀρίζεται εἰς 5% τοῦ προϊόντος, λαμβανομένης καὶ ἐνταῦθα προνοίας περὶ καθορισμοῦ περιόδου βεβαιώσεως καὶ εἰσπράξεως τοῦ φόρου καὶ ἀφιεμένης εἰς τὸν φορολογούμενον τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ καταβολῆς εἰς εἶδος ἢ εἰς χρῆμα πρὸς 2 τάλληρα τὴν βενετικὴν βαρέλαν.

γ') Ὁ φόρος τῶν ἐλαιῶν (ἄρθρα 17-24) ὀρίζεται εἰς δύο ἑκατοστὰ τοῦ ταλλήρου (due centesimi di tallero) ἐπὶ ἐκάστου δένδρου ἡλικίας ἀνωτέρας τῶν 10 ἐτῶν.

Ἡ μορφή αὕτη τῆς φορολογίας τῶν ἐλαιῶν εἶναι ἀξιοσημείωτος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν σπανιώτατα ἀπαντᾷ ἐν τῇ πράξει, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐθεωρήθη καὶ ὡς ἀποκρουστέα, καθ' ὃ βαρύνουσα παγίως δένδρον λίαν ἀνίσως καρποφοροῦν καὶ ἐνίοτε ἐπὶ ἔτη μὴδὲν ἀποφέρον εἰσόδημα. Ἐν τούτοις εὖρε θερμοὺς θεωρητικοὺς συνηγόρους (ἐν οἷς καὶ τὸν Λενορμάν), ἰσχυρίζομένους ὅτι αὕτη θὰ καθίστατο εὐεργετικωτάτη ἰδίᾳ ἐν Ἐπτανήσῳ, ἐνθα, ἄλλοτε τοῦλάχιστον, παρημελεῖτο τελείως ἢ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας, καὶ τοῦτο διότι θὰ ἐνήργει ὡς κέντρον ἐπὶ τῶν ἐλαιοκτημόνων. Οὗτοι πράγματι θὰ εἶχον συμφέρον νὰ περιποιῶνται τὰς ἐλαίας των, ὅπως διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς ὁ μόνιμος φόρος καταστῆ σχετικῶς ἐλαφρότερος· ἢ δ' ἐν τῶν μακρῶν ἀφοριῶν ἀδικία θὰ ἐξέλιπεν ἀφ' ἑαυτῆς, ἅτε καὶ τῶν ἀφοριῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν ἔλλειψιν καλλιέργειας.

δ') Ὁ φόρος ἐπὶ τῶν ποιμνίων (ἄρθρ. 25-29). Οὗτος ὀρίζεται εἰς δύο ἑκατοστὰ τοῦ ταλλήρου κατὰ κεφαλὴν ζώου ἀνεξαρτήτως εἶδους.

Ὁ ἐνοικιαστῆς δικαιούται ν' ἀνανεώνῃ κατ' ἔτος τὴν ἀπαρίθμησην.

ε') Τὰ τέλη εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς (ἄρθρ. 33-38). Τὰ τελωνεῖα ὀργανοῦντο κατὰ τὸ βενετικὸν σύστημα, οὗ ἐπαναφέρονται ῥητῶς ἐν ἰσχύϊ οἱ διοικητικοὶ κανονισμοί. Τὰ τέλη εἰσαγωγῆς ὀρίζονται εἰς 3%· μένουσιν ὅμως ἀσύδοτα τὰ σιτηρὰ καὶ λαχανικά, ὡς καὶ τὰ προϊόντα τῶν Ἀντικυθήρων. Αἱ ἐξαγωγαί, ἐξαιρέσει τῶν ἀσυστότων μέλιτος καὶ τυροῦ, φορολογοῦνται διὰ τέλους 6%.

Εἰδικῶς φορολογοῦνται βαρύτερον ὁ εἰσαγόμενος καπνὸς (10%), ὡς καὶ οἱ ἐξωθεν εἰσκομιζόμενοι οἶνοι (1/2 τάλληρον τὴν βαρέλαν) καὶ οἰνοπνεύματα (2 τάλληρα τὴν βαρέλαν). Ἄλλ' αὗται αἱ αὐξήσεις δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντιστάθμισμα τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ φόρου τῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου (σιτίνα), ὃν καταργεῖ τὸ ἄρθρον 32.

Τὸ ἄρθρον τοῦτο ὑπάγεται εἰς ἄλλο Κεφάλαιον τοῦ διατάγματος περιλαμβάνον τὰ ἄρθρα 30-32 καὶ φέρον τὸν τίτλον: Esenzioni (ἀπαλλαγαί). πράγματι ὁ Μερκάτης, ὅστις ἠύξησε τὴν λοιπὴν φορολογίαν, κατήργησε μερικοὺς φόρους, εἰσαχθέντας ὑπὸ τοῦ Μεταξᾶ, καὶ δὴ τὸν κεφαλικὸν φόρον ἐπὶ τῶν ξένων καὶ τὸν ἐπὶ τῶν ἐστιῶν, ὡς καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν κυφελῶν, περιβολίων καὶ μερικῶν ἄλλων προϊόντων: βάμβακος, λίνου, πεπονίωγ κτλ., τέλος δὲ καὶ τὸν φόρον τῶν μύλων.

Τὸ «piano di finanza del Signor Conte Pietro Mercati» παρὰ τὸ ῥητὸν τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ Airey δὲν φαίνεται ποτε ἐφαρμοσθῆν, ἐκτὸς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φορολογίαν τῶν ἐλαιῶν καὶ ποιμνίων. Ἄγνοῦ διὰ ποῖον λόγον συνέβη τοῦτο.

Ἄλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ἐν τῷ ἀρχεῖφ τῆς Ἐθνολ. Ἐταιρείας πολύτιμον ἔγγραφον τῆς τοπικῆς διοικήσεως Κυθήρων δεικνύει ὅτι τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1819, ἐξαιρέσει τῶν δύο προμνησθέντων μικρῶν φόρων, τὸ ὑπὸ τοῦ Μεταξᾶ καθιερωθὲν σύστημα ἦτο ἀκόμη ἐν ἰσχύϊ. Σκοπὸς δ' ἀκριβῶς τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου εἶναι νὰ βελτιωθῇ τὸ σύστημα τοῦτο, εἰς οὗ τὴν κατανόησιν οὐκ ὀλίγον μᾶς βοήθει.

Καὶ ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Μεταξᾶ καθιερωθέντες φόροι, ὧν ὁ Μερκάτης ἐπηγγέθη τὴν κατάλυσιν, διετεροῦντο πάντοτε πρὸς ἐνόχλησιν τῶν τε φορολογουμένων καὶ τῶν κυβερνώντων καὶ πρὸς μικρὸν ὄφελος τοῦ ταμείου¹. Διὰ τοῦτο δὲ προτείνεται καὶ ἡ κατάργησις των.

Ἐξ ἄλλου οἱ μύλοι, οὓς καὶ αὐτοὺς ἄφηνεν ἀσυδότους ὁ Μερκάτης, ἐφορολογοῦντο πρὸς 8% ἐπὶ τοῦ ὑποτιθεμένου αὐτῶν εἰσοδήματος. Τῆς βάσεως ταύτης οὐσης ἀβεβαίας, προτείνεται ν' ἀναπληρωθῇ ἡ φορολογία διὰ φόρου μονίμου, ποικίλλοντος κατὰ τὸ εἶδος τοῦ μύλου².

Ὡς πρὸς τὴν ἔγγειον φορολογίαν, ὅπως ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τοῦ Μεταξᾶ, εἶχε γίνῃ τῷ 1804 μακρὰ καὶ πολυδάπανος κτηματολογικὴ ἀναγραφή. Εἶτα δ' αἱ γαῖαι ἐφορολογήθησαν πρὸς 3% ἐπὶ τῆς ὑποτιθεμένης αὐτῶν προσόδου. Συνιστάται ἀναθεώρησις τῆς ἀναγραφῆς ταύτης, καθιεροῦται δὲ καὶ νέος φόρος ποικίλων κατὰ τὴν ποιότητα τῶν γαιῶν. Ὡς μέτρον λαμβάνεται ἡ scodella δι' ἐκάστην δὲ παραγομένην σκοδέλλαν πληρώνεται φόρος 6-2 λεπτῶν ἀναλόγως τῆς ποιότητος.

Διὰ τοὺς κήπους καὶ τὰς ἀμπέλους, ὧν οἱ πρῶτοι ἐφορολογήθησαν ὑπὸ τοῦ Μεταξᾶ πρὸς 8%, οἱ δὲ δευτεροὶ πρὸς 6%, γίνεται ἀφομοίωσις τοῦ ποσοστοῦ εἰς 6%. ὁρίζεται δ' ὁ φόρος ὁμοιομόρφως εἰς 14 λεπτά κατὰ σκοδέλλαν.

Κανονισμὸς 13 ἄρθρων προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσῃ ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς λεπτομερείαις τὴν λειτουργίαν τοῦ νέου συστήματος. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως, φαίνεται, νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀπρόσκοπτον· καίτοι δ' ἡ δεκάτη ἦτο κατ' ἀνάγκην ἡ μόνη σπουδαία πρόσσοδος τῶν Κυθήρων³, ἐδέησε τέλος νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ ἐκεῖ ἐννέα μόνον ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἡμετέρου κανονισμοῦ.⁴

¹ Ἄρθρ. 14 «*lei quali essendo vessatorie per il popolo, di tenua importanza et di sommo imbroglio per il governo.*»

² Ὁ φόρος ὁρίζετο εἰς 20 τάλληρα διὰ τοὺς ἀνεμομύλους (οἵτινες ἦσαν 17 τὸν ἀριθμὸν)· 15 τάλληρα διὰ τοὺς ὑδρομύλους (οἵτινες ἦσαν 28) καὶ 10 διὰ τοὺς ἱπποκινήτους μύλους (οἵτινες ἦσαν 6). Ἐν συνόλῳ λοιπὸν ὁ φόρος ἔδει ν' ἀποδίδῃ 820 τάλληρα.

³ Διὰ τοῦτο δὲ διετερήθη ἐν Κυθήροις μακρότερον ἢ ἀλλοῦ (βλ. σελ. 257, σημ. 4).

⁴ Δηλαδὴ τὸ 1828.

ΤΜΗΜΑ ΣΤ'

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΦΙΔΟΣ ΤΟΥ ΑΛΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

I

Βιβλιογραφία.

Ὡς εἴρηται ἐν ἀρχῇ τοῦ Γενικοῦ Μέρους (πβλ. σελ. 15), τὸ σταφιδικὸν ζήτημα εἶναι τὸ μόνον σημεῖον τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, ἐφ' οὗ ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας. Χάριτας ὀφειλομέναι διὰ τοῦτο εἰς τοὺς κ.κ. Πάρτς¹ καὶ δὲ Βιάζην², ὧν ὁ πρῶτος ἐβασίσθη κυρίως ἐπὶ τῶν ἐκθέσεων τῶν προνοητῶν³, ὁ δ' ἕτερος ἐπὶ τῶν διασωζομένων ἐν τῷ ἀρχεῖῳ Ζακύνθου ἐγγράφων· εἶχον ὅμως ἀμφότεροι ὑπ' ὄψει καὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν γράψαντας, ἰδίᾳ δὲ τοὺς περιηγητάς, οὓς ἄλλως εἶχεν ἤδη ἐπιμελῶς μελετήσει ὁ Στέφανος Ξένος⁴.

¹ Βλ. *Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην*, σελ. 251-268, μεταφράσεως Παπανδρέου.

² Βλ. μηνιαῖον περιοδικὸν «*Παρνασσός*», φύλλα Σεπτεμβρίου (σελ. 71-9), Ὀκτωβρίου (σελ. 146-158), Δεκεμβρίου (σελ. 303-313), 1893 καὶ Φεβρουαρίου (σελ. 435-447), Μαρτίου (σελ. 543-558), Ἀπριλίου (σ. 612-631), Ἰουνίου (σ. 165-185) 1894. Ἡ λαμπρὰ αὕτη μελέτη τοῦ κ. δὲ Βιάζη συνψέσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ μηνιαίῳ παραρτήματι τῆς ἐφημερίδος *Ἀθῆναι* (Φεβρουάριος 1908, σελ. 27-38).

³ Ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἐκθέσεων Balbo (1560), Lando (1581), Basadonna (1590), Bembo (1593), Bragadin (1603), Minio (1608), Barbaro (1609), πρὸ παντὸς δ' ἐπὶ τῆς τοῦ Bart. Mavro (1596).

⁴ Βλ. *Ἡ ἱστορία τῆς σταφίδος*, «*Φιλολογικὴ Ἀκρόπολις*» ἔτος 1888, φύλλα 10-16. Ὁ Ξένος, ὅστις ἐπελήφθη τῆς λύσεως τοσοῦτον

Ἐκ τῶν πρωτοτύπων ἐργασιῶν τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ καὶ τοῦ Ἴονίου ιστοριοδίφου πολλὰ ἤρρανίσθη, ἐφρόντισα ὁμοῦ νὰ συμπληρώσω τὰς ὑπ' αὐτῶν παρεχομένας ἀφθότους δημοσιονομικὰς πληροφορίες δι' ἐρευνῶν ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις καὶ διὰ τῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν μελετῶν των ἐκδοθέντων ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀγγλικῇ συλλογῇ¹ Calendar of State Papers ἐγγράφων. Πρὸς τούτοις πολλὰ ἤντηλα ἐξ ἐπισήμου ἐκθέσεως τοῦ avvocato fiscal Κεφαλληνίας Γεωργίου Ἀσάνη «Περὶ τῆς καλλιέργειας καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς σταφίδος κατὰ τὸ 1729», ἣν περιέσωσαν οἱ Πινατῶροι ἐν τῷ Β' τόμῳ (σελ. 159 κέξ.) τῶν Memorie dell' Isola di Cefalonia· τέλος δὲ δὲν παρέλειψα νὰ διεξέλθω, ἐκτὸς τῶν περιηγητῶν τοῦ 17^{ου} καὶ 18^{ου} αἰῶνος, οὔτε τοὺς συνήθως παραμελουμένους Ἀγγλους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τῆς Προστασίας οὔτε τὰ νεώτερα δημοσιεύματα, ὡς λ.χ. τὰ προμνησθέντα ἔργα τοῦ Schmidt καὶ τοῦ ἀρχιδουκὸς Σαλβατῶρ περὶ Ζακύνθου.

II

Τύχαι τῆς σταφίδος ἐν Ἑπτανήσῳ ἀπὸ τοῦ 16^{ου}-18^{ου} αἰῶνος.

Πρᾶγμα ἀρκετὰ παράδοξον, ἡ σταφίς, ἣτις εἶχεν ἀναφανῆ ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ 14^{ου} αἰῶνος², δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἑπτανήσῳ εἰμῇ κατὰ τὸν 16^{ον}. Ἐξετάζοντες ἐν τῷ περὶ Ζακύνθου κεφα-

ζητημάτων, εἶχε συλλάβῃ, πιθανῶς αὐτὸς πρῶτος, τὴν ἰδέαν τοῦ μονοπωλίου τῆς σταφίδος ὑποστηρίξας ταύτην δι' ἄρθρων ἐν τῷ «Βρετανικῷ Ἀστέρι» καὶ βραδύτερον ἐν ταῖς «Νέαις Ἰδέαις» καὶ τῇ «Ἀκροπόλει». Περὶ τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ χασματικοῦ τούτου ἀνδρός, ὅστις ζῶν τοσάκις ἐπέσυρε τὴν κοινὴν προσοχὴν, εἶναι δὲ σήμερον τελείως σχεδὸν λησμονημένος, βλ. βιογραφικὸν σημεῖωμα ὑπὸ Τιμολέοντος Φιλήμονος («Ποικίλη Στοά», ἔτος 1895, σελ. 244-259) καὶ τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Δημητρίου Βικέλα (βλ. Ἡ Ζωή μου, Ἀθῆναι 1908, σελ. 360 κέξ.).

¹ Διότι καὶ τ' ἀγγλικά συμφέροντα περιεπλάκησαν εἰς τὰ δίκτυα τῆς πολυπλόκου βενετικῆς νομοθεσίας.

² Πρώτην μνείαν τῆς σταφίδος οἱ Πάρτε καὶ δὲ Βιάζης ἀνευρίσκουσιν ἐν τῇ περιφήμῳ Pratica della Mercatura τοῦ Πεγαλόττη,

λαίῳ τὰς ἐκθέσεις τῶν προνοητῶν Badoer (1526 καὶ 1527 παρὰ Σάθα VI, σελ. 264 κέξ.) καὶ Basadonna (1546 παρὰ Σάθα VI, 269 κέξ.) εἶδομεν ὅτι αὗται δὲν μνημονεύουσι μεταξὺ τῶν φορολογουμένων προϊόντων τὴν σταφίδα. Ἡ δ' ἐκθεσις τοῦ Ἰωάννου Barbadico (Σάθας VI, σελ. 268-9), ἀπὸ τοῦ 1543 χρονολογουμένη, λέγει ὅτι αὕτη ἀπὸ βραχέος χρόνου καλλιεργείται.

Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρεῖται ἐν Κεφαλληνίᾳ. Ὁ προνοητὴς Calbo, γράφων τῷ 1548, παραπονεῖται ὅτι οἱ Κεφαλλῆνες «ἄνανδροι, πτωχοὶ καὶ φυγόπονοι¹ δὲν καλλιεργοῦσι τὴν σταφίδα, ἣτις θ' ἀπέδιδε λαμπρὸν εἰσόδημα» (πβλ. Πάρτε, σελ. 257, σημ. 1).

Πλὴν Κεφαλλῆνες καὶ Ζακύνθιοι ταχέως ἀνέκτησαν τὸν ἀπωλεσθέντα χρόνον καὶ μετ' ὀλίγον ἐμφανίζεται ἐν ταῖς βενετικαῖς ἐκθέσεσιν ἡ διπλῆ σκέψις ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς φορολογίας τοῦ προϊόντος τούτου², ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ περιορισμοῦ τῆς καλλιέργειας αὐτοῦ ὡς τεινύσεως νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν τῶν δημητριακῶν καὶ νὰ ἐκθέσῃ τοὺς κατοίκους τῶν νήσων εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ λιμοῦ.

ἣτις τῷ 1340 γραφεῖσα ἀναφέρει δύο λιμένας ἐξαγωγικούς τῆς σταφίδος, τὴν Chiarenza καὶ τὸ Coranto. Ὡστε ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ σταφίς ἐκαλλιεργεῖτο ἐν Ἠλείᾳ καὶ Κορινθίᾳ· σφάλλεται δὲ ὁ Beaujour (τόμ. Α', σελ. 207) ἰσχυρίζομενος ὅτι ἡ σταφίς ἦλθεν ἐκ Νάξου τῷ 1580.

Ἡ παράδοσις ὅτι ἡ σταφίς προήλθεν ἐκ Νάξου ἐπαναλαμβάνεται οὐχ ἥττον ὑπὸ συγχρόνων συγγραφέων (βλ. Schmidt, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 44 καὶ Victor Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere δ' ἐκδ. σελ. 75)· πάντες ὁμοῦ σχεδὸν οἱ ὁμιλοῦντες περὶ ταύτης, παλαιοὶ καὶ νέοι, προσθέτουσιν ὅτι οὐδὲ κλήμα σταφιδάμπελου ἀνευρίσκεται ἐν Νάξῳ. Ἐν τούτοις ὁ μεταφραστὴς τοῦ Σαιξσπέρου, Νάξιος λόγιος, Μιχαὴλ Δαμιράλης μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι εἰς τὴν νεότητά του τοῦλάχιστον ἐσώζοντο ἐν τῇ πατρίδι του μερικὰ σταφιδάμπελοι, ὧν ὁ καρπὸς ἐκαλεῖτο κοινῶς κοραντὶ (πβλ. τὸ ἀγγλικὸν currants).

¹ Τοιαῦται ἀβρότητα σπανίως λείπουν ἀπὸ ἐκθέσεις Βενετῶν γραφόντων περὶ Κεφαλληνίας (βλ. ἄνωτ. σελ. 132-134).

² Ἦν ἀπὸ τοῦ 1543 συνίστα ὁ Barbadico ὡς δυναμένην ν' ἀποφέρῃ 500 δουκάτα (παρὰ Σάθα, ἐνθ' ἄνωτέρω).

Ἡ μέριμνα τῆς Γαληνοτάτης Πολιτείας ἐδικαιολογεῖτο πληρέστατα, διότι μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῶν ἀτμοπλοίων ἡ σιτάρικια τῶν Ἰονίων νήσων ἀπέβη πολλακίς προβληματική¹, ἐξ οὗ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 18^{ου} αἰῶνος παρίστατο ἀνάγκη σιταποθηκῶν καὶ ἄλλων μέτρων², κατὰ δὲ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ὅτε τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν ἦτο τελείως ἀνοργάνωτον, οἱ κίνδυνοι ἦσαν πολὺ μεγαλείτεροι, καθ' ὅσον μάλιστα, πρᾶγμα ἀπίστευτον, οἱ νῦν κρατοῦντες τὰ σκῆπτρα τῆς ἐλληνικῆς ναυτιλίας Κεφαλλῆνες δὲν εἶχον τότε πλοῖα «οὔτε μεγάλα οὔτε μικρά» (ἐκθέσις Balbo, 1560).

Ἡ φορολογία ἐφαίνετο κατάλληλον μέτρον πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακοῦ ὡς ἀντισταθμίζουσα τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀποδόσεως τῆς δεκάτης τῶν σιτηρῶν, συνάμα δ' ἐπιτρέπουσα ἐκ τυχόν ἐφαρμοζομένης προσθέτου φορολογίας τὴν λειτουργίαν σιταποθηκῶν.

Πρώτη μορφή τῆς φορολογίας ὑπῆρξεν, ἐννοεῖται, ἡ δεκάτη, ἣτις κατὰ Πάρτς (σ. 256) φαίνεται λαβοῦσα σχεδὸν ἀμέσως τύπον φόρου ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς καὶ ἣτις, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν διαμαρτυριῶν τῶν Κεφαλλήνων (Σάθας VI, 210), εἰσεπράττετο εἰς χρῆμα καὶ οὐχὶ εἰς εἶδος.

Ἄλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο κατεδείχθη ταχέως ἀνεπαρκές. Ὅθεν τῷ 1556 ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιβληθῇ φόρος πρόσθετος ἐνδὸς μὲν δουκάτου κατὰ κάμπον (1 Campo = 3657 στρέμματα) διὰ τὰς ὑπαρχούσας σταφιδαμπέλους, 2 δὲ δουκάτων διὰ τὰς φυτευθησομένας. Τὸ προϊὸν τοῦ φόρου ὤφειλε νὰ διαθέτῃ ἡ κοινότης εἰς ἀγορὰν σίτου.

Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν συνδίκων Βαλιέρη

¹ Πβλ. ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κέρκυραν ὅσα λέγομεν ἐπ' ἀφορμῇ τῆς φορολογίας τῶν εἰσκομιζομένων σιτηρῶν διὰ τὴν Ζάκυνθον βλ. Chandler, ὅστις λέγει, ὅτι ἡ ἔλλειψις, σιτηρῶν ἦτο λίαν αἰσθητή, ὅταν αἱ τρικυμῖαι διέκοπτον τὴν συγκοινωνίαν.

² Ἀκόμη κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα ἀναφέρονται δύο σιτοδεταί· βλ. τὸ τέλος τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

καὶ Ἰουστινιάνη, εἰδικῶς τὸ 1576 ἀποσταλέντων, ὅπως ἐρευνηθῶσι τὰ κατὰ τὸ σταφιδικὸν ζήτημα, κάμπος φυτευμένος μὲ σταφίδας ἀπέδιδε 25-30 δουκάτα ἀντὶ τῶν 3-4, ἃς ἀπέδιδε σπειρόμενος μὲ σιτηρά, ἦτο φυσικὸν δ' ἐπιβληθεὶς στρεμματικὸς φόρος νὰ μὴ δώσῃ τὰ προσδοκώμενα περισταλτικὰ ἀποτελέσματα. Φυσικὸν δ' ἐπίσης ἦτο ἡ τῷ 1575 ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις περὶ ἀπαγορεύσεως καὶ ἐκρίζωσεως τῶν φυτειῶν νὰ προκαλέσῃ τοσαύτας διαμαρτυρίας, ὥστε νὰ μείνῃ, οὕτως εἰπεῖν, γράμμα νεκρὸν.

Πρὸ τῆς τοιαύτης καταστάσεως καὶ πρὸ τῆς προΐουσης ἐπεκτάσεως τῶν φυτειῶν ἡ Σύγκλητος ἀπεφάσισε τῷ 1585 τὴν ἀποστολὴν δύο ἄλλων εἰδικῶν ἀπεσταλμένων, τοῦ Gritti καὶ τοῦ Γαρζώνη. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπεφῆναντο ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκρίζωθῶσι τὰ ἀπὸ τοῦ 1575 φυτευθέντα, τέλος δ' ἔστερξαν ν' ἀντικαταστήσωσι τὴν ἐκρίζωσιν διὰ φόρου 4 δουκάτων κατὰ στρέμμα ἀπαγορεύσαντες συνάμα τὰς νέας σταφιδοφυτείας ἐπὶ ποινήν δημοῦσεως τοῦ τρίτου τοῦ προϊόντος.

Τὰ μέτρα ταῦτα ὑπέθετον κτηματολόγιον καὶ ἀγρυπνον ἐπιτήρησιν ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ δ' ἐπιτυχία τῶν ἦτο εὐκολὸς ἐν Ζακύνθῳ· ἐν τῇ δυσβάτῳ ὅμως Κεφαλληνίᾳ, τῇ στερουμένη μέχρι τοῦ 1601 κτηματολογίου καὶ τῇ κατοικουμένη ὑπὸ λαοῦ μὴ λαβόντος τὴν ἐξὶν νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν, τὰ πράγματα ἔσχον ἄλλως. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ κεφαλληνιακὴ σταφιδοπαραγωγὴ, παρὰ νέαν αὐστηρὰν προκήρυξιν τῆς Συγκλήτου (1593), δὲν ἔπαυσεν αὔξουσα καὶ δι' ἀπὸ 400,000 λιτρῶν (1576) εἰς 1,500,000 (1593) καὶ 4,000,000 (1603).

Καὶ τοιαῦτα μὲν ὑπῆρξαν τὰ περὶ φορολογίας καὶ ὑπὲρ σιταρκείας μέτρα. Πλὴν ἡ δεσπόζουσα τῆς ὅλης βενετικῆς πλουτολογικῆς καὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς «ἀρχὴ τῆς Κυριαρχου» δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀναφανῇ καὶ ἐνταῦθα. Πράγματι, ὡς ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Cinque Savii alla Mercanzia τῆς 31 Μαρ-

τίου 1609¹ ῥητῶς ἀναγνωρίζεται, ἀπησχόλει τὴν Κυβέρνησιν τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐμπόριον τῆς σταφίδος ἐγένετο ἀπ' εὐθείας μεταξὺ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Ἀγγλίας, οὕτω δ' ἐστερεῖτο προσθέτως ἢ βενετική ἀγορὰ καὶ τῶν διὰ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων κομιζομένων ἐμπορευμάτων.

Κατ' ἀκολουθίαν (πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἔκθεσιν) ἀπεφασίσθη ἢ ἐπιβολὴ φόρου ἐξαγωγικοῦ ἀρκετὰ βαρέος, ὅπως ἀνακόψῃ τὸ νέον τῆς ἐμπορίας ρεῦμα.

Ἡ δ' ἀπόφασις αὕτη ὑπῆρξεν ἀφετηρία νέων περιπετειῶν.

Ὁ πρόσθετος φόρος, πιονα imposta κληθείς, ἦτο λίαν βαρὺς, 10 δουκάτα κατὰ χιλιόλιτρον, ἐγέννησε δ' ὡς εἰκός, ζωηροτάτας διαμαρτυρίας², τοσούτω μᾶλλον δεδικοιολογημένας, καθ' ὅσον ὁ νέος φόρος ἀπετέλει βραβεῖον πρὸς ὄφελος τῶν παραγωγῶν Πατρῶν, Ναυπάκτου καὶ Αἰτωλικοῦ, πρὸς οὓς ἐστράφησαν ταχέως οἱ Ἀγγλοὶ σταφιδέμποροι. Ἐξ ἄλλου ἢ βαρεία αὕτη φορολογία (λόγω ἀκριβοῦς τοῦ ἀναπτυχθέντος συναγωνισμοῦ) ἐπέπιπτεν οὐχὶ ἐπὶ τῶν Ἀγγλῶν καταναλωτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἰονίων παραγωγῶν³, οἵτινες ἔβλεπον τὰς τιμὰς τῆς σταφίδος τῶν ἐξευτελιζομένων εἰς 13 δουκάτα τὴν χιλιάδα (1584) ἀντὶ 30-40 δουκάτων.

Τὸ δὲ κακὸν ταχέως ἐκορυφώθη, διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1586,

¹ Τὴν ἔκθεσιν ταύτην δὲν εἶδον ἀλλαχοῦ μνημονευομένην. Τὸ ἰταλικὸν αὐτῆς πρωτότυπον εὑρηται ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις (Cinque Savii alla mercanzia, busta 836 β'). ἀνεδημοσιεύθη δ' ἐν τῷ τόμῳ τῶν *Calendar of State papers and manuscripts relating to English affairs existing in the archives and collections of Venice and other towns of Northern Italy*. Edited by Horatio F. Brown (London, 1904) ἀριθ. 469. Ὁ δέκατος οὗτος τόμος τῆς ἐπισήμου ταύτης ἀγγλικῆς συλλογῆς ἀποβλέπει εἰς τὰ ἔτη 1607-1610, περιέχει δὲ διάφορα ἐγγράφα, ἀφορῶντα εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς σταφίδος ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ δὴ τὰ ὑπ' ἀριθ. 77, 323, 367, 464, 469 καὶ 497.

² Ἐν αἷς καὶ ἐμμέτροις βλ. παρὰ δὲ Βιάζῃ (παράρτημα Ἀθηνῶν σ. 34) τὸ κείμενον σατυρικοῦ Ζακυνθινοῦ ποιήματος.

³ Ἀνεπτύξαμεν ἤδη ἐν τῷ Γενικῷ Μέρει (σελ. 142) ὅτι οἱ φόροι τῆς ἐξαγωγῆς, δταν ἢ προσφορά ὑπερβαίνῃ τὴν ζήτησιν, ἐπιπίπτουσιν ἐπὶ τῶν παραγωγῶν.

καίτοι αἱ τιμαὶ κατρεκύλισαν εἰς 10 δουκάτα τὴν χιλιάδα (τῶν δαπανῶν τῆς παραγωγῆς ἀνερχομένων εἰς 7), δὲν ἐπετεύχθη ἢ χονδρική διάθεσις τοῦ καρποῦ, ὅστις ἐπωλεῖτο λιανικῶς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς πρὸς 3 μπέτσια καὶ ἐν σολδίων τὴν λίτραν.

Οἱ Ἰόνιοι ἐστράφησαν πρὸς τὴν Γαληνοτάτην Πολιτείαν, ἀλλ' αὕτη προσηλωμένη εἰς μόνον τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ τὴν πιονα imposta τὸ ἐμπόριον δὲν συνεκεντροῦτο εἰς Βενετίαν, κατήργησε μὲν τὸν νέον φόρον, ἀλλ' ἀντικατέστησε συγχρόνως αὐτὸν διὰ νόμου θεσπίζοντος ὅτι ἡ σταφὶς ἔδει νὰ μετακομίζεται εἰς Βενετίαν καὶ ἀπαγορευόντος πάσαν εἰς ἄλλην χώραν ἐξαγωγὴν.

Τ' ἀποτελέσματα τοῦ διατάγματος τοῦτου τῆς 16 Αὐγούστου 1602 εἶναι γνωστὰ ἐξ ἐκθέσεως τῶν Μαφίου Michiel καὶ Ἰερωνύμου Correr¹, τέως διοικητῶν Ζακύνθου, ἐπὶ μακροῦ καὶ ἠτιολογημένου ὑπομνήματος τῶν Ζακυνθίων.

Αἱ αἰτιάσεις τῶν νησιωτῶν κατὰ τοῦ νόμου τοῦ 1602 ἦσαν αἱ ἑξῆς:

1) Ὅτι ὁ νόμος οὗτος ἀποβαίνει λίαν ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν Ζάκυνθον, διότι ἐκτὸς τῆς ζημίας, ἣν ἐπιφέρει εἰς τὴν σταφιδοπαραγωγὴν, στερεῖ τὴν νῆσον τῶν σιτηρῶν, ἅτινα ἐκόμιζον τὰ ἄλλοτε πρὸς φόρτωσιν σταφίδος προσορμιζόμενα πλοῖα· νῦν μόνη προμηθευτῆς σιτηρῶν εἶναι ἢ ἀπέναντι Πελοπόννησος, ἐξ οὗ καὶ μεγάλη ὑψωσις τῶν τιμῶν τοῦ ἄρτου².

¹ Τὸ πρωτότυπον τῆς ἐκθέσεως ταύτης εὑρίσκεται εἰς τὸ βενετικὸν ἀρχεῖον (Cinque Savii alla Mercanzia, busta 836). Ἀνεδημοσιεύθη ἐν τοῖς *Calendar* κτλ. ἀρ. 464.

² Ἡ συγκέντρωσις ἐν Ζακύνθῳ πολλῶν σταφιδεμπόρων, ἰδίᾳ Ἀγγλῶν, Κεφαλλήνων καὶ Πελοποννησίων προεκάλεσε κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα τὴν καθιέρωσιν μεγάλης ἐμποροπανηγύρεως, κοινῶς φιέρας, ἐν ἣ ἐπωλοῦντο παντὸς εἶδους ἐμπορεύματα, καὶ ἦτις ἐλάμβανε πέρασ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὁπότε ἐπερατοῦντο καὶ αἱ πωλήσεις τῆς σταφίδος. Τῆς ἐμποροπανηγύρεως ταύτης διέσωσαν τὴν μνήμην οἱ ἑξῆς στίχοι, ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ κ. δὲ Βιάζῃ (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 30):

Δαμπρὰ ἐσώθηκε, ἐπουλήθηκε ὄλ' ἡ σταφίδα
Ἡ σωτηρία τῶν φτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων ἢ ἐλίδα.
Πάει, πάει καὶ ἡ Φιέρα μας, θὰ φύγουν οἱ Κεφαλλονίτες
Οἱ πολλοὶ ξένοι μας, οἱ καλοὶ Ἰγγλέζοι κ' οἱ Μωραῖτες.

2) Ὅτι ὁ τόσο ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν νῆσον νόμος δὲν ἐπιτυγχάνει κἄν τὸ σκοπούμενον, δηλαδὴ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ἐμπορίου εἰς Βενετίαν. Ὄντως οἱ Ἀγγλοὶ μὴ στέργοντες τὴν μεταβῶσιν αὐτόσε ἐστράφησαν πρὸς τοὺς σταφιδοπαραγωγοὺς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς, εἰς οὓς μάλιστα ἐδάνεισαν καὶ σπουδαία ποσὰ¹ πρὸς βελτίωσιν τῆς παραγωγῆς. Ὁ κίνδυνος ἦτο σπουδαιότατος διὰ τὸ μέλλον, διότι αἱ γαῖαι τῆς Στερεᾶς ἐκρίνοντο προσφορώτεραι εἰς σταφιδοπαραγωγὴν ἢ αἱ τῶν νήσων.

3) Ὅτι οὐδὲ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἴόνιον σταφίδα πληροῦται τελείως ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου· καὶ τοῦτο ἔνεκα τοῦ ἀναπτυχθέντος λαθρεμπορίου, τῶν Ἰονίων μεταφερόντων κρύφα τὸν καρπὸν τῶν εἰς Γλαρέντζαν.

Οἱ Ζακύνθιοι ἐν τέλει ἐδήλουν, ὅτι εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐλευθερίας ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν πιουνα imposta².

Οἱ Cinque Savii alla Mercanzia κληθέντες νὰ εἰπωσιν τὴν γνώμην τῶν ἐπὶ τῆς ὥς ἄνω ἐκθέσεως, μετὰ σύντομον ἐξιτόρησιν τοῦ ζητήματος, ἔκρινον ὅτι ὁ νόμος τοῦ 1602 εἶχεν ἀποτύχη ἐξ αἰτίας τοῦ λαθρεμπορίου· καὶ ἦτο μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τοῦ λαθρεμπορίου εἶχον ἐκδοθῆ τὰ διατάγματα τοῦ 1605 καὶ 1608, ἀλλ' ἐνῶ ἦτο ἀδύνατον νὰ κριθῆ, ἐὰν τὸ δεύτερον ἐκδοθὲν πρὸ ἕξ μόνον μηνῶν (τῆ 20 Αὐγούστου) ἐπέτυχεν, ἦτο ἀφ' ἐτέρου βέβαιον ὅτι τὸ διάταγμα τοῦ 1605 εἶχεν ἀποτύχη³. Ὅθεν συμφέρον ἐκρίνετο τῇ Πολιτείᾳ νὰ καταργηθῆ ὁ νόμος

¹ Ἔδωσαν εἰς τοὺς κατοικοὺς τοῦ Αἰτωλικοῦ 1,000 δουκάτα.

² Ἐν τῇ ἐκθέσει συζητεῖται καὶ τὸ ζήτημα τῆς σιταρκείας. Λέγουσιν οἱ Ζακύνθιοι ὅτι ὁ φόβος λιμοῦ εἶναι ἀδικαιολόγητος.

³ Ὅτι καὶ τὸ διάταγμα τοῦ 1608 ἀπέτυχε δεικνύει ἐκθεσις τῶν ἐν Λονδίῳ Βενετῶν πρέσβων Correr καὶ Giustiniani ὑφ' ἡμερομηνίαν 20 Νοεμβρίου 1608, ἣν ἀνεῦρον εἰς τὸν ἰ' τόμον τῶν Calendar (ἀρ. 367) καὶ ἦτις ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐξ πλοῖα ἐφθασαν ἐνταῦθα κομίζοντα 1,600 σάκκους σταφίδος λαθραίως ἐξαχθείσης ἐκ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου».

τοῦ 1602, νὰ ἐπανέλθῃ δ' ἐν ἰσχύϊ ἡ πιουνα imposta, ἥτις ἀπέφερε 36-40,000 δουκάτα κατ' ἔτος, θεσπιζομένου καὶ προσθέτου φόρου 1 τσεκινίου κατὰ χιλιόλιτρον διὰ τὰς ξένας ἀγοράς¹.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τῶν πέντε Savii συνέβαλον ἰσως καὶ αἱ διαμαρτυρίαι τῆς Ἀγγλίας². ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ κυβέρνησις παρεδέχθη ταῦτα θέσασα βραχὺ μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς 31 Μαρτίου νόμον, δι' οὗ καταργεῖτο ἡ διάταξις τοῦ 1602, ἐπανήρχετο τὸ κράτος τῆς πιουνα imposta καὶ ἐπε-

¹ Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἐμπορίας ἐκθέτει τὰς ἰδέας τῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σιταρκείας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως οἱ Ζακύνθιοι παριστώντες: 1ον) Ὅτι αἱ χρησιμοποιούμεναι εἰς σταφιδοπαραγωγὴν γαῖαι δὲν ἦσαν κατάλληλοι πρὸς σιτοπαραγωγὴν. 2ον) Ὅτι ἡ θεσπισθεῖσα ἀπαγόρευσις νέων σταφιδαμπέλων ἐτηρεῖτο ἐν Ζακύνθῳ. 3ον) Ὅτι τὸ ταμεῖον τῶν σιτηρῶν περιεῖχε 50,000 δουκάτων καὶ ὅτι σιτοπαραγωγοὶ χῶραι δὲν ἀπέιχον πολὺ τῆς Ζακύνθου.

Οἱ πέντε σοφοὶ παρατηροῦσιν ἐπὶ τούτοις, ὅτι ἡ ἐκρίζωσις δὲν εἶνε μέτρον ἀξιοσύστατον· οὐχὶ διότι οἱ πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς Βενετίας Ζακύνθιοι δὲν θὰ ὑπήκουον, ἀλλὰ διότι ἡ πολιτεία ἐκινδύνευε νὰ χάσῃ τὴν ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν αὐτῶν, στερουμένων τῆς μόνης καλλιεργείας, ἥτις καθιστᾷ αὐτοὺς πλουσίους. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις τὰ ὑπάρχοντα μέτρα δὲν φαίνονται ἐπαρκῆ, ἄτε τῶν σιτηρῶν σπανιζόντων εἰς ἄκρον ἐν τῇ νήσῳ, συνιστᾶται νὰ ἐπιβληθῆ εἰς ἕκαστον ξένον πλοῖον νὰ φέρῃ 4 στάρας (ἢ στάρα = 83 λίτρας) σίτου δι' ἕκαστον ἀποκομιζόμενον χιλιόλιτρον σταφίδος, νὰ θεσπισθῆ δὲ καὶ ἐλαφρὸς φόρος ἐπὶ τοῦ ἐξαγομένου οἴνου πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ταμείου τῶν σιτηρῶν.

² Ἡ ἔκθεσις τοῦ ἐν Λονδίῳ Βενετοῦ πρέσβους (9 Σεπτεμβρίου 1608) ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἀγγλία εἶναι διατεθειμένη νὰ ἐλαττώσῃ τὸν εἰσαγωγικὸν φόρον τῆς σταφίδος, ἐὰν καὶ ἡ Βενετία πράξῃ τὸ αὐτὸ διὰ τὸν ἐξαγωγικόν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐδήλωσε πρὸς τούτοις ὅτι θέλων νὰ δώσῃ δεῖγμα φιλίας πρὸς τὴν Βενετίαν δὲν παρεδέχθη τὸν ὡς ἀντίποινον προτεινόμενον ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν τοῦ φόρον ἐπὶ τῶν κρητικῶν οἴνων.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν φορολογίαν τῶν κρητικῶν οἴνων ὁ Brown (*Studies*, σ. 357) λέγει ὅτι ἡ Ἐλισάβετ παρεχώρησεν εἰς τὸν Accerbo Velutelli τὸ μονοπώλιον τῆς σταφίδος ἐν Ἀγγλίᾳ· τότε ἡ Βενετία ὕψωσε τὸν ἐξαγωγικὸν φόρον ἐπὶ τῆς σταφίδος καὶ ἡ Ἐλισάβετ ἀνταπήντησε διὰ βαρείας φορολογίας ἐπὶ τῶν κρητικῶν οἴνων. Πρόκειται προφανῶς περὶ τῆς πιουνα imposta τοῦ 1582, διότι ἡ Ἐλισάβετ ἀπέθανε τῷ 1603.

βάλλετο καὶ φόρος πρόσθετος ἐνὸς τσεκινίου ὑπὸ τὸ ὄνομα imposta puonissima.

Ὅτι δὲ οὐχὶ ἄδικον εἶχεν ἡ ἐμπορικὴ ἐπιτροπὴ φρονοῦσα ὅτι τὸ τοιοῦτον σύστημα δὲν ἤθελε βλάβη τὴν Βενετιαν μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν τοῦ διαδοχικῶς γενικοῦ προνοητοῦ τῆς Θαλάσσης καὶ τῆς Στερεᾶς Δανιήλ Δολφίν¹ τὸ ταμεῖον ἐκ μόνων τῶν δύο φόρων imposta puona καὶ imposta puonissima, εἰσέπραττε τὸ τρίτον τοῦ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου (δουκάτων), ἅτινα εἰσέγοντο εἰς τὰς νοτιωτέρας νήσους ὡς ἀντίτιμον τῆς ἐξαγομῆνης σταφίδος².

III

Ἡ φορολογία τῆς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

Τῆ 28 Ἰουνίου 1736³ κατηγγήθη ὁ στρεμματικὸς φόρος ἐνὸς καὶ δύο δουκάτων κατὰ campo, ὅστις ἐπὶ 180 ἔτη εἰσπραττέτο ὑπὲρ τοῦ σιτοβολῶνος⁴. Ὁ κουφισμὸς οὗτος προεκλήθη, ὑποθέτω, ἐκ τῆς μεγάλης πτώσεως τῶν τιμῶν τῆς σταφίδος, αἵτινες ἀπὸ 11 τσεκ. τὸ χιλιόλιτρον τῷ 1714 καὶ 7-10

¹ Βλ. παρὰ Λάμπριω Ἐκθέσεις βενετῶν προνοητῶν, σελ. 247.

² Ὅτι οἱ φόροι τῆς ἐξαγωγῆς ἀνήρχοντο τότε εἰς τὸ τρίτον τῆς ἀξίας τῆς σταφίδος μαρτυρεῖ καὶ ὁ τῷ 1610 ἐπισκεφθεὶς τὴν Ζάκυνθον Ἄγγλος περιηγητὴς Σάνδς, λέγων ὅτι ὁ « παραγόμενος ὑπὸ τῆς νήσου σταφιδόκαρπος τιμᾶται 150,000 τσ., ὁ δ' Ἅγιος Μάρκος εἰσπράττει διὰ τελωνιακὰ καὶ ἄλλα ἐξαγωγικὰ δικαιώματα τσ. 48,000 βλ. Georges Sandys, A relation of a journey begun in 1610 containing a description of the Turkish Empire, of Aegypt, of the Holy Land of the remote parts of Italy and Islands adjoining (6 ἔκδ. Λονδίνου, 1670, σελ. 4).

³ Βλ. ἐν ἀρχεῖῳ Ζακύνθου Registro ducale, terminazioni, ordini ἔτη 1632-1782, σελ. 56-57· πβλ. Α. Χ. Ζώνη, Αἱ ἐν Ζακύνθῳ συντεχνίαι, σελ. 135.

⁴ Εἶχε καθιερωθῆ τῆ 25 Αὐγούστου 1556.

κατὰ τὰ ἔτη 1715-1734 εἶχον πέση εἰς μόνον 2 τσεκινία¹.

Κατὰ τὰλλα ὁμοίως ἡ φορολογία, ἐπανελθουσῶν καὶ τῶν τιμῶν εἰς τὸ παλαιὸν αὐτῶν ἐπίπεδον, δὲν φαίνεται ὑποστᾶσα οὐσιώδεις μεταβολάς.

Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ἐξῆς πίνακος, καταστρωθέντος ὑπὸ τοῦ Beaujour² καὶ ἀποτελοῦντος λεπτομερῆ παραβολὴν τῶν δαπανῶν, εἰς ἃς ὑπεβάλλετο ὁ ἐξαγωγεὺς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ.

Δικαιώματα εἰσπραττόμενα.

Ἐν Ζακύνθῳ	Ἐν Πελοποννήσῳ ³
Τέλος ἐξαγωγῆς . . . . . 6 ‰	Τέλος ἐξαγωγῆς . . . . . 6 ‰
Προμήθεια . . . . . 3 ‰	Προμήθεια . . . . . 3 ‰
Συμπίλωσις (Estivage) . 2 ‰	Συμπίλωσις . . . . . 2 ‰
Δαπάνη τῶν βαρελίων . 4 ‰	Δαπάνη τῶν βαρελίων . 4 ‰
Δικαιώματα τοῦ πλοιάρχου 1 ‰	Δικαιώματα πλοιάρχου . 1 ‰
Λιμενικὰ . . . . . 1 ‰	Λιμενικὰ . . . . . 1 ‰
Ζύγισις καὶ ἴπωσις (fou- lage) . . . . . 1/2 ‰	Ζύγισις καὶ ἴπωσις . . . 1/2 ‰
Μεσιτικὰ . . . . . 1 1/2 ‰	Μεσιτικὰ . . . . . 1 1/2 ‰
Dritto novo detto della camera 2 τσεκ. τὴν χι- λιάδα ἰσοδυναμεῖ μετὰς τρεχούσας τιμὰς πρὸς . 7 ‰	Ἐξοδα μεταφορᾶς εἰς τοὺς λιμένας, ὅπου γίνεται ἡ φόρτωσις . . . . . 4 ‰
Dritto novissimo ⁴ 2 τσ. 7 ‰	Ἄβανιαι (παραιοπράξεις) ὑπὲρ τοῦ βοεβόδα εἰσ- πραττόμεναι . . . . . 2 ‰
Dritto degli consiglieri 1 ‰	Προξενικὰ δικαιώματα . 2 ‰
Dritto del proveditore 1 ‰	
35 ‰	27 ‰

¹ Βλ. ἀρχιδούκα Σαλθατῶρ, τόμ. Α' σελ. 497· πβλ. δὲ Βιάζην παράρτημα Ἀθηνῶν, σελ. 36. Αἱ διακυμάνσεις τῆς σταφίδος ὑπῆρξαν πάντοτε μεγάλαι, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία: «Ἡ σταφίδα ἔφερε τὸ χτυποκάρι».

² Tableau du Commerce de la Grèce (2 τόμ. Παρίσι, 1800) τόμ. α', σελ. 233. Ὁ Βωζούρ ἦτο Γάλλος πρόξενος ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἦν ἐν τῷ ἔργῳ του θεωρεῖ ὡς τὴν ἐμπορικὴν πρωτεύουσαν τῆς τότε Ἑλλάδος.

³ Λόγῳ τῶν ὑπερβολικῶν ἀξιώσεων τοῦ Τούρκου τελῶνου Πατρῶν αἱ φορτώσεις ἐγένοντο οὐχὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελφου (Βωζούρ, σελ. 235).

⁴ Ὁ Βωζούρ σελ. 234 λέγει, ὅτι ὁ δεῦτερος οὗτος φόρος εἰσῆχθη ἐσχάτως· ὁ δὲ Σαῖν-Σωβὲρ (σελ. 261), ὅτι ἀπηλλάσσοντο αὐτοῦ ὄχι

Ὁ Βωζοῦρ ὡς συμπέρασμα τῆς παραβολῆς ταύτης ἐπάγεται ὅτι παρ' ὅλας τὰς ἀθαιρεσίας καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τὸ ὑπέρογκον τῶν βενετικῶν φόρων συγκρατεῖ ὅπως ὅποτε τὴν πελοποννησιακὴν ἐξαγωγήν.

Ἡ ὀρθότης τοῦ συμπεράσματος τούτου θὰ ἦτο ἀκόμη ἐναργέστερα, ἐὰν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Γάλλου προξένου εἶχον περισσότερην ἀκρίβειαν. Δυστυχῶς βασίζει αὐτοὺς ἐπὶ ἔτους, καθ' ὃ ἡ σταφίς εἶχεν ἕκτακτον τιμὴν, ὅθεν καὶ ὁ φόρος φαίνεται πολὺ ἐλαφρότερος.¹ Λάβωμεν τὰς συνήθεις τιμὰς:

Αὗται μεταξὺ τοῦ 1750 καὶ τοῦ τέλους τῆς Βενετοκρατίας ἐκυμαίνοντο μεταξὺ 8 ἕως 12 τσεκινίων².

Με τιμὴν 8 τσεκίνια, μόνος ὁ νέος καὶ ὁ νεώτατος φόρος ἀνέρχονται εἰς 50% τῆς ἀξίας, με ὅλα δὲ τὰ διάφορα πρόσθετα ἐξόδα καὶ δικαιώματα³ ὁ παραγωγὸς δὲν ἐλάμβανεν οὔτε τὸ ἡμισυ τῆς ἀξίας τῆς σταφίδος. Ἐὰν ἡ τιμὴ ἀνῆρχετο εἰς 10 τσεκίνια ἐπέρχεται ἰσοζύγιον· μόνον δὲ ἂν ἡ τιμὴ ἀνέλθῃ

μόνον τὰ βενετικὰ πλοῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ κομίζοντα ἐκ τῶν λιμένων τοῦ βορρᾶ εἰς τὴν βενετικὴν ἀγορὰν ἀλιπάστους ἰχθύς καὶ ἄλλα τινὰ προϊόντα, ὧν ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία ἐπόθει νὰ συγκεντρώσῃ τὸ ἐμπόριον καὶ ἐξ ὧν κατὰ Γριμάνην (σελ. 15) εἰσέπραττε 30,000 δουκάτα ἀργυρᾶ ὡς φόρον καταναλώσεως.

Ἐκ τῆς παραβολῆς τούτων πρὸς τὰ ἤδη λεχθέντα δύναται τις νὰ συναγάγῃ, ὅτι ἡ *nuovissima imposta* ὑπέστη μεταρρυθμισιν κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα, ἀξιεθέντος τοῦ ποσοστοῦ αὐτῆς ἀπὸ 1 εἰς 2 τσεκίνια καὶ περιορισθέντος ἐξ ἄλλου τοῦ κύκλου τῆς ἐφαρμογῆς τῆς.

¹ Ἐπίσης παρατηρητέον ὅτι ὁ Βωζοῦρ μνημονεῖ μόνον δικαιώματα εἰσπραττόμενα ὑπὲρ τοῦ προβλεπτοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ· ὅμως κατὰ τὸν Γριμάνην (σελ. 14) καὶ τὸν Σκροφάνην (σελ. 37) ὑπῆρχον καὶ ἄλλα τοιαῦτα πρὸς ὄφελος τοῦ σκόντρου καὶ ἄλλων οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων (*magistrati camerati*), τοῦ ἀρχιεπιφύλακος, τοῦ δημοσίου ζυγιστοῦ, πρὸς δὲ καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ νέου φόρου ὑπαλλήλων (*governatori della nova imposta*).

² Ἐνίοτε (λ. χ. τῷ 1745) αἱ τιμαὶ ἔφθασαν μέχρι 18 τσεκινίων, ἀλλ' ὑπῆρξαν περιστάσεις, καθ' ἃς ἔπεσον καὶ κάτω τῶν ὀκτώ. Οὕτω κατὰ τὸν Γριμάνην (σελ. 14) κατὰ τὴν δεκαετίαν 1750-1760 ἡ μέση τιμὴ ὑπῆρξε πέντε τσεκίνια.

³ Πβλ. πίνανκα Beaujour καὶ σημειώσιν 1 τῆς παρουσίας σελίδος.

ἄνω τῶν 10 τσεκινίων, τὰ ὑπὸ τοῦ παραγωγοῦ εἰσπραττόμενα ὑπερβαίνουνσι τὰ παρ' αὐτοῦ καταβαλλόμενα.

Συνήθως ἡ μερὶς τοῦ Δημοσίου ἰσοῦτο πρὸς τὴν τοῦ παραγωγοῦ. Οὕτως ὁ Wheeler γράφων τῷ 1675, λέγει ὅτι ἡ σταφίς πωλεῖται πρὸς 12 τάλληρα τὸ χιλιόλιτρον, ἀφαιρουμένων 12 ταλλήρων, ἅτινα εἰσπράττει τὸ τελωνεῖον· ὁ δὲ Σαιν-Σωθέρ, ζήσας ἐν Ζακύνθῳ ἕνα αἰῶνα βραδύτερον, ὅτι ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος εἶναι 10 τσεκίνια, διότι προαφαιροῦνται 10 τσεκίνια φόρων.

Τὸ τοιαῦτον ποσοστὸν ἦτο ὁμολογουμένως ὑπέρογκον. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ βλέπομεν τοὺς Ζακυνθίους βασιζομένους ἐπὶ τῆς ἐκπτώσεως τῶν τιμῶν τῆς σταφίδος, ὅπως ζητήσωσιν ἐλάττωσιν τῆς φορολογίας.¹ Πλὴν οὐδὲν τεκμήριον εὑρον ὅτι αἱ εὐλογοὶ αὐτῶν ἀξιώσεις εἰσηκούσθησαν.²

IV

Κρίσεις περὶ τῆς νομοθεσίας τῆς σταφίδος.

Ἐκ τῶν ἤδη ἐκτεθέντων προκύπτει, ὅτι ἡ βενετικὴ νομοθεσία ἐπεδίωκε διπλοῦν σκοπὸν, τὸ μὲν νὰ προλάβῃ τὴν εἰς βάρος τῆς σιτοπαραγωγῆς ἐπέκτασιν τῆς σταφιδαμπέλου, τὸ δὲ νὰ ἐπεκτείνῃ εἰς τὴν σταφίδα τὴν ἀρχὴν τῆς Κυριάρχου.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον, δὲν πρέπει νὰ κριθῇ μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος. Ὄντως, ἀνεξαρτήτως τοῦ λιμοῦ, ὅστις ἠπεῖλει τὰς νήσους, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Πολιτεία ἔπρεπε νὰ περιορίζῃ τὰς δυναμένας νὰ βλάψωσι τὴν σιτοπαραγωγὴν καλλιέργειας ἐπεκράτει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους γενικῶς. Οὕτως οὐχὶ μόνον οἱ Τούρκοι κατεπολέμησαν τὴν καλλιέργειαν τοῦ καπνοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ οἱ Γάλλοι ἀπηγόρευον τὰς

¹ Βλ. ἐν τῇ συλλογῇ *Stampa: Pubblico ed impressarij delli dazj del Zante* τὴν σελίδα 27.

² Ὁ Σκροφάνης, γράφων τῷ 1795, ὑπολογίζει τὴν τρέχουσαν τιμὴν εἰς 12 τσεκίνια καὶ τὸν φόρον εἰς ἴσον ποσὸν (βλ. τόμ. Γ', σελ. 31 καὶ 37).

νέας ἀμπελοφυτείας, καί, ἐν πλήρει 18^ῳ αἰῶνι, ἐθεωρήθη τολμηρὸς ὁ ἀββᾶς de Saint-Pierre γράφας ὅτι νόμος, ὅστις τείνει νὰ ἐλαττώσῃ τὸ εἰσόδημα τῶν γαιῶν, δὲν δύναται νὰ εἶναι παρὰ κακὸς καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀποτελέσμα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὅτι ἐλλείπει νέων ἀμπέλων ἐν Guyenne οἱ Ὀλλανδοὶ φνίζοντο ἐν Πορτογαλίᾳ¹.

Ἄλλως ἢ ἀπαγόρευσις τῶν νέων ἀμπελοφυτειῶν οὐδέποτε ἐτηρήθη αὐστηρῶς ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐν δὲ Ζακύνθῳ ὁ στρεμματικὸς φόρος κατηργήθη τῷ 1735, ἐγκαταλειφθεὶς μετ' οὐ πολὺ καὶ κατὰ θεωρίαν². Τοῦναντίον ἡ διατηρηθεῖσα μέχρι τέλους προσπάθεια πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρχου δὲν δύναται νὰ τύχῃ ἐλαφρυντικῶν.

Καὶ πρῶτον τὸ ἀδύνατον τῆς συγκεντρώσεως τοῦ ἐμπορίου τῆς σταφίδος ἐν Βενετίᾳ καὶ τὸ οὐχ ἦττον ἀδύνατον διὰ τὴν βενετικὴν ναυτιλίαν νὰ συναγωνίζηται τοὺς Ἄγγλους, Ὀλλανδοὺς καὶ Γάλλους ἐφοπλιστὰς καθίστα ἀνέφικτον τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς· ἐντεῦθεν ἡ μετατροπὴ αὐτῆς εἰς φόρον ἰσοῦμενον, ὡς εἶδομεν, πρὸς 100%. Τοιαύτη ἄμετρος φορολογία εἶχεν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν λαθρεμπορίαν. Πρὸς περιτολήν ταύτης ἡ Βενετία ἐφήρμοσε διάφορα μέτρα, ἰδίᾳ δ' ἐν Ζακύνθῳ³ τὸ λεγόμενον *chiamare prezzo*, ὅπερ συνίστατο ἐν τούτῳ: Οἱ σταφιδέμποροι εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δηλώσῃ ποῖον ἦτο τὸ ποσόν, ὅπερ ἤθελον ν' ἀγοράσωσιν· εἰδικὸν δὲ συμβόλιον προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ προβλεπτοῦ ὥριζε τὴν τιμὴν, ἣν ὄφειλον νὰ καταβάλωσιν· «οὕτω, λέγει ὁ Σαίν-Σωβέρ (τομ. Γ',

¹ Βλ. ἐν τῇ *Étude sur le ministère des finances*, τὴν observation XXIV^c: Sur la defense de faire des plantations nouvelles de vignes· ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἀπάντων (Ρόττερδαμ, 1733-1741) τομ. η', σελ. 101-113.

² Πβλ. κατωτ. σελ. 279, σημ. 4.

³ Περιέργως πῶς ὁ θεσμὸς τοῦ *chiamare prezzo* δὲν ἀνευρίσκειται ἐν τῇ ταμίῳ Κεφαλληνίας. Ἐν τούτοις ἐκεῖ ἦν ἡ λαθρεμπορία· ἰδίᾳ ἐν Ἰθάκῃ τὰ λαθραίως ἰσοῦντο πρὸς τὰ νομίμως ἐξαγόμενα (βλ. Σαίν-Σωβέρ καὶ Σκροφάνη).

σελ. 264), ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν παραγωγὸν ἐθίγεται τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν ἔμπορον περιορίζεται ἡ ἐλευθερία τῶν συναλλαγῶν».

Τὰ περιστατικὰ τῆς λαθρεμπορίας μέτρα μόνον σχετικὴν ἐπιτυχίαν ἔσχον¹. Τοῦτο δ' ἦτο εὐτύχημα διὰ τὴν Βενετίαν, διότι ἂν ἡ λαθρεμπορία δὲν ἐκόλαζε τὴν βαρύτητα τῆς φορολογίας, οἱ ξένοι ἔμποροι ἤθελον ἐγκαταλίπει τὴν Ἑπτάνησον χάριν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς.

Τοῦτο δὲ μάλιστα συνέβη ἐν μέτρῳ τινὶ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα. Τῷ 1675 (κατὰ τὸν Wheler) ἡ τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς ἐξήγαγε μόνον 1 φορτίον σταφίδος² ἀπέναντι 2, ἄτινα ἐξήγαγεν ἡ Ἰθάκη, 3 ἡ Κεφαλληνία καὶ 5-6 ἡ Ζάκυνθος. Τῷ 1795 (ὅτε ἔγραφεν ὁ Σκροφάνης) ἡ Πελοπόννησος μόνη ἐξήγαγεν ἀπὸ 6-8,000,000 λιτρῶν, ἡ Ἰθάκη 350,000, ἡ Κεφαλληνία 4,200,000 καὶ ἡ Ζάκυνθος 7-9,000,000. Δηλαδὴ ἐντὸς ἐνὸς αἰῶνος ἡ ἐξαγωγή τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἔφθασεν ἀπὸ τὸ $\frac{1}{10}$ εἰς τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς Ἰονικῆς³.

Αἱ βενετικαὶ ἀρχαὶ διείδον τὸν κίνδυνον, οἱ προβλεπταὶ ἔστελλον ἀπαισιοδόξους ἐκθέσεις εἰς τὴν Σύγκλητον⁴, οἱ πρό-

¹ Ἀνάλογα συνέβαινον ἐπὶ τοῦ ἐλαίου, βλ. ἀνωτ. σελ. 30-31

² Τὰ φορτία ἦσαν 300-350,000 λιτρῶν.

³ Δύναται ἴσως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Σκροφάνη ὑπολείπονται τῆς ἀληθείας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἑπτάνησον, διότι δὲν λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν τὸ λαθρεμπόριον· συνυπολογιζομένου καὶ τούτου ἡ παραγωγή Ἰθάκῆς ἀνήρχετο εἰς 500-600,000, ἡ δὲ τῆς Κεφαλληνίας εἰς 6-7,000,000 λίτρας (βλ. Σαίν-Σωβέρ, τόμ. Γ', σελ. 4 καὶ 18).

Ναί, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Σκροφάνη εἶναι κατώτεροι τῶν τοῦ Βωζούρ, ὑπολογίζοντας τὴν σταφιδοπαραγωγὴν τοῦ Μωρέως εἰς 10 καὶ τὴν ἐξαγωγὴν εἰς 8 ἑκατ. λιτρῶν. Πρὸς τούτοις, ἐν ᾧ ὁ Wheler συμπεριλαμβάνει εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ τοῦ τὴν σταφίδα τῆς Στερεᾶς, ὁ Σκροφάνης δὲν πράττει τοῦτο· γνωρίζομεν δ' ἄλλοθεν ὅτι αὕτη τῷ 1782 ἀνήρχετο εἰς 600,000 λίτρας (πβλ. δὲ Βιάζην, σελ. 37). Ὡστε πάλιν οἱ ἐν τῷ κειμένῳ ὑπολογισμοὶ περὶ τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀναλογίας τῶν δύο παραγωγῶν μένουσιν ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς ὀρθοί.

⁴ Οὕτως ὁ προβλεπτὴς Ζακύνθου Ἰωάννης Φραγκίσκος Μανολέσσος ἔγραφε τῷ 1788 (πβλ. δὲ Βιάζην σελ. 38):

ξενοι προσεπάθουν νὰ παρεμποδίζωσι τὸν κατάπλου τῶν πλοίων εἰς τὰς τουρκικὰς ἀκτὰς καὶ ἐνίοτε ἐπετύγγανον τοῦτο¹, ἐν τούτοις ὅμως ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία δὲν ἔστρεφε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ μόνον δραστικὸν φάρμακον, τὴν ἐλάττωσιν δηλαδὴ τῆς φορολογίας καὶ δὴ τὴν κατάργησιν τοῦ νοβίσιμο.

Οὕτω τὰ πράγματα ἠκολούθουν τὴν φορὰν αὐτῶν καὶ ἡ σταφὶς τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος, ἀδιακόπως αὐξάνουσα², ἤθελε καταπνίξῃ τὴν ἐπτανησιακὴν, ἐὰν ἡ ἀθλιότης τῆς

«Πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια νὰ πολεμηθῇ ἡ διάδοσις τῆς σταφιδάμπέλου ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεᾷ. Πρέπει νὰ πεισθῶσιν οἱ Πελοποννήσιοι ὅτι ὀφείλουσι νὰ ἐπιζητήσωσι πλουτισμὸν οὐχὶ ἐκ τῆς σταφίδος, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων προϊόντων, ἄλλως θὰ δυστυχήσωσι καὶ αἱ ἡμέτεροι νῆσοι καὶ ἐκεῖνοι, διότι ἡ σταφὶς ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς ποσότητος θὰ πωλῆται εἰς εὐτελεῆ τιμὴν».

¹ Ἐπίσης ὁ Μανολέσσος γράφει:

«Ἡ Κυβέρνησις πρέπει νὰ φροντίσῃ περὶ διαδόσεως τῆς σταφίδος εἰς τὰ μέρη, εἰς ἃ ὁ χρυσὸς οὗτος θησαυρὸς εἶναι ἀγνωστος καὶ, ἀνὰ καταστάσιν ἐπαισθητὴ ἢ ἔλλειψις του, τότε νὰ διαταχθῶσι διὰ νόμον νέαι φυτεῖαι. Ἐὰς ἐργασθῶμεν ἀθορύβως, ἵνα μὴ οἱ γείτονες Πελοποννήσιοι λάβωσι γινῶσιν. Ἐπίσης εὐκολαί πρέπει νὰ παρέχωνται εἰς τοὺς ἀγοραστάς, ἰδίως εἰς τοὺς Ἄγγλους, διὰ νὰ μὴ στρέφωνται πρὸς τὴν Τουρκίαν».

Τὸ δευτερον τοῦτο χωρίον εἶναι ἐνδιαφέρον, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις καταφαίνεται ἡ τελεία ἐγκατάλειψις τῆς ἀρχῆς τοῦ περιορισμοῦ τῶν φυτειῶν.

¹ Α. χ. τῷ 1774, ὁπότε καὶ ἡ τιμὴ τῆς πελοποννησιακῆς σταφίδος ἔπεσε κατὰ τι (πβλ. δὲ Βιάζην, σελ. 37).

² Κατὰ τὰς πληροφορίας, τὰς σταλείσας τῷ 1782 εἰς τὴν κοινότητα Ζακύνθου, τῇ αἰτήσῃ τῶν συνδίκων, ὑπὸ τῶν ἐν Πάτραις προξένων Βενετίας καὶ Ὀλλανδίας (πβλ. δὲ Βιάζην, σελ. 37), ἡ παραγωγὴ ἐν τῇ περιφερείᾳ Πατρῶν ἦτο 4 ἑκατ., ἀλλ' ἕνεκα τῶν νέων φυτειῶν θὰ ἠῤῥαξε ταχέως εἰς 6· ἐν Κορίνθῳ ἦτο 300,000, ἀλλὰ θ' ἀνήρχετο ταχέως εἰς 400,000· μόνον ἡ παραγωγὴ Βοστίτισης καὶ Ἀκράτας (1,200,000) δὲν παρουσίαζε προβλέψεις αὐξήσεως.

Τῷ 1814 κατὰ τὸν Πουκεβίλ ἡ παραγωγὴ Πατρῶν ἦτο 6,000,000, ἡ τῆς Αἰγιαλείας καὶ Καλαβρυτῶν 2,200,000, ἡ τῆς Κορινθίας 700,000. Λόγου τυχόντος περὶ Πουκεβίλ, ὑπομνηστέον ὅτι αἱ ἐν τῷ Voyage de Grèce (τομ. VI, σελ. 251-2) στατιστικαὶ πληροφορίαι εἶναι προφανῶς λαθασμέναι (πβλ. περὶ τούτου Ξένον, ἐνθ' ἄνωπ., φύλλον 16ον «Φιλολ. Ἀκροπόλεως»).

τουρκικῆς διοικήσεως, ἢ ἀπληστία τῶν ὑπαλλήλων¹, ἢ περιφρόνησις τῶν Ὀθωμανῶν πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ οἱ ἐκ τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τῶν συμφερόντων τῆς ἐμπορίας ἀπορρέοντες κανονισμοί, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ ἔλλειψις πάσης ἀσφαλείας καὶ αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις² δὲν εἶχον σώσῃ ἀπαξ ἔτι τὰ βενετικὰ συμφέροντα. Δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι ἐλέγομεν ἐν τοῖς περὶ Πρεβέζης³, ὅτι δηλαδὴ, κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα τοῦλάχιστον, τὴν σχετικὴν ἀκμὴν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ὅς κατεῖχεν ἡ Βενετία, ὠφέειεν εἰς τὴν τουρκικὴν κακοδιοίκησιν.

V

Ἡ φορολογία τῆς σταφίδος ἐν Κεφαλληνίᾳ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα.

Ἡ Ζακύνθιος σταφὶς ἐξήγετο κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὸνναντίον ἢ Βενετία εἶχε κατορθώσῃ νὰ συγκρατήσῃ μέρος τῆς κεφαλληνιακῆς ἐξαγωγῆς. Ποία ἦτο ἡ ἀναλογία τῆς μερίδος ταύτης; Ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Γριμάνη γνωρίζομεν ὅτι ἀνήρχετο εἰς τὸ τρίτον τοῦ ὄλου⁴. Ἐκ τῶν πινάκων τοῦ Rossi

¹ Ἐπίσης εἶδον ἀναφερόμενον, ὅτι κατὰ τὸν Γάλλον Καστελλὰν ἡ σταφιδοπαραγωγὴ τῆς Πελοποννήσου ἦτο τῷ 1797 ἑπτὰ ἕως δεκαπέντε ἑκατ. χιλιολίτρων· πρόκειται, πιστεύω, περὶ πλάνης· ὁ Α. L. Castellan (Lettres sur la Morée, L' Hellespont et Constantinople β' ἔκδ. 3 τόμοι, Παρίσιοι 1820 α' ἔκδ. 1808 εἰς ἕνα τόμον) ἀναφέρει (τομ. Γ', σελ. 303) ὅτι εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνέρχεται ἡ παραγωγὴ τῆς Ζακύνθου, περὶ τῆς ποσότητος ὅμως τῆς σταφιδοπαραγωγῆς τῆς Πελοποννήσου δὲν λέγει τίποτε (πβλ. τομ. Γ', σελ. 173). Ἄλλως ὁ Καστελλὰν ἦτο καλλιτέχνης (ἀπέθανε μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Καλῶν Τεχνῶν) καὶ ἐλάχιστον ἐνδιαφέρον ἐδείκνυεν εἰς τὰ οἰκονομικά.

¹ Βλ. περὶ τοῦ τελώνου Πατρῶν, (σημ. 3 σελίδος 275).

² Βλ. περὶ τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἐν Πελοποννήσῳ Σκροφάνην τομ. Γ', κεφ. IB', II' καὶ IE'· πβλ. Καστελλὰν τομ. Γ', σελ. 173-175.

³ Βλ. σελ. 243.

⁴ Κατὰ τὸν γενικὸν προνοητὴν τῆς θαλάσσης (σελ. 32) ἡ ἐν Κεφαλληνίᾳ παραγομένη σταφὶς εἶχε καταπέση ἀπὸ 10,000,000 εἰς

(βλ. ἄνωτ. τομ. Α', σ. 349 καὶ 350) φαίνεται, ὅτι τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς εἰς Βενετιανὴν ἐξαγομῆνης σταφίδος ἀνήλθον τῷ 1755 εἰς 1,150 τσεκ., τὰ δ' ἐκ τῶν ἐξαγομῆνων εἰς τὴν Δύσιν (ponente) εἰς 10,300¹· δὲν πρέπει τις ὅμως ἐκ τούτου νὰ συμπεράνη, ὅτι τὰ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξαγόμενα ἦσαν δεκαπλάσια τῶν εἰς Βενετιανὴν ἐξαγομῆνων, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι αἱ δευτέραι ἐξαγωγαὶ ἐφορολογοῦντο πολὺ βαρύτερον τῶν πρώτων.

Ἐπὶ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξαγομῆνων ἰκανὰ εἶπομεν ἐν τοῖς περὶ Ζακύνθου ὑπολείπεται ὅμως νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐπὶ τῶν εἰς Βενετιανὴν σταλλομένων. Διὰ ταύτην ὑπάρχει ἀσφαλῆς ὁδηγός: τὰ Κεφάλαια τῆς φορολογίας τῆς σταφίδος (Capitoli una passa) εἰς ἄρθρα 14 (Ἀπρίλιος 1772)².

Ἡ φορολογία, ἀποτελουμένη ἐκ πλείονων φόρων, περιπλεγομένων λόγῳ τῶν aggrionti καὶ τοῦ αὐθαιρέτου ὑπολογισμοῦ τοῦ νομίματος, εἶχεν ὡς ἐξῆς (βλ. ἄρθρον 1^{ον}):

4,500,000 λίτρας· ἐκ τούτων δὲ 1,500,000 περίπου ἐξήγοντο εἰς τὴν Κυρίαρχον, τὸ δ' ὑπόλοιπον εἰς Ἀγγλίαν, Ὀλλανδίαν καὶ τοὺς λιμένας τῆς Βαλτικῆς. Ὁ Γριμάνης ὅμως δὲν ἔχει ὑπ' ὄψει τὴν ἐξαγωγὴν τῆς Ἰθάκης (βλ. ἐπομένην σημείωσιν).

¹ Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἐξαγωγὴ Ἰθάκης, ἀντιπροσωπεύουσα 341,830 λίτρας ἀπέναντι 2,556,130 ἐξαγομῆνων ἐκ Κεφαλληνίας. Ἐκ τοῦ ὅτι μόνον εἰς τὴν β' περιπτώσιν μνημονεύεται ἡ πατρὶς τοῦ Ὀδυσσέως δύναται τις ἴσως νὰ συναγάγῃ, ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἰθακῆσία παραγωγὴ ἐστέλλετο ἔξω τοῦ βενετικοῦ κράτους.

² Ἐξαγωγὴ 341,830 λιτρῶν ἦτο σπουδαία, δοθέντων τῆς σμικρότητος τῆς νήσου, τῆς σχετικῆς αὐτῆς πτωχείας καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἴσον ποσὸν ἐξήγετο λάθρα (βλ. ἄνωτ. σ. 278 σημ. 3)· ὅθεν ἔκτοτε θὰ ἠδύνατο οἱ Ἰθακήσιοι νὰ εἰπωσι τὸ λεχθὲν τῷ πρυτάνει τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας George Ferguson Bowen: «Παρακαλοῦμεν καθημερινῶς τὸν Ἰψιστον νὰ διατηρῇ ὁ John Bull τὴν ἀγάπην του διὰ τὰ πλούμπουδδινγκ· ἄλλως κατεστράφημεν» (βλ. Ithaca, Κέρκυρα 1850, σελ. 14· ἡ σοφὴ μονογραφία τοῦ Bowen μετεφράσθη Ἑλληνιστί· πβλ. Ἀρχαιολογικὴ διατριβὴ περὶ τῆς νήσου Ἰθάκης κτλ., ἐξελληνισθεῖσα κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ ἐν ἔτει 1854 τρίτην ἔκδοσιν ὑπὸ Π. Β. Α. — δηλαδὴ Πέτρου Βράβλα Ἀρμένη — Ἀθήναι 1859).

³ Αἰτιολογικὴ ἔκθεσις ἀπὸ τετάρτης Ἀπριλίου (πβλ. τὰ περὶ κεφαλληνιακῆς φορολογίας, σελ. 151, σημ. 2).

1^{ον}) Φόρος ἐξαγωγῆς δύο τσεκινίων κατὰ χιλιάδα. Τὸ τσεκινίον ὑπελογίζετο πρὸς 36 λίρας, ἀλλ' ἐγίνετο συνάμα καὶ ἔκπτωσης τοῦ πέμπτου, ὅπως ὑποβιβάσθη, τὸ βεάλιον ἀπὸ 10 εἰς 8 $\frac{1}{4}$ λίρας.

2^{ον}) Δεκάτη. Αὕτη ὑπελογίζετο μόνον πρὸς 6 λ. 12 σολδία κατὰ χιλιάδα. Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ πρόσθετον δικαίωμα 10 σολδίων κατὰ λίραν. Ὡσεὶ δὲ μὴ ἐπήρκειν ταῦτα ἐλειτούργει

3^{ον}) Ἐτερον ἐπιπρόσθετον δικαίωμα 25 $\frac{0}{10}$ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν καταβαλλομένων.

Ὡστε, ὅπως ἄλλως λέγει ῥητῶς ὁ νόμος, ἔχομεν τετραπλῆς φύσεως φορολογίαν: α') Φόρον ἐξαγωγῆς· β') Δεκάτην· γ') Πρόσθετον φορολογίαν· δ') Ἐπικαταλλαγὴν (agggio), δηλαδὴ τὴν ἐκτίμησιν τῶν καταβλητέων εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τῆς πραγματικῆς.

Ἐπειδὴ ὅμως ταῦτα πάντα κατέληγον εἰς φορολογίαν βαρυτάτην καὶ σύγχυσιν ἄκραν «per render meno involuto il capitolo», ὅπως λέγει χαριέστατα ἡ ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 1^{ον} βραχυτάτη ἔκθεσις, ἀπεφασίσθη, ὅπως πάντες οἱ φόροι οὗτοι συνυπολογισθῶσιν εἰς ἓνα ἐνιαῖον φόρον 15 $\frac{0}{10}$.

Τὸ ἄρθρον 2^{ον} τῶν κεφαλαίων προέβλεπεν ὅτι ἡ τρέχουσα τιμὴ, ἐφ' ἧς θὰ εἰσεπράττετο ὁ φόρος, θὰ ὠρίζετο ἐν ὀνόματι ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ δώδεκα διακεκριμένων ἐμπόρων (6 ἐξ Ἀργουστολίου καὶ 6 ἐκ Ληξουρίου).

Τὸ δὲ μέτρον τοῦτο καθυπαγόρευσε, λέγει ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις, ἡ φροντίς νὰ τεθῆ χαλινὸς εἰς τὴν ἀπληροστίαν τῶν ἐνοικιαστῶν «οἵτινες ὅπως αὐξήθῶσιν αἱ πρόσοδοί των ἐπετύγχανον νὰ ὀρισθῆ ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος εἰς ὑψη φανταστικά».

Τὰ λοιπὰ ἄρθρα τοῦ διατάγματος τοῦ 1772, ἐπαναλαμβάνοντα παλαιὰς διατάξεις, ἐμπνέονται ὑπὸ τῆς ἰδέας νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς τὴν Βενετιανὴν τὸ μονοπώλιον τῆς ἐμπορίας τῆς σταφίδος. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρξαν ἐπαρκῆ, διότι πέντε ἔτη

βραδύτερον ὁ προβλεπτής Ἰάκωβος Νάνι¹ ἐξέδωκε νέον διάταγμα ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Πολλὰ δ' ἄλλα ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο περιώζονται ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις².

VI

Ἡ κατάσταση τῆς σταφιδοπαραγωγῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ.

Περὶ τῶν γενικωτέρων ἀποτελεσμάτων τῆς φορολογίας ἐπραγματεύθημεν ἐν τοῖς περὶ Ζακύνθου, διότι ἡ νῆσος αὕτη παράγουσα καὶ πλεότερον καλλίτερον καρπὸν³ ἦτο τὸ κέντρον τοῦ σταφιδεμπορίου ἐπὶ Βενετοκρατίας. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ὀμιλήσωμεν εἰδικῶς καὶ περὶ Κεφαλληνίας, καθ' ὅτι ἐν ᾧ παρ' ὄλον τὸν πελοποννησιακὸν συναγωνισμὸν ἡ Ζακυνθία σταφιδοπαραγωγή ἐξηκολούθει ἀκμαία, ἡ κεφαλληνιακὴ τοιαύτη εὐρίσκειτο κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἐν μαρασμῷ περιορισθεῖσα ἀπὸ 10 εἰς 4 1/2 ἑκατ. λιτρῶν (βλ. Γριμάνην, σελ. 32).

Τὸ φαινόμενον τοῦτο, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἐξηγεῖ ἐν πολλοῖς τὴν τονισθεῖσαν ἀλλαγῆν (Μέρος Γενικόν, σελ. 297-299) μεταβολὴν ἐν τῇ ἰονίῳ δημοσίᾳ οἰκονομίᾳ, ἐν ᾗ ἡ Κεφαλληνία ἢ κατέχουσα τῷ 1638 τὴν πρώτην θέσιν — εἶχε τότε ἔσοδον 133,274 δουκάτα ἀπέναντι 59,561, ἅτινα εἰσепράττοντο ἐκ Ζακύνθου καὶ 30,083 ἐκ Κερκύρας — ἐμφανίζεται τῷ 1756 ὡς

¹ Ὁ Νάνι εἶναι γνωστὸς ὡς ἀρχαιολόγος, ἀποκομίσας ἐκ Κεφαλληνίας καὶ πρὸς πλουτισμὸν τοῦ ἰδίου του μουσείου οὐκ ὀλίγα τὰ ἀξιαλῶγος, ἐν οἷς καὶ ἐπιγραφὴν διαφωτιστικὴν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου, ἣτις εὑρηται παρὰ Λοβέρδῳ (*Ἱστορία τῆς Κεφαλληνίας* σελ. 69).

² Βλ. *Catastico dei deputati al denaro* τόμ. VII, διάταγμα 3 Μαρτίου 1785, δουκιὰ 2 Ἀπριλίου 1785 καὶ 17 Αὐγούστου 1786.

³ Τὸ χιλιόλιτρον τῆς Ζακυνθίας σταφίδος ἐτιμᾶτο συνήθως ἐν τσεκίνιον περισσότερον τῆς κεφαλληνιακῆς· τούναντίον ὁ καρπὸς τῆς Ἰθάκης εἶχε τὴν αὐτὴν καὶ ὁ τῆς Ζακύνθου τιμὴν. Σήμερον, κατὰ Πάρτς (σελ. 263-4), ἡ Ζακυνθία σταφίς θεωρεῖται κατωτέρα τῆς τοῦ Αἰγίου, ἀλλ' ἴση πρὸς τὴν τῶν Πατρῶν καὶ ἀνωτέρα τῆς κεφαλληνιακῆς, διὰ τοῦτο δὲ καταναλίσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ᾧ ἡ τελευταία ἐξάγεται εἰς τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν Γερμανίαν.

τριτεύων παράγων μὲ ἔσοδα 19,269 τσεκινίων ἀπέναντι 38,662 εἰσπραττομένων ἐν Ζακύνθῳ καὶ 20,422 ἐν Κερκύρᾳ.

Ὅσον νῦν ἀφορᾷ εἰς τοὺς εἰδικοὺς λόγους τῆς καταπτώσεως τῆς σταφιδοπαραγωγῆς τούτους ἀναπτύσσει σαφῶς ἐκθέσις τοῦ *avvocato fiscal* Γεωργίου Ἀσάνη¹ «περὶ τῆς καλλιέργειας καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς σταφίδος κατὰ τὸ 1729», ἣν λίαν ὀρθῶς ἐξέδωκεν οἱ Πινατῶροι (τομ. Β', σελ. 159-168), καὶ ἦτις, ὡς μὴ ἔδει, ἔμεινε σχεδὸν ἀπαρατήρητος. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως προκύπτει πρῶτον, ὅτι οὐχὶ ἐντελῶς ἀδικαιολογήτως ἀνησούχησε τὴν Βενετίαν ἡ διάδοσις τῆς σταφίδος. «Πᾶσαι αἱ ἄλλαι παραγωγαί, λέγει ὁ Ἀσάνης, αἵτινες πρότερον ἦνθουν, μέλι, κηρός, σιτηρά, ἔλαιον, ἀμύγδαλα, ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς σταφίδος».

Οὐχ ἦττον σαφῶς πιστοποιεῖται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀσάνη λεγομένων καὶ τὸ ἄλλοθεν γνωστόν, ὅτι δηλαδὴ πάντα τὰ μέτρα, ἅτινα ἔλαβεν ἡ Βενετία πρὸς περιορισμὸν τῶν φυτειῶν καὶ ἅτινα ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν Ζακύνθῳ, ἀπέτυχον ἐν τῇ ὄρεινῃ καὶ ὑπὸ ἀνυποτάκτων ἀνδρῶν κατωκημένῃ Κεφαλληνίᾳ².

¹ Ὁ νομομαθὴς οὗτος φαίνεται ἀνὴρ διαπρεπῆς, ἐχρημάτισε δις διοικητὴς Ἰθάκης καὶ ἐπίτροπος τοῦ Δημοσίου ἐπὶ τριακονταετίαν, συνέπραξε δ' εἰς τὸν μεταξὺ Ζακυνθίων καὶ Κεφαλλήνων ἐπιτευχθέντα τῷ 1718 συμβιβασμὸν περὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ζητήματος (βλ. Ἡλ. Τσιτσέλη *Κεφαλλ. Σύμμικτα*, σελ. 30).

Ἡ οἰκογένεια Ἀσάνη εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Κεφαλληνίας, σώζεται δὲ ὁ οἶκος αὐτῆς ἐν τῷ Κάστρῳ. Πολλοὶ τῶν κεφαλληνιακῶν οἰκογενειῶν κατάγονται ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἢ τῶν δογῶν τῆς Βενετίας ἢ τῶν Ἀσάνη ἀρκεῖται νὰ ἔλκη τὸ γένος ἐκ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ βασιλευσάντων τὸν 17^{ον} αἰῶνα Ἀσανιδῶν. Ὁ διαπρεπῆς ἰατρός, μαθηματικὸς καὶ ἀρχαιολόγος Σπυρίδων Ἀσάνης (1749-1833) ἐδημοσίευσεν τῷ 1819 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰταλιστὶ *Γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας Ἀσάνη* μεθ' ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς.

² Οὕτω τῷ 1624 ἀπηγορεύθησαν αἱ νέαι φυτεῖαι, τῷ δὲ 1638 πάντες οἱ καλλιεργηταὶ προσκαλοῦνται νὰ δηλώσωσι τὰ κτήματά των, ἐπιβαλλομένου φόρου 50 βενετικῶν δουκάτων ἐπὶ ἐκάστης *mezzada* (τῆς περιλαμβανούσης 8 *bacili*), ἦτοι 6 1/7 δουκάτου ἐπὶ ἐκάστου βατσελίου (400 [ ] βήματα βενετικά). Ἀλλὰ μάτην ἐλάμβανεν ὁ ἑκτακτος ἀπεσταλμένος Καπέλλος τὸ μέτρον τοῦτο, ὅπως μάτην ἐπενέ-

Παρ' ὅλα τὰ μέτρα τῶν Βενετῶν αἱ φυτεῖαι δὲν ἔπαυον αὐξοῦσαι¹. Ταχέως δ' ἀνεφάνη κρίσις ὑπερπαραγωγῆς καὶ τρομακτικὴ ἔκπτωσις τῶν τιμῶν.

Ἡ ἔκπτωσις ὅμως αὐτὴ κατὰ τὸν Ἀσάνην δὲν ὠφείλετο μόνον εἰς τὴν ὑπερπαραγωγὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους λόγους, ὧν οἱ κυριώτεροι ἦσαν:

1ον) Αἱ καταπληκτικαὶ διακυμάνσεις τῆς τιμῆς τοῦ νομίματος ἢ μᾶλλον, διὰ τὰ εἰπωμενὰ πράγματα ἀπεριφράστως, ἢ κιβδηλεία, εἰς ἣν ἐπεδίδετο ἡ Βενετία αὐξάνουσα τεχνητῶς τὴν τιμὴν τῶν νομισμάτων. «Ἄλλοτε, λέγει ὁ Ἀσάνης, 20 βεάλια κατὰ χιλιόλιτρον ἐθεωρεῖτο τιμὴ ταπεινὴ· ἀλλὰ τότε τοῦλάχιστον τὰ 20 βεάλια ἰσοῦντο πρὸς 8 τσεκίνια, νῦν δὲ μόνον πρὸς 4».

2ον) Αἱ καταστροφαί, ἃς ἐπέφερον τὰ ποιμνία εἰς τὰς ἀμπέλους, ἐν αἷς ἐπετρέπετο εἰς αὐτὰ νὰ βόσκωσι.

Τὸ παράπονον τοῦτο διατυποῖ, ἀλλ' ὠρισμένως κατὰ τῶν αἰγῶν, ὁ ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη (1822-1830) διοικήσας καὶ τοσοῦτον εὐεργετήσας τὴν Κεφαλληνίαν Sir Charles Napier, ὅστις ἀφ' οὗ ἐξήγησε διατί οἱ χωρικοὶ προτιμῶσι τὰς αἰγὰς τῶν προβάτων², παρατηρεῖ ὅτι αὐταὶ εἶναι ἐπιζημιώτεραι εἰς τὸν πτω-

θαίνε τῆ 1660 ὁ διοικητὴς τῆς νήσου καὶ μάτην διέτασσε τῆ 1683 τὴν ἐκρίζωσιν τῶν ἀπὸ τοῦ 1677 φυτευθέντων ὁ γεν. προδλεπτής Κορνέρ.

¹ Ἴσως, λέγει ὁ Ἀσάνης, ἐδόθησαν ἐν τῇ μεταξὺ ἀδειαι φυτείας, ἀλλὰ τοιούτων ἀδειῶν δὲν εὗρον οὔτε μίαν· προσθέτει δ' ὅτι ἡ ἔν τισι σημείοις ἀοριστία τῶν πληροφοριῶν ὀφείλεται εἰς ὅτι ἐν μὲν αὐτῇ τῇ ταμείῳ δὲν ἐτηροῦντο οὐδὲ καὶ τὰ κείμενα τῶν νόμων, εἰς δὲ τὰ ἀρχεῖα «δὲν ἔλιπεν ἡ ἀταξία». Φεῦ! τὰ πράγματα δὲν μετεβλήθησαν πολὺ ἀπὸ τοῦ 1729.

² Πράττουσι τοῦτο πρῶτον α') διότι ἡ αἰξ τρέφεται πολὺ εὐκολώτερον τῶν προβάτων· β') διότι δίδει γάλα, τυρόν, κρέας, ἔριον. Δηλαδὴ τρέφει εὐκόλως τὸν ἀργὸν κύριόν τῆς.

Ὁ Νάπιερ ἔγραψε κατὰ τὸ 1824· ἔκτοτε ὅμως δὲν ἠλλαξε πολὺ ἡ κατάσταση (βλ. τὴν ἡμετέραν Μελέτην Les forêts grecques au point de vue économique et financier, Βουκουρέστιον 1905· ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Mouvement Economique, σελ. 15). Ἡ Ἑλλάς παραμένει ἢ μᾶλλον αἰγοτρόφος χώρα τῆς Εὐρώπης· ἐν αὐτῇ ἀναλό-

χὸν ἢ τὸν πλούσιον, διότι ἡ καταστροφὴ τῆς ἀμπέλου διὰ μὲν τὸν πρῶτον εἶναι καταστροφὴ, διὰ δὲ τὸν δεύτερον μόνον μερικὴ βλάβη (*Memoir on the Roads of Cefalonia*, σελ. 20). 3ον) Αἱ σταφίδαποθήκαι (seraglia).

Τὰ σεράγια ταῦτα ἀπαντῶσιν ἀνέκαθεν, ἀνέκαθεν δὲ ἐγένων καταχρήσεις, ὡς μαρτυροῦσι τὰ μέτρα, ἅτινα ἐλάμβανον οἱ ἐκάστοτε ἐν Κεφαλληνίᾳ στελλόμενοι ἔκτακτοι ἐπίτροποι, ὡς ὁ Γρίττης καὶ Γαρζώνης (1583)¹, ὁ Καπέλλος (1638) καὶ οἱ διοικηταὶ τῆς νήσου (λ. χ. ὁ Ἀλοῦσιος Ζωρζής).

Ἐκορυφώθη ὅμως ἡ σπουδαιότης τῶν σεραγίων καὶ συνεπῶς ἐκορυφώθησαν καὶ αἱ καταχρήσεις, ἀφ' ἧς ὁ Γεν. Προδλεπτής Κορνέρ ὤρισε τῆ 20 Αὐγούστου 1683 ὅτι ὅλος ὁ σταφιδόκαρπος τῆς νήσου πρέπει νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὰ σεράγια τοῦ Ἀργοστολίου, ὁπόθεν μόνον οἱ ἔμποροι ἠδύναντο ν' ἀγοράζωσι τὸ προϊόν.

Τὸ μέτρον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν περιστολὴν τῆς λαθραίας ἐξαγωγῆς καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἦτο ὁμολογουμένως συντελεστικόν, ἀλλὰ διὰ τὴν σταφιδοπαγωγὴν καὶ πλὴν τῶν εἰς τὴν ἐξαγωγὴν παρεχομένων δυσχερειῶν εἶχε τὰ ἐξῆς ὀλέθρια ἀποτελέσματα:

Αἱ ἀποθήκαι δὲν ἦσαν δημόσια καταστήματα· ὁ κύριος τῆς

γούσιν 120 αἰγες πρὸς 100 κατοίκους, ἐν ᾧ ἐν Ἰσπανίᾳ, ἥτις ἔρχεται ἀμέσως εἰς δευτέραν γραμμὴν, ἡ ἀναλογία εἶναι μόνον 23¹/₁₀ (βλ. Fankhauser, Die volkswirtschaftliche und forstliche Bedeutung der Ziege, Βέρνη, 1887, σελ. 10).

Ὁ Καλλιγᾶς πρότεινε τῆ 1882 βαρεῖαν φορολογίαν τῶν αἰγῶν ὡς θεραπείαν τοῦ κακοῦ (βλ. Ἰωάννου Ζωγράφου, Μελέται περὶ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1880-1883 ἐφαρμοσθείσης δημοσιονομικῆς Πολιτικῆς, Ἀθήναι, 1883 σελ. 16) καὶ εἰδικὸς νόμος ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐθεσπίσθη ἐσχάτως ἐν Κύπρῳ.

Οἱ Βενετοὶ ἠρκέσθησαν εἰς ὄρισμόν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ ποιμνία ἠδύναντο νὰ βόσκωσιν ὑπὸ τοὺς ἐλαιῶνας (βλ. Leggi Municipali, τομ. Β', σελ. 192). Προσθετέον ὅτι κατὰ τὸν Zimmern (*The Greek Commonwealth*, σελ. 41) καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι αἱ αἰγες ἦσαν ἐπιβλαβεῖς ἔσον καὶ νῦν.

¹ Βλ. Λοβέρδον, σελ. 126. Ὁ Ἀσάνης ἀγνοεῖ τοῦτο.

ἀποθήκης ὁ σεραγιάντης ἦτο κοινὸς κερδοσκοπὸς καὶ εἶχον μὲν οἱ Γρίττης καὶ Γαρζώνης ἀπὸ τοῦ 1583 ἀπαγορεύσει εἰς τοὺς ἐμπόρους τὴν τήρησιν ἀποθηκῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ μέτρου τούτου δὲν ἐπροστατεύετο ἐπαρκῶς ὁ σταφιδοπαραγωγός. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι οὗτος ἦτο πτωχὸς καὶ ἀπλοῦς χωρικός, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ καὶ ἐξαρτώμενος ἀπὸ τὸν σεραγιάντην λόγῳ τῶν προκαταβολῶν, ἃς οὗτος τῷ παρείχεν. Ὁ συνδυασμὸς δανείου εἰς χρῆμα καὶ πληρωμῆς εἰς εἶδος προσφέρει εἰς τὴν τοκογλυφίαν εὐρὸν στάδιον δράσεως¹, συχνότατα δέ, ὡς προείπομεν, ὁ ἀμαθὴς καὶ περιδεὴς χωρικός ἐπιπτε θῦμα ἀσυστόλου κλοπῆς κατὰ τὴν ζύγισιν τοῦ προσκομιζομένου καρποῦ.

Γ' ἀπώλητα ἦσαν ἀφετηρία ἄλλων καταδολιεύσεων· διότι δύσκολον ἦτο νὰ ὀρισθῶσι πόσα ἦσαν καὶ εἰς ποῖον ἀνήκον.

Πρὸς τούτοις ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος ποικίλλει· ὁ δὲ χωρικός, οἰαδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ τῆς πωλήσεως, ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ ἐλάμβανε τὴν κατωτέραν τιμὴν.

Ἐπὶ πᾶσι καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν διακυμάνσεων ἡ τιμὴ τῆς πωλήσεως δὲν ἦτο ποτε πραγματικὴ, διότι ὁ σεραγιάντης συνεννοεῖτο μετὰ τῶν ἐμπόρων, ψευδῆ δὲ συμβόλαια συνετάσσοντο καθ' ἡμέραν.

Πρὸς πρόληψιν πασῶν τούτων τῶν καταχρήσεων σειρὰ διατάξεων βενετικῶν ἐξεδίδατο, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἦτο δυνατὴ οὐδεμία τοῦ κακοῦ θεραπεία, ἀφ' οὗ ἔτι ἐπὶ ἀγγλοκρατίας ὁ Νάπιερ διεκτραγωδεῖ τὰ ἀπαίσιμα ἀποτελέσματα τῶν σεραγιῶν ἀναπτύσεων διὰ μακρῶν, καὶ ἐνίοτε, ὅπως καταστήσῃ τὰ πράγματα παραστατικώτερα, ὑπὸ μορφῆν διαλόγων, ὅσα ἐκθέτει ὁ Ἀσάνης.

Αἱ σελίδες αὗται τοῦ Νάπιερ περιέχονται εἰς ἔργον δημο-

¹ Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἀκριδῶς διηγηρεῖτο ἐν Ἑπτανήσῳ ἡ αἰσχροτέρα μορφή τῆς τοκογλυφίας: τὰ προστύχια. Ταῦτα ἐστηλίτευσεν ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ καὶ ὁ Γλάδστον διὰ τῶν λόγων του τῆς 24 Ἰανουαρίου 1859· βλ. *Πρακτικὰ ἐκτάκτου συνέδου α' Βουλῆς* σελ. 100· πβλ. Ἄνδρ. Μ. Ἰδρωμένου, *Ὁ ὄλεθρος τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἀγῶν τῶν Ἑπτανήσιων, 1815-1864* (Κέρκυρα, 1889) σελ. 120, σημ. 1.

σιευθὲν τὸ 1833¹. Εἴκοσι καὶ ὀκτώ ἔτη βραδύτερον ὁ Φραγκίσκος Λενορμὰν (*Le gouvernement des îles Ioniennes*, Παρίσι: 1861, σελ. 82-3), ἐρευνῶν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ Ἰόνιος σταφιδοπαραγωγή ἐκαρκίνοθάται ἀπέναντι τῆς ἀνθούσης πηλοποννησιακῆς, ἀναφέρει κατὰ πρῶτον τὸ μὴ ἐλεύθερον τῆς ἐμπορίας, τὴν ὑπαρξίν τῶν σεραγιῶν, εἰς ἃ ὁ παραγωγὸς εἶναι ἠναγκασμένος νὰ φέρῃ τὸ ἐμπόρευμά του καὶ ἔνθα τέλη ἐναποθηκεύσεως ἐπιβάλλονται².

Συμπέρασμα.

Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Ἀσάνη ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ τοπικὸν χαρακτήρα. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ γεγονότα ἅτινα ἀναφέρει, συνέτειναν εἰς τὴν καταβαράθρωσιν τῶν τιμῶν τῆς σταφίδος, ἀλλ' ὁ κύριος λόγος τῆς καταπτώσεως τούτων ἦτο ἄλλος, ἐκεῖνος δὲν ἀνεπτύξαμεν προηγουμένως: ἡ στενὴ δηλαδὴ ἐμποροκρατικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας καὶ, συνέπεια αὐτῆς, ἡ βαρυτάτη φορολογία.

Ἡ τιμὴ τῆς καταλύσεως τῆς πολιτικῆς ταύτης ἀνήκει εἰς τὴν ἀγγλικὴν κατοχήν, ἧτις ἀπὸ τοῦ 1813³ ἠλάττωσε τὸν ἕτερον καὶ πιεστικώτερον τῶν ἐξαγωγικῶν φόρων εἰς 2 τάλληρα⁴. Τοῦναντίον οἱ Γάλλοι ὄχι μόνον δὲν ἠλάττωσαν τοὺς φόρους, ἀλλ' εὐρισκόμενοι εἰς πόλεμον πρὸς τὰς θαλασσοκρατούσας δυνάμεις καὶ συνεπῶς καταδικάσαντες τὰς νήσους εἰς

¹ *The Colonies, treating of the Ionian Islands in particular* βλ. κεφ. XLVI σελ. 338 κέξ. Πρὸς καταστολὴν τῶν καταχρήσεων ὁ Νάπιερ εἶχε προετοιμάσῃ καὶ διάταγμα περὶ σεραγιῶν, βλ. *παράρτημα 50ὸν* σελ. 557 κέξ.

² Περὶ τῶν σημερινῶν σεραγιῶν βλ. Χ. Δαμίρη *Περὶ τῆς ἐκ Ζακύνθου Μεταναστεύσεως* (Ἀθήναι, 1911) σελ. 12.

³ Πβλ. σελ. 198.

⁴ Οὗτος, ὅτε κατέλαβον τὴν Ζάκυνθον οἱ Γάλλοι, ἀνήρχετο εἰς 8 1/2 τάλληρα. Δὲν ἔχω ἀποδείξεις ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἠλαττώθη, ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ 1802 παρατηρεῖται μεγάλη ὑψώσις τῶν τιμῶν τῆς σταφίδος (εἰς 22 τσεκίνια), ἀλλ' αὕτη ὀφείλεται ἴσως ἐν μέρει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν προσωρινῆς εἰρήνης ἐν Εὐρώπῃ.

ἀπομόνωσιν κατὰ τὴν δευτέραν γαλλικὴν κατοχὴν, ὁπότε ἐφήρ-
μοσαν ἐν Ἑπτανήσῳ τὸ Ναπολεόντειον σύστημα τοῦ ἠπειρω-
τικοῦ ἀποκλεισμοῦ, εἶχον φέρει τοὺς σταφιδοπαραγωγούς εἰς
ἀπελπιστικὴν θέσιν. Οὗτοι οὔτε νὰ εἰσκομίσωσι σίτον ἠδύνατο
οὔτε ἦσαν εἰς θέσιν τὸν τυχὸν εἰσκομιζόμενον ν' ἀγοράσωσι, διότι
μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγάγωσιν εἰς Ἀγγλίαν τὸ κύριον αὐτῶν προϊόν
ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ τὸ δίδωσιν ὡς τροφήν εἰς τὰ κτήνη
εὐτυχέστερα ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῶν κυριολεκτικῶς ἐκ πείνης
ἀποθνησκόντων κυρίων των (βλ. Δομάρδον ᾠ Απομνημονεύματα
σελ. 169 καὶ Μερκάτη Στατιστικὴν Ζακύνθου σελ. 24-25¹).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ σταφίς ἐπὶ Προστασίας².

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἠπιωτέρας καὶ δικαιοτέρας φορολογίας
καὶ ἐπὶ Προστασίας ἐκλυσεν εἰς τὴν σταφίδα ἡ Μοῖρα τὴν
κατὰ τὰ φαινόμενα αἰωνίαν αὐτῆς τύχην· δηλαδὴ βραχεῖαν
περίοδον λαμπρότητος ἐπακολουθουμένην ὑπὸ μακρῶν ἐτῶν
δυστυχίας, αὐτῶν δὲ τῶν ἐτῶν τῆς λαμπρότητος ὀφειλομένων εἰς
δυστυχίαν τρίτων.

Τοιαύτη τις ὑπῆρξεν ἡ σύγχρονος ἱστορία τῆς σταφίδος,
ὁπότε τὰ ἔτη τῆς εἰς τὴν μαστίζουσαν τὴν Γαλλίαν φυλλοξήραν
ὀφειλομένης ἀκμῆς διεδέχθη ἡ σήμερον ἀκόμη ὑποδόσκουσα
κρίσις. Ἐπίσης ἐπὶ Προστασίας ὑπῆρξαν ἔτη τινὰ ἀκμῆς, ὀφει-
λόμενα εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν μονονουχὶ ἐξαφάνισιν

¹ Ἀνάλογα ἀποτελέσματα εἶχον ἐπιφέρει καὶ οἱ ἀγγλογαλλικοὶ
πόλεμοι τοῦ 18ου αἰῶνος. «Εἶδον ἰδίους ὄμμασι, γράφει ὁ Σαίιν-Σωθέρ
(τόμ. γ', 263), τοὺς νησιώτας δίδοντας τὴν σταφίδα εἰς τὰ ζῶά των, διότι
δὲν εἶχον ἄλλον τρόπον νὰ τὴν σώσωσιν ἐκ τῆς σήψεως».

² Αἱ ἐπόμεναι σελίδες εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν Βενετοκρατίαν, οὐχὶ
ὅμως καὶ πρὸς τὸ θέμα τοῦ παρόντος Κεφαλαίου, ἴσως δ' αἱ περιεχόμε-
ναι ἐν αὐταῖς ὀλίγον γνωστὰι πληροφορίαι κριθῶσι διδασκτικαὶ καὶ ἐνδια-
φέρουσαι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς σταφίδος.

τῆς πελοποννησιακῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ ταῦτα ὀλίγον παρετά-
θησαν πέραν τοῦ προκαλέσαντος αὐτὰ γεγονότος· ταχέως δὲ
μάλιστα προέκυψε κατάστασις πολὺ χείρων τῆς ἀρχικῆς.

Μὴ δυνάμενοι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας¹ ἀρκού-
μεθα τοῦτο μόνον νὰ εἴπωμεν, ὅτι καθ' ὄλην τὴν περίοδον
1821-1826 αἱ τιμαὶ τοῦ χιλιολίτρου ἀνελθοῦσαι εἰς 90 τάλ-
ληρα δὲν ἔπεσαν ποτὲ κάτω τῶν 60 ταλλήρων. Ἡ χρυσῆ αὐτῆ
βροχὴ ἔδωσε μεγάλην ὄθησιν εἰς τὴν σταφιδάμπελουργίαν,
ιδίως ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὅπου χάριν ταύτης ἐθυσιάσθη καὶ μέρος
τῆς οἴνοπαραγωγῆς². Πόσον τοιαύτη πολιτεία ἦτο ἀσύνετος,
ταχέως κατέδειξαν τὰ πράγματα. Ὡς γνωστόν, πέντε ἔτη ἀπαι-
τοῦνται πρὶν ἢ ἡ φυτευθεῖσα σταφιδάμπελος ἀποδώσῃ καρπὸν·
ὅταν λοιπὸν ἡ ἰόνιος σταφιδοπαραγωγὴ ἀπὸ 4,855 (1821)
καὶ 5,972 (1825) ὑπερέβη τὰς 8, τὰς 9 καὶ τὰς 10,000
τόννους (1829-1831) ἡ τάξις εἶχεν ἀποκαταστή ἐν Ἑλλάδι
καὶ ἡ Ἑπτάνησος εὐρέθη συγχρόνως ἀντιμέτωπος ἐσωτερικῆς
ὑπερπαραγωγῆς καὶ ἐπιφόβου ἐξωτερικοῦ συναγωνιστοῦ.

Τῷ 1831-1832 αἱ τιμαὶ κατρεκύλισαν εἰς 16 τάλληρα.

Τὴν συμφορὰν ἐκορύφωσεν, ἅμα δὲ καὶ ἐξηγεῖ, τὸ ἐξῆς
πλουτολογικὸν φαινόμενον. Ἡ σταφίς ἐτέλει διπλὴν φορολο-
γίαν: τὸν κατ' ἀξίαν ἐξαγωγικὸν ἰόνιον φόρον 18⁰/₁₀ καὶ τὸν

¹ Λεπτομερεστέρας πληροφορίας καὶ σχετικῶς ἀρτίους στατιστι-
κοὺς πίνακας εὐρίσκει τις παρὰ τῷ Dr Davy, *Notes on the Ionian
Islands* (1841) τόμ. Β', σελ. 64-65 καὶ 90 κέξ.

² Δυστυχῶς δὲν ἔλειψαν καὶ τότε αἱ καταχρήσεις, ἃς εὐθαρσῶς
κατήγγειλε τῷ 1894 ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς (συνεδρία 11
Φεβρουαρίου) ὁ κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος. Οἱ Κεφαλλῆνες δελεασθέν-
τες ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν τιμῶν ἔστειλαν εἰς Ἀγγλίαν σταφίδα ἄωρον
(ὅπως εἰσπράξωσι τὴν τιμὴν ὀλίγον ταχύτερον) καὶ ἀνάμικτον μὲ
χώματα καὶ ἄλλας ἀκαθαρσίας, ὅπως τὸ βῆμα τοῦ φορτίου αὐξηθῆ.
«Ἐνόμιζον, γράφει ὁ Νάπιερ (σελ. 339), ὅτι κατ' ἀπαράβατον νόμον
τῆς φύσεως ὁ Τζὼν Μποῦλλ ἀποθνήσκει ἐὰν δὲν φάγη πλῶμ-πούδριγγι
καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυνάμενος νὰ εὕρη σταφίδα ἀλλαχοῦ θὰ ἠγόραζε
τὴν ἰδικὴν των ὁσονδήποτε ἄωρος καὶ ἀκάθαρτος καὶ ἂν ἦτο». Ἀπο-
τέλεσμα τούτου ὑπῆρξε κατάπτωσις τῶν τιμῶν τῆς κεφαλληνιακῆς
σταφίδος πρὸς ὄφελος τῶν ἴττων εὐφυῶν Ζακυνθίων.

μόνιμον εισαγωγικὸν ἐν Ἀγγλίᾳ δασμὸν, ὅστις τότε ἀνήρχετο εἰς τὸ ἀπίστευτον ποσὸν 6 δην. κατὰ λίτραν. Κατὰ τοὺς νόμους τῆς Ἐπιπτώσεως ἐφ' ὅσον ἢ αἴτησις ὑπερέβαινε τὴν προσφορὰν ἢ καταθλιπτικωτάτη αὐτῆ φορολογία ἐβάρυνε τὸν Ἀγγλον καταναλωτήν, ὅτε ὅμως οἱ ὄροι ἀντεστράφησαν, ἔπεσον ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Ἰονίου παραγωγοῦ πρὸς τούτοις δ' ὁ μόνιμος ἀγγλικὸς δασμὸς καθίστατο βαρύτερος ἐφ' ὅσον καὶ ἡ ἀξία τῆς σταφίδος κατέπιπτεν¹.

Ἡ θέσις ἐφαίνετο, τοσοῦτον μᾶλλον ἀπελπιστική, καθ' ὅσον ἡ παραγωγή τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου δὲν ἔπαυεν αὐξάνουσα. Ἐδτυχῶς τῷ 1834 ὁ βρετανικὸς δασμὸς ἠλαττώθη εἰς τὸ ἥμισυ, καίτοι δὲ καὶ οὕτω ἦτο λίαν ὑψηλός², ἢ ἐπέκτασις τῆς καταναλώσεως ἐν Ἀγγλίᾳ συνδυαζομένη πρὸς κακὰς τινας ἐσοδείας (ιδίᾳ τὴν τοῦ 1838) ἀνεκούφισεν ὅπωςδῆποτε τὴν σταφιδοπαραγωγὴν κατὰ τὰ ἔτη 1840-1841 αἱ τιμαὶ ἐκυμαίνοντο μεταξὺ 32 καὶ 45 ταλλήρων.

Πλὴν καὶ πάλιν ἡ βελτίωσις ὑπῆρξε προσωρινή. Ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1857 ἐλυμαίνεται τὰς σταφιδαμπέλους ἢ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον μαστίσασα ἀμπελίτις.

Ὁ μύκης κατέστρεψε πᾶσαν σχεδὸν τὴν παραγωγὴν, αἱ δὲ Ἰόνιοι νῆσοι, ἰδίᾳ ἡ στερουμένη ναυτιλίας καὶ πλουσιῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τέκνων Ζάκυνθος, ἐγνώρισαν περίοδον δυστυχίας, ἣν ἐκφράζει κάλλιον πάσης περιγραφῆς τὸ ὄνομα, ὅπερ ἔλαβεν: ἡ *πεινὰ*. Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν εἶναι ὑπερβολικόν· πράγματι ἐλίμωττεν ὁ λαός. Τὰς ἀποτροπαίους σκηνάς, αἵτινες καθημε-

¹ Ὁ Napier βασιζόμενος ἐπὶ λεπτομεροῦς ὑπομνήματος, ὑποβλήθηέντος ὑπὸ τῶν Κεφαλλήνων τῇ βρετανικῇ κυβερνήσει τῷ 1829, καὶ ὑπερ ἀναδημοσιεύει (ἐν παραρτήματι 51φ, σελ. 561 κέξ.) ὑπολογίζει ὅτι τῷ 1833 ὁ δασμὸς ἀνήρχετο εἰς 600% ἐπὶ τῆς τρεχούσης τιμῆς.

² Ἴσοδυνάμει πρὸς 130% τῆς τιμῆς τῶν ἐτῶν 1840-1841, ἦτις ἦτο πλέον ἢ διπλασία τῆς τοῦ 1831.

ρινῶς ἐλάμβανον χώραν, περιγράφει παραστατικῶς αὐτόπτης μάρτυς, ὁ Χιώτης¹.

Τὸ δὲ κακόν, ὅπερ μάτην προσεπάθει νὰ μετριάσῃ ἡ Ἰόνιος Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἰονικὴ τράπεζα ἐφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον, ἐκτραγέντος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπεδείχθη καὶ πάλιν ὅτι δὲν εἶχε τόσον ἄδικον ἡ Βενετία ἀνησυχούσα διὰ τὴν ἐκ τῶν νοτιωτέρων Ἰονίων νήσων ἐξαφάνισιν τῆς σιτοπαραγωγῆς. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀτμοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ πάθωσιν αἱ νῆσοι ἐξ σιτοδείας, ἥρκει πρὸς τοῦτο ν' ἀποκλεισθῇ ἡ, ἀπὸ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος χρησιμεύουσα αὐταῖς ὡς σιτοβολῶν, νότιος Ῥωσία².

Τὸ φαινόμενον εἶχε παρατηρηθῆ κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον, τὸν λαβόντα πέρασ διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὅποτε ὁ καὶ ἐν τούτῳ διακριθεὶς Νάπιερ ἐφρόντισε νὰ διανείμῃ σίτον εἰς τοὺς Κεφαλλήνας χωρικοὺς (βλ. *The Colonies* κέξ. XLVII, πρὸς Salomon, *Statistica dell' Isola di Cefalonia* σελ 45).

Ἄλλὰ τὸ κακόν ἔλαβε πολὺ μεγαλειτέραν ἔντασιν κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν καὶ διὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν ἐξαγωγῆς σιτηρῶν, ἣν ἐθέσπισε τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν. Κακοήθεις δ' ἔμποροι ἐπωφεληθέντες τῆς καταστάσεως ἐφθασαν νὰ πωλῶσι τὸν σίτον πρὸς 3 καὶ 4 τάλληρα τὸ κοιλόν. Ἐδέησε τότε νὰ ἐπανέλθῃ ἡ Προστασία εἰς μέτρα ὑπενθυμίζοντα τὰ βενετικά. Διάταγμα 4 Ἀπριλίου 1854 συνίστα εἰς τὰς νήσους ἐπιτροπὰς, καθήκον ἐχούσας νὰ εἰσάγωσι σίτον καὶ μεταπωλῶσιν αὐτὸν εἰς τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς. Ἐπειδὴ δὲ ἰδίως οἱ Ζακύνθιοι οὐδὲ τὰ πρὸς ἀγορὰν ὀλίγου σίτου εἶχον, ἠναγκάσθη ἡ Κυβέρνησις νὰ προβῇ εἰς δωρεὰν διανομὰς.

Ἡ ἀπαίσιος κρίσις δὲν ἔληξεν εἰμὴ τῷ 1857, θεραπευθει-

¹ Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους, τόμ. Α', κεφ. 12^{ον}.

² Π6λ. ἀνωτ. σελ. 268.

σῶν τῶν ἀμπέλων διὰ τῆς θειώσεως, ἦν ἀπὸ τοῦ 1854 εἶχεν εἰσαγάγη ὁ ὀλίγους μιμητὰς κατ' ἀρχὰς εὐρῶν κόμης Γεώργιος Κομοῦτος.

Κατὰ τὴν πενταετῆ τῆς κρίσεως διάρκειαν ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος ἐφθασεν εἰς 118 (1852) καὶ 120 (1855) τάλληρα, ὑπερβάσα δηλαδὴ κατὰ 50-100 % τὰς τιμὰς τῶν ἐτῶν 1821-1826. Ἀλλὰ τῶν φανταστικῶν τούτων τιμῶν ἐλάχιστοι ἠδύναντο νὰ ὠφεληθῶσιν, ἀφ' οὗ ἐλάχισται ἦσαν αἱ καρποφοροῦσαι σταφιδάμπελοι. Δὲν εἶχε δ' εἰσέτι διαλυθῆ ἡ ἐκ τῆς κρίσεως τῆς πείνης ἐντύπωσις, καὶ πάλιν ἀνεφάνησαν τὰ κακὰ τῆς ὑπερπαραγωγῆς. Κατὰ τὸ ἔτος 1860, καθ' ὃ ἐγράφεν ὁ Λενορμάν, αἱ τιμαὶ τῆς Ἰονίου σταφίδος κατώτεραι τῶν τῆς τοῦ κόλπου τῆς Κορίνθου, ἦσαν 20-25 ταλλήρων, μετὰ βίας δηλαδὴ ἐκάλυπτον τὰ ἔξοδα τῆς καλλιεργείας.

Ἐννοεῖται ὅτι ἀπέναντι τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐξετασθῆ κατὰ πόσον ἡ ἐπὶ τῶν τιμῶν φορολογικὴ πίεσις ἠδύνατο νὰ μετριασθῆ. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν βρεττανικὸν δασμὸν, τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ 1834 διεδέχθησαν ἄλλαι, ἰδίαι ἢ μεγάλη τοῦ Γλάδστωνος μεταρρύθμισις τοῦ 1859¹. Πλὴν αἱ ἐλαττώσεις, ἃς ἐθέσπιζε τὸ βρεττανικὸν κοινοβούλιον ἀφεώρων εἰς τὴν σταφίδα πάσης προελεύσεως, ἐπωφελεῖτο δ' ἐξ αὐτῶν ἡ σταφιδοπαραγωγὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὅσον καὶ ἡ τῶν ἰονίων νήσων. Παρατηρήθη δὲ ταχέως ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐγγείου φορολογίας, τοῦ ἐξαγωγικοῦ φόρου, ἡ ἰόνιος σταφίς εὕρισκετο εἰς ἡσσονα μοῖραν ἀπέναντι τῆς τοῦ Βασιλείου, καθ' ὅτι καὶ βαρύτερον φόρον ἐτέλει καὶ ὑπεβάλλετο εἰς τὰ πρόσθετα βάρη τὰ συμπαραμαρτοῦντα τοῖς σεραγίοις.

¹ Ἡ μεταρρύθμισις αὐτὴ ἐγέννησεν, ὡς εἰκός, μέγαν ἐνθουσιασμόν ἐν Ἑλλάδι. «Μετὰ τὸν Βάκχον καὶ τὸν Τριπτόλεμον, ἔγραφέ τις ἐντεῦθεν εἰς τὸν Γλάδστωνον, εἶσθε ὁ μεγαλειότερος εὐεργέτης τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας» βλ. τὴν ἡμετέραν μελέτην «Ὁ Γλάδστων Ὀικονομολόγος» (Ἀθήναι, 1910, σελ. 29).

Ἀπὸ τοῦ 1830 ἐγένετο λοιπὸν σκέψις ἐλαττώσεως τῆς φορολογίας. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο, λέγει ὁ Davy, (τομ. Β', σελ. 66), προσέκοπτεν εἰς τὴν δυσκολίαν τῆς ἐξευρέσεως πόρων δυναμένων νὰ πληρώσωσι τὸ ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως ἔλλειμμα.

Ἡ δυσκολία αὕτη ἀπετέλεσε μέχρι τέλους τοῦ ἀγγλικοῦ καθεστῶτος τὸν λίθον τοῦ προσκόμματος, ἐφ' οὗ προσέκρουε πᾶσα μεταρρύθμισις, ὑπῆρξε δὲ καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν ὁ Βρεττανὸς ἀρμοστής ἠρνήθη νὰ κυρώσῃ τὸν νόμον τοῦ 1860, ὅστις καθιέρου φόρον μόνιμον κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἑλληνικοῦ νόμου τοῦ 1855 καὶ μάλιστα ἐλαφρότερον πῶς τοῦ ἑλληνικοῦ, ἅτε τοῦ τέλους ὀριζομένου εἰς 2 1/2 τάλληρα ἀντὶ 15 δραχμῶν παλαιῶν¹.

Ἀλλὰ τὰ καλὰ τοῦ μονίμου φόρου² ἦσαν τόσον καταφανῆ καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαι διὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου τόσον ἀναμφισβήτητοι, ὥστε καὶ ἡ ἀπὸ 1/13 Ὀκτωβρίου 1860 περίφημος «προσοδική» ἐκθεσις τοῦ Στῆρξ ἠσπάσθη αὐτὸν προτείνασα τὸν καθορισμὸν τοῦ δασμοῦ ἀπὸ 19 % εἰς 14 σελίνια κατὰ χιλιόλιτρον.

Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος σταθμὸς τῆς ἱστορίας τῆς ἰονίου σταφίδος ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν.

¹ Ἡ διαφορὰ δὲν ἦτο οὔτε καθ' ἑαυτὴν οὔτε ἀπολύτως μεγάλη. Ὄντως πλὴν τοῦ ὅτι αἱ τιμαὶ τῆς σταφίδος τοῦ Κόλπου ὑπερέβαινον τὰς τῶν ἰονικῶν, ἐν Ἑπτανήσῳ τὰ ἔξοδα τῆς καλλιεργείας ἦσαν τότε μεγαλειότερα, τὸ δ' ἐμπόριον ἐδαρύνετο διὰ τῶν σεραγιακῶν τελῶν.

² Περὶ τῶν λόγων, δι' οὓς φόρος μόνιμος εἶναι παρὰ τὰ φαινόμενα προκριτώτερος φόρου κατ' ἀξίαν καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς φορολογουμένους, βλ. τὴν μελέτην τοῦ ὡς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν εισηγησαμένου τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ 1855 καθηγητοῦ Περικλέους Ἀργυροπούλου «*Deux mots sur les finances grecques durant l' administration du 28 Mai 1854*» (Ἀθήναι, 1856).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΛΑΤΟΣ

I

Τὸ μονοπώλιον τοῦ ἄλατος ἐν Βενετία.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἕνεκα τῆς πρωτογόνου καταστάσεως, εἰς ἣν εὐρίσκατο ἡ διεθνὴς ἐμπορία, ἡ ὕπαρξις ἀλυκῶν ἦτο δι' ἐν κράτος φυσικὸν μονοπώλιον μεγάλης οἰκονομικῆς, ἀκόμη δὲ καὶ πολιτικῆς σημασίας¹. Ὁ Κασσιόδωρος ἀπηγγών τὴν γνώμην τῶν συγχρόνων του γράφει ἐν ταῖς γνωσταῖς ἐπιστολαῖς του² ὅτι οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ ζήσωσιν ἄνευ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, οὐχὶ ὅμως καὶ ἄνευ ἄλατος· ὄντως δ' ἡ ἀλατο-παραγωγή ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρχικῶν λόγων τῆς ἀναπτύξεως τῆς Βενετίας³.

Τὸ ἄλας ἦτο, ὡς ἤδη εἶπομεν⁴, ἐν τῶν βενετικῶν *appalti*:

¹ Ἴδου τι γράφει ὁ A. Rambaud ἐν τῇ περιφῆμῃ του ἔργῳ, Constantin Porphyrogenète ou l'Empire byzantin au dixième siècle (Παρίσιος, 1870 σελ. 328):

«Οἱ Βούγαροι ἐπρομήθευον εἰς τοὺς Μοραβούς τὸ ἄλας· τὸ δὲ προϊόν τοῦτο ἦτο τοσοῦτον ἀπαραίτητον εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὥστε ὁ λυσσώδης τῶν Μοραβῶν ἀντίπαλος Ἀρνόλδος τῆς Καρινθίας δὲν ἐζήτηε παρὰ τῶν Βουλγάρων εἰμὴ μόνον νὰ παύσωσιν νὰ τοῖς πωλῶσιν ἄλας (βλ. Boczek, Codex Diplomaticus Moraviae, σελ. 52 καὶ 70-73)».

Τὸ ἄλας δ' εἶναι μὲν ἀπαραίτητον εἰς πάντας, πρὸ παντὸς ὅμως, καθὰ διεῖδε καὶ ὁ Σαλλούστιος, εἰς τοὺς χορτοφάγους καὶ κτηνοτρόφους λαούς, δι' οὓς ἐπάρκεια ἄλατος εἶναι ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου (βλ. περὶ τῆς χρησιμότητος τοῦ ἄλατος βλ. K. A. Στασινόπουλον, Τὸ Ἄλατι (σειρὰ ἀρθρῶν ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἑλλάδι, τόμ. γ', Ἀθήναι, 1905) ἰδίᾳ τὸ ε' Μέρος καὶ Ἀντώνιον Barbieri, L'imposta sul sale nella storia italiana ed estera, Τωρῖνον 1908, σελ. 65-86.

² Ἐγράφησαν μεταξὺ τοῦ 520 καὶ 523. Ὁ Κασσιόδωρος ἦτο praefectus praetorio ἐπὶ Θεοδώριχου τοῦ Μεγάλου.

³ Βλ. Brown, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 339.

⁴ Βλ. ἄνωτ. τόμ. Α' σελ. 66.

πότε ἀπηγορεύθη ἡ ἐλευθέρᾳ αὐτοῦ ἐμπορία δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν, τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ 1320 μνημονεύεται ὡς παλαιὸν μονοπώλιον¹. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸ μονοπώλιον τοῦτο σημασία, ὥστε ἡ Γαλλοστᾶτη Πολιτεία ἐθεώρει ὡς casus belli τὴν παραβίασιν², πλείστα δ' ἐλάμβανε δραστηκώτατα μέτρα πρὸς περιφρούρησιν αὐτοῦ³.

Αἱ πρόσοδοι κατὰ τὸν Βέστα ἠϋξήσαν πολὺ ἀπὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν κτήσεων τῆς Στερεᾶς, ἐνθα προϋπῆρχον αἱ «gabelle» τοῦ ἄλατος. Ἄλλοθεν δὲ φαίνεται ὅτι ἡ Βενετία δὲν ἐτροφοδοτεῖ μόνον τὰς ἐν Τεσσαρέμα κτήσεις, ἀλλὰ καὶ ξένας χώρας, αἵτινες καὶ εἰς μεταγενεστέρους ἀκόμη χρόνους περὶ πολλοῦ ἐποιούντο τὴν ἐξασφάλισιν τακτικῆς προμηθείας ἄλατος. Οὕτως ὁ Βωδονκούρ, ὅστις ἰκανὰ γράφει περὶ τῶν ἀλυκῶν Κερκύρας⁴, δίδει καὶ τὴν λεπτομέρειαν ὅτι, φθίνοντος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος⁵, ἡ ἐν Λομβαρδία αὐστριακῆ διοίκησις εἰς ἀνταλλαγήν τοῦ πολυτιμοτάτου προϊόντος παρεῖχε καταδίκους ἐκ

¹ Βλ. περὶ φορολογίας τοῦ ἄλατος ἐν Βενετία τὸν πρόλογον τοῦ Βέστα § 7· αἱ παρεχόμεναι ὅμως πληροφορίες εἶναι παρ' ἐλπίδα ἰσχυαί. Εἰς ὀλίγας ἐπίσης λεπτομερείας εἰσέρχεται ὁ Barbieri, ὅστις μελετᾷ τὴν ἱστορίαν τῆς φορολογίας τοῦ ἄλατος εἰς ἔλα τὰ κράτη τῆς Ἰταλίας ἀφιερωθῶν τὰς σελ. 105-108 εἰς τὴν Βενετίαν.

² Βλ. Brown σελ. 344.

³ Οὕτω κατὰ Βαρβιέρην (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 38) «ἡ Βενετία ἠνάγκασε τὸν βασιλεῆ τῆς Οὐγγαρίας νὰ παύσῃ καλλιεργῶν ἀλυκᾶς· ἐπέτυχε τὸ μονοπώλιον τῆς μεταφορᾶς τῶν ὀρυκτῶν ἀλάτων τῆς νοτίου Γερμανίας καὶ Κροατίας· ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς ἄλλους γείτονας τῆς Ἀδριατικῆς λαοὺς νὰ μεταφέρωσι τὰ ἄλατά των καὶ ἐπειθανάγκασε τοὺς κατοίκους τῆς ἄνω Ἰταλίας νὰ μεταχειρίζωνται ἄλας τῶν βενετικῶν ἀποθηκῶν».

⁴ Βλ. σελ. 425-433.

⁵ Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ Οὐγγαρία, ἡ Κροατία, ἡ ἀνατολικὴ Γερμανία ἦσαν πελάται τῶν ἀλυκῶν τοῦ βενετικοῦ κράτους. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι 40,000 ἔππων ἐχρησιμοποιούντο διὰ τὸ τοιοῦτον ἐμπόριον· ἀλλ' ἡ κυρία ἐμπορία ἐγένετο διὰ θαλάσσης καὶ κατηυθύνετο πρὸς τοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς· προετιμᾶτο δ' ἡ θαλασσία ὁδὸς ἐκ φόβου μήπως τὰ γείτονα κράτη ἐπιβάλωσι βαρῆα διόδια (βλ. Βαρβιέρην σελ. 105).

τῶν καταδεδικασμένων εἰς ἰσόβια δεσμὰ, οὓς ἡ Βενετία ἐχρησιμοποιοῦ εἰς τὰ ναυπηγεῖα καὶ τὰ κάτεργά της.

Ἡ σπουδαιότης, ἣν εἶχε τὸ ἄλας διὰ τὴν βενετικὴν δημοσίαν οἰκονομίαν, καταφαίνεται ἐκ τῆς ἰδρύσεως εἰδικοῦ ταμείου τοῦ «deposito del sal», ἐνθα συγκεντρούμεναι αἱ πρόσοδοι ἐχρησίμευον εἰς ἀπόσβεσιν μὲν τοῦ δημοσίου χρέους ἐν ὥρᾳ εἰρήνης, εἰς στρατιωτικὰς δὲ δαπάνας ἐν ὥρᾳ πολέμου¹.

Ἄλλὰ καὶ εἰδικὴ ἐπιτροπή: ἡ «conferenza del sal», καὶ εἰδικὸς ἀνώτερος ὑπάλληλος ὁ provveditor al sal μνημονεύεται εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ βλέπομεν τὴν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιτροπῆν καὶ τὴν γερουσίαν ἐπικαλουμένας τὰ φῶτά των. Καὶ ἐν τῷ εὐρετηρίῳ δὲ τῶν ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῶν Frari δημοσίων ἐγγράφων ὑπάρχει τίτλος εἰδικός: «sali et saline». Ἐκ τῶν ποικίλων δ' ἐγγράφων, ἃ εὗρον εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Βενετίας (πβλ. Catastico dei deputati al denaro-^{to} VII) προκύπτει μάλιστα, ὅτι ἡ Βενετία διεξήγεε τακτικὸν ἐμπόριον μετὰ τῆς Τριπολίτιδος ἀγοράζουσα μεγάλας ποσότητας ἄλατος διὰ τοῦ ἐκεῖ προξένου της (τῇ 10 Μαΐου 1782 τῷ ἔστειλε λ. χ. πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον 1,000 τσεκίνια).

II

Τὸ μονοπώλιον τοῦ ἄλατος ἐν Ἑπτανήσῳ.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν ἡ Γαληνοτάτη Πολιτεία νὰ μὴ προσπαθήσῃ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰς ἀλυκὰς Λευκάδος καὶ Κερκύρας, αἵτινες παρὰ τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν ἀλυκῶν Ζακύνθου καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀλυκῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ² πλέον ἢ ἐπήρκουν εἰς τὴν ἑπτανησιακὴν κατανάλωσιν.

¹ Besta, σελ. LXX.

² Ἀρχαιότερον ἐλειτούργουν ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τοῦ Κουτάδου ἀλοπήγια (βλ. Πάρτς σελ. 214) ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ τοποθεσία le saline ἦν ἀπληγήσαμεν ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τοῦ μονοπωλίου ἀλιείας Ἀργοστολίου (βλ. ἄνωτ. σελ. 157).

Ποίας ἔχομεν ἐπὶ τοῦ θέματος πληροφορίας;

Κατὰ τὸν Βελλαίρ (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 120-121):

«Πᾶσαι αἱ ἀλυκαὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἀνήκον τῇ Κυβερνήσει καὶ παρήγον ἄλας λευκόν. Αἱ τῆς Κερκύρας καὶ Λευκάδος ἐτροφοδοτοῦν δι' ἄλατος τὰς ἄλλας τέσσαρας νήσους καὶ τὰ ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἐξαρτήματα αὐτῶν. Ἐπὶ Βενετοκρατίας οἱ ἐκμισθωταὶ ὤφειλον νὰ στέλλωσι τὸ πλεονάζον τῆς καταναλώσεως εἰς Βενετίαν, ὁπόθεν τὸ ἄλας τοῦτο κατενέμετο εἰς τὰς κτήσεις, ἃς εἶχεν ἡ Πολιτεία ἐν Ἰταλίᾳ.

«Μολονότι αἱ ἀλυκαὶ ἐξεμισθοῦντο εἰς σχετικῶς ταπεινὴν τιμὴν (12,000 φρ. περίπου)¹, ἀπέδιδον σπουδαῖα ποσὰ εἰς τὴν βενετικὴν Κυβέρνησιν, πρὸς ἣν οἱ μισθωταὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ πωλῶσιν εἰς εὐτελεῆ τιμὴν πᾶν τὸ συλλεγόμενον ὑπ' αὐτῶν ἄλας. Τὸ ἄλας τοῦτο μετεπωλεῖτο εἰς τιμὴν πολὺ ἀνωτέραν εἰς ἄλλους ἐκμισθωτάς, οὕτως ὥστε ἡ Κυβέρνησις ἐλάμβανε τετραπλάσια καὶ συχνάκις ἐξαπλάσια τῶν καταβληθέντων. Ἡ μέθοδος αὕτη ἦτο ἡ καταλληλοτέρα διὰ καλὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀλυκῶν, διότι οἱ ἐκμισθωταὶ τῆς Ἑπτανήσου, ἠναγκασμένοι νὰ καταβάλωσι τὸ ἀρχικὸν μίσθωμα καὶ νὰ πληρῶνωσιν ἐργάτας, εἶχον συμφέρον νὰ παράγωσιν ὅσον ἔνεστι πλειότερον ἄλας, ὅπως εἰσπράξωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν καταβληθέντα, καὶ ὅπως διπλασιάσωσι καὶ τριπλασιάσωσι τὰ κέρδη των· ἐκ παραλλήλου δὲ τὰ κέρδη τῆς Κυβερνήσεως ἠῦξανον ἐφ' ὅσον ἠῦξανον καὶ τὰ ὑπ' αὐτῆς εἰς τοὺς ἐκμισθωτάς καταβαλλόμενα».

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου θὰ ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι καὶ ἡ ἐν Κέρκυρᾳ κατανάλωσις ὑπεβάλλετο εἰς νέον μονοπώλιον, τοῦθ' ὅπερ ἀνακριβές. Τὸ ἄλας ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπωλεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐνοικιαστοῦ εἰς κεκαλονισμένας τιμὰς².

Ἐξ ἄλλου δὲν ὠρίζετο, ὅπως φαίνεται λέγων ὁ Βελλαίρ,

¹ Ἦτοι 906 τσεκίνια.

² Ὑπῆρχε δὲ μάλιστα ἡ ὑποχρέωσις τῆς πωλήσεως εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ πρὸς τοὺς ἐν Βουθρωτῷ, ὅπου τὸ ἄλας ἐχρησίμευεν ἰδίως διὰ τοὺς ἰχθύς (βλ. ἄνωτ. τὸ περὶ Κερκύρας τμήμα, Κεφ. Δ', II).

ποῖον ἦτο τὸ διὰ τὴν τοπικὴν κατανάλωσιν ἀναγκαῖον ἅλας· ἀπλῶς ἐκανονίζοντο τὰ ποσὰ τοῦ ἁλατος ἅτινα εἶχεν ὁ μισθωτῆς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Βενετίας. Τοῦτο ἀληθῶς κατέληγεν εἰς τὸ αὐτό· ὅθεν βλέπομεν τὴν Λευκάδα διαμαρτυρομένην καὶ ἐπιτυχάνουσαν νὰ ἐλαττωθῶσιν εἰς 2,245 moggi αἰ εἰς ἅλας ὑποχρεώσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Κυρίαρχον¹.

Τέλος ὄχι μόνον ἡ Τεσσαφέρμα, ἀλλὰ καὶ ξένοι χῶραι ἐτροφοδοτοῦντο ὑπὸ τῆς Ἐπτανήσου. Οὕτω τῇ 26 Αὐγούστου 1774 ἰδρύεται ἐν Βερώνῃ ἀποθήκη, ἐν ἣ ἔδει, νὰ συσσωρεύωνται κατ' ἔτος 1000 moggi Λευκαδίου ἁλατος, ὀρίζεται δὲ ὅτι γίνεται τοῦτο χάριν τῆς γείτονος Λομβαρδίας.

Ἐπάρχει καὶ ἄλλη λεπτομέρεια, ἣν δὲν ἀναφέρει ὁ, εἰς τὴν Κέρκυραν προφανῶς περιοριζόμενος, Βελλαίρ, ὅτι δηλαδὴ ἐν Λευκάδι καὶ Ζακύνθῳ ὁ ἐνοικιαστῆς εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀγγαρεύῃ ἐγχωρίους πρὸς ἐργασίαν ἐν ταῖς ἀλυκαῖς². τοῦτο δὲ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡλάττου οὐσιωδῶς τὰ ἔξοδα τῆς ἐκμεταλλεύσεως.

Ἐν Κερκύρᾳ, ἐλλείψει τοιαύτης ὑποχρεώσεως, ὑπῆρχεν ἄλλη παραπλησία, ἡ τῆς ἀγγαρείας πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἁλατος. Οἱ μὴ ἐκτελοῦντες τὴν ἀγγαρείαν ταύτην ὤφειλον νὰ καταβάλλωσι δύο ἄσπρα³, ἐξηροῦντο ὅμως αὐτῆς δικαιωμα-

¹ Διάταγμα 4 Φεβρουαρίου 1767.

² Βλ. πλείοτερα ἐν τοῖς περὶ Ζακύνθου καὶ Λευκάδος τμήμασιν.

³ Τοῦτο γνωρίζομεν, διότι μεταξὺ ἄλλων αἰτήσεων θεραπείας, αἵτινες ὑπεβλήθησαν ἐκ μέρους τῶν Κερκυραίων τῇ Συγκλήτῳ τῷ 1516 (Σάθας V, 249-255), περιλαμβάνεται τὸ παράπονον, ὅτι ὁ φρούραρχος Κερκύρας (el magnifico capitaneo del Borgo) ἐπωφελεῖτο τῆς διατάξεως ταύτης, ὅπως προβαίνει εἰς παρεισπράξεις καὶ δὴ ἀντὶ νὰ καταβάλῃ τὰ ἄσπρα εἰς τοὺς ἀναπληροῦντας τοὺς ἀπόντας, ἠνάγκασε τοὺς νὰ ἐργάζωνται δωρεάν, ἐνεθυλάκωνε δὲ τὰ εἰσπραττόμενον. Ἡ σύγκλητος ἔλαβε μέτρα, ὅπως παύσῃ ἡ κατάχρησις (αὐτόθι σελ. 257-258).

τικῶς καὶ ἄνευ ἀνταλλάγματος οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως¹.

Ἐπίσης προσθετέον ὅτι τὰ δικαιώματα τοῦ ἐνοικιαστοῦ ἐν Ἐπτανήσῳ ἐπροστατεύοντο λίαν αὐστηρῶς, τῆς λαθραίας εἰσαγωγῆς ξένου ἁλατος τιμωρουμένης δι' ἐξορίας (βλ. Jervis, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 125).

III

Ἡ φορολογία τοῦ ἁλατος ἐν Πελοποννήσῳ.

Τὸ ἐν Ἐπτανήσῳ μονοπώλιον ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτοῦ γραμμαῖς ἐνθυμίζει τὸ ἐν Capodistria καὶ Pirano ἀπὸ τοῦ 1768 καθιερωθέν. Ἐν ταῖς ἀδριατικαῖς ἐκείναις κτήσεις, αἵτινες κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βενετοκρατίας εἶχον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀλατοπαραγωγῆς μεγάλην σημασίαν, οἱ τελῶναι ἀπήλασον ἐλευθερίαν παραγωγῆς, εἶχον ὅμως ὑποχρέωσιν νὰ κρατῶσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Βενετίας 47,000 moggia (1 moggio = 13 stara) πρὸς λίρας 17 τὸ moggio².

Τοῦναντίον (καὶ τοῦτο εἶναι νέα ἀπόδειξις ὅτι λίαν παρακεκινδυνευμένοι εἶναι αἰ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰσχυόντων ἐν ταύτῃ

¹ Καὶ τοῦτο γνωρίζομεν ἐμμέσως καὶ δὴ ἐκ διατάγματος τοῦ προνοητοῦ Ἰερωνύμου Κονταρίνη, ὅστις καταδικάζει ὑπαλλήλους ἀγγαρεύσαντας διὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ ἁλατος ζῶα ἀστῶν, ἐν ᾧ «δυνάμει παλαιῶν προνομίων, οἱ ἀστοὶ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς ἀγγαρείας τοῦ ἁλατος» (βλ. Leggi Municipali, A', 389).

Τὸ διάταγμα τοῦ Κονταρίνη χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 10 Ἀπριλίου 1701, ἐξ οὗ δεικνύεται ὅτι ἡ παλαιὰ ἀγγαρεία τοῦ ἁλατος εἶχε διατηρηθῆ καὶ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

² Ἐν Ἐπτανήσῳ ἡ λίτρα ἐπληρώνετο 3-4 σολδία, μετεπωλεῖτο δ' ὑπὸ τῶν Βενετῶν 10, βλ. Σκροφάνην τομ. Γ', σελ. 22. Τὸ ἐπτανασιακὸν ἅλας φαίνεται ἀνώτερον τοῦ καποδιστριακοῦ. Τὸ διάταγμα τῆς 10 Μαΐου 1770 διετίμα διὰ τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Mincio κτήσεις τὴν τιμὴν τοῦ ἁλατος ὡς ἑξῆς:

Ἅλας Pirano	δουκ.	3 grossi	21	κατὰ balanzon	(1,680 λίτρας)
» Capodistria	»	2	» 22	»	»
» Muggia	»	3	» 6	»	»
» Κερκύρας	»	8	» 7	»	»
» Λευκάδος	»	6	» 11	»	»

ἢ ἐκεῖνη τῇ Ἑλληνικῇ τῆς Βενετίας κτήσει, εἰς τὰς ἄλλας γενικεύσεις) ἐν Πελοποννήσῳ ὁ αὐτὸς θεσμὸς ὑπέστη ἐντελῶς διάφορον ἐξέλιξιν, τὴν ἐξῆς¹:

Ἡ Βενετία προσεπάθησε ν' ἀντλήσῃ ἐκ τῶν ἀλυκῶν Πελοποννήσου τὰς διπλᾶς προσόδους, ἃς ἀπέδιδον αἱ τοῦ Ἄδρια καὶ τῆς Ἐπτανήσου. Τὸ μὲν δηλαδὴ νὰ προμηθεύηται εἰς τιμὴν χαμηλὴν ἄλας πρὸς μεταπώλησιν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, τὸ δὲ διὰ τοπικοῦ μονοπωλίου νὰ προσπορίσῃ εἰς τὰς camere τῆς Πελοποννήσου νέαν πρόσοδον.

Πρὸς τὸ διπλοῦν τοῦτο τέλος προσπάθεια κατεβλήθη ν' ἀναπτυχθῶσιν αἱ ἀλυκαὶ Θέρμιδος καὶ Καμινίτζης, διαιρεθέντος τοῦ παραγομένου ἄλατος εἰς δύο κατηγορίας, τῆς μὲν πρώτης προωρισμένης διὰ τὸ ἐξωτερικόν, τῆς δὲ δευτέρας διὰ τὴν ἐπιτόπιον κατανάλωσιν. Πλὴν τὸ ἄλας τῆς Θέρμιδος δὲν ἤρρεσεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ μετὰ τινὰς σκέψεις περὶ βελτιώσεως τῆς ποιότητος ἔπαυσεν ἢ ἐξαγωγῇ. Ἀναγκασθέντες οὕτω νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ τοπικὸν μονοπώλιον, οἱ Βενετοὶ ἐνόμισαν ὅτι θὰ διευκολύνετο ἢ ὀργάνωσις τούτου, κατανεμομένης τῆς Πελοποννήσου εἰς οὐκ ὀλίγα τμήματα². Πλὴν ἡ κατάτμησις αὕτη ἀντὶ νὰ διευκολύνῃ τὴν εἰσπραξιν ἐνεθάρρυνε, συνδυαζομένη πρὸς τὴν μεγάλην τιμὴν τοῦ ἄλατος, τὰς καταχρήσεις, τὰ δ' ἐκ τοῦ νομήματος ἔσοδα περιορίσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ προνοητὴς Φραγκίσκος Γριμάνης³ ἐσκέφθη νὰ προστρέξῃ εἰς σύστημα λειτουργήσαν ἀλλαχοῦ⁴, καὶ δὴ ἐν Γαλλίᾳ⁵, δεκτὸν

¹ Βλ. τὰς πραγματευομένας ἐν ἐκτάσει τὸ ζήτημα ἐκθέσεις τῶν προνοητῶν καὶ τὰς σελ. 323-325 τοῦ Ράνκε.

² Κατ' ἀρχὰς ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρχον 7 ταμεῖα (βλ. ἄνωτ. τόμ. Α', σελ. 32, σημ. 1).

³ Οὗτος ἦτο πιθανῶς πρόγονος τοῦ συχνάκις μνημονευομένου ὑφ' ἡμῶν ὁμωνύμου γενικοῦ προνοητοῦ τῆς θαλάσσης· διώκησε δὲ τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ 1699-1701. Ἡ ἐκθεσίς του χρονολογεῖται ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1701.

⁴ Ὁ Ράνκε δὲν φαίνεται ὑποπεύων τοῦτο.

⁵ Βλ. Lazare Ducrot, *Traité des gabelles et de l'impôt du sel* (Παρίσι 1863), P. Cochois, *L'impôt sur le sel* (Παρίσι, 1902),

δὲ γενόμενον καὶ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1714¹, δηλαδὴ εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς ὑποχρέωσεως δι' ἐκάστην οἰκογένειαν ν' ἀγοράζῃ ὠρισμένον ποσὸν ἄλατος.

Ἡ σύγκλητος ἀναλογιζομένη ἴσως τὰς τρομερὰς καταπιέσεις, ἃς συνεπήγετο τὸ σύστημα², καὶ φοβουμένη οὐχὶ ἀλόγως ἐξέγερσιν³ ἐδίστασε νὰ θεσπίσῃ τοιοῦτον μέτρον. Ἐπειδὴ δ' ὅμως τὰ ἔσοδα ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι ἐλάχιστα καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ προνοητοῦ Ἔμου⁴ εἰσαχθεῖσαι μικραὶ μεταρρυθμίσεις δὲν ἔφερον αἰσθητὰ ἀποτελέσματα, ἠναγκάσθη τέλος νὰ παραδεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Γριμάνη μετατρέπουσα ὅμως αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον. Ἐπίσθησαν δηλαδὴ οἱ προύχοντες ἐν ἐκάστῳ διαμερίσματι ν' ἀγοράζωσιν ὠρισμένον ποσὸν ἄλατος διανεμητέον μεταξὺ τῶν χωρικῶν. Τὸ νέον σύστημα, καθιερωθὲν ἐπὶ τοῦ προνοητοῦ Μάρκου Λορεδάν⁵, παρέκαμπε τὰς πιέσεις, ἃς συνεπάγεται ἢ μετατροπὴ τοῦ φόρου τοῦ ἄλατος εἰς εἶδος κεφαλικοῦ φόρου, ἐκολάκευε δὲ τὴν πρὸς αὐτοδιοίκησιν ἔμφυτον τοῖς Ἑλλησι βροπήν. Ἐν συνόλῳ φαίνεται ὅτι ἔδωκε μᾶλλον καλὰ ἀποτελέσματα· πλὴν ἡ ἐπάνοδος τῶν Τούρκων διεδέχθη τόσον ταχέως τὴν εἰσαγωγὴν του, ὥστε δύσκολον εἶναι ν' ἀποφανθῇ τις περὶ τούτου ὀριστικὴν κρίσιν.

ὡς καὶ πάντα τὰ γαλλικὰ συστήματα δημοσίας οἰκονομίας ἢ μεγάλα οἰκονομικὰ λεξικά.

¹ Εἶχε τότε ὑπολογισθῇ ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις θὰ ἐπέφερεν αὐξησιν τῶν προσόδων κατὰ 40,000 δουκάτα καὶ πλέον.

² Βλ. λεπτομερείας παρὰ Necker, *Traité de l'administration des finances* (Γενεύη, 1784), βιβλίον Δ' σελ. 445.

³ Τοιαῦται ἐξεγέρσεις ὑπῆρξαν συχνόταται ἐν Γαλλίᾳ, ἐνθα ἡ φορολογία δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰς τῶν λόγων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως βλ. Hippolyte Taine, *L'ancien régime* (α' ἐκδοσις σελ. 470).

⁴ 1705-1708, ἐκθεσίς ἀπὸ 18 Ἰανουαρίου 1908.

⁵ 1708-1711· ἐκθεσίς ἀπὸ 11 Σεπτεμβρίου 1711.

IV

Αί άλυκαί Κερκύρας.

Αί άλυκαί τής Λευκάδος ήσαν και είναι άκόμη¹ κατά πολυ άι σπουδαιότεραι άλυκαί τής Έπτανήσου. Ουχ ήττον ένδιαφέρον προσφέρουσι και άι άλυκαί Κερκύρας, δι' άς γυτ- χήσαμεν να συλλέξωμεν πληροφορίας ικανάς, όπως καταρτίσω- μεν τήν παρούσαν ιδιαιτέραν παράγραφον.

¹ Τοϋτο καταφαίνεται έν τού κατωτέρω πίνακος, επί τού όποίου παρατηρητέον: 1ον) "Οτι και μεταξυ τών άλυκων τού όλου Βασιλείου άι τής Λευκάδος πρωτεύουσιν κατέχουσι θέσιν. 2ον) "Οτι ή παρα- γωγή Ζακύνθου, ύποδεεστέρα επί Βενετοκρατίας τής κερκυραϊκής, υπερέχει νυν αύτης. 3ον) "Οτι περί τών άλυκων έν Έλλάδι έν γένει εϋρηνηται έμπεριστατωμένα πληροφορία έν άρθροις τών κ. κ. Γ. Ν. Κοφινά (Δελτίον τού Υπουργείου τών Οικονομικων, έτος Α' 1909, σελ. 500-537) και Ηλ. Π. Γούναρη (Δελτίον τού Υπουργ. τής Έθν. Οικονομίας, τόμ. Α', τεϋχος α', Απρίλιος 1914, σελ. 44-52).

Άλυκαί	Παραγωγή 1912	Παραγωγή 1913	Τιμαί	
			Εργολα- βικώς κα- τά χιλ. δν.	
			Δο.	Λ.
Άναθύσου	4,000,000	2,700,000	8	20
Γανίζους	1,807,350	950,970	13	50
Πόλεως Λευκάδος	2,687,000	2,367,908	6	35
Άλεξάνδρου »	3,400,000	3,136,509	»	»
Κοπραίνης.	1,200,005	549,610	13	—
Μήλου	140,189	134,844	6	—
Κερκύρας (Λευκίμμης)	1,018,358	935,355	13	—
Τουρλίδος	4,500,000	5,530,000	7	50
Άσπρης	2,500,000	2,000,000	»	»
Δομβραίνης	480,000	257,150	7	90
Βόλου	104,841	101,493	8	—
Νάξου	270,417	180,000	11	50
Ζακύνθου	1,642,000	1,472,008	19	45
Θερμησίας	550,000	72,500	8	85
	24,300,155	20,383,347		

Πωληθέν άλας κατά τού 1912 :

Όκάδ. 22,850,856 = Δραχ. 3,356,635.50

Αί άλυκαί τής νήσου τών Φαιάκων παλαιόθεν είχαν σπου- δαιότητα μεγάλην. Άρχομένου τού ιε' αιώνος, εκόλαζον τήν άνεπάρκειαν τής κερκυραϊκής σιτοπαραγωγής, τού εισαγομέ- νου σίτου πληρωνομένου έν μέρει εις χρήμα και έν μέρει εις άλας¹. Τφ 1425 παρέσχον άλλην μεγίστην ύπηρεσίαν, καθ' ό επιτρέψασαι τήν άποπεράτωσιν τών οχυρωμάτων τής πόλεως².

Διά τήν εποχήν, ήτις ιδιαιτερον ένδιαφέρει ήμάς, εϋρον έν Βενετία, έλλείψει εκθέσεως, πολλά έγγραφα σχετικά ιδίως πρὸς πλειστηριασμούς άλυκων και άγοραπωλησίας άλατος³, ταϋτα συμπληροϋσι και διαφωτίζουσι τās πληροφορίας τών Γριμάνη, Σικροφάνη, Βωδονκούρ και Βελλαίρ.

Και πρώτον όποια ήσαν και τί άπέδιδον άι άλυκαί Κερκύρας.

Αί πληροφορία τού Γριμάνη περιορίζονται εις τās εξής (ένθ' άνωτέρω σελ. 84):

«Άξιον ιδίας προσοχής είναι τού έν τών τριων άλυκων έσοδον. Έκτός δισχιλίων μοδίων άλατος, όπερ μεταβιβάζεται εις τήν Dominante με τās γνωστās τας Ύμετέραις Έξο- χότησι δημοσίας ώφελείας, άλλα εξακόσια μόδια καταναλι- σκονται έν μέρει μεν έπιτοπίως υπό τών κατοίκων και τού στρατού, έν μέρει δε στελλόμενα εις τήν άπέναντι στερεάν και κατά παλαιάν συνήθειαν εις τού Dulcigno».

Εις τās πληροφορίας ταϋτας ό Σικροφάνης (τόμ. Γ', σελ. 13-14) προσθέτει μερικās άλλας, άς παραθέτομεν μόνον έν σημειώσει⁴, διότι δέν φαίνονται τελείως ακριβείς. Έπίσης

¹ Βλ. Σάθαν ΙΙ, 330· τού έγγραφον άφορά εις τού έτος 1403. Έξ άλλου έγγράφου (Σάθας V, 280) βλέπομεν ότι οι κάτοικοι Αδλωνος και Χειμάρας έλάμβανον παρά τών Κερκυραίων 3 μόδια άλατος δια δύο μόδια σίτου.

² Σάθας ΙΙΙ, άρ. 886.

³ Βλ. άνωτ. σελ. 298.

⁴ «Άλυκαί, λέγει ό Σικροφάνης, υπάρχουν τρεις, άι τής Λευκίμ- μης, Καστράδων και Ποταμού. Από τινος καιρού άι άλυκαί αύται ήρχισαν να στέλλωσιν άλας εις τās πέραν τού Μincio βενετικās έπαρχίας. Η εξαγωγή άνέρχεται μόλις εις 1,200 μόδια μέλανος και

κριτικῆς ἐπεξεργασίας χρήζουσιν αἱ περὶ φορολογίας τοῦ ἁλατος πληροφοροῖαι τοῦ Βελλαίρ¹.

Ἐνάγκη ὅθεν, ὅπως λάβωμεν περισσοτέρας πληροφορίας, νὰ καταφύγωμεν εἰς τὸν Βωδονκούρ, ὅστις ἐκτενέστερον πραγματεύεται τὸ θέμα², παρατηροῦντες συνάμα ὅτι αἱ στατιστικαὶ αὐτοῦ ἀνάγονται εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βενετοκρατίας καὶ ὅτι ἀντικατοπτρίζεται ἐν αὐταῖς ἡ συνεπεία τῆς ὑπὸ τοῦ Φραγκίνη γενομένης ἀναδιοργανώσεως³ βελτίωσις τῶν ἀλυκῶν Ποταμοῦ.

Ὅπως δὲποτε, κατὰ τὸν Βωδονκούρ, αἱ ἄλυκαὶ Ποταμοῦ ἀναδιοργανωθεῖσαι ἠδύναντο ν' ἀποδώσωσι 2,250 μέτρα ἁλατος ἀξίας (πρὸς 3 1/2 τάλληρα τὸ μέτρον) 7,875 ταλλήρων. Ἐκτόθεν περισσότερο, καὶ δὴ 4,500 μέτρα (ἀξίας 15,750 τάλλ.) θ' ἀπέδιδον αἱ ἄλυκαὶ τῶν Καστράδων (αἱ παρὰ τὴν λίμνην Χαλικιοπούλου), ἐάν, ὡς μὴ ὄφελε, δὲν ἦσαν παρημελημένα⁴. Τέλος καλῶς ἀναδιοργανοῦμεν αἱ ἄλυκαὶ τῆς Λευκίμ-

λεπτοῦ ἁλατος· ἡ δ' ἐντόπιος κατανάλωσις, συμπεριλαμβανομένου τοῦ στόλου καὶ τῶν γειτονικῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν, εἰς 2,000 μόδια κατ' ἔτος.

Ἐπὶ τὸ σύνολον τῆς προσόδου δύναται ν' ἀνέλθῃ εἰς 3,000 βενετικὰ τσεκίνια· ἀλλὰ μικρὸν μέρος τούτων καρποῦται αὐτῇ ἡ νῆσος ἢ διανέμεται εἰς τοὺς ἐργάτας τῶν ἀλυκῶν, διότι αἱ μὲν πρόσοδοι τῆς ἐνοικιάσεως, δηλαδὴ 1,000 τσεκίνια, μεταγγίζονται εἰς Βενετίαν, τὸ δὲ πλεῖστον τοῦ ἐπιλοίπου ὀφελεῖται ὁ ἐνοικιαστής, ὅστις εἶναι ξένος».

¹ Πβλ. ὅσα γράφομεν ἐν σελ. 299-300. Περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ἁλατος ὁ Βελλαίρ (σελίς 120) λέγει μόνον τὰ ἑξῆς:

«Ἡ νῆσος Κέρκυρα ἔχει τρεῖς ἀλυκάς, τὴν τῆς Λευκίμης, τῶν Καστράδων καὶ τοῦ Ποταμοῦ. Αἱ πρῶται εἶναι αἱ κυριώτεραι.

«Ἡ θερμοκρασία τῆς νήσου εἶναι τοιαύτη, ὥστε 200 χιλιόγραμμα θαλασσίου ὕδατος ἀποδίδουσιν 100-108 χιλιόγραμμα ἁλατος. Κατὰ δὲ τοὺς πέντε θερμοὺς μῆνας ἡ τελεία ἀποκρυστάλλωσις ἐκάστω τετραπλεύρου γίνεται ἐντὸς 20-25 ἡμερῶν».

² Ἀφιεροῖ αὐτῇ ὀκτὼ ὄλας σελίδας (425-433), ὧν ὅμως αἱ πλεῖστοι ἀποβλέπουσιν εἰς σχέδιον ἀναδιοργανώσεως.

³ Βλ. κατωτέρω σελ. 308.

⁴ Ὁ Βωδονκούρ ὑπολογίζει ὅτι θ' ἀπλητέτο δαπάνη 9,960 ταλλήρων διὰ νὰ καταστῶσι τέλειαι.

μης¹ θὰ ἠδύναντο μὲ δαπάνην 18,000 ταλλήρων ν' ἀποδίδωσι 7,500 μέτρα ἢ 26,250 τάλληρα.

«Συνελόντι εἶπειν καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι κατεβάλλοντο ἐφ' ἅπαξ αἱ πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῶν ἀλυκῶν Χαλικιοπούλου καὶ Λευκίμης 28,000 ταλλήρων, αἱ ἄλυκαὶ παράγουσαι ὄλαι προῖον ἀξίας 89,375 ταλλήρων κατ' ἔτος καὶ ἀπαιτοῦσαι ἔξοδα ἐκμεταλλεύσεως 41,433 τάλληρα θ' ἄφηνον καθαρὸν κέρδος 47,941 τάλληρα».

Ἐξεταστέον νῦν ποῖαι ἦσαν αἱ ἐκ τῶν ἀλυκῶν ὀφέλειαι τοῦ δημοσίου.

Κατὰ ἔγγραφον (scrittura) ἀπὸ 27 Σεπτεμβρίου 1766 ἡ γερουσία παρεχώρησε διὰ νέαν ὀκταετίαν εἰς τὸν ἤδη ἐνοικιαστήν κόμητα Σορδίναν τὰς ἀλυκάς Κερκύρας ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ παρέχῃ ἐνιαυσίως εἰς τὴν Κυρίαρχον 4,000 μόδια ἁλατος, νὰ καταβάλλῃ 903 τσεκίνια εἰς τὸ ταμεῖον Κερκύρας καὶ νὰ διατηρῇ τὰς ἀλυκάς ἐν καλῇ καταστάσει, χωρὶς νὰ δικαιούται εἰς οὐδεμίαν ἀποζημίωσιν διὰ τοῦτο.

Ἐχομεν λοιπὸν ἐνοικίασιν ἀπὸ κοινοῦ τῶν ἀλυκῶν Κερκύρας, παροχὴν ἁλατος διπλασίαν τῆς προβλεπομένης ὑπὸ τοῦ Γριμάνη, γράφοντος τῇ 27 Νοεμβρίου 1760, καὶ παροχὴν εἰς τὸ ταμεῖον Κερκύρας 903 τσεκινίων.

Τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο σχετικῶς ἐλάχιστον, καὶ ἐνταῦθα ἐθυσιάζετο ἡ ἀποικία εἰς τὴν Μητρόπολιν. Ἐπίσης οὐδὲν γενναῖον μέτρον ἐλαμβάνετο ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ βελτιώσεως τῶν ἀλυκῶν. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἐνοικιαστής δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποβληθῇ εἰς μεγάλα ἔξοδα, διότι, ἂν ὁ χρόνος τῆς μισθώσεως ἦτο σχετικὸς μακρὸς, ὑπῆρχεν ἐξ ἄλλου ἡ βεβαιότης ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Κυρίαρχου θὰ ἠῤῥξανον μετὰ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, αἱ ἄλυκαὶ εἶχον περιέλθῃ εἰς κατάστασιν τρισυθλίαν stato di desolazione, γράφει τὸ διάταγμα τῆς 22 Μαΐου 1783.

¹ Αἱ μόναι σήμερον λειτουργοῦσαι.

Πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐθεσπίσθησαν διὰ διατάγματος ἀπὸ 28 Σεπτεμβρίου 1776 νέα Κεφάλαια, κανονίζοντα τὰ τῆς ἐκμισθώσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν κερκυραϊκῶν ἄλυκων. Ἄλλὰ καὶ τοῦ φαρμάκου τούτου ἀποδειχθέντος ἀλυσιτελοῦς, ἡ Σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ ἀκόμη γενναιότερα μέτρα καὶ δὴ τὸ μὲν νὰ ἐκμισθώσῃ τὰς ἄλυκὰς διὰ πεντήκοντα ἔτη ἐπὶ τῷ ὄρφι ὁ ἐκμισθωτῆς ν' ἀναδιοργανώσῃ ταύτας τελείως, τὸ δὲ νὰ ἐκλέξῃ ἀρμόδιον μισθωτὴν. Ὡς τοιοῦτος δ' ἐξελέγη ὁ κόμης Frangini. Τούτου δὲ θανόντος ἅμα σχεδὸν τῇ ἐνοικιάσει, ἡ βενετικὴ διοίκησις προέβη εἰς νέας παραχωρήσεις πρὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ κληρονόμον αὐτοῦ Μιχαήλ ἐκμισθώσασα σὺν τῇ ἄλυκῇ Κερκύρας καὶ τὴν ἄλυκὴν Λευκάδος καὶ ἐπιτρέψασα visto il stato di desolazione, ἐν ᾧ εὕρισκοντο αἱ ἄλυκαί, νὰ κατασκευάζῃ καὶ χονδρὸν ἄλας¹.

Οὕτως ὁ Φραγκίνης καταστάς οὐσιαστικῶς ὁ μόνος καρπωτῆς τοῦ ἰονίου ἄλατος², τελείως ὦν ἐξησφαλισμένός περὶ τοῦ μέλλοντος³, ἔχων ὀλιγωτέρας ὑποχρεώσεις καὶ ὦν πρὸς τούτοις ἀνὴρ ἐξαίρετος⁴ ἠδυνήθη νὰ εἰσαγάγῃ γενναίας μεταρρυθμίσεις ἀναδιοργανώσας ἰδίᾳ τελείως τὰς ἄλυκὰς τοῦ Ποταμοῦ.

¹ Αἱ ἄλυκαὶ Κερκύρας παρήγον δύο εἴδη ἄλατος ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος· πβλ. τὰ αἰτήματα τῶν Κερκυραίων τοῦ 1556 (Σάβας, V, 287.)

² Ὡς ἐλέχθη τὸ ἄλας τῆς Ζακύνθου δὲν ἐπήρκει καὶ εἰς τὴν ἐπιτόπιον κατανάλωσιν, ἡ δὲ Κεφαλληνία δὲν παρήγεν ἄλας.

³ Ἀφ' οὗ τὸ προνόμιόν του ἐπεξετείνετο ἐπὶ ἡμίσει αἰῶνα.

⁴ Ὁ Βωδονκούρ λέγει ὅτι ὑπῆρξε καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Πάδοβας καὶ μετέπειτα παιδαγωγὸς τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Πορτογαλλίας. Ὁ δὲ Λάζαρος de Mordo ἐν ταῖς πληροφορίαις, ἃς δίδει περὶ τῶν ἐν Κερκύρα ἰατρῶν (Nozioni miscelaneae intorno Corcira, Κέρκυρα 1808, σελ. 64-73) γράφει περὶ αὐτοῦ (αὐτόθι σελ. 72-73):

«Φραγκίνης, Κεφαλλῆν. Ἄνθρωπος καταπληκτικῆς μνήμης. Μαθηματικὸς καὶ ἰατρός. Εἶχεν ἐκλεγῆ δημοσίως ἰατρός Πρεβέζης. Ἐνῶ εὕρισκετο ἐν Βενετία, ἀφίκοντο αὐτόθι ἀντιπρόσωποι τῆς Πορτογαλλίας, ἀναζητοῦντες καθηγητάς. Οὗτος ἀγαπῶν τὰς ἐπικερδεῖς ἐπιχειρήσεις μετέβη ἐκεῖ καὶ προσπορίσασα κέρδη μεγάλα. Ἡ βασίλισσα τὸν ἠγάπησεν νὰ νυμφευθῇ μίαν τῶν δεσποινίδων τῶν τιμῶν. Ἦτο ἐνοικιαστὴς τοῦ ἄλατος ἐν ταῖς τῶς βενετικῆς νήσοις. Τὴν Κέρκυραν ἐπεσεκέφθη δις».

Δυστυχῶς βάσκανον ὄμμα εἶχε πέσει ἐπὶ τῆς Ἑπτανήσου. πρὶν ἢ προφθάσωσιν αἱ νέαι μέθοδοι τοῦ Φραγκίνη νὰ βίξουσιν, τὸ προνόμιον αὐτοῦ ἔληξε μετὰ τῆς βενετικῆς κατοχῆς, αἱ ἄλυκαὶ ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν τύχην τῶν¹ καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν πρόσοδος, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἀγγλοκρατίας, ἦτο (κατὰ τὸν Βωδονκούρ) 900 τσεκινίων κατ' ἔτος. Ἦτοι ἀκριβῶς τὸ ποσόν, ὅπερ εἶχε τῷ 1766 ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταβάλλῃ ὁ Σορδίνας, μὲ τὴν σπουδαιότητα διαφοράν, ὅτι ἐν τῇ ὑποχρεώσει ταύτῃ δὲν συνυπῆρχε πλέον καὶ ἡ τῆς παροχῆς ἄλατος πρὸς τὴν Κυρίαρχον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἡ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ

I

Τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ καὶ ὁ ἐξαιρετικὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τοῦ ἄλατος οὐδὲν κεφάλαιον ἢ εἰδικὴν τινα διάταξιν ἀνεκάλυφα περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ ἐπὶ μακρὸν ἀμφέβαλλον, ἐὰν ὑφίστατο, εὖρον ὅμως τὰς ἐξῆς ἀναμφηρίστους ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεώς του:

α') Ὅτι ἐγένετο ἐν Ἑπτανήσῳ ἰκανὴ χρῆσις καπνοῦ ἢ μᾶλλον ταμβάκου, διότι, ὡς γνωστόν, ὁ καπνὸς τότε δὲν ἐκαπνίζετο, ἀλλ' ἀπερροφᾶτο διὰ τῆς ῥινόσ· ἀπίθανον δ' ὅλως φαίνεται ἢ Βενετία, ἥτις ἐπολλαπλασίαζε τοὺς φορίσκους μὴ φει-

¹ Περὶ τῶν ἄλυκῶν τοῦ Ποταμοῦ ὁ Πάρτζ (σελ. 191) γράφει ὅτι ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τοῦ 1805. Ἡ ἐγκατάλειψις ἐξηγεῖται ἐν μέρει διὰ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη, ὅτι εἶναι (δηλαδὴ ἦσαν, ὅτε ἐγραφε) ἐστία πυρετῶν, τὰ δ' ἐξ αὐτῶν ἔσοδα μόλις ἐκάλυπτον τὰς δαπάνας τῆς καλλιέργειας.

δομένη τῶν εἰδῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης, ν' ἀφήνῃ ἀσύδοτον εἶδος πολυτελείας.

β') Ὅτι ἐλλείπει τοῦ φόρου γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐνοικιαστῶν αὐτοῦ· ἐν Ζακύνθῳ μάλιστα γνωρίζομεν, ὅτι ἐνοικιαστῆς τοῦ φόρου ἦτο ὁ πατήρ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ κόμης Νικόλαος¹, ὅστις διὰ τοῦτο ἔφερε καὶ τὴν παρωνυμίαν *ταμπακέρης*.

γ') Ὅτι ὅπου δὲν ὑπῆρχε μονοπώλιον (λ.χ. ἐν Πάργα), ὑπῆρχεν εἰδικὸς βαρὺς φόρος εἰσαγωγῆς ἐπὶ τοῦ καπνοῦ. Οὐδὲν ὅμως ἔχγος τοιούτων δασμῶν εὐρίσκομεν ἐν τῇ κερκυραϊκῇ *ταρίφῃ*.

δ') Τὸ μονοπώλιον εὖρον λειτουργοῦν οἱ Γάλλοι μνημονεύει δ' αὐτὸ ῥητῶς ὁ Rulhière (πβλ. ἀνωτ. σελ. 192) καὶ ἡ ἀπὸ 29 Germinal ἔτους ΣΤ' ἀνέκδοτος δημοσιονομικὴ ἐκθεσις τοῦ Quenard πρὸς τὸν στρατηγὸν Chabot².

¹ Βλ. ἀνωτ. τομ. Α', σελ. 93 καὶ τομ. Β', σελ. 189 καὶ 254· εἰς τὰς ἤδη μνημονευθείσας πηγὰς δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ μίαν ἀκόμη: Αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Λ. Χ. Ζώη ἐκδιδόμεναι *Μοῦσαι δημοσιεύουσιν ἀπὸ καιροῦ Βιογραφικὸν Λεξικὸν τῶν Ἐπιφανῶν Ἑπτανησίων*, ὅπερ ἀφῆκεν ἀνέκδοτον ὁ Π. Χιώτης· τοῦτο δὲ (πβλ. φύλλον *Μουσῶν* 15 Ἰουνίου 1913) περιέχει τὰς ἐξῆς γραμμὰς:

«Ἐκ τοῦ Δημητρίου Σολωμοῦ ἐγεννήθησαν ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Σπυρίδων, οἱ ὅποιοι τῇ 1785 ἐνεγράφησαν εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον τῶν εὐγενῶν Ζακύνθου. Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ ἐχρημάτισαν ἐκμισθωταὶ τῶν 12 φόρων Ζακύνθου ἐπὶ Βενετοκρατίας καὶ ἰδίως τοῦ καπνοῦ (*tabacco*), δι' ὃ καὶ ἐκλήθησαν *Ταμπακέρη*».

Ἐπομνηστικὸν ὅτι πρὸ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον Ζακύνθου οἱ Σολωμοὶ ἐφέροντο ὡς εὐπατρίδαι Κρήτες (*nobili di Candia*).

Μένει μόνον ἐν ἐρώτημα: διατί, ἐνῷ ἦσαν ἐνοικιασταὶ τόσων φόρων, ἔλαβον μόνον τὸ ὄνομα ἐνὸς ἐξ αὐτῶν; Ἴσως διότι τοὺς ἄλλους φόρους ἐξεμίσθουν ἐμμέσως, τῆς ἐνοικιάσεως γινομένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κ. Ραυτοπούλου (πβλ. ἀνωτ. σελ. 188-189).

² Ἐπενθυμίζομεν ὅτι ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας ἀντίγραφον τῶν ἐν Niort περιωζομένων ἐγγράφων τοῦ Σαβῶ (πβλ. τομ. Α', σελ. 31).

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Κενάρ πολλά θ' ἀντλήσωμεν εἰς τὴν περὶ τῆς δημοσίας οἰκονομίας τῆς Γαλλοκρατίας μελέτην, ἣτις θὰ ἐκδοθῇ ὡς συνέχεια τοῦ παρόντος ἔργου.

ε') Ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἰονίου Πολιτείας ἐν μὲν Κεφαλληνίᾳ, Ζακύνθῳ καὶ Κυθήροις¹ ἐγένετο ἀπόπειρα καταργήσεως τοῦ μονοπωλίου, ἐν Λευκάδι εὐρίσκομεν αὐτὸ λειτουργοῦν², ἐν δὲ Κερκύρᾳ μνημονεύεται ὁ ἐνοικιαστῆς αὐτοῦ³.

Ἀλλά, βεβαιωθείσης τῆς υπάρξεως τοῦ μονοπωλίου, πῶς ἐξηγεῖται ἡ περὶ τούτου σιωπὴ τῶν φορολογικῶν διαταγμάτων;

Οὐδὲν πρόβλημα τῆς ἑπτανησιακῆς φορολογίας μ' ἐβασάνισε περισσότερο, ὅτε αἰφνης καὶ ὄλως ἀπροόπτως εὐρέθη ἡ λύσις. Ἐμνημόνευσα ἐν σελ. 116 τῶν παραρτημάτων τῆς περὶ Κερκύρας ἐκθέσεως τοῦ Γριμάνη, ἅτινα παρέλειψεν ὁ Cicogna, περιέσωσε δὲ ὁ Κερκυραῖος νομομαθὴς Θεριογιάννης καὶ μοι ἐδώρησε λίαν φιλοφρόνως ὁ σεβαστὸς φίλος κ. Α. Μ. Ἰδρωμένος. Τὰ παραρτήματα ταῦτα περιέχουσι καὶ περιληπτικὸς πίνακας τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου Κερκύρας, μεταξὺ δὲ τῶν ἐξαγομῶν ποσῶν μνημονεύει τὸ χειρόγραφον:

«Zechini 2,000 per provista di tabachi ad uso dell' appalto di Corfù compresso l' affito paga al Partitante generale di tutto lo stato di Venezia».

Δηλονότι «Δισχιλία τσεκίνια διὰ προμήθειαν καπνοῦ τοῦ μονοπωλίου Κερκύρας, συμπεριλαμβανομένου τοῦ καταβαλλομένου εἰς τὸν γενικὸν τελῶν ἅπαντος τοῦ βενετικοῦ κράτους ἐνοικίου».

Ἐκ τῶν ἄνω καταφαίνεται ὅτι, πράγμα ὄντως ἐξαιρετικὸν ἐν τῇ ἑπτανησιακῇ δημοσίᾳ οἰκονομίᾳ, τὸ βενετικὸν μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ περιελάμβανε καὶ τὰς νήσους. Τούτου δὲ δοθέντος, ἦτο φυσικὸν ἡ ἑπτανησιακὴ νομοθεσία, ἐνδιαφερομένη μόνον εἰς τὰ ἐν τοῖς τοπικοῖς ταμείοις εἰσπραττόμενα, νὰ μὴ ἀπα-

¹ Πβλ. ἀνωτ. σελ. 161, 192, 252.

² Πβλ. ἀνωτ. σελ. 244, 246, 247.

³ Ὁ Ἀρλιώτης γράφει ἐν σελ. 101:

«Κατὰ Μάιον 1804 ἀνεκαλύφθη δωδεκαμελὴς συμμορία κιδδηλοποιῶν, οἵτινες εἶχον ἐργοστάσιον εἰς τὴν ἐν τῇ παλαιῇ φρουρῇ οἰκίαν Κοέν. Τῆς συμμορίας μετεῖχεν ὁ μισθωτὴς τοῦ μονοπωλίου τοῦ ταμβάκου».

σχοληθῆ μετὰ τὰ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἔσοδα, ἅτινα εἰσῆρχοντο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ κεντρικὸν ταμεῖον.

II

Λειτουργία τοῦ μονοπωλίου.

Ἀλλὰ λυθέντος τοῦ πρώτου προβλήματος: τοῦ τῆς ὑπάρξεως μονοπωλίου, παραμένει δεύτερον: Πῶς ἐλειτουργεῖ τὸ μονοπώλιον τοῦτο;

Τὸ πρόβλημα εἶνε ἄξιον ἐρεύνης, διότι συνδέεται πρὸς τοὺς περιορισμούς, εἰς οὓς ἐπὶ μονοπωλίου εἶναι ὑποβεβλημένοι οἱ καλλιεργηταὶ τῶν καπνῶν.

Ἄλλ' ἄραγε ἢ Ἐπτάνησος παρήγγε τότε καπνόν;

Σήμερον, ἐκ τῶν δυστυχῶς ἀτελῶν στατιστικῶν, ἃς συνέλεξεν ὁ δρτηρὸς κ. Γ. Ν. Κοφινᾶς¹, μανθάνομεν ὅτι ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων ἢ Κέρκυρα, ἰδίως ἐν τοῖς βορείοις αὐτοῖς δήμοις, παράγει ἱκανὸν καπνόν², ποσότης δὲ καπνοῦ φύεται ἐπίσης ἐν Κεφα-

¹ Βλ. ἐν τῇ Δελτίῳ τοῦ Ἐπιχειρήματος τῶν Οἰκονομικῶν (τόμ. Α, σελ. 202-257) τὸ ἄρθρον Παραγωγή καπνοῦ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1881-1907.

² Ἴδου ὅποια ὑπῆρξεν ἢ Κερκυραϊκὴ παραγωγή τῇ 1907:

Δῆμοι	Καπνοφυτευμένα Στρεμματα	Παραγωγή εἰς ὀκάδας
Κερκυραίων	—	—
Μελιτείων	2	95
Λευκιμναίων	1	50
Ποταμογειτόνων	—	15
Μεσοχωριτῶν	60	3,000
Ἀκρολοφιστῶν	920	55,000
Ἀμφιπαγγητῶν	30	1,800
Κασσωπαίων	550	8,500
Ἀπηλιωτῶν	300	15,000
Ἰστωναίων	55	3,000
Σύνολον	1,968	86,760

ληνίᾳ¹ καὶ Λευκάδι², μόνον δ' ἐν Ζακύνθῳ ἢ παραγωγή φαίνεται ἀναξία λόγου³.

Ἐπὶ Βενετοκρατίας φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε παραγωγή ἐν Κερκύρα, διότι ὁ Πρῶσσοσ περιηγητῆς Βράμσεν ποιεῖται εὔφημον μναῖαν περὶ τοῦ κερκυραϊκοῦ καπνοῦ⁴, γνωρίζομεν δ' ἐκ

¹ Αἱ πληροφορίες τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν διὰ τὸ 1907 ἀφορῶσιν εἰς 4 δήμους (διὰ τὰ παλαιότερα ἔτη ἀφορῶσιν εἰς ἕξι ὀλιγωτέρους), ἔχουσι δ' ὡς ἑξῆς:

Δῆμοι	Καπνοφ. εἰς στρεμμ.	Παραγ. εἰς ὀκάδας
Κραναίας	80	3,165
Σάμης	70	1,835
Παλαίων	65	450
Θηναίας	—	150
Σύνολον	215	5,600

² Καὶ ἐδῶ αἱ πληρέστεραι στατιστικαὶ ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ 1907:

Δῆμος	Καπνοφ. εἰς στρεμμ.	Παραγ. εἰς ὀκάδας
Καρυᾶς	11	280
Ἐλομένου	20	240
Εὐγείρου	15	750
Ἀπολλωνίων	5	200
Ταφίων	5	60
Σύνολον	56	1,530

Ἐπιπλέον, ὁ παραγόμενος καπνὸς χαρακτηρίζεται ὡς καπνὸς καλῆς ποιότητος καὶ Καβάλλας μετρίως ποιότητος. Περὶ τῆς ποιότητος τοῦ καπνοῦ τῶν ἄλλων νήσων ὁ κ. Κοφινᾶς δὲν δίδει πληροφορίες.

³ Τὸ Δελτίον διὰ τὸ ἔτος 1907 ἀναφέρει μόνον παραγωγὴν 18 ὀκάδων ἐν τῇ δήμῳ Ὠπιταίδων διὰ τὸ ἔτος 1902 δίδεται ὅμως ὁ ἑξῆς πίναξ:

Δῆμος	Παραγωγή εἰς ὀκάδας
Ὠπιταίδων	97
Ναφθείων	229
Λιθακιάς	28
Ἐλατίων	44
Ἀρκαδίων	5
Σύνολον	403

Διὰ τὰ ἄλλα ἔτη δὲν ἔχομεν πληροφορίες.

⁴ Ὁ Bramsen (βλ. Reise durch die Ionischen Inseln, Ἰένα, 1819, σελ. 6) γράφει ἀκριβῶς τὰ ἑξῆς:

τῶν ἐκθέσεων τοῦ Γριμάνη ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ἐκαλλιεργεῖτο καπνὸς ἐν Λευκάδι καὶ Κεφαλληνίᾳ (βλ. κατωτ. σελ. 315). Θὰ ἦτο τοσοῦτον μᾶλλον ἐνδιαφέρον νὰ μάθωμεν εἰς ποίους περιορισμοὺς ὑπεβάλλοντο οἱ καπνοπαραγωγοί, καθ' ὅσον ὡς αὐτὸς ὁ Besta¹ ὁμολογεῖ, δὲν ἐπετεύχθη εἰσέτι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ὡς πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῆς *Τεσσαρόμα*, εἰς οὓς² ἐδίδετο ἐξαιρετικῶς ἡ ἄδεια τῆς καλλιεργείας τοῦ καπνοῦ. Ἐπίσης ἀσαφῆ εἶναι τὰ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ ἐν Πελοποννήσῳ διδάγματα, διότι, ἂν φαίνεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἔμου³ ὅτι ὁ τελώνης εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀγοράζῃ τὸν παραγόμενον καπνὸν εἰς ὠρισμένην τιμὴν, δὲν θίγεται ὅμως τὸ ζήτημα τοῦ περιορισμοῦ τῶν φυτειῶν, ὅπερ εἶναι ὁ λίθος τοῦ προσκόμματος εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ μονοπωλίου ἐν καπνοπαραγωγικαῖς χώραις.

Ἀκριβῶς δ' ὁ περιορισμὸς τῶν φυτειῶν εἶναι τὸ μόνον

«Ὁ κερκυραϊκὸς καπνὸς εἶναι περιζήτητος καὶ θὰ ἡδύνατο, φρονῶ, νὰ καταστῇ ἀντικείμενον σπουδαιοτέρας ἐμπορίας».

Λόγου τυχόντος περὶ Βράμσεν, προσθετέον ὅτι τρεῖς μόνον σελίδας (4-7) ἀφιερῶν διὰ τὴν Κέρκυραν, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι. Ἐπισκεφθεὶς τὴν νῆσον, καθ' ἣν στιγμὴν ἐγκατέλιπον αὐτὴν οἱ Γάλλοι, δίδει ζοφεράν εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς καταστάσεως καὶ ζοφερωτέραν ἔτι τοῦ μόνου κερκυραϊκοῦ ξενοδοχείου. Ἀναγνωρίζει ὅμως ὅτι οἱ Γάλλοι πολλὰ ἔπραξαν πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πλατείας καὶ τῆς λοιπῆς πόλεως, προσθέτει δ' ὅτι οἱ Γάλλοι στρατιῶται μετὰ λύπης ἔφευγον, τὸ μὲν διότι εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν εἶχον παραχωρηθῆ κτήματα, τὸ δὲ διότι πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίται εἶχον νυμφευθῆ μετὰ Κερκυραίων.

¹ Ὁ Besta ἀφιερῶν εἰς τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ ἐν Βενετίᾳ 2 σελίδας (ἐνθ' ἄνωτ. § 8).

² Ἰδίᾳ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Brenta.

³ Ὁ Ἔμος ἐν τῇ προμνησθείσῃ λαμπρᾷ ἐκθέσει του ὁμιλεῖ καὶ περὶ καπνοῦ (πβλ. ἐκδ. Λάμπρου, σελ. 296-8). Παραπονεῖται ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ ἡ κατάτμησις τοῦ μονοπωλίου εἰς πολλὰς τελωνίας κατέληγεν εἰς λαθρεμπορίαν ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι. Ὡς θεραπείαν δ' ὑποδεικνύει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν συγκέντρωσιν τῶν διαφόρων *partiti*

σημεῖον, περὶ τοῦ ὁποῖου δυνάμεθα νὰ ἐκφρασθῶμεν μετὰ βεβαιότητος.

Τῷ ὄντι ὁ Γριμάνης (σελ. 50) λέγει, ὅτι ἡ Λευκὰς παρήγεν ἄλλοτε καπνὸν καὶ ὅτι, ἂν ἤθελεν ἡ Σύγκλητος ἐπιτρέψῃ καὶ πάλιν τὴν ἐπωφελεῖ εἰς τὸ Δημόσιον καὶ τοὺς ἰδιώτας καλλιέργειαν ταύτην, εὐκόλον ἦτο νὰ ληφθῶσι μέτρα τινὰ πρὸς ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς. Ἀνάλογα δὲ συνιστᾷ καὶ διὰ τὴν Κεφαλληνίαν.

Ἐπίσης ἡ ἐκθεσις τοῦ 1816 (βλ. ἄνωτ. σελ. 247) ἀναφέρει μετὰ τῶν προσόδων Λευκάδος τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ προσθέτουσα ἐπεξηγηματικῶς «*privativa di coltivazione manifattura et vendita, origine veneziana*».

Ὅθεν φαίνεται ἀναμφήριστον, ὅτι ἐπὶ τῶν βενετικῶν χρόνων τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ συνεβάδιζε πρὸς περιορισμὸν τῆς καλλιεργείας. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως, ὅτι δυστυχῶς οὐδεμίαν ἄλλην λεπτομέρειαν περὶ τυχόν παραχωρήσεως ἀδειῶν καλλιεργείας ἡδυνήθη ν' ἀνεύρω.

Τὸ καταθλιπτικὸν τοῦ μονοπωλίου καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀποπειρῶν καταργήσεως ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τῶν Γάλλων καὶ ἐκ τῆς μετατροπῆς αὐτοῦ μετ' ὀλίγον εἰς δασμὸν εἰσαγωγῆς.

Κατὰ πόσον ὑπηγόρευσαν ὅμως τὴν τελευταίαν ταύτην μεταρρύθμισιν τὰ συμφέροντα τῆς καταναλώσεως ἢ τὰ τῆς καπνοπαραγωγῆς μένει ἄγνωστον.

εἰς ἕν μόνον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τὸν μισθωτὴν ν' ἀγοράζῃ εἰς ὠρισμένην τιμὴν πάντα τὸν παραγόμενον καπνὸν καὶ νὰ μεταπωλῇ τοῦτον λιανικῶς εἰς τιμὴν ἐπίσης ὠρισμένην. Πρὸς πρόληψιν δὲ τυχόν συσσωρεύσεως ἀπωλήτων καπνῶν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τελώνου, ὁ γενικὸς προνοητῆς προτείνει νὰ συνδυασθῇ τὸ μονοπώλιον Πελοποννήσου μὲ τὸ τῆς Βενετίας, ἀγοράζοντος τοῦ δευτέρου παρὰ τοῦ πρώτου εἰς τιμὰς εὐτελεστέρας τῶν τρεχουσῶν ἐν Ἄρτῃ, Θεσσαλονίκῃ, Βόλῃ καὶ ἀλλαχοῦ τὸν ἀναγκαιοῦντα τῇ Κυριάρχῳ καπνόν. Ἄγνωστον, ἂν τὸ θεωρητικῶς ἐλκυστικὸν τοῦτο σύστημα ἐφηρμόσθη ποτέ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἐν τῷ κειμένῳ (βλ. τομ. Α' σελ. 194-196 καὶ τομ. Β' σελ. 33-34) παρατίθενται παλαιότεραί τινες στατιστικαὶ περὶ κτηνοτροφίας ἐν Ἐπτανήσῳ καὶ γεωργίας ἐν Κερκύρᾳ. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκτυπώσεως τῶν ἀνα χεῖρας δύο τόμων ἐξέδωκε τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Βαρβαρέσου τμήμα στατιστικῆς τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας στατιστικὰς ἀποβλεπούσας εἰς τὰ δύο ταῦτα θέματα ¹. Νομίζομεν καλὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα σύνοφιν τῆς μετὰ πάσης ἐπιμελείας γενομένης ταύτης ἐργασίας.

Α'

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Νῆσοι	Ἴσσοι	Ἡμίονοι	ὄνοι	Βόες	Βούβαλοι	Ἄμνοι	Αἴγες	Χοῖροι	Κυνέλαι
Κέρκυρα	4,166	327	3,683	4,741	7	47,193	18,674	4,359	2,917
Λευκάς	999	710	1,476	1,072	—	17,349	12,970	407	1,344
Παξοί	13	81	97	—	—	2,024	1,289	16	73
Ἰθάκη	79	44	462	16	—	3,872	4,633	29	300
Κεφαλληνία	1,422	1,307	3,532	1,208	—	30,191	31,273	3,106	5,374
Ζάκυνθος	1,660	369	2,269	1,876	1	8,540	15,201	681	4,802
	8,339	2,838	11,519	8,913	8	109,169	84,040	8,598	14,810

Ἐν τῷ κειμένῳ (τομ. Β' σελ. 43-44) ἀνεπτύξαμεν ὅτι ὁ ἐν Κερκύρᾳ περιορισμὸς τῆς ζωοδεκατίας εἰς τινὰ χωρία τῆς ἐπαρχίους Ὀρους ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ Βενετοκρατίας τὰ πλεῖστα τῶν αἰγοπροβάτων ἦσαν συγκεντρωμένα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ὀρους Ἰδία δ' εἰς τὸ διαμέρισμα (bandiera) Περιθείας.

¹ Εἰς τὰς περὶ Ἐπτανήσου στατιστικὰς τοῦ ὑπουργείου δὲν περιλαμβάνεται ἀτυχῶς ἡ ἀποτελοῦσα νῦν τμήμα τῆς Ἀργολιδοκορινθίας ἐπαρχία Κυθήρων.

Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ ἐὰν διετηρήθη ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις. Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ν' ἀντιπαραβληθῶσι τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ Γριμάνη (1761) πρὸς τὰ τῆς ἐσχάτως δημοσιευθείσης ἰσοῦ πιστὸν ἑκατέρων ἀντίγραφον.

Ἀπογραφή Γριμάνη

Διαμερίσματα	Αἴγες	Ἄμνοι
Προάστεια πόλεως (borghi)	—	837
Μελίκατα	—	837
Ἁγίου Ματθαίου	770	2,869
Γαστουρίου	447	358
Σκριπεροῦ	622	1,047
Ἀγραφῶν	255	2,437
Μαγουλάδων	1,302	984
Περιθείας	584	685
Πάγων	8,859	6,057
	1,465	855
Σύνολον	14,304	16,125

Ἀπογραφή Ὑπουργείου Ἐθν. Οἰκονομίας

Δῆμοι	Αἴγες	Πρόβατα
1 Κερκυραίων ¹	356	328
2 Λευκιμαίων	2,169	4,057
3 Μιλιταίων	3,936	2,829
4 Μεσοχωριτῶν	1,576	4,044
5 Παρελαίων	564	3,490
6 Ποταμογειτόνων	813	1,347
7 Ἀπηλιωτῶν	1,937	6,103
8 Ἀχρολοφιτῶν	880	2,989
9 Ἀμφιπαγιτῶν	871	3,643
10 Κασσωπαίων	5,624	11,553
11 Ἰσθωναίων	1,249	3,523
Σύνολον	18,674	47,193

Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς ² τῶν διδομένων τούτων προκύπτει ὅτι ὁ δῆμος Κασσωπαίων ἐτήρησε τὰ πρωτεία, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπι-

¹ Αἰγοπρόβατα δὲν ἀνευρέθησαν ἐν τῇ κυρίως πόλει Κερκύρας τ' ἀπογραφέντα ἀνήκουσιν εἰς τὰ προάστεια αὐτῆς ἰδίᾳ δὲ τὰ τοῦ Ἁγίου Ρόγκου καὶ Φιγαρέτου.

² Τελεία συσχετίσις τῶν ἀποτελεσμάτων δὲν εἶναι εὐκόλος διότι αἱ διοικητικαὶ διαιρέσεις δὲν συμπίπτουσι τελείως. Οὐχ ἦττον δὲν διαφέρουσι καὶ οὐσιασδῶς: Οἱ πέντε δῆμοι (ἀρ. 7-11) οἱ ἀπαρτίζον-

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ¹

Α'

ΕΡΓΑ ΕΙΣ ΓΛΩΣΣΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ

- Ἀθήναιος — Δειπνοσοφισταί (ἔκδοσις Αὐγουστ. Meineke, Λειψία 1858-1859).
- * Ἀλβάνας (Φρειδερίκος). — Ἡ ἐν ἔτει 1537 πολιορκία τῆς Κερκύρας (διήγημα μετὰ ἱστορικῶν σημειώσεων. Κέρκυρα, 1877).
- * Ἀνδρεάδης (Ἀνδρέας). — Ἑρήμωσις καὶ οἰκισμὸς τῆς Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης κατὰ τοὺς ἰε' καὶ ιστ' αἰῶνας (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, 13 Μαρτίου 1910).
- Ὁ πληθυσμὸς τῆς Λευκάδος ἀπὸ τοῦ ἰε' μέχρι τοῦ ιθ' αἰῶνος (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, 20 καὶ 27 Μαρτίου 1910).
- Ὁ πληθυσμὸς τῆς Πάργας ἐπὶ Βενετοκρατίας (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, 15 Ὀκτ. 1911· ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῇ μηνιαίῳ περιοδικῇ Ἑλληνισμὸς, φύλλον Ὀκτ. 1911).
- Ὁ πληθυσμὸς τῶν Παξῶν ἐπὶ Βενετοκρατίας (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, 11 Φεβρουαρίου 1912).
- Ἡ ἐβραϊκὴ κοινότης Κερκύρας ἐπὶ Βενετοκρατίας (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, φύλλον 28 Ἀπριλίου 1912· ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῇ μηνιαίῳ Ἰσραηλιτικῇ Ἐπιθεωρήσει, τομ. Α', ἀρ. 7).
- Περὶ τοῦ ἐν Κερκύρα τιμαρίου τῶν Ἀθιγγάνων (Οἰκονομικὴ Ἑλλάς, 29 Ὀκτ. 1913).
- Ὁ Γλάδστων οικονομολόγος, ἤτοι δρᾶσις καὶ θεωρίαι τοῦ Γλάδστωνος ἐν ταῖς δημοσίαις οικονομικοῖς (Ἀθήναι, 1910).
- Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος. — Τὰ Ἀργοναυτικά (ἔκδοσις P. Merkel, Λειψία, 1852).
- Ἀραβαντινὸς (Π.). — Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου (2 τόμοι, Ἀθήναι, 1856).
- Ἀριστοτέλης. — Ἀθηναίων Πολιτεία (ἔκδ. Sir John Sandys, β' ἔκδ. Cambridge, 1912).

¹ Ἐν τῇ παρούσῃ βιβλιογραφίᾳ δὲν περιλαμβάνονται τὰ ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ τοῦ Α' τόμου ἀναγραφόμενα ἔργα.

* Ἀστερίσκος τίθεται πρὸ τῶν ὀνομάτων τῶν συγγραφέων, ὧν ἄλλα πονήματα ἀναφέρονται ἐν τῇ κυρίᾳ βιβλιογραφίᾳ.

- Ἀρσένιος (Ἅγιος). — Ἐγκώμιον ἁγίου Θερίνου, ἐπισκόπου Βουθρωτοῦ (ἔκδ. Σπ. Π. Λάμπρου, βλ. «Κερκυραϊκὰ Ἀνέκδοτα», Ἀθήναι, 1882).
- Βαλαωρίτης (Ι. Α.). — Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου βίος καὶ ἔργα (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ, Ἀθήναι, 1907).
- Βελλέλης (Αἰζαρος). — Μετάφρασις τῶν περὶ Ἑλλάδος ἐκ τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Βενιαμὴν Τουδέλα (Νέα Ἡμέρα Τεργέστης).
- * Βιάζης (Σπυρίδων δέ). — Ἡ ἐν Ζακύνθῳ πανώλης κατὰ τὸ ἔτος 1668 (περιοδικὸν Ἴρις, ἔτος Δ', Ἀθήναι, 1901).
- Ἡ ἐν Ζακύνθῳ πανώλης κατὰ τὸ ἔτος 1728 (περιοδικὸν Κυψέλη, ἔτος Γ', Ζάκυνθος, 1886-1887).
- Οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ πρόγονοι τοῦ Σολωμοῦ (Περιοδικὸν Ἑθνικὴ Ἀγωγή, Ἀθήναι, 1888).
- Προλεγόμενα εἰς τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, ἔκδοσις Ραφτάνη (Ζάκυνθος 1880).
- Σημειώσεις περὶ σταφίδος (Μηνιαῖον περιοδικὸν Παρονασόσ, φύλλα Σεπτ., Ὀκτ., Δεκεμβρ. 1893, Φεβρ., Μαρτ., Ἀπριλ., Ἰουνίου 1894).
- Ἡ σταφὶς (Μηνιαῖον παράρτημα ἡμερίδος Ἀθήναι, φύλλον Φεβρουαρίου 1908).
- Βικέλας (Δημήτριος). — Ἡ ζωὴ μου (Ἀθήναι, 1908).
- * Γερακάρης (Νικόλαος). — Κερκυραϊκαὶ Σελίδες 1204-1386. (Κέρκυρα, 1906).
- Γούναρης (Ἡλίας Π.). — Ἡ παραγωγή τοῦ ἄλατος ἐν Ἑλλάδι (Δελτίον Ὑπουργείου Ἑθνικῆς Οἰκονομίας, ἔτος Α', τεύχος πρῶτον, Ἀπρίλιος, 1914).
- Διαταγὴ (ἀπὸ 15 Φεβρουαρίου 1814) Ἰακώβου Κάμπελ τενέντε στρατάρχῃ, πολιτικοῦ ἀποστόλου τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τοῦ Ἐνωμένου Βασιλείου τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας καὶ ἐξουσιαστοῦ εἰς τὰς Ἰονικὰς νήσους καὶ τὸ Ἀδριατικόν. — (Ζάκυνθος, ἐν τῇ Βασιλικῇ Τυπογραφίᾳ τῶν Ἰονικῶν νήσων).
- Ἑπτανησιακὸν Ἡμερολόγιον ἐκδιδόμενον ὑπὸ Πήλικα· τομ. Α' ἔτος 1913. (Ἀθήναι, 1912).
- Ἐρμῆς, ἑβδομαδιαία ἡμερίς, Ζάκυνθος, 1911.
- Εὐστάθιος (μητροπολίτης Θεσσαλονίκης). — Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμήρου Ὀδύσσειαν (ἔκδ. Λειψίας 2 τόμοι, 1825-1826).

¹ Μόνος ἐκδοθείς.

- Ζωγράφος* (Ἰωάννης). — Μελέται περὶ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1880-1883 ἐφαρμοσθείσης δημοσιονομικῆς πολιτικῆς. Ἀθήναι, 1883¹.
- * *Ζώης* (Λεωνίδας Χ.). — Βιογραφία Διονυσίου Σολωμοῦ (ἐν Πανηγυρικῶν τεύχει ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς γεννήσεως τοῦ Δ. Σολωμοῦ).
— «*Αἱ Μοῦσαι*», φιλολογικὸν περιοδικὸν κατὰ δεκαπενθήμερον ἐν Ζακύνθῳ ἐκδιδόμενον ὑπὸ Λ. Χ. Ζώη.
- Θουκυδίδης*. — Περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου βιβλία δκτὼ (ἐκδόσις Α. Φερμίν Didot, Παρίσιος, 1833).
- * *Ἰδρωμένος* (Ἀνδρέας Μιχ.). — Πίναξ ἐξαγωγῆς ἐλαίου Κερκύρας κατὰ τὰ ἔτη 1824-1913 (βλ. ἐν τῷ κειμένῳ σελ. 115-116).
— Ὁ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἀγῶν τῶν Ἑπτανησίων, 1815-1864 (Κέρκυρα, 1889).
- Ἴόνιος Ἀνθολογία* (ἀρ. 3, *αὐλδ*). — Κέρκυρα.
- Καλογερόπουλος* (Παναγ.). — Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ Α' Πανιόνιον Συνέδριον (Κέρκυρα, 20-22 Μαΐου 1914) περὶ Ζακύνθου ὡς πρωτεύουσας τῶν ἐλευθερωθεισῶν Ἰονίων Νήσων.
- Κερκύρας* (Σπῦρος). — Ἡ ἐλαιοπαραγωγὴ τῆς Κερκύρας. (Ἑπτανησιακὸν Ἡμερολόγιον, ἔτος Α').
- * *Κορινῶς* (Γ. Ν.). — Παραγωγὴ καπνοῦ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1881-1907 (Δελτ. Ὑπουργ. Οἰκονομικῶν, τόμ. Α' 1908-1909).
— Περὶ ἄλυκων καὶ ἄλατος ἐν Ἑλλάδι (Δελτ. Ὑπ. Οἰκ., τομ. Α').
- * *Λάμπρος* (Σπυρίδ. Π.). — Τοπωνυμικαὶ μελέται («*Νέος Ἑλληνομνήμων*», τόμ. ζ' 1910 καὶ τόμ. ι' 1913).
— Περὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ τιμαρίου τῶν Ἀθιγγάνων καὶ τῆς πρώτης Μαΐου (πβλ. *Κερκυραϊκὰ Ἀνέκδοτα*).
- Μαζαράκης* (Ἄνθιμος). — Βιογραφίαι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς νήσου Κεφαλληνίας (Βενετία, τύποις Φοίνικος, 1843· ἰταλικὴ μετάφρασις Ν. Τομαζαίου, Βενετία, 1843).
- Μενάρδος* (Σῆμος). — Τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου (Ἀθήναι, 1905· ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ἀθηνα, τόμ. 18ος, 1905).
- Μηλιαράκης* (Ἀντώνιος). — Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας (Ἀθήναι, 1890).
- * *Μομφερραῖος* (Ἀντώνιος). — Μεθώνη καὶ Κορώνη ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ὑπὸ κοινωρικῆν, πολιτικῆν καὶ δημοσιονομικῆν ἔποψιν (Ἀθήναι 1914).

¹ Τεύχος Α' *Δημοσιονομικῶν Μελετῶν*, 7 φυλλάδια· Ἀθήναι, 1883-1914.

- * *Μουστοξύδης* (Ἀνδρέας). — Ἐγγραφα περὶ τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητος Κερκύρας (Ἑλληνομνήμων, Ἀθήναι, 1843).
— Ἀντώνιος Ἐπαρχος (Περιοδικὸν Πανδώρα, ἔτος 1867, ἀνεδημοσιεύθη ἐν Ἱστορικοῖς Ἀναλέκτοις· Κέρκυρα, 1872).
— Πολιορκία τῆς Κερκύρας ἐν ἔτει 1537 καὶ αἰχμαλωσία τῆς Καλῆς Καρτάνου, συζύγου γενομένης τοῦ Σουλτάνη Σελῆμ (Πανδώρα, 1867· ἀνεδημοσιεύθη ἐν Ἱστορικοῖς Ἀναλέκτοις).
— Νίκανδρος Νούκιος (Πανδώρα, φύλλον 154, ἔτος 1856· ἀνεδημοσιεύθη ἐν Ἱστορικοῖς Ἀναλέκτοις).
- Μουστοξύδης* (Μιχαὴλ Α.) — Ἱστορικὰ καὶ Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ἀνδρέου Μουστοξύδου ἐκδιδόμενα ὑπὸ Μ. Μ. (Κέρκυρα, 1872).
- Νερούτσος*. — Χριστιανικαὶ Ἀθήναι (ἐν Δελτίῳ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τομ. Γ', 1890).
- Νούκιος* (Νίκανδρος)¹. — Τῶν ἀποδημιῶν τοῦ... Κερκυραίου, Κεφάλ. ΟΗ'-ΠΓ' τοῦ λόγου Γ' περιέχοντα τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν ἔτει 1537 πολιορκίας τῆς Κερκύρας, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα. (Κέρκυρα, 1865).
- Σένος* (Στέφανος). — Ἡ ἱστορία τῆς σταφίδος (Φιλολογικὴ Ἀκρόπολις, παράρτημα δμωνύμου ἐφημερίδος, φύλλα 10-16, Ἀθήναι, 1888).
- Παγώνης* (Ἐπ. Δ.). — Ροσόλια καὶ κονιάκ Κεφαλληνίας (Ἑπτανησιακὸν Ἡμερολόγιον, τομ. Α').
- Παλαιὰ Διαθήκη* (Δευτερονόμιον, Βασιλειῶν Α').
- Παλαμᾶς* (Κωστής). — Πρόλογος εἰς τὰ Ἀπαντα τοῦ Σολωμοῦ (Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Ἀθήναι, 1901).
- * *Παπαγεώργιος* (Σπυρίδων). — Αἱ ἐλαῖαι Κερκύρας, (Μηνιαῖον παράρτημα ἐφημερίδος Ἀθήναι, τομ. Β', ἀρ. 10, Ὀκτ. 1909).
— Ἡ πρώτη Μαΐου ἐν Κερκύρᾳ (ἑβδομαδιαία Ἐστία, 1892).
- Παπαμιχαλόπουλος* (Κωνσταντῖνος). — Ἀγόρευσις ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τοῦ σταφιδικοῦ ζητήματος, συνεδρίασις 11 Φεβρ. 1894 (ἐξεδόθη καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει).
- Παραμυθιώτης* (Ἀθανάσιος). — Αἷτια τῆς παρούσης καταστάσεως καὶ μέσα θεραπείας (Κέρκυρα, 1865).
- Πολίτης* (Ν. Γ.). — Οἱ Ζυγῖται τῆς Πελοποννήσου (ἐφημερίς Αἰών, φύλλον 26 Μαρτίου 1882).
- Προκήρυξις* (ἀπὸ 23 Μαΐου 1812) τῆς ἐξοχότητος τοῦ Μαγγιῶ Γενεράλ Γεωργίου Αἰῶ, Διοικητοῦ τῶν Δυνάμεων τῆς ξηρᾶς τῆς

¹ Βλ. καὶ κατωτέρω ἐν ὀνόματι Cramer.

- Αὐτοῦ Μεγαλειότητος Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἰς τὰς Ἰονίους ἐλευθερωμένας νήσους. — (Ζάκυνθος, «ἐκ τῆς Γενικῆς Τυπογραφίας Ζακύνθου»).
- Πρόστιμα διὰ λαθραίως ἐξαγόμενα ἔλαια Κερκύρας καὶ Παξῶν. — Βενετία, 1789 (μικρὸν φυλλάδιον)
- * Ρωμανὸς (Ἰωάννης Α.). — Ἡ Ἰσραηλιτικὴ κοινότης Κερκύρας (περιοδικὸν Ἐστία, φύλλον 16, 23 καὶ 30 Ἰουνίου 1891· ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῷ Α' ἔτει τῆς Ἰσραηλιτικῆς Ἐπιθεωρήσεως· μετεφράσθη γαλλιστὶ ἐν τῇ Revue des Études Juives καὶ ἀνεδημοσιεύθη ἐν Παρισίοις εἰς φυλλάδιον τῷ 1892 ὑπὸ τίτλον: La communauté Juive de Corfou).
- Γρατιανὸς Ζώρξης, ἀθέντης Λευκάδος, πραγματεία Καρόλου Χόπφ, μετενεχθεῖσα ἐκ τῆς γερμανικῆς ὑπὸ I. A. P., προτάξαντος ἱστορικὴν μελέτην περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας καὶ τῶν παλατινῶν κομῆτων Οὐρσίνων, ἀθεντῶν Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (Κέρκυρα, 1870).
- Περὶ Βουθρωτοῦ (Δελτίον Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τομ. Γ').
- Βουθρωτὸς (Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν ἐν λέξει).
- Σακελλαρόπουλος (Σπυρ.). — Σημειώσεις καὶ Ἀναμνήσεις ἐκ Κερκύρας (περιοδικὸν Παναθήναια, τομ. Γ', φύλλον 15 Ὀκτωβ. 1901).
- Οἱ Σέμπροι τῆς Κερκύρας (Ἐπιτησιακὸν Ἡμερολόγιον, τομ. Α').
- Στασινόπουλος (Κ. Α.). — Τὸ Ἄλατι (μελέτη καταχωρισθεῖσα ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἑλλάδι, τόμ. Γ', Ἀθήναι, 1905).
- Στρατηγὸς (Δημήτριος). — Ἡ ἐν ἔτει 1716 πολιορκία τῆς Κερκύρας (μετεφράσθη ἐξ ἰταλικοῦ ἀνεκδότου χειρογράφου ὑπὸ Νικ. Βράϊλα Βάρθη, ἀνθυπιλάρχου· Κέρκυρα 1908).
- Τρικούπης (Χαρίλαος). — Ἀγόρευσις ἐν τῇ Βουλῇ περὶ μονοπωλίων κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12 Μαΐου 1884.
- Φιλήμων (Τιμολέων). — Στέφανος Ξένος, βιογραφικὸν σημεῖωμα (Ποικίλη Στοά, ἔτος 1895).
- * Χιώτης (Παναγιώτης). — Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους (2 τόμοι, Ζάκυνθος, 1874-1877).
- Βιογραφικὸν Λεξικὸν Ἐπιφανῶν Ἑπτανησίων (ἀφέθη ἀνεκδοτὸν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως· δημοσιεύεται ἐν ταῖς Μούσαις Ζακύνθου).

B'

ΕΡΓΑ ΕΙΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΞΕΝΑΣ¹

- * *Andréadès (André)*. — Les forêts grecques du point de vue économique et financier (Βουκουρέστιον, 1905).
- L'impôt sur les spiritueux en Grèce (Βουκουρέστιον, 1907).
- Ansted (D. T.)* — The Ionian Islands in 1863 (Λονδίνον, 1863).
- Arliotti (Demetrio)*. — La vita di Giovanni Conte Capodistria (Κέρκυρα, 1859).
- Armeni (Carlo)*. — Ricerche intorno alla città e territorio di Prevesa.
- Assani (avvocato fiscale Georgio)*. — Informaccioni concernante la coltura e negozio dell' uva passa l'anno 1729 (σελ. 159-168, τομ. Β' τῶν *Memorie Storiche* τῶν Μ. καὶ Ε. Pigniatore).
- Bataillard (Paul)*. — Les Tsiganes appelés Chimbres en Grèce par un voyageur du XVe siècle (*Revue Critique*, 25 Αὐγούστου, 1884).
- Barbieri (Antonio)*. — L' imposta sul sale nella storia italiana ed estera (Τωρίνον, 1908).
- Bérard (Victor)*. — La révolution turque (Παρίσιοι, 1908).
- Biasi (S. G. V. de)*. — Alcuni documenti intorno l'accidentale catastrofe avvenuta nell'isola di Corfù nell'anno 1718; pubblicati per le faustissime nozze Cefallinò-Stavrio (Κέρκυρα, 1878).
- Borzesi (Giuseppe Periccinoli)*. — Guida Istorica delle Isole Jonie (Κέρκυρα, 1835).
- Bourget (Paul)*. — Les aveux (Παρίσιοι, 1882).
- Bowen (George Fergusson)*. — Ithaca (Κέρκυρα, 1850· πβλ. Ἀρχαιολογικὴ διατριβὴ περὶ τῆς νήσου Ἰθάκης κτλ. ἐξελληνισθεῖσα κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ ἐν ἔτει 1854, γ' ἔκδοσιν ὑπὸ Π. Β. Α.² Ἀθήναι, 1854).

¹ Ne sont compris dans cette bibliographie que les ouvrages non précédemment cités dans le vol. Ier. Sont précédés d'un astérisque les noms des auteurs dont d'autres ouvrages sont portés dans la bibliographie du premier volume.

² Πέτρου Βράϊλα Ἀρμένη.

- Bramsen (M).* — Reise durch die Ionischen Inseln, Aegypten, Syrien, Palästina und Griechenland in den Jahren 1814 und 1815 (Ἰένα, 1819).
— Promenades d'un voyageur Prussien (2 τόμοι, Παρίσιοι 1818¹).
- Brown (Horatio F).* — βλ. Calendar.
- Busmann.* — De vectigalibus populi romani (Οὐτρέχτη, 1614).
Calendar of state papers and manuscripts relating to English affairs existing in the archives and collections of Venice and other towns of Northern Italy (ἐκδότης H. F. Brown, Λονδίνον 1904).
- Caruso (conte Anastasio).* — Dell'utile governo delle api (Νεάπολις, 1795).
- Capitoli delli dazij dipendenti dalla fiscal camera di Corfù (Βενετία, δουκικὸν τυπογραφεῖον Pinelli, 1769, 1773 καὶ 1786²).
- Capitoli della decima delle Biade dell'Isola di Ceffalonia e della vena, miglio, segala, non che del dazio dell'Erbativo, Livelli di Case o sia Fumativo, Mollini e Folladori di Rasse, Cipolle, Miele, Grana, Oglio, Macine d'Oglio e Vino (Βενετία, δουκικὸν τυπογραφεῖον, 1771).
- Capitoli degli dazij dipendenti dalla fiscal camera di Ceffalonia³ (Βενετικὰ ἀρχεῖα, Senato Mar, Filza 1146, Ἀπρίλιος 1772).
- Capitoli degli dazij dipendenti dalla fiscal camera di Zante⁴ (Βενετικὰ ἀρχεῖα, Senato Mar, Filza 1147, Ἰούνιος 1772).
- Capitolare della dogana e dazi dell'Isola di Zante (Ζάκυνθος, dalla pubblica stamperia dell'Isole Jonie liberate, 1813).
- Capitoli degli dazij dipendenti dalla fiscal camera di Santa Maura (Βενετία, δουκικὸν τυπογραφεῖον, 1771).
- Capitoli degli dazij dipendenti dalla fiscal camera di Santa Maura⁵ (Βενετικὰ ἀρχεῖα, Senato Mar, Filza 1214, Νοέμβριος, 1787).

¹ Περιλαμβάνει τὸ προηγούμενον ἔργον.

² Τὰ κεφάλαια ἐκάστου φόρου ἐξετυπῶντο κατ' ἴδιαν, χάριν βραχυλογίας ἀναφέρονται ταῦτα συλλήθην. Βλ. πίνακα φόρων ἐν τῷ κειμένῳ σελ. 4-5.

³ Βλ. λεπτομερείας σελ. 152.

⁴ Βλ. λεπτομερείας σελ. 168-169.

⁵ Βλ. λεπτομερείας σελ. 210-211.

- Capitoli degli dazij dipendenti dalla fiscal camera di Cerigo¹ (Βενετικὰ ἀρχεῖα, Senato Mar, Filza 1147, Ἰούνιος 1772).
- Castellan (A. L.).* — Lettres sur la Morée, l'Hellespont et Constantinople (3 τόμοι Παρίσιοι, 1820· α' ἐκδ. ὑπὸ τὸν τίτλον Lettres sur la Morée et les îles de Cérigo, Hydra et Zante, Παρίσιοι, 1808).
- Castrofilaca (Pietro).* — Libro de informattion delle cosse publiche del Regno de Candia et isolle de Ceriglio, Zante, Ceffalonia e Corfù, fatto co' ogni diligentia per me Pietro Castrofilaca, Ragionato del Sindicato delli C^{mi} S^{ri} Zuane Gritti et Giulio Garzoni, et alle sue SS. SS. C^{me} appresentato, acciò che possino haver pronto tutto quello che potesse bisognare al Ser^{mo} Dominio per il ghoverno del Levante (Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη, class. VII. cod. MCXC).
- Chandler (Richard).* — Travels in Greece or account of a tour made at the expense of the Society of Dilettanti (ἽΟξφόρδῃ 1776· γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ τὸν τίτλον Reise in Griechenland, Λειψία, 1777).
- Chenavard (A. M.).* — Voyage en Grèce et dans le Levant fait en 1843-1844 par A. M. C. architecte, E. Rey peintre, professeurs à l'école des Beaux-Arts de Lyon et M. Dalbaggio architecte (Λυών, 1849).
- Cochois (P.).* — L'impôt sur le sel (Παρίσιοι, 1902).
- Comeyras.* — Ἐκθεσις ἀπὸ 6 Αὐγούστου 1798 (Ἄρχεῖον Γερουσίας Κερκύρας, δεσμὸς: Fondamenti per la deliberazione pubblici dazi, ἀρ. 16).
- Corner (Proveditor General Gerolamo).* — Διάταγμα φορολογικὸν ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1682 (Ἄρχεῖον Ζακύνθου, «Libro Ordini ecc, 1680-1789»).
- Cramer (J. A.).* — The second book of the Travels of Nicander Nucus of Corcyra, ἐκδοθὲν ὑπὸ (Λονδίνον, 1841).
- Cunisset-Carnot.* — Le livre de l'Agriculture (8^η ἐκδ., ἄνευ ἡμερομηνίας, ἐκδότης Hachette, Παρίσιοι).
- Deutsche Levantzeitung (die).* — Ἔτος 1913.
- Diedo (Giacomo).* — Storia della repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino l'anno 1738 (4 τόμοι, Βενετία, 1750).

¹ Βλ. λεπτομερείας σελ. 254-255.

- Diplomatarium Veneto — Levantinum, sive acta et diplomata res Venetas, Graecas atque Levantis illustrantia; Pars I 1300-1350, II 1351-1454 (2 τόμοι, Βενετία 1880-1899, ἔκδοσις τῆς Reale Deputazione Veneta di storia patria).
- Ducrot (Lazare). — Traité des gabelles et de l'impôt du sel (Παρίσιος, 1863).
- Duval (Amaury). — Exposé des faits qui ont accompagné et suivi la cession de Parga: ouvrage écrit originairement en grec, par un Parganiote et traduit en français par un de ses compatriotes¹, publié par A. D. (Παρίσιος 1820, ἑλληνικὴ μετάφρασις Ἰωάννου Βερβιτσιώτου, Κέρκυρα, 1851).
- Gibault (Georges). — Histoire des légumes (Παρίσιος, 1912).
- Gladstone (William Ewart). — Λόγος ἀπὸ 24 Ἰανουαρίου 1859 (πδλ. Πρακτικὰ ἐκτάκτου συνόδου ια' Βουλῆς, Κέρκυρα, 1859).
- * Grimani (Francesco provveditor general da Mar). — Anagrafi dell' isola di Corfù (χειρόγραφον ἀνέκδοτον περιεσώθη ὑπὸ Ἰωάννου Θεριογιάννη καὶ Α. Μ. Ἰδρωμένου, νῦν παρ' ἐμοί).
- * Gubernatis (E. de). — Aidoneo e San Donato; studio di Mitologia Epirota (ἐν Rivista Europea, Φλωρεντίας, φύλλον 1^{ος} Μαΐου 1874).
- Fankhauser. — Die volkswirtschaftliche und forstliche Bedeutung der Ziege (Βέρνη, 1887).
- Ferrari (C. καὶ Caccia). — Grand dictionnaire français-italien et italien-français (νέα ἔκδοσις ἀνευ ἡμερομ., Παρίσιος, ἀδελφοὶ Garnier ἐκδόται).
- Froissart (sire Jean). — Les Chroniques de (ἔκδοσις Buchon, 3 τόμοι, Παρίσιος 1837).
- Hehn (Victor). — Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa (ἡ' ἔκδοσις, Βερολῖνον, 1911).
- Hierl (ταγματάρχης Constantin). — Ein Originalbericht über die Verteidigung von Corfu (παράρτημα Militär-Wochenblatt (Βερολῖνον, 1910).
- Hopf (Karl). — Die Einwanderung der Zigeuner in Europa (Γώθα, 1870).
- Les Giustiniani (μετάφρ. γαλλικὴ E. Vlasto, Παρίσιος 1888).

¹ Συγγραφεὺς τοῦ ἔργου εἶναι ὁ Μουστοξύδης, βλ. Α. Ρ. Vrétoς, Bibliografia del cavaliere Andrea Mustoxidi (Ἀθήναι, 1860).

- Lafarge (René). — L'Agriculture en Limousin et l'intendance de Turgot (Παρίσιος, 1913).
- Lardé (G.). — La capitation dans les pays de taille personnelle (Παρίσιος, 1906).
- Leake (Colonel W. M.). — Travels in Northern Greece (4 τόμοι, Λονδῖνον, 1835).
- Legrand (Émile καὶ Hubert Pernot). — Bibliographie Ionienne: description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs des Sept-Iles ou concernant ces îles du XVe siècle à l'année 1900 (2 τόμοι, Παρίσιος 1910).
- Lenormant (François). — Le gouvernement des Iles Ionienes: Lettre à Lord John Russel (Παρίσιος, 1861).
- Liberté (ἑφημερὶς Θεσσαλονίκης, φύλλον 13 Ἀπριλίου 1913).
- Loir (sieur du). — Relation de son voyage dans le Levant (Παρίσιος, 1654).
- Lucas (Paul). — Voyage dans le Levant (Παρίσιος, 1714).
- * Ludwig-Salvator (ἀρχιδούξ). — Paxos und Antipaxos (α' ἔκδ. Πράγα 1887· β' ἔκδ. λαϊκὴ Βέρτσουργ 1889· ἑλληνικὴ μετάφρασις ἱατροῦ Ἀναστασίου Π. Μιτσιάλη, Ἀθήναι, 1905).
- Parga (2 τόμοι, Πράγα, 1907).
- Mercati (Pietro). — Piano di Finanza dell'Isola di Cerigo proposto del Nobile Signor Conte P. M. Commissionato (Ἀρχεῖον Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, ἀριθμὸς 14.754).
- Metaxà (Eustachio). — Registro del piano ordinato di Sua Eccellenza E. M. Delegato Reggente in questa Isola ed approvato dall'Ecc^{mo} Senato (Ἀρχεῖον Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, ἀριθμὸς 14.752).
- Modificazioni mercè le quali si può attuare in Cerigo il piano di finanze del Delegato Metaxà (Ἀρχεῖον Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, ἀριθμὸς 147.57).
- Monnier (Henri). — L'Epibolé (Nouvelle Revue Historique du droit, Παρίσιος 1892).
- Mordo (Dr Lazaro de). — Nozione miscellanee intorno a Corcira esposte dal medico fisico collegiato L. de M. (ἐκ τῆς Tipographia nazionale di Corfù, Κέρκυρα, 1808).
- Moresini (Andrea). — Corsi di penna e catena di materie sopra l'isola della Cefalonia di Α. Μ., fo del sig. Pietro, nella qual prouincia è stato proueditore l'anno 1621 e 1622 (Βενετία, 1628).

- Müller (Ch.)*. — Reise durch Griechenland und durch die Ionischen Inseln in den Monaten Juni, Juli, August 1821 (Λειψία, 1822, γαλλικὴ μετάφρασις ὑπὸ Léon A***, Παρίσι, 1822).
- Napier (sir Charles)*. — Memoir on the roads of Cefalonia (Λονδίνον 1824).
- The colonies; treating of the Ionian Islands in particular (Λονδίνον, 1833).
- Necker (Jacques)*. — De l'administration des finances de la France (3 τόμοι. Γενεύη, 1784).
- Padovani (Gerolamo)*. — Critical observations by a Corfiote gentleman on the *Sketches of Corfu* by an anonymous english lady (Κέρκυρα, 1835).
- Παντιόγιο (B.)*. — Περὶ τῶν Ἀνεκδότων τοῦ Προκοπίου (Ῥωσσιτί, Πετρούπολις, 1897).
- Peterborough (Βενεδίκτον ἡγουμένον τοῦ)* — Gesta regis Henrici II (ἔκδ. Stubbs, Λονδίνον, 1867).
- Polizza d'incanto per la deliberazione unita degl'infrascritti dazij dipendenti della camera di Corfù (Βενετία, 1788).
- Fouqueville (E.)*. — Voyage de la Grèce (β' ἔκδ. 6 τόμοι, Παρίσι 1828).
- Quenard — Ἐκθεσις δημοσιονομικὴ ἀπὸ 29 Germinal an IV (ἐν ταῖς ἐγγράφοις τοῦ στρατηγού Chabot).
- Rambaud (Alfred)*. — Constantin Porphyrogenète ou l'empire byzantin au Xe siècle (Παρίσι, 1870).
- Saint-Pierre (abbé Castel de)* — Ouvrages Politiques (Ρόττερδαμ, 1733-1741).
- Sandys (Georges)*. — A relation of a journey begun in 1610 containing a description of the turkish Empire, of Aegypt, of the Holy Land of the remote parts of Italy and Hands adjoining (5' ἔκδοσις, Λονδίνον, 1670).
- Sanudo (Marino)*. — Diarii (τόμοι 55, Βενετία 1879-1900· ἐκδίδονται ὑπὸ τῆς Reale deputazione veneta di storia patria).
- Schmidt (Bernhard.)* — Die Insel Zakynthos (Φρειδοῦργον ἐπὶ Βρεισιγᾶφ, 1889).
- Sketches of Corfu, historical and domestic (Λονδίνον, 1835· ὡς συγγραφεὺς τοῦ ἔργου φέρεται εἰς τινὰς βιβλιογραφίας ἢ Frances Mac Lellan· πδλ. ἀνωτ. τὴν ἀπάντησιν τοῦ Padovani).

- Sophocles*. — Greek lexicon of the roman and byzantine periods (ἔκδ. β', Νέα Ὑόρκη, 1888).
- Stampa delli villici della villa Sfachiotes (Βενετία, 1791).
- Summario delli ducali, partie, ordini, proclami, terminationi et altro che sono state raccolti da più luochi ch' erano disperse e fatte registrare nel presente libro, prima che si smarischino del tutto a futura perpetua memoria di Curiosi, Ingegneri e Causidici del Foro (Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, Class. VII, Cod. MDXXXIV).
- Taine (Hippolyte)*. — Les origines de la France Contemporaine: L'ancien régime (Παρίσι, 1875).
- Tournefort (Pitton de)*. — Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du roi (3 τόμοι, Λυών, 1727).
- Tudela (Benjamin de)*. — Voyage de Rabbi Benjamin fils de Jona de Tudela, traduction française par J.-B. Baratier, (Παρίσι, 1734).
- Virgilius (Publius Maro)*. — Aeneis.
- Vretos (A. P.)*. — Bibliografia del cavaliere Andrea Mustoxidi (Ἀθήναι, 1860).
- Wasiliefski* — Ἄρθρον ἐν τῷ *Journal du Ministère de l'Instruction publique russe* (Ἰούλιος, 1880).
- Zachariae von Lingenthal (E.)*. — Zur Kenntnis des römischen Steuerwesens in der Kaiserzeit (ἐν Mémoires de l'Académie des Sciences de Saint-Petersbourg, ἔτος 1863, τόμ. VI, τεῦχος 9^{ον}).
- Zimmern (Alfred E.)*. — The greek Commonwealth: politics and economics in fifth century Athens (Ῥοξφόρδη, Clarendon press, 1911).
- Zulatti (Angelo)*. — Discorso all' apertura dell' Academia Agraria ed economica di Cefalonia.
- Zulatti (Gio. Francesco)*. — Storia dell' Academia Agraria ed Economica di Cefalonia (1796)¹.

¹ Οἱ Legrand καὶ Pernot μνημονεύοντες ἄλλα ἔργα τῶν Ζουλάττη πατρὸς καὶ υἱοῦ, δὲν ἀναφέρουσι τὰ δύο ἀνωτέρω, εἰς ἃ παραπέμπει ὁμοῦ ἐν ταῖς βιογραφίαις τῶν συγγραφέων ὁ Ἕλλησ Τσιτσέλης (βλ. Κεφ. Σύμμικτα, σελ. 892-894).

ΔΙΑ ΤΑ ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΑ

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ παρόντος ἔργου ἐγένετο ὑπὸ δυσμενεῖς ὄρους (λόγῳ τῆς ἀπεργίας τῶν τυπογράφων) διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τὴν κατὰ τὰς διορθώσεις παρασχεθεῖσαν ὑπὸ δύο σοφῶν καὶ πεπειραμένων φίλων — τῶν κ. κ. Σπυρ. Λάμπρου καὶ Ι. Ζερβοῦ — πολυτιμωτάτην συνδρομήν, ἀπέμειναν οὐκ ὀλίγα τυπογραφικὰ ἀμαρτήματα. Τούτων τὰ πλεῖστα ἀφορῶσιν εἰς τὰ ἰταλικά, εἰδικώτερον δ' εἰς τὸν τονισμὸν τῶν ἰταλικῶν λέξεων, θὰ τύχῃσι δὲ τῆς συγγνώμης τῶν γνωρίζοντων ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τυπογράφοι ἐλάχιστα ἰταλικά χειρόγραφα στοιχειοθετοῦσι. Τὰ ἐναπομείναντα παροράματα δὲν ἔχουσι τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιεικειᾶς· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν αὐτῶν ἀλλοιεῖ οὐσιωδῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου ἐκρίθη ἄσκοπος ἢ ἐκτύπωσις τοῦ ἀρκούντως μακροῦ πίνακος αὐτῶν ἄλλως τε τινά, ὡς λ.χ. τὸ ἀποβλέπον εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἔργου τοῦ Μελίκη (τομ. Α' σελ. 319 σημείωσις 1), ἐδιορθώθησαν ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ. Προσθετέον τέλος ὅτι εἰς τὰ δημοσιευθέντα ἰταλικά κείμενα ἐτηρήθη ἢ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου, τὰ δὲ βενετικά ἔγγραφα ἀκολουθοῦσιν ὀρθογραφίαν οὐ μόνον διαφέρουσαν τῆς καθιερωθείσης ἰταλικῆς ἀλλ' οὐδὲ τὸ προσὸν τῆς παγιότητος ἔχουσαν, λέξεων τινων γραφομένων κατὰ δύο διαφόρους τρόπους ἐν τῇ αὐτῇ ἔγγραφῳ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΤΜΗΜΑ Α' ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Εἰσαγωγή.

Λόγοι, δι' οὓς αἱ περὶ Κερκύρας μελέται περιστρέφονται ἰδίᾳ περὶ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.—Τὰ νομοθετήματα τοῦ 1769, 1773 καὶ 1786.—Εἰδικὸς χαρακτήρ τῆς κερκυραϊκῆς νομοθεσίας.—Ἡ ἔλλειψις φόρου οἰκοδομῶν ἢ παλαιότερα ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ φόρου τῆς δεκάτης· τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων καὶ τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως παραχωρηθέντα, προνόμια.—Οἱ κατάλογοι τῶν φόρων τοῦ 1769 καὶ 1786· τελεία ἔλλειψις μεθόδου ἐν τῇ κατατάξει τῶν φόρων ἀνάγκη ἄλλης κατατάξεως· διαίρεσις τοῦ τμήματος εἰς 4 Κεφάλαια.—Σελ. 1-8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΓΓΕΙΟΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα. — Πληροφορίαι τοῦ Γριμάνη· στατιστικαὶ τοῦ Davy· ἢ βενετικὴ ἀπογραφή τῶν ζώων.—Σελ. 8-12.

I

Φορολογία τοῦ ἐλαίου.

Α') *Αἱ ἐλαῖαι Κερκύρας.* — Στατιστικαὶ περὶ τῶν ἐλαίων καὶ τοῦ ἐλαίου. — Ὑψίστη σπουδαιότης τῆς ἐλαίας ἐν τῇ κερκυραϊκῇ οἰκονο-

μία καὶ βραδεῖα αὐτῆς ἐμφάνισις. — Μέτρα ληφθέντα περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐλαιοπραγωγῆς· αὕτη ἀναπτύσσεται κυρίως ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος. — Σελ. 12-19.

B') Ἡ ἐπὶ Βενετοκρατίας φορολογία τοῦ ἐλαίου. — Ἡ διπλῆ φορολογία. — Ἀβεβαιότης περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ φόρου τῆς ἐξαγωγῆς φαίνεται ἀρχαιότατος. — Ἡ δεκάτη θεσπίζεται μετὰ τὸ 1718. — Ἐλειτούργει γενικὴ δεκάτη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα; — Ποία ἢ ὑπὸ τῶν Κεφαλαίων τοῦ 1773 καθιερωμένη νομοθεσία: 1ον) Ὁ φόρος τῆς ἐξαγωγῆς· ὑπολογισμὸς αὐτοῦ· διάκρισις τῶν ἐξαγωγέων κατ' ἐθνικότητας· ἢ ἐν Κερκύρα Ἰσραηλητικὴ κοινότης. 2ον) Ἡ δεκάτη· καὶ αὕτη εἰσπράττεται κατὰ τὴν ἐξαγωγήν· προνόμια τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. — Συγχώνευσις τῶν δύο φόρων τῷ 1786. — Σελ. 19-28.

I') Κρίσεις περὶ τῆς φορολογίας τοῦ ἐλαίου. — Ὁ φόρος ὑπεράγαν βαρῦς· εἰς τί πράγματι ἀνήρχετο; — Τριπλοῦν μειονέκτημα καθ' οὗ, πλὴν τοῦ φόρου, εἶχον νὰ παλαίσωσιν οἱ Κερκυραῖοι ἐξαγωγεῖς: α') τὸ μονοπώλιον τῆς Κυριάρχου· β') ὁ αὐθαίρετος καθαρισμὸς τῆς τιμῆς τοῦ νομίματος· γ') ἢ ἐν Βενετία βαρυτάτη (τετραπλασία τῆς ἐπτανησιακῆς) φορολογία. — Ἀποτελέσματα: ἀποθάρρυνσις τοῦ γεωργοῦ· ἀνάπτυξις τῆς λαθρεμπορίας. — Ἡ Βενετία ἠδύνατο ἄνευ σπουδαίας ζημίας ν' ἀκολουθήσῃ δημοσιονομικὴν πολιτικὴν συμφορώτεραν εἰς τοὺς Κερκυραίους. — Αἱ κατὰ τὴν ἐκμίσθωσιν τοῦ φόρου τοῦ ἐλαίου μεγάλαι καταχρήσεις. — Σελ. 28-34.

II

Φορολογία τοῦ οἴνου.

Ὁ οἶνος κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βενετοκρατίας τὸ κυριώτερον προϊόν τῆς Κερκύρας· συχνότατη μνεία τοῦ ἐπ' αὐτοῦ φόρου. — Ἡ πενταπλῆ φορολογία τοῦ 1769. — Ἐνοποιήσις τῆς φορολογίας τῷ 1786: ὁ φόρος τῶν ἐγχωρίων καὶ ὁ φόρος τῶν ξένων οἴνων. — Διατί ἢ Κέρκυρα εἰσήγε ξένους οἴνους. — Σελ. 34-39.

III

Φόρος τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ζώων.

Οἱ δύο ἔγχεισι ἐπὶ τῶν δημητριακῶν φορίσκει (dazio detto preda di Oros e Agiru, dazio intitolato grana dell' Isola). — Ὁ δεύτερος ἀποτελεῖ καὶ φόρον ἐπὶ τῶν αἰγοπροβάτων. — Σελ. 39-44.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΤΕΛΩΝΙΑΚΟΙ ΔΑΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΕΛΗ ΔΙΑΜΕΤΑΚΟΜΙΣΕΩΣ

Γενικότητες.

Σπουδαιότης τῶν τελωνιακῶν δασμῶν ἐν νήσῳ, εἰς ἣν εἰσάγοντο τὰ πλεῖστα τῶν καταναλισκομένων, ἀφ' ἧς ἐξήγγοντο τὰ πλεῖστα τῶν παραγομένων καὶ ἐν ἣ ὑπῆρχε σχετικῶς μέγας ἀστικὸς πληθυσμὸς. — Σελ. 45-47.

I

Περὶ τελωνιακῶν δασμῶν ἐν γένει.

Φόροι ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ζώων καὶ καρπῶν (bon tornese καὶ doganella). — Τὸ γενικὸν δασμολόγιον (dogana grande) ἐξέλιξεν αὐτοῦ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα· τὸ δασμολόγιον (tarifa) τοῦ 1773· διάκρισις τῶν φορολογουμένων, κατ' ἐθνικότητα. — Αἱ ἐκ Βενετίας εἰσαγωγαί. — Τὰ τέλη ἐξαγωγῆς. — Τὰ τέλη διαμετακομίσεως καὶ τὸ traghetti di Bastia. — Σελ. 47-54.

II

Ἡ φορολογία τῶν εἰσκομιζομένων σιτηρῶν.

Ἡ Κέρκυρα ἀπὸ ἀπόψεως σιταρκείας ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐπὶ Βενετοκρατίας. — Τὰ ὑπὸ τῆς Πολιτείας ληφθέντα πρὸς ἐπιστιμὸν τῆς νήσου μέτρα· σιταποθήκαι καὶ μονοπώλια ἄρτου (fontici καὶ panetarie). — Ἀντικατάστασις τοῦ συστήματος τῷ 1786 διὰ δατμοῦ ἐπὶ τῶν εἰσκομιζομένων σιτηρῶν. — Ἀποτελέσματα τῆς μεταρρυθμίσεως. — Σελ. 54-58.

III

Στατιστικαὶ τοῦ κερκυραϊκοῦ ἐμπορίου.

Πίνακες Σκροφάνη καὶ πληροφορίαι Σαῖν-Σωβέρ. — Κρίσεις ἐπ' αὐτῶν. — Σελ. 59-65.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΦΟΡΙΣΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑ

Τὰ μὴ μνημονευόμενα ἐν τοῖς Κεφαλαίοις μονοπώλια τοῦ ἄλατος καὶ τοῦ καπνοῦ καὶ ὁ φόρος τῆς ἀσβέστου. — Ὁ φόρος τοῦ οἴνοπνεύματος· τὰ ἐγχώρια καὶ τὰ ξένα οἴνοπνεύματα· δυσχέρεια τῆς φορολογίας τῶν πρώτων ἢ Βενετία δὲν εἶχε χορηγήσει τὸ προνόμιον τῆς ἐλευθέρως κατασκευῆς σούμας. — Ὁ φόρος τῶν βυρσοδεφίων· λόγοι, δι' οὓς ἐκαρκινοβάται ἢ βυρσοδεφία ἐν Κερκύρα. — Ὁ φόρος τῶν «σκουτελλῶν τῶν μύλων» (scodelle di molini). — Τὸ μονοπώλιον τῶν παιγνιοχάρτων ἢ βιομηχανία τῶν παιγνιοχάρτων ἐν Ἑπτανήσῳ. — Τὸ μονοπώλιον τῶν βαλανιδίων· τὰ δάση τῆς Κερκύρας· διπλοῦς χαρακτήρ τῆς μονοπωλίας· ὑποχρέωσις τῶν βυρσοδεφίων εἰς χρῆσιν μόνον ἐγχωρίων βαλανιδίων ἀποτελέσματα τοῦ θεσμοῦ. — Κρίσεις περὶ τῶν φορίσκων καὶ μονοπωλίων. — Σελ. 65-75.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Γ'

Τὸ τιμᾶριον τῶν Ἀθιγγάνων.

Ὁ φόρος τῶν Ἀθιγγάνων μόνος ἐπιζῶν τιμαριωτικὸς προσωπικὸς φόρος. — Προέλευσις τῶν Ἀθιγγάνων καὶ ἐποχὴ ἰδρύσεως τοῦ «φεοῦδου Γιανέλλου». — Δικαιώματα τοῦ βαρῶνου καὶ ὑποχρεώσεις τῶν ὑποτελῶν. — Ὑπολογισμὸς τῶν ἐκ τοῦ φεοῦδου προσόδων. — Ἀνένδοτος ἀπογραφή τῶν Ἀθιγγάνων. — Σελ. 75-81.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Περὶ τῆς προνομιούχου θέσεως τῆς Κερκύρας.

α') Ἡ Κέρκυρα ἀπὸ φορολογικῆς ἀπόψεως· Ἡ νῆσος ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀπὸ τοῦ 1718 προνομιούχος· τὴν ἔλλειψιν φόρου οἰκιῶν ἀντεστάμιζε βαρύτερον δασμολόγιον δεινὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρχου ἐπὶ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐλασιοπαραγωγῆς, τῶν δύο μόνων πηγῶν εὐημερίας διὰ τὴν Κέρκυραν. — Σελ. 81-83.

β') Ἀπὸ ἀπόψεως δαπανῶν· Παρὰ τὰ φαινόμενα ἢ Βενετία δὲν ἐδαπάνη ἐν Κερκύρα πλεόνασμα τῶν ὄσων εἰσέπραττε. — Σελ. 83-85.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

I

Ἡ φορολογία ἐν Πάργα.

Α') Περίοδος 1401-1769. — Ἡ συνθήκη τοῦ 1401· τὸ ἐκ τῆς συνθήκης ἀπορρέον δημοσιονομικὸν σύστημα. — Ὁ ἰστ' αἰὼν καὶ αἱ στατιστικαὶ τοῦ Καστροφύλακα. — Σελ. 85-90.

Β') Περίοδος 1769-1797. — Ἡ πλουτολογικὴ κατάσταση τῆς Πάργας κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος. — Ἡ κατὰ τὰ κεφάλαια τοῦ 1771 φορολογία. — Ἄμεσοι φόροι, ἔνδημοι φόροι, νομήματα, τὸ dazio puono καὶ οἱ ἐξαγωγικοὶ δασμοί. — Αἱ ἐκ τῆς Πάργας πρόσσοδοι τοῦ ταμείου Κερκύρας. — Ἡ Πάργα ὡς τσιφλίκι (μετὰ τὸ 1819). — Σελ. 90-96.

II

Αἱ πρὸς βορρᾶν τῆς Πάργας ἡπειρωτικαὶ κτήσεις.

Ὁ Βουθρωτὸς καὶ ἡ Bastia· μεγάλη τοῦ πρώτου σημασία. — Τὸ τελωνεῖον Βουθρωτοῦ· ἢ ἐν Ἠπείρῳ κτηνοτροφία. — Σελ. 97-100.

Τὰ ἐν Ἠπείρῳ ἰχθυοτροφεία. — Γενικαὶ παρατηρήσεις. — Τὰ ἰχθυοτροφεία Βουθρωτοῦ καὶ τὰ ἰχθυοτροφεία Γεροβολιᾶς καὶ Βάστιας. — Σελ. 100-103.

Αἱ ἐκ τοῦ Βουθρωτοῦ πρόσσοδοι ἀπὸ τοῦ 18' μέχρι τοῦ 19' αἰῶνος. — Σελ. 103-105.

III

Παξοὶ καὶ Ἀντίπαξοι.

Πλουτολογικὴ κατάσταση τῶν δύο νήσων. — Ποῖοι φόροι θὰ ἴδοντο νὰ λειτουργήσωσιν ἐν αὐταῖς. — Τιμαριωτικὸς κανὼν· ἱστορικοὶ λόγοι τούτου. — Παραβολὴ τῶν Παξῶν πρὸς τὴν Πάργαν. — Σελ. 105-111.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Α'

Αἱ ἀνένδοτοι δημοσιονομικαὶ στατιστικαὶ τοῦ Καστροφύλακα (1570-1583). — Σελ. 112-114.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Β'*Στατιστικά τοῦ ἐλαίου.*

Ἐξοχὸς στατιστικὸς πίναξ τοῦ κ. Α. Μ. Ἰδρωμένου περὶ τοῦ ἐξαχθέντος ἐλαίου κατὰ τὰ ἔτη 1824-1913. — Στατιστικὴ τοῦ Γριμάνη περὶ τῶν ἐλαιοδένδρων, ἐλαιοτριβείων κτλ. τῷ 1760. — Σελ. 115-117.

ΤΜΗΜΑ Β'
ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'**Ἡ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 16^{ΟΝ} ΑΙΩΝΑ**

Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις. — Σελ. 118-119.

I*Ἡ κεφαλληνιακὴ φορολογία ἀρχομένου τοῦ 15^{ου} αἰῶνος.*

Τὰ διατάγματα τοῦ 1503 καὶ 1504. — Ἡ δεκάτη καὶ ἡ γενικὴ αὐτῆς. — Οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ καὶ ὁ φόρος τῶν οἰκοδομῶν. — Ὁ φόρος τῶν ζώων τέλος καστροκτισίας. — Σελ. 120-124.

II*Τὰ κατὰ τῆς φορολογίας παράπονα.*

Τὸ εἰς ἀπάντησιν τῶν παραπόνων τῶν Κεφαλλήνων διάταγμα τῆς Συγκλήτου (1505) καὶ ἡ ἔκθεσις τοῦ Ναβαγερίου (1511): ἡ καταβολὴ τῆς δεκάτης εἰς χρῆμα· αἱ περὶ τοὺς φόρους τῶν ζώων καὶ τῶν οἰκιῶν παρεισπράξεις· καταθλιπτικότης τῆς σπίνας· ὁ Λατίνος ἐπίσκοπος. — Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ 1534 δεικνύει ὅτι ἡ κατάστασις δὲν εἶχε βελτιωθῆ. — Σελ. 124-129.

III*Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη τῷ 1548.*

Αἱ ἐκθέσεις τοῦ Κάλβου (1548). — Πίναξ τῶν εἰσπραττομένων φόρων καὶ τῶν προσόδων αὐτῶν· τὰ ἐκ τούτου πορίσματα. — Ταχεῖα

αὔξεις τῶν ἐσόδων ἀπὸ τοῦ 1548 μέχρι τοῦ 1624. — Μεγάλα ἀποδόσεις τοῦ ἐπὶ τῆς σταφίδος νέου φόρου (1584). — Αἱ περὶ τῆς Κεφαλληνίας ἀστυρόταται κρίσεις τῶν Βενετῶν ἢ διοικήσεις τῶν Βενετῶν ἐν πλείστοις ὑπεύθυνος διὰ τὴν κατάστασιν. — Σελ. 129-134.

Ὀλίγα περὶ Ἰθάκης κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα. — σελ. 134.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'**Ἡ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^{ΟΝ} ΑΙΩΝΑ****I***Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις.*

Ἀνακρίβεια τῆς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Λοβέρδου διδομένης εἰκόνας. — Ἀνθοῦσι μόνον δευτερεύοντες τινες κλάδοι: ἡ ναυτιλία, τὸ μοσχάτον, τὰ ῥοσόλια, ἡ μελισσοκομία, ἡ βιομηχανία τῶν ὑφασμάτων. — Μαρασμός τῆς κτηνοτροφίας, τῆς σιτοπαραγωγῆς καὶ τῆς σταφιδάμπελου. — Λόγοι τῆς πλουτολογικῆς καταπτώσεως τῆς Κεφαλληνίας. — Εὐθῆναι τῆς βενετικῆς διοικήσεως. — Ἡ μετανάστευσις. — Πίνακες τοῦ Σκροφάνη περὶ τοῦ ἐμπορίου Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης. — Σελ. 135-145.

II*Τὸ φορολογικὸν σύστημα.*

A') Ἄμεσοι φόροι. — 1ον) Ἡ δεκάτη εἰς εἶδος: ἀπόπειρα μετατροπῆς ταύτης εἰς διανεμητὸν πάγιον φόρον ἐπάνοδος εἰς τὸ σύστημα τῆς ἐνοικιάσεως. — 2ον) Ἡ δεκάτη εἰς χρῆμα. — α') Τὸ ἐλαίον: ὁ φόρος ἔφερε τὴν σφραγίδα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ Κεφαλληνία δὲν ἐξῆγεν ἐλαίον· αἱ ὑποχρεώσεις τῶν κατόχων ἐλαιοτριβείων. — β') Ὁ οἶνος: πιεστικὴ μορφή τοῦ φόρου· βαρυτέρα ἐν Παλικῇ φορολογία. — 3ον) Φόρος ἐπὶ τῶν νομῶν, τῶν οἰκιῶν, τῶν μύλων καὶ τοῦ μέλιτος: Μικραὶ μεταβολαὶ ἐπενεχθεῖσαι εἰς τοὺς φόρους τούτους ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος. 4ον) Ὁ φόρος ἐπιτηδεύματος τῶν ὑφαντῶν: Πόθεν τὸ ὄνομα *follatori di rasse*. — Σελ. 145-151.

B') Ἐμμεσοὶ φόροι καὶ φορολογία Ἰθάκης. — Τὰ δώδεκα κεφάλαια τοῦ 1772· μεθοδικὴ κατάταξις αὐτῶν. — α') Τελωνιακοὶ δασμοί: Παραβολὴ πρὸς τὰ δασμολόγια Κερκύρας καὶ Ζακύνθου. — β') Φόροι

καταναλώσεως ἐγχωρίων προϊόντων: 1ον) Τὸ οἰνόπνευμα. 2ον) Ἡ ἄσβεστος καὶ αἱ πλίνθοι. 3ον) Τὸ ἄργασμα τῶν δερμάτων. — γ') Ὁ φόρος τῆς λιανικῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου: Αἱ τρεῖς σπίναι Κεφαλληνίας. — δ') Τὰ πορθμεῖα: Τὰ τρία πορθμεῖα Δρεπάνου, Ληξουρίου καὶ Ἰθάκης· ἡ ὑπὲρ τακτικῆς συγκοινωνίας λαμβανομένη μέριμνα. — ε') Ἡ φορολογία ἐν Ἰθάκῃ: Ἐξέλιξις τῆς φορολογίας ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος· ἡ δεκάτη, τὰ τελωνεῖα, τὸ νόμιστρον· τὰ ἔσοδα τοῦ τελωνείου μισθὸς τοῦ Κεφαλλήνος κυβερνήτου τῆς νήσου. — Σελ. 151-161.

Συμπέρασμα περὶ τοῦ ταμείου Κεφαλληνίας. — Σελ. 161.

ΤΜΗΜΑ Γ'

ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

I

Ἡ Ζακύνθιος φορολογικὴ νομοθεσία κατὰ τὰ ἔτη 1492-1682.

Τὸ διάταγμα τοῦ 1492 καὶ ἡ δουκικὴ τοῦ 1499. — Τὰ προνόμια τῶν στραδιωτῶν. — Πίναξ τῶν ἐσόδων τοῦ ἔτους 1545. — Παραβολὴ τῶν ἐτῶν 1544-1545 πρὸς τὰ ἔτη 1526-1527· τὰ ἐκ ταύτης διδάγματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πλουτολογικὴν καὶ δημοσιονομικὴν κατάστασιν τῆς νήσου. — Τὸ διάταγμα τοῦ γενικοῦ προνοητοῦ Κορνέρ καὶ ἡ κατὰ τῷ 1682 ζακύνθιος φορολογία. — Σελ. 162-167.

II

Ἡ φορολογία ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα.

Τὰ Κεφάλαια τοῦ 1772. — Συντηρητικώτατος χαρακτήρ τῆς νομοθεσίας. — Πρόσοδοι, περὶ ὧν δὲν μεριμνῶσι τὰ Κεφάλαια. — Ἰδιόμορφον τῆς ζακυνθίου νομοθεσίας. — Σελ. 167-170.

Α') Τελωνιακοὶ δασμοί, τέλη λιμενικά καὶ διαμετακόμισις. — Μέριμνα περὶ αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς Κυριάρχου. — Ἰδιορρυθμία τοῦ τέλους τοῦ κοτίμου. — Σελ. 170-173.

Β') Ὁ φόρος τῶν οἰκοδομῶν (fumatico ossia ghirologi). — Ἡ Ζακύνθος μόνον ταμείον, ἔνθα ὁ φόρος ἐμφανίζεται ὡς ἀνεξάρτητος. — Περὶ τῶν διαφόρων ὀνομάτων τῶν διδομένων εἰς τὸν φόρον. — Κατὰ πόσον τὸ ζακύνθιον καπνιάτικον δύναται νὰ διαφωτίσῃ περὶ

τῆς φύσεως τοῦ βυζαντινοῦ καπνικοῦ. — Ἡ φραγκικὴ φορολογία ἐν Χίῳ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. — Σελ. 173-176.

Γ') Φόροι ἐπὶ τῶν προϊόντων τῆς γῆς. — Ἡ δεκάτη τοῦ ἐλαίου· παραβολὴ πρὸς τὰ ἐν Κερκύρῃ. — Ἡ δεκάτη τοῦ οἴνου. — Ἡ δεκάτη τῶν σιτηρῶν. — Ἡ «πρέδα». — Ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειαι ἐπιφανῶν Ζακυνθίων πρὸς ἐγκλιθῆσαι φορολογικῶν προνομίων. — Σελ. 176-179.

Δ') Φοροῖκοι. — Οὗτοι εἶναι ἐν Ζακύνθῳ, οἱ συνήθως καὶ ἀλλαγῆς ἀπαντῶντες. — Οἰκτρά ἀποτελέσματα τοῦ μονοπωλίου τοῦ οἴνου· πνεύματος. — Σελ. 179.

III

Πλουτολογικὴ κατάστασις τῆς νήσου.

Ἐξαιρετικὴ εὐφορία τῆς νήσου. — Ἡ στασις, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος ἢ ἐλαία ἐκτοπίζει τὴν ἀμπελον. — Παρακμὴ τῆς σιτοπαραγωγῆς ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος· τὸ πρόβλημα τῆς σιταρκείας. — Ἡ ὑφαντουργία καὶ ἄλλαι μικραὶ βιομηχανίαι. — Οἱ πίνακες τοῦ Σκροφάνη καὶ αἱ πληροφορίαι τοῦ Σαίν-Σωδέρ. — Σελ. 180-187.

IV

Κρίσεις περὶ τῆς βενετικῆς φορολογίας ἐν Ζακύνθῳ.

Τὰ δημόσια ἔσοδα ἀπὸ τοῦ 1756 μέχρι τοῦ 1788. — Μηδαιμιότης τῶν ἐν τῇ νήσῳ δαπανωμένων ἐν σχέσει πρὸς τὰς εἰσπράξεις. — Ἡ ἀρχὴ τῆς Κυριάρχου ἐφαρμοζομένη ἐν Ζακύνθῳ πολὺ αὐστηρότερον ἢ ἀλλαχοῦ· ἡ ἀπαγόρευσις τῆς σαπωνοποιίας καὶ ἡ κατάπνιξις τῆς οἴνουπνευματοποιίας. — Οὐδαμοῦ οἱ φόροι ἦσαν βαρύτεροι ἢ πολυαριθμότεροι καὶ οὐδαμοῦ αἱ παρειαπράξεις καὶ τ' ἀθέμιτα κέρδη τῶν Βενετῶν ὑπαλλήλων τόσον μεγάλα. — Τί ἠδύνατο ν' ἀποδώσῃ μᾶλλον πεφωτισμένη οἰκονομία καὶ χρηστοτέρα διοίκησις. — Σελ. 187-193.

V

Ἐξέλιξις τῆς φορολογίας κατὰ τὰ ἔτη 1797-1813.

Διατί ἡ πρώτη γαλλοκρατία οὐδὲν ἀξιόλογον ἠδυνήθη νὰ ἐπιτελέσῃ. — Ἡ Ἰόνιος Πολιτεία καὶ τὰ ὑπ' αὐτῆς τεθέντα μέτρα. — Κατάληψις τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἀγγλων (1809). — Φιλελεύθερα δια-

τάγματα τοῦ 1812. — Ἡ μεγάλη μεταρρύθμισις τοῦ 1813· μεταβολαὶ οὐσιώδεις εἰς τοὺς ὄσμοὺς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς· μετατροπὴ ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον ἐνίων ἄλλων φόρων. — Σελ. 193-199.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Α΄

Οἱ ἀνέκδοτοι πίνακες τοῦ Καστροφύλακα. — Σελ. 200-201.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Β΄

Τὸ ἀνέκδοτον φορολογικὸν διάταγμα τοῦ Κορνέο. — Σελ. 202-208.

ΤΜΗΜΑ Δ΄ ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

Γενικότητες.

Λόγοι τῆς πληθῆος τῶν φορολογικῶν διαταγμάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ ταμεῖον τοῦτο. — Τὰ Κεφάλαια τοῦ 1771· συντηρητικὸς αὐτῶν χαρακτήρ· νέα Κεφάλαια τοῦ 1787. — Πίναξ τῶν ἐξαρτωμένων ἐκ τοῦ ταμείου Λευκάδος φόρων καὶ ἀποδόσεις αὐτῶν. — Μεθοδικωτέρα κατάταξις τῶν προσόδων. — Σελ. 209-213.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΝΗΣΟΣ ΛΕΥΚΑΣ

I

Ἡ δεκάτη.

Τὸ διάταγμα τοῦ 1787 μόνον ἐν τισὶ λεπτομερείαις μεταβάλλει τὸ τοῦ 1771. — Μέτρα πρὸς προστασίαν τοῦ παραγωγῶ. — Δεκάτη τοῦ ἐλαίου. — Δεκάτη τοῦ οἴνου· ἀπαλλαγὴ πάσης φορολογίας τοῦ ἐκ τοῦ οἴνου ἀκαθάρτου οἴνουπνεύματος· λόγοι ταύτης. — Ἡ δεκάτη τῶν μονῶν. — Τὸ «χορτιατικόν»· ἐνδιαφέρον, ὅπερ παρουσιάζει τὸ ταμεῖον Λευκάδος διὰ τὴν μελέτην τοῦ φόρου τούτου. — Σελ. 213-218.

II

Οἱ τελωνιακοὶ ὄσμοι.

Τὰ Κεφάλαια ἀποθλέπουσιν εἰς ὅλα τὰ τμήματα τοῦ ταμείου Λευκάδος. — Μικρὰ αὐτῶν πρωτοτυπία. — Τὰ διόδια τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ ἡ μὴ εἰσπραξις αὐτῶν. — Σελ. 218-220.

III

Φορίσκοι.

Πληθὺς τῶν ἐν τῷ ταμείῳ Λευκάδος φορίσκων καὶ μονοπωλίων (appalti). — Καταθλιπτικὸς αὐτῶν χαρακτήρ· μέτρα λαμβανόμενα ὑπὲρ τῶν φορολογουμένων. — Τὸ μονοπώλιον τοῦ ἄρτου. — Ὁ φόρος τοῦ κρέατος. — Ὁ φόρος τῆς καταναλώσεως τοῦ οἴνου. — Τὸ μονοπώλιον τῆς καταναλώσεως τοῦ ἐλαίου. — Τὸ μονοπώλιον τοῦ διωλισμένου οἴνουπνεύματος. — Λοιποὶ φορίσκοι. — Σελ. 220-225.

IV

Κτηματικαὶ πρόσοδοι.

Α΄) Τὰ ἰχθυοτροφεῖα. — Ἀνέκδοτος διαταγὴ τοῦ Μοροζίνη (1685)· τὰ Κεφάλαια τοῦ 1771. — Β΄) Τὰ δημόσια κτήματα. — Διατί· ἐν Λευκάδι τὰ δημόσια κτήματα εἶχον ἀρχικῶς μεγαλειτέραν σπουδαιότητα ἢ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑπτανήσῳ. — Διανομὴ αὐτῶν· τὰ livelli di soprapiù. — Σελ. 225-227.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

I

Πρεβέζα.

Μικραὶ διαφοραὶ μεταξὺ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος Πρεβέζης καὶ Λευκάδος. — Μεγάλῃ σπουδαιότητι τοῦ νομηματικοῦ παράγοντος· τὰ ἰχθυοτροφεῖα. — Τὰ διόδια τοῦ Ἀμβρακικοῦ. — Σελ. 227-229.

II

Βόνιτσα.

Τὰ εἰδικῶς εἰς τὴν Βόνιτσαν ἀφορῶντα τρία Κεφάλαια. — Λόγοι ἐκδόσεως αὐτῶν. — Ἐξαιρετικὴ περίπτωσις τελείας ἀσυδοσίας, χορη-

γηθείσης εἰς ὀρθόδοξον εὐαγῆ οἶκον. — Αἱ ἐν Βονίτση παρεισπράξεις τῶν Βενετῶν. — Δικαιώματα τοῦ ἐπισκόπου Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου. — Σελ. 229-232.

III

Τὰ περὶ τὴν Λευκάδα νησίδια.

Αἱ χιακαὶ οἰκογένειαι Μεγανησίου καὶ τὸ διάταγμα τοῦ 1752. — Τὸ Κεφάλαιον τοῦ 1771. — Γνώμη περὶ τῶν ἐν Λευκάδι ἐποικισμῶν. Σελ. 232-234.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Μέτρα ληφθέντα ἐν Λευκάδι ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὑπὲρ ἀναπτύξεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς πλουτοπαραγωγῆς. — Βαρυτάτη φορολογία. — Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς κατακτήσεως ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἡ Λευκάς ἀφήνει περίσσευμα, ὅπερ βαίνει αὐξὸν καθ' ὄλον τὸν 18ον αἰῶνα. — Μεγάλα κέρδη τῆς Πολιτείας ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ἐν Βενετία τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ἄλατος Λευκάδος. — Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ Βενετία δὲν μεριμνᾷ καθ' ἑαυτὴν περὶ καταργήσεως τῶν ἐπαχθῶν μονοπωλίων. — Σελ. 234-237.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Α'

Ἡ πλουτολογικὴ κατάστασις τοῦ ταμείου Λευκάδος.

Πληροφορίαι τῶν Γριμάνη καὶ Σαιν-Σωβὲρ περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς νήσου· πίνακες τοῦ Σκροφάνη περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῆς ἐμπορίου. — Αἱ περὶ Πρεβέζης καὶ Βονίτσης πληροφορίαι τῶν ἀνω συγγραφέων· συμβιβασμὸς τῶν παρατηρουμένων ἐν αὐταῖς ἀντιφάσεων. — Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρεβέζης ὠφείλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν συρροὴν ἐν αὐτῇ Ἡπειρωτῶν προσφύγων ἢ εἰς τὴν ἄστοχον καὶ ἀπληστον βενετικὴν διοίκησιν. — Σελ. 238-243.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Β'

Ἀνέκδοτοι δημοσιονομικαὶ στατιστικαὶ (ἔτη 1799-1816).

Ἡ ἐπ' ἐσχάτων συντελεσθεῖσα τακτοποίησις τοῦ ἀρχείου Λευκάδος. — Ἀνέκδοτοι Προϋπολογισμοὶ τῆς Λευκάδος κατὰ τὰ ἔτη 1798-1800 καὶ ἀπολογισμὸς τοῦ 1799-1800. — Ἀνέκδοτος ἀναλυτικὴ ἐκθεσις τῶν προσόδων Λευκάδος κατὰ τὸ 1816. — Σελ. 244-248.

ΤΜΗΜΑ Ε'

ΤΟ ΤΑΜΕΙΟΝ ΚΥΘΗΡΩΝ

I

Ἱστορία τῆς κυθηραϊκῆς φορολογίας.

Περιπέτειαι τῆς νήσου ἀπὸ πολιτικῆς καὶ φορολογικῆς ἀπόψεως. — Ὁ ἔγγειος φόρος διατηρεῖ γαρυκτῆρα τιμαριωτικῆς εἰσφορᾶς: Ἡ τρίτη (terzarìa) καὶ αἱ συνέπειαι αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου. — Σελ. 249-251.

II

Λεπτομέρειαι περὶ τῆς φορολογίας ἐπὶ Βενετοκρατίας.

Οἱ λοιποὶ φόροι: δεκάτη, τελωνιακαὶ πρόσοδοι, φόρος τῶν ζώων κ. τ. λ. — Δυσκολίαι περὶ τὴν ἐνοικίασιν αὐτῶν ἢ τελωνία Σολωμοῦ (1788). — Τὰ Κεφάλαια τοῦ 1772· παραβολὴ τῶν τιθεμένων ὑπ' αὐτῶν φόρων πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις· αἱ περὶ τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου τῶν αἰγοπροβάτων δυσχέρειαι. — Σελ. 252-256.

III

Συμπέρασμα.

Παρὰ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν φόρων ἡ φορολογία δὲν ἦτο ἐν Κυθήροις ἐλαφροτέρα ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις ταμείοις. — Παρὰ τὸ καταθλιπτικὸν αὐτῆς οἱ προϋπολογισμοὶ ἀνέκαθεν κατέληγον εἰς ἔλλειμμα. — Σελ. 256-259.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ φορολογία ἐν Κυθήροις κατὰ τὴν περίοδον 1797-1828.

Τὰ ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας περὶ Κυθῆρων ἔγγραφα. — Τὸ δημοσιονομικὸν σχέδιον τοῦ ἐπάρχου Μεταξά (1803). — Τὸ νομοσχέδιον τοῦ ἐπάρχου Μερκάτη. — Δημοσιὰ πράξις τῆς τοπικῆς ἀρχῆς Κυθῆρων (1819). — Προσπάθειαι εἰσαγωγῆς φόρων ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος τῶν γαιῶν, τῶν ξένων καὶ τῶν ἐλαιοδένδρων. — Κατάργησις τῆς δεκάτης (1828). — Σελ. 259-265.

ΤΜΗΜΑ ΣΤ΄
Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΦΙΔΟΣ, ΤΟΥ ΑΛΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

I

Βιβλιογραφία.

Πάρτσ και δὲ Βιάζης, Στέφανος Ξένος· αἱ ἐν Βενετία ἀνέκδοτοι ἐκθέσεις· τὰ ἐν τοῖς Calendar of State Papers δημοσιευθέντα ἔγγραφα· ἢ ἐκθεσις τοῦ Γεωργίου Ἀσάνη· τὰ ἀγγλικά συγγράμματα τῆς ἐποχῆς τῆς Προστασίας. — Σελ. 265-266.

II

Τύχαι τῆς σταφίδος ἐν Ἑπτανήσῳ ἀπὸ τοῦ 16-18^{ου} αἰῶνος.

Βραδεῖα ἐμφάνις καὶ ταχεῖα διάδοσις τῆς σταφίδος ἐν Ἑπτανήσῳ. — Ἡ μέριμνα περὶ σιταρκείας ὑπαγορεύει βαρεῖαν φορολογίαν τῆς σταφίδος καὶ ἐκρίζωσιν τῶν νέων φυτειῶν ἀποτυχία τῶν μέτρων τούτων ἐν Κεφαλληνίᾳ. — Ἡ σταφὶς καὶ ἡ «Ἀρχὴ τῆς Κυριάρχου» ὁ «νέος φόρος» καὶ κακὰ τούτου διὰ τὴν ἰόνιον σταφιδοπαραγωγὴν ἀποτελέσματα· προσπάθεια συγκεντρώσεως τοῦ σταφιδεμπορίου ἐν Βενετίᾳ· ὀλέθρια ταύτης συνέπειαι· ἡ ἀνάπτυξις τῶν σταφιδαμπέλων Τουρκίας καὶ τὸ λαθρεμπόριον στεροῦσι τὴν Βενετίαν τῶν προσδοκωμένων ὠφελειῶν· ἐπάνοδος εἰς τὸ σύστημα τῆς προσθέτου φορολογίας ἐπὶ τῶν εἰς ξένας χώρας ἐξαγομένων ἢ imposta nuova καὶ ἡ imposta nuovissima. — Σελ. 266-274.

III

Ἡ φορολογία τῆς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ
κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

Κατάργησις τῆς στρεμματικῆς φορολογίας (1736), διατήρησις τῶν λοιπῶν φόρων. — Παραβολὴ τῆς φορολογίας τῆς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ

καὶ Πελοποννήσῳ. — Ὁ πίναξ τοῦ Βωζοῦρ παριστᾷ τὴν βενετικὴν φορολογίαν ὡς ἐπιεικεστέραν ἢ ὅτι πράγματι ἦτο. — Ἀυτὴ ἀνήρχετο εἰς 100 % τῆς μέσης τρεχούσης τιμῆς. — Μάταιαι προσπάθειαι τῶν Ζακυνθίων πρὸς μετριασμόν αὐτῆς. — Σελ. 274-277.

IV

Κρίσεις περὶ τῆς νομοθεσίας τῆς σταφίδος.

Διπλοῦς σκοπὸς τῆς βενετικῆς νομοθεσίας. — Ἡ περὶ σιταρκείας μέριμνα σύμφωνος πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς καὶ δικαιολογουμένη ὑπὸ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν. — Αἱ μάταιαι προσπάθειαι πρὸς συγκέντρωσιν τοῦ σταφιδεμπορίου ἐν Βενετίᾳ καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀπορρεύσασα βαρεῖα φορολογία ἔσχον συνέπειαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς λαθρεμπορίας καὶ τὴν ἐνθάρρυνσιν τῆς σταφιδοπαραγωγῆς ἐν τῇ τουρκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι. — Ἡ σταφὶς ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα. — Μόνη ἡ ἀθλιότης τῆς τουρκικῆς διοικήσεως περιεφρούρησε τὴν ἰόνιον σταφιδοπαραγωγὴν ἀπὸ τρομερῶν συναγωνιστῆν. — Σελ. 277-281.

V

Ἡ φορολογία τῆς σταφίδος ἐν Κεφαλληνίᾳ
κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα.

Ἡ σταφιδοπαραγωγὴ ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Ἰθάκῃ καὶ ἡ εἰς Βενετίαν ἐξαγωγή. — Τὰ Κεφάλαια τοῦ 1772· ἐνοποιήσις τῆς φορολογίας τῆς εἰς Βενετίαν ἐξαγομένης κεφαλληνιακῆς σταφίδος. — Νέαι προσπάθειαι πρὸς συγκέντρωσιν τῆς ἐμπορίας τοῦ σταφιδοκάρπου καὶ ἀποτυχία αὐτῶν. — Σελ. 281-284.

VI

Κατάστασις τῆς σταφιδοπαραγωγῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ.

Μεγάλη κατὰπτωσις τῆς σταφιδοπαραγωγῆς κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ ἐπίδρασις ταύτης ἐπὶ τῶν δημοσίων ἐσόδων. — Ἡ ἐκθεσις τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ δημοσίου Γεωργίου Ἀσάνη (1729). — Ἡ ὑπερπαραγωγὴ· οἱ τρεῖς ἄλλοι λόγοι τῆς ἐκπτώσεως τῶν τιμῶν: 1ον) αἱ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν τοῦ νομίσματος· 2ον) αἱ καταστροφαί, ὡς ἐπιγεγονοὶ τὰ ποίμνια· 3ον) αἱ σταφιδαποθήκαι (seraglia). — Πλείονά τινα περὶ σεραγιῶν κρίσεις τῶν Νάπιερ καὶ Λενορμάν. — Σελ. 284-289.

Συμπέρασμα. — Σελ. 289-290.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ σταφίς ἐπὶ Προστασίας.

Παρά τὰς εὐεργετικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ 1813 καὶ ἐπὶ Προστασίας ἡ ἱστορία τῆς σταφίδος ἀποτελεῖται ἀπὸ περιόδους εὐτυχίας, ἀκολουθουμένας ὑπὸ περιόδων κρίσεων. — Μεγάλη ὑψώσις τῶν τιμῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. — Μεγάλη κρίσις τοῦ 1831. — Ἀνακούφισις προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἀγγλικῶν δασμῶν (1834). — Ἐμφάνισις τῆς ἀμπελίτιδος ἢ τρομερὰ κρίσις τοῦ 1851-1857· ἐσχάτη δυστυχία ἐν Ζακύνθῳ, ἢ «πεῖνα». — Θεραπεία τῆς ἀσθενείας· νέα ἐλάττωσις τῶν ἀγγλικῶν δασμῶν (1859). — Ἀποτυχοῦσαι προσπάθειαι πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἰονικοῦ δασμοῦ. — Μετατροπὴ τούτου ἀπὸ κατ' ἀξίαν εἰς μόνιμον. — Σελ. 290 - 295.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἡ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ἈΛΑΤΟΣ

I

Τὸ μονοπώλιον τοῦ ἄλατος ἐν Βενετία.

Σημασία τῶν ἀλυκῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. — Ἀρχαιότης τοῦ μονοπωλίου τοῦ ἄλατος ἐν Βενετία. — Ἡ Πολιτεία τροφοδότης τῆς Ἰταλίας καὶ ἄλλων χωρῶν. — Σπουδαιότης τοῦ ἄλατος ἐν τῇ βενετικῇ δημοσίᾳ οἰκονομίᾳ. — Σελ. 296 - 298.

II

Τὸ μονοπώλιον τοῦ ἄλατος ἐν Ἑπτανήσῳ.

Αἱ ἀλυκαὶ ἐν Ἑπτανήσῳ. — Πρωτότυπον σύστημα ἐκμεταλλεύσεως. — Ἰδρυσις ἀποθήκης ἑπτανησιακοῦ ἄλατος ἐν Βερώνῃ. — Ἀγγαραίαι χωρικῶν διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀλυκῶν καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ ἄλατος. — Ἀυστηρὰ καταδίωξις τοῦ λαθρεμπορίου. — Σελ. 298 - 301.

III

Ἡ φορολογία τοῦ ἄλατος ἐν Πελοποννήσῳ.

Τὸ ἑπτανησιακὸν σύστημα ὑπενθυμίζει τὸ ἐν Ἰστρίᾳ λειτουργοῦν τὸ ἐν Πελοποννήσῳ καθιερωθὲν ὑπέστη ἐξέλιξιν ἐντελῶς διάφορον.

— Ἀποτυχία προσπαθειῶν πρὸς ἐξαγωγήν τοῦ ἄλατος· ἀνάγκη καθιερώσεως μονοπωλίου τοπικῆς καταναλώσεως. — Δυσχέρεια εἰς τὴν λειτουργίαν· σχέδιον τοῦ Γριμάνη· μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἑμου· ὁ Λορεδάν καθιεροῖ τὴν ὑποχρεωτικὴν ὑφ' ἐκάστης κοινότητος ἀγορὰν ποσοῦ ἄλατος ἀναλόγου πρὸς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς. — Σελ. 301 - 303.

IV

Αἱ ἀλυκαὶ Κερκύρας.

Προεξέχουσα σημασία τῶν ἀλυκῶν Λευκάδος. — Αἱ τρεῖς ἀλυκαὶ Κερκύρας. — Αἱ ἐξ αὐτῶν ὠφέλεια τοῦ δημοσίου. — Τὰ κεφάλαια τοῦ 1776 καὶ ὁ μισθωτῆς τῶν ἀλυκῶν Φραγκίνης. — Κατάστασις τῶν ἀλυκῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἀγγλοκρατίας. — Σελ. 304-309.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ἡ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΝΟΥ

I

Τὸ μονοπώλιον τοῦ καπνοῦ καὶ ὁ ἐξαιρετικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ.

Ἀποδείξεις τῆς υπάρξεως τοῦ ὑπ' οὐδενὸς νόμου ἢ διατάγματος μνημονευομένου φόρου τοῦ καπνοῦ. — Ἐξήγησις τοῦ περιέργου τούτου φαινομένου. — Σελ. 309 - 312.

II

Ἡ λειτουργία τοῦ μονοπωλίου τοῦ καπνοῦ.

Ἐνδιαφέρον τοῦ ζητήματος ἢ καπνοπαραγωγῆ ἐν Ἑπτανήσῳ. — Τὸ μονοπώλιον ἐν ταῖς ἰταλικαῖς κτήσεις τῆς Βενετίας καὶ ἐν Πελοποννήσῳ· ἀσάφεια περὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰονίᾳ, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν φυτειῶν. — Ἀναπλήρωσις τοῦ μονοπωλίου διὰ φόρου εἰσαγωγῆς ἅμα τῇ καταλύσει τῆς Βενετοκρατίας. — Σελ. 312 - 315.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ**ΠΕΡΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΕΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩ:**

Αἱ ἄρτι ἐκδοθεῖσαι στατιστικαὶ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.—Σελ. 316-319.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἔργα Ἑλληνικά.—Σελ. 320-324.

Ἔργα εἰς γλώσσας ξένας.—Σελ. 325-331.

ΔΙΑ ΤΑ ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΑ

Σελ. 332.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδες 333-350.

TABLE ANALYTIQUE DES MATIÈRES

PARTIE SPÉCIALE

SECTION A.

LA CAMERA (DÉPARTEMENT) DE CORFOU

INTRODUCTION

Raisons pour lesquelles nos études sur Corfou se rapporteront surtout au XVIIIe siècle.—Les mesures législatives de 1769, 1773 et 1786. — Caractère spécial de la législation corfiote: absence d'impôt sur les maisons; l'ancienne dispense de la dîme; les privilèges concédés par les rois de Naples et les empereurs grecs. — Liste des impôts en 1769 et 1786; absence de toute méthode dans la classification; nécessité de suivre un autre ordre; division de la présente section en quatre chapitres. — Pages 1-8.

CHAPITRE Ier

L'IMPOT FONCIER

Remarques préliminaires sur l'état de l'agriculture et de l'élevage à Corfou au XVIIIe siècle: Renseignements de Grimani; statistiques de Davy; le recensement des animaux par les Vénitiens.—Pages 8-12.

I

L'IMPOSITION DE L'HUILE

A). Les oliviers de Corfou. — Statistiques des oliviers et de l'huile. — Importance extrême de l'olivier dans l'économie corfiote; son apparition tardive. — Mesures prises vers le milieu du XVIe siècle pour encourager la plantation d'oliviers. — Ceux-ci prennent du développement surtout après le XVIIe siècle. — Pages 12-19.

B). L'imposition de l'huile sous les Vénitiens. — La double taxation. — Incertitude sur la date exacte de l'impôt très ancien d'exportation. — La dîme décrétée après 1718. — Si une dîme générale ne fonctionnait pas au XVIe siècle? — Législation consacrée par les décrets de 1773: 1°) L'impôt d'exportation; son quantum, distinction des imposables selon leur nationalité; la communauté israélite de Corfou; 2°) La dîme; elle aussi était perçue à l'exportation; privilèges de l'église latine. — Fusion des deux impôts en 1776. — Pages 19-28.

C). Appréciations sur l'imposition de l'huile. — L'impôt trop lourd; son montant réel. — En dehors de l'impôt les exportateurs corfiotes avaient à lutter contre: a') Le monopole de la «Dominante»; b') la fixation arbitraire du cours des monnaies; c') les impôts perçus à Venise même quatre fois plus lourds que ceux de Corfou. — Résultats de cet état de choses: découragement de l'agriculteur, développement de la contrebande. — Venise aurait pu sans dommage suivre une politique moins préjudiciable aux Corfiotes. — Grands abus dans l'affermage de l'impôt de l'huile. — Pages 28-34.

II

L'IMPOSITION DU VIN

Le vin dans les premiers siècles de la domination vénitienne principale richesse de Corfou; le fisc y a souvent recours. — La quintuple imposition de 1769. — Unification de

la taxation en 1786: l'impôt sur les vins étrangers. — Pourquoi l'île de Corfou importait-elle du vin? — Pages 34-39.

III

IMPOSITION DES CÉRÉALES ET DU BÉTAIL

Les deux impôts fonciers sur les céréales (le dazio detto preda di Oros e Agiru et le dazio intitolato grana dell' isola). — Le second est aussi un impôt sur les chèvres et les moutons. — Pages 39-44.

CHAPITRE IIe

DROITS DE DOUANE ET DROITS DE TRANSIT

Généralités.

Importance des droits de douane dans une île tirant du dehors la majeure partie de sa consommation, exportant la plus grande partie de sa production et comptant une forte population urbaine. — Pages 45-47.

I

Des droits de douane en général.

Impôts sur le bétail et les fruits importés (bon tornese et doganella). — La dogana grande; évolution des droits de douane au cours du XVIIIe siècle; le tarif de 1773; distinction entre nationalités. — Les importations vénitiennes. — Les droits d'exportation. — Droits de transit et tra-ghetto di Bastia. — Pages 47-54.

II

Les droits sur les céréales.

La production du blé à Corfou dans l'antiquité et sous Venise. — Mesures prises par la Sérénissime République pour faire face à l'insuffisance des céréales, greniers à blé et monopoles du pain (fontici et panetarie). — Ce régime remplacé en 1786 par la liberté du commerce combinée avec des droits sur le blé. — Résultats de la réforme. — Pages 54-58.

III

Statistiques de commerce de Corfou.

Tableaux de Scrofani et renseignements de Saint-Sauveur. — Appréciations sur ces sources. — Pages 59-65.

CHAPITRE IIIe

PETITS IMPOTS (DAZIETTI) ET MONOPLES

Recettes réglées par les décrets fiscaux: monopoles du tabac; l'impôt sur la chaux. — Les impôts sur l'alcool: alcools indigènes et alcools étrangers; Venise n'avait pas admis le privilège des bouilleurs de cru. — L'impôt des cuirs tannés; pourquoi l'industrie de la tannerie végétait-elle à Corfou. — Le dazio delle scodelle di molini. — Le monopole des cartes à jouer; l'industrie des cartes dans les Iles Ioniennes. — Le monopole de la vallonée; les forêts corfiotes; caractère double du monopole; obligations des tanneurs de faire usage de glands locaux; résultats du système. — Appréciations sur les dazietti et les monopoles en général. — Pages 65-75.

Supplément au chapitre IIIe.*Le fief des Tziganes.*

Le tribut des tziganes seule survivance des impôts féodaux. — Origine des Tziganes corfiotes et date de la création du «fief Gianello». — Droits du baron et obligations des vassaux. — Évaluation des recettes du fief. — Un recensement inédit. — Pages 75-81.

CONCLUSION

Si Corfou occupait une situation privilégiée?

a) Corfou au point de vue fiscal: l'île a cessé d'avoir une situation privilégiée à partir de 1718; l'absence d'impôt sur les maisons est compensée par un tarif douanier plus lourd; résultats déplorables du «principe de la dominante» sur le commerce de transit et la production de l'huile, les deux seules sources de prospérité pour Corfou. — Pages 81-83.

b) Au point de vue des dépenses publiques: en dépit des apparences Venise ne dépensait pas à Corfou plus qu'elle ne tirait de l'île. — Pages 83-85.

CHAPITRE IVe

DÉPENDANCES DE L'ÎLE DE CORFOU

I

La taxation à Parga.

A) La période 1401-1769. — Le traité de 1401; régime financier qui en résultait. — Le XVIe siècle et les statistiques de Castrolifaca. — Pages 85-90.

B) La période 1769 — 1797. — Situation économique de Parga dans la seconde moitié du 18e siècle. — Régime fiscal découlant des décrets de 1771: impôts directs; impôts indirects; les pêcheries (l'Achéron et l'Acheroussie); le dazio nuovo et les droits à l'exportation. — Recettes tirées de Parga par la «Camera» de Corfou. — Revenus donnés par Parga transformée après sa cession à Ali-pacha (1819) en tchiflick. — Pages 90-96.

II

Possessions épirotes au nord de Parga.

Butrinto et Bastia; grande importance du premier. — La douane de Butrinto; l'élevage en Épire. — Pages 97-100.

Les pêcheries épirotes. — Observations générales — Détails sur les pêcheries de Butrinto, Gérovolia et Bastia. — Pages 100-103.

Les recettes de Butrinto du XIVe au XIXe siècle. — Pages 103-105.

III

Paxos et Antipaxos.

Leur situation économique. — Quels impôt auraient pu y fonctionner. — Rédévance féodale perçue à Paxos; ses origines. — Comparaison de Paxos avec Parga. — Pages 105-111.

ANNEXE A'.

Les statistiques financières inédites de Castrofilaca (1570 — 1583). — Pages 112-114.

ANNEXE B'.

Statistiques de l'huile.

Tableau inédit dressé par Mr A. M. Idroménos des exportations de l'huile de Corfou de 1824 à 1913. — Statistiques inédites de Grimani sur les oliviers, pressoirs à l'huile etc. en 1760. — Pages 115-117.

SECTION B.

LA «CAMERA» (DÉPARTEMENT) DE CÉPHALONIE

CHAPITRE I^{er}CÉPHALONIE AU XVIe SIÈCLE

Remarques préliminaires. — Pages 118 — 119.

I

Le régime fiscal à Céphalonie au début du XVIe siècle.

Les décrets de 1503 et 1504. — La dîme et sa généralité. — Les droits de douane et l'impôt des maisons. — L'impôt sur le bétail, impôt spécial pour la construction de fortifications. — Pages 120-124.

II

Plaintes auxquelles le régime donnait lieu.

Décret du Sénat en réponse aux plaintes des Céphaloniens (1505); rapport de Navagerio (1511): le paiement de la dîme en argent; abus dans la perception des impôts sur le bétail et les maisons; caractère oppressif de la spina; l'évêque catholique. — La circulaire de 1534; elle montre que la situation ne s'était pas améliorée. — Pages 124-129.

III

Céphalonie et Ithaque en 1548.

Les rapports de Calvo (1548). — Liste des impôts et de leur rendement; enseignements qu'on en peut tirer. — Rapide augmentation des impôts de 1548 à 1642. — Grand rendement de la nuova imposta sur le raisin sec (1584). — Ap-

précieuses sévères des Vénitiens sur le caractère des Céphaloniens. — Responsabilités de l'administration vénitienne. — Pages 129-134.

Quelques mots sur Ithaque au XVIe siècle. — Page 134.

CHAPITRE IIe

CÉPHALONIE AU XVIIIe SIÈCLE

I

La situation économique.

Tableau inexact fourni par l'historien Loverdo. — Prospérité de certaines branches secondaires: la marine; le muscat; les liqueurs; l'apiculture et les fabriques d'étoffes de coton. — Stagnation de l'élevage et des cultures des céréales et des raisins secs. — Raisons de la décadence économique de Céphalonie. — Part de responsabilité de Venise. — L'émigration. — Tableaux de Scrofani sur le commerce de Céphalonie et d'Ithaque. — Pages 135-145.

II

Le régime fiscal.

Les impôts directs. — 1°) La dîme en nature: tentative pour la transformer en un impôt fixe de répartition; retour à l'affermage. — 2°) La dîme en numéraire: a') la dîme de l'huile: elle portait la marque de l'époque où Céphalonie n'exportait pas d'huile; les obligations des possesseurs de pressoirs d'olives; b') la dîme du vin; caractère oppressif de l'impôt; régime fiscal plus lourd dans le district de Palé. — 3°) Impôts sur les pâturages, les maisons, les moulins et le miel: légers changements apportés à tous les impôts depuis le XVIe siècle. — 4°)

La patente des tisserands: origine du nom «folliadori di rasse» — Pages 145-151.

B') Impôts indirects et régime fiscal d'Ithaque. Les douze capitoli (décrets) de 1772; leur classement méthodique. — a') Les droits de douane: comparaison avec les tarifs de Corfou et de Zante. — b') Impôts de consommation sur les produits indigènes: 1°) l'alcool; 2°) la chaux et les briques; 3°) le tannage des peaux. — c') Impôt sur la vente en détail du vin: les trois spine de Céphalonie. — d') Les bacs: les trois tragheti: Trapano, Lixouri, Ithaque; mesures prises dans le but d'assurer des communications régulières. — e') Les impôts à Ithaque: évolution de la fiscalité depuis le XVIe siècle: la dîme, les douanes, l'impôt sur les chèvres et moutons; les recettes des douanes servent de traitement au gouverneur de l'île, qui est toujours un Céphalonien. — Pages 151-161.

Conclusion sur la «camera» de Céphalonie. — Page 161.

SECTION C.

LA «CAMERA» (DÉPARTEMENT) DE ZANTE

I

Les impôts à Zante de 1492 à 1682.

Le décret de 1492 et la «ducale» de 1499. — Les privilèges de stradiotes. — Tableau des recettes en l'an 1545. — Comparaison des années 1545-1546 avec les années 1526-1527; conclusions qu'on peut en tirer quant à la situation économique et financière de l'île. — Le décret du provéditeur général Corner et la fiscalité en 1682. — Pages 162-167.

II

Les impôts à Zante au XVIIIe siècle.

Les capitoli (décrets) de 1772. — Leur caractère ultra-conservateur. — Recettes dont ne s'occupent pas les décrets. — Originalité de la législation zantiote. — Pages 167-170.

A') Droits de douane, de port et de transit. — Le législateur pousse une application rigoureuse du «principe de la Dominante». — Singularité du dacio del cotimo. — Pages 170-172.

B') L'impôt des maisons. — Zante seul département où il apparaît comme un impôt indépendant. — Il y figure sous des noms divers. — Si le kapniatikon zantiote peut nous éclairer sur la nature du kapnikon byzantin. — La fiscalité franque à Chio au XIVe siècle. — Pages 173-176.

C') Impôts sur les produits de la terre. — La dîme de l'huile: comparaison avec Corfou. — La dîme du vin. — La dîme des céréales. — La «preda». —

Infructueux efforts de puissants Zantiotes pour établir des privilèges fiscaux. — Pages 176-179.

D') Les petits impôts (dazietti). — Ce sont ceux généralement fonctionnant dans les autres îles. — Résultats déplorables du monopole de l'alcool. — Page 179.

III

Situation économique de l'île.

Fertilité extraordinaire de Zante. — Le raisin sec, le vin, l'huile; depuis le début du XVIIIe siècle l'olivier se développe aux dépens de la vigne. — Décadence de la production des céréales depuis le XVIe siècle; le problème de l'approvisionnement. — Le tissage à domicile et autres petites industries locales. — Tableaux de Scrofani et renseignements de Saint-Sauveur. — Pages 180-187.

IV

Appréciations sur le régime fiscal établi par les Vénitiens à Zante.

Les recettes publiques de 1756 à 1788. — En comparaison avec elles les dépenses faites dans l'île paraissent minimales. — Le «principe de la Dominante» appliqué à Zante beaucoup plus sévèrement qu'ailleurs. — Nulle part les impôts ne sont plus lourds ou plus nombreux et nulle part les abus et les gains illicites des fonctionnaires plus grands. — Ce qu'aurait pu donner un régime économique plus éclairé et une administration plus honnête. — Pages 187-193.

V

Évolution du régime des impôts pendant les années 1797-1813.

Raisons pour lesquelles les républicains français n'ont pu réaliser de réformes intéressantes. — Mesures prises par la République Septinsulaire. — Occupation de l'île par les Anglais.

— Décrets bienfaisants de 1812. — La grande réforme de 1813; changements considérables apportés aux droits d'importation et d'exportation; réduction du quantum de certains autres impôts. — Pages 193-199.

ANNEXE A'.

Tableaux inédits de Castrofilaca. — Pages 200-201.

ANNEXE B'.

Texte du décret inédit du provéditeur général Corner sur la réforme fiscale de 1682. — Pages 202-208.

SECTION D.

LA «CAMERA» (DÉPARTEMENT) DE SAINTE-MAURE

Généralités.

Raisons du grand nombre de capitoli relatifs à ce département. — Les décrets de 1771; leur esprit conservateur; nouveaux décrets de 1787. — Tableau des impôts dépendants de la «camera» de Sainte-Maure et de leur rendement. — Classement méthodique des recettes. — Pages 209-213.

CHAPITRE Ier

L'ILE DE SAINTE-MAURE

I

La dîme.

Le décret de 1787 n'apporte que quelques changements de détail à celui de 1771. — Mesures pour la protection du producteur. — Dîme de l'huile. — Dîme du vin; l'acool brut tiré du vin dispensé de tout impôt; raisons de ceci. — La dîme des couvents. — Le «dacio del erbatico»; intérêt que présente la «camera» de Sainte-Maure pour l'étude de l'impôt sur le bétail. — Pages 213-218.

II

Les droits de douane.

Les décrets concernent toutes les sections du département. — Leur petite originalité. — Les péages du golfe Ambracique; pourquoi ils n'étaient pas perçus en fait. — Pages 218-220.

III

Les petits impôts.

Grand nombre de petits impôts et de monopoles. — Leur caractère oppressif; mesures prises dans l'intérêt des contribuables. — Le monopole du pain. — L'impôt de la viande. — L'impôt de consommation du vin. — Le monopole de consommation de l'huile. — Le monopole de l'eau-de-vie distillée. — Autres «dazietti». — Pages 220-225.

IV

Les recettes domaniales.

A') Les pêcheries. — Un décret inédit de Morosini (1685); les décrets de 1771. — B') Le domaine de l'état. — Pourquoi à Sainte-Maure le domaine public avait plus d'importance que dans les autres îles. — Morcellement des propriétés de l'état; les «livelli di soprapia». — Pages 225-227.

CHAPITRE IIe

LES DÉPENDANCES DE SAINTE-MAURE

I

Prévéza.

Petites différences entre les régimes fiscaux Prévézien et Leucadien. — Grande importance fiscale des pêcheries du golfe Ambracique. — Les droits de bac de Prévéza à Actium. — Pages 227-229.

II

Vonitza.

Les trois décrets concernant spécialement Vonitza. — Leur raison d'être. — Cas exceptionnel d'immunité fiscale complète

accordée à une institution religieuse orthodoxe. — Abus des fonctionnaires Vénitiens. — Privilèges de l'évêque grec d'Arta et Lépante. — Pages 229-232.

III

Les îlots voisins de Sainte-Maure.

Les familles chiotes de Méganissi et le décret de 1752. — Le «capitolo» de 1771. — Résultats de l'établissement à Leucade d'un grand nombre de réfugiés grecs. — Pages 232-234.

CONCLUSION

Mesures prises par les Vénitiens pour développer la population et la production. — Lourdeur des impôts. — Dès le lendemain de la conquête vénitienne Sainte-Maure laisse un excédent; il ne cesse de croître au cours du 18e siècle. — Grand profit tiré par la Sérénissime République de la concentration à Venise de l'huile et du sel de Leucade. — Malgré tout cela Venise ne songe même pas à supprimer les plus oppressifs des monopoles. — Pages 234-237.

ANNEXE A'.

ÉTAT ÉCONOMIQUE DU DÉPARTEMENT DE SAINTE-MAURE

Renseignements de Grimani et de Saint-Sauveur sur la production de l'île; tableaux de son commerce par Scrofani. — Renseignements contradictoires de ces auteurs sur Prévéza et Vonitza; comment ils peuvent être conciliés. — Le développement de Prévéza dû davantage à l'affluence de réfugiés Épirotes qu'à l'administration routinière et avide des Vénitiens. — Pages 238-243.

ANNEXE B'.

STATISTIQUES FINANCIÈRES INÉDITES (ANNÉES 1799-1816).

Les archives de Sainte-Maure. — Budgets inédits des années 1798-1800 et compte-général de 1799-1800. — Rapport inédit sur les recettes en 1816. — Pages 244-248.

SECTION E.

LA «CAMERA» (DÉPARTEMENT) DE CYTHÈRE

I

Histoire du régime des impôts à Cythère.

Aventures de l'île au point de vue politique et fiscal. — L'impôt foncier conserve le caractère d'une rédevance féodale; la «terzaria» et ses conséquences sur l'accroissement de la population de l'île. — Pages 249-251.

II

Détails sur les autres impôts.

Les autres impôts: dîme, droits de douane, impôt du bétail. — Difficultés pour les affermer; la ferme concédée à Solomos (1788). — Les décrets de 1772; comparaison avec les autres îles; difficultés pour la rentrée de l'impôt des chèvres et moutons. — 252-256.

III

Conclusion.

En dépit du petit nombre des impôts la fiscalité aussi lourde à Cythère qu'ailleurs. — Malgré cela les budgets se soldèrent de tout temps en déficit. — Pages 256-259.

ANNEXE

LES IMPOTS A CYTHÈRE DE 1797-1828

Documents retrouvés dans les archives de la Société d'histoire nationale (Εθνολογική Εταιρεία). — Projet financier du «régent» (sous-préfet) Métaxas (1803). — Projet du «régent» Mercati. — Acte public de l'Administration locale (1819). — Tentatives pour introduire des impôts sur le revenu des terres, les étrangers et les oliviers. — Abolition de la dîme (1828). — Pages 259-265.

SECTION F.

L'IMPOSITION DU RAISIN SEC, DU SEL ET DU TABAC

CHAPITRES Ier

L'IMPOSITION DU RAISIN SEC

I

Renseignements bibliographiques.

J. Partsch et Sp. de Biasi; Stéfanos Xénos; les archives vénitiennes; documents compris dans le Calendar of State Papers; le rapport de Georges Assani; ouvrages anglais du temps du Protectorat. — Pages 265-266.

II

Aventures du raisin sec du XVIe au XVIIIe siècle.

Le raisin sec apparaît tard mais se propage très vite dans les Iles Ioniennes. — Le souci d'assurer l'approvisionnement du blé dicte des impôts très lourds et l'interdiction de nouveaux plants; échec de ces mesures à Céphalonie. — Le raisin sec et le principe de la «Dominante»; la nuova imposta et ses résultats très défavorables pour le producteur Ionien; tentatives de concentrer le commerce du raisin sec à Venise; résultats déplorables; Venise privée des gains espérés; retour au système de l'imposition complémentaire sur les raisins exportés à l'étranger; l'imposta nuova et l'imposta nuovissima. — Pages 267-274.

III

L'imposition du raisin sec à Zante au XVIIIe siècle.

Abolition de l'impôt sur la superficie des terres (1736), maintien des autres impôts. — Comparaison de l'imposition du raisin sec à Zante et dans le Péloponèse. — Le régime fiscal zantiote apparaît dans le tableau de Beaujour plus léger qu'il ne l'était réellement; les charges se montaient à 100% du prix courant moyen. — Vains efforts des Zantiotes pour en obtenir une diminution. — Pages 274-277.

IV

Appréciations du régime fiscal du raisin sec.

Double but de la législation vénitienne. — Le souci d'assurer l'approvisionnement du blé conforme aux idées du temps et justifié par les nécessités locales. — Les vains efforts pour concentrer le commerce à Venise et la lourde taxation qui en résulta eurent pour conséquence de développer la contrebande et d'encourager la culture des raisins secs dans les terres grecques occupées par les Turcs. — Le raisin sec dans le Péloponèse au XVIIIe siècle. — Seul l'état déplorable de l'administration turque sauva la production ionienne d'un concurrent redoutable. — Pages 277-281.

V

Le régime fiscal du raisin sec à Céphalonie au XVIIIe siècle.

Les tiers environ du raisin sec de Céphalonie exporté à Venise. — Complications de la législation fiscale; son unification par les décrets de 1772. — Nouvelles tentatives infructueuses pour concentrer toute l'exportation à Venise. — Pages 281-284.

VI

État de la culture du raisin sec à Céphalonie.

Grande décadence au cours du XVIIIe siècle; son contre-coup sur les revenus publics. — Les rapports de l'avocat fiscal Georges Assani (1729). — La surproduction; autres causes de la baisse des prix: 1°) Les variations du prix des monnaies; 2°) Les ravages des vignes par les troupeaux; 3°) L'enmagasinement obligatoire des raisins secs. — Quelques détails sur les seraglia; appréciations de Sir Charles Napier et François Lenormant. — Pages 284-289.

Conclusion.

Pages 289-290.

SUPPLÉMENT AU CHAPITRE Ier*Le raisin sec sous le protectorat britannique.*

Malgré les réformes fiscales de 1813 les périodes de prospérité sont de courte durée. — Grande hausse des prix pendant la révolution grecque. — Grande crise de 1831; elle est atténuée par la diminution du droit d'importation du raisin sec en Angleterre (1834). — Crise terrible de 1851—1857: la *peina* (famine). — Guérison de la maladie des vignes; nouvelle diminution du tarif anglais. — Tentatives infructueuses pour diminuer le droit à l'exportation ionien. — Changement du droit ad valorem en droit fixe. — Pages 290-293.

CHAPITRE IIe

L'IMPOSITION DU SEL

I

Le monopole du sel à Venise.

Importance des salines au moyen-âge. — Ancienneté du monopole du sel à Venise. — La République pourvoit de sel l'Italie et d'autres pays. — Place du sel dans les finances vénitiennes. — Pages 296-298.

II

Le monopole du sel dans les Iles Ioniennes.

Les salines septinsulaires. — Système original d'exploitation. — Greniers à sel ionien à Vérone. — Corvées pour la culture des salines et le transport du sel. — Poursuite rigoureuse de la contrebande. — Pages 298-301.

III

L'imposition du sel dans le Péloponèse.

Les Vénitiens introduisent au Péloponèse un régime complètement différent de celui en vigueur dans les îles et en Istrie. — Échec de la tentative d'exporter le sel Péloponésien; nécessité d'un monopole de consommation locale. — Difficultés à son fonctionnement; plan de Grimani; réformes d'Émo; Loredan introduit l'obligation pour chaque communauté de l'achat d'une quantité de sel proportionnée à sa population; comparaison avec la gabelle en France; la reprise du Péloponèse par les Turcs ne permet pas de savoir ce qu'aurait pu rendre le système. — Pages 301-303.

IV

Les salines de Corfou.

Importance prépondérante des salines de Saine-Maure. —

Les trois salines de Corfou. — Les décrets de 1776 et l'affermage général des salines par le docteur Frangini. — État des salines à la veille du protectorat britannique. — Pages 304-309.

CHAPITRE IIIme

L'IMPOSITION DU TABAC

I

Caractère exceptionnel du monopole du tabac.

Aucun décret ionien ne fait mention de l'imposition du tabac; preuves multiples de son existence. — Explication de ce curieux phénomène. — Pages 309-312.

I

Fonctionnement du monopole.

Intérêt de la question; la production du tabac dans les Sept-Iles. — Le monopole dans la Teraferma et le «Royaume de la Morée»; absence de renseignements sur son fonctionnement dans les îles notamment en ce qui touche la limitation des plantations. — Remplacement du monopole par un impôt d'importation dès la chute de Venise. — Pages 312-315.

APPENDICE

L'ÉLEVAGE ET L'AGRICULTURE DANS LES SEPT-ILES

Les statistiques du ministère de l'Economie Nationale.—
Pages 316-319.

BIBLIOGRAPHIE*

Oeuvres en langue grecque: pp. 320-324.
» » langues étrangères: » 325-331.

ERRATA

Page 331.

TABLE DES MATIÈRES

Pages 333-350.

FIN DU SECOND VOLUME

---

* N. B. Ne sont compris dans cette bibliographie que les ouvrages non cités dans la bibliographie faisant suite au volume 1er.